DE

WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

TWEEDE SERIE.

TWEEDE JAARGANG.

1887.

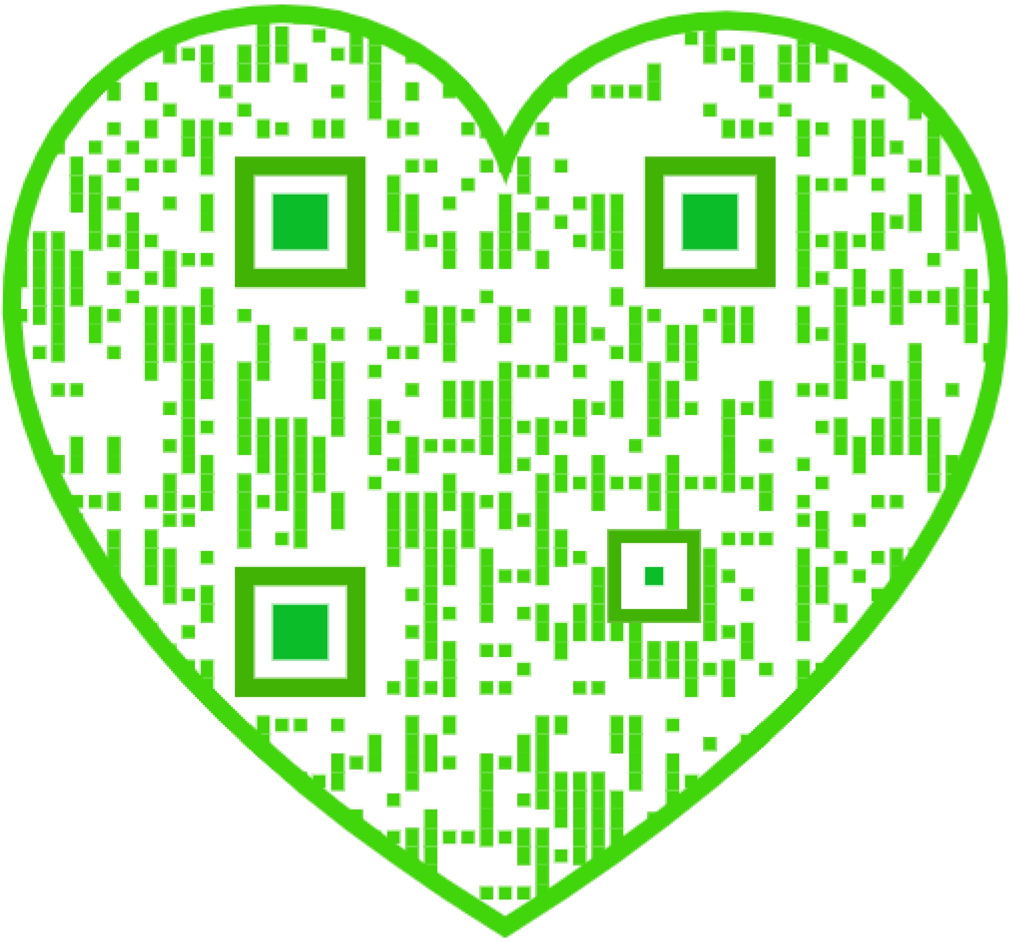

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE

WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER,

ONDER REDACTIE VAN

J. W. BROUWERS,

van de Ridderorde der Eikenkroon, van de Advocaten van Sint-Pieter te Rome, Pastoor te Bovenkerk in Nieuwer-Amstel, enz.

TWEEDE SERIE.

TWEEDE JAARGANG.

HAARLEM,
KÜPPERS & LAUREY.
1887.

INHOUD.

Register van de voornaamste artikelen.

VAN DE

TWEEDE SERIE,

TWEEDEN JAARGANG.

Kol.

Le scienze, le lettere e le arti nel Giubileo sacerdotale del S. P. Leone XIII.

Het voorstel uit Nederland eener intellectueele hulde aan Paus Leo, gedaan bij het *Congrès Catholique de Lille*, wordt toegejuicht in Frankrijk. 3—4

(Het uitvoerige schrijven uit Nederland aan den Commandeur *Acquaderni*, President van de officiëele *„Commissione Promotrice Leone XIII, Periodico Mensuale.* Anno 1. — Fasc. II. p. 59: werd destijds overgenomen in de *officiëele* Jubileumstijdschriften van andere landen en talen)

Portret van Paus Leo door den heer *Henry Jones.* 4—3

Ons voorstel van intellectueele hulde in België. Bijzonder Comitee. 33

Bijzonder Comitee in Malta. 49

Concorso poetico per l'inno di Leone XIII. 50

Il Pontificio Seminario Romano, Comitee. 51

Société Bibliographique de Paris. 51

Het plan uit Nederland ook in Oostenrijk aangehaald. 89

De Academie van Annecy. 98

L'Esposizione Vaticana Illustrata. 113

La Commissione Promotrice. 114

Intellectueele Hulde van het Davids-fonds. 128

Intellectueele Hulde van den (Maroniet) Aartsbisschop van Beiroet. 129

Breve van Z. H. Leo XIII aan Z. E. Card. *Schiaffino.* 146

Intellectueele Hulde van Engelands Katholieken. 189

Breve van *Paus Leo* aan Mgr. *d'Hulst,* President der voorb. Com. van het Wet. Intern. Congres van Katholieken te Parijs. 193

Acta Leonis XIII (Librairie-Salésienne) 195

De intellectueele hulde in Engeland: brieven van adhæsie. 210

Kol.

Carmen sæculare Belgicum Leoni XIII. 211

Dante en Paus Leo XIII.... *J. W. Brouwers.*

Breve van Paus Leo XIII aan een Portugeeschen Dantevertaler. 212

Paus Leo sticht een nieuwe school van Arazzeria. 213

Het Paus Leo-feestcomitee in Engeland en regeling der intellectueele hulde. 241

Journal autorisé par la Commission promotrice. 242

De Belgische Intellectueele Hulde, aan Paus Leo XIII, tentoongesteld in Brussel, door *P. J. Goetschalckx.* 262

(Het voorstel uit Nederland dankbaar aangenomen en schitterend uitgevoerd in Duitschland, wordt behandeld in den volg. jaargang. Insgelijks het verslag betreffende Italië, Spanje en andere landen.)

Het Leven van Z. H. Paus Leo XIII naar het Engelsch van Dr. *Bernard O'Reilly* door *F. J. Poelhekke* vertaald. *J. W. Brouwers.* 325

Ad Leonem XIII Pontificem Maximum abhinc annos L. Sacerdotem. (Poëma). Sittardiense Collegium Soc. Jes. 354

(Verscheiden Hulde-gedichten aan Paus Leo, ons toegezonden uit andere werelddeelen door Nederlanders aldaar wonende, zullen insgelijks in den volg. jaargang worden medegedeeld.)

Epigrafia e Paleografia del Papa Damaso, door Prof. *Isidoro Carimi.*

Paus *Liberius,* in eere hersteld in de *Analecta novissima* van Cardinaal *Pitra.*

Paus *Vigilius,* id. 130

Gregor VII der Heilige, von Dr. *C. M. Schneider.*

Dante en Paus Leo XIII, door *J. W. Brouwers.* 100

Dante, Nuovo Commento van *Olivo Vannucchi.* 102

Kol.
Dante: il Domiaio temporale, *Fr. Berardinelli.* 103
Dante: La D. Com col commento cattolico van *Luigi Bennassuti.*
Dante: *Il Paradiso*, den leerlingen verklaard door *Aug. De Gubernatis.*
L'Amore, secondo la dottrina dell' Angelico, Dr. *Bucchi.*
Gli elementi del pensiero, secondo la dottrina di San Tommaso d'Aquino, p. *And. Cappellazzi.*
S. Francesco, artista, p. *Bonav. da Sorrento.*
La cetra Mariana di Sac. *Ant. Pagani.*
Carmi di *Giov. Franziosi.*
Il conte di Sarno, p. *Peasquale Garofalo.* 343
La Massoneria p. *Mondello Nestler.* 167
Storia del concilio Vaticano, p. Dr. *Eug. Cecconi*, door *J. W. Br.*
El liberalismo es pecado, par *F. Sarday Salvany*, door *J. W. Br.* 98
Casos de conciencia acerca del liberalismo. 100
Documentos Episcopales contra el liberalismo reinante. 108
Lecciones sumarisimas de Metafisica y Filos. natural segun la mente de S. Tomas, por Don Juan Manuel *Orti y Lara*, door Dr. *A. Dupont.* 358
Mossen Jacinto Verdaguer, door *J. W. Brouwers*, 260—262, 289—292, 306—310.
Historia da administr. publ. em Portugal, por *Gama Barros*, *J. W. Br.* 138
Nieuwe werken over *Giordano Bruno*, door *J. W. Brouwers.* 10—13
De Godsdienst van Israël volgens den Leidschen Hoogleeraar, prof. *Tiele*, (Vervolg en Slot) door *J. Van den Gheyn.* 4—10
Einleitung in die kanonischen Bücher des alten Testamentes von Dr. *Wilhelm Schenz*, door Dr. *J. G. W. Vermeulen.* pag. 17, 65 en 132.
Een pas ontdekte brief van den landvoogd Requesens (Augusti 1575) door *J. Muyldermans.* 22
Natuur en hert. Dichtbundel van Lodewijk Mercelis, (1887) door *J. W. Br.* 26
Aan Prof. J. A. Alberdingk-Thijm, door *J. F. M. Sterck.*
Principia philosophica ad mentem Aquinatis, quae in Pontificia universitate Gregoriana tradebat *P. Sanctus Schiffini.* S. J. 34
De wetenschap der godsdiensten aan de Hoogeschool te Leiden, door *J. Van den Gheyn.* pag. 36, 53.
Smit Kleine's Carmen Sylva, door Mr. *Joan Bohl.* 40
De Reptiliën der Maastrichtsche krijtvorming, door *Casimir Ubaghs.* 41
Dr. G. Monchamps over Geulinckx. 44
Een oude strijdvraag over Eckhart beslist. 45
Fontes Rerum Bernensium, 45
Lieder und Bilder von *Julius Schwering.* 45
Anna Moria. Erzählung. von *Droste Hulshoff.* 46
Dichterbilder und Dichterstudien, v. Dr. *F. A. Muth.*
Du Bien au point de vue ontologique et moral. Dissertation par *L. De Lantsheere*, door Dr. *A. Dupont.* 52
Ernest Renan, door *Alb. Th.* 56
L' Athéisme devant la raison humaine, par *Dr. Daurelle.* 58
Rembrandt, Waltner, Arendzen. 58
Justinianea. Aya Sofia van *Dr. Schaepman* door *Mr. Joan Bohl.* pag. 71 en 81

Kol.
Wetenschappelijke werken over de vrijmetselarij *Dr. W. v. L.* 91, 167
Mary Stuart: Bij *Jos. Stevenson J. W. Br.* 105
English and Scotch pirates and Reformation *J. W. Br.* 136
La Constitution de l'être suivant la doctrine péripatéticienne, par *E. Domet de Vorges. J. v. N.* 116
Geschiedeniswerken over de Pausen: Analecta novissima; II. De Epist. et registris Rom. Pontificum diss. *Card. Pitra.* 119 en 130
Jongste ontdekkingen te Saida *J. B. Van Kasteren.* 135
Aarböger for Nordisk Oldkyndighed og Historie . . *J. W. Br.* 139
S. Anselmi, Cantuariensis Archiepiscopi *Mariale* . . . *J. W. Br.* 147
Saint Grégoire de Nazianze: sa vie et ses œuvres, par *A. Benoit. J. W. Br.* 148
Faust vóór Göthe (en Gil Vicente) *J. W. Br.* 150
Dr. M. H. De Bey' en diens paleontologische verzameling *Casimir Ubaghs* 155
Adr. Resemans. De Competentia civili in vinculum conjugale infidelium *H.* 163
La nouvelle traduction des Saints Evangiles van *Henri Lasserre* d. *J. W. Br.* 164
De Vlaamsche academie. *De Nolet de Brauwere* van Steeland tegen *Dr. Jan ten Brink*, door *Mr. Joan Bohl.* 177
Histoire pop. de Bourgogne par *Chaumond.* 166
Manuel de la Ligue Anti-Maçonnique. 168
Het doel rechtvaardigt het middel: (gevonden) 168
Contes sans qui ni que, van N. de Chennevières, door *J. W. Br.* 169
Marten-Luther, Lebens- und Characterbild von *George Evers*, früher Lutherischen Pastor. 169
Maria Liederen van *P. v. d. Ploeg*, van zangwijzen voorzien door *Lans en Jansen.* 172
Waarom een standbeeld voor Hugo de Groot, door Dr. *Wijnmalen.* 182
Op Desiderius' graf, Mr. *Joan Bohl.* 183
's Rijksnormaalschool voor het teekenonderwijs te Amsterdam. Oefeningen in lijn en kleur, door *W. B. G. Molkenboer.* 185
The Throne of the Fisherman built by the Carpenter's Son. *Th. W. Allies*, d. *J. F. M. Sterck.* 198
Theórie du libre arbitre, door *Elie Blanc.* 199
Johannes Busch: Chronicon Windesh. und Liber de reformatione monasteriorum. Bearbeitet von Dr. *Karl Grube.* 199
Le règne de Philippe II et la lutte relig. dans les Pays-Bas, par Mgr. *Namèche* (V en VI vol.) 200
Gazette de la Régence: manuscrit inédit. 201
Prêtres et soldats, par le capitaine *Blanc.* 201
West-Indien. Zur Reise und zum Aufenthalt. 202
Volkerziehung und Volksunterricht im späteren Mittelalter, v. *S. Lorenz.* 212
De Machinist-leerling bij de Kon. Nod. Marine, zijne militaire positie en vooruitzichten, door *Sincerus*, *L. A. Laurey.* 204
Een Juridisch vraagstuk: (Dr. *Adr. Resemans* door *B.*) 213
Nog eens de jongste ontdekkingen te Saida, door *J. P. Van Kasteren.* 214

Kol.
Onze Corresp. *Casimir Ubaghs.* 221
Het Derde Eeuwfeest van den Heiligen Alphonsus, *J. W. Brouwers.* 225
Leven v. d. H. Alphonsus, door *K. Wulfingh.* 233
Garcia Moreno door *A. Berthe.* 234
The legendary History of the Cross. *J. F. M. Sterck.* 234
Second Cartulaire de Gand, par *Fr. de Potter*, door *P. J. Goetschalckx.* 236
Kunst und Kunstgewerbe im Stifte St. Florian, von Albin Czerny, *J. W. Br.* 238
Les leçons d'anatomie et les peintures hollandaises aux 16e et 17e siècles, van Dr. *Paul Triaire.* 239
Het Katholiek en het liberaal Socialismus. 209
Praelectiones Metaphysicae specialis quas in Collegio maximo Lovaniensi S. J. habebat *Gustavus Lahousse*, door *A. Dupont.* 323
Een triomf voor Professor *J. Van der Aa*, S. J. 325
Het Geneeskundig Gesticht Coudewater. 327
De 13de October 1887 voor de Vlamingen. 332
La Logique de l'absolu, une loi de l'esprit humain et sa portée philosophique par *Edmond Braun.* Door *Dr. A. Dupont.* 337
Een Engelsch werk over *Thomas à Kempis.* Door *Victor Becker.* 339
Mannale pii sacerdotis, ex op. Ste Alph. de Ligorio. 342
Das Buch der Hoffnung von *V. Marchal.*
Het Archief der Oud-Bisschop Clerezij gaat open. 343
Liederen en Liedekens van *J. R. Van der Lans* door *E. I.* 353
Le Virginal de Marie la glorieuse Mère de Dieu. Eerste uitgave van dat werk uit de XIVe eeuw par *P. Rager*, door *J. W. Brouwers.* 244
Internationaal Wetenschappelijk Congres van Katholieken te Parijs. 245
Der selige Diener Gottes P. Clemens M. Hofbauer, von *P. Gerh. Schepers.* 249
Het leven van Hare Kon. Hoogh. Maria Immaculata van Bourbon. 249
Elisabetha Bona von Reute. von *F. Schurer.* 250
Het leven van Barones Dons de Lovedighem, geboren van Marnix, door *Cath. Alberdingk Thijm.*
Een Koninklijke misdaad door dezelfde. 250
Histoire du Concile du Vatican, d'après les documents originaux, par S. Exc. *Mgr. Eugène Cecconi*, door *J. W. Brouwers.* 258
Lo Somni de Sant Joan, Llegenda del Sagrat Cor de Jesus ab la traducció Castellana per Mossen *Jacinto Verdaguer* door *J. W. Brouwers.* 260, en 291. en 305
Congrès d'Histoire et d'Archéologie. 264

Kol.
Wesenheit und Dasein in den Geschöpfen nach der Lehre des hl. Thomas von Aquin von Dr. *Alois Rittler*, door Dr. *Vermeulen.* 273
Bijdragen tot de Ned. Kerkelijke Geschiedenis (onuitgegeven stukken). 277
Sint-Arnold, — Apostel van Vlaanderen — door *Hector Claeys.*
Der hl. Arnoldus von Arnoldsweiler von *Arnold Steffens— J. W. Br.* 280
Katholisches Leben im Mittelalter. (Auszug aus *Digby's* Ages of faith.) d. A. *Kobler.* 281
Die Geschichte d. h. Katharina v. Siena, uit het Engelsch van *Augusta Theodosia Drane.* 282
Magister Choralis von *F. X. Haberl.* 283
Die Gegner „Edgars" und ihre Leistungen, von *Hammerstein.*
Handboekje over het onweder,, van *J. Sauren* door *L. A. Laurey.* 284
Het XXe. Nederl. Taal en Letterkundig Congres te Amsterdam, 292, 314, 331
Beknopte geschiedenis van Eindhoven, door *F. N. Smits*, Pr — *H. J. Allard,* 298
Molières Leben und Werke. von *W. Kreiten.* 361
Robert Grosseteste Bisschof von Lincoln, van Dr. *Jos. Felten*, Dr. *L. v. H.*
Een bravo voor het Nederl. Aardrijksk. Genootschap. 302
De Vondelfeesten te Antwerpen. 303
Praelectionum philosophiae Scholasticae brevis Conspectus auctore *J. Van der Aa* S. J, Liber Septimus, Etica. door Dr. *A. Dupont.* 305
Congres der Belgische Geologische. Anthropologische en Archeologische Genootschappen te Maastricht. 310
Stellingen van *Professor J. v. d. Aa*, betreffende het Algemeen stemrecht. 369
Correspondance du Cardinal de Granvelle, (D. V. uit de jaren 1574—1575). 369
Het III Eeuwfeest van Vondel: de vertooning van Vondel's Jeptha te Keulen. 370
Des Heeren *A. Th. Hartkamp's* Vondel-tentoonstelling te Amsterdam. 376
Italiaansche Leestafel. 379
De Vlaamsche Vesper, door *Elise Soer.* 381
In elk nummer: Wetensch. Mededeelingen.
In vele nummers opgave van den Inhoud van Tijdschriften en bevorderingen „Op Universiteitsgebied."
In verscheiden Nos. Hoogduitsche, Fransche en Spaansche Leestafels, waar vele nieuwe werken den lezers worden bekend gemaakt.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Jaargang, No. 1. Tweede Serie. 1 Januari 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3.75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

Op Universiteitsgebied.

— Bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap aan de rijksuniversiteit teLeiden: de heer W. L. DeVos van Steenwijk, geb. te Dalfsen, met acad. proefschrift, getiteld: *Staken van Stemmen naar het Nederlandsche Strafrecht;„* de heer R. C. G. M. De Bieberstein Rogalla Zawadsky, geb. te Maastricht, met acad. proefschrift, getiteld: *Handelingen voor gemeene rekening, art.* 57 *en* 58 *W. v. K.*; de heer M. K. J. J. Ter Kuile geb. te Enschede, met acad. proefschrift, getiteld: *Verkoop van erfenis*; de heer K. W. Brevet, geb. te IJzendijke, met acad. proefschrift, getiteld: *„Het voorrecht van den commissionair„*; de heer E. P. Lenshoek geboren te Wolfaartsdijk), met academisch proefschrift, getiteld: *„Het strafproces bij de landmacht;„* de heer J. Th. C. Viruly, geb. te Gouda, met acad. proefschrift, getiteld: *Het dagelijksch bestuur in de Gemeenten.* Tot doctor in de staatswetenschap, de heer A. J. Van Citters, geb. te Eemnes binnen, met acad. proefschrift, getiteld: *De rechtstoestand van de banken van leening*; de heer J. L. A. Salverda de Gaave geboren te Noordwijk-Binnen, met acad. proefschrift, getiteld: *„Het lager onderwijs in Engeland.* Beide laatstgenoemden werden mede bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap, na verdediging van *Stellingen.*

Bevorderd tot doctor in de geneeskunde de heer A. C. Harteveldt geb. te Leiden, met acad. proefschrift, getiteld: *„Het roodvonk in het Buitengasthuis te Amsterdam gedurende de jaren* 1880—1886;„ de heer J. Endtz, geb. te Sneek, met acad. proefschrift, getiteld: *„Over het ontbreken van vrij zoutzuur in de maag;„* de heer A. De Niet, geb. te Scheveningen, met acad. proefschrift, getiteld: *Typhus abdominalis en Typhus exanthematicus in het Buitengasthuis te Amsterdam gedurende de jaren* 1879—1886;„ de heer J. Broers geboren te Hoorn, met acad. proefschrift, getiteld: *Alcoholisme, morphinisme, chloralisme, op zich zelf en in verband met elkaar beschouwd.*

— Te Utrecht zijn gepromoveerd tot doctor in de rechtswetenschap de heeren J. Déking Dura, geboren te Dordrecht, na verdediging van een proefschrift, getiteld: *Handhaving der rechten van obligatiehouders*, en P. L. Moens, geb. te Koudekerk aan den Rijn, na verdediging van een proefschrift, getiteld: *Verantwoordelijkheid voor schade door anderen veroorzaakt.„*

Aan de Universiteit te Groningen zijn gepromoveerd tot doctor in de rechtswetenschap de heeren J. A. Schaaff, geboren te Tjerkwerd, op een proefschrift, getiteld: *„De lijfstraf als disciplinaire straf in de wet van* 14 *April* 1886 (*Stbl. No.* 62) *tot vaststelling der beginselen van het gevangeniswezen;„* K. J. Schönfeld geboren te Bellingwolde op een proefschrift, getiteld: *„Klachtdelicten, eene vergelijking tusschen het Nederlandsche en het Duitsche strafrecht;„* H. H. A. Van Roijen, geb. te Heemse na verdediging van een proefschrift, getiteld: *Opmerkingen over het wetsontwerp tot wijziging der gemeentewet.* Tot doctor in de klassieke taal- en letterkunde de heer P. V. Sormani, geb. te Boksmeer, op een proefschrift, getiteld: *de Joannis Schraderi philologi vita ac scriptis.*

Het Priester-Jubileum van Z. H. LEO XIII.

Aan allen, die het met het Nederlandsche voorstel betreffende eene *intellectueele hulde* aan den Paus der wetenschappen reeds van den beginne eens waren, achten wij ons verplicht thans mede te deelen dat, even als dat voorstel reeds in Duitschland de meest wenschbare uitwerking heeft gehad — men zie desaangaande No. 7 van den vorigen jaargang van *De Wetenschappelijke Nederlander* — zoo ook nu in Frankrijk de levendigste sympathieën heeft gewekt bij het Congrès Catholique de Lille, waar zoo talrijke uitstekende Katholieken uit alle deelen van Frankrijk waren opgekomen.

Het was op het uitdrukkelijke verlangen, meermalen herhaald, van Mgr. den Bisschop van Arras, die, op verzoek van den ongestelden Aartsbisschop van Cambrai, het Voorzitterschap bekleedde, dat het woord werd gevoerd over het onderwerp, hetwelk door Z. Doorl.Hoogwaardigheid werd aangewezen, namelijk, den toestand der Katholieken in Holland, in Nederland.

Wat er werd gezegd, zal blijken in het boekdeel der verslagen van genoemd Congrès, want de stenografen hebben die Improvisatie opgeteekend; hoe of het werd gezegd, is gebleken uit

»*La Vraie France*« van 25 en 26 Novembre.

»*L'Univers*« van Parijs, 27 Novembre.

»*Le Monde*« van Parijs, 27 Novembre.

La Dépêche, Journal du Nord, enz. enz.

Het zou minder passend kunnen schijnen hier te herhalen wat die Bladen al te hoogwaardeerend geschreven hebben, edoch zal het geoorloofd zijn op één feit te wijzen en één woord, dat nog niet geschreven werd, hier te herhalen ten dienste van wie het Nederlandsche voorstel reeds vroeger ondersteunden.

Het feit waarop hier mag worden gewezen, heeft, naar ons beste weten, nog nooit in het Buitenland voor Nederland plaats gehad, namelijk dat eene zoo uitgelezene en talrijke vergadering, als daar in Frankrijk te zamen was, nederknielde en gezamenlijk een *Wees gegroet* bad voor het welzijn van Z. M. den Koning der Nederlanden, Willem III, en voor het welzijn van Neerlands Kroon-Princesje.

Onze lezers zullen dit feit liefst door een Fransch Blad hooren vermelden, maar late dan onpartijdig den persoon des sprekers buiten aanmerking, om alleen te gedenken, dat het een Nederlander was die het woord voerde en die volgens »L'Univers: est acclamé; trois salves de vigoureux applaudissements le saluent quand il s'excuse d'avoir trop longtemps retenu l'attention de l'assistance et Mgr. Dennel n'est que l'écho fidèle

des sentiments de tous quand il remercie en termes chaleureux l'orateur de la grande édification, qu'il a donnée en cette mémorable séance, par un langage, qui est vraiment un modèle de l'éloquence chrétienne et patriotique. Aussi est-ce de grand cœur qu' après la bénédiction épiscopale, les assistants agenouillés récitent *l'Ave Maria*, réclamé par M. l'abbé Brouwers, pour son vieux Roi et la jeune héritière sur qui repose l'espoir de l'indépendance hollandaise.« (Auguste Roussel).

Het mag opmerking verdienen dat, natuurlijk alleen en uitsluitend om plaatsgebrek tal onzer Bladen met geen enkel woord melding maakten van »cette mémorable séance,« waarvan »La vraie France« niet aarzelde te zeggen: »L'improvisation de M. l'abbé Brouwers sur la situation religieuse en Hollande n'est point à analyser; il n'y a qu' à se féliciter d'avoir entendu cette parole tour à tour elevée et familière, humoristique et grave, simple et vibrante, pleine de finesse et de force; il n'y a qu' à plaindre ceux qui, le pouvant, se sont refusé le plaisir charmant et le puissant réconfort dont les congressistes présents à *la séance* de mercredi conserveront *l' ineffaçable impress on et l'inoubliable souvenir.*«

Betreffende de intellectueele hulde aan den Paus zij overgelegd, 1o wat aanbelangende dat punt door *Le Monde* van Parijs is medegedeeld:

»M. l'abbé Brouwers a demandé qu' à l'exemple de ce qui se prépare dans son pays, la France envoie au Saint Père, à l'occasion de son jubilé, l'offrande des principales œuvres intellectuelles publiées depuis l'avénement de Léon XIII.« — Volmaakt nauwkeurig is dat niet.

Ook in de sectiën heeft dezelfde Nederlander zijn voorstel uiteengezet en doorgedreven, zoodat na een dier zittingen de President van het Congrès, Mons. le comte de Caulaincourt tot hem kwam, hem de hand drukte en zeide: Monsieur l'abbé, *en retournant dans votre pays, dites-vous bien, que, sans vous, la France n'aurait pas eu l'hommage intellectuel au Saint-Père.*

Eene biographie van LEO XIII.

C. L. Webster and Co. kondigde reeds eene uitgave in het Engelsch (2 millioen exemplaren) van een Biographie van Paus Leo XIII aan.

Het oorspronkelijke werk is in het Latijn geschreven door een hooggeplaatst Kerkprelaat en zal ook het eerst in Latijnschen tekst verschijnen.

Een nieuw portret van LEO XIII.

Algemeen gaat de roep onder de kunstenaars, dat een portret van Paus Leo XIII zeer lastig te schilderen is. Zooals men weet is de Paus een man van een zwakke gezondheid, maar met een sterk zenuwgestel, waarom zijne gelaatstrekken buitengewoon rusteloos zijn. Voor eenigen tijd werd een jeugdig Ier, met de vereerende taak belast het portret van den Paus-Koning te schilderen. Des kunstenaars naam is eigenlijk *Henry Jones*; maar om zich van zijn duizend en nog meer naamgenooten te onderscheiden, heeft hij nog den ongewonen naam van *Thadeus* aangenomen. De Paus-Koning is den jeugdigen kunstenaar met buitengewone goedgunstigheid te gemoet gekomen. Zoo kon de schilder, alvorens zijn groot werk te beginnen, talrijke studiën naar het hoofd van den H. Vader maken, en in alle mogelijke houdingen schetsen, nu eens terwijl Z. H. zat te schrijven, dan weder als de H. Vader een andere positie had aangenomen. Zoo werd de schilder langzamerhand bekend met de levensgewoonten en andere eigenschappen van Leo XIII. Daar het natuurlijk van belang was het karakter terug te geven, was Thadeus niet tevreden met een voorbijgaanden indruk — een glimlach vol welwillendheid — maar hij zocht het dieper. Hij zag meer in het gelaat en zooals hem het karakter voorkwam, den letterkundige, den dichter, den scherpzinnigen diplomaat, den kundigen staatsman, in volmaakte harmonie vereenigd met den getrouwen vriendelijken gids, den heiligen Priester vol zelfverloochening, en zoo heeft hij, zegt men, den Paus weergegeven.

Toen het portret eenigermate gevorderd was, is de H. Vader voor Mr. Thadeus twee uren lang gaan poseeren, om alles nauwkeurig te voltooien. Wanneer men in aanmerking neemt, dat de Paus zich deze moeite getrooste, terwijl de Chineesche quaestie hangende was en vele drukten hem bezig hielden, zal men het voorrecht van Mr. Thadeus des te hooger schatten. Zoodra het portret zijn laatste *touche* had gekregen, werden vele Romeinen genoodigd om het in des kunstenaars atelier te komen zien. De uitspraak was eensluidend, dat dit het beste portret was, dat ooit van Leo XIII gemaakt is. *Kardinaal Howard* schreef den artist zelfs een brief van gelukwensching. Behalve dit uitstekend gelijkend portret, waardoor de zoon van Ierland zijn naam voor goed gevestigd heeft, vervaardigde hij ook nog de portretten van Kardinaal Howard, Abbé Liszt en den generaal der Jezuïeten. Al deze kunstwerken zullen waarschijnlijk te Londen geëxposeerd worden, nadat ze eerst zijn getoond aan de Koningin van Engeland, die Thadeus naar Windsor heeft ontboden.

Reeds nu is een uitstekende gravure naar het schilderij van den Paus gereed en verkrijgbaar bij Coupil te Parijs en bij Burns and Oates te Londen.

De Godsdienst van Israël volgens den Leidschen Hoogleeraar, prof. Tiele.

(*Vervolg en Slot.*)

Laten wij nu het fantastische overzicht beschouwen, dat de Heer Tiele van de Israëlitische Godsdienst geeft.

In de XIIIe eeuw voor Christus, werd een groot deel van Kanaän van lieverlede door dit kleine volk (de Israëlieten) veroverd. Toen zij daar van verschillende zijden introkken, bezaten zij een zeer eenvoudigen *schoon niet monotheïstischen* godsdienst, in karakter van de arabische niet verschillend en, naar 't schijnt, meest met dien der Qenieten overeenstemmend. Hun oudste volksgod droeg den naam van *El-Shaddaï*, maar niet zonder grond neemt men aan, *dat hun groote leider, Mozes, toen reeds de aanbidding van Jahveh daarvoor in de plaats heeft gesteld. Ongetwijfeld was deze god, met welken naam zij hem ook noemden, de geweldige en gestrenge god des donders*, wiens karakter beantwoordde aan de natuur, die hen omringde en het leven, dat zij leidden [1]).

Wij hebben drie bevestigingen van den Heer Tiele

(1 Gesch. v. d. Godsd; No. 52, p. 91.

gecursiveerd, te weten, zijn ontkenning van het monotheïsme der Hebreërs, de vervanging van El-Shaddaï door Jahve of Jehovah en het onweerachtig karakter van den God van Israël. Deze drie verzekeringen van den Heer Tiele zijn valsch. Het Hebreeuwsch monotheïsmus is een ontwijfelbare historische waarheid; van Abraham af tot Jezus Christus heeft de Israëlitische natie, ten spot van afval en ongeloof, een eenigen en zelfden God aangebeden, den God dien zij in de geheele H. Schriftuur noemen, den God hunner vaderen, den God van Abraham, Isaac en Jacob. Dat bekent ook een Duitsch rationalist, Dr. Ewald, die den Heer Tiele weinig verdacht zal voorkomen. »Van al de oude herinneringen, zegt hij, die de Mozaïsche godsdienst ons oplevert, is er niet één, die meer onomstootelijk is dan deze: namelijk dat de God, die Mozes ter vereering aan zijn volk voorstelt, dezelfde is als die hunner voorvaderen. Het idee van die gelijkstelling kan niet later in den Mozaïschen godsdienst ingevoerd zijn, het stamt af van zijn oorsprong en heeft zich altijd in den boezem van het volk bewaard als een heilige herinnering van de grootste waarde. Het is onmogelijk, dat een zoo vast, zoo hecht getuigenis van de volkswetenschap bedriegelijk kon zijn [1]).«

De bijbel logenstraft de bevestiging van den Heer Tiele betrekkelijk de twee namen El-Shaddaï en Jehovah geheel en al. Een groot aantal passages toonen het klaarblijkelijkst aan, dat deze namen geen verschillende goden aanwijzen, maar eenzelfden en eenigen God. Wij lezen in Exodus VI, 2, 3. »En God zeide tot Mozes: ik ben Jehovah, ik ben aan Abram, Isaac en Jacob verschenen — als *El-Sheddaï* en mijn naam van Jehovah heb ik hun niet leeren kennen.« Is het mogelijk duidelijker de identiteit aan te toonen van Jehovah El-Shaddaï? Die twee namen duiden slechts eenen zelfden persoon aan, gelijk het ook het geval was voor Abram en Abraham, Jacob en Israël. Men zou ook nog veel andere zeer beteekenisvolle plaatsen kunnen aanhalen, maar wat wij gezegd hebben is voldoende [2]).

In de 2e plaats hebben wij gezien, dat de Heer Tiele bevestigt, dat Jahveh *ongetwijfeld* de god des donders is. Indien dit punt zoo ontwijfelbaar is, waarom heeft dan de Heer Jules Soury geschreven, dat het *tegenwoordig aangetoond* is, dat Jehovah, God van het licht en van het vuur, anders niet is, dan de zon beschouwd als Molok? Het Rationalisme, dat op zulke elkander tegensprekende wijzen leert, is meer dan verdacht. Is 't overigens wel noodig te zeggen, schrijft de geleerde Abbé Vigouroux zeer juist, dat de God van Israël niet meer donder dan zon is? Om er zich van te overtuigen behoeft men slechts den heerlijken psalm XXIX (vulgaat XXVIII) te lezen, waarin God ons wordt voorgesteld vreedzaam gezeten op zijn troon, terwijl hij het aardrijk met schrik vervult door zijn stem d. w. z. door het rollen van zijn donder [3]).

De Heer Tiele vervolgt in de volgende termen zijn geschiedenis van de Godsdienstige beweging Israëls: »Intusschen had, waarschijnlijk het meest door de werkzaamheid der profetenscholen, het strenge Jahvisme zich in alle stilte en zonder het zelf te bemerken, een aantal bestanddeelen van den inlandschen godsdienst toegeëigend en met zijn geest en behoeften in overeenstemming gebracht. Langzamerhand begon men ook voor het beeld van den geweldigen woestijngod Jahveh *verscheiden trekken te ontleenen aan dat van den weldadigen Ba'al, den god van zegen en overvloed* [1]).«

Het is gemakkelijk zich te overtuigen hoe die identificatie van Jehovah en Baal valsch is. Want op het tijdstip zelf, dat het Rationalisme deze vermenging plaatst, toont ons de geschiedenis dat de Israëlieten ontrouw werden aan Jehovah om aan Baal een afgodischen eeredienst te bewijzen. Dat erkent de Heer Tiele zelf, aldus in een vreemdsoortige contradictie vervallende, zonder het te bemerken: inderdaad, zie hier wat hij op dezelfde bladzijde zegt:

»Deze geleidelijke wijziging van het godsbegrip baande den weg voor het hervormingswerk der groote profeten, die, sedert de 8ste eeuw vóór Christus, op de uitsluitende aanbidding van Jahve begonnen aan te dringen. Om dit doel te bereiken streden zij, niet alleen tegen de gruwelijke vereering van den vuurgod, door de Israëlieten kortweg den Molok geheeten en wien zij in de assyrische periode, waarschijnlijk op het voorbeeld hunner naburen, kinder- en menschenoffers brachten, maar ook tegen den dienst van den inheemschen Ba'al en zelfs tegen den echt nationalen eeredienst aan zon, maan en sterren gewijd, waaraan niet weinigen in Israël nog steeds getrouw waren gebleven« [2]).

Welnu, uit deze passage van den Heer Tiele volgt, dat Jehovah niet met Baal, nog minder met Molok was samengesmolten evenmin als met zon, maan of sterren.

Wij moeten nog gewag maken van de onjuistheid der twee epitheta door den Heer Tiele gegeven aan den geweldigen Jahveh en den weldadigen Baal.

Is het een weldadigen God, wiens priesters hem moeten vereeren door zich het lichaam vol bloedende wonden te kerven, en wien menschen-offers opgedragen worden? [3]) Wat Jehovah aangaat, zonder twijfel is zijn rechtvaardigheid soms streng, maar de barmhartigheid is er niet minder een zijner meest karakteristieke eigenschappen om. De gewijde tekst stelt hem ons voor, zijn volk van de verdrukking der Egyptenaren verlossende, hen zelf in het beloofde land brengende, dat van melk en honing overvloeit [4]). Is dat een verschrikkelijke God, die zijn kinderen op zijne vleugelen draagt als een arend zijn jongen [5]).

Men moet wel bekennen, dat de Heer Tiele in elk zijner bevestigingen juist het tegengestelde van de waarheid zegt. Dit zal ons nog nader blijken in hetgeen hij zegt van den oorsprong van het monotheïsmus der Hebreërs. Wilde men den Leidschen professor gelooven, dan zou dit 't werk zijn van de profeten, en zich eerst definitief gevestigd hebben na de Babylonische gevangenschap. »De profeten, zegt de Heer

[1]) Jahrbücher der Biblische Wissenschaft. X. p. 10.
[2]) *Job* VIII, 3, 5 et passim; *Ps.* XII (hebr.) 1.; *Is.* XIII. 7.
[3]) *La Bible et les découvertes modernes*, 4e ed. III, p. 62.

[1]) Gesch. v. d. Godsd. p. 93 en 94.
[2]) Gesch. v. d. Godsd. p. 94 en 95.
[3]) Zie *Jerem.*, XXI. 5 en 1 (III) Reg., XVIII. 26—28.
[4]) Cfer *Exod.*, III, 7—9, 17; VI, 5; III, 8, 17; XIII. 5; XXXIII. 3. *Lev.*, XX. 4. *Num.* XVI, 13, 14.
[5]) Exod., XIX. 4.

Tiele, waren niet slechts de leermeesters huns volks, maar ook de tolken van hetgeen er in 't gemoed van de kern der natie omging. Het monotheïsme, dat de laatste, de volrijpe vrucht van de prediking der profeten vóór de ballingschap was, is langzaam geworden en bovendien echt nationaal gebleven. Uit de voorstelling van Jahveh's opperheerschappij over de andere landsgoden sproot het denkbeeld van zijn alleenheerschappij over Israël. Veel verder dan dit denkbeeld brachten de eerste profeten van het hervormde Mozaïsme het nog niet. Zelfs het boek Deuteronomium, dat geheel in hun geest geschreven is, wijst nog aan elk volk zijn eigen bijzonderen god toe, terwijl de Allerhoogste voor zich Israël behoudt. Eerst Jeremias en, met meer nadruk en begeestering de babylonische Jesaja, spreken de gedachte uit, dat Jahve de eeuwige God is, buiten wien er geen bestaat en tegenover wien de andere goden slechts ijdelheid zijn. [1])

Laten wij deze ontdekkingen van den Heer Tiele in weinige woorden samenvatten. Voor den Heer Tiele is het Israëlietische monotheïsme een uitvinding der profeten, die gelukkig genoeg geweest zijn voor dat geloof aan geheel het volk ontzag in te boezemen. Hoe zijn zij geslaagd? Door Jehovah tot de eerste plaats te verheffen, tot Nationalen God, door de vreemde goden als zijn onmachtige minderen te doen voorkomen.

Om die dwalingen te kunnen volhouden moet de Heer Tiele de geheele Chronologie der hebreeuwsche literatuur verwarren. Zoo zien wij hem de samenstelling van het boek Deuteronomium aanzienlijk verschuiven en het tweede gedeelte van Isaïas toeschrijven aan een auteur, schrijvende gedurende de gevangenschap.

Wij hebben de plaats niet deze nieuwe Chronologie in het bijzonder te wederleggen. Echter toonen al onze handleidingen tot de H. Schrift door stevige argumenten aan, dat de Deuteronomium van Mozes afkomst [2]) en dat er geen sprake zou kunnen zijn van een Babylonischen Isaïas. [3]) Overigens dienen de anachronismen van den Heer Tiele zijn zaak niet, wij zullen zien, dat de getuigenissen van Deuteronomium en van Isaïas niets vóór den Heer Tiele bewijzen, wat ook het tijdstip zij hunner redactie.

Maar wij moeten met nadruk wijzen op den oorsprong door den Heer Tiele gegeven aan het Israëlietische monotheïsmus. Welnu, wij aarzelen niet te verklaren, dat de hypothese, die dat monotheïsme aan de profeten toeschrijft, vooreerst een ongegronde en ongerijmde hypothese is, zij wordt door den bijbel, waarvan het rationalisme ten minste het historisch karakter moet aannemen, tegengesproken.

Het is een ongegronde hypothese. De Heer de Broglie heeft het zeer wel aangetoond tegen den Heer Wellhausen, die dezelfde ideeën onderwijst als de Heer Tiele [4]). Inderdaad onderstelt de rationalistische theorie, dat er geen godsdienstige wet was voor de profeten.

[1]) Gesch. v. d. Gods. p. 95, 96)

[2]) *Manuel Biblique* van Vigouroux 4e ed. I p. 319—319 gr. Ch. Schaebel: *Démonstration de l' authenticité du Deutéronome.*

[3]) *Manuel Biblique* de Vigouroux 4e ed. II p. 490—498.

[4]) In de *Annales de philosophie Chrétienne* Nov. 1880 p. 101—103. Het artikel van den heer Wellhausen is verschenen in de *Revue de l' histoire des Religions* no. 1. 1880.

Voor dien tijd moest het Israëlietische volk heiden geweest zijn. In dat heidensche land staan schielijk, men weet niet waarom de profeten op, het zuiverste en verhevenste monotheïsmus leerende. Nog vreemder zaak. Die profeten worden door dat heidensche volk aangehoord. Het onderwijs van die profeten heeft overigens een zeer klaarblijkelijk karakter, het is dogmatisch en zedelijk, het is geenszins liturgisch. Nu doet zich ten tijde van Ezechias een nieuw wonder voor. Uit den boezem van die primitieve heidensche godsdienstvorm, waarbij gevoegd is het zedelijk en niet liturgisch onderwijs der profeten, werd een nieuwe eeredienst geboren. Een liturgisch monotheïsmus, zeer eng, gekarakteriseerd door het algeheele gebrek van beelden en de eenheid van het heiligdom.«

Aldus, en dit grenst van zeer nabij aan het ongerijmde, heeft het rationalistisch systeem om zich staande te houden noodig een dubbele vrijwillige generatie, een generatie van monotheïstische profeten te midden van een heidensch volk, en een generatie van liturgisten spruitende uit een profetische school in welker onderrichting de liturgie geen rol hoegenaamd gespeeld heeft.

Zien wij nu hoe de theorieën van den Heer Tiele in formeele tegenspraak zijn met den Bijbel. De H. Boeken toonen ons, dat het monotheïsme lang voor de profeten in Israël bloeide, en men kan het geloof van dit volk aan een eenigen God bewijzen, door teksten, getrokken niet uit de profetische boeken, maar uit de historische werken, grootendeels ouder dan het tijdstip der koningen en der profeten.

En als de profeten van God spreken, van den eenigen God, stellen zij dan in eenige plaats die leer als een nieuwe opvatting voor? Neen, en men kan alle Rationalisten uittarten een enkele passag te noemen waar de profeten schijnen tot dan toe onbekende ideën te willen invoeren. In tegendeel zij doen hun beroep op den God hunner vaderen. Isaïas [1]) roept den God van Jacob aan, en Micheas [2]) bedient zich van dezelfde formule.

Maar laten wij tot het einde gaan van het stelsel van den Heer Tiele. Want de geleerde professor van Leiden neemt nog niet aan, dat zelfs na het vermeende werk der profetische scholen, het hebreeuwsche monotheïsme voltooid zij. Het heeft bijv. niets van de voortreffelijkheid van het pantheïstisch monotheïsme der Aryërs, noch van het universalistisch monotheïsmus van het Evangelie.

»Het pantheïstisch monotheïsme der Aryers, dat alle godheden slechts als namen van den Eene, alles omvattende en oneindige beschouwt, bleef hun vreemd; en tot het universalistisch monotheïsme van het Evangelie, dat in den godsdienst de perken der nationaliteit geheel verbroken heeft, kon zelfs de uitnemendste hunner zich niet verheffen. De groote waarde van de prediking der profeten ligt in haar ethisch karakter, en in de reine verheven voorstelling, die zij van hun Jahve gaven. Maar zelfs dit godsbegrip is nog eenzijdig in hun universalisme, nog particularistisch. Zij stelden tegenover de godsdiensten der volken, niet een wereldgodsdienst maar alleen hun eigen volksgodsdienst en verwachten, dat allen zich daartoe bekeeren

[1]) *Isaias.* II. 3.

[2]) *Mich.* IV. 2.

en de alleenheerschappij van hun nationalen god erkennen zouden. [1]).

Hier nog, wij worden er toe gedwongen het te erkennen, bevestigt de Heer Tiele met een verwonderlijke stoutheid een reeks zaken, die in wezenlijkheid niet bestaan. Neen de profeten willen niet alleen, dat de opperheerschappij van Jehovah erkend zij; neen, zij verklaren zijn goddelijke Eenheid en de valschheid der vreemde goden. En bemerken wij het wel, het is niet slechts als Oppersten God, dat de profeten de aanbidding van Jehova voorstelden aan de Joden, het is, omdat hij de eenige God is, de Schepper des hemels en der aarde.

Indien de Heer Tiele een argument meent te vinden in het feit, dat de profeten soms de valsche goden, de goden der natiën noemen, en dat zij aan Jehovah den titel gaven van hun God, den God van Israël, vergist hij zich. Iederen dag spreken wij nog evenals de profeten van Israël, zeggende onzen God, en sprekende van de goden van Rome en Griekenland. Volgt daaruit, dat voor ons slechts een particuliere God is? Zeer zeker neen, en de Heer Tiele gelooft het niet meer dan wij. En dat is toch geheel zijn redeneering om te bewijzen, dat het monotheïstische universalisme der profeten nog bezoeldeld blijft met particularisme.

Waar zal dan eindelijk de Heer Tiele het bewijs vinden van hetgeen hij vooropzet ten opzichte van het Evangelie, dat, in zijn oogen, alleen de laatste ontwikkeling bewerkt heeft van het joodsch monotheïsme, tot dan toe onvolmaakt, door het te laten overgaan van het particularisme tot het universalisme? Want bedriegen wij er ons niet in, het godsbegrip heeft geenerlei wijziging ondergaan in het Christendom, en de God der Christenen is geen andere dan die van Abraham, Isaäc en Jacob. Het godsidee, het begrip van Jehovah is hetzelfde gebleven, onveranderd van Abraham tot op de profeten, van de profeten tot Christus, en ongetwijfeld is het met betrekking daarop dat Hij kon zeggen: Ik ben niet gekomen om de wet en de profeten te niet te doen, maar om ze te vervullen.

Besluiten wij: het Rationalisme moge nog zooveel beweging maken, nooit zal het er in slagen de oude geschiedenis van Israël omver te werpen, en de nieuwe theorieën over den oorsprong en de ontwikkeling van zijn godsdienst zijn met onvruchtbaarheid geslagen verdord, behalve dat zij berusten op beweringen zonder grond en bewijzen zonder waarde.

De Heer Tiele geeft in de volgende passage de maat der contradicties, waar de rationalistische theorieën op uitloopen: »Uit deze profetische beweging, zegt hij, ontstond een godsdienstige secte of nomistische godsdienst, welks grondslagen reeds vóór de ballingschap door de wet onder Josia uitgevaardigd, en in en na de ballingschap door Ezekiël en de priesterlijke wetgeving gelegd werden en die vooral door Ezza, als een priesterstaat werd georganiseerd. Uit het Mozaïsme der profeten, wies het Jodendom op. [2]).

Dat wil zeggen, dat de Heer Tiele met één pennestreek geheel den Pentateuch wegcijfert, de historie van Israël tot de profeten naar het rijk der mythen en legenden verwijst en eindelijk eensklaps, zonder dat men weet van waar, of hoe doet verschijnen in de VIIIe eeuw voor onze jaartelling, eene wet toegeschreven aan Mozes, die in plaats van ouder te zijn dan de profeten, hun werk is, of nog van later is dan zij, en geheel een volk neemt deze leugen aan. [1])

In die termen laat de Heer Vigouroux de inconsequenties en de onwaarschijnlijkheden der rationalistische theorieën over den godsdienst van Israël en zijn geschiedenis in 't oog springen. Zeggen wij ook met den abbé De Broglie, dat men die nieuwelings in Duitschland uitgevonden geschiedenis vergelijke met onze oude geschiedenis van Israël, met die, welke aanneemt, dat het monotheïstisch geloof en de liturgie die de beelden uitsluit, beiden van Mozes afkomstig zijn, dat de profeten en de priesters van Aarons ras twee seriën vormen van vertegenwoordigers van dezelfde leer, van hetzelfde geloof in een Eenigen God en dat dit de vereenigde werking is van deze twee stroomen, gedeeltelijk gescheiden gedurende de scheuring, die de godsdienstige hervorming van Ezechias teweegbracht, en ik twijfel niet of ieder mensch met gezond verstand en te goeder trouw zal zeggen, dat de waarschijnlijkheid aan de zijde is van de oude historie d. w. z. aan dezelfde zijde als de traditie en de geschreven monumenten.

»Wat blijft er dan over ten gunste der tegenovergestelde opinie? Er blijft slechts één zaak: de auctoriteit van een zeker aantal moderne Duitsche geleerden. Maar in onze oogen is deze auctoriteit nul in dit geval: ten eerste omdat de quaestie van de verhouding van ouderdom, tusschen de mozaïsche wet en de profeten zoo nauw aan zulke groote en klare feiten grenst, dat zij eerder tot het gezond verstand behoort, dan tot eene stuk-gewijze geletterdheid: en in de tweede plaats, omdat op het bijbelsch terrein de rationalistische theorieën weinig geloof verdienen, daar de aanraking met bovennatuurlijke feiten hun een soort duizeling mededeelt, die zich openbaart in onredelijke hypothese, welke zij nooit zouden verzinnen, als het een profane geschiedenis gold. [2]).«

J. Van den Gheyn, S. J.

[1]) Gesch. v. d. Godsd. p. 96.
[2]) Gesch. der Godsd. p. 97.

[1]) Vigouroux. *La Bible et les découvertes modernes* 4de ed. III. p. 77.
[2]) De Broglie, *annales de phil. chrét.* Nov. 1880. p. 103.

Nieuwe werken over Giordano Bruno.

Wat is die man, bijna sinds eeuwen vergeten, nu weer door den aanhang der revolutie en goddeloosheid en tal van verblinden gevierd en beloftuit geworden, niet slechts in Italië tegen Rome, waarlijk neen; zoo vieren hem ook de vrijdenkers en de vrijdoenerij in Frankrijk, in Duitschland en zelfs ook enkelen in ons land. Waarom wordt die man nu tot held verheven?

Zullen wij herhalen met Botta »*perchè avendo G. Bruno insegnato* .... omdat Bruno heeft geleeraard dat alleen de Joden de afstammelingen van Adam zijn, dat Mozes een bedrieger en toovenaar was, dat de Heilige Schriften naar fabels ruiken, en andere godslasteringen, werd hij te Rome in 1600 ten brandstapel gevoerd. »Wat een dramatisch onderwerp, al zou die brandstapel voor menigeen ook naar een fabel ruiken, zooals wij met een zullen hooren beweren. Edoch

er zijn, zeggen wij, meer titels, die thans Bruno tot held merken in het oog van het radicaille: Bruno is:

1o. een apostaat,

2o. een apostel van het Indifferentisme,

3o. een banierdrager van het meest schaamtelooze pantheïsme, die de wereld noemt *»animal sanctum, sacrum et venerabile,*

4o. een voorstander van het meest beestachtige materialisme,

5o. een hater van Paap en papisme,

6o. een vijand van God,

en in het tegenwoordig Italië, waar lofzangen worden gedicht, gedrukt, gezongen in het openbaar ter eere van Satan, ter eere van Lucifer, daar moet een Geordano Bruno natuurlijk tot held worden verheven, ook te Rome; ja, juist te Rome, want het doel is om de Heilige Stad, het Rome van Christus' Stedehouder, te maken tot stad van Satan en het satanisme. Edoch tot betere inlichting, hebben wij hier onzen lezers twee nieuwere betoogen bekend te maken.

La légende tragique de Jordano Bruno.

Comment elle a été formée, son origine suspecte, son invraisemblance, par *M. Théoph. Desdouits*, professeur de philosophie au lycée de Versailles, docteur ès lettres. In-8o de 24 p. plus 3 p.

Die verloopen monnik zou te Rome den vuurdood hebben ondergaan. Die doodstraf van Bruno wordt ons door niet één ander document bevestigd, dan door een brief van Gaspar Schop, *Scioppius*, gedagteekend uit Rome, den 17e Februari 1600. Nu splitst de professor zijn geschrift in drie onderafdeelingen, die hij zelf aangeeft in dezer voege:

I. Texte de la lettre attribuée à Schopp. Origine mystérieuse de ce document. Absence totale de preuves extrinsèques en faveur de son authenticité.

II. Examen du texte de la lettre attribuée à Schopp. Discussion de certains passages, qui paraissent inexplicables dans l'hypothèse de l'authenticité.

III. Le supplice de Bruno, est à priori, invraisemblable.

Met veel beleid, en diepe wetenschap wordt hier het pleit gevoerd.

Dat verhaal van Scioppius werd alreeds in twijfel getrokken, door *Bayle* in zijn *Dictionnaire* onder het art. *Brennus*.

Volgens de *Revue des Questions historiques* is thans die legende, zoo dierbaar voor wie declameeren wil over het thema van godsdienst, tyrannie en moderne vrijheid, voor goed van de rol, en mag voortaan niet meer worden aangenomen door wie van ernst en waarheid houdt.

Wij waardeeren elke afdoende wederlegging eener onwaarheid op geschiedenisgebied; maar dit punt betreffende Bruno is voor ons van een zeer ondergeschikt belang. Volgens de destijds bestaande en rechtvaardige wetten kon Giordano Bruno ter dood worden veroordeeld en gelijk overal elders in Europa, zoo ook in Rome, tot den brandstapel.

Di Giordano Bruno *e dei meriti di lui ad un monumento.*

Saggio storico popolare, da Bologna. 1886. In-24 pp. 127.

Met bijzonder geluk is hier de meest ernstige en scherp ziende wetenschap aan het woord, spreekt tot het volk op eene voor allen verstaanbare wijze en levert in een zeer kort bestek en in een altijd even duidelijk betoog een overvloed van geschiedkundige bewijzen.

Immers wil de Italiaansche revolutie ook in Rome een standbeeld oprichten aan G. Bruno, wiens leven een afwisselende aaneenschakeling was van buitensporigheden, van laagheden, van tegenstrijdigheden, van goddeloosheden. Met onwederlegbare bewijzen wordt in dit werkje, als bij een Hof van Cassatie, bewezen dat *Giordano Bruno* geen aanspraak op een standbeeld kan doen gelden — wat de vrijdenkerij en de vrijmetselarij er ook voor ijveren — omdat Giordano Bruno was:

1o. een verachter van het volk,

2o. een vleier van de Grooten,

3o. een letterkundige zonder verdienste, een gezwollen dichter, een schrijver van schandalen.

4o een wijsgeer: die alle wijsgeeren veracht en belacht en wiens eigene wijsbegeerte aan krankzinnigheid grenst,

5o een hater van elk zinnebeeld van godsdienstigen aard,

6o verspreider van eene allerverderfelijkste zedeleer,

7o een steeds veranderend, veinzend, fantastisch, zwartgallig man, een slecht mensch,

8o die gestorven is zoo als hij geleeft heeft.«

Maar de man was revolutionnair en goddeloos, en ziedaar waarom hem thans zijne geestverwanten de eer van een standbeeld waardig keuren. Men ga nu eens na, waarom er dagbladen en tijdschriften in Nederland van hun sympathie voor dien man deden blijken.

J. W. Brouwers.

Nieuwe Prijsvragen.

Teyler's Godgeleerd Genootschap te Haarlem schrijft twee nieuwe prijsstoffen uit:

1o. Is er in de eeuw der Hervorming door sommigen aangedrongen op eerbiediging van het ONGESCHREVEN of INWENDIG woord Gods naast of boven het GESCHREVENE? T's G. G. vraagt wat onder het ongeschreven woord Gods verstaan werd; in welke vormen de ingenomedheid daarmede zich later heeft geopenbaard; en welke beteekenis daaraan in de geschiedenis van het Protestantisme moet worden toegekend.

2o. Eene geschiedenis der Nederlandsche Bijbelvertaling vóór de Staten-overzetting.

De antwoorden op deze vragen worden ingewacht resp. vóór 1 Januari 1888 en '89; omtrent de verdere voorwaarden verwijzen wij naar het Fundatiehuis van wijlen den heer P. Teyler Van der Hulst, te Haarlem.

Door den kunstkring *Arti et Amicitia* zijn de Nederlandsche beoefenaars der Etskunst uitgenoodigd mede te dingen naar een prijs van *f* 150 (of premie van

[1]) Paris. 2. Thorin.

f 75, voor een ets, niet kleiner dan 18×30 en niet grooter dan 24×40 cM.

De winners van prijs en premie zijn gehouden een afdruk af te staan aan den kunstkring, die zich het recht voorbehoudt de ingezonden etsen ten toon te stellen. De inzendingen worden tot 31 Maart 1887 bij den secretaris F. Adama Van Scheltema, alhier, ingewacht.

Met ondersteuning van het gemeentebestuur van Brussel schrijft de Raad van Beheer van het Nationaal Tooneel een prijskamp van tooneelletterkunde uit. Er wordt verlangd 1o. een oorspr. Nederl. drama met koren en groote tooneelschikking, van minstens 3 bedrijven; 2o. een blij- of kluchtspel, met of zonder zang, even groot. De prijzen bedragen respectievelijk 600, 400 en 200 franks. Voor de noodige inlichtingen wende men zich tot heer Segers, Liedekerkestraat 25 te St.-Joost-ten-Noode, Brussel.

Mededeelingen.

De Académie française heeft een prijs van 1500 frs. toegekend aan prof. Van Hamel, van Groningen, voor de beredeneerde uitgave van twee gedichten uit de twaalfde eeuw.

De letterk. Vereeniging *Jan Frans Willems* te Antwerpen heeft indertijd een prijskamp van novellen uitgeschreven. Er zijn 12 stukken ingekomen, waarvan het ingezondene door Jozef Minnaert, professor te Gent den eersten prijs heeft verworven.

Aan den beeldhouwer Max Unger is de eerste prijs toegekend in den wedstrijd voor een ontwerpgedenkteeken, 't welk voor Prins Frederik Karel te Frankfort, a/d. Oder zal worden opgericht.

De Heer Waltner is met zijne ets naar Rembrandt's »Nachtwacht« (een arbeid van vijf jaren, gereed. De afdrukken worden in verschillende stadia aangeboden tot prijzen uiteenloopende van 150 tot 2500 franks het stuk.

Voor etsen naar Rembrandts's »Elisabeth Bas« wordt van 50 tot 300 franks gevraagd.

Weldra zal er ook een meesterwerk van onzen uitstekenden graveur *P. Arendzen*, naar Rembrandt, bij de firma Buffa verschijnen.

De almanak van het Amsterdamsch studentenkorps voor het jaar 1887 is verschenen. Uit den Staat van het studentenkorps blijkt, dat het op het oogenblik 354 leden telt, onder wie 194 in de geneeskunde studeeren, 93 in de rechtsgeleerdheid, 37 in de wis- en natuurkunde, 19 in de letteren en 19 in de godgeleerdheid.

Binnen 5 à 6 weken zal in Duitschland een werk verschijnen, dat met zekere spanning wordt te gemoet gezien. Het zal ten titel voeren: »*Vorst Alexander I van Bulgarije.* Mededeelingen uit zijn leven en zijn regeering volgens persoonlijke herinneringen«, door Adolf Koch. De heer Koch was sedert 1879 hofprediker van den Vorst en kende het Oosten uit vroegere reizen. Hij hield sinds zijn in dienst treden een dagboek, dat nevens andere hem ter beschikking staande bouwstoffen den grondslag van zijn geschrift zal vormen.

Professor Antonius Favero, hoogleeraar aan de universiteit te Pavia, heeft eene kostbare verzameling brieven en dokumenten van Galileo Galilei aan de Nationale bibliotheek aldaar ten geschenke gegeven.

Onder de almanakken, waarmede de wereld meer en nog meer overstroomd zal worden, komt ook een te Konstantinopel door Ant. Palaeologus uitgegeven kalender voor, welke misschien in smaak van klassiek gevormden zal vallen. Het is een almanak in de Grieksche taal, maar die zich hierin van vele andere almanakken onderscheidt, dat hij, behalve de gewone nuttige opgaven en een overzicht van de regeerende vorstenhuizen buiten en in Europa, ook belletristische en wetenschappelijke mededeelingen behelst. Naar de vorige jaargangen te oordeelen, is deze in het Oosten verschijnende kalender met zijne proefjes van Nieuw-Grieksche poëzie, zijne verzamelingen en verklaringen van Oud-Grieksche spreekwoorden, zijne vertolkingen van Homerische stukken in het plat-Grieksch, zijne geographische en philologische opstellen, zijne portretten van een oecumenischen patriach als Joakim IV of van een rijken Griekschen patriot als Georgios Zariphis, voor meer dan een de geleerdste, die op de aarde verschijnt.

Fransche Leestafel.

EN FRANCE, par *Onésime Reclus*, met 250 gravures en 21 kaarten, 1 vol. in-4 van 604 bl. (1 D.) Paris, Hachette. 1887. Prijs 13 fr.

Alwie dit werk goed kent, kent Frankrijk. Een aangenamer en meer leerrijk boek dan dit in zijn soort is, zal men al moeielijk iemand ten geschenke kunnen geven.

GÉNÉRAUX ET CHEFS DE LA VENDÉE MILITAIRE ET DE LA CHOUANNERIE, Magnifique in-folio, orné de 20 grands portraits etc. (1887) Paris, Retaux-Bray, Pr. 40 fr.

Dit werk is een letterkundig monument, dat op duizend plaatsen, die het waardig zijn, kan worden opgericht. Het bevat de biographieën van de aanvoerders dier helden, wier gelijken niet te vinden zijn onder de Beroemde Mannen van Plutarchus. Napoleon I noemde dien strijd »une guerre de géants.«

HÉRITAGE DE CHARLEMAGNE, par *Ch. Deslys*, ouvrage illustré de 129 gravures. 1 vol. in-4, 418 blz. Paris, Hachette et Cie. (1887). Pr. 7 fr.

Hier heeft men de Odyssée van 13 ridders, die hun leven toewijden aan den zoon van Charlemagne, aan Louis-le-Débonnaire.

De uitstekendste dier 13 is de palatijn Efflam, pete-

kind van Charlemagne. Dit werk is »aussi instructif qu'intéressant.«

VIEUX (le) PARIS. *Fêtes, jeux et spectacles*, par *Victor Fournel*. Groot in-8, 526 blz. Tours, Marne 1887. Pr. 15 fr.

In dit werk, hoe gevaarvol de titel ook moge schijnen, vindt men niets, zegt de Bibliogr. catholique, dan wat »l'honnêteté la plus exigeante est forcée de tolérer, sinon d'approuver.« Ook zijn er vele »gravures historiques.«

COMEDIE (la) DU JOUR SOUS LA RÉPUBLIQUE ATHÉNIENNE, par *Albert Millaud*, illustré par Caran *d'Ache*. Gr. in-8 colombier, 388 blz. Parijs. Plon. 1887. Prijs 20 fr.

»Amuser sans blesser personne«, was het oogmerk des schrijvers, en dat heeft hij schier altijd bereikt. »La morale, que tant d'auteurs respectent si peu dans la comédie réelle.... M. Millaud a su s'en garantir d'une manière à peu près suffisante«.

BIBLIOTHÈQUE DES MERVEILLES: *Les Sources* par Madame Stanislas *Meunier*. 1 vol. in-16, 372 blz. en 38 gravures. Paris. Hachette. 1887. Pr. 2 fr. 25.

BIBLIOTH. d. MERV. *Les grands fleuves*, par *Henri Jacottet*. 1 vol. in-16, 370 blz. en 32 gravures. Paris. Hachette. 1887. Pr. 2 fr. 25.

Tusschen de twee klippen van het te veel en te weinig, is men hier gelukkig doorgezeild. Tevens is het niet te geleerd noch te droog, maar bezit wetenschap en tevens aantrekkelijkheid genoeg om te onderrichten en te boeien. Er is niets in wat niet door een kind kan worden gelezen. Edoch schijnt men met opzet er nooit den naam van God te hebben willen uitspreken.

QUAND J'ÉTAIS PETIT, *Histoire d'un enfant racontée par un homme*. 1 vol. in-8o. richement illustré en noir et couleur, 1887. Paris, Plon. Pr. 10 fr.

Allerboeiendst werk van Lucien *Biart*, met bijna evenveel gravures van *Monvel* als tekst.

TROIS (les) *rois mages*, par Aimé *Giron*. 1 vol. in-8o, 252 blz. Paris. Hachette. 1887. Pr. 4 fr.

Voor kinderen zeer boeiend, zeer belangrijk en onberispelijk.

JEAN L'INNOCENT, par Madame *Colomb*, 1 vol. in-8o, 299 blz. en 110 gravures. Paris. Hachette. 1887. Pr. 4 fr. Vooral geschikt voor jonge meisjes.

CLAN, (le) *des têtes chaudes*, par Mademoiselle, z. *Fleuriot* 1 vol. in-8, 287 en 65 gravures. (1887).

Onder alle opzichten voortreffelijk. Edoch beter ware het geweest, als die te vermijden gebreken een anderen dan den huisvader belachelijk maakten.

HISTOIRE ET LITTÉRATURE BIBLIQUE. ***Adam***, **par Laporte. Paris, libr. de Saint Paul, 1886.**

De eenige authentieke documenten betreffende onze eerste Ouders vinden wij in de Genesis van Hoofdst. V, v. 5 tot Hoofdst. V, v 5). In het boekdeel, dat het eerste schijnt te zijn van eene reeks der voornaamste personen, die in de Bijbelsche geschiedenis en Letterkunde voortkomen, te oordeelen volgens den algem. titel, staat hier zonder een enkel woord van inleiding of voorrede, en noemt zich eenvoudig: »Adam.«

De Schr. volgt den hebreeuwschen tekst en legt hem uit en licht hem toe door middel van vele kennissen en wetenschap. Vooral aan Bossuet hebben deze bladzijden bewonderenswaardige schatten ontleend. Voor wie niet de hoogste en diepste bronnen kan gaan raadplegen zij dit boekdeel aanbevolen. Een enkele citaat dat minder gelukkig is, zal licht verbetering vinden.

Inhoud van Tijdschriften.

Stimmen aus Maria Laach. 1886. 10e Heft. Dem Altmeister der Christlichen Kunst Eduard Ritter von Steinle zu liebenden Gedächtniss. A. Baumgartner S. J. — Die päpstlichen Encyclika *„Immortale Dei“* von 1 November 1885. V. (Schluss.) Th. Meijer S. J. — Ein päpstliches Schiedsgericht im 16. Jahrhundert III. (Schluss.) Aug. Arndt. S. J. — Buddha und Christus. Christian Pesch S. J. — Die Aufhebung des Edictes von Nantes III. (Schluss.) A. Genelli S. J. — Ueber die Zunahme der Blitzgefahr. F. X. Rüf S. J. — Die religiöse Polemik am Vorabend des dreissigjahrigen Krieges. A. Baumgartner S. J. — Recensionen. — Empfehlenswerthe Schriften. — Miscellen.

Het Belfort Inh. der jongste afl. HetCongres der maatschappelijke werken en de moedertaal. M. Rutten. — II. Des dichters roeping. F. Servatius Dirks O. S. F. — III. Gewestspraak en algemeene taal. P. Baes. — IV. Tweevoudig vraagstuk nopens het vliegen. Fr. Dierckx S. J. — V. Nog een woord over zich. J. Craeynest. — VI. Bijzondere studie te Leuven. X. — VII. Kerstlied. C. A. Mille. — VIII. Onze leestafel. — IX. *Boekbeoordeeling:* Vlakke Driehoekkunde door A. De Visschere (J. Claerhout). — Vlaamsche Versbouwkunde door den Eerw. heer H. L. Van Wezemael (P.) X. Bladwijzer.

Het **Tijdschrift voor Noordhollandsche Geschiedenis, Taal- en Letterkunde** bevat in zijne nommers 17, 18 en 19 van den loopenden jaargang o. a.: „Veilconditiën der heerlijkheid Asten en Ommel, van Mei 1811, met de vraag wie ze toen gekocht heeft en voor hoeveel?“ — „Oorkonde uit Helmond van 1618“, meedegedeeld door den heer Ferd. Caland te 's Gravenhage — „Extracten uit het trouwboek der Hervormde kerk van Nunen“ — „Breda in staat van beleg (proclamatie van den Franschen gouverneur in 1810)“ — „Onuitgegeven gedichtje over den slag van Lekkerbeetje“ van Chs. C. V. Verreit te Rotterdam. — „Geslacht Huygens“, meegedeeld door Jhr. J. B. Ridder De Van der Schueren te Rotterdam(— „Oorkonde betreffende Steenbergen“ door Mr. L. A. J. W. Baron Sloet te Arnhem. — „Jan van Haven“, legende. — Formatie van de armée van Brabant.“ — „Oorkonde van 1529“ uit 't archief der gemeente Deurne — „Allerlei uit oude papieren“, door H. N. Ouwerling, enz.

No. 18 is tevens versierd met de afbeelding van een grafzerk, terwijl in No. 17 nog een bericht voorkomt van den redacteur, den heer Aug. Sassen te Helmond, aangaande ondervonden vertraging in de uitgifte van den loopenden jaargang, met mededeeling, dat de volgende in gewijzigd formaat zal verschijnen en met een aansporing tot de vrienden van het tijdschrift, om hunne medewerking tot uitgebreider verspreiding dan tot-nu-toe het geval is.

INHOUD. Op Universiteitsgebied. Een Nederlandsch voorstel in Frankrijk, door *J. W. Brouwers*. — De godsdienst van Israël volgens den Leidschen Prof. Tiele, door *J. v. d. Gheyn*. — Nieuwe werken over Giordano Bruno, door *J. W. Brouwers*. — Nieuwe prijsvragen. — Wetenschappelijke. Mededeelingen. Fransche Leestafel, prachtwerken van 1887. Inhoud van Tijdschriften.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Jaargang, No. 2. Tweede Serie. 15 Januari 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

31 DECEMBER 1837—1887.

. . . . Celebrate nomen
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . Dicite cantu.
. . . .
Possit o tandem, domitis. procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occuput tandem Vaga cymba portum,
Sospite cursu.

Einleitung in die kanonischen Bücher des alten Testamentes von Dr. *Wilhelm Schenz*, Professor der Theologie am K. Lyceum in Regensburg, etc. Met Oberhirtlicher Genehmigung. Regensburg. A. Coppenrath 1887.

I.

't Wordt door niemand meer ontkend, dat in onzen tijd de Katholieke wetenschap zich in een zelden geevenaarden bloei mag verheugen. Zelfs de aan de Kerk vijandige richting heeft, over het algemeen genomen, met de vroegere traditioneele overtuiging van de domheid der Roomschen gebroken. De tijd is voorbij, dat met verwondering ten onzent werd gevraagd, hoe een verstandig mensch Roomsch kon zijn. Integendeel, van meer dan eene zijde wordt nu, niet zelden met koddige overdrijving, op het gevaar gewezen, dat uit de verbazende werkzaamheid, vooral op het gebied van gegeschiedenis en kunst, van den kant der Roomschen dreigt. Toch schijnt men op één punt ziende blind en Oost-Indisch doof te blijven. De arbeid der Katholieke geleerden op het gebied der H. Schrift is voor de meeste onkatholieken een groot geheim. Nog altijd moet het volgens hen als onomstootelijke waarheid gelden, dat de H. Schrift voor de Roomschen een met zeven zegels gesloten boek is. Men hoort nog altijd de van het begin der »hervorming« tegen de Katholieke Kerk gemaakte beschuldiging herhalen, als ware zij nooit wederlegd. 't Is het grootste onder de groote, strijdlustige kudde van wangedrochten, gelijk Gorres deze noemde, die vóór drie honderd jaren zijn geworpen, maar in het eerste gevecht, waarin men hen voerde, meest allen op het bed van eer zijn gesneuveld. »Hun meesters hebben zich echter hierdoor niet uit het veld laten slaan, de behouden cadavers werden gevild en met zorg geplukt, om hen op nieuw als levend te doen voorkomen en als giraffen de koppen hoog te laten dragen. Men heeft hun de met zorg gepraepareerde pausin Joanna tot aanvoerder gegeven, die opperbest voor het commando over zulk een troep geschikt is, omdat haar, behalve lijf en ziel, ook nog de huid ontbreekt. Als generale staf fungeert de inquisitie met den gefolterden Galilei, en zoo trekken zij altijd weer opnieuw in het gevecht, evenals wijlen de opgezette olifanten van koningin Semiramis om de heerschappij van den Paus, den baarlijken Antichrist, omver te werpen. De Katholieken hebben er langen tijd vuur op gegeven, maar omdat toch nooit een dier beesten wilde vallen, hebben zij eindelijk begrepen, hoe de dingen stonden, spaarden hun kruit en gingen hun weg.« [1])

En die taktiek bleek de beste. Men borg nu van den kant des vijands de alleen voor Indiërs verschrikkelijke, opgezette olifanten op. Zij zijn zelfs verdwenen uit *De Standaard*, al schijnen ze nog nu en dan te deugen voor *De Heraut*. Toch, zooals we zeiden, toch schijnt dat ééne groote beest nog altijd werkelijk te leven in de verbeelding van velen: *De bijbel is voor de Roomschen een gesloten boek.* Ook dat laatste der troep zal ook wel opgeborgen moeten worden, want op den duur zal men, in wetenschappelijke kringen ten minste, niet blind kunnen blijven voor hetgeen de Katholieke wetenschap op het gebied der H. Schrift arbeidt en verricht.

Zooeven nu verliet weder een door den Regensburger hoogleeraar in de H. Schrift en Oostersche Talen uitgegeven werk de pers, namelijk: *De Inleiding in de kanonieke boeken van het Oude Testament door Dr. W. Schenz*; [2]) een boek, dat een eervolle plaats inneemt onder de zoovele in den laatsten tijd op gebied der Katholieke bijbelstudie verschenen werken. We meenen daarom een goed werk te doen met dit den lezers van *De Wetenschappelijke Nederlander* niet alleen aan te kondigen, maar ook ietwat meer van nabij te laten zien. Daarom zij het vergund dit boek in het kort te bespreken, al kunnen we het hier niet, zooals we wenschten, in alle bijzonderheden nagaan.

Het plan van genoemd werk is als volgt. In twee, zooals van zelf spreekt, ongelijke deelen wordt eerst de bijzondere en dan de algemeene Inleiding van de boeken van het O. Testament gegeven, nadat eerst het begrip der Inleiding (haar taak, naam en orde) is verklaard.

De bijzondere Inleiding bespreekt eerst de vier kenteekenen van ieder kanoniek boek, deelt die boeken in eigen klassen, behandelt de vier tijdperken der

---

[1]) Het protestantisme en de Katholieke Kerk van Dr. Hettinger. Drukkerij der Thomas à Kempis Vereeniging. Tweede Deel. Blad 93. Prijs f 0.90.

[2]) Dr. Schenz is wellicht voor velen onzer lezers geen onbekende; hij nam deel aan het in 1862 te Leiden gehouden congres der Orientalisten en werd toenmaals in *de Tijd* met eere genoemd.

Openbaring des O. T., neemt ook om goede redenen hier het taaleigen, vooral de Arameische en de Hellenstische taal, de hoofdpunten waardoor de eerste zich van het Hebreeuwsch, de tweede zich van het klassieke Grieksch onderscheidt, uit de algemeene Inleiding op.

De eerste periode is die, waarin de Egyptische invloed zich gelden deed en de vijf boeken Mozes en het boek Jozue geschreven werden. Eerst wordt de inhoud van elk boek medegedeeld, geen dorre inhoudstafel, geen levenloos geraamte, maar in boeiende, hier en daar zelfs begeesterde en begeesterende taal zijn de gebeurtenissen geschilderd. De geleerde en tevens kinderlijk geloovige schrijver ziet met recht in het O. V. de type en de afschaduwing van het Nieuwe en geeft daarom bij het verhaal der gebeurtenissen veeltijds ook de vervulling der daarin vervatte voorspellingen, met de voorafbeelding in het O. V. ook de geschiedenis en de gebruiken van de door Christus gestichte Kerk.

Na den inhoud van het boek gegeven te hebben, wordt de *authenticiteit* bewezen. Door bewijzen uit de getuigenissen der oudheid en door gronden uit de boeken zelf ontleend, zooals taal, tijd en andere omstandigheden wordt aangetoond, dat ons geloof redelijk is, als wij met S. Augustinus op gezag der Kerk aan de H. Schrift vasthouden. Dan worden de schijngronden wederlegd, die de overlevering als een fabel zoeken voor te stellen. Alles, wat tegen de echtheid is voorgebracht, niet alleen in vroegeren tijd, maar ook in den allerjongsten tijd, wordt in volle kracht weergegeven; niets blijft onbesproken, doch wordt tevens met korte en bondige redenen wêersproken.

Op de derde plaats komt de *integriteit*, het ongeschonden zijn, dat wil zeggen, dat de heilige tekst door geen weglating, toevoeging of verandering is bedorven.

Eindelijk de *autoriteit* en deze heeft een dubbelen zin, namelijk die van richtigheid of geloofwaardigheid en verder van gezag, gewicht en beteekenis.

Eveneens worden de boeken der volgende tijdvakken behandeld.

De tweede periode is die van den Phoenicischen invloed, waarin het boek der Rechters, dat van Ruth, de twee eerste boeken der Koningen, de Psalmen, de Spreuken, het Hooglied, de Prediker en het boek Job geschreven zijn.

In het derde tijdvak, waarin de Phoenicische invloed nog niet geheel verloren ging, maar die van Assyrië en Babylon mede werkzaam was, geeft de schrijver, na het profetendom in het algemeen besproken te hebben, de profeten, die vóór de ballingschap gewerkt hebben: Oseas, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Micheas, Isaias. Dan volgen Nahum, Habacuc, Sophonias en Jeremias gedurende de ballingschap in Assyrië. Eindelijk Baruch, Ezechiel en Daniel, terwijl Gods volk in Babylon zuchtte.

De vierde periode is die, waarin zich de invloed van Perzen, Grieken en Romeinen gelden deed. Tot dit laatste tijdvak behooren de twee laatste boeken der Koningen, de twee boeken Paralipomenon, Esdras en Nehemias, Esther, Tobias, Judith, de twee boeken der Machabeën, de profeten Aggeus, Zacharias en Malachias. Verder Jesus Sirach en het Boek der Wijsheid.

De algemeene Inleiding is in twee gedeelten gesplitst. Het eerste gedeelte behandelt den kanon bij de Joden en bij de Christenen en vervolgens de apocryphen. Met deze laatste zijn niet de deutero-canonische boeken verstaan, maar de onechte geschriften, als het vijfde boek van Esdras enz.

In het tweede gedeelte bespreekt de schrijver eerst den grondtekst, den Hebreeuwschen, den Chaldeeuwschen of beter gezegd Arameischen en den Griekschen. In een tweede hoofdstuk worden de oude Grieksche vertalingen der Septuagint, van Aquilas, Theodotion en Symmachus behandeld, dan volgen de oude Latijnsche vertalingen Itala en Vulgaat; verder de oudste Oostersche overzettingen. Targumim en Peschittho; daarna de vertalingen uit Septuagint en Vulgaat en eindelijk de zoogenaamde polyglotten en eenige Katholieke vertalingen in sommige levende talen na de uitvinding der boekdrukkunst. Jammer genoeg heeft de ook met de Hollandsche taal niet onbekende schrijver van onze vertalingen hierbij geen gewag gemaakt.

't Is verdrietig, dat de critiek ook bij het beste boek potloodstrepen maakt, niet alleen om de opmerkzaamheid te vragen voor een bijzondere schoonheid. Hier in deze 480 bladzijden groot formaat zijn de kleine zwarte streepjes uiterst weinig en van geringe beteekenis. Eenige willen wij geven, wijl men het van den criticus vordert als bewijs van zijn ernstige studie van het door hem geprezen boek.

Bladz. 3. zegt de schrijver: »Ist die Archäologie eine Offenbarung der Geschichte, so die Einleitung eine Geschichte der Offenbarung.« Minder gelukkig komt ons dit spel voor met het woord: *Offenbarung*. Kon men ten outzent van een openbaring der geschiedenis spreken, zoo had toch *de Open*baring, het artikel en de groote *O*, het spel bedorven.

Bladz. 8. » . . manchen Einwendungen gegenüber, beispielsweise in betreff des Durchganges durch das rothe Meer, wird die Auslegung doch ein viel leichteren Stand haben, wenn der Bericht von einem *Augen*zeugen herrührt, statt lediglich von *Ohren*zeugen.« — is ons niet duidelijk.

Bladz. 10. De vergelijking »embryo, foetus en animal voor de verhouding tusschen de oorspronkelijke Openbaring, die van het Oude en die van het Nieuwe Testament schijnt ons niet gelukkig toe.

Wat ons Nederlanders bij het lezen van de geschriften onzer Duitsche broeders dikwijls zoo geweldig hindert, is door onze auteur over het algemeen gelukkig vermeden: een enkele keer ontmoet men echter ons te geleerde kunsttermen. Zoo zijn bladz. 30 de talen in *agglutinierende*, *flektierende* en *isolierende* onderscheiden. Een nadere verklaring was wellicht niet overbodig.

Nauwkeurigheid in de aan den voet der bladzijden gegeven aanhalingen is ook een verdienste des schrijvers. Zelden vindt men, zooals bijv. bladz. 31 I. Timoth. III wat gewis II moet zijn, een minder loffelijke uitzondering.

Waar de schrijver de uiterst moeielijke schriftuurplaats van Jacob's worsteling met den Engel geeft, zegt hij, dat Jacob hier een bewijs gegeven heeft van zijn onoverwinlijke aanhankelijkheid en liefde tot God. Menige lezer ware dankbaar, zoo ook dit ware aangetoond.

Verder heet het, dat Pharao Joseph door zijn echtgenoote, de dochter des priesters Putiphar »der ange-

sehensten Kaste, der Priesterkaste zuführte« en wordt in een noot gezegd: »Der Fall ist offenbar ähnlich zu beurtheilen, wie wenn Z. B. P. Schall den Titel eines chinesischen Obermandarinen erhielt, ohne desshalb irgendwie die chinesische Staatsreligion annehmen zu müssen.« Bij mijn weten zegt Genesis XLI niets anders dan dat Joseph van Pharao Aseneth, de dochter van den priester Putaphar, tot vrouw ontving, niets van een opneming in de kaste der priesters.

Bladz. 35 onderscheidt de schrijver de verdrukking, die de Israëliten in Egypte te lijden hebben: 1. Dat zij harden arbeid te verrichten hebben en noemt dit *list*. 2. Dat de vroedvrouwen alle kinderen van het mannelijk geslacht moeten dooden en noemt dit *list en geweld*. 3. Dat bevolen werd aan de moeders, dat zij hun zonen moeten verdrinken en noemt dit *geweld*.

Bladz. 61. is *Mozes* natuurlijk een drukfout voor *Noë*. Verder lezen wij: »Ob die Unterscheidung zwisschen rein und unrein in *antediluvianischer* Zeit mit der nachmaligen *sinaitischen* Unterscheidung sich völlig decke, kann nichtwehr ausgemacht werden, scheint jedoch höchst wahrscheinlich. Jedenfalls galten die zahmen Tiere zugleich als reine, die wilden als unreine.«

Bladz. 76. meent schrijver, dat de bewoners van Chanaän »nur in Nachahmung des Beispieles einer Rachab *oder der Gabaoniten* ihr Heil hätten finden können. »We zijn zoo vrij dit te betwijfelen: Jozue was door de Gabaoniten bedrogen; zulks geschiedde, wijl Jozue verzuimd had God te raadplegen. Na de ontvangen bestraffing zou Jozue bij anderen, die het voorbeeld van Gabaon zouden willen navolgen, wel voorzichtiger gehandeld hebben.

Bladz. 64. God openbaarde zich aan Moses onder den naam *Jahveh* (door velen nog altijd verkeerdelijk *Jehovah*).« Hienach dürfte es auffallen, das doch schon Mosis *Mutter* Jochebed heisst=Jahveh is prächtig. Indes ist dieser Nahme entweder eine spätere Hebraisierung durch Moses; oder aber Jochebed ist =Jaochebed, d. h. Jao, der Nationalgott der Kanaaniter ist prächtig. Lezteres könnte desto weniger befremden, als ja auch Z. B. ein Papst den Nahmen Dionys, folglich den Nahmen eines heidnischen Götzen, beibehielt. Zu ersterer Könjektur wäre eine Analogie Bonifatius (v. bonum fatum) als Latinisierung des angelsächsischen Winfried.« — Zou men zich hier misschien niet ten onpas in het geheugen roepen wat op bladz. 36 geschreven staat: »Merkwürdig bleibt, wie Ebers hervorhebt (Aegypten und Bücher Mosis, S. 528) dass auch ein ägyptischer Gott sich *anuk pu anuk* — Ich bin, der ich bin, nannte.«

Als een bewijs, hoe de geleerde schrijver tevens zeer schoone toepassingen voor het geestelijke leven weet in te vlechten, bij hem niet alleen het hoofd denkt, maar het ijverige hart des Katholieken priesters spreekt, is o. i. onder anderen het slot van Jozuë..... »eine sehr fruchtbare *Application* legt die Thatsache nahe, dass die Israeliten, weil sie in der Ausrottung der Kanaaiter zû lässig waren, im Besitze des Verheissungslandes nicht recht froh wurden und Josue in den beiden Abschiedsreden (C. XXIII und C. XXIV) in dunkler Ahnung den künftigen Wiederverlust voraussieht: es müssen die Leidenschaften, welche nur als unberechtigte Eindringlinge von der Seele Besitz ergriffen haben, mit unerbittlicher Strenge aus ihr entfernt, mit der Wurzel ausgerottet werden; sonst werden sie alsbald neuerdings Oberhand gewinnen und die »letzsten Dinge schlimmer sein, als die ersten.«

Zoo ook bladz. 105. »Besonders trefflich lässt sich das Schicksal Samson's auch im *moralischen* Sinne verwerten. Sobald der Mensch der Sinnlichkeit sich zugewandt (Delila — Dalila V. = Schwäche), verfällt er in den Schlaf der geistigen Trägheit und wird er von den Stricken des Lasters gebunden. Er verliert die Haare — bei Samson die Träger übernaturlicher Stärke. (Gnade und Verdienste gehen ihm verloren— *opera mortificata et mortua*.) Dan wird ihm das Auge ausgestochen (Verlust des Lichtes der übernaturlichen Erkentniss); es harret sein der Kerker (geistige Gefangenschaft, Schwächung der Willensfreiheit); er muss niedrigste Sklavenarbeit verrichten, die Mühle treten (er wird ein Sklave der entehrendsten Leidenschaften). Dann übriget ihn nur noch die Säule des Glaubens, welche umspannend er hoffen darf, seine Feinde zu töten und selbst zu einem neuen Leben zu erwachen (den Process der Rechtfertigung.)

(*Wordt vervolgd.*)

Dr. J. G. W. Vermeulen.

Een pas ontdekte brief van den landvoogd Requesens (*Augusti* 1575).

Dat Luthers Hervorming vrijheidszin en verdraagzaamheid in de wereld bracht, konden vroeger geestdrift en dweepzucht beweren, maar dat loflied geraakt meer en meer uit de mode, en de onpartijdige geschiedenis rukt dien geweldadigen een voor een de bedriegende huichelkleeren van het lijf, waar zij tot nu toe meê bedekt gingen.

Over eenigen tijd gaf de Heer Baron *Kervijn van Lettenhove* in de Kon. Academie (Brussel) eene lezing van een pas ontdekten brief van don *Lodewijk de Requesens*, onder Koning Philip, landvoogd der Nederlanden. Ik vertaal die nota van den gewaardeerden geschiedschrijver, gelijk het *Bien Public* van Gent ze meêdeelde.

Sedert twee jaren verbleef Requesens in de Nederlanden, maar wat hij ook in het werk zette, 't en was niets afgedaan; regeltucht was er in 't leger niet meer, en het oproer, dat hij vruchteloos zocht te dempen, vond van dag tot dag meer onderstand in Frankrijk, in Engeland en in Duitschland. Daar was reden voor achterdocht.

Zoo stonden de zaken, als Requesens een langen brief naar den Bisschop van Cuença zond, met verzoek dien den Koning voor te leggen, ten einde van het hem opgedragen bestuur in de Nederlanden ontslagen te worden.

Ja, was er iets noodzakelijk, dan was het toch zeker vooreerst, dat men een goed gedacht bezate over des lands toestand. Was het met geweld alleen, dat men de rampen dezer streken kon heelen, dan bleef er den koning geen ander middel over, om er van her zijn gezag voor goed doen te herkennen; doch let wel op: men mocht niet vergeten hoe beperkt 's Konings gezag hier was, zelfs eer het oproer losborst. Wel Keizer Karel — dien zijne macht ging zoo ver niet; onze gouwen vormden om zoo te zeggen een gemeenebest, waar het magi-

straat der steden te recht zat. Luistert wat Requesens schreef: [1]) »Ik heb zelf in persoon de burgers van Brussel, met het wapen in de vuist, naar het paleis zien loopen, waar de Keizer zich bevond, omreden dat men iemand wou ophangen, en zij, zij hielden de uitvoering tegen zonder dat zij de minste straf inliepen.« Voorrechten en gebruiken die men met lijf en ziel ongeschonden bewaarde, hadt gij in ons vaderland vele, en het ware nog het beste geweest, eens dat de vrede hersteld geraakte, tot dien ouden staat van zaken [2]) weer te keeren, al zouden dan ook alle 's lands ingeborenen veeleer des Konings [3]) gelijken dan zijne onderdanen gebleven zijn.

Vrijheid van koophandel met alle gewesten bezaten de Neerlanden insgelijks, en stond het, wel is waar, aan de vreemdelingen niet vrij in het openbaar hunnen eeredienst uit te oefenen, toch liet men hun gerust volle vrijheid van geweten. Het waren enkel die openbare plechtigheden, welke de plakkaarten aan de kettersche eerediensten verboden. Doch was er kwestie van geweten, dan had men met den apostolischen onderzoeksraad en met de bisschoppen te doen, en de eenen gelijk de anderen, gingen met veel, ja met zeer veel gematigdheid [4]) te werk. De algemeene landvoogden hadden zelfs mogen aandringen, en tot hunnen *onderstand toe* voorstellen, [5]) om met meer krachtdadigheid te handelen, 't en zou niets uitgehaald hebben. Het beste dat de rechtzinnnigste Katholiek hier te lande kon doen, is niet met strengheid op den ketter te werken, maar hem met overtuigende redenen terug te brengen. [6]) Zoo schrijft Requesens.

Daarbij vergete men toch niet de bijzondere ligging der Nederlanden. Hier zijn zij begrensd door Frankrijk; ginder palen zij aan Duitschland, en tevens zijn zij van Engelands naaste geburen.

Van den oogenblik af dat Requesens den hertog van Alva was opgevolgd, had hij aan den Koning doen zien, dat er in de Nederlanden niet te peizen viel op belastingen te heffen, die al de noodige onkosten konnen dekken; neen, de uitgaven waren daar te groot voor. Alles beliep hier veel hooger dan men het kunnen voorzien had, en, om op de regeltucht des legers te mogen rekenen, moest men het regelmatig zijne soldij geven.

Waar dient het toe soldaten te hebben, die alle vijf voeten oproer schreeuwen en aan hunne oversten meer last berokkenen door hunne koppigheid, dan wel nadeel aan de vijanden? Daarmee zelfs was het dikwijls onmogelijk op tijds en stond een nuttigen maatregel te nemen. [7])

Nu, de Koning hield meer van vrede dan van oorlog. Requesens kreeg dan bevel in onderhandeling te treden, en, met dat inzicht, had hij afgesproken met de Bisschoppen, met de provincie-bestuurders en met de leden van den Raad van State; maar toen het er op aan kwam, en de onderhandelingen waren aangeknoopt, was het te vergeefs, dat hij om bepaalde inlichtingen vroeg en hervroeg: drij maanden ja dat men hem op antwoord liet wachten!

Vermits dan de Spanjaards niet machtig genoeg zijn om de oproerlingen uit hunne haardsteden te verjagen, en hun de vrijheid van geweten te verleenen, moeten zij hun toch have en goed laten verkoopen en daarmee het land verlaten; met die opbrengst zullen dan de ketters ten minste in staat zijn bij den vreemde te leven of toch niet genoodzaakt nieuwe samenzweringen te beleggen.

God gave, dat men die voorwaarden hadde aangenomen! Maar er bestaat veel vrees, dat men ze nooit zal kunnen doen aannemen door de inwoners van sommige zeesteden, noch door de vreemdelingen, die de vrije markten bezoeken.

Requesens was maar bijzonder bekommerd met eerst en vooral den godsdienst te beschermen; wel wist hij, dat men hem beschuldigde het koninkijk gezag te zeer te verzwakken, doch daartegen verklaarde hij rondduit, dat hij volgaarne zijn bloed hadde ten beste gegeven, om dat gezag al zoo onbegrensd door de Nederlanders te doen herkennen als door de Mooren van Grenade. Niemand immers voedde een zoo diepen afkeer van de ketters dan wel hij, in zoo verre dat zelfs het gerucht liep dat, in gevalle hij zegepraalde, al de hervormers den [1]) vlammen zouden overgeleverd worden. Maar hoe wilde hij zóo handelen? Hij hadde daarom stipte bevelen van Koning Philip moeten hebben, en die zou hij zeker in zijne schriften hebben overgelegd, om zich zelven voor de vierschaar der nakomelingschap te verdedigen.

Wil de Koning hem de noodige hulpmiddelen uit Spanje niet afzenden, dan kent Requesens geen enkel ander middel voor de Nederlanden geschikt. 't Is wel waar, dat hij eenige steden onderworpen en veldslagen gewonnen heeft; zelfs ware zulk en zulk oorlogsfeit voldoende geweest om een koninkrijk te overmeesteren, maar dan sloeg de soldaterij weer aan 't muiten, en de oproerlingen herschepten toen telkenmale moed.

Is er iets droevigers te lezen dan het slot van Requesens' memorie? »'k En bezit noch genoeg gezondheid, noch genoeg krachten, schrijft hij, om het einde van dezen oorlog zelf te zien. De bevrediging der Nederlanden was voor mij het beloofde land, doch God deed met mij gelijk met Mozes: Hij heeft het mij van op de hoogte des bergs laten aanschouwen. O gelieve de Koning met mij eenen opvolger te geven, die gelukkiger zij dan ik, eenen Josue te kiezen, wien het geluk moge te beurt vallen eenmaal het belofteland in te gaan.

Nu Philip ontsloeg Requesens van den drukkenden last, die op hem rustte niet, en 't was maar de dood, die er hem van verloste.

Wat leeren wij uit dien brief?

Uit dien samenhang is gemakkelijk af te leiden — hetgeen andere stukken toch ook klaar maken — dat, tot bij de opkomst der Hervorming, ons gemeen-

---

[1]) En el tiempo mas prospero que el Emporador (que esta en el cielo), estava en estos Estados, tenia en ellos muy poca autoridad porque casi era como una republica, administrandose la justicip por los mismos magistrados de las vilias.

[2]) Y nos contentariomos agora de hazer lo mismo.

[3]) Letterlijk: de gezellen: mas a ser companeros que no subditos de al principe.

[1]) Los unos y los otros le hazen con grandissima floxedad y temor.

[2]) Sin que baste aponellos animo todo lo que yo les insto y offres, co ayuda.

[3]) El mejor catholico que aca ay, le paresce que no se deve usar de rigor con el herege, sino de persuadirlo.

[4]) Siempre amotinada de manera que esta nos ha hecho y haze mas guerra que los enemigos.

[1]) Con grandissima instancia.

[2]) Yo no tengo ya salud, ni fuerças para esperar de ver el buen fin desto trabajos.

schappelijk vaderland — de Nederlanden — eene vrijheid genoot, die wel geen slaafschen leendienst der middeleeuwen dient genoemd te worden. Echte vrijheid bloeide hier te lande, echte verdraagzaamheid, en beide onder de vleugelen van den eenigen waren godsdienst.

O hadden, onder de bezieling van dienzelfden waren vrijheidsgeest, onze vaderlandsche instellingen zich mogen wijzigen en ontwikkelen, hoe schoon eene toekomst ware de onze geweest! Maar de opstandskreet der tweedracht, der onverdraagzaamheid weerklonk hier uit den mond van den dweepzuchtigsten der ketters, en met den echten vrijheidszin was 't toen gedaan! — Vrijheid! gold het, 't is waar, doch het was vrijheid voor hen alleen die dachten gelijk hij.

Aarschot. J. MUYLDERMANS.

Gewis hebben de Nederlandsche Letteren met geluk vernomen dat er een nieuwe uitgave van Vondel's Werken werd voorbereid, dat die uitgave zal worden bezorgd door den zoo gunstig bekenden uitgever den heer *Roelants* te Schiedam, en zal worden bewerkt door den Hoogleeraar *Jos. Alb. Alberdingk Thijm* van Amsterdam. Daarop zinspeelt het eerste Gedicht (de *Opdracht. Aan Joost van den Vondel.*) in den bundel, die het hier volgend vers heeft uitgelokt.

Aan Prof. J. A. Alberdingk Thijm.

Bij het ontvangen van den Volks-Almanak voor Nederl. Katholieken 1887.

Aanvaard mijn dank voor 't Tijdboek (met den bondel
Vol mengelwerk, zoo keurig,) dat uw hand
Mij schenkt. 't Is meer dan ooit me een kostbaar pand:
'k Zie daar uw naam op nieuw vereend met *Vondel.*
Hoe edel pronkt die naam in dat verband;
Zijn geest, zijn leed (ach!) u zijn zij verwant!
Ontspringt uw dichtvuur niet aan 's Meesters tondel!

Wat weemoed drukt op de allereerste blaêren;
Waarom stijgt daar een sombre droefnis 't hoogst?
Gij smeekt als gunst nog vijf, zes jaren d' oogst
Van Vondel's brein op nieuw te mogen gaêren:
Een geest op zulk een machtig plan bedacht,
Besteedt, voorwaar! nog niet zijn *laatste kracht*,
Al kwijne ook 't lijf bij 't klimmen van de jaren.

Zie Vondel, toen uw leeftijd hem deed grijzen,
Nog moedig dingen naar een nieuwe kroon
Door *Lucifer* te storten van den troon,
Door met zijn *Schilt* den aanval af te wijzen;
Nog zingend de eer van Amstel's Kapitool!
Straks keert hij weer bij Sophocles ter school,
Of snaart de luit om Maro's held te prijzen.

Dán stijgt zijn geest nog 't stoutst in bijbelstoffen,
In 't Godes dienst gewijd Bespieglingswerk,
In Boetgezant, in Heerlijkheid der Kerk! —
De grijzaard heeft den man hier overtroffen!
Zoo stelle ook God uw loopbaan nog geen perk;
Uw strijdbre hand, als 't hoofd steeds fier en sterk,
Wijze ons nog lang 't *Geloof* als 't Riddermerk,
Wat moker vruchteloos op 't volksmetaal moog ploffen!

J. F. M. STERCK.

Amsterdam, 27 November 1886.

't Geloof als 't Riddermerk, vglk. *Opdracht*, bl. VI.
„Waar ons 't Geloof tot Ridders aadlen moet!"

Wat moker vruchteloos enz. vglk. aldaar:
„Drie eeuwen hebben vruchteloos gesmeed
Aan 't volksmetaal....." enz.

Natuur en hert.

Dichtbundel van Lodewijk Mercelis (1887) [1]).

Deze bundel van 208 bladzijden gr.-8o. werd na de ontvangst ervan niet op eens uitgelezen, wijl de Nieuwjaarsdagen daarvoor allerminst den tijd lieten; maar zoodra was er niet een verloren oogenblikje te vinden of ik nam den kersverschen Dichtbundel ter hand en las weer voort met nieuw genoegen: en niet dan met spijt nam ik weer afscheid van mijn boek, als andere dingen onmiddellijk over mijn tijd kwamen beschikken. Al lezende maakte ik korte aanteekeningen en stipte ook datgene aan wat ik dacht te zullen aanhalen ter staving van mijn steeds gunstiger wordend oordeel. Zoo doende kwam ik wel aan het einde van dit genotvol boekdeel, maar tienmaal meer plaats, dan ik mag in aanspraak nemen, zou ik nu noodig hebben om de helft der citaten aan te voeren, die ik als keurige proeven den lezeren wenschte voor te zetten. Kan dat nu, tot onzen spijt, niet geschieden, enkele algemeene eigenschappen en uitstekende verdiensten van dezen Eersteling achten wij ons gelukkig hier te kunnen aanstippen. Niet één stuk is er in den geheelen bundel of het heeft een kern van degelijkheid, hoe verschillend dan ook van aard en soort; niet een of het laat een goeden, vaak wat weemoedigen doch nooit ontmoedigenden, veel eerder aanmoedigenden indruk na.

Gelde hier één voorbeeld voor vijftig andere uit dezen bundel:

„Nog droever dan uw droeve blik,
Veel droever, sterre lief, ben ik;
Maar wat de hemel ook gebiede,
'k Zeg immer; Heer, uw wil geschiede!....
Keer, lieve, nu ten hemel weer,
En draag dit fiat naar den Heer,
(Blz. 112.)

Of elders:

'k Ben zoekend, smachtend afgedobberd
Op 't rustelooze levensmeer;
'k Heb aan zijn vocht mij zat geslobberd,
En altijd schreeuwt mijn hert: nog meer!

Nog meer?.... O vraatge zielekolken,
O afgrond van dat hert, wanneer?...
En alles wijst mij naar de wolken
En roept mij tegen: „bij den Heer!"

De titel van het boek: *Natuur en hert*, geeft op meesterlijke wijze, in drie woorden den geheelen inhoud — dus zoo kort mogelijk, van het boek, den hoofdtoon van elk gedicht aan. De natuurtafereelen worden er zeer aanschouwelijk, realistisch in den bes-

---

[1] Roeselare, De Seyn-Verhougstraete, Uitgever van Z. K. H. den Graaf van Vlaanderen.

ten zin, ontvoud, geschetst, voorgesteld; en het is altijd een edele ziel en een diep gevoelig hart, wel wat weemoedig gestemd, die den adem des redelijken zedelijken levens over die aandoenlijke tafereelen der stoffelijke schepping uitstorten.

Over den inhoud en de waarde der gedachten en der gevoelens — die de ziel zijn van een werk — hebben wij eerst een woord van waardeering willen uiten, thans, een woord over vorm en taal en versbouw, die als het lichaam dier ziele zijn.

In de meesterschap over de taal heeft de schrijver het al ver gebracht. Natuurlijk treffen wij bij hem niet zelden de eigenaardigheden der Zuid-Nederlandsche gewestspraak aan, die meest altijd op volkomen burgerrecht in de schrijftaal mag aanspraak maken. Wat al woorden en schilderachtige uitdrukkingen, wat al vormen en wendingen, die eeuwenlang en door beste schrijveren, zelfs tot in de 17e eeuw, gebruikt werden, zijn in onbruik en verloren geraakt voor Noord-Nederland, maar leven daar in Vlaanderen en Brabant nog op de lippen des volks, en hebben waarlijk niet opgehouden echt Dietsch, echt Nederlandsch te zijn, omdat Holland ze liet verloren gaan. Even als de meesterlijke volksliederen der Nederlandsche voorgeslachten alleen zijn blijven voortleven in Zuid-Nederland, op de lippen, in de harten van het Vlaamsche volk, zoo ook bleef daar, beter dan hier, de aloude volkstaal bewaard, die ook heden nog in staat is, om uit hare levenwekkende bronnen verfrissching, versterking, zangerigheid en nog meer rijkdom aan de hedendaagsche Nederlandsche schrijftaal te verstrekken. Laat de Vlamingen blijven werken aan de studie hunner dialecten, wij zullen er mede de vruchten van genieten, want hunne Taalkamer kan eene schatkamer worden voor de algemeene echt Nederlandsche volkstaal.

Gelijk het leger van ons land bestaat uit lotelingen van alle gewesten en alle dorpen en gehuchten, zoo bestaat ook het onverdeeld, algemeen erfgoed van onze Nederlandsche taal uit de verzamelde woorden en wendingen, krachten en schoonheden van de echte Dietsche volkstaal van alle onze gewesten.

Daarom mogen ook wel hoog worden gewaardeerd werken als daar zijn, om slechts een paar der jongste te noemen: het *Hagelandsch Idioticon* door *J. F. Tuerlinckx*, *bekroond door de Zuid-Nederlandsche Maatschappij van Taalkunde* [1]), en wat wij alras hopen te ontvangen: *Schatten uit de volkstaal*, ons leverende 9000 volksspreuken, alle ontleend aan de levende taal van Vlaamsch-België, gerangschikt en verklaard door *Am. Joos*, Professor te Sint-Niklaas.

Laat dan die goudkorrels ook nog eens door de smeltkroes van Noord-Nederland gaan en wij allen zullen juichen bij den vermeerderden rijkdom en vermenigvuldigden luister onzer gemeenschappelijke Moedertaal. En om nu te eindigen keeren wij terug naar het begin, dat als kenmerk mag gelden van inhoud en vorm van »Natuur en Hert: de opdracht van het werk luidt als volgt:

„Zieke jongling, kwijnend, droomend,
Ging ik dwalend door de hei,
Neuriënd met den kleinen krekel,
Als de grasmusch in de wei.
Bij den zoom der dennendreven
Plukte ik bloemen op de baan,
Heideplantjes en soms dorens,
Lijk er in de Kempen staan! . . . .
Wat ik zong, verlegen krekel,
Wat ik trenste met de hand,
'k Biedt het U, o Goede Moeder:
Krekelzang en heideplant!
'k Bied het U, met al de zuchten
Van mijn minnend kinderhert,
Met wat ooit mijn ziel gevoelde:
Vreugdezoet of boezemsmert!
'k Bied het U! . . . . versmaad het tuiltje.
Van den bleeken droomer niet!
Hoor zijn hert van liefde kloppen,
In zijn kreupel krekellied."

Moge de dichter, van zieken jongeling nu tot man aangesterkt, in die vooruitgaande richting meer bundels uit Zuid-Nederland de wereld inzenden.

J. W. Brouwers.

Heerlijk besluit van de Maatschappij van Bouwkunst te Amsterdam.

Al is Amsterdam zelf in zijne jongste uitbreiding niet altijd een toonbeeld van verfraaiing, het is te wenschen, dat het voorstel hetwelk nu is uitgegaan van het bestuur der Amsterdamsche afdeeling der Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst, nu bevorderlijk moge zijn voor andere steden en gemeentebesturen. Immers heeft dat Bestuur nu aan alle besturen en gemeenten, boven de 10,000 zielen, een circulaire gericht. Het wijst daarbij in de eerste plaats op het feit, dat bij de wijze waarop sommige steden hier te lande zich in den laatsten tijd hebben uitgebreid en de verschillende grootere en kleinere werken, die ten behoeve van de eischen van verkeer als anderszins zijn tot stand gekomen, die uitbreiding of die wijziging van bestaande toestanden niet altijd tot die volledige verbetering of verfraaiing hebben bijgedragen, die men zich daarvan had voorgesteld.

Uitbreiding en verfraaiing van steden, die ieder gemeentelijk bestuur gaarne hand aan hand wil laten gaan, zijn onderwerpen van zóó groot belang, dat daarbij de krachten worden vereischt van verschillende personen, wier denkbeelden en inzichten, onderling overwogen, gereeder den stoot aan eene goede en oordeelkundige oplossing zullen geven, dan dat het geval kan zijn met het oordeel van een enkel persoon, die somwijlen slechts aan één denkbeeld blijft vasthouden.

Tot nu toe was het veelal bezwaarlijk zich de somwijlen gewenschte voorlichting te verschaffen. Ten einde hieraan te gemoet te komen, wil het bestuur der Mij. zich gaarne bereid verklaren, om in voorkomende gevallen, Gemeentebesturen of Gemeente-Bouwmeesters *geheel belangloos* met advies bij te staan. Het Bestuur is daarbij in staat, zoo het dat noodig oordeelt, zich van de medewerking te verzekeren van erkende specialiteiten.

Als van niet genoegzame bekendheid herinnert het verder, dat het aan gemeentebesturen, instellingen van publieken of bizonderen aard of genootschappen, gaarne bij bouwzaken van allerlei aard, de restauratie van oude monumenten, het uitschrijven of beoordeelen van

prijsvragen enz., voorlichting en raad verschaft, gelijk het dit reeds meermalen op aanvrage heeft gedaan.

Gregor VII der Heilige. Ein Lebensbild zur Erinnerung an das achthundertjährige Jubiläum des Heimganges dieses grossen Pabstes, gezeichnet von Dr. *Ceslaus Maria Schneider*. Regensburg, Manz.

In Mei en Juni van het vorige jaar werd het achtste centinarium van den dood van Gregorius VII herdacht. Ofschoon dus deze monographie *post festum* verscheen, is ze ons ook nog heden welkom, vooral nu het levensbeeld met onmiskenbaar enthusiusme voor den grooten Paus is geschetst. Ofschoon in de geleerde werken van *Gförer*, *Hefele*, *Damberger*, *Weiss* en in Montalemberts werk *les moines de l' occident* uitvoerig over Gregorius wordt gesproken, ontbrak het Duitschland tot dusver aan eene afzonderlijke biographie van den grooten man, geschikt om in den breeden kring van het christelijke volk te worden verspreid. In die leemte heeft Dr. *Schneider* thans voorzien.

Wie belang stelt in het leven en de daden van den grooten Paus neme dit boek ter hand; 't zal hem in alle opzichten bevredigen en hem vooral ook bekend maken met de groote gebeurtenissen, welke in eene hoogst belangwekkende periode zijn voorgevallen.

Hoogduitsche Leestafel.

Twee groote geschiedeniswerken over den Pruisisch-Duitschen »Culturkamp hadden wij reeds van Katholieke zijde, thans is verschenen de lang verwachte GESCHICHTE DES CULTURKAMPFES IN PREUSSEN-DEUTSCHLAND, von Dr. *Paul Majunke*.

Dr. Majunke heeft, als redacteur van de *Germania* en als lid sinds den Rijksdag alsook van den Landdag, van den beginne van den cultuurkamp midden in het vuur gestaan, altijd strijdvaardig en voortdurend op de meest brandende punten strijdlustig deelnemend aan den strijd met woord en pen. Met de hoogste verwachting zag geheel Duitschland dit geschiedenisboek te gemoet; het is nu verschenen, en heeft volkomen aan de beste verwachtingen beantwoord. Alwie een diepen blik wil slaan in de ware oorzaken van den cultuurkamp, en deszelfs beloop grondig wil kennen, neme dit boek tot gids. Het leest gemakkelijk en tintelt van geest en leven. Het levert een nieuw bewijs voor de waarheid, dat ook de machtigste Militairstaat, met alle hulpmiddelen van wetgevende macht en politie, trouw gediend door eene trotsche uitgebreide wetenschap en eene alom verspreide tijdpers, onmachtig is tegen de Katholieken, mits deze trouw vasthouden aan de Kerk en aan den Stoel van Petrus, aan Christus-stedehouder.

Wij zouden dit boek willen noemen eene door voldongen feiten tot stand gebrachte nieuwe Apologetiek der Katholieke Kerk.

Het werk is verschenen te Paderborn, bij Schöningh, beslaat 572 blz. in 8o. en kost 7 Mark.

ZUR PROFAN-ARCHITEKTUR. Mit besonderer Berücksichtigung der Erweiterung der Stadt Köln. Van Dr. *August Reichensperger*.

Wat al een schat van leering en ware Esthetica wordt ons in deze 86 blz. in-8o verschenen te Köln, bij Bachem, voor Mark 1.20 aangeboden. Gewis, ook over *renaissance* wordt er gesproken, alsook over de renaissance en het »Ecclektismus« onzer dagen, zeggend door woorden en door werken:

Du aus Norden
Im Nebelalter jung geworden,
Im Wust von Ritterthum und Pfäfferei,
Wo wäre da dein Auge frei!

Wat in de plaats der Christen-Gothiek moet komen, hebben renaissance en moderne kunst bewezen en bewijzen het voortdurend:

Waldquellen, Schwäne, nachte Schönen,
Das war sein ahnungsvoller Traum.«

Wij sluiten deze mededeeling uit de »Stimmen« met hare twee laatste regelen: »Die mahnenden Worte Dr. Reichenspergers verdienen deshalb im ganzen katholischen Lager, besonders auch beim Clerus, Aufmerksamkeit und Beherzigung.«

(*'t Vervolg in 't volgend No.*)

Mededeelingen.

Het *Nieuwsblad v. d. Boekh.* verhaalt als evenement in den boekhandel, dat van de door de Wed. Van Rossum te Utrecht bezorgde pracht-uitgave van dr. Schaepman's *Aya Sofia* de eerste oplage van 1000 ex. binnen den tijd van 6 weken geheel is uitverkocht. De uitgeefster is reeds bezig met een tweeden druk, die in kleiner formaat zal verschijnen, vermeerderd met eene narede van den schrijver, vooral over de verschillende recensiën. In ons volgend No. zal er eene recenie over verschijnen, geschreven door Dr. Joan Bohl.

Het bestuur der maatschappij *Arti et Amicitiae* heeft eene prijsvraag uitgeschreven voor een premieplaat (ets) voor 1888 van de *Vereeniging tot bevordering van beeldende kunsten*. Alle Nederlandsche beoefenaars der etskunst worden uitgenoodigd aan den wedstrijd deel te nemen.

Te Londen zal het volgend jaar het 300-jarig bestaan der stenographie door een intern.-congres herdacht worden, onder voorzitting van mr. T. A. Reed. Buitenlandsche leden van het comité zijn dr. Max. Backler van Berlijn, dr. E. Gautter van Frankfort a/M. en de heeren Richter en Prof. Zeibig van Dresden.

Een jeugdig etser Struck, leerling van William Unger, heeft met de naald, op ongewoon groote schaal weergegeven het prachtig mansportret van Frans Hals, in het museum te Kassel. De *Kunstchronik* prijst deze ets bijzonder: zelfs de penseelstreek van den meester kan men in de lijnen der ets volgen, en het krachtige totaal effect van het oorspronkelijke wordt in haar niet gemist.

De heer Jos. Russel, oud-redacteur van *L'Ami en Courrier du Limbourg*, heeft het tweede deel voltooid van zijn werk Geschied- en Oudheidkundige Schets der stad

Maastricht. Tot heden heeft geen enkele schrijver de geschiedenis dezer stad en haar monumenten in de Nederlandsche taal zoo zaakrijk behandeld. Bij het doorlezen van zijn werk, gaan wij van de eerste tijden van onze jaartelling tot het jaar 1839, de aanhechting aan Nederland en wij zien de menigvuldige lotgevallen, die Maastricht ondervonden heeft. Haar herhaalde belegeringen, den moed harer inwoners, haar trouw aan de verschillende vorsten en tevens de gehechtheid aan haar costumen en voorrechten, waarvoor zij zeven jaren tegen den machtigen Keizer, Karel de Vijfde, geworsteld heeft. In één woord, dit werk geeft een duidelijk overzicht van de ontwikkeling van het Christendom in deze streken, van haar bestaan tot heden, benevens een geschiedenis van haar talrijke kerken, kloosters, gestichten of gebouwen, zoodat dit werk voor de weetgierigen en voor de beoefenaars van geschiedenis een nuttige bron zal wezen.

De vreemdeling, die Maastricht bezoekt, laat niet na den St.Pietersberg,op een half uurtje van de stad gelegen, te gaan zien. Zooals men weet, worden er in de duizenden gangen, waar de mergel gegraven wordt, de overblijfselen van duizenden schelpdieren, kreeften, plantdieren, planten, ja zelfs van visschen, hagedissen en schildpadden gevonden. Ook vindt men er veel schilderingen in. Dezer dagen nu heeft de leeraar der Hoogere Burgerschool, de heer Van der Vliet aldaar, bij »den drup« het portret geschilderd van den beroemden paleontograaf, den Maastrichtenaar Joseph Bosquet. Deze geleerde heeft er veel toe bijgedragen om uit de opgedolven stukken de monsterhagedis *Mosasaurus Campele* en de schildpad van Hoffman *Chelonia Hoffmanni*, als geheele dieren samen te stellen.

Een Engelschman heeft een werk van 388 blz., in 8o uitgegeven onder den titel van: **The history of Hered**: or *Another Look at a Man emerging from twenty Centuries of Calumny.* Het zijn honderden bladzijden van sofisterij en ongerijmdheden om tot de gevolgtrekking te komen, dat men Herodes heeft gelasterd, dat Herodes niet zoo barbaarsch is geweest als Tiberius of Caligula.

Inhoud van Tijdschriften.

De Katholiek. Januari-aflevering 1887. Hoofdartikelen: Een onuitgegeven brief van Mr. C. Broere, door Mr. J. F. A. Leesberg. — Het goed recht der renaissance (*Vervolg*), door F. J. Poelhekke. — Chronica: De uitspraak van de Synode en het „Laatste woord" van Dr. A. Kuyper — Het standbeeld van Hugo De Groot. E. L. C. — Boekbeoordeeling: Volksalmanak voor Nederlandsche Katholieken, door A. M. C. Van Cooth. — Teruggevonden geschriften van Priscillianus, door C. — Letterloover: Bij de Kribbe, door P. Zwart. —

Revue du Monde Catholique. Décembre 1886. I. La Sanction de la Morale dans l'autre vie. J. De Bonniot S. J. — II. L'Ebranlement de la Constitution anglaise. Urbain Guerin. — III. L'instruction populaire avant le Vénérable de la Salle (fin) Oscard Havard. — IV. Le Style Gothique (fin) A. Castaing. — V. Les Avant-Postes pendant le Siège de Paris. Robinet de Cléry. — VI. Le Roman d'un Jésuite (fin) G. Beugny d'Hagurue. — VII. La Revue des Questions Scientifiques. J. d'Estienne. — VIII. Les derniers livres de Philosophie Dogmatique, Morale, Sociale, Economique. A. Rondelet. — IX. Les Questions Historiques. Léon Salats. — X Chronique Scientifique. Dr. Fison. — XI. Les livres récents d' Histoire. Léon e de la Rallaye. — XII. Chronique Générale. Arth r Loth. — XIII. Memento Chronologique. Dr. De Beaulieu. —

The Month. December 1886. 1. The total Eclipse of the Sun on August 29.1886. By the Rev. S. J. Perry. — 2. The Catholic Dictionary and the Sabbatine Indulgence. By the Editor. 3. Lieutenant Rudolph de Lisle. R. N. — 4. A. Legend. By May Probyn. — 5. Priesthood and Sacred Ministry. By the Rev. William Humphrey. — 6. The Guilt or Innocence of Father Edward Petre, Member of the Privy Council under James the Second. Part II. By Cecil C. Longridge. — 7. Mr. Matthers Arnold's Report on Continental Education. By the Rev. James F. Splaine. III Quality of Education. By the Rev. James F. Splaine. — 8. Mission of Zanguebar. Part the Second. By the Rev. Henry Gibson. — 9. The League of North and South. Revieuws en Literary Record.

La Civilta Cattolica. Serie XIII. — vol. V. — Quaderno 877. 1o. gennaio 1887. I. Di una lega antimassonica. — Parte III. L'organismo e la propagazione. — II. L'ipnotismo tornato di moda. — III. Del presente stato degli studi lingistici. — IV. Studii recenti sopra i nuraghi e loro importanza. — V. Rivista della stampa italiana. — VI. Bibliographia. — VII. Cronaca contemporanea.

Stimmen aus Maria-Laach. 1887. Erstes Heft. Rückblicke auf die Säcularisation der Schule. L. v. HammersteinS. J. — Gott, Seele und Seligkeit nach buddistischer Anschauung. Christian Pesch. S. J. — Charakter der zwei ersten Christenverfolgungen I. K. Kneller S. J. — Die vermeintlichen Verdienste der irischen Staatskirche um die Erziehung der Katholischen Iren. Ath. Zimmermann. S. J. — Ueber vermuthliche Ursachen der zunehmenden Blitzgefahr. I. F. X. Büf. S. J. — Die Hansestadt Bergen in Norwegen A. Baumgartner S. J. — Recensionen. Empfehlenswerthe Schriften. Miscellen.

La Controverse et Le Contemporain. Livraison du 15 Déc. 1886. I. — L'authenticité du quatrième Evangile, par M. l'abbé Fillion. — II. L'Anglicanisme considéré comme religion d'Etat, par M. Albert du Boys. — III. Lesystème philosophique d'Ampère, par M. Valson, doyen de la faculté des sciences de Lyon. — IV. Mgr. Dupanloup, par M. l'abbé H. Chapon, chan. honor. d'Orléans — V. Considération générale sur l'époque du bronze: conférence d'ouverture, faite aux Facultés Cath. de Lion, par l'abbé Ducrost. — VI. L'année 1886 par M. l'abbé Elie Blanc. — VII. Bulletin scientifique (Suite et fin) par M. l'abbé Hamard. — VIII. Bibliographie — IX. Correspondance.

INHOUD: Einleitung in die kanonischen Bücher des alten Testamentes von Dr. *Wilhelm Schenz.* — Een pas ontdekte brief van den landvoogd Requesens. (Augustus 1575.) door *J. Muijldermans* — Aan prof. J. A. Alberdingk Thym door *J. F. M. Sterck.* — Natuur en hert. Dichtbundel van Lodewijk Mercelis 1887, door *J W. Brouwers.* — Heerlijk besluit van de Maatschappij van Bouwkunst te Amsterdam. — Gegor VII. der Heilige. — Hoogduitsche Leestafel: Geschichte des Culturkampfes in Preussen — Deutschland von *Dr. Paul Majunke.* Zur Profan-Architektur — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

N.B. Het slotartikel van onzen correspondent J. Van den Gheyn, verschijnt in ons volgend nummer.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Jaargang, No. 3. Tweede Serie. 1 Februari 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *ƒ* 3,25: voor het buitenland *ƒ* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

31 DECEMBER 1837—1887.

. . . . Celebrate nomen
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . Dicite cantu.
. . . .
Possit o tandem, domitis. procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occuput tandem Vaga cymba portum,
Sospite cursu.

Op universiteitsgebied.

Bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap aan de universiteit te Leiden, de heer F. E. Pels Rijcken, geb. te Batavia, met acad. proefschrift, getiteld: *Artikel 80 der gemeentewet;* de heer H. D. Van Meerten, geb. te Paramaribo, met acad. proefschrift, getiteld: *Overzicht van de hervorming van het Preanger-stelsel,* en tot doctor in de wis- en natuurkunde, de heer P. C. F. Frowein, geb. te Amsterdam, met academisch proefschrift. get. *Dissociatie van kristalwaterhoudende zouten.*

De intellectueele hulde aan Paus Leo XIII.

BELGIË.

Ons voorstel der intellectueele hulde, met zoo veel sympathie ontvangen in Italië, en in Duitschland (zie No. 7 van den vorigen jaargang) en in Frankrijk, (zie No. 1 van dezen Jaargang) mag nu ook gelukkig wijzen op België, waar het insgelijks allergunstigst werd opgevat.

Alreeds in 1885, den 28sten September, schreef ons de President van het Belgisch Hoofdcomité, de Hoogleeraar *G. Helleputte*, Professor aan de Katholieke Hoogeschool te Leuven:

Het dunkt mij dat het plan, hetwelk gij bedoelt, en dat ik vind in »De Wetenschappelijke Nederlander« zeer wel kan uitgevoerd worden in België; het is een gelukkig gedacht.«

Ook de andere hooggeplaatste en hooggel. Heeren die ik destijds de eer had dat plan voor te stellen, waren er niet minder meê ingenomen.

De Vlaamsche Wacht nam ons plan over en sprak er met geestdrift van. Thans is het reeds eene schitterende werkelijkheid geworden, wat de letteren betreft België, is reeds sinds maanden in orde; het officiëel Maandschrift van de Algemeene Hoofdcommissie:

Il Giubileo Sacerdotale

del Sommo Pontefice Leone XIII, in zijne Aflevering van 1o Januari 1887, legt de circulaire over van het Belgisch *Comité van Katholieke schrijvers* als ook de namen der leden van dit *Bijzonder Comité*:

Eere-Voorzitter is Mgr. *Pieraerts*, Rector Magnificus van Leuven.

President: *C. Woeste*, lid van de Kamer van volksvertegenwoordigers.

Vice-Presidenten: Mgr. *Van Weddingen*, lid van de Rom. Academie van St. Thomas van Aquino.

G. Kurth, professor van philosophie en letteren aan de Universiteit van Luik. —

Leden: *P. Carbonnelle*, S. J. Secretaris van de Société scientifique de Bruxelles. —

Mgr. *Cartuyvels*, Vice-Rector van de Kath. Universiteit van Leuven. —

Baron de *Haulleville*, directeur van de *Revue Générale.*

L. de Monge, prof. aan de Faculteit van wijsbegeerte en letteren aan de Kath. Universiteit. —

D. Delvigne, Pastoor te Sint-Josse-ten-Noode. —

P. Desmet, S. J. Bollandiste. —

J. Helbig, directeur van het Tijdschrift *Art Chrétien.*—

Dr. *Lefebvre*, professor aan de Univ. van Leuven. —

P. Mansion, prof. aan de Universiteit van Gent. —

Mgr. *Rutten*, Vicaris-generaal van Z. D. H. Mgr. den Bisschop van Luik. —

R. Snieders, lid van de Vlaamsche Academie, redacteur van het *Handelsblad.* —

P. J. Van Beneden, prof. te Leuven. —

G. Verspeyen, redacteur van de *Bien Public.* —

P. Willems, Voorzitter van de Vlaamsche Academie, professor van wijsbegeerte en letteren aan de Katholieke Universiteit.

Secretaris: *P. Vanderbroeck*, uitgever te Brussel.

Principia philosophica *ad mentem Aquinatis, quae in Pontificia universitate Gregoriana tradebat P. Sanctus Schiffini* S. J. Turin 1886.

Nadat de »hervormde« theologie der 16de eeuw de philosophie »als een werk des duivels« ontslagen had uit haren dienst, schreed deze haren algeheelen ondergang tegemoet. Want, terwijl zij met het gelukkigst succès hare ontaarde meesteresse, de »hervormde« theologie bekampte, begon zij, helaas! te bouwen op eigene kracht, zich van alle goddelijke Openbaring onafhankelijk te wanen, en zoo eene geheel verkeerde stelling in te nemen. Het gevolg daarvan was, dat zij in haar eigen schoot eene vijandige kiem voortbracht, die, zich in den loop des tijds van empyrisme tot deïsme, van deïsme tot materialisme ontwikkelend, haar eindelijk inwendig geheel zou dooden. Dat is in korte trekken de geschiedenis der »onchristelijke« philosophie in de

laatste drie eeuwen. Heden heeft bijna alom het materialisme de zege behaald op de philosophie. Als eene doode ligt zij daar neêr in het stof, dat zij vergoddelijkt. Slechts één toevlucht blijft haar steeds — de Katholieke Kerk. De Kath. Kerk heeft de philosophie steeds onder haar bescherming genomen, gekweekt en verzorgd. En onder die hoede rijst zij heerlijk op voor ons oog aan de zijde der »scholastieke« theologie, wier dienares en hulpe zij is.

De groote Leo XIII heeft voor ettelijke jaren in zijn breve »*Aeterni Patris*« der scholastieke philosophie een waardig monument gesticht. Hare uitnemendheid aan het helderst daglicht stellend, drukt de hooggeleerde Opperherder het den zonen der Kath. Kerk op het hart, bij het algemeene verval der metaphysische denkbeelden, deze en geene andere wijsbegeerte naarstig te beoefenen en te doorgronden, en wijst hen dan met de warmste bewoordingen op haren roemrijksten leeraar den H. Thomas: »*Jam vero inter scholasticos Doctores, omnium princeps et magister, longe eminet Thomas Aquinas*.... Illorum doctrinas, velut dispersa cujusdam corporis membra, in unum Thomas collegit et coagmentavit, miro ordine digessit et magnis incrementis ita adauxit, ut catholicae Ecclesiae singulare praesidium et decus jure meritoque habeatur — Die roepstem des grijzen Pausen volgend schenkt ons nu de Eerw. Pater Sanctus Schiffini zijne »principia philosophica ad mentem Aquinatis«, de vrucht van een veeljarig professoraat aan de Gregoriaansche universiteit te Rome. Om maar aanstonds ons eindoordeel over dit voortreffelijk werk neêr te schrijven: wij kunnen het hun allen niet genoeg aanbevelen, die in de gewichtige vragen der logica en der ontologie belang stellen en op dit gebied de leer van den diepzinnigen en toch zoo helderen »Doctor Angelicus« grondig wenschen te kennen. Dit werk heeft onzes inziens op de andere leerboeken van dien aard dit vóór, dat het niet alleen, zooals de titel verklaart, geheel doortrokken is van den geest van den H. Thomas; maar dat het ook bij elk zijner behandelingen, diens leer eerst letterlijk aangeeft en vervolgens kort en duidelijk toelicht. En hierdoor schijnt in ons oog het boek eene hoogere waarde te verkrijgen. De grootsche ideeën van den H. Kerkleeraar over de grondbeginselen der philosophie in diens lijvige boekdeelen vaak verspreid en door Pater Schiffini met meesterhand geordend, heeft de student hier bondig en onvervalscht voor zich bijeen. Hoe gewichtig echter dit is, leeren de woorden der boven vermelde breve: »ne autem supposita pro vera, neu corrupta pro sincera bibatur, providete ut sapientia Thomae ex ipsis ejus fontibus hauriatur, aut saltem ex iis rivis, quos ab ipso fonte deductos, adhuc integros et illimes decurrere certa et concors doctorum hominum sententia est«.

Als eene andere uitstekende verdienste van Schiffini's principia philosophica moeten gerekend worden de doorschijnende klaarheid en treffende eenvoud, die — van de behandeling der »termini« in het begin der logica minor af, tot de bekende bespreking van de vier soorten van oorzaken op het einde der ontologie — den lezer verrassen. Dit laatste tractaat vooral over de door Aristoteles aangegevene vier oorzaken — werkende invloed, doel, stof en vorm — bevalt ons in de hoogste mate en schijnt ons het schoone werk waardig te bekronen. Met warmte en duidelijkheid wordt daar Thomas' leer uiteengezet, hoe tot elke eigenlijke verandering de lichamelijke wezens eene tweevoudige inwendige oorzaak vereischen, zoowel stof als vorm, en hoe de oorzakelijkheid dezer alleen bestaat in hunne innerlijke vereeniging. Hiermede legt de geleerde schrijver op uitmuntende wijze den grondslag voor de groote veel betwiste vragen der cosmologie over de »constitutio corporum«.

Kortom, wij prijzen dit boek den katholieke docenten, en allen meer ontwikkelden, ten zeerste aan. Het is een werk geheel naar den geest van den heiligen wijsgeer van Aquine, geheel naar den geest van onzen grooten Paus: het schitterendst protest tegen de moderne philosophie, die, waar het metaphysische denkbeelden en geene logge stofmassa meer geldt, in hardnekkige hoovaardij de blikken afkeert van het licht der waarheid.

De Wetenschap der godsdiensten aan de Hoogeschool te Leiden.

IV.

De zoogezegde invloed van het Avestisme op de Joden.

De laatste paragraaf, dien de heer Tiele wijdt aan den Godsdienst van Israël is getiteld: Het Judaïsme in aanraking met de Ariërs. [1]) De Ariërs waarvan hier sprake is zijn de Eraniërs van Perzië, en de heer Tiele aarzelt niet te bevestigen, dat bij die aanraking de joodsche Godsdienst »nieuwe elementen in zich opnam, die in stilte werkten en gisten totdat een hoogere gedachte daarvan de vrucht was. [2])«

De heer Tiele zal ons niet ten kwade duiden als wij hier onze groote verwondering te kennen geven, dat wij een zoo geletterd oriëntalist als hij is, nog zien aannemen, na zoo talrijke en gegronde wederleggingen de vermenging, het syncretisme, van het Parsisme met het Judaïsme. Want als er ooit een bezweken, omvergehaalde stelling was, misschien zelfs evenzeer als die van den heer Jacolliot over Christus en Krishna, dan is het toch zeker die van de ontwikkeling van de joodsche Godsdienst door de aanraking met de Eraniërs. Juist het tegenovergestelde is thans eene bewezen zaak: de Godsdienst van Eran is sterk doordrongen van Judaïsme. Maar het moet wel gezegd worden, en de heer Tiele verdient, voor zijne lichtzinnigheid en voor zijne bevestigingen zonder grond, het strenge oordeel, dat wij moeten uitspreken: wanneer er sprake is van den Godsdienst van Israël, dan wordt de Leidsche Professor als door duizelingen bevangen, en hij, die juiste overzichten en verlichte critiek van de andere Godsdiensten heeft, levert hier niets dan de eene dwaling na de andere, of beweringen zonder bewijs. De reden er van is zeer eenvoudig: het is omdat de Godsdienst van Israël tot grondslag dient voor de Christelijke openbaring, waarin het Rationalisme van den heer Tiele een bres zou moeten slaan. Maar wij herhalen het, de wetenschap is slecht gediend met zulke vooroordeelen, en zij beloopt, het spijt ons zulks te moeten zeggen, betreurenswaardige haken en scheuren in de *Geschiedenis van den Godsdienst*, die wij te dezer stonde onderzoeken, vooral wat aangaat den Godsdienst der Eraniërs en zijne betrekkingen met den Godsdienst van Israël.

[1]) Gesch. v. d. Godsd., p. 97.
[2]) Ibid., p. 97.

De heer Tiele brengt den invoed der Eraniërs op het Judaïsme tot drie hoofdpunten [1]): Eerstens, »dat het Pârsisme hen aantrok door zijne zedelijke strekkingen; [2]) tweedens, dat de leer der goede en kwade engelen na de ballingschap bij hen zoozeer op den voorgrond trad en zulk een groote uitbreiding erlangde, kan alleen aan persischen invloed worden toegeschreven« [3]) en eindelijk, »persische voorstellingen herkent men in hunne leer der laatste dingen niet minder duidelijk.« [4])

Nogmaals bevinden wij ons hier in tegenwoordigheid van niets dan gezegden zonder bewijs; en gingen wij ze alle wederleggen, wij liepen gevaar te veel plaats noodig te hebben. Om echter den heer Tiele te bewijzen, dat het ons ernst is met dit ons onderzoek van die theorieën, aarzelen wij niet het geduld vorderende werk te ondernemen van het onderzoek der bewijzen, die deze drie stellingen van den heer Tiele, betreffende de invoering van het Pârsisme in het Judaïsme, kunnen steunen.

Leggen wij nu reeds den lezer het resultaat van ons onderzoek voor: schier altijd wanneer de volkomene overeenstemming in geloofsaangelegenheid bewezen is, hebben wij de theorieën van den heer Tiele juist om te keeren en te besluiten, dat Eran aan Israël ontleend heeft. Maar meestentijds zal het gemakkelijk zijn te zien, dat de voorgewende assimitaliën van geloof niet bestaan buiten de al te vindingzuchtige verbeelding van het rationalisme. Aldus, wat de avestische zedeleer aangaat, die is gewis van de merkwaardigste, en de heer De Harlez aarzelt niet te bevestigen, dat zij buiten het Judaïsme haar gelijke niet heeft. »Zij heeft, zegt de geleerde eranist, hare afdwalingen, hare zwakheden; maar in 't geheel vormt zij een vrij wel opgezet philosophisch stelsel, dat zelfs zijn casuistiek heeft. Ze is daarenboven gegeven als de uitdrukking van den goddelijken wil, en onder al die gezichtspunten, kan zij niet beschouwd worden als een product der denkbeelden van de Ariërs, die nooit iets dergelijks hebben voortgebracht. Zekerlijk is zij zeer verschillend van de bijbelsche zedeleer; zij kan niet doorgaan als naar deze gemaakt, maar alleen in het eenig Judea hebben die schrijvers de beginselen kunnen vinden, die hun tot leiding verstrekten. [5])

Wij hebben zonder twijfel het recht de beoordeelende uitspraak van den geleerden eranist van de universiteit te Leuven te stellen, tegenover die van den Leidschen Professor en te besluiten dat, is er aantrekking geweest van het eene volk op het andere, de zedeleer der Joden de Perzen heeft aangetrokken.

Gaan wij over tot de leer der goede en der kwade engelen, die men doet voorkomen als een vrucht van Eran.

De heer Tiele zegt, dat zijn gidsen op dit gebied geweest zijn de heeren Kuenen [6]) en Kohut. Hij had er nog bij kunnen voegen, voor de demonologie ten minste, de heer Bréal in zijne: *Mélanges de linguistique et de mythologie comparée.* [1])

Deze bronnen nu laten ons toe na te sporen door welke feiten de heer Tiele beweert zijn stelling omtrent het ontleenen van de Joden aan de eranische demonologie, te kunnen rechtvaardigen.

Inderdaad leeren deze schrijvers, dat de zeven aartsengelen, die onophoudelijk voor den troon Gods staan, niet anders zijn dan de zeven *Amesha çpentas* van den avestische, Olympus. Vervolgens is het begrip van Engel-bewaarders herkomstig van de eranische *Fravashis.* Dit laatste trouwens bevestigt de heer Tiele zonder omwegen, waar hij *ex professo* handelt over den goddienst van Zoroaster, waar hij schrijft: »men vindt de *Fravashis* later als beschermengelen in het Jodendom weder, van waar zij in het Christendom overgingen, [2])

Wat de demonologie betreft, beweert men, dat de bijbelsche Satan niet is dan de Ahriman der Eraniërs et dat de duivel Asmodee uit het boek Tobias niet is dan *Aêshmadaêva* in 't perzisch *Eshm-dev*, d. w. z. volgens den H. Bréal, »de duivel van de onkuischheid, een soort van Cupido, meermalen genoemd in de Avesta als de gevaarlijkste van alle *devs* (duivels).

Nogmaals staan wij voor drie stellingen, die men zonder bewijs laat en die volstrekt geen grond hebben.

Alvorens wij met de directe wederlegging beginnen, is het niet overbodig de volgende opmerkingen onder de oogen van den lezer te brengen. Onze tegenstanders beweren, dat men in de hebreeuwsche literatuur, na de Babylonische gevangenschap, een groote ontwikkeling waarneemt van de angelologie en de demonologie. Welnu wij zijn der waarheid verschuldigd hier te verklaren, dat dit gezichtspunt minstens zeer onjuist is. Zoo is het geloof aan den duivel b.v., en aan zijn kwaaddoende rol al zeer oud in Judea. Het boek Deuteronomium [3]) noemde reeds de goden der heidenen duivels, *schedim*, en alreeds op den drempel der H. boeken verschijnt de duivel, in het eerste hoofdstuk van Genesis.

Bedenkt men overigens dat de betrekkingen tusschen de Hebreërs en de Eraniërs niet voor de VIIIe eeuw hebben kunnen plaats vinden, en dat b. v. psalm LXXVIII, 49, waar men van den duivel melding gemaakt vindt, veel ouder is dan dit tijdperk, omdat hij betrekking heeft op de kroning van David, dan is er ook hier alweer een reden om elke onderstelling van een ontleening van Judea aan Eran te verwerpen.

Nog een laatste overweging eindelijk moet ons het ontleenen dat het Judaïsme aan het Eranisme zou gedaan hebben, zeer verdacht maken. De Eraniërs zijn in de geschiedenis bekend voor eene bijuitstek navolgingszuchtig volk: Herodotus had reeds op dien karaktertrek gewezen. »Geen volk heeft meer dan de Perzen de neiging vreemde zeden aan te nemen. En Dr. Spiegel, professor te Erlangen, een der meesters van het Eranismus, heeft en lange en talrijke dissertatiën geschreven, die dit punt tot bevestiging en steun ver-

---

[1]) Gesch v. d. Godsd., p. 97.
Men verzuime niet *het* verschil op te merken, dat er in den *Manuel* bestaat tusschen hetgeen de titels bij § 57 in het werk zelf zeggen en hetgeen de inhoudsopgave van het leerboek aanwijst. In het boek is er sprake van *„le Judaïsme en contact avec les Ariens;"* maar bij de inhoudsopgave, *la table*, p. 352 is het al: *„le Judaïsme subissant l'influence des Ariens."*

[2]) Manuel, p. 129.

[3]) Gesch. v. d Godsd., p. 97: Manuel, p. 129 en 140.

[4]) Ib. ib., p. 97, Ibid. p. 130.

[5]) De Harlez, *Avesta* p. CC.

[6]) *Godsdienst van Israël*, T. II, p. 213—262 A. Kohut, *Was hat die talmudische Eschatologie aus dem Parsismus aufgenommen*, in het Zeitschr. d. Deutsch. morgenl. Geselsch. t. XXI, pp. 552—591 en *Ueber die judische Angelologie und Daemonologie in ihrer Abhängigkeit vom Parsismus.* in Abhandl. für die Kunde des Morgenlandes, T. IV. No. 3.

[1]) P. 23.

[2]) *Gesch. v. d. Godsd.*, p. 183. Manuel, p. 245.

[3]) XXXII. 17.

strekken. [1]) Men kan zich dus deze vraag stellen; wie van de twee, de Jood of de Mazdeër, heeft het meest aan den ander ontleend?« En het antwoord, met het oog op de gewone handelwijze der Eraniërs, is geheel ten gunste der Joden.

Na deze weg banende feiten te hebben en deze voorafgaande bescheiden ten voordeele van Israël te hebben aangestipt, gaan wij over tot het vragen van het betwiste punt.

Er is ten eerste sprake van de *Amesha Çpentas* en van de zeven aartsengelen, die het boek Tobias ons om den troon van God voorstelt. Welnu, ziedaar een gelijkheid, welke noch op het getal, noch op het karakter der personen steunt, die men vermeent en waant te vereenzelvigen.

In waarheid immers, zijn er geen zeven Amesha Çpenta's, maar slechts zes; want onze tegenstanders moeten, omdat zij niet anders kunnen, ook Ahura Mazda, den oppersten god der Eraniërs, meerekenen. Maar in dat geval moeten wij Jehovah bij de Israëlieten ook medetellen, dan zouden er niet 7, maar acht aartsengelen zijn.

Wat is de ambtsbediening der aartsengelen? De Bijbel zegt het: zij blijven in de tegenwoordigheid van God, om hem te aanbidden en zijne bevelen te ontvangen. De functiën der *Amesha Çpenta's* daarentegen zijn geheel en al aardsch: de eene waakt over de kudden, een tweede over de aarde, een derde over de metalen, de anderen over het vuur, de wateren, de planten. Zijn dat aartsengelen voor den troon van God? Klaarblijkelijk neen!

Maar er is meer, het begrip der groep der Amesha Çpenta's is in Eran van jongeren datum; het dagteekent van de laatste organisatie van de slotsystematisatie van het Mazdeïsme. Alles in het begrip der Amesha Çpenta's is nieuw; het woord zelf, dat hen als *groep* aanduidt: dat woord *Amesha Çpenta* is onbekend in de oudste gedeelten der Avesta. Tijdrekenkundigerwijze gesproken, hebben de Amesha Çpenta's onmogelijk aan de Joden het denkbeeld kunnen verschaffen van de aartsengelen, staande voor het aanschijn Gods.

Hetzelfde zij gezegd van de *Travashis*, waarvan de heer Tiele beweert, dat zij de *engelbewaarders* zijn geworden van het Judaïsme en het Christendom. M. De Harlez, die een autoriteit is in deze quaestie, aarzelt niet te zeggen, dat de Travashis nooit »iets hoegenaamd gemeen gehad hebben met de bewaarengelen en dat men geheel en al onbekend moet zijn met deze laatste, om gelijkstellingen te maken, die zoo weinig zin hebben. De Katholiek, die beweringen van zulk gehalte hoort, kan slechts de schouders ophalen en voorbijgaan« [2]).

Wij zullen echter niet voorbijgaan zonder onze redenen te geven, in tegenstelling met den H. Tiele die er geen geeft van hetgeen hij bevestigt, betreffende de *Fravashis*, de engelbewaarders.

J. VAN DEN GHEYN, S. J.

(*Wordt voortgezet.*)

---

[1]) *Eran*, pp. 274 en volg. — *Eran. Alterthumskunde* dl. I p. 446, dl. II, p. 177, 697. — *Avesta uebersetzt* dl. I p. 219, d. II p. CVI — *Einleitung in die trad. Liter. der Parsen*. dl. II. p. 28.

[2]) *La Controverse* 1881, t. II, p. 398.

Smit Kleine's Carmen Sylva

Tot de merkwaardige vrouwen van dezen tijd behoort Koningin Elisabeth van Rumenië. Alle grootheden erkennen, dat zij, als Carmen Sylva, een hoogen rang in de letterkunde veroverde. Hare werken, zoo in lossen als gebonden stijl, munten uit door dichterlijken gloed en diepen wijsgeerigen zin. De blijvende invloed, welke daarvan uitgaat, is te danken aan de grondige en veelzijdige wetenschap, welke de schrijfster zich verwierf. Zij heeft van jongs af gevoeld, dat het bereiken van een buitengewoon standpunt, en vooral het daarop handhaven zijner macht, onderworpen is aan de onwrikbare wet van ijverige, aanhoudende studie.

Het is iets heugelijks, dat eene Koningin lust heeft en tijd weet te vinden om zich aan de fraaie letteren te wijden; en evenzeer, dat uit hetgeen zij voortbrengt het besluit valt te trekken, dat zij behoort tot de begaafden, die alléén voor hunne rekening nemen, wat gemeenlijk de inspanning van verscheidene geesten vordert.

In verschillende landen hebben dan ook aanzienlijke schrijvers zich genoopt gevonden, hunne landgenooten over de zeldzame vrouw te spreken, die, als geboren vorstin in het rijk der poëzie, den vorstelijken rang van haar geslacht met ongemeenen luister doet schitteren, en aan de koningskroon van Rumenië eene dubbele waarde schenkt. Ook Nederland mag op een man wijzen, die met groote toewijding een krachtig beeld van Carmen Sylva ontwierp, en het op voortreffelijke wijze voltooide.

Nadat in de reeks »*Mannen van Beteekenis*« (uitgave H. D. Tjeenk Willink) eene zeer goede, beknopte levensschets van haar door een ongenoemd maar blijkbaar bekwaam man geleverd was, doet thans een ervaren letterkundige bij den heer W. Gosler te Haarlem een werk het licht zien, dat door keurige uitvoering in overeenstemming is met den smaakvollen, vruchtbaren inhoud.

Carmen Sylva, haar leven en haar werken beschreven en toegelicht door F. Smit Kleine — Ziedaar een titel die veel belooft. Die belofte wordt vervuld. Werkelijk kan men thans de belangrijke loopbaan der Koningin sinds hare geboorte volgen; met haar medeleven; hare ontwikkeling gadeslaan, en begrijpen, hoe, uit de in haar gestrooide wijsheidkorrels, de schier ongeëvenaarde vrouw moest spruiten. Inderdaad worden hare werken toegelicht, niet op de droge wijze van den letterknecht: maar op de talentvolle van den kunstkenner, die het juiste licht laat vallen op de fraaie schilderijen, welke hij tentoonstelt. Hij zorgt, dat geen trek van eenig meesterstuk ons ontgaat en dat wij het geheel genieten in die kalme beschouwing, welke door het mijden der bonte mengeling verkregen wordt.

De heer Smit Kleine is een onzer degelijke letterkundigen, die hun talent van schrijven, schragen en vermeerderen door lezen. Als fijne opmerker heeft hij Carmen Sylva gade geslagen, en tevens nagespoord wat ergens door de eerste schrijvers over haar gezegd werd. Daarom heeft zijn boek groote waarde als karakterbeeld, dat zich niet vergenoegt met het uiterlijk te doen kennen, maar de ziel en hare roerselen en uitwerkselen tastbaar maakt. Er bestaan op dit oogenblik weinig letterkundigen, die in staat zouden zijn, een

boek te schrijven als Smit Kleine's Carmen Sylva, en er is geen enkel, die het beter zou doen. Het is leerrijk en roerend, zoodat het tot herlezing noopt, en bijgevolg, als van blijvende waarde, eene cereplaats inneemt. Uit dien hoofde blijkt eene ruime verspreiding er van wenschelijk, en daarom is het ook goed, dat het zich bij uitstek leent tot geschenk. Papier en druk toch zijn prachtig; een sprekend portret van Koningin Elisabeth; een facsimile van haar handschrift en eene heerlijke plaat van het boschrijke gebergte, met de nieuwe zomerresidentie Castel Pelesch in het verschiet, wedijveren met den sierlijken band om een geheel voort te brengen, waarmede hoffelijkheid zelfs aan de voornaamste dame kan bewezen worden.

Veel, zoo geschrift als plaat, verscheen over Carmen Sylva in verschillende landen van Europa; maar zooveel volledigs als de heer Smit Kleine hier geeft, bestaat nergens. Noch Edmond About in zijn »*De Pontoise à Stamboul*«, noch Oppert de Blowitz in »*Une Course à Constantinople*«; noch NatalieFreiin von Stachelberg, noch Louis Ulbach, noch.... maar opsomming van Italiaansche, Engelsche en andere schrijvers is overbodig — slechts één woord: de heer F. Smit Kleine heeft de eer der vaderlandsche letteren gehandhaafd door een boek over Carmen Sylva, dat allen naar de kroon steekt, die, in onverschillig welke taal, de verdiensten der Rumeensche Sappho deden bewonderen.

Hoe kostbaar het boek in ieder opzicht zij, de uitgever stelde den prijs laag: gebrocheerd met kleurendruk op wit moiré-zijden papier, zeer elegant in dubbel omslag f 2,90; in fijnen prachtband met toepasselijke versiering, goud op snede f 3,90; op best papier, in koker enz. f 4,90. De illustratiën zijn vervaardigd naar de nieuwste origineelen door de Koningin zelve verstrekt.

Smit Kleine's Carmen Sylva is een rijk boek, zoo uit- als inwendig: het boeit van de eerste bladzijde tot de laatste; getuigt voor het talent en de belezenheid van zijn auteur; behelst vertalingen van verzen, goed als die onzer beste tolken.... het is der koninklijke dichteres waardig.

Mr Joan Bohl

De Reptiliën der Maastrichtsche krijtvorming.

Het was in November van het jaar 1884, dat het grootste der tot nu toe bekende reptiliën der krijtvorming, uit de lagen welke onder den naam van *craiebrune phosphatée van Ciply* bekend zijn, bij Mons in België aan het licht werd gebracht.

Dit prachtig bijna nog geheele geraamte van dien reusachtigen bewoner der krijtzee, is bijna nog gansch en gaaf bewaard gebleven en ten toon gesteld in het koninklijk museum der natuurkundige wetenschappen te Brussel. Voor de uitgraving, verharding der beenderen en samenstelling van het fossile geraamte, komt alle lof toe aan de directie en aan de mannen, wien die moeilijke taak werd toevertrouwd.

Dit fossile geraamte, eenig in zijn soort in Europa, werd beschreven door den verdienstelijken heer M. L. Dollo, [1]) die er den naam van *Hainosaurus Bernardi* aan gaf, dat wil zeggen Saurier van de *Haine*, het klein riviertje dier streek dat ons ook de benaming van de provincie *Hainaut*, Henegouwen, uitlegt. De heer Dollo koos dien naam van Hainosaurus, of Saurier van de *Haine*, ter tegenoverstelling van de *Mosasaurus*, Saurier van Maas; *Bernardi*, ter eere van den heer Bernardi, industriëel te Mesvin-Ciply, in wiens ontginningsgebied de Hainosaure gevonden werd. Ziehier eenige afmetingen van dat reusachtige reptiel door den heer Dollo in zijne beschrijving aangegeven.

Lengte van den kop (longueur de la tête)	1^m,550.
Breedte van den kop (largeur de la tête) aan de articulatie squamoso-quadratique	0^m,500.
Breedte van den snuit (largeur du museau)	0^m,500.
Lengte van de onderkaak (longueur de la mâchoire inférieure)	1^m,630.
Lengte van den halswervel (long. vertèbres cervicales)	0^m,110.
Lengte van den ruggewervel (long. cervicales dorsales)	0^m,130.

De wervelkolom (la colonne vertébrale a 103 vertèbres) bestaat uit 103 wervelen.

Lengte van den lendewervel (longueur de la vertèbre lombaire)	0^m,100.
Lengte van den staartwervel (vertèbre caudale)	0^m,085.
» » » humerus	0^m,220.
» » » fémur (dijbeen)	0^m,250.
» » het bewaard geblevene gedeelte van het geraamte	10^m,480.
Lengte van geheel het gepresumeerde skelet (squelette présumé)	13^m,000.

Het geraamte, in de krijtlagen van Mesvin-Cyply gevonden, schijnt dan wel het grootste te zijn wat bekend is; en toch bevinden zich in het Maastrichtsche tufkrijt (division moyenne) reptiel-overblijfsels die het dier van Mesvin-Ciply in grootte overtreffen. In mijne beschrijving (Description de quelques grands vertèbres de la craie supérieure de Maestricht 1879), kan men zien plaat I, in een blok vereenigd, het surangulaire, het complémentaire en het uiterste uiteinde van het articulaire. Pl. II: het operculaire van de binnenzijde van de kaak van Mosasaurus. Ofschoon ik toen deze beenderen als tot Mosasaurus Camperi toebehoorend beschouwde, viel mij de verbazende grootte op, waardoor zij in de lengte-strekking om een vierde, en in de breedte bijna om de helft den origineelen kop van dit reptiel, die zich in het museum national te Parijs bevindt, overtroffen. De groote van dien kop, in het museum van Parijs, had volgens Cuvier en Picket, eene lengte van 1^m,200, terwijl de kopbeenders, door mij gevonden, moeten behoord hebben tot een kop van minimum lengte 1^m,700 en die in hoogte die van Parijs om de helft overtroffen heeft.

Deze stukken bevinden zich tegenwoordig in het Koninklijk museum te Brussel, en zullen door den heer Dollo worden beschreven. Voor eenigen tijd had ik het genoegen den heer Dollo bij mij hier in Maastricht te hebben; ik deed hem opmerken dat, naardien ik den Hainosaur in Brussel gezien had, het mij wilde toeschijnen, dat de kopbeenderen door mij hier gevon-

[1]) Première note sur le Hainosaure Mosasaurien nouveau de la craie brune phosphathée de Mesvin-Ciply, près Mons. *Bulletin du Musée Royal d'histoire naturelle de Belgique*, Tome IV—1885.

den, ofschoon mij wat grooter voorkomend als dezelfde gedeelten in het skelet, te Brussel, wellicht doch tot dezelfde species konden behooren. Hierop antwoordde mij de heer Dollo: »mon cher, vous avez raison; les ossements de votre trouvaille sont encore plus grands; ils ont appartenu à un individu ayant eu une longueur de 18 mètres; mais outre cela, *ils fournissent une nouvelle espèce du Saurien.*«

De fauna der groote reptiel-overblijfsels uit het Maastrichtsche krijt laat zich heden aangeven als hier volgt:

Mosasauridae.

Mosasaurus Camperi, beschreven door H. v. Meijer.
» gracilis, » » Owen.
» nov. species » » Ubaghs. [1])
als Mosasaurus Camperi, grootste exemplaren:
Goniosaurus Binkhorsti, beschreven door . . . . H. v. Meyer.
Plioplatecarpus Marschii, beschreven door . . . . Dollo.
Platecarpus (humerus) [2]). Collection. Ubaghs.
Leiodon? beschreven door . . . . Owen.

Dinosauridae.

Megalosaurus Bredai, beschreven door Seely et Dollo.
Orthomerus Dolloi, » » Seeley.
Dinosaurien nov. species (fimur.)

Cheloniadae.

Chelonia Hoffmanni, beschreven door Gray.
» Suyckerbuykii, » » Ubaghs.

In de lijst der fossile overblijfsels van Nederl.-Limburg, uitgegeven door *W. C. H. Staring* in zijn werk: »*De Bodem van Nederland,*« vindt men slechts vier Reptiel-species uit het Limburg's krijt aangegeven. Ten gevolge der vondsten in de laatste jaren aan het licht gekomen, zien wij, dat het Maastrichtsch tufkrijt, hetwelk de jongste of laatste neerslag vormde der verbazende krijtzee welke in de geologische periode gedeeltelijk geheel Europa, en zelfs een gedeelte van Amerika en van Azië bedekte, door eene menigte verbazend groote Reptiliën bewoond werd. Ten getuige daarvan de fossiele overblijfsels door de onvermoeide navorschingen en opdelvingen der geologen, aan den duisteren schoot der aarde ontnomen en aan het licht gebracht. Zoo worden wij bekend gemaakt met de vroegere dierbewoners van onzen aardbodem in de geologische perioden. Limburg is een goudmijn voor die wetenschap en Maastricht is een glanspunt in die diepte der opdelvingen.

Casimir Ubaghs.

Koninklijke Academie van Wetenschappen.

In de laatst gehouden zitting der afdeeling voor taal-, letter-, en geschiedkundige en wijsgeerige wetenschappen werd bericht, dat 7 nieuwe inzendingen naar aanleiding van de prijsvraag voor Latijnsche poëzie waren ingekomen.

Door den heer *De Jong* werd, namens de commissie, belast met uitbrengen van rapport betreffende de door den heer Dr. *Houtsma* aangebodene verhandeling »over de geschiedenis der Oostersche letteren in Nederland,« de opneming er van zeer sterk aanbevolen. Daartoe wordt besloten.

Door den heer *Fockema Andreae* werd eene rede gehouden over de gezamende hand naar de oud-Nederlandsche rechten.«

De spreker toonde aan, dat het gezamenlijk en het gemeenschappelijk bezit hierin verschillen, dat het eerste wel, het tweede niet naar buiten werkt.

Naar aanleiding van deze voordracht had een debat plaats tusschen de heeren de Pinto, Fruin, M. de Vries, Muller en den spreker.

De heer Tiele sprak over een heiligdom van Eâ te Babel, de beteekenis van dien god en zijne verhouding tot Marudukh« en deed er uitkomen dat de meerdere vereering, die aan den laatstgenoemden god boven Eâ te beurt viel, ofschoon hij in rang lager stond, analoog is met wat algemeen in het polytheïsme wordt waargenomen. De hoogste, onzichtbare goden moeten in vereering achterstaan bij de lagere zichtbare. Zoo werd ook Apollo in Griekenland meer vereerd dan Zeus.

Een gedachten-wisseling over deze voordracht had plaats tusschen de heeren Kern, Six en den spreker.

De heer IJzerman, correspondent der afdeeling, gaf een bijdrage over tempelruïnen van »Prambanan,« welke door tal van teekeningen werd toegelicht. Met het oog op den beperkten tijd bepaalde de spreker er zich toe niet op 't verschil te wijzen, waarop door de Hindoe's en de Buddhisten de asch der verbrande lijken werd bewaard. In de Maart-vergadering zal de spreker zijn mededeeling voortzetten; dan zal ook zijn denkbeeld in behandeling komen, om bij het opperbestuur van onze koloniën aan te dringen, dat, onder leiding van bekwame personen, de ruïnen van Boeroe-Boeroe ontbloot worden, teneinde, evenals dit in het Trocadero te Parijs met bas-reliefs uit Cambodja geschied is, het gevondene tot versiering van onze musea te doen strekken.

Dr. G. Monchamps over Geulinckx.

In de *Revue Générale* van December jl. staat een belangrijk artikel van Dr. G. Monchamps, pas bekroond door de Belgische Academie. (Zie ons No. 16 van vorigen Jaargang), over *Geulinckx et sa Théorie des causes occasionnelles.*

Over het leven, de philosophie en de werken van dien Antwerpenaar, eerst professor te Leuven, daarna te Leiden, waar hij afviel van het Geloof en Protestant werd, heeft *Victor Van der Haeghen* een belangrijk boekwerk in-8o, 230 blz. geschreven. (Gent ad Hoste.)

Dat werk wordt uitvoerig behandeld door Dr. Monchamps, wiens slotsom is: dat de eerste occasionniste is geweest, niet Geulinckx maar Willem Philippi; dat Geulinckx echter het beginsel van het anthropologisch occasionnalisme heeft uitgestrekt tot alle lichamelijke wezens, en aan dat stelsel eene meer synthetische en didaktische vorm heeft gegeven.

J. W. Br.

---

[1]) Description de quelques grands vertèbres de la craie supérieure de Maestricht. 1879.
[2]) Geological survey of the Territories, pl. XXVI fig. 9. a. b.

Eene oude strijdvraag over Eckhart voor goed beslist.

B. Preger (in zijn »Meister Eckhart und die Inquisition« S. 25) meende nog dat Eckhart wellicht zou zijn vrijgesproken in Rome, bijaldien de met het onderzoek belaste Godgeleerden in staat waren geweest Eckhart's Schriften in het origineel Hoogduitsch te lezen, maar ziet nu, worden door P. Denifle de Latijnsche Geschriften van Eckhart gevonden te Erfurt, ook ten deele althans, nu pas verschenen in de II vol. (blz. 417—652) van »Archiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters,« en reeds is gebleken, dat van de 28 Articuli condemnati er nu al 13 inderdaad gevonden worden in de tot nu toe bekend gewordeu Latijnsche Geschriften van Eckhart.

Van dit oogenblik af is dus reeds die oude strijdvraag voor goed van de baan. J. W. Br.

Fontes Rerum Bernensium.

Een merkwaardig bewijs voor de juistheid van het gezegde van Z. H. Paus Leo XIII, dat niet de Katholieke Kerk, doch hare vijanden de onthullingen van een historisch onderzoek te vreezen hebben, werd geleverd in de beraadslaging der laatste zitting van het *geschiedkundig genootschap van het kanton Bern*. Een der leden, professor Zerleder, deelde mede, dat het gouvernement besloten had, met het einde van dit jaar de uitgave der *Fontes Rerum Bernensium* (geschiedbronnen voor Bern) te doen ophouden.

Het gouvernement is tot dit besluit gekomen door de *voor het Protestantisme compromitteerende* documenten aangaande de geschiedenis der Hervorming in Zwitserland, welke door het genootschap in 't licht werden gegeven. De leden van het comité voor de uitgave van boekwerken van het genootschap waren echter niet voornemens het daarbij te laten; zij zouden een protest tegen dat onwetenschappelijk besluit indienen.

»Met belangstelling vernemen wij dat onze landgenoot Dr. *L. v. Rijckevorsel*, te Berlijn en te Hamburg voordrachten gehouden heeft over Java, in 't bizonder omtrent ethnologische toestanden. Een ontzaglijk applaus viel hem ten deel. Te Berlijn bevonden zich onder zijn gehoor mannen van grooten naam in de wetenschap, o. a. Dr. Virchow. De Duitsche bladen hebben onze landgenoot en zijn groote natuurkundige wetenschap recht doen wêervaren, wat ons land ten zeerste mag verheugen.

De hr. Van R. bracht dan ook 3 jaren in Brazilië door; wij hopen, dat het ons gegeven zij, hem ook hier te lande eens daarover te hooren. Intusschen vestigen we ernstig de aandacht op Z. jongste werk over Brazilië.

Lieder und Bilder von Julius Schwering.

Schwering zelf noemt zijne gedichten »Jugendlieder« en dat zijn ze ook waarlijk naar den inhoud nog meer dan naar den vorm. Al dadelijk blijkt dat men hier met een jeugdigen rijkbegaafden en met zorge werkenden jongen kunstenaar te doen heeft. Wat een kristalhelderheid weet hij aan zijn volzin, wat een melodie en rythmus aan zijn vers te geven! Evenals het lichaam, de taal, is hier ook gedachte en gevoel, de ziel, weldoende bekoorlijk en menigwerf zeer aangrijpend. Op enkele parelen mag worden gewezen: Deutsche Herzen — Mutterliebe — Das Heimweh — Der schönste Tag — Entzauberung — Das Unglück — Im Lager der Geusen — Der fliegende Holländer — Prinz Eugen in Grünberg — In Rusland — Der Muttersegen.

Laten wij van dit tot het volgende werkje overgaan met een klein citaat uit Schwering's *Lieder und Bilder*:

Ein Wort für Annette Droste-Hülshoff.

»Was einst sie unsrem Volke sang
Wird nimmermehr verwehen
So lang am grünen Osninghang
Noch dunkle Tannen stehen,
So lang der Waldbach rauschend schäumt,
So lang Westphalens Haide träumt,
Die Berge tragen Erz und Stahl,
Und Blumen unsre Haiden,
Zu gründen ihr ein Ehrenmal
Und es in Grün zu kleiden.
Was säumen wir, die sie genannt:
Volk mit der immer offnen Hand.«

Wie onzer heeft al niet gehoord van die pas overleden en alom geroemde schrijfster en dichteresse van Westfalen, adellijk van geboorte en meer nog door hare deugden, hare talenten, hare werken? De vierde vol. (prijs: Mark 4,50) harer werken is onlangs verschenen en hare levensbeschrijving, die het slot dezer uitgave moet zijn, zal weldra verschijnen.

Zoo ooit eene schrijfster mag beschouwd worden als het lichtbeeld van haar vaderland naar waarheid teruggegeven, dan is het gewis de Katholieke, geniale Westfalerinne, Annette Elisabeth von Droste-Hülshoff.

Elisabeth Freiin von Droste-Hülshoff de talentvolle nichte en petekind der groote dichteresse Annette Elisabeth heeft de uitgegeven werken vergeleken met de handschriftelijke nalatenschap harer hooggevierde Tante en nu eene vermeerderde uitgave dier werken bezorgd, verrijkt met »Biographie, Einleitung und Anmerkungen verschen von *Wilh. Kreiten*, onder den titel van *Der Freiin Annette Elisabeth von Droste-Hülshoff Gesammelte Werke, herausgegeben von Elisabeth Freiin von Droste-Hülshoff.*

En ziet, thans hebben wij het eerste werkje van — wij zullen zeggen — Annette's opvolgster voor te leggen:

Anna Morian

Erzählung von Freiin Elisabeth von Droste-Hülshoff.

Is het waarlijk geen allergrootste lof van dezen eersteling, dat men met waarheid zeggen kan: wie niet goed acht geeft bij het lezen van het titelblad zou deze Novelle lezen voor een werk van de grootste Dichteresse en niet onbevredigd zijn als hij heeft uitgelezen. En toch zal de nichte zich zelve zijn en geen copie. Ter nauwernood kan een scherpe blik eenige onzekerheid in den gang van het verhaal en enkele onnauwkeurigheden van uitdrukking als merkteekenen van den Eersteling bespeuren.

Het verhaal speelt in de dagen van Peter II van Rusland.

De opvatting des levens is hier ernstig en tevens aantrekkelijk; de indruk, dien de lezing achterlaat is edel en doet goed. Plichtgevoel en vertrouwen zijn de

twee spillen waarop dit geheele verhaal zich beweegt, en toch is er niets wat naar een onaangenaam zedenpreeken zou zwemen.

Moge des hemels rijkste zegeningen nederdalen over de talentvolle jonkvrouwe, die ons hier hare eerste lettervrucht mededeelde.

Dichterbilder und Dichterstudiën aus der neueren und neuesten Literatur von Dr. *Franz Alfred Muth.* IV en 359 blz. gr. 8o. Pr. M. 4. Frankf. a. M. Fösser 1887.

Dr. Muth is zelf een dichter en is door geheel Duitschland gunstig bekend, vooral in de Christelijke, in de Katholieke kringen, waar met het lied der lente en het gesis en gestorm des winters, het lief en het leed des levens gewekt en geheiligd wordt door de eeuwige zon van liefde en genade, die de natuur en de menschheid naar hooger opwekt. Ook dit boekwerk levert het onloochenbare bewijs, dat er in Duitschland, even als een Centrum, eene insgelijks Katholieke Letterkunde is verrezen, rijk aan frisch en krachtig leven. Aan dit verblijdend en triomfeerend verschijnsel zullen wij in dezen jaargang inzonderheid onze oplettendheid wijden.

Dit geheel boekdeel — waar alleen *Scheffel* zich minder thuis moet gevoelen in deze ultramontaansche sfeer — is al een onbetwistbaar en heerlijk bewijs van de vruchtbaarheid van Duitschlands Katholieke Letteren. De talrijke uitgaven, die wij daar van zoo vele werken van de pers zien komen, is tevens een bewijs, dat de Duitsche Katholieke lezers de werken hunner schrijveren eeren met ze te koopen en te lezen.

Mededeelingen.

Z. H. Leo XIII heeft aan den Keizer van Duitschland, aan den Keizer van Oostenrijk en aan de Koningin van Spanje ten geschenke gezonden het jongst verschenen werk van Mr. *Tripepi* hymnograaf van den Heiligen Stoel, getiteld *Morale ed Apologetica*, geschreven onder inspiratie van Z. Heiligheid, als protest tegen het posthume werk van Graaf Ferenzio tegen het Pausschap.

Over het werk van Professor *Kern*, dat wij in twee art. destijds hebben besproken: «*Geschiedenis van het Buddhisme in Indië*« lazen wij een dezer dagen het oordeel van den beroemden A. Bart, dat eindigde met de volgende woorden: »elle nous présente la somme exacte de ce que cinquante années de recherches nous ont appris sur l'ensemble du bouddhisme indien«,

---

In het *Journal des Savants*, orgaan der leden van het »Fransche Institut«, wordt de wensch uitgesproken, weldra eene vertaling te zien verschijnen van het werk, dat onze landgenoot, Dr. H. Was te St. Oedenrode, heeft in het licht gezonden onder den titel van *Plato's Politeia, een kritisch esthetisch onderzoek.*

»De heer Was«, zoo heet het aan het slot der korte inhoudsopgave, »zet de overlevering van den beroemden Van Heusde voort, die er eene eer in stelt het plantonisme te verspreiden en aan dat onderwerp dan ook talrijke boeken heeft gewijd, ten deele in het Latijn, ten deele in het Hollandsch geschreven.«

Het stoffelijk overschot van Dr. Ranke, te Groningen overleden, is te Kaiserswerth begraven.

De heer Ranke vermaakte zijn geheele kostbare bibliotheek aan de Universiteit te Groningen.

Aan de Polytechnische School te Delft zijn 291 studenten ingeschreven.

Inhoud van Tijdschriften.

Natur und Offenbarung 33e boekdeel, 1e Heft 1887. Abhandlungen. Der Brombeerstecher, Anthonomus Rubi, ein neuer Rosenfeind. Von Dr. J. Westhoff. — (Mit einer Tafel). Der goldene Schnitt in Mathematik, Natur und Kunst. Von Prof. Dr. C. Gutberlet. — Ueber die Verbreitung wichtiger Culturpflanzen in Europa. Von Friedrich Ruhle, Realgymnasiallehrer in Oberhausen.— Recensionen— Wissenschaftliche Rundschau. Chemie. (Dr. H.) — Kleinere Mittheilungen. — 1. Veränderungen der Netzhaut unter dem Einflusse des Lichtes — 2. Beeinflussung unpolarisirten Lichtes durch Electromagnetismus. — 3. Ueber die Bedeutung der Nase für die Athmung (C. G.) — Himmels-Erscheinungen in Monat Februar Von P. C. Braun S. J. — Bibliographie.

Historisch-Politische Blätter. 1887. Erstes Heft. I. Das dunkle Neujahr nach Aussen und Innen. — II. Ein deutscher Priester in Irland über die englisch-irische Spannung. — III. Die Geschichtswissenschaft und das Heidelberger Universitätsjubiläum (II). — IV. Zu den Bewegungen im Islam; über Aegypten insbesondere. — V. Die katholische Poesie im Jahre 1886. — VI. Römische Dokumente zur Geschichte der Eroberung von Ofen im J. 1686. — VII. Albrecht Dürer.

La Civiltà Cattolica, 15 Januari 1887. I. Della odierna guerra al Papato in Italia. — II. Se dio sia causa del male segnatemente morale. — III. Il Nabucodonosor di Giuditta. — IV. I Derelitti. V. Rivista della stampa italiana. — VI. Archeologia. VII. Cronaca Contemporanea. I. Cose romane. II. Cose italiane. III. Cose straniere. — Francia. IV. Prussia. (Nostra corrispondenza.

Le Magasin littéraire scientifique. 1887. I. La navigation aérienne et l'électricité Fr. Dierckx, S. J. — II. Les deux pigeons, Fred. Cousot. — IV. Georges Ohnet et les batailles de la vie, Eugène Dyon. — V. L'Européen au Congo (suite), Dr. P. De Groote. — Au cap Nord! (suite) Paul Raepsaet. — VII. La tache au plafond (suite et fin) Baron Kervyn de Volkaersteke. — VIII. La divine comédie de Dante (suite). P. Mansion. — IX. Libre échange et protection (suite), Baron Herm. della Faille d'Huyssc. — X. Mariages contemporains. G. Verspreyen. — XI. Bibliographie.

INHOUD: Op Universiteitsgebied. — De intellectueele hulde aan Paus Leo XIII. in België, door *J. W. Brouwers.* — Principia philosophica, quae trabeat *P. S. Schiffini*, S. J. — De wetenschap der godsdiensten aan de Hoogeschool te Leiden. IV, De zoogezegde invloed van het Avestisme op de Joden, door *J. Van den Gheyn.* — Smit Kleine's Carmen Sylva, door *Mr. Joan Bohl.* — De Reptiliën der Maastrichtsche krijtvorming, door *Casimir Ubaghs.* — Koninklijke Academie van wetenschappen. — Dr. Monchamps over Genlinckx. — Strijdvraag over Eckhart beslist. — Dr. L. v. Rijckevorsel. — Lieder und Bilder von Julius Schwering. Anna Morian van Elisabeth von Droste-Hulshoff. Dichterbilder und Dichterstudiën von Dr. Fr. Alf. Muth. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Jaargang, No. 4. Tweede Serie. 15 Februari 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *ƒ* 3,25: voor het buitenland *ƒ* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

31 DECEMBER
1837—1887.

. . . . Celebrate nomen
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . Dicite cantu.
. . . .
Possit o tandem, domitis. procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occupet tandem vaga cymba portum,
Sospite cursu.

Op universiteitsgebied.

Bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap: aan de rijksuniversiteit te Leiden, de heer J. Wessels Boer, geboren te Hoogeveen, met acad. proefschrift, getiteld: *Bijdrage tot de kennis van de ontwikkeling der eigendomsoverdracht van onroerend goed in Nederland*:

Aan de universiteit te Groningen: de heer F. L. Tonckens, geb. te Hoogeveen, na verdediging van een proefschrift, getiteld: *De rechten der schuldeischers van een insolvent verklaarden koopman na ontslag der curators*:

Aan de Universiteit van Amsterdam, de heer J. C. Hubregtse, geboren te Biervliet, na verdediging van een acad. proefschrift getiteld: *Winstverzekering;* de heer V. K. L. Van Os, geboren te Oost- en West-Souburg, met een acad. proefschrift, getiteld: *Aanteekening op art.* 180 *der gemeentewet*, de heer F. K. Van Lennep, geboren, te Amsterdam, na verdediging van een acad. proefschrift getiteld: *art. L* 1 *wetboek van strafrechten*, de heer L. Posthumus Meijjes, geboren te Amsterdam, na verdediging van een acad. proefschrift, getiteld: *Art.* 261. *al.* 3 *wetboek van strafrecht.*

Le scienze, le lettere e le arti, *del Giubileo sacerdotale di* SS. Leone XIII.

Het Eiland Malta.

Het algemeen Hoofdorgaan van 's Pausen Jubileumsviering, in zijne Aflevering van Januari jl., doet ook mededeeling van de *Organizzazione dei Comitati del Giubileo Sacerd. del S. Padre*, op het *eiland Malta.*

Betreffende de intellectueele hulde van Wetenschap en Kunst wordt er overeenkomstig het plan van *De Wetenschappelijke Nederlander* (*Periodico Mensuale Anno I, Agosto* 1885) gezegd het volgende:

Opdat het eiland Malta waardig vertegenwoordigd zij te Rome bij 's Pausen Jubilé, zullen de Comités en onder-Comités zich beijveren de Maltezen aan te sporen om werken van wetenschap en werken van kunst, ten geschenke voor den Heiligen Vader, klaar te maken:

Io. wetenschappelijke werken.
van Philosophie,
van Theologie,
van Kerkelijk recht,
van Geschiedenis van 't vaderland, voor zooverre daarmede het Pausschap in betrekking komt;
van Geschiedenis der Kerk, strijd en overwinningen der Pausen; gloriën en triumfen van Leo XIII, enz.

II. Letterkundige bijdragen, in proza of in versmaat, in alle talen, die men in den lande kent, vooral over onderwerpen, die den vooruitgang der Kerk in het eiland gedurende het Pausschap van Leo XIII bewijzen, instituten, congregatiën, stichtingen, nieuw gebouwde kerken en kapellen, monumenten en andere kunstgebouwen.

IIIe. Werken van Toonkunst, van Schilderkunst, van Sculptuur en andere Kunstwerken in goud, zilver of ander metaal, of ook in hout, Maltezer steen, mits die Kunstwerken gewijde, vaderlandsche of historische onderwerpen behandelen;

Ook voorwerpen, die tot den eeredienst behooren, als kelken, kruisen, wierookvaten, kandelaars enz.

IVe. Werken van handarbeid van vrouwen, borduurwerken met goud of zilver of zijde; naaldwerken, altaarsieraden, priestergewaden enz.

De verdere maatregelen en voorstellen, als liggende buiten het gebied van Wetenschap en Kunst, hebben wij hier niet te bespreken.

Ook deelt het Officiëele Maandschrift nog bijzonderheden mede over de

» *Costituzione della Commissione generale della Società Artistica, delle sezioni e delle sotto-sezioni, loro attribuzioni te Rome.*

Het eenige wat daarbij ook voor ons van belang kan wezen, zou zijn, dat het Algemeen uitvoerend Comité zes onder-afdeelingen benoemde; dat de 3e afdeeling (eerste onder-afdeeling) belast is met de Regeling en algemeene plaatsing van de voorwerpen ter Vaticaansche Tentoonstelling, en dat tot leden dezer afdeeling benoemd zijn:

Gagliardi Cav. Giovanni, presidente.
Mannucci Cav. Federico,
Sneider Cav. Costantino.
Leonori Cav. Aristide.
Pennesi Alfredo.
Medici Paolo.
Gismondi Ing. Filippo, segretario.

Concorso Poetico per l'inno di Leone XIII.

Alreeds waren ingekomen 368 stukken, welker kenspreuken in deze Januari-Aflevering worden bekend

gemaakt. Zoo zal elke inzender kunnen weten of zijn stuk te recht is gekomen.

Voor den wedstrijd van Poëzie zijn reeds 579 stukken vermeld.

J. W. Brouwers.

Il Pontificio Seminario Romano.

De leerlingen van het Pauselijk Romeinsche Seminarie te Rome hebben het plan ontworpen om, bij 's Pausen Jubilé, een *Monument aan St. Thomas van Aquine in het Vaticaan* te stichten, en daarvoor de deelneming in te roepen van de Heeren studenten van alle seminariën en collegiën der Katholieke wereld, die onder leiding van Geestelijken staan. Aan dat ontwerp heeft Paus Leo volgaarne zijn goedkeuring geschonken.

SS. D. N. Leo PP. XIII.

Audita infrascripti Card. Vic. relatione, annuit benedixitque incipiendo operi fausta quæque adprecatus. Porro operis ejusdem ideam cœtui propositam Rectorum Colleg. Urbis, die XIII lab hujus, iidem votis amplissimi collaudarunt, opemque suam in operis executione spoponderunt,

L. C. Vicarius.

Ook is het *uitvoerend comité* al benoemd:
President: Z. E. Cardinaal L. Maria Parocchi, Vic-Gen. van Zijne Heiligheid.
Vice-President: Mons. Raffaele Catini, rector van 't Pauselijk Rom. Seminarie.
Secretaris: D. Luigi, prof. Chiesa.
Vice-Secretarissen: Gio. Batta Ruggeri — Salvatore Fedele — D. G. Pezzoli.

De Société Bibliographique de Paris

heeft besloten ook eene hulde van geloof en van wetenschap tot stand te brengen, die zal kunnen bewijzen, dat Frankrijk nog altijd is de oudste dochter der Kerk. Die hulde zal bestaan in een meesterwerk van Fransche typographie. En daarvoor worden nu bijdragen gevraagd.

De abdij van *Notre-Dame de Lerins* zal in één boekwerk den lofzang *Magnicifat*, vertaald in circa 150 talen uitgeven, in drukletters, die aan elke taal eigen zijn.

Elke vertaling zal omgeven zijn door een rand in verschillende kleuren, *ad hoc* gesneden door de beste kunstenaars.

Een korte waardeering van dien Lofzang zal in zes talen, Latijn, Fransch, Italiaansch, Spaansch, Engelsch en Hoogduitsch voorafgaan met prachtige inleidingbladen.

Z. H. de Paus heeft in een Breve aan den Abt van Lerins die hulde, waarbij én intellectueele èn kunstkrachten samenwerken, met welbehagen aanvaard.

De Oostenrijksche Bedevaartgangers bij gelegenheid van 's Pausen Jubilé, zullen door Z. H. worden ontvangen tusschen den 10den en den 20sten April 1888: de Hoogduitsche pelgrims, tusschen den 20sten en den 30sten Maart 1888.

Du Bien au point de vue ontologique et moral. Dissertation par *L. De Lantsheere*. Louvain, *Ch. Peeters*.

Bovenstaande dissertatie bewijst, dat het onderwijs in de philosophie van den h. Thomas aan de Katholieke Hoogeschool reeds schoone vruchten draagt. Zij behandelt een punt, dat in nauw verband staat met belangrijke vragen uit de Ontologie en de Moraal. Het eerste gedeelte behelst de duidelijke, aan de Ouden ontleende verklaring en ontleding van het begrip »het goede« in al zijne toepassingen. Wie deze bladzijden met onbevangen blik leest, bewondert niet alleen den scherpzinnigen en uitstekenden geest en de denkkracht van den H. Thomas, maar heeft ook medelijden met de nuttelooze pogingen der nieuwere wijsgeeren, volslagen machteloos om iets degelijks en bevredigends in de plaats te stellen van de oude, miskende en versmade leer. Door enkel op ervaring en zinnelijke waarneming te steunen, hebben zij het middel prijs gegeven om het bovenzinnelijke te ontdekken dat den inhoud en de waarde onzer grondbegrippen rechtvaardigt. Positieve philosophie, feitenkennis onafhankelijk van hoogere beginselen, de leus van de nieuwere geleerden, is de ontkenning van allen wetenschappelijken vooruitgang. Wil de wetenschap zich verder ontwikkelen, voordeel trekken uit de nieuw ontdekte feiten en wetten, om zoo mogelijk tot de gewenschte algemeene synthese, het ideaal van den rustloos zoekenden geest te geraken, dan moet zij den beganen dwaalweg verlaten en tot de ontologie der middeleeuwen terugkeeren. Deze conclusie volgt onafwijsbaar uit de beschouwingen van den schrijver, waar hij de philosophie van den H. Thomas met de leer van Kant vergelijkt. Terwijl hij de schijngronden, de willekeurige beweringen, de drog- en valsche sluitreden van Kant handtastelijk maakt, verklaart en rechtvaardigt hij de oplossing van dezelfde vraagstukken door de ouden gegeven.

Ziehier de korte inhoud van het nuttige boek. Het vraagstuk der eindoorzaken. — Het goed op het logisch, ontologisch en zedekundig gebied. — Het zedekundig vraagstuk. — De grondslag der verplichting volgens den H. Thomas. — De objectieve waarde der moraal, volgens de leer van den H. Thomas en volgens de leer van Kant. — De zedeleer in het stelsel van Kant.

De inhoud verdient ten zeerste de aandacht, vooral omdat in onze dagen Kant voor velen nog aan het hoofd der denkers staat en op de wetenschappelijke vorming der jeugd grooten invloed uitoefent. De vorm en schrijfwijze beantwoorden volkomen aan het doel eener wetenschappelijke verhandeling, die door nauwkeurige bepalingen, heldere verklaringen, scherpe begripsontleding en treffende bewijzen, diepe overtuigingen zoekt te wekken en hoofdwaarheden tegen verleidende dwalingen te verdedigen. De schrijver versmaadt allen omhaal van woorden en de ijdele uitkraming van belezenheid. Even als Thomas gaat hij recht op zijn doel af en dwingt den aandachtigen lezer met zijne stellingen genoegen te nemen. Niemand zal

het degelijke boek onvoldaan uit de handen leggen: hetzij daarom allen vrienden der Christelijke philosophie aanbevolen.

Dr. A. Dupont.

De Wetenschap der godsdiensten aan de Hoogeschool te Leiden.

IV.

De zoogezegde invloed van het Avestisme op de Joden.

Wat zijn de Fravashis? Onderscheiden wij de leer van de Avesta en het na-avestische Mazdeïsme. In de Avesta zijn de Fravashis niets anders dan de *Dii manes* der Romeinen en de *Pitris* der Hindous. Later worden zij de hemelsche typen der schepselen, maar deze latere opvatting moet ons niet verder bezig houden, zij kan ook de inzichten van Professor Tiele niet dienen, omdat, de Fravashis de type zijnde van al de hoogere geesten, zelfs van Ahura Mazda, den oppersten God, wij in het systeem van den H. Tiele gebracht worden tot het ongerijmde idée van een engelbewaarder van God.

Al wat heeft kunnen doen denken aan de gelijkstelling van de Fravashis van Eran met de engelbewaarder, is de plaats van Yesht XIII der Fravashis, waar gezegd wordt, dat zij het land, de gehuchten, de huizen, de krijgslieden, die hen vereeren, beschermen. Daarop zullen wij met Mgr. De Harlez antwoorden dat »de Yeshts niet altijd een getrouwe spiegel zijn van het ware Mazdeïsme. Hunne auteurs gelijken daarin de Rishis van Indië, dat zij zich toeleggen om hunne helden te doen uitschitteren op alle manier, om ze te schilderen onder de schitterendste kleuren, door hun attributen te geven, een macht, die ieder van hen boven een ander verheffen. [1])

Deze Yesht is overigens vol contradictiën, hij is van betrekkelijk jonge datum en bovendien zijn de Fravashis geenszins beschermers als bewaarengelen, of hemelsche geesten, maar alleen geesten der dooden, die geen ander geluk hebben, dan geacht te zijn en voorzien van voedsel voor hun afstammelingen.

Gaan wij over tot de demonologie en zien wij of de heer Tiele hier meer redenen heeft om te bevestigen, dat de Godsdienst van Israël ontleend heeft aan de avestische opvattingen. De heer Tiele is al heel weinig duidelijk in zijne bevestiging en moeielijk is het ons weer te vinden, waarin voor hem het ontleenen van Judea en Eran bestaat, in zake van het gelooven aan duivels. De heer Tiele citeert het werk van den heer Kohut [2]), maar wij kunnen onmogelijk de vreemde assimilatiën van dien schrijver voor ernstig opnemen. Wij zullen slechts de twee volgende bespreken, die vaak als bewijs aangehaald worden en die de heer Tiele ook zonder twijfel aanneemt, nam. de identiteit van Satan met *Anrô-maînyus*, van Asmodeus met Eshem dev.

Het eenige gedeelte van den Bijbel, dat een zekere vergelijkende beschouwing zou kunnen wettigen tusschen de twee helsche typen van Satan en Anrô-maînyus is *het boek Job*. Welnu het is klaarblijkelijk, dat de schrijver van dit boek geen kennis hoegenaamd had van het Mazdeïsme en er geen invloed van heeft kunnen ondervinden, inzonderheid is er niets gemakkelijker aan te toonen dan de totale tegenstelling van Satan en van Ahriman. Bij de Joodsche schrijver is Satan een lager wezen, afhankelijk van God, geen andere macht hebbende dan die God hem overlaat. Angromanyus of Anrô-maînyus, in den Vendîdâd, treedt op als de gelijke van Ahura Mazda; door zijn eeuwige oorsprong, zijn werken vernietigende wanneer het hem behaagt.

De heer Bréal vindt Anromainyus weder in de slang van Genesis. Wij willen gelooven, dat de heer Tiele die opinie niet onderschrijft, daar ze van haar steunsels valt, omdat Ahriman niets gemeens heeft met de slang: dat is een onverklaarbare verwarring.

Laten wij nazien, wat te denken valt van de gelijkenis, die men tracht te vinden tusschen den *Asmodaï* van het boek Tobias en den *Aeshma daëva* van Eran. Ondanks de gelijkheid der bewoordiging, aarzelen geleerde Eranisten, Mr. de Harlez [1]) bij voorbeeld, de identiteit te bevestigen en maken ernstige tegenwerpingen. De voornaamste is dat men in de Avesta die twee woorden Aeshma daeva, op die wijze samengekoppeld, nergens aantreft. Enkel in de Boundehesh vindt men den pehlvischen vorm *Aeshmschêdâ* in één woord wat veroorlooft tot een avestischen vorm *Aeshma daeva* of *Aeshmdêv* op te klimmen.

Maar al verondersteld men, dat de namen hetzelfde zijn, dan geeft dat nog niet het recht te besluiten dat de zaak zelve door de Joden aan de Eraniers ontleend zou zijn en dat Asmodeus door zijn rol tot Perzië behoort. Er is een algemeen verschil tusschen den duivel van den Bijbel en dien van de Avesta. Is Aeshma in het boek Tobias den duivel van den wellust, in de Avesta is hij overal en altijd de *deva* van het geweld, van de gramschap. Overigens is het idée, dat de grond vormt van het Bijbelsch verhaal, die veroordeeling van de echtelijke hartstocht, die vermaning tot een betrekkelijke onthouding, is geheel in strijd met de Avestische ideën. [2])

Hoe dan de aanneming van een perzisch of eranisch woord in de Hebreeuwsche literatuur te verklaren? Windischmann vindt er niet de minste moeielijkheid in. De auteur van het boek Tobias, waarschijnlijk schrijvende te midden der Joden door Asarhaddon in ballingschap gevoerd in Medië en zich ook willende doen verstaan door de Eraniërs van dat land, heeft aan de laatsten den naam ontleend van een hunner duivelen. Het feit zelf toont aan, dat het begrip bestond bij het eene volk zoowel als bij het andere, voor het gebruik van dien naam. Want als *Asmodaï* de invoering van de Eranische demonologie bewees, dan zou de opneming der namen Lilith, Astaroth en Beëlzebub bewijzen, dat de Hebreeuwsche demonologie is afgeleid van die der Chaldeërs en der Ecroniten.

Laten wij eindelijk de avestische eschatologie eens van naderbij beschouwen, die hier van de verrijzenis en het toekomende leven, dat de heer Tiele ook verklaarde door de Joden ontleend te zijn. Ons onderzoek zal uitloopen op deze conclusie rechtlijnig tegen die van

[1]) *Des origines du Zoroastrisme*, p. 199.

[2]) *Ueber die judische Angelologie en Demonologie in ihrer Abhängigkeit vom Parsismus.*

[2]) *La Controverse*, 1881 t. II, p. 722.

[1]) *La Controverse*, 1881, II, p. 722.

den heer Tiele staande, te weten, dat die leerstellingen geen geloofstukken zijn van het oude Eran, dat zij er van buiten gekomen zijn en dat de Israëlieten, die ze alleen bezaten, ze aan Perzië hebben medegedeeld, in plaats van ze daarvan ontvangen te hebben.

De verrijzenis van den dood wordt in de Avesta slechts op één plaats in duidelijke termen geleerd, in den XIX Yesht. Ongelukkig echter voor onze tegenstanders behoort deze text tot de jongste onderdeelen van de Avesta. Het is bewezen, dat de dagteekening er van zeer dicht bij de Christelijke jaartelling komt, zelfs zijn er verscheidene andere schrijvers, die haar tot na het begin dezer tijdrekening verschuiven.

Zonder twijfel is er nog een andere passage, Fargard XVIII, dat het geloof aan de verrijzenis der dooden onderstelt, maar ook deze text kan de inzichten van den heer Tiele niet dienen, want ook deze text wordt onder de jongste gerangschikt.

Wij gaan verder, en zelfs veronderstellende, dat die plaatsen even oud waren als de bijbelsche boeken, die de verrijzenis leeren, dan nog zouden onze tegenstanders hun stelling nog niet bewezen hebben. Want de avestische verrijzenis verschilt van het Joodsche begrip, er is daar geen sprake van de verrijzenis der lichamen, wat bewezen moest worden, maar alleen verrijzenis der dooden *iriçta uçehistan*.

Maar men roept ook wel *eens een* text in van den Yaçna, XLVII, 1, 2, en men beweert er het bewijs in te vinden, dat de Eraniers de verrijzenis der lichamen aannamen. Deze bevestiging berust op niet één grondslag. Werkelijk noemt men op die plaats de feiten op, die voor het einde der wereld zullen plaats hebben, het is de vergelding, *anççashuta*, dat wil zeggen, de komst der deelen en de *frashokeretis* of herstelling der wereld in het geheel en de onsterfelijkheid. Het is voldoende hier den text aan te halen van het eerste feit om aan iedereen te doen zien, dat er in 't geheel geen quaestie is van de verrijzenis. Zie hier dezen text— »Als de Druje zal overwonnen zijn door de waarheid, door de verwezelijking in de onsterfelijkheid van wat door de dêva's en de slechte menschen verklaard was slechts bedrog te zijn, dan bloeie uwe eeredienst, o Ahura! Zeg mij, wat gij weet, voordat de strijd der geesten mij bereike? Hoe zal de rechtvaardige den booze overwinnen? Want dat is de algeheele volmaking dezer wereld».

Het is in het tweede feit en in eenige woorden, die het uitleggen, dat onze tegenstanders de leer van de verrijzenis der lichamen vinden. »Mochten wij, zegt de text, diegenen zijn, die de wereld eeuwigdurend zullen maken«. In't bactrisch *yôi îm frashem kerenaon ahûm*.

Maar om onzen tegenstanders van dienst te kunnen zijn zouden de termen *ahu* en *frashem kare*, respectivelijk moeten beteekenen: *lichaam* en *doen verrijzen*; nu echter beteekent *ahu* »wereld« en zou krachtens den wortel *ah* (*as*, *es* van *asmi*, *esum*, *eimi*) »zijn« de beteekenis kunnen hebben van wezen, maar die van lichaam nooit.

Wat *frashem kare* betreft, dit beteekent «onsterfelijk maken«. Veel meer, en dit verslaat rechtstreeks onze tegenstanders, in Yesht XIX, waar quaestie is van de verrijzenis, de verrijzenis der dooden *iriçto uçehistan* is duidelijk onderscheiden van de onsterfelijkheid, die de voortduring van de wereld (*frashem*) bewerkstelligt, en de twee uitdrukkingen volgen onmiddellijk op elkander.

Wat eindelijk nog duidelijk aantoont, dat de *frasha ahû* niet is de verrijzenis, is dat zij volgt uit de deugden der schepselen, terwijl de verrijzenis der dooden het werk is van den *çoshyant*, profeet.

Men ziet het, het bewijs van onze tegenstanders om hun theorie te betoogen van het ontleenen der Joden aan de Eraniërs, is van geener waarde. Het is zeker, dat Perzië slechts een onbepaald denkbeeld had van die leer en dat dit denkbeeld er slechts laat gekend is toen zij in Judea al reeds sinds eeuwen bestond. Ook toen later het na-avestische Mazdeïsme het begrip van verrijzenis of van de herstelling der lichamen, verwoest door den dood, had uit te drukken, schiep de pehlevie taal een nieuwe uitdrukking, onbekend aan de Avesta: *tanu î paçîn*.

Wij kunnen deze vergelijkende studie van den Bijbel en de Avesta eindigen met dit besluit van Mgr de Harlez. »De wetenschap vermag niet logisch te bevestigen dat het zoroastrisme aan de Hebreërs het beginsel van hun zedeleer medegedeeld heeft, hun demonisme en hunne eschatologische leerstellingen. Alle waarschijnlijkheden zijn daartegen.« En evenwel heeft de heer Tiele al deze ijdele hypothese doen doorgaan zonder dat hij het geringste bewijs daarvan geve, in een boek dat hij, zich niet ontziet ons aan te bieden als een juist denkbeeld gevende van het thans bereikte standpunt der wetenschap.

Na het gegrond onderzoek, dat wij gedaan hebben over het werk van den Leidschen professor, stellen wij tegen menige zijner bevestigingen — en wij gelooven er het recht toe verkregen te hebben — de meest formeele loochenstraffing betreffende de theorie van de onbepaalde vooruitgang in den godsdienst, betreffende de theorie van het fetichisme als oorsprong van het godsdienstig gevoel, de zienswijzen omtrent den godsdienst van Israël, en het voorgevende ontleenen van den Bijbel aan de Avesta.

J. Van den Gheyn, S. J.

Ernest Renan.

Nu ook eene eeuwige schande voor de Académie francaise.

Ernest Renan is, wie weet het niet, schrijver van een even onwetenschappelijk als goddeloos werk, getiteld: »la vie de Jésus.« In dezelfde richting schreef hij over »Les origines du Christianisme« Sinds jaren onderbreekt hij soms zijne voortgezette werkzaamheden betreffende zijne Origines du Christianisme met het schrijven van tooneelstukken, die hij wil beschouwd hebben als »des drames philosophiques.«

Het eerste in tijdorde was zijn *Caliban*. Dat hem toen het beeld van Gambetta voor den geest stond, lijdt schier geen twijfel. Het volgende drama was *l' Eau de Jouvence*, en is niets anders, dan het vervolg van *Caliban*. Daarna verscheen *Le Prêtre de Némi*, en liet de drijfveer en het doel van den schrijver in zijn afschuwelijkheid uitkomen. Het is onder een ironischen vorm de loochening van allen godsdienst; het is een allerverderfelijkst, een allerslechtst boek. En wat daarna verscheen is de *Abbesse de Jouarri*. Tusschen die twee stukken in, heeft Renan — dien de jeunesse des écoles een feestbouquet aanbood, — tot die jonge lieden eene toespraak gehouden »à jamais célèbre par son épicurisme

cynique« over de bekoorlijkheden der liefde. Met helschen gloed trok hij te velde tegen het recht om niet meer dan éene vrouw te hebben. Die instelling zou men wel eens, hoopte hij, weten te wijzigen. Welnu, die gedachte, die losbandigheid heeft hij nu uitgewerkt en beredeneerd geleeraard in zijn drama waarover wij het veroordeelend vonnis van den Hoogleeraar Alberdingk Thijm niet eerder tot onzen spijt, konden mededeelen.

Ernest Renan. L'abbesse de Jouarre. Drame. 21e Ed. Paris, *Calmann Lévy*, 1886.

De schrijver heeft het noodig gerekend dit »Drama« van een vergoelijkende voorreden te doen vergezeld gaan, waarin de toon wordt aangeslagen van iemant, die zeker van zijn zaak is: die toon wordt aangeslagen; maar de zekerheid is voorgewend, al verkondigt de schrijver luid den onbeschaamden paradox: »J'espère que mon Abbesse plaira aux idéalistes.«

Die *Abbesse* is iemant van wie, in dit pseudo-drama, gezegd wordt, dat zij allerlei groote hoedanigheden heeft (waar niets van blijkt). Zij is een Abdis, zonder Abdij; haar titel slaat meer op zekere heerlijke en eigendomsrechten; maar toch heeft zij de geloften gedaan van Armoede, Kuischheid en Gehoorzaamheid. Zij leeft ten tijde van het schrikbewind en is ter dood veroordeeld. Dit zelfde vonnis is uitgesproken over den *Marquis D'Arcy*, dien zij bemint en die van haar bemind wordt. Zij ontmoeten elkander den dag voor dat zij geëxekuteerd zullen worden. De Abdis vindt het oogenblik te plechtig, om nu met elkander over liefde te spreken, maar de edele Markies zegt in tegendeel, dat deze ontmoeting een bewijs is, dat de Hemel hun een laatste vreugde heeft toegedacht. »La repousser serait un crime.« Herinner je maar den Christus, zegt de femelaar, die eerst den kelk weigert, maar den troostenden Engel toch niet afwijst.« En dan weet hij haar, vervolgends zoodanig te bepraten, dat zij zich, in die nacht, aan hem overgeeft . . . . (einde 2de bedrijf).

Is dat plat genoeg? — Neen, *D'Arcy* wordt gegiliotineerd; de gevallen (volgends Renan verheerlijkte) Abdis krijgt gratie, door de voorspraak van een Officier, met name *La Fresnais*, die ook verliefd op haar is. Zij heeft een kind van *D'Arcy*, zij trouwt met dezen uitmuntenden, voortreffelijken Officier!! Ook van dezen man blijken de hooge deugden niet; maar Renan schrijft ze hem toe, en in 't algemeen geven de personaadjes in dit drama zeer snorkend op, van schitterende eigenschappen, die nergends blijken.

Talent van dramatische voordracht ontbreekt in het boek geheel: 't is didaktiek, filozofisme; *de l'émotion à froid*; eene hoogst onbeholpen kompozitie, die bewijst, dat men een gerucht makende idylle onder den titel van »Vie de Jésus« schrijven kan, dat men een Professor in de Oostersche talen kan wezen, door zijn Goevernement met een zending naar Ægypten belast, dat men 63 jaar kan geworden zijn en nochtans een zoogenaamd »Drama« kan uitgeven, dat de Fransche kunst al heel weinig eer doet.

12 Dec. '86. ALB. TH.

Niet anders spreekt *Dancourt*, de Parijsche correspondent van de *Revue Générale*, in zijn »Lettre de Paris«. »Un écrivain pornographique aurait conçu le plan de l' abbesse de Jouarre, qu'on ne pourrait rien souhaiter de mieux pour éveiller dans le cerveau du lecteur les plus mauvaises pensées.«

Conjectures sur les âges de l' Eglise et les derniers temps, commentaire complet de l' Apocalypse, par *M. Amédée Nicolas*.

Dit boekwerk van meer dan 600 bladzijden— prijs 6 fr. — heeft ten doel ons te bewijzen, dat wij leven in de *laatste tijden*, nog *niet in de laatste dagen*. Dat leidt Schr. af uit de profetische teksten van het Oud en het Nieuw-Verbond. Hoofdzakelijk heeft hij te doen met den Apocalypsus, zoekt naar de beteekenis der personen der zaken en der uitdrukkingen die erin voorkomen; dringt door naar den geheimnisvollen zin der *zeven* Kerken, der *zeven* sloten, der *zeven* bazuinen, en eindigt met de bepaling van de zeven tijdperken der wereld, van Christus af tot het einde der tijden:

1e tijdperk: van onzen Heer Jesus Christus tot Neron,
2e » van Neron tot Constantijn,
3e » van Constantijn tot Charlemagne,
4e » van Charlemagne tot Luther,
5e » van Luther tot Napoléon I,
6e » van Napoléon I tot de nederlaag van den Antichrist,
7e » van de nederlaag van den Antichrist tot den laatsten dag.

De twee laatste tijdperken zijn er met meer uitvoerigheid behandeld.

L'athéisme devant la raison humaine, par l'abbé *Daurelle*, docteur en théologie, (Paris. Librairie cath. internat. Pr. 3 fr. 50.)

Dit werk bestrijdt en wederlegt den godloochenaar, in naam der rede verlicht door het geloof; — in naam der rede verlicht door de wetenschap; — in naam der rede verlicht door het eenvoudig gezond verstand.

Na dit werk te hebben gelezen, begrijpt men eerst voor goed de diepte en de breedte van den zin van dat verschrikkelijke woord der Heilige Bladen: *dixit insipiens in corde suo: non est Deus!*

De onverschillige mensch verlaat God; de wellusteling stoort de orde van de wetten door God gesteld; de ongodsdienstige veracht Gods wet en wil, maar wie in zijn hart zegt: er is geen God, die is een dwaas.

Hemel en aarde, 's menschen geest en 's menschen hart, ja tot zijn hartstochten toe, en de straffen, die het kwaad zich zelf berokkent, en de natuur die zich wreekt, verkondigen God en zijn wijsheid en zijn rechtvaardigheid.

J. W. BR.

Een wedstrijd van bekroonde kunstenaars: *Rembrandt*, *Waltner*, *Arendzen*.

Een hoogst opmerkelijk feit trekt reeds de aandacht der Europeesche Kunst: de groote Fransche etzer Waltner, en onze Nederlandsche etzer Arendzen, hebben beide eenzelfde werk gemaakt, namelijk

het portret van Elizabeth Jacoba Bas Van Rembrandt.

Waarschijnlijk hebben beiden van elkanders arbeid niets geweten en zijn dus onbewust met elkander in het strijdperk getreden. Eene proefdruk der ets van Waltner, uitgave van Goupil te Parijs, is in het bezit van den heer kunsthandelaar Van Gogh te Amsterdam, terwijl de heeren Frans Buffa en Zonen de eigenaars zijn der ets van Arendzen. Wij aarzelen geen oogenblik onze meening te kennen te geven dat de ets van Arendzen ver boven die van Waltner staat. Natuurlijk zal men ons naar redenen vragen, en gaarne deelen wij ze mee: ten eerste, is de kop van Waltners ets als van metaal; de glimlichten zijn veel te sterk. Ook de gelijkenis en uitvoering laten in ons oog niet weinig te wenschen over: zelfs is de uitvoering der zoo rijk gestoffeerde kleeding bepaald verwaarloosd. Waar Rembrandt, schoon geacheveerde, goed geteekende ornementen in het borduursel wist te tooveren, vindt men in Waltner onbestemde strepen en vormen. Wat Rembrandt onder vele eigenschappen zoo hoogst uitmuntend schoon doet zijn, is, naar ons inzien, de gloed, men zou kunnen zeggen, de geheimzinnige gloed, die u van zijn werken tegenstraalt, die ons als betooverend het hart verwarmt en tot hoogen ernst stemt. Van deze eigenschap geeft Rembrandt een groot bewijs vooral in dit portret.

Hiervan vindt men in Waltners ets weinig terug. Wij meenen dan ook redenen te hebben ons te mogen verheugen in de ets van Arendzen, als in een waar succès onzer Vaderlandsche kunst: het kunstwerk van den eenigen Rembrandt kon moeielijk beter vertolkt zijn dan door onzen Arendzen is geschied. De eigenschappen die het oorspronkelijk meesterstuk zoo aantrekkelijk maken, de deftige, rustige en behagelijke uitdrukking van het gelaat, de betooverende speling van Rembrants koloriet, zijn hier met verwonderlijke juistheid weergegeven. Niemand zal dan ook willen ontkennen, dat de bekoorlijkheid, die men bij het aanschouwen van dit doek ondervindt en smaakt, ook bij deze reproductie in hooge mate wordt genoten. Wij betwijfelen geenszins of de hooge waardeering, die wij hier van het werk van Arendzen durven uitspreken, welhaast ook door de buitenlandsche kunstenaars zal worden beaamd.

W. v. L.

Engelsche Leestafel.

De ijverige CATHOLIC TRUTH SOCIETY te Londen geeft een reeks goedkoope boekdeeltjes uit, die op godsdienstig geschied- en letterkundig gebied als verdedigers der katholieke waarheden optreden *Catholic Tales The story of D. Bosco*; *Catholic Biographies*: *The life of Mary Queen of Scots*, *Life of St. Ignatius*, *Life of Father Arrowsmith*, The Lifes of *St. Patrick*, *St. George*, *St. Columba*, *Blessed Thomas More*, *Queen Mary* (Fudor), etc. en *The Church of Old England* zijn onder meer, reeds te verkrijgen.

Dit laatste bevat een verzameling van hetgene de *Society* heeft uitgegeven tegen de pogingen der Anglicanen om hun kerk als de rechtmatige erfgename te doen doorgaan van de Engelsche kerk vóór de reformatie. Het is een boek van veel beteekenis voor het steeds meer tot Rome geneigde godsdienstige Engeland.

IN THE TIME OF ROSES, *a tale of two summers; told and illustrated bij Florence & Edith Scannell. London, Fisher Huwin.* Een lief onschuldig boekje met keurige illustraties miss Edith's hand. De twee zusters steken in haar verhaal gunstig af bij de zoo overgevoelige »tales« van tal van Engelsche predikantsdochters, met wier pennevruchten de leestafels overstroomd worden.

Insgelijks aan te bevelen: *Thekla*. an *Autobiography* by Lady Herbert. Londen. Burns and Oates. *The Miser of Kings Court.* By Clara Mulholland. (A story for children.

THE OLD ORDER CHANGETH. A. Novel bij W. Mallock. Londen R. Bentley & Sons.

Zij die in onzen tijd invloed willen hebben op het denken en doen der menschen, bereiken het best hun doel, volgens Engelands meening, door hunne wijsgeerige denkbeelden in een littérair kleed te steken. Mr. Mallock ziet dit in en weet het uit te voeren. Reeds een paar jaar geleden bewees hij het door zijn *The New Republic* een roman die »*took the world by storm.*« En nu treedt hij op met een .... staathuishoudkundige novelle. Dit lange woord en zijne droge beteekenis zou reeds menigeen afschrikken en toch zonder reden. De schrijver ziet in, dat het leeren van ernstige vraagstukken voor het meerendeel der lezers en lezeressen gemakkelijk dient gemaakt te worden, en daarom komt hij niet met zijn wetenschap op een moeilijk te doorgronde wijze voor den dag. Hij is eenvoudig en voor een ieder licht verstaanbaar, terwijl hij zelfs, als dichter, zijne ernstige stellingen met keurige verzen weet af te wisselen. Toch lijdt de degelijkheid van zijn werk daardoor geenszins en zal een ieder met belangstelling de lotgevallen der beide heldinnen volgen en met genoegen de talrijke geestig geschetste typen leeren kennen, en bovenal een schat van gezonde denkbeelden opdoen, die voor onzen tijd, vol sociale quaesties, vooral in deze drie deelen te vinden zijn.

Twee aanhalingen mogen Mallock's heldere denkbeelden en geestigen stijl kenschetsen. Van de hoofden der radicalen heet het: »*men whose public programme is to abolish the lords, and whose private programme is to dine with them.*« En niet minder karakteristiek: *men who in public despise the gentlemen, and in private do nothing but vainly struggle to imitate them.*«

Troostend en waar zijn deze woorden: *The Catholic Church is the Columbus of modern society, who will guide us eventually to the new moral continent, which other explorers are trying to reach.*

GEMS OF CATHOLIC THOUGHT, bij Anna T. Sadlier. New-York, the Cath. Publication Soct. London Burns & Oates 1886.

Een keurig deeltje met schoone gedachten en spreuken, die een Amerikaansche dame heeft bijeen verzameld uit de werken van verschillende katholieke schrijvers, waaronder er ook van Heiligen voorkomen. 't Is jammer dat eenige dier *Gems* van minder, ja gering gehalte zijn, en er zelfs onbeduidende gezegden onder gerangschikt worden. De schrijfster heeft niet zelden met weinig oordeel haar citaten gekozen. Toch bevat haar boek ook parelen van groote waarde en is het lezen waard.

GYCIA, TRAGEDY IN 5 ACTS, bij Lewis Morris, M. A. Honorary Fellow of Jesus College, Oxford, etc. Lond. 1886. Een degelijk oorspronkelijk treurspel is, zoo ooit, een merkwaardige verschijning. Lewis Morris is een dier schrandere geesten, die het, door te veel fransche kost verwende tooneel ook eens een degelijk, een klassiek stuk kunnen en durven voorzetten. Zijn *Tragedy* is in zachtvloeiende, correcte vijfvoetige jamben geschreven en even helder van taal en stijl, als eenvoudig van verwikkeling, 't Is jammer dat hier de ruimte mij niet toelaat om geheel den inhoud en een paar citaten te geven. Het stuk speelt in het oude koninkrijk van den Bosphorus en in de nabij liggende Grieksche republiek *Cherson*. De hoofdpersonen, *Gycia*, dochter van den Archon van deze republiek, haar bruîgom en later haar echtgenoot, *Asander*, Prins van den Bosphorus, zijn door den dichter bedeeld met de edelste gevoelens en met verheven karakters, die schitterend uitkomen in de aangrijpende tragische toestanden van het stuk, vooral in den strijd van Asander's hart tusschen de liefde voor zijne Gycia en die voor zijn vaderland, dat uitgebreid dreigt te worden ten koste van Gycia's geboortegrond.

De dichter heeft zijn stuk geheel voor de opvoering bewerkt. Moge deze zoon van Shakspeare ook ten onzent gekend en naar waarde geschat worden!

J. F. M. STERCK.

Fransche Leestafel.

Bekroonde of bekranste werken.

Niemand zal beweren, dat de Fransche Academie kroon of prijs toekent aan werken, die bijna niets hebben wat hen van den gewonen grooten hoop der persvoortbrengselen doet onderscheiden. Al mocht het een enkele keer den Jury-leden aan volmaakte onpartijdigheid haperen, doorgaans is hun oordeel op wetenschap en hunne uitspraak op rechtvaardigheidszin gegrond. Deze leestafel mocht wel met een lijst van goud of zilver prijken, daar ze den lezer geene andere dan met goud of zilver bekroonde werken zal aanbieden.

Der welsprekendheid was voor eene »rede over Beaumarchais« 4000 frs. weggelegd: de som werd verdeeld: 1e prijs 2500 fr., werd toegekend aan *M. De Lescure*, en een 2e prijs van 1500 fr., aan *M. Em. Trolliet.*

Prix de vertu fondés par *M. Montyon*, en bestemd voor de werken die het nuttigst zijn voor de zeden: het zijn twee prijzen elk van 2000 fr.; vier prijzen elk van 1500 fr. zes prijzen van 1000 fr. en twee prijzen bestaande in een gouden medaille. Wie zijn nu de gelukkige bekroonden?

Twee dichters hebben de gouden medailles behaald: M. Auguste Dorchain: Conte d'avril; M. Louis Legendre: Cynthia.

De zes werken, bekroond elk met 1000 fr., zijn:

l' Admiral Courbet, par Emile Ganeron,

les *Vies muettes*, par Léon Allard,

les Récits militaires, par le général Ambert,

l' Enfant des Alpes, par Mme Jeanne Cazin,

Trop Riche, par A. Genevraye,

le Cabaret du puits sans vin, par Louis Morin.

De vier prijzen, elk van 1500 fr., zijn toegekend aan

Histoire de M. Emery et de l'Eglise de France, pendant la Révolution, par l' abbé Élie Méric.

Trente-deux ans à travers l' Islam, par Léon Roches.

Dans les Montagnes Rocheuses, par le baron E. de Mandat-Grancey.

Pensées, par l'abbé Joseph Roux.

Met tweeduizend fr. werden bekroond:

Terre de France, par Mme Franc. de Julliot.

Essai sur le génie dans l'art par Gabriel Séailles.

Prix-Theronanne. Een prijs van 1500 fr. aan het werk »*Les Huguenots et les Gueux*, van Baron Kervijn de Lettenhove,

als ook aan *Les Finances de l'ancien régime et de la Révolution*, van René Stourm.

l'Histoire du Parlement de Toulouse behaalde 1000 fr.

Prix Thiers: *Les origines de la Révolution en Bretagne*, par Barthél. Pocquet, 1500 fr.

François Miron et l'administration municipale de Paris, sous Henri IV, par Miron de l'Espinay, en Histoire des persécutions au IIIe siècle, van Paul Allard, deelden samen een prijs van 1500 fr.

Prix Archon — Despérouses. — Deze prijzen werden toegewezen aan

La correspondance de Buffon, par Nadault de Buffon (1500 fr.)

Aan de uitgave met aanteekeningen en glossaire der romans de *Carité* en *Miserere*, gedichten uit de laatste jaren der twaalfde eeuw, door M. Van Hamel. (1500 fr.)

Aan de nieuwe uitgave van *Deux dialogues du nouveau langage français italianizé* par Hevry Estienne (1000 fr. aan Paul Ristelhüber die deze uitgave bezorgde.)

Prix Marcelin Guérin van 5000 fr. is, gelijkelijk verdeeld, aan vijf werken toegezegd:

Le petit Trianon, par G. Desjardins,

Etude sur le moyen-âge par Léop. Limayrac,

Les comédiens en France au moyen-âge, par Petit de Julleville,

Etude bibliogr. et littéraire sur Olivier de Magny, par Jules Favre,

Les tremblements de terre, van M. Boscowitz.

Prix Gobert. — De groote prijs werd toegekend aan Paul Thureau-Dangin, 3e vol. van *l'Histoire de la Monarchie de Juillet*, de 2de prijs aan François Decrue, *Anne de Montmorency.*

De *Prix-Bordin* is gelijkelijk verdeeld tusschen de drie volgende werken:

La philosophie ancienne, par Ch. Bénard,

Henriette-Anne d'Angleterre, duchesse d'Orléans, van le Comte de Baillon,

Modes et usages au temps de Marie-Antoinette, van le comte de Reiset.

Prix Maillé-La-Tour Landry: aan A. M. Constant Améro voor zijn: *Le tour de France d'un petit Parisien.*

Premier prix Gobert. — Aan M. du Fresne de Beaucourt voor zijn *Histoire de Charles VII;*

2de prijs aan M. Pfister voor zijn *Etudes sur le règne de Robert le Pieux.*

Prix Stanislas Julien. — aan P. Séraphin Couvreur voor zijn *Dictionnaire francais-chinois.*

Over de werken, die een medaille of een eervolle

vermelding werden waardig gekeurd, wellicht een anderen keer.

Mededeelingen.

Hertog Karel Theodoor van Beieren, zooals men weet, een bekwaam oogheelkundige, heeft nu een werk uitgegeven over »de pathologische anatomie van het oog bij leverziekten.«

De Boheemsche Landdag heeft drieduizend florijnen toegestaan voor een onderzoek naar de geschiedenis van Boheme in de archieven van het Vaticaan. Steeds meer en meer geniet de wetenschap van de weldaad, die Leo XIII haar bewees, door de rijke archieven van het Vaticaan voor de wereld open te stellen.

De Koninklijke bibliotheek te Berlijn onderhandelt over den aankoop van Ranke's boekenschat. Deze omvat 20,000 deelen, waaronder kostbare unica; het geheel was dan ook door Ranke voor 100,000 thaler tegen brand verzekerd. Uit Ranke's nagelaten werken zullen nog 7 deelen worden gevormd.

Men zie in onzen vorigen jaargang het leerrijk art. over Ranke, door Dr. *L. v. H.*

Schilderijen van levende meesters worden te Parijs thans meermalen tot ongeëvenredigd hooge prijzen verkocht. Eenig in zijn soort is echter het geval met een schilderij van Millet, waarvoor een Amerikaan dezer dagen 500.000 frks, geboden heeft en dat de schilder voor 20 jaren geleden aan een kunstkooper voor 2000 frks. verkocht. Het schilderij stelt voor: twee boeren in het veld, die bij het luiden van het Angelus-klokje het werk staken en het hoofd ontblooten.

Inhoud van Tijdschriften.

Het Belfort. I. Algemeene wereldliteratuur. F. Servatius Dirks, O. S. F. — II. Frans de Potter. Getrokken uit de feestrede der eerbetooging aan H. Claeys en Fr. De Potter. A. Siffer. — III. De Tempeliers. J. Coussemet. — IV. Tweevoudig vraagstuk nopens het vliegen. Fr. Dierckx S. J. — Zanggedicht. A. v. Bultynck. — VI. Een woord over het spellen der aardrijkskundige namen. J. Claerhout D. — VII. Kerstnummers, Hendr. Stepman. — VIII. Kroniek. — IX Boekbeoordeeling.

Journal des Beaux-Arts et de la Littérature. No. 2. 31 Janvier. Beaux-Arts. Histoires de voleurs et autres. Correspondance. — Simple réponse. — Exposition de la galerie des arts. — Extrait du bulletin de la Commission Royale des monuments. — Le Costume de Racinet. — Corresp. partic. de Nancy; Devilly et Ch. Maréchal. — Correspondance de Munich. — Chronique générale. — Vente Félix. — Annonces.

Revue des Questions Scientifiques, Livraison du 20 Janvier 1887. I. La figure du globe terrestre par M. A. De Lapparent, p. 5. — II. La vie au sein des mers et les poissons abyssaux (fin), par M. L. Dolo, p. 33. — III. Dissociation et équilibres chimiques, par M. G. Lemoine, p. 65. — IV. La Question du Léporide, par M. A. Suchelet, p. 108. — V. La non Universalité du déluge. Réponse aux objections, par M. l' abbé Ch. Robert, p. 137. — VI. Correspondance. Le nom de la grotte de Spy, par Fr. Alexis M. G. p. 179. — Bibliographie. 1. Géologie de Jersey, par le P. Ch. Noury, S. J. M. A. De Lapperent, p. 181. — 2. Stabilité des constructions. Résistance des matériaux, par A. Flamant. M. M. d'Ocagne, p. 183. — 3. Ponts métaliques, par Jean Résal. M. M. d'Ocagne, p. 188. — 4. Les Intégraphes, par Br. Abdank-Abakanowicz, M M. d' Ocagne, p. 195. — 5. Contes populaires de Lorraine, par Emmanuel Cosquin. V. B., p. 199. 6. La France coloniale, par A. M. G. V. p. 204. — 7. Les Aztèques, par Lucien Biart. R. P. Gerste, S. J., p. 209. — 8. Linguistisch-historische Forschungen zur Handelsgeschichte und Warenkunde, von Dr. O. Schrader, Erster Theil. J. G. p. 246. — 9. Ungedruckte wissenschaftliche Correspondenz zwischen Johan Kepler und Herwart von Hohenburg, edirt von C. Anschütz, S. J., P. M,, p. 250. — 10. Langue Mandarine du nord. Guide de la conversation français-Anglais-chinois, par le R. S. Séraphin Couvreur, S. J., J. L., p. 251. — 11. Du bien au point de vue ontologique et moral par Léon de Lantsheere. Abbé Gabriel Van den Gheyn. p. 255. — VIII. Revue des recueils périodiques.. — Anthropologie, par M. A. Arcelin, p. 259. — Physique, par le R. P. Delsaux, S. J., p. 272. — Invertèbrés, par M. A. Buisseret, p. 289. — Vertèbrés, par M. L. Dollo, p. 300. — Chimie minérale, par M. J. B. André, p. 316. — Sciences industrielles, par M. J. B. André, p. 322. — Ethnographie et linguistique, par J. G., p. 329. — Sciences agricoles, par M. A. Proost, p. 336. — IX. Notes. — Comptes rendus de l' Académie des sciences, par P. M., p. 346.

La Franc-maçonnerie démasquée. Revue mensuelle des Doctrines et des faits maçonniques, paraissant le 19 de chaque mois.

No. 35 — 19 Janvier 1887. Les démons. — L'avenir et la F.·. — M.·. — L'outre d'Eole. — Société des Francs-catholiques. — Revue des revues maç.·. — Belgique. — Suisse. — Chroniques générale. — Bibliographie. — Francs-catholiques (avis du Bureau de la Société.)

Confessions d'un ex-libre-penseur, par Léo Taxil. Inhoud der twaalf hoofdstukken. I. Mon enfance. — II. La déchéance. — III. La révolte. — IV. Dévoyé. — V. La Commune. — VI. De Marseille à Paris. — VII. Guerre à Dieu. — VIII. Les mensonges. — IX. La Propagande du mal. — X. Garibaldi. — XI. La libre-pensée militante. — XII. Ma conversion. In-8o, 410 blz. Pr. 3 fr. 50. Paris, Letouzey & Ané, Editeurs.

INHOUD: Op Universiteitsgebied. — Le scienze, le lettere e le arti del Giubileo Sacerdotale di SS. Leone XIII. Il Pontificio Seminario Romano. La Société Bibliographique de Paris, door *J. W. Brouwers.* — Du Bien au point de vue ontologique et moral. Dissertation par L. De Lantsheere, door Dr. *A. Dupont.* — De wetenschap der godsdiensten aan de Hoogeschool te Leiden. IV. De zoogezegde invloed van het Avestisme op de Joden, door *J. Van den Gheyn, S. J.* — Ernest Renan, L'abbesse de Jouarre, door *Alb. Th.* — Conjectures sur les âges de l'Eglise et les derniers temps, Commentaire complet de l'Apocalypse, par M. Amédée Nicolas. — L'athéisme devant la raison humaine par l'abbé Daurelle, docteur en théologie. — Een wedstrijd van bekroonde kunstenaars. Rembrant, Waltner, Arendzen. — Engelsche Leestafel, door *J. F. M. Sterck.* — Fransche Leestafel, door *J. W. Br.* — Medeëeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Jaargang, No. 5. Tweede Serie. 1 Maart 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. ƒ 3,25: voor het buitenland ƒ 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES PONTIUM.

31 DECEMBER 1837—1887.

. . . . Celebrate nomen
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . Dicite cantu.
. . . .
Possit o tandem, domitis, procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occupet tandem vaga cymba portum,
Sospite cursu.

Einleitung in die kanonischen Bücher des alten Testamentes von *Dr. Wilhelm Schenz*, Professor der Theologie am K. Lyceum in Regensburg. Mit Oberhirtlicher Genehmigung. Regensburg, Alfred Coppenrath. 1887.

II.

Na het hoogstverdienstelijke boek van den even geleerden als vromen Regensburger hoogleeraar in algemeene trekken den lezers van de *Wetenschappelijke Nederlander* te hebben bekend gemaakt, zij het ons vergund van een in de Voorrede grootmoedig verleende vrijheid gebruik te maken en hier en daar eenige punten meer in bijzonderheden na te gaan.

Op bladzijde 22 lezen wij dat ook andere volkeren dan Israël in hun Koningen niet enkel de vertegenwoordigers van een goddelijk gezag, maar ook *Zonen* der Goden zagen. En later vinden wij aan den voet der bladzijde de volgende noot: »Het tegenovergestelde beweert het zoogenaamde *Euemerismus;* volgens deze leer zouden buitengewone menschen tot goden zijn gemaakt, terwijl volgens de overlevering der volkeren de Goden tot de menschen zijn afgedaald (...Euemeros leefde in de vierde eeuw voor Christus).«

Zou men hier niet mogen wijzen op *Sapient*: XIV: 12, waar de oorsprong der afgoderij aldus wordt verhaald, dat aan het zoogenaamde Euemerismus toch niet zoo alle grond kan worden ontzegd.

De schrijver laat onmiddellijk volgen: »Im Unterschiede von der nur uneigentlich sich so nennenden *heidnischen* Theokratie besteht in der *jüdischen* eine vollkommene Verschmelzung der *religiosen* und *politischen* Sphäre, so dass jedes *politische* Gesetz zügleich *religiöser* Natur ist.«

't Spreekt van zelf, dat de S. meer zeggen wil, dan dat bij de Joden geen *leges mere poenales* waren. Wij voor ons mochten daarom niet gaarne dezen volzin onderschrijven. Bij de Heidenen was een »volkommene Verschmelzung.« Hun imperatores waren tegelijk Summi Sacerdotes, ja de verpersoonlijking der Godheid: »Divus Augustus.« Bij Israël daarentegen geeft Mozes het hoogepriesterschap aan zijn broeder Aaron en diens nakomelingschap, welke door een geheel eigene zalving wordt gewijd; het wereldlijk gezag gaat op Jozue over. Als later, om maar één voorbeeld te noemen, de koning Saul het waagt zelf het offer op te dragen, omdat het volk 't wachten op Samuel moede was, wordt daarom de Koning voor goed van God verworpen.

De wet wordt door den Schrijver scherp en juist geteekend, men veroorloove ons de geheele schildering weer te geven: »Statt jenes einen Gesetzes im Paradiese waren es jetzt hunderte von Gesetzesvorschriften, an deren Beobachtung die Fortdauer des mit Gott geschlossenen Bundes hing. Der Pentateuch ist so vorwiegend der Darstellung dieses Gesetzes gewidmet, dass er auch geradezu »das Gesetz-*torah* heisst. Der Pentateuch lässt aber auch schon erkennen, dass die *torah* nicht Selbstzweck, sondern Mittel zur Erreichung eines höhern Zweckes sein sollte. Wie ferners das Gesetz Ferment Israëls: so sollte Israël selbst wieder, um des Gesetzes willen, das Ferment der Völker werden. Durch die Menge seiner Bestimmungen, womit es die Freiheit beschränkte, glich das Gesetz einem Kerker mit hundert Stäben, der Israël zwar vor der Verunreinigung mit den Greueln des Götzendienstes bewahrte, aber doch auch die Sehnsucht nach grösserer Freiheit zu wecken geëignet war. Das Gesetz war heilig, ohne jedoch zu heiligen. Gerade dadurch, dass es die vielgestaltigen Forderungen der Pflicht vorhielt, ohne gleich reichliche Gnade zu vermitteln, wurde es zum Gewissensspiegel des gefallenen Menschen, der ihm keine seiner Unvollkommenheiten verschwieg, zugleich aber auch noch das Geständniss der Unvermögenheit abnötigte, überhaupt zur Vollkommenheit zu gelangen — ohne dass eine erlösende Thätigkeit Gottes entgegenkam. So musste das Gesetz notwendig auch die Sehnsucht nach der Erlösungsgnade steigern.«

Kort maar bondig geeft ons de schrijver de drie hoofdgroepen, waarin de Katholieke verklaringen van het scheppingsverhaal bij Mozes kunnen worden teruggebracht. De eerste groep van hen, welke de schrijver Figuristen noemt »behaupten, Moses habe nur bildlich der Darstellung wegen, die Schöpfung als ein in sechs Akten sich abspielendes Drama vorgeführt,

während in Wirklichkeit vielmehr *uno actu et ictu* alles zugleich von Gott sei erschaffen worden.« En in een noot het volgende: »So neustens P. Kobler im Katholik, Jahrgang 1881. Aber auch schon der heilige Augustin (de Genesi ad lit. lib. 5. No. 12) bekennt sich zu dieser Auffassung, wegen Ecclesiastic. C. XXXVIII, 1.

In de laatste jaren heeft de geleerde bisschop van Salford, Mgr. Vaughan, deze verklaring met veel talent verdedigd; doch van vele zijden is hij heftig en als ware hij een ongeloovige bestreden. Ook in het jongst verschenen officiëele »Lehrbuch der katholischen Religion für die Gymnasien in Bayern« leest men: »Kraft seines almachtigen Willens hätte Gott die Welt auf einmal erschaffen können, doch hat er nach dem Schöpfungsberichten u. s. w.«

---

bladzijde 25 lezen wij: »Abels typischer Charakter, namentlich soferne er Opferer und *Opfer* zugleich werden sollte, wird auch im Messkanon geltend gemacht.« In den kanon lezen wij: »Sicuti accepta habere dignatus es munera pueri tui justi Abel.«

De Schrijver zegt in zijn voorrede, dat — sein Absehen haupt sächlich darauf gerichtet war, den in der practischen Seelsorge stehenden Priestern in homiletischer und apologetischer Beziehung Winke zu geben; — we hebben reeds daarvan in ons vorig artikel eenige proeven gebracht. Zie hier nog enkele staaltjes.

Bladzijde 108. »Zooals Samson de 1000 Philistijnen met de kinnebak eens ezels versloeg, zoo overwon de Heer Zijn vijanden door de eenvoud en het geduld Zijner Apostelen, de Galileesche visschers. (Greg. de Groote).« — enz.

Bladzijde 133. »—: David-Agapet of Erastus vooral is een voorafbeelding van Hem, Dien de Vader Zijn geliefde Zoon noemde, in Wien Hij zijn innigste welbehagen vond. Beiden waren in Bethlehem geboren; beiden herders, beiden overwinnaars over hun vijanden (de slinger met de vijf steenen duidt op het Kruis en de vijf wonden, ook op de symbolische paaschkaars met de vijf korrels); enz.«

Bladzijde 136. Sehr verlockend wäre es, zwisschen dem grössten christlichen Fürsten, dem grossen Karl, der selbst im Kreise seiner Freunde David heissen wollte (Giesebrecht) und David, den Prototyp des theokratischen Fürsten vor Christus, eine Parallele zu ziehen. Der Vergleichungspunkte böten sich überraschend viele.

Die Jugendzeit beider in Dunkel gehüllt: beide frühzeitig auf die Höhe des Thrones gehoben; wie Saul (durch seinen Namen Desideratus an Desiderius, dem Gegner Karls gemahnend) der ursprünglich gesalbte theokratische König, der aber von den priesterlichen Samuel sich völlig *emanzipiren* wollte, überhaupt ein Verfolger des Priesterthums ward, als Typus des byzantinischen Kaiserthums gelten mag, das anfänglich — unter Konstantin — den Schutz der Kirche als seine Aufgabe erkannte, dann aber die Kirche zu knechten versuchte und damit seinen eigenen Untergang vorbereitete: so erscheint der treugebliebene David umgekehrt als das Vorbild Karls, des ständigen Schirmvogtes der Kirche. Wie David das heilige Band der Ehe verletzte, dafür aber auch durch Empörungen seiner Söhne und den Tod derselben büsste; so hatte auch Karl zu Gunsten der von ihm mit Recht wieder heimgebenen Longobardin Desiderata sein rechtmässiges Weib Himiltrude, die Mutter Pippins, verstossen, der sich deshalb wider seinen Vater empörte und nebst einem Bruder, namens Karl, frühzeitig dahinstarb. Wie David alles aufgeboten hatte, um die Verehrung des wahren Gottes in jeder Weise zu fördern (Übertragung der heiligen Lade, Dichtung von Psalmen, Musterung der Leviten u. s. f.); so nahm Karl Reliquien mit in den Krieg, gründete er zur Einführung des gregorianischen Gesanges Musikschulen, hatte er auf seinen grossen Gauversammlungen neben den weltlichen Grossen vor allem auch die Bisschöfe als Berater beigezogen u. s. f.

Bladzijde 167: — »Überaus merkwürdig bleibt, das sogar der Koran für Mariëns unbefleckte Empfängnis Zeugnis ablegt. In der Sure III (Amran) v. 37 spricht der Engel zu Maria: »O Maria, siehe, Gott had dich besonders erwählt und rein gemacht (von Anfang an ohne dass du zuvor unrein gewesen); und er hat dich besonders erwählt über die Menschen der Welten.« Hierzu erlaütert nun *Djalaleddin*, der islamitische Glossator des Korans: »Es ist überliefert worden, dass niemand zur Welt kommt, ohne das Satan im ersten Augenblicke ihn berührt. Aber Mirjam und ihr Sohn sind davon frei geblieben.«

Hier en op bladzijde 467 haalt schrijver Nederlandsche geschriften aan: Dyserinck, Kritische scholiën by (moet zijn: bij) de vertaling van het boek der spreuken. — En »der Bibelkatalog der Gesellschaft für niederländische Wissenschaft (maatschappij van het neederlandsche letterkunde).« Letterkunde is geen wetenschap en ook niet onzijdig, zal dus moeten heeten: maatschappij van Nederlandsche of der Nederlandsche letterkunde.

Bladzijde 182. »Es wirkt fast ergötzlich zu vernehmen, wie Reuss, Geschichte des Alten Testaments 1554 S. 219; 211 ff., obschon selbst Rationalist, über das Treiben seiner Genossen gegenüber dem hohen Liebe durch eine sarkastische Zusammenstellung der verschiedenen Auslegungen sich erlustiget: »Da gibt es 3, 4, 5 oder mehr Akte; 5—16 Auftritte.

Das Stück ist nicht für die öffentliche Darstellung geschrieben worden;	es ist bei Volksfesten gegeben worden;
ja am Hofe selbst war es aufgeführt;	es war eine Satire gegen den Hof;
es ist keine eigentliche Handlung darin	Vielmehr ist alles Handlung;
es sollte zur Feier einer Hochzeit dienen,	Von einer Hochzeit ist gar nicht die Rede;
es ist zur Ehre Salomons geschrieben	es soll ihn lächerlich und verhastt machen;
das Sujet ist eine wahre Geschichte.	es ist eine blosse Fiction,

die Scene ist zu Jerusalem, oder zu Baal Hammon oder zu Thecoa, im Norden oder im Süden, wie man will.«

Bladzijde 189. »Angelegentlichst warnt der Ekklesiastes vor dem Weibe, das »er bitterer findet als den Tod: das ein Jägergarn ist; ein Netz sein Herz; Fesseln seine Hände. Wer Gott gefällt, entrinnt ihm;

doch der Sünder wird von ihm gefangen... Unter tausenden fand er wenigstens einen Mann (dem er vertrauen durfte); ein Weib nicht unter allen.« Bekanntlich.... nennt Milton das Weib *a fair defect of nature;* heisst es im Faust:

„Geht es zu des Teufels Haus
Hat das Weib tausend Schritt voraus.

I Timoth. II, 14 gibt wohl den Schüssel zum Verständniss dieser Erscheinung. (Adam non est seductus; mulier autem seducta in praevaricatione fuit.)

Bladzijde 203. — »*Abstossend wirkt der anmassende Ton mit dem Eliu sich einführt*: »Ich harrte auf eure Reden; horchte euerer Klugheit zu... und so lange ich meinte, ihr brächtet etwas vor, merkte ich auf. Doch keiner ist, der Job überweisen könnte aus eurer Mitte... Darum will ich nun meinen Teil erwidern und kundthun, was ich weiss.«

Bladzijde 207: »Die Nichterwähnung des Eliu im Prologe fand man ausreichend, um seine Ansprachen als ein späteres Einschiebsel zu kennzeichnen; man betonte, dass ihm nicht, wie den übrigen Rednern, von Job entgegnet worden sei; dass er nicht, wie die übrigen, eine Rüge von Gott erhalten habe. Aber die Nichterwähnung ist hinreichend erklärt, wenn Eliu nicht, wie die übrigen, zu den regelmässigen, gewöhnlichen Freunden des Job zählte; dass Job ihm nicht erwiderte, möchte seinen Grund darin haben, dass er den Ausführungen Elius über die Zweckmässigkeit des göttlichen Waltens nicht zu widersprechen wagte (qui tacet, consentire videtur,) oder dass er von der verlangten Entgegnung durch das Eingreifen Gottes abgehalten wurde, oder aber auch, dass *derr anmassende Ton des jungen Mannes dem Job den Mund schloss. Eine Rüge verdienten die Ausführungen Elius nicht. Im wohlthuenden Gegensatze zu den lieblosen Freunden spricht er den Wunsch aus, Job möge gerechtfertiget erscheinen*, und betont er die Bedeutung des Prüfingsleidens und den Wert der Fürsprache in einer Weise dass Gottes erster Dialog selbst an Elius Darstellung anknüpft. Gerade die Reden Elius sind ein integrirendes Moment für die Lösung des scheinbaren Konfliktes zwisschen Jobs physischem und moralischem Zustande.

---

bladzijde 215. »Andererseits tritt der übernaturliche Charakter der *prophetischen* gegenüber dem mehr rein *naturlichen* der *poetischen* Begeisterung in der Erscheinung zu Tage, dass die *Poesie* mit dem Eintritte der *Blüte* des Königtums, die *Prophezie* mit dem beginnenden *Verfall* desselben fast gleichen Schritt hält. Wohl hatte es ja auch früher schon Propheten gegeben; war ja Moses der Propheten grösster und Samuel, Nathan, Gad waren *prophetisch* erleuchtete Männer. Allein ihre prophetisch erleuchtete Einsicht wandte sich zunächst den Sorgen der *Gegenwart* zu, weniger dem Ausblicke in eine ferne *Zukunft*.«

Dit durven we echter zeker niet al te woordelijk nemen, want denken we aan David, Salomon, Asaph en van de andere zijde aan de overheerlijke klaagliederen van Jeremias, dan zouden we bijna geneigd zijn het tegendeel te beweren. De Schrijver zeide dan ook dass *viele* Psalmen — die *messianischen* — zugleich *prophetischen* Gepräges sind; hinwieder viele *prophetische* Bücher Isaias; zumal das Canticum C. XII; Habakuk; Michäas, u. s. w. reich an poetischen Schönheiten.

Bladzijde 244. »Selbstverständlich glaubte Jonas nicht, dem Herrn; wohl aber dem Auftrage des Herrn entfliehen zu können, indem er jenen Wahnglauben theilte, welcher auch noch im dem fälschlich dem R. Simon ben Jochai zugeschriebenen Buche Sohar sich ausgesprochen findet, als wäre die prophetische Sendung an das Land der Verheissung gebunden. Lang vor Entstehen des Pharisäismus im eigentlichsten Sinne hatte Pharasaïsche Gesinnung in vielen israelitischen Herzen sich eingenistet, so dass sie geneigt waren, die Stelle Exodus XIX, 5:» Wen ihr auf meine Stimme höret und meinen Bund haltet, so seid ihr mein Besitzthum aus allen Völkern—mein ist die ganze Erde« in dem ausschliessenden Sinne zu deuten, wie wenn Gott die Heidenvölker nun verstossen hätte. Und doch mustte Jonas bereits auf der Fahrt, alsbald, nachdem der Sturm sich erhoben, von der Gewissenhaftigkeit der nach I, 5 heidnischen Schiffsbemannung eine sehr hohe Vorstellung gewinnen. bladzijde 246 lezen we: »Nach der Auffassung der heiligen Väter Augustin und namentlich Hieronymus im einschlägigen Kommentare, war Jonas, als er das Schiff bestieg, um eine ziellose und dabei um so gefahrvollere Seereis zu unternehmen, von einem ähnlichen Heroismus beseelt, durch Preisgabe seines Lebens die Verwerfung seines Volkes abzuwenden, wie Moses, da er gleichfalls vor den Riss gestanden, um lieber seinen Namen aus dem Buche der Lebendigen getilgt, als das Volk vernichtet zu sehen; oder wie Paulus, der sich bereit erklärt hatte, Anathema zu sein seinen Brüder wegen, der Israëliten den Fleische nach.«

Maar hoe, moet naar onze bescheiden meening, meer dan één aandachtige lezer hier den schrijver vragen, hoe offert Jonas als een andere Paulus zich op voor zijn volk? De verklaring is deze: Jonas ontvlucht de hem opgedragen zending Gods, niet omdat hij in den verkeerden dunk is, dat de zending van een profeet aan het Joodsche land is gebonden, maar omdat hij niet onbekend is met de verwerping der Joden, als het rijk Gods den heidenen wordt verkondigd; eerst dan als alle volkeren in het rijk Gods zijn ingetreden, dan komen de overblijfsels van Israël mede tot het Godsrijk terug. Nu wordt hij geroepen om aan de bewoners van Niniveh boete te prediken, hij vreest, dat door zijn zending alreeds het begin met die verwerping Israëls gemaakt wordt, daarom zoekt hij dien last te ontvluchten. Hij wil, hij kan de ongeluksprofeet van zijn eigen volk niet zijn. Eerst zoo zijn ons dan de verdere woorden der Kerkvaders duidelijk.

Dr. J. G. W. Vermeulen.

(*Wordt vervolgd.*)

Spaansche Studiekamer.

ASTRONOMIA ILUSTRADA, ten gebruike voor de openbare of gemeentescholen, door *A. Smith*, hoofdonderwijzer aan de openbare school No. 12 van de stad New-York. In het Spaansch overgebracht om tot handboek te kunnen dienen in de scholen en academiën van Spaansch Amerika, door *Demetrius Paredes*, tolk van de legatie van New-Granada in de Vereenigde Staten. *Madrid Libr.* de M. *Murillo.* 1887.

LA VERDADERA Y LA FALSA DEMOCRACIA, por *Rocha Gutierrez*. In deze ware en valsche democratie (een boekdeel in 4e, 400 blz. Madrid. Libr. Murillo 1887.) ontwikkelt de schr., advocaat en oud-magistraat bij het Hof van laatste beroep, zijn constitutioneel stelsel en levert tevens een ontwerp van politieke Constitutie voor de Republiek van Columbia.

EL REGIMEN PARLAMENTARIO en de Cabinets-regeeringen, In 4o, 236 blz.) door *Alvaro Figueroa y Torres*, eerste Secretaris van de Afdeeling der zedeleer- en Staatkunde betreffende wetenschappen aan het Athenæum van Madrid. Impr. de M. Ginesta.

IGNORANCIA RELIGIOSA E IDOLATRIA CIENTIFICA van de vijanden van het Catholicisme. Openingsrede gehouden voor de afd. in de »Katholieke Jeugd van Valencia,« door *D. Manuel Polo Peyrolón*, professor van het Instituut Valencia. Impr. Alufre.

J. W. Brouwers.

JUSTINIANEA.

AYA SOFIA, door H. J. A. M. Schaepman.

Osanna, sanctus Deus Sabaoth
Superillustrans claritate tua
Felices ignes horum malahoth!

Così volgendosi alla nota sua,
Fu viso a me cantare essa Sustanza,
Sopra la qual doppio lume s'addua.
Dante, Par. VII: 1—6.

I

Het onherstelbare verlies van Busken Huet's pen is eene ramp voor het algemeen. De lezer derft het heilgenot van zijn weergaloozen stijl en rijke kennis, de steller van een belangrijk werk den adelaarsblik van den bij uitstek bevoegden beschouwer.

In weerwil der uitspraak »dat de kritiek gemakkelijk is en de kunst moeilijk,« wordt slechts zelden gekritiseerd d. i. met oordeel des onderscheids over eenig degelijk geestesvoortbrengsel gesproken. Nederland bezit wel veel te veel tijdschriften, maar daar onder bitter weinigen met mannen van beteekenis, wier woord de moeite van het luisteren loont.

»Kunt ge mij iets zeggen van Schaepman's *Aya Sofia*? Ik las er veel lofs over in kranten; maar behoef U niet te verzekeren, dat die betuigingen — als verdacht van politieke of abonnenten vriendschap — bij mij in alles behalve goeden reuk staan. Één tijdschrift barstte, zonder doorslaand bewijs, in zoo vurige geestdrift los, dat het reeds van een heldendicht gewaagde! .... Gelukkig brachten *Gids* en *Spectator* mij bezadigde taal, welke mijne belangstelling genoeg wekte om U te vragen: zal ik het boek ontbieden? ...«

Ware deze brief van een belgisch geleerde en hoofdman der fraaie letteren niet ontvangen, wie weet hoe lang het geduurd hadde vóór de heer Schaepman den ondergeteekende Konstantinopel's grijze moskee had laten bezichtigen.

Want als iemand, die eens — bij toeval — in zijn vrijen tijd, het gebied der literatuur, waar zij wetenschap wordt, betrad, zoodanige liefhebberij liet varen om zich weder uitsluitend te wijden aan het Recht, krachtens den regel: *naturam expellis furca, tamen usque recurrit*, dan is het schier onmogelijk, dat hij zich — zij het een poos slechts — aan de bekoring van Themis ontrukke. Verzen kunnen heerlijk zijn: verlustigen en medesleepen; maar wat zijn zij bij de artikelen van het wetboek? ... wat beteekent Apollo's keurigste poëzy bij die van Zaleukos en Charondas? ... Van Homeros en Aischulos, van Virgilius en Vondel, van Goethe en Alberdingk Thym kán men genoeg krijgen; maar hoe ooit van de Wet der Twaalf Tafelen, of van De Groot's Inleiding tot de Hollandsche regtsgeleerdheid? ... Confucius en Solon, Lukurgos en Justinianus, Charlemagne en Napoleon ontsloten paradijzen omdat zij wetboeken openden. Wie de wellui-dendheid der rechtskoren verstaat, kan moeilijk door andere gelokt worden.

Oordeel nu over *Aya Sofia*, dat de macht bezat den advocaat te boeien, soms, *incredibile dictu*, met den kluister eener juridische stelling....

Uw »onmogelijk!« is de verklaarbaarste aller ontkenningen. Daarom tijge de wetgeleerde aan de lievelingsbezigheid: hij bewijze!

Een werk is de maatstaf der voortreffelijkheid van zijn auteur: 1° door ontwerp; 2° door uitvoering. Het kan groot zijn door elk op zich zelf: de gedachte kan stout zijn en roem doen oogsten; hare verwezenlijking kan daaraan niet beantwoorden. En omgekeerd: allerkeurigst kan het gebouw tot zijne minste deelen afgewerkt en toch volstrekt ongeschikt blijken voor zijn doel.

De Rijsenburgsche »dichter« heeft met den herbouw op nederlandsch grondgebied van Bysantiums wereldwonder twee overwinningen behaald. Het was eene groote gedachte de huidige moskee te herstellen in lang vervlogen luister, haar het middelpunt te maken van personen en gebeurtenissen, die het kwik in den wereldstormmeter op de geweldigste wijze deden dalen en rijzen.

De voltooiing staat in rechte rede tot dit plan.

II

De beide eerste zangen beschouwe men als inleiding.

De rivier ontspringt daar aan het gebergte om als beek neder te murmelen, tot zij eensklaps bruischend voortschiet uit hare derde afdeeling. Justiniaan staat in vollen luister en roept naar verdienste.... dus met recht:

„Ik overwon U, Salomon!„ —
Eerst God den Heere dank, den Gever aller gaven,
Door Wien hij 't werk zoo grootsch volwrochten kon —
Maar dan, te midden van zijn slaven
Die aan zijn trotschen blik hun brandend dorsten laven
Naar eer, naar macht, naar goud,

. . . .

Te midden van een volk, ten hoogtij uitgetogen —
Is 't wonder, dat Justiniaan
Het harte hooger voelde slaan,

Dat uit het diepst der ziel de stoutste droom zich repte
Met onbedwingbaar trotschen zwier,
En ruischend door de lucht met breede vleuglen klepte:
Ik zegevier, ik zegevier!

Met voorzichtige beknoptheid schetst de heer Schaepman den grooten keizer, en houdt zich aan de gewone voorstelling der geschiedschrijvers. Deze zeggen elkander sinds eeuwen na, wat de weinige fraaie dichtregels nopens het karakter van den wereldbeheerscher melden, en waarvan de grondtoon is: »Justiniaan! gij hebt al uwe voorgangers ver overtroffen: tempels, paleizen en steden gebouwd, gewichtige oorlogen gevoerd, de volkeren voor altijd aan u verplicht door de verzameling der romeinsche wetten; maar.... gij waart ijdel!....«

Daarom zucht de heer Schaepman, die wars is van ijdelheid:

Maar al de heldenkracht, 't genie van uwe tijden
Deedt ge aan uw dienst zich wijden,
Gij huldigt in u zelven God.
(blz. 27)

Dezen keizer trof het zonderlinge lot, dat een zijner gunstelingen het nageslacht in de war bracht, zoodat zelfs een aanzienlijk man der nieuwere tijden moest verklaren: »*Le caractère de Justinien est devenu un problème.*« Schrijvers van den eersten rang hebben hem geëerd en gelaakt.

De schuld van dit wisselend oordeel wordt gegeven aan Procopius, op wien zoowel de voor- als tegenstanders van Justiniaan zich beroepen. Deze uitgeslapen advocaat was de geheimschrijver van den beroemden veldheer Belisarius. Hij vergezelde hem in al zijne oorlogen, en daarna aan het hof, waar zijne schranderheid en geleerdheid hem in hoog aanzien brachten bij den keizer en de keizerin. Hij schreef drie werken in het grieksch: 1⁰ *over de Persische, Vandaalsche en Gothische oorlogen.* Hierin verhaalt hij op kalmen toon zoo de uitmuntende als onloffelijke daden van Justiniaan; 2⁰ *de Anekdóta*, waarin hij den Keizer op ongehoorde wijze door het slijk haalt, hem allerlei afschuwelijke daden aanwrijft, en de schoonste bezoedeld door haar uit zwarte bedoelingen te verklaren. Justiniaan is hier een duivel in menschenvorm; een monster te goed voor den afgrond; 3⁰ *over de gebouwen.* Te dezer plaatse overlaadt Procopius den keizer met de heerlijkste hulde. Zelfs krijgt Justiniaan nu iets hemelsch: hij is volstrekt geen demon meer, maar een weldoende engel, dien God tot welzijn der menschheid uit den hemel zond.

Het tweede werk werd vier jaren vóór het laatste geschreven, en natuurlijk eerst openbaar gemaakt na den dood van Justiniaan, die zijn satirieken advocaat overleefde. Het bracht de geleerden in de war. Welk werk verkondigde de waarheid?.... Wat was het doel van hun auteur geweest?.... Allerlei veronderstellingen werden ten beste gegeven. Eene der meest verbreidden luidde: »Procopius zal zijn honorarium als geheimschrijver niet ontvangen hebben; dit verbitterde hem tegen den keizer en deed hem uit wraak de Anekdóta schrijven, welke hij niet voltooide omdat de schatmeester ten slotte met de penningen kwam.«

Deze opvatting is moeilijk te handhaven. Procopius immers vernietigde het onafgewerkte handschrift niet, hetgeen hij toch had moeten doen, zoodra de wanbetaling ophield, waardoor het ontstaan zou zijn. *Cessante causa cessat effectus.*

De eenvoudigste verklaring werd door niemand opgemerkt, omdat.... zij voor de hand lag. Procopius immers was een geestrijk advocaat, en geboren te Cesarea; dus, hoewel christen en later bysantijnsch hoveling, uit Israël tevens gelijk zijne werken staven: alles behalve een *Israelita in quo non est dolus.* Juist het tegendeel — zij het ook meest in gunstigen zin. De vernuftige man schreef twee werken *te goeder trouw*, als zijnde het beste middel om met zijne medemenschen een loopje te nemen, in het eene het goede in het andere het kwade overdrijvende, of, gelijk dichters het noemen: idealiseerende. Daarbij was waarschijnlijk zijne redeneering:

»Tijdgenoot en nageslacht, liefelijke natuurgenooten! wij zijn over het algemeen vrij dom: ons vergapend aan schijngrootheden, het degelijke met afgunstig zwijgen voorbijgaande, en liever het verwerpelijke dan het prijswaardige van onze naasten geloovende. Er is een bysantijnsch heerscher opgestaan, gelijk er nooit een was en waarschijnlijk geen meer komen zal. Ik zal u dien man onder twee gedaanten voorstellen, opdat blijke of gij hem zult weten te beoordeelen naar zijn verhevene werken, dan wel u liever vastklampt aan de tastbare overdrijving.«

Zoo was Procopius met zijne goede trouw Montaigne eenige eeuwen vooruit, die het eerst de aardigheid opschreef: »C'est icy, lecteur, un livre de bonne foy.« En gelijk Charles Fuster dit woord dezer dagen boven zijne *Essais de critique* plaatste, beschermt de heer Schaepman zich er mede, door de waarschuwing: »Dit gedicht is een gedicht te goeder trouw.« (blz. 141.)

III

Justinianus genoot eene niet alledaagsche opvoeding. Zijn oom, keizer Justinus, liet hem zelfs door den geleerden Theophilus onderwijzen. Justiniaan schreef en sprak met talent en had zich eene groote kennis van staats- en kerkelijk recht verworven. Als wetgeleerde kon hij wedijveren met de beste juristen van zijn rijk.... en dit beteekent zeer veel.... geboren advocaat, zeilde hij met onvergelijkelijk beleid tusschen de tallooze klippen van zijn keizerschap; werkte zich uit de neteligste omstandigheden; wist zelfs — toppunt van wijsheid — zijne gemalin te laten praten.... als het er op aankwam paus en roomsche orthodoxie te handhaven; en op rechtsgeleerd, oorlogs- en kunstgebied den grootsten mannen gelegenheid te geven met hunne gaven te woekeren.

Zijne gestalte was tenger, iets boven het middelbare; hij had eene breede borst, eene fijn roode gelaatskleur, een donker schrander en innemend oog. Tot de kostelijksten zijner gaven behoorde, dat hij, ofschoon met groot gemak het woord voerende, veel wist te zwijgen en uit anderen het laatste woord te halen. Toen hij in 527 alléén den troon besteeg, na dien vier maanden met oom Justinus, den goeden, ouden, dikken keizer, gedeeld te hebben, telde Justiniaan vijfenveertig jaar en was in het volle bezit zijner verstandelijke en stoffe-

lijke krachten. Hij ontwikkelde eene werkzaamheid, welke verbazing moest wekken, zelfs waar weelde en vadsigheid niet inheemsch waren, en bereikte eene hoogte, verhevener dan die van eenig ander keizer.

Hoe juist dus zijn de schoone verzen des heeren Schaepman:

Nu staat Gij op uw hoogen dag,
Een wolk van glorie wemelt om uw slapen;
Gij hebt het rijk herschapen,
De majesteit hersteld van 't oud-Romeinsche gezag
. . . .
De wereld luistert stom
Naar 's keizers hoogen wil, het levende alvermogen,
Zich openbarende in de wet
Den volken tot een zuil gezet,
Een zuil van licht, die de eeuwen door zal stralen! . . .
(blz. 29—30)

Bij deze hulde aan het openbare leven, raakt de dichter, wiens kiesche smaak zich nooit verloochent, slechts even het bijzondere aan, aldus 's keizers innige gedachte vertolkende:

En 't eerste en 't laatste woord van heel uws rijks historie
Is Cesar Justiniaan, Justinianus' glorie,
Zijn heerschappij en zijn genot!

Wie deze verzen *oppervlakkig* leest, loopt gevaar hunne bedoeling niet te vatten, en den heer Schaepman te verdenken van de meening »dat de keizer slechts verloren bleef in aardsche beslommering; dat hij, naar de gewoonte zijner voorgangers, den tijd verkwistte in slemppartijen en nachtgelagen, verteerd door zucht naar roem, macht en zingenot.«

Dusdanige voorstelling zou onjuist en kan dus die des dichters niet zijn, want de keizer was buitengewoon matig, at en sliep zeer weinig, stond met den dageraad, soms zelfs 's nachts op, om te arbeiden aan de belangen van staat of kerk. Zoodra hij de kroon verwierf, schonk hij zijne kostbare persoonlijke bezittingen aan de kerk, en in zijn paleis stichtte hij een klooster. Gedurende de vasten was zijne leefwijze streng als die der armste kluizenaars, hij gebruikte geen brood, zelfs geen wijn!!! slechts om de twee dagen waren eenige wilde kruiden, met zout en azijn toebereid, zijn voedsel.

Men begrijpt nu den diepen zin der aangehaalde verzen, en de geestdrift van den dichter. De heer Schaepman overwoog: »o geheimzinnig genot, zoo sober te kunnen leven . . . Wie weet u te smaken! . . . Hoe weinigen zullen dat den keizer nadoen! . . .« En ijlings in verrukking de lier grijpende, en jubelende over Justiniaans »glorie, zijne heerschappij en zijn genot!« verheerlijkt de Rijsenburgsche zanger »de glorie van matig als monnik te leven, zelfs op den troon . . . de heerschappij over zich zelven . . . het genot der versterving! . . .«

Een Schaepman vat zulke bovenzinnelijke heerlijkheden, en weet ze ons, ter bespiegeling en navolging, in keurige taal voor den geest te tooveren.

Bewondering wekt weder het beleid, waarmede hij keizerin Theodora voorstelt. Uit het vele, dat nopens haar te zeggen ware, kiest hij dat ontzaglijke feit: het pal staan te midden van het bloedige oproer der blauwen en groenen, toen hare heldhaftigheid het besluit om te vluchten vernietigde, en zij kroon en troon voor den keizer behield.

Met de hem eigene fijnheid wijst de dichter slechts in de verte naar de grieven, welke tegen Theodora bestaan, als hij Justinianus herinnert:

Gij wist wat deerne Gij ten zetel hadt verheven
(blz. 29)

Hier is gelegenheid tot hulde aan den heer Schaepman, dewijl hij, op den rand af, der historie haren eisch gevende, zich geen partij stelt ten opzichte van Theodora. Daarom verwittigt hij ons ook, dat zij de dochter was van den berentemmer Acacius. (blz. 149)

Men behoort zich wel te herinneren, hoe geheimzinnig poëten zich vaak uitdrukken, opdat men zich geen verkeerde voorstelling make van de door hen bezongen personen. Immers, Theodora was alles behalve eene »deerne« en de dochter van een »berentemmer« in de gewone, zeer geringe beteekenis. Haar vader Acacius was hoofdbestuurder der wilde dierentuinen te Konstantinopel. Dat was een deftig ambt, te vergelijken met dat van opperstalmeester, opperjagermeester enz., nog tegenwoordig aan de hoven bekleed.

Dat zijne drie dochters in ongunstige omstandigheden verkeerden, is verklaarbaar: hij stierf betrekkelijk jong, en zijne oudste telde toen slechts zeven jaar. Men kan een aanzienlijk ambt bekleeden en tegelijk meer schuld dan geld hebben.

Theodora werd tooneelspeelster; maar alleen onkundigen nopens den Griekschen schouwburg zullen hieruit afleiden, dat zij niet bijzonder goed onderwezen moest zijn. Trouwens, dat heeft geheel haar volgend leven ruimschoots gestaafd. Bovendien, Theodora behoorde noch tot de zangeressen, noch tot de danseressen, noch tot de fluitspeelsters; maar tot de ingetogener en beschaafder tooneelisten, die zich in het gebarenspel, de moeilijkste der kunsten, onderscheidden. Dat hare zedelijkheid niet boven bedenking is, kan, ook zonder de overdrijving van Procopius — de schouwburg- en hofzeden aller tijden in aanmerking genomen — worden toegegeven. Dit belet niet, dat zij, zoo door afkomst als vorming, geenszins te vergelijken valt met de deerne van den hedendaagschen kermisreiziger, die een gemuilbanden beer laat dansen.

Dat vader Acacius een onverschrokken man en voor geen beer vervaard was, behoeft geenszins ontkend, want het strekt hem tot verdienste. De heer Schaepman is te scherpzinnig om iets tegen een berentemmer te hebben, en hij dacht er niet aan, Theodora in een ongunstig licht te stellen wegens het ambt haars vaders. Wie iemand de beren van het lijf houdt, behoort tot de nuttige burgers.

IV

Door eene ingeving, welke op zich zelve in staat is, tot dichter te doen uitroepen, laat de heer Schaepman de stem van Salomon weerklinken als antwoord op Justiniaans zegekreet. De schoone gedachte wordt weder uitgedrukt in waardige verzen:

„Ik overwon U, Salomon!"
Wat echo wekt die kreet, een echo, dien het ruischen
Der stemmen niet verdooven kan,
Een echo, hoorbaar als bij 't bruischen,
Bij 't loeien van de zee der noodklok snelle schal;
Wat echo overstemt én psalmen én gebeden!....
„Ik, Koning Salomo, ik zag het grootsch heelal,
De weidsche pracht der aard, der heemlen heerlijkheden,
O ijdelheid der ijdelheden!"

Salomo is hier getrouw wedergegeven, gelijk hij *als Israëliet* kon gesproken hebben. *Toen* was het werkelijk zijn karakter in alles ijdelheid te zien, na veel genoten en meer dan verzadigd te zijn. Wegens die gemoedsstemming duide men het den koning niet te euvel, dat zijne woorden onduidelijk zijn. Wat wil hij zeggen? ... dat het heelal, de pracht van aarde en hemel (dus het werk van Gods hand) slechts ijdelheid is?...

Nemen wij liever aan, dat het ondoordachte aanloopje den gemelijken Salomo moest dienen om Justiniaan te verwittigen, dat hij, voor zich, geen glans mocht ontleenen aan den bouw der Sofia-Kerk.

Ware Salomo ten tijde van Justiniaan in staat geweest, zijn gevoelen te uiten, het zou stellig anders geluid hebben.

Justiniaan wordt, naar gewoonte, door de geschiedschrijvers lastig gevallen, omdat hij, na eerst God de eer gegeven te hebben van den kerkbouw, verklaarde, dat Salomo overwonnen was. Wie die historici volgt, steelt het hart der joden, die het zeer ongepast vinden, dat een christenkeizer beweert, hun koning overtroffen te hebben.

Edoch, als Dante Salomo in het Paradijs ontmoet (zang XIV : 34 –60) blijkt de koning bescheiden als de wijsheid zelve, welke zich niet opdringt en geen hoogen toon voert..... tegen Justiniaan of iemand anders...

34 Bescheiden is me een stem in 't oor gedrongen
Uit 't godlijk licht des kleinen kring, als 't spreken
Van d'engel, die Maria heeft bezongen.

Het is de stem van Salomo, die verklaart, hoe de zaligen door de genade met licht bedeeld worden om God — en in Hem alle dingen — te aanschouwen. Dante, die niet alleen dichter, maar ook een ontzaglijk groot geleerde was, kan gevolgd worden zonder de schatting te verkleinen, aan minder krimpvrije reuzen verschuldigd. Salomo dus, van Dante's standpunt beschouwende, beseft men, dat hij, bij de inwijding der Sofia-kerk, Justiniaan niet gegispt maar toegejuicht zou hebben »omdat de christen keizer begreep méér voor God te moeten doen dan de israelitische koning, en zich gelukkig achtte, hierin geslaagd te zijn.« Het is een edele trots, eene rechtmatige blijdschap, wanneer hare oorzaak de verhooging van den luister Gods op aarde is.

Het getuigde voor Justiniaans verheven geest, dat hij zich den grooten koning Israëls tot voorbeeld koos als bouwheer, en voor zijne godsvrucht, dat hij zich verplicht achtte, hem te overwinnen door nog heerlijker tempel voor Christus te stichten.

Of had hij moeten doen als Michiel III, die een paardenstal liet bouwen als een paleis, met muren van marmer en porfier, stralende van kostbaarheden ? . . Deze gekroonde dolleman liet die heerlijkheden aan een nederig wijsgeer zien, en deze riep: »Justiniaan bouwde Santa Sofia en verrijkte haar op de vroomste wijze met schatten van sieraden; toch spreekt men niet meer van hem . . . . en gij hoopt, dat eene verzamelplaats van mest uw naam altijd zal doen leven ? . . . .«

De dwaze vorst was niet gediend met de les en liet den filosoof door de stalknechts wegjagen.

Hier was de ijdelheid in hare volle domheid. Deze zou Salomo ongetwijfeld gegeeseld hebben.

Het zij intusschen verre, dat de heer Schaepman geen recht zou hebben op zijne zienswijze. Vrijheid behoort hier geëerbiedigd te worden, vooral ook, omdat bij de lofspreuken, den Stichtschen Orpheus sinds lang toegevoegd, eene der minst betwistbare is: bene de Judaeis meruit.

Justiniaans schim heeft al wat moeten hooren over die Sofia-kerk. Alle historici, die weinig op hadden met zijne handhaving der roomsche pausen, hebben, (bij gebrek aan gezonde klachten) gejammerd over zijne ijdelheid, en hunne echo's weergalmen tot den huidigen dag . . . , want echo's denken niet. 's Keizers ruiterstandbeeld werd op het plein vóór Santa Sofia geplaatst. »O ijdelheid!« gilden degenen, die niet zoo ijdel konden zijn. Niets intusschen was rechtmatiger en verstandiger. De keizer mocht daar wel op schildwacht staan als eerste soldaat Gods en gezalfde beschermer zijner kerk. Dat was juist gelijk het behoorde: God daar binnen in allerhoogsten luister; de keizer op straat, als vasal der oppermacht. Bovendien, het beeld van den bouwheer was onontbeerlijk: hij had zijn persoonlijken arbeid, zijne macht, zijne schatten voor de kerk veil gehad. De keizer was een goed bouwkundige en teekende zelf vele ontwerpen van gebouwen. Nog ten huidigen dage worden zij, die een buitengewoon werk tot stand brengen, aan zulk een gebouw afgebeeld. Daardoor wordt dienst bewezen aan het nageslacht, dat er prijs op stelt de scheppers van het grootsche te kennen. Wat schatten zou men niet geven, ware Justiniaans ruiterbeeld nog te krijgen, waarvan de Turken — bekrompen barbaren — kanonnen goten ! . . .

Gij hebt het heir van hen, die tot uw grenzen kwamen,
Gebreideld in uw greep;
Uw naam volgt heel de rij dier volken in hun namen
Een lange pur'pren mantelsleep.
(blz 29)

Wijselijk zegt de heer Schaepman niet, dat hij het eens is met hen, die den keizer laken, omdat hij de namen der overwonnen volkeren bij den zijne voegde. Dit was een keizerlijk recht.

Justiniaan was te groot om zich titels aan te matigen. Die ijdelheid treft men bij de middelmaat aan. Een voorbeeld. Onze Staten-Generaal hebben als zoodanig geen titel. Vroeger voerden de Kamerleden dien van »*Edel Mogende Heeren*,« en werden in staatsstukken aldus officiëel begroet. Thorbecke echter ondervond, dat het vermogen om iets edels te verrichten

gaande weg slonk en voorzag, dat de waarde der afgevaardigden — met schaarsche uitzondering — op nul moest uitloopen, Hij schafte daarom den titel af en sinds begroet de Koning de Staten-Generaal, bij de opening enz. als »*Mijne Heeren!*«

Wat doet nu de op titels verzotte ijdelheid? . . . Zij verzint dien van »*Hoog Edel Gestrenge Heer.*« Onkundigen, zotskappen en pluimstrijkers ontvangen en schenken hem.

Nog meer onrechtmatige titulatuur, ook op het gebied van wetenschap, ridderorden, enz., kan aangeduid worden. Het genoemde volsta om de onzinnigeid van het gekef tegen groote mannen te doen uitkomen. *Sunt pueri pueri, pueri puerilia tractant.*

Het pleit voor den helderen blik en onafhankelijken geest van den heer Schaepman, dat hij eenvoudig zegt: »Gfrörer is zeer gestreng in zijn oordeel over Justinianus.« Gematigdheid is niet ieders deel, en dat zij den Rijsenburgschen dichter siert, schenkt eene nieuwe bekoorlijkheid aan zijn voortreffelijk boek. Ziedaar weder een voorrecht, dat men bij te weinigen zijner kunstbroeders aantreft, omdat hun zijne ervaring van menschen en zaken faalt.

Het is hem te wel bekend, hoe velen belust zijn op onrechtmatige titels, om iets dergelijks een man als Justiniaan aan te wrijven. Balken of blaten op het graf van den leeuw valt van een Schaepman niet te duchten.

V

De Nederlandsche poëzy zal gelijk hebben, indien zij trotsch is op verzen, als deze:

Een doodsche stilte als der woestijnen
Zweeft hoorbaar om der zuilen top,
Daalt van der koepels breede lijnen,
Stijgt van 't bedekt plaveisel op;
Een stilte door geen zonnestralen
Uit windselen des doods geslaakt,
Door 't ruischend glijden der koralen,
Die in der Muslim ving'ren dwalen
Meer hoorbaar voor de ziel gemaakt; (blz. 36).
. . . .

Maar mocht de gave der geniën
Ook bonte steenen paren doen
Tot 's uchtends wondre harmoniën,
Of tot een levend bloemfestoen,
Neen, tot geen menschenvinding hooren
Die vormen vol van majesteit,
Die bogen, die weêr bogen schoren,
Die koepels uit elkaâr geboren
Tot een geheel aaneen gereid. (blz. 39.)
. . . .

Maar wat de grootste geesten zochten:
Een vorm, die in een vorm vereent
Al wat in de edelste gewrochten
Ooit leven gaf aan dood gesteent',
Dat mocht de wereld 't eerst aanstâren,
Aya Sofia, toen uw dom
Zijn glorie aan de blauwe baren
Langs blauwe heem'len op deed varen,
Een zon, die van deze aarde klom;
Toen werd het fluistrend woord vernomen:
„Dit is niet van den mensch gekomen!"
Blz. 41.)

Alles is hier fraai van vorm en degelijk van inhoud. Zoo is die geheele zang »Aya Sofia«, welke men noode zou vaarwel zeggen, werd hij niet gevolgd door dien der »Zuilen.«

Wat wonderlied ontvangt ons op den drempel
Van 't heiligdom? 't Is niet der psalmen toon,
Die ruischend zweeft en in den hoogen tempel
Van Davids harp weêrklinkt voor Davids zoon;
't Is niet de zang, uit gouden mond en veder
In Hellas' taal den ongekenden God,
Ter eer gevloeid, . . . (blz. 47)
. . . . , . .

Van Memmons beeld ging eens de aloude sage,
Dat, bij den kus van 't jongste morgenrood,
Den marm'ren mond een trillend weeke klage,
Als 't breken van een gouden snaar ontvlood;
Een woud van zuilen rijst in deze hallen,
En uit dier zuilen koninklijke rij,
Komt breed en vol een koningshymne schallen,
Een vrijheidslied, een wondre profecij. (blz. 49)

Wat dezen Vijfden Zang nog in het bijzonder merkwaardig maakt, is de dichterlijke vinding, dat, terwijl de mohammedaansche priester dagelijks vijf maal van het terras der minaret met plechtige, klagende stem »Allah en zijn profeet« verkondigt, de zuilen der Santa Sofia onophoudelijk de zege van Christus over de wereld bezingen.

Het zou een ondankbare zijn, die, bij zooveel licht, het schaduwbeeld wilde wijzen. Hij zou dan doen opmerken, dat, misschien ten gevolge der versmaat, de liederen zelven der zuilen hunne schoonheden niet altijd even voordeelig doen uitkomen. *Non semper arcum tendit Apollo.*

Zich stipt aan zijn dichterlijk standpunt houdende, laat ons de heer Schaepman Santa Sofia betreden en bewonderen, zonder eene der tallooze beschrijvingen dier kerk over te nemen. Tot de besten daarvan behoort die van Edmondo de Amicis, wiens voortreffelijk werk »*Constantinopel,*« keurig door Mevrouw De Graaff—Holtrop uit het italiaansch vertaald, voor *f* 1,— bij den uitgever M. M. Olivier te Amsterdam verkocht wordt. Ziedaar een boek van 441 blz. met schatten van kennis, allerboeiendst geschreven. Niet alleen over de Sofia-kerk, maar ook nopens andere onderwerpen van Schaepman's gedicht behelst het zooveel belangrijks, dat het onmisbaar is om de »*Aya Sofia*« geheel te verstaan.

(Het vervolg in het volgend nummer.)

INHOUD: Einleitung in die kanonischen Bücher des alten Testamentes van Dr. Wilhelm Schenz, door Dr. *J. G. W. Vermeulen*. — Spaansche Studiekamer door *J. W. Brouwers*. — Justinianea. Aya Sofia, van Dr. H. J. A. M. Schaepman, door Mr. *Joan Bohl*.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Jaargang, No. 6. Tweede Serie. 15 Maart 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *ƒ* 3,25: voor het buitenland *ƒ* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

31 DECEMBER
1837—1887.

. . . . Celebrate nomen
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . Dicite cantu.
. . . .
Possit o tandem, domitis. procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occupet tandem vaga cymba portum,
Sospite cursu.

JUSTINIANEA

AYA SOFIA, door H. J. A. M. SCHAEPMAN.

Osanna, sanctus Deus Sabaoth
Superillustrans claritate tua
Felices ignes horum malahoth!

Così volgendosi alla nota sua,
Fu viso a me cantare essa Sustanza,
Sopra la qual doppio lume s'addua.
Dante, Par. VII: 1—6.

VI

Heeft iemand verplichting aan onzen dichter, het is Mohammed. Deze handelsreiziger in benarde omstandigheden was wel het minst geschikt om voor een bovennatuurlijk, mythisch wezen door te gaan. Niets begrijpelijker, dan dat de schrandere arabier der stad Táyif hem toeriep: »Als Allâh een profeet wilde zenden, kon hij dan geen beter vinden dan gij zijt?...«

Men keek den heer profeet in de kaart, en dit geschiedde — gewichtige omstandigheid! — in de stad, beroemd wegens hare wijnhuizen..... Zoo ergens, mocht daar gelden: *in vino veritas.*

Toen de rijke weduwe Khadyjah Mohammed tot derden echtgenoot wenschte, zag hij er niet op, dat zij naar de veertig liep. Hij kon nu onbezorgd leven, ofschoon geen heerschappij in het huishouden verwerven om onafhankelijk te blijven. Khadyjah behield wijselijk het bestuur over haar vermogen, en gaf den 25 jarigen echtgenoot alléén het noodige.

Tegen de gewoonte zijner landgenooten, was Mohammed een mijmeraar, zenuwachtig, droefgeestig, onrustig en weinig spraakzaam. Als hij ziek was, schreide hij als een kind; onaangenamen geur kon hij niet verdragen. Hij had eene levendige verbeelding, en voelde zich zeer getrokken, niet door het verhevene, gelijk de een den ander nagepraat heeft, want van ware verhevenheid heeft hij nooit begrip gehad, maar door rhetorischen woordenpraal.

Mohammed was, vóór zijn profeetschap, nooit een man van gewicht. Toen hij uit de stoffelijke benauwdheid verlost was, verviel hij in geestelijke overpeinzingen. Dit was geenszins iets oorspronkelijks, waardoor hij gewijd werd tot godsgezant; het was de eigenaardigheid van zijn tijd, welke den onzin van het heidendom dagelijks dieper gevoelde. Het christendom zat in de lucht, was volksbehoefte geworden. De vorsten van Arabia Deserta, Arabia Petra en Dúmat-al-Jandal waren ijverige christenen. Vele zwervende stammen werden dit eveneens; en het jodendom was heinde en ver verspreid.

Mohammed vond dus een omgeploegden akker, waar heersch- en dweepzucht hem tot prediking dreven. Toch zij niet uit het oog verloren, dat hij met grooten nadruk, tegenover het veelgodendom, den eenen en eenigen God stelde, daarbij het *compelle intrare* met eene kracht, welke geen doodslag en dierlijke wreedheid uitsloot, toepassende.

Al vindt echter een hoogwetenschappelijk gezag grond voor de uitspraak: »Der Stil des Mohammed unterscheidet sich nicht von dem anderer frömmelnder Schurken: Gott im Munde, die Welt im Herzen,« er wordt met niet minder juistheid van hem getuigt: »He annually spent the month of Ramadhân in seclusion in a cave of mount Hará, where the Qorayshites used to devote themselves to ascetic exercises. In this retreat he passed a certain number of nights in prayers, fasted, fed the poor, and gave himself up to meditation.« [1])

Dit strekt hem tot eer, alsmede dat hij gehecht was aan den vromen Waraqah, den neef zijner eerste vrouw. Van welk gewicht deze man was, blijkt hieruit, dat de arabieren hem, naar verdienste, de hulde gaven, welke ook de heer Schaepman van zijne vrienden en vereerders ontvangt: »*Kána yaktobo 'arabyy.*«

De visioenen van Mohammed kon men soms geneigd zijn raadselachtig te heeten, hadde hij niet te velen gehad, welke hem bij uitstek te stade kwamen. Zoo is het b. v. bedenkelijk, dat hij, de schoone Zainab, de vrouw van zijn aangenomen zoon Zaid, gezien hebbende, in profetische geestverrukking geraakt, en, weder bijgekomen de hemelsche openbaring afkondigt:

---

[1]) „Hij bracht jaarlijks de maand Ramadhan opgesloten in eene grot van den berg Hará door, waar de Qorayshiten zich plachten over te geven aan vrome oefeningen. In die afzondering besteedde hij een zeker getal nachten aan gebeden, hij vastte, voedde de armen, en wijdde zich aan overweging."

»Dat iemand naar Zainab ga en haar zegge, dat Allah haar mij tot vrouw gegeven heeft.«

Zainab was uitermate in haar schik, want haar toestand verbeterde aanmerkelijk. Zij liet Zaid loopen en het huwelijk met Mohammed werd voltrokken. Dat wekte veel opspraak, want men kon in Arabië de vrijgelaten vrouw van den aangenomen zoon even min trouwen als eene schoondochter. Maar eene openbaring in de 33e Soera legde den bedillaars het zwijgen op. Zoo werd de koran gevuld. *Multa licet poetis, stultis atque prophetis.*

Uw koran! 't wondre boek in de eeuwigheid geboren
Bij Allah in zijn licht en vrede, door de koren
Der Eng'len aangebeên, aan Gabriël vertrouwd,
Die 't u, verkoorne Gods, in heilgen nacht ontvouwd!
(blz. 62).

Met deze en andere keurige verzen bedoelt de heer Schaepman, dat niet hij, maar Mohammed zelf al dat fraais van zijn wetboek opdischt, waaraan de engel Gabriël even hard medewerkte als aan het kinderachtige geknoei onzer wetbedervers in de Tweede Kamer.

Erg mysterieus was Mohammed in die geschiedenis met Zainab niet. Het is dus eene ware fortuin voor den profeet, dat onze utrechtsche begeesterde hem schetst in een heerlijken zang. Het buitengewone van den heer Schaepman blinkt ook hierin uit, dat vele dichters de geschiedenis eenvoudig op rijm zetten, terwijl hij eene nieuwe geschiedenis uit de snaren haalt; niet slechts helden schept, maar zelfs herschept. Ovidius staat niet meer alleen met zijne *Métamorphoses.*

Krachtig en welluidend als ware welsprekendheid is deze rijke taal:

Wie zijt gij?...
Mohammed?.... Mysterie is uw naam,
O zoon van Ismaël! o zoon van Hagar! 't Leven
Leeft in u van den knaap door Abraham verdreven,
Met al den hoogmoed, al de woede en al den dorst,
Die eenmaal brandde en gloeide in 't hijgen van zijn borst.
Ja, zoon van Ismaël.... Neen! Ismaël herrezen,
Niet om op Sara's zoon te smalen, als voor dezen
Door Hagars stem geleerd, maar om door eeuw op eeuw
Geoefend, eindelijk den ijdelen Hebreeuw
Te werpen in het stof, en juichend te zien vallen
Vernederd en verlaagd;

Niet slechts het geestelijk, ook het stoffelijk beeld van Mohammed is geschetst. Daarin is de meester zoo geslaagd, dat de profeet dubbel tevreden zal zijn, wordt het hem in het rijk der schimmen getoond. Van weergalooze zelfbeheersching zou het getuigen konden heid en dichter elkander ooit ontmoeten zonder in een lach te schieten.

Hoe volledig de dichter op de hoogte is van zijn held, hoe hij hem tot in de fijnste bijzonderheden kent, getuigt het vleiend portret. Immers, Mohammed maakte altijd buitengemeen veel werk, van zijn persoon, hij was een *dandy* van het eerste water, en wist zich door oliën, haarkleursels, pomades, enz. mooier te maken dan hij van nature was. De heer Schaepman dan ook verrast met dit beeld, stralende van nooit gekenden luister:

Voor mij staat in mannelijke kracht,
Met oogen vol van drift of smeltend teêr en zacht,
Met trekken, naar een vorm uit meesterhand gesproten,
Door meesterlijke hand uit levend brons gegoten,
Een zoon van 't Oosten, kalm en rustig; in zijn rust
Toch gloeiend van een vuur, dat nooit werd uitgebluscht
Door heel den killen tocht van 't menschelijke lijden.
Steeds vaardig is die hand tot zegenen of strijden,
Steeds zweeft er om dien mond een lachje of een gebed,
Een spreuk vol wijsheid, een geheimnisvolle wet,
Of een belofte, die, met bovenaardsche weelde,
Het visioen des doods omstraalde en helden teelde.
Hoog heft zich die gestalte in 't kleed uit kemelshaar
Geweven, groen geverfd, met koninklijk gebaar
Een wereld toonend aan een drom van tochtgenooten
Steeds zwellende in getal....

Door de tooverkracht des dichters staat Mohammed hier waarlijk grootsch voor ons; grootscher dan toen hij omstreeks 610 het vak van profeet bij de hand nam. In die dagen was de zenuwachtige, ongedurige man van middelbare lengte, met breede borst en schouders, stevig maar niet gezet. Zijn afgrijselijk dik hoofd verborg hij deels door lange haren, welke in dunne lokken over zijne ooren krulden. Zijn gelaat was taankleurig, en voor een arabier fraai: noch bleek noch rood. Zijn voorhoofd was breed, zijne fijne en lange maar smalle wenkbrauwen werden gescheiden door een ader, dien men, was hij toornig, kon zien kloppen. Onder lange wimpers vonkelden met bloed beloopen zwarte oogen. Zijn neus was groot, breed en een weinig gebogen; zijn mond wijd. Hij ging gebukt en was eenigszins gebocheld. Zijn gang was onachtzaam en gehaast, maar toch slepend als besteeg hij een berg. De verraderlijke zachtheid van zijn uiterlijk deed hem ieders vertrouwen winnen; maar hij kon iemand niet recht in de oogen kijken; hij tuurde altijd ter zijde. Staarde hij achter zich, dan had hij de hinderlijke ondeftigheid zich geheel om te keeren.

Men moet den heer Schaepman de eer geven, dat hij van dien gedeukten heer met zijn waterhoofd een waren Adonis wist te maken. Met kleine middelen het groote voortbrengen is de taak der geniën! Zoo ook hult hij den profeet in een groen gewaad, dat Mohammed denkelijk bij uitzondering droeg als zijn belang medebracht, zich als geestelijke uit te dosschen...

Anders immers was hij gewoonlijk gekleed in een wit katoen hemd of kiel met zakken, en mouwen tot de polsen. Soms droeg hij een volledig pak kleêren (hollah), bestaande uit een voorschoot (izár), een beddelaken (ridá) over den linkerschouder geworpen en onder den rechterarm vastgeknoopt. Ook hulde hij zich wel in een wollen deken.....

Hij hield veel van snoeperijen en zoetigheden. At hij vleesch, dan stelden zijne sterke tanden hem in staat, het zonder mes te verslinden en tot het been af te kluiven. Na het maal likte hij zijne vingers af en bij wijlen ook den schotel, bestaande uit een lederen lap.

Dat was zeker het »koninklijk gebaar« door het scherpe oog van den Rijsenburgschen bard bij zijn profeet ontdekt.

Mohammed was eenvoudig in gewoonten en eten. Melk en dadels waren gemeenlijk zijn voedsel. Eens nam hij de uitnoodiging van een kleermaker aan, en

kreeg soep, met komkommers er in gekookt, en gezouten vleesch, dat, tot kleine stukjes gesneden, in de zon gedroogd was. Dit schijnt dus een feestmaal voor hem geweest te zijn.

De geschiedschrijver, door onzen dichter geraadpleegd, meldt, dat Mahommed het vuur aanmaakte, den vloer veegde, zijne schoenen en wollen kleederen lapte.

Met zulke gegevens bewondert men nóg meer de schoone verzen, aan Mohammed gewijd.

Dat hij in die schepping uitmuntend slaagde, is denkelijk ook daaraan verschuldigd, dat Mohammed — ofschoon hij er niets van wilde weten, en het land aan den naam had — wel degelijk een *Dichter* was. De Koran bewijst het op iedere bladzijde en Mohammed had steeds het vers op de lippen, dat de edele grondtoon is van Schaepman's voortreffelijke *Aya Sofia: ALA KOLLO SHAYIN MA KHALA-LLHA BATILON.*

VII

Werd van Da Costa getuigd, dat zijne lier uit ééne snaar bestond, van den heer Schaepman moet men verklaren, dat hij de katten op zwaarder rantsoen stelde. Zijne harp telt vele snaren en alle stemmen zamen tot wegslepende harmonieën. Schitterend, hoog, vol majesteit nadert Irene:

Wie is zij, die, gehuld in stralen,
Daar komt als dochter van het licht?
Alleen Aurora's glansen malen
Den luister van haar aangezicht
. . . .

Zij nadert.... en de trotsche zuilen
En heel des tempels heerlijkheid
Gaan als in lichte neevlen schuilen
Voor hare slanke majesteit.

Zij nadert.... en de gouden luister
Der wemelende, hoofsche schaar
Zinkt als de starren in het duister
Voor d'éénen zonneglans van haar.

Hoog juichte het volk: Irene! Irene!
En groet in d'eenen zoeten naam,
U, schoone dochter van Athene,
U, bruid van zijn Augustus, saâm!....
(blz. 71—73.

Ziedaar poëzy, en heerlijk voorstellingsvermogen. Zonder een zweem van hoogdravendheid, in rijke en zuivere kleuren schildert de dichter den hoogtijdsgang der keizerin. Als tegenstelling wat het onderwerp, als gelijke wat de indrukwekkende beelden betreft, denkt men hier aan de Thusnelda van Carl von Piloty.

Wie vergeet verzen als deze?......

Een gouden band is vaak een looden keten,
Een rozenkrans wordt licht een doornenkroon,
Een schoone droom is, half gedroomd, vergeten,
Een hymne vindt haar slotakkoord in hoon;
Der wereld spel is slechts een dwaze logen,
Geen echo wekt haar streelende muziek,
Haar schoonheid is voor 's levens tocht vervlogen,
Als 't kleurig stuifmeel van een vlinderwiek.
(blz. 74.)

Aantrekkelijk in hoogste mate is weder Zang VIII. Met weerzin beperkt men zich tot het herhalen van:

Helaas!.. een wanklank, scherp en schril en snijdend, zweeft
Den heilgen koepel rond om d'echoos in te varen:
De schreeuw des roofgiers in het lied der adelaren!..
Het is het menschenwoord vol menschelijken trots,
Dat eigen woord wil zijn en niet meer weerklank Gods;
Dat in het hooge lied van 't kinderlijk gelooven
Gebrekkig staamlen vindt, uit geestloos zielsverdooven
Geboren, en in 't spel van kunstgen redetrant
Den hoogen, heilgen Geest der eeuwge Godheid bant.
Het woord, dat niet meer bidt, maar redetwist.....
(blz. 85—86.)

De scheuring, door den valschen patriarch van Konstantinopel in de kerk veroorzaakt, kan niet schooner in beeld gebracht worden. Hier is elke letter waarheid. Hoe moeilijk valt het, weerstand te bieden aan den drang, door het rijke lied gewekt, om te spreken over Photius, den schranderen, geleerden, rijken, hoofschen schurk, wiens duivelengrootheid slechts overtroffen wordt door de verhevenheid in het lijden van den waren patriarch Ignatius!...

Zang IX *De Val Ottaverime* van Torquato Tasso. Volkomen juist, als passende voor de schrikgebeurtenissen. Gelijk verwacht mocht worden van den heer Schaepman, is hier geen wanklank (waartoe navolgingen de gevaarlijkste kans bieden) naar weêrklank van Tasso. Edoch, niets slaafsch, geen narijmerij; de Nederlander blijft oorspronkelijk, stevig staande op eigen beenen.

Kon het betamelijk heeten, waar zooveel schoons gegeven wordt, een wensch te uiten, hij zou luiden, dat de heer Schaepman voor het lied der »Puinen« Dante's terzinen gekozen hadde.

Beweert iemand, dat in de honderden verzen der *Aya Sofia* naar het minder geslaagde behoort gezocht te worden, dan zijn daartoe termen: 1° meer of minder is in elk menschelijk werk iets onvolmaakts; 2° het aanwijzen daarvan kan een auteur tot groot nut zijn, zoowel tot verbetering der begane feilen als te harer voorkoming in het vervolg.

Daarom mag thans het zwakke, hier en daar in de verzen opgemerkt, worden blootgelegd. Maar van dat vermogen en die bevoegdheid make de advocaat geen gebruik, want: 1° de buit van het verbeterbare is, het geheel in aanmerking genomen, gering; 2° de heer Schaepman weet zelf wel, waar de harp zuiverder had kunnen gestemd zijn.

Vlekken kunnen overal ontdekt en voor een vergrootglas gelegd worden; maar dat bedrijf getuigt niet altijd van eigen grootheid. Op een werk van zoo hooge verdienste als *Aya Sofia* past de nuchtere waarheid: *Tadeln ist kein Kunst, aber besser machen.*

IX

Tot de vele aantrekkelijkheden van het boek behoort de gematigdheid van zijn auteur uit wetenschappelijk oogpunt. Nergens hangt de dichter den geleerde uit. Die ingetogenheid gaat zoo ver, dat een oningewijde of haastig oordeelende haar kan misduiden. Daarom zij herinnerd, dat de heer Schaepman een der uitstekendste geschiedschrijvers raadpleegde. Zang *Justinianus* steunt op hoofdstuk 40; Zang *Mohammed* op hoofdst. 50 van »*Edward Gibbon, Decline and Fall of the Roman Empire*«. Talentvol heeft de dichter het proza van den wereldberoemden brit in poëzy overgezet. Gibbon is in het algemeen, gelijk de meeste mannen van zijn stempel, den streng kerkelijken ultramontaan Justiniaan minder genegen, en behandelt met voorliefde Mohammed. Terwijl hij op 's keizers goede daden voortdurend afdingt, verschoont hij, waar mogelijk, de onoogelijkste van den profeet.

»Liever turksch dan paapsch!« was altijd heinde en ver verbreid.

Gibbon, voor de meeste gebeurtenissen eene onschatbare bron, is in enkele bijzonderheden verouderd. Natuurlijk kende hij, eene eeuw geleden, o. a. de sinds gedane allergewichtigste ontdekkingen in het oosten, daaronder die nopens den arabischen leugenprediker, niet.

De heer Schaepman wendt nergens voor, dat zijne *Aya Sofia* »geschiedenis« geeft. Neen! hij waarschuwt uitdrukkelijk, dat men te doen heeft met een »gedicht,« eenvoudig eenige gevoelens, beelden, droomen, enz. in rijm en maat wedergevende .... *te goeder trouw.* En hij gaarde zich lauweren.

Mohammed was groot..... als kwakzalver [1]). Onbeschaamder, walgelijker bedrieger hebben de eeuwen niet gekend. Is hij daardoor zijnen aanhangers steeds een mysterie geweest, en blijft hij dit voor hen en anderen; geleerden wisten en weten opperbest, wat zij van hem te denken hadden. Dante laat hem (*Hel XXVIII*: 22 Sqq.) als tweedrachtzaaier, die de uitbreiding der Kerk verhinderde, zijne afzichtelijke straf ondergaan. Voltaire stelt in zijn »*Mahomet*« den profeet als misdadiger ten toon. Toen dit treurspel te Parijs werd opgevoerd was de turksche gezant zeer verontwaardigd over den filosoof van Ferney.

De Sultan is den zanger van Rijsenburg eene schitterende onderscheiding verschuldigd.

Stelt een advocaat ergens het opschrift »*Justinianea*,« dan bedoelt hij hoofdzakelijk »*Iets over Justiniaan.*« En de aanleiding daartoe kan wel zijn «dat het schoone dichtwerk den indruk maakte, den keizer te schilderen met min vleiende kleuren, gelijk eer bij den profeet, en dezen in glansen, welke beter bij Justinianus pasten.«

[1]) Deze indruk wordt ook gemaakt door het belangrijke werk *Schetsen en tooneelen uit den Atlas en den Aöerès* van Kolonel C. M. De Jong van Rodenburgh. De begaafde schrijver heeft, door zijn verblijf in Afrika bij den beroemden leeuwenjager Jules Gérard en elders, bijzonderheden nopens de Mohammedanen kunnen waarnemen, welke op godsdienstige en maatschappelijke vraagstukken een onwaardeerbaar licht werpen. Hij woonde het feest bij, jaarlijks gevierd ter herinnering „dat de engel Gabriel den koran op aarde bracht" (!) blz. 269.

Het werk blijft, door edelen stijl en beduidende kennis, zijne zeldzame waarde behouden.

Wetenswaardigs bevat ook het aangenaam geschrevene „*Drie maanden in Algerië*" van Kapitein H. Beijerman. Zie o. a. blzz. 77—80; 97—98 enz.

Dante, die zes eeuwen dichter bij den keizer stond; in het land leefde, waar men bijzonder in staat was, zijne werken te waardeeren, plaatst hem in het paradijs, en wel op buitengewoon eervolle wijze. *Par.* V: 115—139; VI.

Justinianus huldigt God daar ten slotte als Heer der Heeren. *Par.* VII: 1—6:

„U loof ik, heilge God der legerscharen,
Die op de zaalge vuren dezer rijken
Uw luister uit den hooge neêr doet varen!„

Terwijl 'k haar weder naar haar kring zag wijken,
Scheen mij dit lied door deze ziel gezongen,
Op wie twee stralen lichts vereenigd blijken.

Die stralen zijn het loon van zijn ijveren voor de Kerk en zijner vereeniging met haar Hoofd. Natuurlijk echter werd hem zijne onderwerping, zelfs door aanzienlijke schrijvers, euvel geduid. Toen paus Agapetus aan s'keizers eisch om Anthemius, bisschop van Trebisonde, als patriarch van Konstantinopel te erkennen, niet wilde voldoen, en door zijne onverschrokkenheid den keizer tot toegeven noopte (*Dante Par* VI: 18) heette het: »The feeble mind of Justinian passed at once from the height of arrogance to admiration and respect; he listened to the charges advanced by Agapetus against the orthodoxy of Anthimus.« [1])

Edoch, Justiniaan heeft hier geen zwakken, maar een sterken geest doen uitschitteren. Zijn verheven karakter noopte hem, als eersten Zoon der Kerk, het voorbeeld te geven van eerbied voor den Opperherder. Hij zou zwak geweest zijn, indien hij had toegegeven aan den hoogmoed en, als onbeperkt heerscher over millioenen, de meerderheid niet erkend had van den stoffelijk machteloozen Agapetus.

Het huwelijk met Theodora is de altijd opborrelende bron van grieven tegen den Keizer. Ongetwijfeld, het zou iets heugelijks geweest zijn, indien hij eene voortreffelijke vrouw gevonden had; maar: 1° Salomo — deskundige! — acht eene reis om de wereld noodig ten einde zoo eene aan te treffen; 2° heel wat groote mannen (en kleine) kregen vrouwen, welke hun niet pasten.

Justinianus heeft in het lastige geval zijn helder verstand getoond. Hij zát eenmaal met de dierbare gemalin, en in plaats van haar weg te jagen, trok hij partij van hare onbetwistbare scherpzinnigheid voor vele wetten van hooge waarde. In weerwil van den haar toegeschreven invloed, kon zij de banden niet breken, welke den keizer aan den Stoel van Petrus hechtten. Hij raadpleegde den paus en gedroeg zich naar zijn woord. Na elke pauskeuze zond hij zijne geloofsbelijdenis naar Rome en ontving met eerbied den apostolischen zegen. Ofschoon Theodora het onmogelijke beproefde om bisschop Anthemius te handhaven, gaf de keizer zijne toestemming tot diens afzetting door den paus.

Justiniaan regelde de proces-orde der geestelijken.

[1]) De zwakke geest van Justiniaan ging op eens van de hoogte der aanmatiging tot bewondering en eerbied over; hij luisterde naar de beschuldigingen door Agapetus tegen de rechtzinnigheid van Anthemius aangevoerd.

Hij gaf den bisschoppen de macht om in de zaken hunner onderhoorigen, burgerlijk en strafrechterlijk, te vonnissen. In strafgedingen kon een geestelijke zich ót tot den bisschop óf tot den wereldlijken rechter wenden. Het vonnis echter van den laatste kon niet ten uitvoer gelegd worden zonder vergunning des bisschops. Werd deze geweigerd, dan was er beroep op den keizer. Door een bijzonder voorrecht, behoefden de bisschoppen in geen geval te pleiten voor de wereldlijke rechtbanken. Dit werd ook den religieuzen toegestaan.

Oneindig meer kan aangevoerd worden om, waar sprake is van den keizer en den profeet, in de keuze niet te weifelen.

Justinianus steunde op de Heilige Wijsheid; Mohammed op het onheilig bedrog.

Het is weder de groote verdiensten van den heer Schaepman, dat hij gelegenheid gaf, deze punten aan te roeren. »*Aya Sofia*« is eene eer voor de nederlandsche letteren, en staaft de plichtmatige aanwending van schoone gaven. Maar daarmede is slechts het geringste deel gezegd. Hooger zin zij in het boek gezocht. Het doet inzien, hoe het toewijden eener kerk aan de Heilige Wijsheid eeuwen bij eeuwen in gezegend aandenken blijft; hoe een keizer zich niet vergenoegde, met als wetgever op te treden, maar dagelijks dacht aan de vermeerdering van Gods luister. Wie in onzen tijd de herinnering hieraan wekt, doet een goed werk. Hij leeft *voor de zijnen*. Zeker, een man van talent mag door zijne tegenstanders toegejuicht worden, mits niet wegens het, bewust of onbewust, vervullen hunner wenschen, door de krenking van beginselen.

In Nederland bestaan vele slechte wetten. Tot de verwerpelijksten behooren die op het onderwijs, welke eene schande zijn voor een beschaafd land, waar zij o. m. eene geestdoodende schoolvosserij ontwikkelen. [1] Zij lossen het vraagstuk op: hoe het slechtste onderwijs op de kostbaarste manier kan gegeven worden. Deze wetten moeten bestreden worden met wetenschap en talent. Het eene zonder het andere werpt geen vruchten af. Onderwijs zonder godsdienst mist zijn noodwendigst bestanddeel. Op dit gebied, gelijk op ieder ander, moet Christus worden gehandhaafd. Daarin bestaat de Heilige Wijsheid, uitgedeeld door Zijne Kerk.

De dichter H. J. A. M. Schaepman, zijne talenten wijdende aan de ondeelbare waarheid, bedoelt met zijne *Aya Sofia*, de zinrijke wet te stellen: *Stulta sapientia quae Ecclesia sapientior vult videri.*

2 Maart 87 Mr Joan Bohl

De Paus Leo-Hulde.

Het plan uit Nederland wordt uitgevoerd in Oostenrijk.

Men zegt wel eens: *nemo propheta in patria sua*; en doorgaans is dat ook wel van toepassing in ons kleine Vaderland; of wordt er in het tegenwoordige geval eene uitzondering gemaakt?

Immers toen zich in Italië eene *Commissione Commotrice* voor de viering van het Leo-jubilæum had gevormd, werd, om grootere eenheid en samenwerking voor te bereiden, een voorstel uit Nederland, medegedeeld aan den President van die »Commissione Commotrice«, in Italië; en ziet, dat voorstel werd met zoo veel sympathie ontvangen, dat die brief uit Nederland, in zijn geheel werd vertaald in het Italiaansch en in het officiëele Maandschrift werd medegedeeld op de allereervolste plaats, onmiddellijk na het schrijven van Z. H. den Paus aan den President dier Commissie.

Uit die mededeeling op die plaats, als ook uit het *opschrift* dat het officiëel Maandschrift zelf aan dat stuk uit Nederland gaf, bleek genoegzaam, hoe het aan dat voorstel uit Nederland niet alleen zijne onvoorwaardelijke goedkeuring hechtte, maar het zelfs scheen op te nemen als ware het integreerend deel van het algemeen programma. Dat het schrijven uit Nederland. insgelijks in zijn geheel werd vertaald en medegedeeld in de officiëele Maandschriften van andere landen, als Duitschland, als Spanje, enz., was een bewijs te meer dat het Nederlandsche Katholieke hart een taal had gesproken, die al dadelijk in die verschillende talen een zeer levendigen weerklank mocht vinden.

Ziehier een nieuw bewijs uit Oostenrijk.

»Op bijzondere wijze wordt door het Officiëel Maandschrift: *Il Giubeleo Sacerdotale del Sommo Pontefece Leone XIII* aan *alle Sint-Cecilia-Vereenigingen* aanbevolen het voorstel door het »ottimo giornale la *Voce Cattolica*« gedaan van Trente in de volgende woorden:

»In ons No. 47 hebben wij van de *Amstelbode* van Amsterdam overgenomen« un bellissimo appello dell' ab. Brouwers,« de zeer schoone oproeping gericht tot de mannen van wetenschap en tot de kunstenaars, ten einde allen mogen samenwerken om met hunne talenten het aanstaande Priester-jubilee op te luisteren. Zou het niet passend zijn, zeide hij, dat de katholieke wetenschap uit alle Rijken, van alle natiën, in alle talen, haar hulde bracht aan den Paus, den Koning der wetenschap? Zou het niet schoon zijn dat alle kunsten, die voedsters der beschaving, zooals Christus die geleerd heeft aan de aarde en nog leert voortdurend door middel van zijn Stedehouder Leo XIII, Paus en Poëet en alleredelmoedigsten Mecenas der Fraaie letteren en der Beeldende Kunsten, zou het niet schoon zijn dat Letteren en Kunsten meesterwerken, ja meesterstukken van vernuft voortbrachten, om dat jubeljaar van 1887 te vieren?«

Laten dan ook wij, leden der Sint-Cecilia-Vereeniging, erkennen, dat wij aan den Paus te danken hebben die troostrijke beweging welke zich allerwege baanbreekt ter hervorming der Kerkelijke toonkunst. Maar het mag onzer dankbaarheid niet genoeg zijn, dat wij onze werken van toonkunst aan de voeten van den Paus ten huldeblijk nederleggen. De muziek, als kunst, bestaat niet in het doode letterteeken, maar in het leven der klanken en der stemmen. En bijgevolg, even als de beeldhouwer zich niet tevreden stelt met de schets van zijn beeld ten toon te stellen, maar die schets verwezenlijkt in het beeld zelve, moeten ook de Cecilianen, willen zij niet ten achteren blij-

[1] Weinige maanden geleden heeft de ijverige Amsterdamsche letterkundige, de heer Taco Hajo De Beer — onverdacht getuige — dit welsprekend aangetoond. Zijne bezadigde en onpartijdige taal is door alle weldenkende bevoegden toegejuicht.

ven, door hun *Godgewijde toonkunst* een passend bewijs geven van hun vooruitgang in de kunst.

Ons voorstel is dus, dat de verschillende Sint-Cecilia-Vereenigingen, zonder onderscheid van nationaliteit, daar wij allen zijn kinderen van eenzelfden Vader en onderling verknocht door eenzelfden band van liefde en van geloof, er toe besluiten, om, of met vereenigde krachten van verscheiden vereenigingen of uitsluitend met eigene krachten, tot *plechtige muziekuitvoeringen* samen te werken, en zoowel oude als moderne meesterstukken voor te dragen. En dat te doen, niet slechts in Rome, en mogelijk voor den Heiligen Vader, maar ook in de andere steden, bij de feestdagen, die elke stad uit eigen beweging, voor eigen rekening zal willen vieren.

Behalve het huldeblijk van kinderlijke toewijding aan onzen allergeliefdsten Vader, hebben wij nog in de uitvoering van dit voorstel een middel om met elkander in aanraking te komen, om ons nut te doen met den vooruitgang, dien anderen bereikt hebben, en zoo te streven naar ons doel met grootere eenheid van zienswijze en van krachten.«

Alzoo in het Officiëele Maandschrift van Juni 1886, blz. 659 en 660.

En niet alleen in Oostenrijk, ook in het overige Duitschland gaven de groote Cecilia-Vereenigingen het gewenschte antwoord op de bellissimo appello uit Nederland reeds in 1885 weergalmend: »nella solinga capelletta campestre, nelle umile chiesa del villaggio, nelle basiliche, nelle grandi cattedrali, in tutti i templi, sotto tutte le cupole devono essere dette e cantate.... delle melodie, delle armonie novelle; creazioni di fede, di speranza, d' amore, di consecrazione a Cristo e al suo Vicario. [1])

Wat wij hierboven die Katholieke stem hoorden zeggen uit Trente, werd alom in de duitsche landen herhaald door de *Blätter des Cäcilienvereins*, door de *Fliegende Blätter für Katholische Kirchenmusik*:

»Noch vor December j.l. wurden an Dr. Witt *sieben* Compositionen einer Leo-Hymne eingesandt.«

Musikalische Beilagen der fliegenden Blätter haben schon *vier* Fest-Compositionen veröffentlicht.«

Ja schon in No. 6 der Blätter, in Juni hat Witt ein Ausschreiben erlassen, dass Alle, welche in Rom an einer Cäcilienaufführung sich betheiligen wollten, ihm ihre Namen zusenden möchten.«

Die Cäcilienvereine haben die Sache schon lange in die Hand genommen und bereits organisirt.«

En wat nu wordt er door de *Sint-Gregorius-Vereeniging* gedaan in Holland, van waar de Katholieke stem is opgegaan, die reeds zoovele andere heeft gewekt in Duitschland, in Oostenrijk, in Italië en elders?

R. E. L.

Wetenschappelijke nieuwe werken over de vrijmetselarij.

Op wetenschappelijk gebied heeft men in een kort tijdsbestek nooit talrijker noch degelijker werken over de Vrijmetselarij zien verschijnen, dan wel nu in de laatste maanden. Opmerkelijk is daarbij vooral het feit, dat wij 1o: hier de meest onloochenbare en onwraakbare bewijsstukken zien overleggen door mannen die de hoofden waren of nog zijn van vrijmetselaarsloges; 2o. dat én de loges én die mannen met hun namen in alle letters genoemd worden, en 3o. nog dat ook de schrijvers dezer werken, beginnen met op de eerste bladzijde dezer verschrikkelijke onthullingen en aanklachte hun eigen naam voluit bekend te maken. Dat stelt waarborg voor hun werk, wijst aan hoe zij de verantwoordelijkheid dragen van hunne onthullingen én tegenover de loges en vrijmetselaars, die zij in staat van beschuldiging stellen, én tegenover het lezend publiek.

Het mag dan ook bevreemden dat, toen wij onlangs een werk over vrijmetselarij op wetenschappelijk gebied analyseerden, een werk wiens schrijver ook zijn naam voluit op de eerste bladzijde liet drukken, ons een niet onderteekende brief werd geschreven tegen dat werk en tegen het art. van *De Wet. Ned.*

Een gedrukt boek, dat alom verkrijgbaar is, beantwoordt men, als men kan, in de pers, met openbare stukken, niet met een naamloos schrijven, dat als brief wordt toegezonden. De werken, die nu hier voor onze lezers worden opengelegd, zullen nog meer stof opleveren ter bekrachtiging van 't vroeger gezegde; acht zich deze of gene Nederlandsche vrijmetselaar in staat die werken te weerleggen en de loge te verdedigen, welaan, hij beproeve dan die wederlegging en verdediging, en, laat hij ons zijn boek toekomen, gelijk zulks de schrijvers deden, wier werken hier in de volgende nommers nader zullen worden bekend gemaakt, welnu, ook dat Nederlandsche verdedigingsschrift zullen wij recenseeren. Wij beginnen, wat natuurlijk en logisch is, met den grondslag: met de eerste Pauselijke documenten die, ten aanhoore der wereld, aanklachten en beschuldigingen en waarschuwingen en veroordeeling hebben verheven tegen de vrijmetselarij. Hoe ook de volgende jaren en eeuwen de gegrondheid van dat oordeel en dat vonnis der Pausen hebben bewezen en vooral nog in onze dagen bewijzen, zal alsdan den lezer te duidelijker blijken bij het lezen onzer artikelen, bij het nagaan der geschiedenis van Europa met zijne oorlogen en revolutiën en nieuwe wetgevingen tot op en in onze dagen toe. Wij beginnen dus bij dat begin en volgen die heirbaan tot op het standpunt waarop zich thans de beschaafde wereld bevindt. Zeer vele en allerbelangrijkste documenten komen in de hier bedoelde werken voor het eerst aan het daglicht. Wij zullen hier aan het woord laten en Prelaten en leeken, ook, gewis ook vrijmetselaars, en vooral gewezen vrijmetselaars, die de stukken overleggen welke men totnogtoe voor de niet-vrijmetselaars, en zelfs voor vele vrijmetselaars van lageren rang, verborgen hield. Maar ook hier worden de vaders dier gruwelstukken met naam en toenaam genoemd; en hij, die deze stukken aan het licht brengt, meldt ook zijn eigen naam aan het groot publiek. Wij beginnen, niet met een Romeinschen Prelaat als Mondello Nestler, noch met een Franschen Bisschop als Mgr. Fava, maar met het werk van een Franschen oud-vrijmetselaar, die zijne sporen verdiend had in de loge en in het anti-clericale strijdkamp; die de Lucifer-Satan in den strijd tegen Paus en Kerk was, en nu al de oprechtheid zijner wonderlijke bekeering bewijst en het gestichte kwaad tracht te stuiten en te vernietigen

(1 „In het eenzame landkapelletje, in de nederigste dorpskerk, in de basilieken, in de groote kathedralen, in alle heiligdommen, onder alle koepels moeten er nieuwe melodieën en harmonieën worden gezongen, scheppingen van geloof, van hoop en van liefde, van toewijding aan Christus en aan zijn Stedehouder."

met eene reeks van werken te schrijven, zooals er feitelijk nog nooit geschreven werden, tegen de hedendaagsche vrijmetselarij: die bekeerde oud-vrijmetselaar, rédacteur en chef van de *République* Anti-Cléricale is niemand anders dan LEO TAXIL.

I.

Le Vatican et les Francs-Maçons

zij het eerste dier pas verschenen fransche werken, die wij zullen laten spreken.

In dit boekje van 120 bladz. heeft *Leo Taxil* ons al de documenten verzameld, die van den Apostolischen Stoel zijn uitgevaardigd tegen de vrijmetselarij. Dat alleen ware ons reeds een groote dienst bewezen want veel tijd en moeite zou het ons hebben gekost al die folio's te moeten gaan opzoeken om die zendbrieven of constitutiën der Pausen te vinden. De eerste Pauselijke Bulle tegen de vrijmetselarij is die van Clemens XII, *In Eminenti*, van den 24 April 1738. Aan Clemens XII hebben wij ook te danken de heiligverklaring van Vincentius van Paula en van Franciscus Regis.

Zijn groote opvolger was Benedictus XIV zelden werd ooit een Paus meer algemeen hoogst geëerd en bemind. Nooit stroomden er meer Protestanten naar Rome om den Paus te zien, dan wel in die dagen.

De Keizerin van Rusland, Catharina, noemde hem »den wijzen man.« De zoon van den Minister Walpole deed hem ter eere een monument oprichten in Engeland. Een ander Engelschman, die den Paus te Rome bezocht, zeide: »Hij zou ons allen tot papisten maken, als hij te Londen kwam.« Voltaire, maakte het volgende distichon, als opschrift bij een portret van dien Paus.

Lambertinus hic est, Romae decus et pater orbis,
Qui mundum scriptis docuit, virtutibus ornat.

Deze is Lambertini, de glorie van Rome en de Vader der wereld, die de wereld leert door zijn schriften en opluistert door zijn deugden.

Voltaire vroeg aan Benedictus XIV, in een zeer nederigen en vromen brief, verlof, au chef de la véritable religion, »de consacrer un écrit (sa tragédie *Mahomet*) contre le fondateur d'une religion fausse et barbare. Toen werd alom de mare verspreid, dat de Bulle van Clemens XII beschouwd moest worden als niet meer verbindend, daar deze Paus nog nooit een banwoord tegen de vrijmetselarij had gesproken.

Het duurde niet lang of Benedictus bewees, dat er tusschen hem en zijn voorganger geen tegenspraak, geen verschil van oordeel in deze bestond, en ook hij vaardigde, den 18den Mei 1751, zijne Apostolische Constitutie »*Providas*« tegen de vrijmetselaars uit.

En zoo hebben wij hier achtereenvolgens de Apostolische Constitutiën.

»*Ecclesiam a Jesu Christo*« van Pius VII.
Quo graviora«, van Leo XIII.
De Encykliek »*Tradidi*«, van Pius VIII.
» » »*Mirari*,« van Gregorius XVI.
» » »*Qui pluribus*«, van Pius IX.
De Allocutie »*Multiplices inter*« van Pius IX.
Les prédictions du Vatican accomplies.
De Encycliek »*Humanum genus*«, van Leo XIII.
Supplément: Instrument de la sainte inquisition Romaine et universelle, à tous les Evêques du monde catholique.

Elk Pauselijk stuk heeft zijn historisch voorbericht. Het zal wel niet noodig zijn te zeggen, dat wij die documenten hier in Fransche vertaling hebben.

Catéchisme sur la Franc-Maçonnerie, d'après la lettre encyclique *Humanum genus*, par le R. P. J. B. *Lemins*, O. M. I. (Librairie de l' œuvre de St. Paul.)

Geen beter middel om de leering des Pausen betreffende de vrijmetselarij ook bij het volk bekend te maken dan de verspreiding van gemeld boekje. Het is dan ook ten hoogste aanbevolen door den Aartsbisschop van Parijs, door Mgr. *Perraud*, de l'Académie française, en, later met bijzonderen nadruk door den Paus zelven.

Dr. W. v. L.

Mededeelingen.

De *Dietsche Warande* zal voortaan niet meer te Amsterdam verschijnen, bij C. L. Van Langenhuysen, maar te Gent, onder hoofdredactie van den Leuvenschen hoogleeraar Dr. P. M. Alberdingk Thym.

Reeds van den beginne af, zoo schrijft de stichter der Warande, de Hoogl. Jos. Alb. Alberdinck-Thym, zweefde mij het denkbeeld voor den geest der »Dietsche Warande« tot een veelzijdig Noord- en Zuid-Nederlandsch orgaan te maken. Dat de uitgave voortaan te Gent, bij de heeren S. Leliaert, A. Siffer & Co., zal geschieden, verandert niets aan geest en richting.

Ik verheug mij, dat de »Warande« in krachtiger en jonger handen overgaat. Mijne medewerking blijft haar intusschen verzekerd. Ik ben overtuigd, dat, in alle opzichten, het tijdschrijft aan rijkdom van inhoud en aantrekkelijkheid, ook door op een vasten datum eens om de twee maanden te verschijnen, winnen zal.

1. De stof van het tijdschrift wordt in twee hoofdgroepen verdeeld: 1. Algemeene beschouwingen. 2. Mededeelingen, enz. omtrent bepaalde verschijnselen op het gebied der esthetische beschaving. Deze mededeelingen zullen het grootste aantal bladzijden beslaan. Zes honderd blz., in zes afleveringen, vormen eenen jaargang.

Aan elke aflevering wordt een fransch geschreven Overzicht *Bulletin*) toegevoegd, waarin de voornaamste punten der meeste opstellen worden medegedeeld.

Te Leeuwarden is verschenen de eerste aflevering van *De Friesche Adelaar*, Bladen aan Geslacht- en Wapenkunde gewijd, en geredigeerd door den heer Heerke Wenning.

De Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal en Letterkunde, heeft wedstrijden uitgeschreven voor het jaar 1887, over Oudgermaansche Taalkunde: Middelnederlandsche Taalkunde. Taalzuivering, Letterkunde; Lofrede op Jan-Frans Willems, Vaderlandsche geschiedenis, en Vaderlandsch tooneel, later deelen wij alles uitvoeriger mede.

Van het werk van Prof. K. Martin te Leiden: *Bericht über eine Reise nach Niederländisch West-Indië und darauf gegründete Studiën mit vier Karten, zahlreichen Tafeln und Holzschnitten* (uitgegeven door de firma Brill te Leiden, met medewerking van het Aardrijkskundig Genootschap te Amsterdam), is deel I afgedrukt en ter verzending gereed; de tekst, opgehelderd door 22 platen naar teekeningen en photographieën, geeft eene schildering van land en volk. Deel II zal de geologie behandelen en een aantal kaarten, platen en houtsneden bevatten. Leden van het Aardrijkskundig Genootschap kunnen zich dat belangrijke werk voor twee derden van den handelsprijs, die f 20 bedraagt, aanschaffen.

Van *De Distel* zijn twee afleveringen verschenen. De eene behelst eene ets van *Jan van Essen*, voorstellende een Marabout; de andere eene ets van *N. van der Waay*, een Drentsche schaapskooi.

Frankrijk's graveerkunst heeft een groot verlies geleden; de schilder-graveur Claude Ferdinand Gaillard is dezer dagen gestorven. Hij was te Parijs geboren den 16en Januari 1834. Tegelijkertijd oefende hij zich in het schilderen en in het graveeren onder Léon Cogniet en op de *Ecole des beaux arts.* In 1856 verwierf hij den *prix de Rome* voor de gravure. Op dit gebied muntte hij veel meer uit, dan op dat der schilderkunst, waar zijn voornaamste werk is een St. Sebastiaan, die in 1876 in het Salon werd tentoongesteld. In de graveerkunst waren Henriquel Dupont en Desnoyers zijne leermeesters, en hij toonde zich die meesters waardig. Werken van oude en moderne meesters vertolkte hij met de naald. Vooral zijne portretten van Pius IX en van den Graaf van Chambord zijn zeer geacht.

Sedert geruimen tijd leed hij aan kanker in de maag, en aan die kwaal is hij bezweken in het homoeopathisch hospitaal St. Joseph, vijf dagen nadat hij daar ter verpleging was opgenomen.

De heer J. P. K. Meijer te Dresden, wiens kostbare verzameling van schilderijen en hedendaagsche, voornamelijk Fransche meesters, wijd en zijd bekend is, overleed in het begin dezer maand. Men verzekert, dat hij in zijn testament bepalingen heeft gemaakt, waardoor zijne verzameling voor Dresden zal behouden blijven.

Het episcopaat heeft benoemd tot rector magnificus der Katholieke hoogeschool van Leuven Mgr. Abbeloos, doctor in de godgeleerdheid, huisprelaat van Z. H. den Paus en vicaris-generaal van den Aartsbisschop van Mechelen. Bijzonderheden over dien geleerde deelden wij mede in onzen vorigen Jaargang.

Inhoud van Tijdschriften.

Studiën op Godsd.-, Wetensch.- en Letterkundig gebied. 19e jaarg. deel XVIII, afl. 1. I. De eerste bedevaart van Katholieke Nederlanders naar Rome. P. B. Bruin. II. De Sterrewacht van Kalocsa. V. Becker. III. Een bezoek aan Mexico. D. L. IV. Joannes Franciscus Dispa over den Zaligen Johannes Berchmans (23 Augustus 1743). H. J. Allard.

De Katholiek, Godsd.-, Geschied- en Letterkundig Maandschrift, Maart 1887. Voor tweehonderd jaren: „Schetsen uit het leven onzer gereformeerde vaderen.” P. A. De Bruin. — De zoogenaamde Schenkingsbul van Paus Adriaan IV. P. fr. Hooning, Ord. Praed. — Boekbeoordeeling. — Verscheidenheid.

Stimmen aus Maria Laach 1887. 2e Heft. Die moderne Staats- und Schulidee L. Van Hammerstein S. J. — Das Duell. A. Lehmkuhl. S. J. — Die Jubiläums-Ausstellung der Kgl. Akademie der Künste zu Berlin 1886. I. St. Beissel S. J. — Ueber vermuthliche Ursachen der zunehmenden Blitzgefahr II (Schluss.) F. X. Rüf S. J. — Der Hardanerfjord Streifzüge durch Skandinavien. Alex. Baumgartner S. J. — Recensionen. — Empfehlenswerthe Schriften. — Miscellen.

Annales de la philosophie chrétienne. Février. P. Vallet: Le Bien. — D' Hulst: Le progrès en philosophie. — Chareyre: L' assimilation scolastique. — Notes sur l' audition colorée. — Analyses et critiques. — Revue des revues. — L'amour de soi et l' amour des autres.

Revue Catholique des Institutions et du Droit. Février. — I. Rapport de M. A. d'Avril, sur la décentralisation internationale, — La légalité en Pologne. — II. Note de M. Claudio Jannet, sur les questions de la centralisation et de la décentralisation en Angleterre et aux Etas-Unis. — Des biens ecclésiastiques concordataires (suite), par A. De Salinis. — II. De la responsabilité civile des députés, des sénateurs, des ministres (1r article), par Karolde Montgucrs. — III Procès des héritiers Thiéblin et des frères des écoles chrétiennes contre la ville de Blois. — IV. Chronique du mois, par A. Desplagnes. — V. Bibliographie. — Les Petites-Sœurs de l'Ouvrier (notice).

Revue du Monde Catholique. 1er Février — I La charité officielle à Paris, par Jean La Viel. — II. De Niagara à Philadelphie, par l'abbé Vigneron. — III. France contre Angleterre. par Lecoy de la Marche. — IV. Les avant-postes pendant le siège de Paris, par Robinet de Cléry. — V. Rosario Fernandez, par Lucien Biart. — VI. Les œuvres catholiques á l'étranger, par E. Michel. — VII. Les livres récents d'histoire, par Léonce de la Rallaye. — VIII. Mélanges, par Guérin. — IX. Chronique scientifique, par Tison. — X. Chronique générale, par Loth. — XI. Memento chronologique.

Correspondant (le). 10 Février. — I. L'Allemagne nouvelle. — II. La ménilite, par Hennebert. — III. Le suffrage des femmes aux Etats-Unis, par Destrel. — IV. Une découverte historique, par de Chevigny. — V. Eljen, par Jacques Bret. — VI. Une crise de politique extérieure, par P. Thureau-Dangin. — VII. Revue de sciences, par H. De Parville. — VIII. Chronique politique, par A. Boucher. — IX. Bulletin bibliographique.

Christlich-Sociale Blätter. Katholisch-sociales Central-Organ. 1887 2e Heft. I. Die Auflösung des Reichtstages. S. 33. — II. Abriss eines Systems der Nationalökonomie im Geiste der Scholastik (VII). 1 Theil S 33. — III. Ist die sociale Revolution unabwendbar? (Fortsetzung) S. 53. — IV. Briefkasten. S. 64.

INHOUD: Justinianea: Aya Sofia van H. J. A. M. Schaepman *(Vervolg en slot)*, door *Mr. Joan Bohl.* — De Paus Leo-Hulde. door *E. L.* — Wetenschappelijke nieuwe werken over de vrijmetselarij. *Dr. W. v. L.* — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Jaargang, No. 7. Tweede Serie. 1 April 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

31 DECEMBER 1837—1887.

. . . . Celebrate nomen
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . Dicite cantu.
. . . .
Possit o tandem, domitis, procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occupet tandem vaga cymba portum,
Sospite cursu.

Op universiteitsgebied.

Bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap, aan de rijks-universiteit te Leiden, de heer L. Udo de Haes (geb. te Samarang), met acad. proefschrift, get.: *Terugvordering van hetgeen betaald is krachtens vonnis;* de heer A. M. De Lange (geboren te Alkmaar), met acad. proefs., get.: *Een beginsel van bankbeheer;* de heer A. Vaillant (geb. te Rotterdam) met acad. proefs.. get.: *Bevoegdheid van den commissionnair om zelf te koopen of te verkoopen;* de heer A. J. Tjeenk Willink (geb. te Borculoo), met acad. proefs., get.: *De verplichting van den voogd om eene erfenis aan een minderjarige opgekomen te aanvaarden onder voorrecht van boedelbeschrijving, artikel* 459, 1*ste lid, van het Burgerlijk Wetboek.*

Bevorderd tot doctor in de geneeskunde aan de rijks-universiteit te Leiden, de heer G. A. De Geus, geb. te Leiden, met acad. proefschrift, getiteld: *Verslag der chirurgische kliniek aan de rijks-universiteit te Leiden gedurende den cursus* 1884—1885; de heer P. F. C. Koch, geb. te Zevenaar, met acad. proefschrift, getiteld: *Over den horrelvoet.*

Bevorderd tot doctor in de scheikunde aan de rijksuniversiteit te Leiden, de heer A. F. Holleman (geb. te Oisterwijk), met acad. proefs., get.: *Onderzoeking over het zoogenaamde B—Nitrocymol.*

Bevorderd tot doctor in de plant- en dierkunde aan de Rijks-universiteit te Leiden, de heer G. Postma (geb. te Haarlem), met een acad. proefs., get.: *Bijdrage tot de kennis van den bouw van het darmkanaal der vogels.*

— Aan de universiteit te Groningen promoveerde tot doctor in de wis- en natuurkunde de heer R. Rijkens, directeur der R. H. B. S. te Warffum, geboren te Garmerwolde, op een proefschrift, getiteld: *Transformatie en intregratie van de dynamische vergelijkingen, volgens de methode van Hamilton en Jacobi.*

— Aan de universiteit van Amsterdam promoveerde tot doctor in de geneeskunde de heer W. Van Hoorn, arts, geb. te Koog aan de Zaan, na verdediging van een acad. proefschrift, getiteld: *bijdrage tot de kennis van den bodem uit hygiënisch oogpunt.*

— Bevorderd tot doctor in de scheikunde (*magna cum laude*) aan de universiteit te Jena, na verdediging van een proefschrift, getiteld: *Chemische Studië über den Hopfen,* de heer M. Greshoff, mil. apoth. 2e. kl. bij het Ned. O.-I. leger.

— De heer W. F. Van Vliet leeraar in de Nederlandsche taal en in de aardrijkskunde aan het gymnasium te Delft, promoveerde aan de universiteit te Straatsburg tot doctor in de philosophie met een proefschrift. getiteld: *Die Winde und Niederschlage Sumatra's.*

Huldeblijken aan Z. H. den Paus.

Fr. *Hieronymus Maria van de Onbevlekte ontvangenis, Generaal van de ontschoeide Carmelieten,* heeft tot de zoons en dochters van den Hervormden Karmel, een schrijven gericht betreffende het Jubilee des Pausen. Het voorstel geldt ook een feestgeschenk, een werk van *Kerkelijke Kunst,* namelijk, een staf: une crosse Pontificale. De gekozen teekening, zegt hij, is uitstekend; de uitvoering is toevertrouwd aan een kunstenaar-goudsmid te Rome. Als het huldeblijk, kostbaar aan grondstof, kunstrijk aan vorm, zal zijn vervaardigd, dan zal er een beschrijving van worden toegezonden aan alle provincialen der Orde. Ook spreekt de Generaal de hoop uit dat de Paus Jubilaris op zijn grooten Jubeldag zich zal gewaardigen dien staf in de hand te hebben, wanneer Z. H. de rechterhand zal opheffen om stad en wereld te zegenen

De bijdragen kunnen worden opgezonden aan den Generaal te Rome, 45 *via Panetteria* of aan de Provincialen.

De Academie van Annecy heeft een wedstrijd geopend en vraagt een Fransch gedicht van minstens 100 stanzas (strofen) ter viering van 's Pausen Jubilee. De Paus moet worden bezongen als beschermer der wetenschap, der fraaie letteren en der schoone kunsten. De eereprijs is 400 lires.

De Paus heeft bevel gegeven om eene nieuwe kerk te bouwen in de wijk *Prati di Castello,* nabij het Vaticaan, en die tot patroon zal hebben den H. Thomas van Aquino.

El liberalismo es pecado. brandende vraagstukken, door *D. F. Felix Sarda y Salvany.*

Sarda Salvany is de geleerde directeur van het Spaansche tijdschrift »Revista Popular van Barcellona«. Door tal van uitstekende werken is hij een der meest geroemde verdedigers der Katholieke waarheid, een der meest geduchte bestrijders van het liberalisme. Onder den pas aangewezen titel die als een kanonschot den tegenstanders in de ooren klonk: *Het liberalisme is zonde,* schreef hij over die »brandende vraagstukken«

een werk van 219 blz. in 4o.[1]) Op een bewonderenswaardige wijze met eene buitengewone diepte van begrip en helderheid van uitdrukking, met eene waarlijk didactische leermethode onderzoekt, wikt en weegt de schrijver het liberalisme onder alle opzichten en in alle schuilhoeken: het bestaan en de essentie van het liberalisme, zijne uitwendige reden, zijne afdeelingen en trappen, zijne boosheid onder het opzicht van moraal, de leering van den Syllabus, die veroordeelend is, het liberale Catholicisme, het schijnbare liberalisme, de thesis en de hypothesis, het laïcisme, enz. zijn even zoo vele punten, die hier meesterlijk, zegt de »*Ciencia Cristiana, Revista Quincenal van Madrid*, behandeld worden. Op den huidigen dag, nu het liberalisme, zoo gaat de *Ciencia* voort, in alle zijne nuanceerende kleuren alles wil doordringen, den Staat, de wetten, de staathuishoudkunde, de politiek, de regeeringen, altijd met hetzelfde doel, de maatschappij te verwereldlijken, het beginsel van goddelijk gezag te vernietigen en handel wandel te onttrekken aan allen christelijken invloed, nu is een werk als het hier besprokene van het hoogste gewicht voor alle Katholieken.« »Dit boek is bijzonder berekend om den genadeslag te geven aan het liberalisme, die algemeene ketterij, die in de tegenwoordige officiëele en politieke wereld ten troon zit, rationalistische philosophie, toegepast op de bestiering der maatschappij en de regeering der volken.« Of dit werk ook opspraak wekte? Legers van bestrijderen daagden op.

Zoo hevig werd van weerszijden de strijd, dat, van wege hooger gezag, het stilzwijgen aan beide partijen werd aanbevolen. Intusschen werd het boek, door zijne tegenstanders, aangeklaagd te Rome, als zijnde schuldig aan overdrijving in de leer en aan beleediging jegens de personen.

De H. Congregatie van den Index heeft dan ook het beschuldigde werk aan haar onderzoek onderworpen. en haar oordeel uitgesproken.

Hoedanig of dat oordeel, dat decreet nu is? Het werd uit Rome gericht tot Mgr. den Bisschop van Madrid, die er officiëel mededeeling van deed aan den Eerw. schrijver. den heer Sarna y Salvany: het luidt in hoofdzaak als volgt: »dat er in het aangewezen werk niets is gevonden wat tegen de leer zij; dat de schrijver verdient geprezen te worden voor de degelijke, met zooveel orde en klaarheid ontwikkelde betoogen, die hem gediend hebben, om de gezonde leering rakende, dat vraagstuk uiteen te zetten en te verdedigen, zonder iemand te beleedigen.«

De tijding van die uitspraak te Rome wekte in Spanje eene ware geestdrift: telegrammen briefkaartjes, brieven kwamen uit alle streken van het land den schrijver gelukwenschen; tal van tijdschriften openden een inschrijving om den Eerw. schrijver een waardig geschenk ten hulde aan te bieden, en zoo stroomden de bijdragen toe, dat de eerste lijsten alras 1500 reis bereikten.

Bij eene zoo eervolle openbare betuiging, kon de geëerde schrijver zich niet onbetuigd laten; hij antwoordde dan ook onverwijld in de *Revista*, en besloot zijn overschoonen brief met de volgende woorden en daad: wat nu betreft het kostbaar geschenk waarvoor de bijdragen in verschillende Katholieke tijdschriften worden vermeld, verklaren wij reeds, nu dat wij het alleen aannemen als een *blijk van toewijding van het Katholieke Spaansche volk aan onzen Heiligen Vader bij Zijn gouden Jubilee.*

Met dien verstande aanvaarden wij niet slechts die inschrijving, maar bevelen ze aan en juichen ze toe. Dit geschenk zal onder dien titel ter Vaticaansche tentoonstelling worden opgezonden door tusschenkomst van de »*Revista Popular.*«

J. W. Br.

[1]) Barcelona, libr. y tipogr. catolica, Pino, 5.

Casos de conciencia acerca del liberalismo is insgelijks onlangs te Madrid verschenen, met eene voorrede van *D. J. M. Orti y Lara*, Professor van Metaphysica aan de Universiteit van Madrid en lid van de Academie van Sint-Thomas van Aquinio te Rome.

Dit boekdeel in 4o, XXXIX—367 blz. groot, werd met kerkelijke goedkeuring uitgegeven te Madrid, Tip. del *Asilo de Huérfanos* 1886.

Het Spaansche werk is getrokken uit het Latijnsche van *P. Villada Casus conscientiae his praesertim temporibus accommodati propositi ac resoluti.* Cura et studio P. V. Moralis Theologiae Professoris. Het tweede deel: *De consectariis liberalismi*, verscheen te Brussel in 1885. vol. in 8o. van 392 blz.

De Spaansche vertaling en de er aan toegevoegde bemerkingen heeft men te danken aan *D. Jerónimo Seisdedos*, Priester en Professor van Theologie.

Met geestdrift werd dat werk gelezen en geprezen in Spanje, als een baken en een veilige gids te midden «*de las tinieblas suscitadas por la gran herejía del siglo XIX*, van de duisternissen opgerezen door de groote ketterij der 19e eeuw.«

De gevolgen van het liberalisme, zoo verderfelijk voor de zielen, voor den godsdienst en voor de maatschappij, worden teruggebracht tot drie soorten: de onverschilligheid in zaken van godsdienst en betrekkingen met niet-Katholieken; de geringschatting die het liberale stelsel te weeg brengt betrekkelijk de opvoeding en verzorging der kinderen in alles wat tot het zedelijke en godsdienstige leven behoort; en eindelijk, zekere bijzondere zonden van onrechtvaardigheid, die haar oorsprong vinden in de onbeteugelde lusten tot zingenot, insgelijks gewekt door den geest van het liberalisme.

In het volgend nummer nog een woord nader, alsook over een Portugeesche verhandeling die in het levend vleesch snijdt waar het aangetast is door het portugeesche liberalisme.

Dante en Paus Leo XIII.

Se di tutti gli altri esser vuoi certo
Dietro al mio parlar ten vien col viso.
PARADISO, X, 91.

Indien gij al de anderen wilt leeren kennen,
Volgt dan met uw blik de woorden mijner rede.

Aan het uitspansel der lagere hemelen vallen er soms gebeurtenissen voor, die wij zonsverduisteringen noemen. Edoch weet men wel, dat het inderdaad niet de zon is die alsdan zelf verduistert.

Zoo gebeurt het ook in den loop der eeuwen dat,

onder dezen of genen invloed, deze of gene streken der letterkundige wereld de eene of andere zon aan den hemel der Letteren uit het oog verliezen, soms zooveel mogelijk willen verkleinen of zelfs ontkennen en loochenen.

Niet anders is het gegaan met de letterkundige zon, die wij *Dante* noemen.

Na glansrijke eeuwen van beoefening en bewondering en vereering, kon zelfs Italië zijn Dante uit het oog verliezen: in de twee eeuwen, de 17e en de 18e is er slechts één commentair der *Divina Comedia* verschenen; ja, van 1629 tot 1716 is niet ééne enkele nieuwe uitgave van de pers gekomen.

Heel in het begin dezer eeuw konden er nog Dante miskennende werken verschijnen als dat van F. Bouterwek: »*Geschichte der Poesie und der Beredsamkeit seit dem Ende des* 13 *Jahrhunderts* (Göttingen, 1801).

En toch moest ook Bouterwek erkennen, dat Dante's werk, wil men het fragmentarisch beschouwen, een der edelste en schoonste voortbrengselen is, die ooit door een oorspronkelijken geest der wereld geschonken werden.

Die miskenning in Duitschland is vooral in onze dagen luisterrijk vergoed geworden, niet alleen door de Duitsche *Dantegesellschaft* en het *Jahrbuch* der Dantegesellschaft, maar ook door zeer verdienstelijke werken over Dante, die nu in de laatste jaren door geheel Duitschland als in edelen wedstrijd Dante's waardeering en roem hebben verspreid. Alreeds in 1803 aarzelde een *Schelling* niet te verklaren, dat »Dante is de Hoogepriester van het Heilige der Heiligen waar de godsdienst en de dichtkunst zich vereenigen. Hij is het, die de moderne kunst gewijd heeft en haar heeft aangewezen hare ware roeping. Begiftigd met een geest, die alle zijne tijdgenooten overtrof, heeft hij in eene innige verknochtheid weten te paren de begrippen van den godsdienst, van de wetenschap en van de poëzie, alsook de gebeurtenissen van zijn tijd. [1])

Als tegenhanger van het werk van Bouterwek, of beter gezegd, als tegenstander zij hier aangewezen en aangeprezen het werk van *Ozanam*, *Dante et la Philosophie catholique au XIIIe siècle.* [2])

Ook zij hier nog gewezen op het zeer verdienstelijke werk van *M. J. J. Ampère*: »*La Grèce, Rome et Dante, études littéraires d' après nature*, waar ons blz. 213 terecht verklaart, dat »Dante est un admirable *cicerone* à travers l' Italie, et l' Italie est un beau commentaire de Dante.«

Niet slechts Ampère, de l' Académie Française, ook *Fauriel*, in zijne zoo toegejuichte lessen, ook *Lenormant* in zijn talrijk bezochten cursus wedijverden, ieder in zijn bijzonderen kring, en beschouwden en verklaarden van hun verschillend standpunt af, de schatten en de schoonheden van Dante's dichterlijke schepping.

Het kan niet in onze bedoeling liggen, wat ons de beperkte ruimte in *De Wet. Ned.* zou beletten, hier eene volledige bibliografia Dantesca bij de verschillende volkeren der wereld te verzamelen en hier te behandelen, edoch zullen wij wel Italië en Duitschland en Nederland in oogenschouw nemen.

[1]) Schelling's Werke, V, 152 en v.
[2]) Louvain, 1837, pp. 281 en v.

Laten wij beginnen met Italie.

Van het begin dezer eeuw tot het jaar 1865, zijn er, volgens de *Bibliografia Dantesca* van *Visconte Colomb de Batines* niet minder dan 238 uitgaven van Dante verschenen. Wij nu zullen hier slechts gewagen van een en ander, wat er sinds dat jaar in Italië over Dante is verschenen en nu pas werd gedaan. Wat Koning Humbert deed, is een aardigheid; wat Paus Leo deed, is een allervruchtbaarste instelling, waarop wij nader terugkomen. Het ware tijd verloren, gingen wij naar grooter volledigheid zoeken dan die wij gemakkelijk uit onze boekerij vergaren. Alleszins zullen daaraan ook onze lezers genoeg hebben.

Slechts ééne bemerking vooruit: onze eeuw beweert niet te houden van dogma's, en nu is er toch onder alle dichters niet één, die meer dogma's in zijn poëma heeft ingevlochten dan wel Dante; zoodat terecht 's mans grafschrift luidt:

Theologus Dantes, nullius dogmatis expers.

Het mag dan niet ons bevreemden, dat wie vreemd is aan scholastiek en mystiek, wie vreemd is aan Dante's Katholieke geloofswaarheden en aan de Roomsche begrippen en gebruiken, soms moeite zal hebben om Dante te verstaan. Van daar ook, dat zoo vele vertalingen door niet-Katholieken gemaakt, soms veel te wenschen overlaten. Ja, wanneer zelfs een *K. Witte*, een Nestor onder de Dante-commentaren in Duitschland, bij wijlen weifelt en misstapt, dan zij het vooral daaraan geweten, dat hij niet volkomen vertrouwd is met het innige der Katholieke Kerk. Daarover meer bij *Schündelen*: *Theologie und Philosophie bei Dante.* Al heeft dan zelfs een Frederik Schlosser gezegd, dat hij twaalfmaal de *Divina Comedia* gelezen had, zonder er den zin van te vatten, zulks mag geen reden zijn voor een Katholiek, om Dante niet te lezen: hij immers zal hem gemakkelijker leeren begrijpen, al blijven tal van moeielijkheden over.

Dante zelf heeft verklaard in zijn brief aan Cane della Scale, dat zijn poëma waarlijk *è polisenso*; dat er behalve de letterlijke zin, die de eerste tolk is van de ware beteekenis, ook nog is de *allegorische* zin, die insgelijks de ware zin is; vervolgens heeft men er den *moreelen* zin, die een leer en aansporing tot deugd is, door den lezer bij verschillende gedeelten des gedichts zich ten nutte te maken; en in de vierde plaats den *anagogischen*, die niet anders is dan eene uitbreiding van de drie vorige zinsduidingen, een geestelijke, verborgen, mystieke zin aan de letterlijke beteekenis verbonden. Dat nu hier een onmeetbaar veld open ligt waarin de Dante-verklaarders al zeer uiteenloopende wegen kunnen volgen, zeer verschillende meeningen kunnen deelen en elkander tegensprekende opvattingen kunnen voorstaan, laat zich begrijpen. Ook hebben wij ons hier niet bezig te houden met de velerlei redenen en bijomstandigheden, die ons het verstaan van dit of dat gedeelte van Dante soms moeielijk maken.

Welkom intusschen mag ook zijn de nieuwe Commentaire van

Olivo Vannucchi,

Nuovo Commento ai passi piu oscuri della Divina Commedia. Ac *Lucca*, cart. e tip. *Eredi Grassi.* 1886. (In 16, p. 80. Pr. £ 1.)

Niet alle verklaringen van de moeilijke passages van Dante die hier worden gegeven, zullen door allen worden onderschreven. Er zijn er bij waarmede ook de *Civiltà cattolica* verklaart het niet eens te zijn. En dat zou ook wel het geval zijn met Vannucchi wanneer de *Civiltà* zelve een soortgelijk werk schreef.

Voor de Christenwereld heeft Dante zijn poëma geschreven; zijn plan, zijn werk is aangelegd met het oog op Gods plan en doel: de verlossing van het menschdom en zijne opleiding tot zijne hoogste bestemming, door de natuur en de genade, de rede en de openbaring, de vrijheid en de wet, door middel van het tijdelijk bestuur van den staat en het geestelijk bestuur der Kerk, den Keizer en den Paus. Wij hebben dus te doen met philosophische en staatkundige even als met theologische en godsdienstige vraagstukken en toestanden. Wij hebben hier een soort van leerarend encyclopedisch Epos, dat hemel en aarde, de werken van God en de werken der menschheid in zijne zangen ontvouwt en bezingt.

Ook van dit poëma zelf mag worden gezegd:
Al quale ha posto mano e cielo e terra.
Hemel en aarde hebben er de hand in gehad.

Wie inzonderheid worden uitgenoodigd door den Dichter zelven om hem te volgen:

Voi altri pochi, che drizzaste il collo
Per tempo al pan degli angeli, del quale
Vivesi qui, ma non sen vien satollo,

Metter potete ben per l'alto sale
Vostro navigio, servando mio solco
Dinanzi all' acqua, che ritorna eguale.

p. 684. PARADISO 11, 10.

Gij, in klein getal, die reikhalzend zijt naar het Brood der Engelen, waarvan men hier leeft, maar zich toch nooit verzadigt, gij kunt uw schip in volle zee doen varen, als gij in de vore volgt, die mijn vaartuig achter zich laat, maar die zich alras weer sluit.

De boosheid onzer tijden heeft het beproefd het poëma van Dante te doen dienen gelijk ook den Bijbel, om er voor hare hedendaagsche dwalingen en hartstochten een steun in te vinden, zelfs voor de Italiaansche revolutie, tegen Kerk en Paus. Meer nog: een Franschman, *Aroux*, vond er een *Dante hérétique, révolutionnaire et socialiste* in. Eene dusdanige misduiding is geen wederlegging waard. Betreffende Dante's poëma ten opzichte van de tijdelijke macht van den Paus heeft men zelfs in Nederland getracht, die verdraaiing ingang te doen vinden en Dante tot Piemonteeschen annexatie-man te hervormen.

Wij bereidden er destijds een brochure tegen en kunnen nu ter wederlegging dier valsche en sluwe stelling aanwijzen het later verschenen werk, 436 bladzijden, van P. *Francesco Berardinelli*: *il Dominio temporale de' Papi nel concetto politico di Dante Alighieri, con un appendice sul senso allegorico della Divina Commedia* [1]). Geleerder en beter betoogend werk over dat aangewezen vraagstuk is ons niet bekend. En om nu weer terug te komen op het algemeen begrip van het reuzenwerk, neme men tot gids dat ander hooggeprezen werk: *Il concetto della Divina Commedia, dimostrazione* van dienzelfden P. *Francesco Berardinelli* [2]).

Dit brengt ons tot het hierboven aangegeven uitgangspunt, het jaar 1865 terug; en tegen de politieke en ongodsdienstige hermeneutiek der revolutie stellen wij uit 1864— 1867;

La Divina Commedia di Dante Alighieri col Commemento cattolico van *Luigi Bennassuti, Archiprete di Cerea*. Verona. Civelli.

Het beste wat er door vele voorgangers op dit gebied geleverd was, heeft deze commentator hier als in één schatkamer bijéén gebracht. Zijn scherpzinnig oordeel weet doorgaans de meest juiste zienswijze en verklaringen te kiezen, zonder zich ooit tot volgeling te maken van wie ook; ook daar waar hij de ware zienswijze van anderen deelt, weet hij door zijn stijl en trant nog zich zelf te blijven. Beter dan wie ook vóór hem, heeft hij de typographie van het reuzenpoëma ontworpen, en zoo goed als wie ook, heeft hij den allegorischen zin van het werk verklaard en toegelicht, al wil het ook ons toeschijnen, dat niet allen, ook wij niet, het hem op alle punten gewonnen geven. Zoo b. v. wil hij door *Lucia*, de *Donna gentile*, die Dante bijstaat, *de Kerk* verstaan hebben, terwijl de meesten, en wij met hen, van meening zijn, dat de Dichter de *genade* eerder dan de Kerk bedoelde. Door den geheimnisboom in den XXXII Zang van het *Vagevuur* meent *B.*, dat Dante het oog had op *het Menschdom*, terwijl anderen er *het Romeinsche Rijk* in willen gedacht hebben.

De wagen van den Griffoen, die vastgemaakt wordt aan den tronk van dien boom zou, volgens B. een figuur der Kerk zijn, terwijl er anderen het Pausschap of liever den Pauselijken Stoel willen bedoeld hebben, daar de dichter meldt, dat die wagen door den Reus (Filips den Schoonen) gevoerd werd op een vrij grooten afstand van het woud, en iedereen weet, dat Clemens V. zich door dien Koning liet overhalen om den Pauselijken zetel van Rome (den stam van den geheimenisboom) over te brengen naar Avignon. Zoo zijn er nog enkele punten, maar die niet mogen beletten dit werk ten hoogste aan te bevelen, aan alle katholieke scholen, ja, aan alle Katholieke lezers.

(*Wordt voortgezet*). J. W. BROUWERS.

Mary Stuart. A Narrative of the first eighteen years of her live, principally from original documents. By the Rev. *Joseph Stevenson*, S. J. [1]) Edinburgh. 1887.

Nu pas, den 8en Februari jl., was het driehonderd jaren geleden dat Maria Stuart, Koningin van Schotland, in het slot Fotheringhay »op een daar toe met voordacht gesmede wet, om Vondel's woorden te gebruiken, en onder schijn, dat ze Elisabeth naar het hart en de kroon gesteecken had, valschelijck en gru-

[1]) Modena, tip. dell' Immac. Concezione. In 16, 436 blz. Pr. £ 4.

[2]) Napoli. Salvatore Barbieri, Trinità Maggiore No. 47, In kl. 8o. 500 blz. Pr. £ 3.

[1]) Edinburgh, William Paterson. (XVI—270 pag.) Voor drie jaren had de Schr. zich tot taak gesteld, stennende op totnogtoe onbekende oirkonden van de geheime Archieven van het Vaticaan en van het British Museum, de gedraging van Maria Stuart ten opzichte der verraderijen van haar bastaardbroeder graaf Moray en de eerste jaren van haar gevangenis toe te lichten.

welijck, tegens alle goddelijck en menschelijk Recht, werd onthoofd. Vondel, de ridderlijke verdediger der vermoorde onschuld, der gemartelde Majesteit, zong ons:

> Geen pen van Kurle of Nan, geen brief van Babington,
> Of iet, hun uit den hals door pijn of schrick getogen
> Vont vatten den haer eer, tot voorstaat van de logen,"

en ziet, na de vele documenten, die in de laatste jaren uit de Archieven zijn aan het licht gekomen, en Maria Stuart hooger en hooger hebben doen rijzen in de eerbiedige bewondering en hartelijke waardeering der beschaafde wereld, kwam nu, te goeder ure, bij het derde Centenarium van haar marteldood, het boven genoemde werk, als een allerkeurigste en geurigste bloemenkrans, haar grafstede versieren: dit werk is immers de levensgeschiedenis harer jeugd, harer eerste achttien jaren. Wij zijn hier getuigen van hare eerste kindsheid en hare verdere opvoeding; wij zien haar hier, volgens de *State Papers*, in hunne beide afdeelingen van *Domestic and Foreign*, en volgens hier voor het eerst uitgegevene archivarische bescheiden, of oude zeldzaamste drukken slechts in vorstelijke Sloten in Schotland te vinden, naar het leven en de waarheid geschetst. Ziehier de inhoud der tien hoofdstukken.

1. Maria's Ouders, Koning Jacobus V. en Maria van Guise.
2. Van Maria's geboorte — 8 December 1542 — tot de vermoording van den Cardinaal Beton (28 Mei, 1546).
3. Van Beton's dood tot Maria's aankomst in Frankrijk (1546—48.)
4. Koningin Maria in Frankrijk (1548—51.)
5. Opvoeding der Koningin in Frankrijk (1551—58).
6. Maria Stuart, Koningin van Frankrijk (1559—60).
7. Maria als weduwe in Frankrijk (1560—61).
8. Haar vertrek uit Frankrijk (1561).

Wat was die Koningsdochter, op haar 18e jaar al weduwvrouwe, alreeds eene hoogst ontwikkelde en karaktervolle vrouwe. Zij weet, den meest ervaren staatslieden van Elisabeth in de klem te houden en doet haar godsdienstovertuiging gestand met manmoedigheid, ja, heldhaftige onverschrokkenheid. En aangaande haar zeden, wat het Fransche Hof destijds al ware, zal men, na dit boek te hebben gelezen, gaarne onderschrijven wat de schr. verzekert: bij mijn beste weten, is, gedurende de jaren, dat Maria Stuart aan het fransche Hof verbleef, nooit, zij het dan ook slechts eene enkele stem van blaam opgegaan tegen Maria Stuart, hetzij als jonkvrouwe, hetzij als echtgenoote, hetzij als weduwe [1]).

Uit de beste bronnen is deze levensbeschrijving geput, en in welken reinen glans straalt ons hier het jeugdig prinsesje en de aangroeiende maagd al tegen! Overigens heeft de schr. zich niet vergenoegd met den ontwikkelingsgang der Koningsdochter en vrouwe en weduwe te schetsen, neen, ook den achtergrond der politieke gebeurtenissen heeft hij met meesterhand geteekend! Wat leeren wij er in het ware daglicht aanschouwen en een Hendrik VIII, en eene Elisabeth, maar ook Jacobus V, eene Maria de Guise, zuster van den Hertog en van den Cardinaal, eene der edelste vrouwen dier eeuw, als ook Antoinette de Bourbon, een toonbeeld voor volgende eeuwen. Zoo zijn ook de beeldtenissen van den Hertog de Guise en van den Cardinaal de Guise met meesterhand geteekend. Een ieder, zal dit boekwerk welkom zijn.

J. W. Br.

[1]) Allerboeiendst is het hier te kunnen nagaan de zedelijke invloeden welke op haar karakter, op haar hart, op haar godsdienstzin gewerkt hebben. In het kind, het meisje, de jonkvrouwe zien wij de hooge en zeldzame eigenschappen zich vormen, die de Koningin op den troon en in den kerker onderscheidden.

Relations between the English and Scotch Pirates and the »Reformation Movement« (The Armada provoked by Piracy.)

Ziedaar het geschrift van eene allerbelangrijkste studie in *The Catholic World*.

Onder anderen wordt daar genoemd een der meest wilde zeeroovers, half-zeeroover, half-dwalende ridder van de »Hervorming«, Tomas Cobham, die ook op eigen gezag slag leverde aan de vijanden der waarheid *whoever the service of God was likely to be repaid with plunder«*, als die zijn dienst Gods betaald werd met plunderingen.

Wie meer van 's mans snoode daden wil vernemen, make kennis met het genoemde Amerikaansche Maandschrift.

Zelfs *Froude*, in zijne *History of England*. vol. VIII, p. 467) achtte zich verplicht te bekennen, dat de Engelsche Protestanten het zich geoorloofd rekenden alles te nemen en te kapen wat eigendom was der papisten. Het Protestantisme door dusdanige drijfveeren van bekeering geholpen, was dan ook vooral sterk in de steden, die zeehavens hadden.

English Protestants it was evident regarded the property of papists as a lawful prize whenever they could lay hands on it, and *Protestantism, stimulated by these inducement to conversion*, was specially strong in the seaport towns.

En dan Hawkins met zijn handel in slaven, hij de »legalized pyrate« van de Koningin van Engeland, die dan ook haar dividend had in zijn buit.«

Dezelfde beroemde Engelsche Protestantsche geschiedschrijver leert ons nog betreffende het slag van lieden, die tot »Cecil« honorable correspondents on the continent« behoorden, lieden die »bereid waren tot moorden, tot vergiftigen, tot plunderen, of eerlijke burgers in den val te krijgen, mits zij voorzien werden van geld om te leven, in luxury and profligacy.«

En dan de zeeroover *Drake*, aan wiens strooptochten *the Queen* de openbare goedkeuring gaf en zelfs een feestmaal aannam aan boord van het schip Deptford. Bij die gelegenheid schonk de edele Elisabeth het ridderschap aan haar zee-vrijbuiter.

Ook Schotland leverde onder Koningin Elisabeth »puritan pirates« in overvloed op. Een der voornaamste was *James*, graaf van *Bothwell*. Met hem nam een Bond van Schotsche Peers het besluit om Darnley, den echtgenoot van Maria Stuart te ver-

[1]) Een zijner handelsschepen met slaven bevracht, werd door Hawkins geschat op veertigduizend dukaten.

moorden, omdat Darnley der Protestantsche zaak vijandig was.

Na de uitvoering van dat moordplan onderteekenden die Schotsche Barons »Peers of Parliament«, eene verklaring, waarbij de Graaf van Bothwell, als een voegzaam echtgenoot voor de Koningin-weduwe werd aanbevolen; ofschoon allen, die tegenwoordig waren wel wisten dat »*Bothwell was a married man at the period named.*« getrouwd was [1]).

Betreffende de allerlaaghartigste kuiperijen van Lord Moray, tegen Maria Stuart in zake de »Casket of Letters« wordt verwezen naar *Goodall's Examination* 1574; *Tytler* Sr's, *Inquiry*, 1560—70; *Whitakers Vindication*, 1789—90, en vooral naar de twee boekdeelen van *Mr. Hosack.*

Bothwell is in 1577, als gevangen in Denemarken gestorven. Het Deensche gouvernement zond aan Koninginne Elisabeth een afschrift van Bothwell's »death-bed confession, witnessed by four officials of the Danish governement.

De Luthersche bisschop stond hem bij, toen hij de verklaring aflegde, dat Maria Stuart en hare »*immediate friends knew nothing of the murder of Darnley*, vrienden hoegenaamd niets vooruit wisten van den moord, die op Darnley zou worden gepleegd.

Maar wat deed Koningin Elisabeth? Zij onderdrukte dat stuk en die verklaring op dezelfde wijze als zij uit alle winkels der Engelsche boekverkoopers deed weghalen de confessie van George Buchanan [2]), die het nageslacht ter kennis wilde brengen, dat hij was teruggekeerd tot den godsdienst, dien hij had verlaten en »hoopte, dat de Almachtige God hem mocht vergeven alle de voorbedachte smaad en hoon, waarmede hij de Koningin van Schotland had belasterd.«

J. W. BROUWERS.

Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde.

WEDSTRIJD VOOR 1888.

Eerste vraag. Oudgermaansche Taalkunde. Verhandeling over het gebruik der bijvoegende wijs (subjunctief) in het Gothisch, Oud-friesch, Oud-saksisch en Oud-hoogduitsch.

Tweede vraag. Middelnederlandsche Taalkunde. Men vraagt het opstellen der klank- en vormleer van het Middelnederlandsche dialect der *St. Servatius Legende* van HEYNRIJCK VAN VELDEKEN, uitgegeven door BORMANS (Maastricht, 1858).

Derde vraag. Nieuwe Taalkunde. Eene critische verhandeling over de vertaling onzer wetten sedert 1830.

Vierde vraag. Letterkunde. Lofrede op Hendrik Conscience. Voor dit werk, dat de diensten zal doen kennen welke Conscience aan het Vlaamsche volk bewezen heeft, zal vooral de stijl in aanmerking komen.

Vijfde vraag. Vlaamsche Beweging. Eene geschiedkundige en critische verhandeling over de drie taalwetten in België.

Zesde vraag. Vaderlandsch tooneel. De oorsprong van het burgerlijk blij- of kluchtspel in de Zuidnederlandsche gewesten en de ontwikkeling daarvan tot omtrent 1500, met bijzonderen blik op de rol van den »Boeze« (Lucifer, Satan, Sinneke enz.)

De schrijver zal, ter inleiding van zijn werk, in de geschiedenis der dramatische kunst opklimmen tot aan de eeuwen der Merovingische koningen. Vervolgens zal hij in 't licht stellen in hoeverre de wereldlijke tooneelvoorstellingen zich van de kerkelijke (namelijk kluchtige) tooneelen hebben gescheiden en eindelijk weer daarmede zijn versmolten.

In de Februari-zitting der Academie is besloten, dat onder de prijsvragen later, uit te schrijven voor 1 Augustus 1889, de volgende zal worden opgenomen:

Letterkunde. Men verlangt eene critische verhandeling betrekkelijk de verdiensten en de strekking der oorspronkelijke Noord- en Zuid Nederlandsche, zoo geschiedkundige als zede- en karakterschetsende romans, sedert 1780 tot 1887 gedrukt, met uitzondering der levende schrijvers.

Voorwaarden. Enkel handschriften en niet te voren uitgegeven stukken worden ten wedstrijde aanvaard.

De werken moeten leesbaar in het Nederlandsch geschreven en voorzien zijn van eene kenspreuk of teeken, enz.

De schrijver van elk bekroond werk zal namens de Academie eene belooning ontvangen van 600 franks, ofwel een gedenkpenning van gelijke waarde.

De mededingende handschriften ten antwoorde op de zes eerste vragen moeten bij den bestendigen Secretaris (Fr. de Potter, Godshuizendreef, 29) ingezonden zijn vóor den 1en Augustus 1888. Voor de zevende vraag is het uiterste tijdstip der inzending de 1e Augustus 1889.

De Academie eischt de grootste nauwkeurigheid in de aanhalingen en vraagt uit dien hoofde, dat de mededingers de uitgaven, alsook de bladzijde der door hen aangehaalde boeken, zouden aanduiden.

Eindelijk meent de Academie den mededingeren te moeten berichten, dat al de handschriften, aan haar oordeel onderworpen, als haar eigendom in hare archieven bewaard blijven. Niettemin zullen de mededingers er, te hunnen koste, een afschrift van kunnen bekomen mits overeenkomst met den bestendigen Secretaris.

Gent, 20 Maart 1887.

De Bestuurder,
P. WILLEMS.

De bestendige Secretaris,
FR. DE POTTER.

Spaansche Studiekamer.

DOCUMENTOS EPISCOPALES *contra el liberalismo reinante*, met een voorrede van *D. J. M. Orti y Lara*, lid van de Academia Romana de Santo Tomas de Aquino. In 4o, XX—75 blz. Madrid. Tip. de los Huérfanos.

---

1) Dat huwelijk werd ontbonden door den Aartsbisschop van St. Andrews op grond van bloedgenootschap in den vierden graad.

2) Laffer en vuiger Judas als die Buchanan is ons niet bekend. Dezer dagen, het werk van *John Hosack* nog eens naslaande, lazen wij, o. a. op. blz. 166 en. v. aantijgingen tegen Maria Stuart door Buchanan uitgebraakt en vonden verlichting voor onze verontwaardiging waar Hosack op blz. 168 zegt, dat Buchanan, een der bestendigste vleiers (in verzen en proza) was van Maria Stuart zoolang zij op den troon was, haar nu, in den kerker zijnde „persued her with the malice of a demon" vervolgde met de boosheid en list van een duivel.

J. W. Br.

LA PACIFICACION SOCIAL, door *Fr. C. de Igualada.* Met Kerkelijke goedkeuring. Barcelona. Libr. catolica. In 4o. 171 blz.

LA BIBLIA, beschouwd als poëma. Rede van Dr. *J. Taronji y Cortes*, bij de plechtige opening van den Academischen cursus van 1886—1887 in het Seminarie van Sint-Dionysius, *Granada*. Impr. de José *Lopez Guevara.*

LA ATLANTIDA, dit reeds wereldberoemd — behalve in Nederland — poëma van onzen confrater en vriend *Mossen Jacinto Verdaguer*, in het Castellaansch overgebracht door *Melcior de Palan*, verschijnt hier in zijn *derden druk*. Madrid. Libr. de E. Hernández. In 8o., 343 blz.

Ook over dit werk spreken wij uitvoeriger in onze reeks van art. over Spanje en Portugal, weldra te openen.

NUNEZ DE ARCE. *G. Miscelánea literaria*: verhalen, artikelen, verslagen en dichtstukken. Dit werk is opgenomen in de bibliotheek »Arte y Letras.« Het is geïllustreerd door E. Xumetra. Barcelona. Tip. de D. Cortezo y Comp. in 4o., 428 blz.

Wij hebben destijds zijn poëma: Broeder Martin (Luther) vertaald en als feuilleton in *De Amstelbode* medegedeeld. en zullen bij gelegenheid meer over dezen uitstekenden dichter van het tegenwoordige Spanje zeggen.

CAMPOAMOR. *R. Los pequenos poemas*, por Ramón de Campoamor. in 8o., XVIII—217 blz. Madrid. Libr. Murillo. Ook deze dichter zal zijn art. hebben.

CANOVAS DEL CASTILLO. *La Campana de Huesca*; Kronijk der XIIe eeuw, met de voorrede, die *D. Serafin* Estébanez Calderón (de Kluizenaar) vóór zijne tweede uitgave schreef. Hier hebben wij de vierde uitgave. In 8o., XXXVI—572 blz. Madrid. Libr. Murillo.

CATA DE CALELLA. J. A. Het wonderbare leven van de *Heilige Rosa de Lima*, volgens de onuitgegeven handschriften van den Eerw. P. fr. José Ant. Cata de de Calella, Capucijn. Met Kerkelijke goedkeuring. Barcelona. Libr. Catolica.

TORRAS Y BAGES. J. *El rosario y su mistica filosofia*, par D. José T. y. B. Met Bissch. goedkeuring. In 8o., 331 blz. Barcelona. Tip. Catolica.

LA POLITICA DE FELIPE II. Gedenkschrift voorgelezen in het Athenæum van Madrid, door *D. Daniel Lopez*, eerste Secretaris van de afdeeling der Historische wetenschappen. Madrid. Impr. Hernández.

AVENTURAS DE GIL BLAS DE SANTILLANA, *robadas á Espana* ontstolen aan Spanje en *adoptadas*, gewijzigd voor Frankrijk door Mr. Le Sage, teruggegeven aan zijn vaderland en aan zijne geboortetaal door een naijverigen Spanjaard, — *P. Isla* — die niet gedoogt, dat men den gek scheert met zijne landgenooten. Madrid. Impr. de la Viuda é hyo de Marin, 1797: en de vertaling in het Spaansch door een Bisschop, Mgr. *Don Jos. Martinez de el Villar*, van het werk van onzen landgenoot *Drexelius*: *Nizetas ó la incontinencia vencida.*

Ook alreeds in dat werk zou de heer *A. J. Domela-Nieuwenhuis*, die ons dezer dagen uit Halle a/S. zijn belangrijk en waardig geschreven art. (18 blz.) »*De Magdalenavraag*« toezond, — reeds hier zij hem onze dank betuigd — kunnen zien, hoe onjuist zijn gezegde op blz. 18 is: »De Christelijke leer verlangt geestelijke kuischheid, zonder de middelen aan te wijzen, die daartoe voeren.«

BRAVO Y TUDELA. (A). — *Maria Magdalena*; geschiedkundig-godsdienstige lectuur. In 4to. Eerste afl. (1 à 16 blz. en twee chromos). Dit werk zal twee boekd. beslaan. Madrid. Impr de Pedro Nunez.

J. W. Brouwers.

Mededeelingen.

Het XXe Nederl. Taal- en Letterkundig Congres zal te *Amsterdam* plaats vinden op 27, 28 en 29 September.

De regelingscommissie is samengesteld uit de volgende ingezetenen van Amsterdam: Mr. G. Van Tienhoven, Burgemeester van Amsterdam, eere-voorzitter; Mr. N. De Roever, secretaris; Dr. G. Kalff, 2e. secretaris; M. A. Perk en A. C. Wertheim, penningmeesters.

M. W. Van der Aa, Taco H. De Beer, H. L. Berckenhof, J. L. Beijers, H. J. Biederlack, H. Binger, H. Th. Boelen, Ch. Boissevain, F. C. De Brieder, Mr. P. A. Brugmans. G. S. De Clercq, Dr. P. J. H. Cuijpers, P. Van Eeghen, Dr. G. Van Gorkom, F. Van der Goes, J. P. Hasebroek. W. J. Hofdijk, Tj. Van Holkema, Bart Van Hove, P. H. Hugenholtz, D. H. Joosten, Martin Kalff, J. J. L. Ten Kate, Dr. R. A. Kollewijn, J. De Koo, Mr. A. Kerdijk, Dan. De Lange, Dr. E. Laurillard, Mr. W. F. Van Leeuwen, D. E. Van Lennep, Mr. W. W. Van Lennep, D. C. Meijer Jr., F. E. Posthumus Meijjes, F. D. O. Obreen, H. J. de Marez Oijens, Dr. E. D. Pijzel, Prof. Mr. H. P. G. Quack, Mr. E. N. Rahusen, Dr. H. C. Rogge, A. L. De Rop, J. H. Rössing, Mr. J. A. Sillem, Prof. Dr. J. G. De Hoop Scheffer, D. H. Schmüll, C. Schöffer, Prof. Dr. B. J. Stokvis, Prof. Dr. J. Verdam, Mr. Henri Viotta, R. W. P. De Vries, Dr. G. F. Westerman, Mr. C. M. J. Willeumier, S. J. Bouberg Wilson.

Hieruit worden benoemd twee sub.-commissiën:

a. Voor tooneelvoorstellingen en concert: Taco H. De Beer, H. Binger, Bart Van Hove, Dr. R. A. Kollewijn, Dan. De Lange, Dr. E. D. Pijzel, J. H. Rössing, Mr. H. Viotta, S. J. Bouberg Wilson.

b. Voor ontvangst, gezellig verkeer en diner: J. H. Biederlack, F. C. De Brieder, D. H. Joosten, Martin Kalff.

NB. Het permanent bestuur der Nederlandsche congressen is te Amsterdam vertegenwoordigd door de heeren: Prof. J. A. Alberdingk Thym en H. De Veer.

Jhr. Mr. J. W. M. Schorer, Commissaris des Konings in Noord-Holland zal ook het eere-voorzitterschap bekleeden.

De Portefeuille zal bij het begin van den nieuwen jaargang, 1 April, in gewijzigden vorm verschijnen en wel met illustraties in den tekst, terwijl maandelijks tevens een ets zal worden gegeven van onze meest be-

kende artisten op dat gebied, de laatste meerendeels naar Hollandsche schilderijen van onze eerste meesters.

Ook zullen zooveel mogelijk maandelijks in den tekst oorspronkelijke compositiën van Ned. componisten worden opgenomen.

Op den Index werd geplaatst (9 Maart 1887) dat wil zeggen is veroordeeld en verboden, zoodat niemand waar ook ter wereld en in welke taal het ook zij, mag uitgeven noch, als het uitgegeven is, mag lezen of bewaren »*Le Pape et l' Allemagne.*

Duitschers en Franschen streden over de vraag, aan welk volk de eer toekomt den ogivalen stijl te hebben uitgevonden.

Een belangrijk stuk is dezer dagen gevonden, volgens hetwelk geen twijfel meer mogelijk is aan de reeds meermalen verdedigde stelling, dat de ten onrechte »gothisch« geheeten bouworde ontstaan is in Noordelijk Frankrijk. Een Hongaarsch archaeoloog, Heusylmann, professor aan de Academie te Buda-Pesth, bestudeerde de overblijfselen van de kerk te Topusco, in Croatië, en de stukken betreffende haren bouw heeft bewezen dat die Kerk het werk is van een Franschen Monnik, nl. uit het Cistercienser klooster van Clairvaux. De kerk te Topusco werd gebouwd in 1217, tien jaren vóór de stichting van de Onze-Lieve-Vrouwe-kerk te Trier.

(*Le Journal des B. A. et de la Litt.*)

Aan het verslag der koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten te 's-Hertogenbosch over het jaar 1886, is het volgende ontleend.

De school werd bezocht door 225 leerlingen, waarvan 174 onderwijs ontvingen in handteekenen, 8 in schilderen, 13 in boetseeren en 18 in bouwkundig teekenen. Naar hun toekomstig beroep, waren de leerlingen aldus verdeeld: 4 kunstschilders, 3 graveurs, 1 bouwkundige, 26 beeldhouwers, 3 steenhouwers, 3 metselaars, 11 schrijnwerkers, 64 timmerlieden, 5 goud- en zilversmeden, 6 ijzersmeden, 1 koper- en blikslager, 27 ververs; 71 waren nog scholieren.

De uitspraak van het Latijn, die, zooals bekend is, heden ten dage in ieder land anders is, heeft in toongevende kringen in Engeland eene groote wijziging ondergaan. Door het philologisch genootschap te Cambridge is eene uitspraak aangenomen, welke, zoover men kan nagaan, die van de tijden van Keizer Augustus zeer nabij komt en voor het grootste gedeelte met de Duitsche uitspraak overeenstemt. Slechts daarin is men verder gegaan dan deze, dat men de *c* ook vóór de *e* en *i* als *k* uitspreekt en dus praat van kekini (voor cecini, ik zong), van Kikero (voor Cicero) enz. Ook meent men den gewonen klank van de letter *t* ook in den uitgang tio, tium enz. te moeten laten hooren en dus in de uitspraak onderscheid te moeten maken tusschen woorden als concio, vergadering en conditio, toestand, een onderscheid, dat door de Nederlandsche en Duitsche Latinisten in den regel niet wordt gemaakt.

Over de ontdekking van een Rubens wordt aan *the Times* geschreven:

Een schilderij van Rubens is bij Mad. Tussaud & Sons, eigenaars van het welbekende wassenbeelden-kabinet, ontdekt. Zij hing daar reeds ongeveer 30 jaar in de voorzaal en stelt voor de episode uit Virgilius' *Aeneas*, waar Dido en Aeneas op de jacht door een onweer overvallen worden. Het gelaat der Carthageensche vorstin is het portret van Rubens' vrouw.

Vorst Nicolaas van Montenegro heeft aan de bibliotheek der Kamer een drama in drie bedrijven aangeboden, getiteld: *De Czarine van den Balkan*, welk stuk door hem geschreven is.

Te Riva in Italië is een Hebreeuwsch opschrift gevonden, gedateerd van het jaar 4380 der wereld, of 620 vóór Christus. Het is een der oudste gedenkteekenen der Hebreeuwsche taal, die wij bezitten, en wedijvert in ouderdom met de vroegste Grieksche inscripties, die tot ons zijn gekomen. Het stuk is thans in handen van Professor H. Muller te Weenen.

Inhoud van Tijdschriften.

Studiën op Godsd.- Wetenschappelijk en Letterkundig gebied 19e jaargang deel XXVIII. afl. 2. I. Athanasius Kircher. V. Becker. — II. Het lager onderwijs in Nederland sedert 1857. S. Van den Anker. — III. De telephonie op verren afstand.

Stimmen aus Maria-Laach. 1887 afl. 3. A. R. P. Petrus Beckx. — Die »Parität« in der Schule. L. v. Hammerstein S. J. — Eine moderne Offenbarungstheorie. I. Aug. Langhorst, S. J. — Charakter der zwei ersten Christenverfolgungen, II. (Fortsetzung) K. Kneller S. J. — Die Jubiläums-Anstellung der Kgl. Academie der Künste zu Berlin 1886. II. (Schluss.) St. Beissel S. J. — Der Sognefjord. Steifzüge durch Skandinavien. Alex. Baumgartner S. J. — Recensionen. — Empfhelenswerthe Schriften. — Miscellen. —

The Month, 24e jaar. Maart. I. The existence of God. A. Dialogue, Part the Second, by the Editor. — II. The Physical Charasteristics of the irish People, by the Rev. Edmund Hogan. — III. The Occult Wordl, by E. H. Dering. — IV. Solar Flames, by M. L. Cortie. — St. Brigid and the blind Nun, by Aubrey de Vere. — VI. A. Trip to Scandinavia. A. Midsummer Ramble, by the Rev. Charles C. Clarke. — VII. Mission of Algeria, by the Rev. Henry Gilson. — VIII. Chivognomy and Chiromancy. — IX. The French Refugee Priest in England. Part. II. — X. Tio Pelleyo, A. Spanish. Story by Father Coloma, S. J. — Riviews. Literary Record.

INHOUD: Op Universiteitsgebied. — Huldeblijken aan Z. H. den Paus. — El liberalismo es pecado. — Casos de Conciencia acerca del liberalismo, door *J. W. Br.* — Dante en Paus Leo XIII., door *J. W. Brouwers.* — Mary Stuart, door *J. W. Br.* — Relations between the English and Scotch pirates und the Reformation movement, door *J. W. Br.* — Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde. Wedstrijd voor 1888. — Spaansche Studiekamer. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Jaargang, No. 8. Tweede Serie. 15 April 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3.75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

31 DECEMBER
1837—1887.

. . . . **Celebrate nomen**
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . **Dicite cantu.**
. . . .
Possit o tandem, domitis, procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occupet tandem vaga cymba portum,
Sospite cursu.

Op universiteitsgebied.

Aan de rijks-universiteit te Leiden bevorderd tot Doctor in de staatswetenschap de heer J. Bool, (geb. te 's Gravenhage), met acad. proefschrift get.: *De politie, haar wezen en organisatie, in Frankrijk, Duitschland, Engeland en Nederland*; tot Doctor in de rechtswetenschap dezelfde, na verdediging van „stellingen;" en voorts tot idem de heer G. Keller Jr. (geb. te 's Gravenhage) met acad. proefs., get.: *Vermogenswaarde van verbintenissen*; W. J. Van Boneval Faure (geboren te Amsterdam). met acad. proefs., get.: *Het forum privilegiatum van art.* 171 *van de Grondwet*; L. J. Blijdenstein, geb. te Enschedé, met acad. proefs. get.: *Het recht van den Staat op de nalatenschap.*

— Aan de rijks-universiteit te Utrecht bevorderd tot Doctor in de geneeskunde de heer L. F. Dentz, arts, geboren te Amsterdam, na verdediging van een proefschrift getiteld: *Objectieve strabismometrie.*

— Aan de rijks-universiteit te Groningen bevorderd tot Doctor in de rechtswetenschap, de heer G. T. J. De Jongh, geboren te Gorredijk, op een proefschrift, getiteld: *Verzekering der werklieden tegen ongelukken, in Duitschland;* tot Doctor in de wis- en natuurkunde de heer P. H. Dojes, geb. te Uithuizen, na verdediging van een proefschrift, getiteld: *Diffusie tusschen vloeistoffen;* tot Doctor in de geneeskunde de heer H. A. Sissingh, geb. te Delfzijl, arts, offic. van gez. 2 kl. O-I. leger, op een proefschrift, getiteld: *De Antisepsis bij Herniotomie.*

— Bevorderd aan de universiteit van Amsterdam tot Doctor in de geneeskunde de heer D. Romeijn, arts, officier van gezondheid 2e kl., geboren te Enspik, na verdediging van een acad. proefschrift, getiteld: *Onderzoekingen over den invloed van alcohol op den mensch.*

L'Esposizione Vaticana Illustrata.

Over de aanstaande Vaticaansche tentoonstelling behoeven wij onze lezers niet te spreken, noch over den rijkdom, noch over de kunstschoonheid, noch over de verschillendheid der voorwerpen, die er uit alle landen der katholieke wereld zullen komen hulde brengen. «Opdat er van die allerbelangrijkste gebeurtenis, die het Jubelfeest Z. H. nog meer luister zal bijzetten, eene blijvende herinnering worde nagelaten, heeft de *Commissione Promotrice*, voorgezeten door den altijd werkzamen Commandeur *Giovanni Acquaderni* aan onze vennootschap, in wettelijk contract, de machtiging gegeven om een geïllustreerd tijdschrift van groot formaat te doen verschijnen, onder den titel van

De Vaticaansche tentoonstelling geïllustreerd.

Aldus berichten de Erfg. *Vercellini* en *Gustavo Bianchi*, uitgevers-eigenaars: en verder, dat bij de uitgave van hun blad zal worden gedaan al wat mogelijk is om het onder typografisch, letterkundig en artistisch oogpunt alleszins waardig te maken en den Grooten Gevierde en der groote priesterjubileums-viering.

In dat officiëel orgaan van de Commissione Promotrice zullen ons worden verhaald naar waarheid van gebeurtenis, de godsdienstige plechtigheden en feestelijkheden, die alsdan zullen plaats hebben, alsmede zullen ons de meer voortreffelijke voorwerpen der tentoonstelling in afbeelding worden overgelegd.

Het volledige werk, met omslag, rijk geïllustreerd door binnen- en buitenlandsche artisten, zal 40 afleveringen beslaan, en zal verschijnen in het Italiaansch, in het Fransch, in het Duitsch, in het Spaansch en in het Engelsch.

De prijs is voor Italië 16 lires; voor het overige Europa 20 lires.

Men abonneert zich bij de Eredi Vercellini, Roma Via Venti Settembre, N. 32-b.

Vaticaansche Tentoonstelling.

De Vaticaansche tentoonstelling is niet meer bedreigd door de afschrikkende belastingen of inkomende rechten, die, vreesde men, zouden geëischt worden door het Italiaansche gouvernement, voor de voorwerpen, die er van het buitenland zouden worden toegezonden.

Na vele bemoeiingen is er van wege dat gouvernement eene verklaring openbaar gemaakt in de *Popolo Romano*, waaruit blijkt, dat »de voorwerpen, die van buiten gezonden worden aan den Paus, en dienen moeten tot de uitoefening van den eeredienst of bestemd zijn om den luister en het uitwendig apparaat van de Pauselijke waardigheid te vermeerderen, »sono esenti da qualunque dazio di gabella e dogana«, vrij zijn van alle betaling van indirecte belasting en douane. Van wege de *Commissione Promotrice* worden de praktische wijzen om de geschenken voor den Heiligen Vader naar Rome te expediëeren, nader bekend gemaakt.

La Commissione Promotrice.

Aan veler verlangen komt het officiëel orgaan der genoemde commissie, waarbij zich schier alle com-

missiën der Katholieke wereld aansloten, te gemoet met de volgende mededeeling, die wij letterlijk vertalen:

Het is eene groote moeielijkheid voor maatschappijen, kringen, congregatiën, broederschappen, parochiën enz., die een huldegeschenk aan den Heiligen Vader willen aanbieden, een voorwerp te vinden, dat des grooten Pauzen waardig zij en verkrijgbaar is ook voor geringe sommen, welke door de offers van niet rijken verkregen worden.

Te meer omdat de heilige vaten en kerkzaken gewoonlijk verkocht worden tegen een hoogen en overdreven prijs, in vergelijking met voorwerpen voor wereldsch gebruik, die evenveel en nog meer werkeischenden arbeid gekost hebben.

De *Commissione Promotrice* heeft, om dat bezwaar te verwijderen besteld twee verschillende modellen van *sierlijke kelken* en van een *Pixis* en van een *Pace* of *Pateen*, opgeluisterd met emblemata, die betrekking hebben op het gouden jubilaeum van den Heiligen Vader, en deze voorwerpen zijn verkrijgbaar en ter aflevering gereed voor een waarlijk zeer geringen prijs:

Een kunstrijke kelk voor 35 gulden.

Een kunstrijke Pixis voor 30 gulden.

De zeer bevallige kelk heeft eene zilveren cuppa: ondercuppa, kolonnetje en voet zijn verguld, versierd met geciseleerd werk en 12 *voorstellingen in mozaïek*.

Allen, die dezen kelk besteld en ontvangen hebben, hebben ons ook geschreven, zegt het officiëele Maandblad, dat zij ten hoogste tevreden zijn en verzekeren ons dat hunne verwachting werd overtroffen.

De *kunstrijke Pixis* kost slechts *f* 30, is geheel verguld, zeer elegant van vorm en in denzelfden stijl als de kelk. Op den zeshoekigen voet zijn zes prachtvolle mozaïeken ingelegd, die de zes volgende onderwerpen voorstellen: 1o. het *wapen van Paus Leo XIII;* 2o. de *datum van het Priesterjubilaeum* van Z. H. met de woorden *Kalendis Januarii* 1888; 3o. (het zinnebeeld van God) *Alpha en Omega*; 4o. de *Naam van Christus;* 5o. een *bundeltje tarwe-aren*; 6o. een *tros druiven*; zinnebeeld van de allerh. Eucharistie.

Het deksel der cuppa is versierd met *drie mozaïeken* voorstellende de *geheimzinnige vogeltjes*, zinnebeeld van 's menschenziel, die naar hare vereeniging met God verzucht.

Onder den voet is een plaat van verguld metaal, waarop de naam van het genootschap, of de broederschap of congregatie of van den persoon, die dat geschenk geeft, kan worden gesneden.

De andere kelk met eene zilveren cuppa kost slechts 25 gulden de sierlijke *Pace of Patena* met eene artistieke voorstelling van den *gestorven Jezus nedergelegd op de knieën der allerheiligste Maagd*, kost niet meer dan fl. 7,50.

Deze voorwerpen worden alleen verkocht en toegezonden aan die personen of vereenigingen, welke verklaren ze slechts te koopen om ze ten geschenke te geven aan den Heiligen Vader bij gelegenheid van diens Jubilee.

Onkosten van inpakken en postpakket zijn alreeds begrepen in den hierboven aangewezen prijs.

De bestelling moet geschieden per franco brief en postwissel, onder het adres:

Alla Commissione Promotrice del Giubileo Sacerdotale via Mazzini, 94 *Bologna.*

La constitution de l'être *suivant la doctrine péripatéticienne, par E. Domet de Vorges Paris.* 1886.

»Het valt niet te ontveinzen, de tegenwoordige wereld houdt niet van *Metaphysica*, zij is niet meer gewoon tot het wezen der dingen door te dringen. Men legt zich uitsluitend toe op de kennis der verschijnselen, voor zoover zij verschijnselen zijn. En toch, nu meer dan ooit is de Metaphysica onontbeerlijk om de zaken goed te beoordeelen. Onnoodig een diepen blik te werpen op den verstandelijken en maatschappelijken toestand waarin wij leven, om de vreemdsoortige begripsverwarring te bespeuren, die alom heerscht; terwijl de meeste beginselen, thans vrij algemeen aangenomen, valsch of onjuist zijn, is hij het meest logisch, die het verst van de waarheid afdwaalt. Het is een gevaarlijke geestestoestand, die de dwaling bevordert en alle tegenwerking verzwakt.«

Zoo klaagt met reden de schrijver van het aangekondigde werkje. Doch uit Rome heeft de machtige stem des Pausen weerklonken, de katholieke geleerden opwekkend tot een degelijke studie der Metaphysica, en hen aansporend die wetenschap bij uitnemendheid op te delven uit de goudmijnen, ons door den Engelachtigen Leeraar nagelaten. En allerwege begint de Metaphysica te herleven, wordt de leer van den H. Thomas van Aquine op de katheders verkondigd en in geschriften verspreid.

Bovengenoemd werkje handelend over de samenstelling van het wezen der dingen, is een edele poging ter bevordering van dat doel.« Wij meenden, zegt de Schrijver, nuttig te arbeiden aan de verspreiding der leer van den H. Thomas, door een aantal gegevens in één bundel te vereenigen, die als de sleutel van zijn stelsel zijn, en die men in de werken der School slechts verspreid kan vinden.»

Blijkens de voorrede bevat het boekje een verzameling van conferenties, in het *Institut Catholique* te Parijs gehouden. De titels der hoofdstukken volgen hier in de oorspronkelijke taal.

1. *De la Méthode en Métaphysique.*
2. *De l'Origine des notions métaphysiques.*
3. *Des Distinctions.*
4. *De l'Acte et de la Puissance.*
5. *De l'Existence et de l'Essence.*
6. *De la Matière et de la Forme.*
7. *De la Substance et des Accidents.*

Conclusion.

Wie geen vreemdeling is op het gebied der Wijsbegeerte, begrijpt aanstonds, dat de taak van den Schrijver niet heel licht was. Moeilijke, afgetrokken vraagstukken koos hij ter behandeling. Is dat stof van conferenties? hoor ik vragen, zeker zou een dergelijke kost weinig in den smaak vallen van een gewoon gehoor. Men wete echter, voor wie de Schrijver optrad.

»Het woord richtend tot een gehoor, dat reeds vertrouwd is met de beginselen der Wijsbegeerte, schroomde ik niet onderwerpen te behandelen, lastig wel is waar, maar allernuttigst tot het juiste begrip der leer van H. Thomas.«

En daarenboven, de Schrijver bezit zijn onderwerp, hij is er vol van. »Deze studie (de Metaphysica) kan dor schijnen, als men zich bepaalt tot het geven van

eenige droge formulen en afgetrokken redeneeringen. In werkelijkheid is zij concreet en vol leven, maar men moet ze in haar geheel beschouwen, gelijk Aristoteles gedaan heeft..... Men heeft gezegd, dat de *Ilias* vervuld is van het gewoel der slagvelden; zoo ook is de leer van den Stagiriet vol leven, vervuld van het besef der werkelijkheid. Aristoteles vat de wereld op als de trapsgewijze ontwikkeling tot de hoogste volmaaktheid. Hij heeft de evolutie lang vóór Darwin, en het *worden* lang vóór Hegel ontdekt. Maar zijn ontwikkeling is niet de tegenstrijdige ontwikkeling der Darwinisten, die uitgangspunt noch eindterm heeft, omdat zij begint met het niet en uitloopt op onbepaalden vooruitgang; zij is evenmin het *worden* van Hegel, dat een onmogelijke synthese is van zijn en niet-zijn: — maar zij is een geregelde beweging, steunend op een onbewogen Albeweger. God roept haar te voorschijn en bestuurt haar uit de diepte zijner eeuwigheid. Zie hoe het wezen voortschrijdt van de stof naar het leven, van het leven naar de sensibiliteit, van de sensibiliteit naar het verstand, van het verstand naar God. Voorwaar, zulk een Wijsbegeerte is niet dood......«

Hij, die zoo degelijk de zaken weet op te vatten, weet ook door de behandeling van moeilijke, afgetrokken vraagstukken de aandacht te boeien.

En welk is de methode, die hij ter beoefening dier wetenschap voorschrijft?

»De ware methode in de Metaphysica is...... de *analyse*. De observatie leert haar bijna niets. Het feit, dat zij zocht te kennen, is het wezen der dingen. Wie weet niet, wat een wezen is? Maar wat men over het algemeen niet weet, en de Metaphysica alleen kan leeren, is de kennis van het wezen onder de verschillende gezichtspunten, die het aanbiedt, de beschouwing van de verschillende voorwaarden, die het vereischt en het doorgronden van de gevolgen daarvan. Dit nu kan alleen geschieden door de *analyse*......«

Ziedaar het machtig wapen, dat de Schrijver op het voetspoor der groote wijsgeerige genieën meesterlijk weet te hanteeren; door een scherpzinnige analyse ontsluiert hij ons de diepste diepten van het *zijn*, die te eenemale verborgen blijven voor de oppervlakkige beschouwing der moderne wetenschap; daardoor slaagt hij er in, ons de meest abstracte stoffen belangwekkend voor te stellen, ja die met gloed en geestdrift te behandelen. Luisteren wij nog even naar zijn bezielde taal.

»Eens aanschouwde een profeet van Israël een veld met dorre beenderen overdekt. De geest Gods beval hem te profeteeren over die beenderen; en onder den aandrang der hemelsche ingeving riep hij uit: Dorre beenderen, hoort de stem des Heeren: »*Ossa arida, audite verbum Domini*«. Terstond kwam de geest des Heeren over die beenderen; zij sloten zich tot lichamen aaneen, en zich oprichtend vormden zij een groot leger.

Ziedaar een beeld der Scholastieke Wijsbegeerte. Zij, die haar geest niet bezitten, zien daarin slechts dorre formulen; 't komt hun voor, dat men woorden op goed geluk bij elkander voegt, om in louter woorden eene oplossing te geven, die men behoeft.

Laat derhalve de geest over die woorden zweven, laat de kracht der objectieve analyse die verlevendigen, laat ze bestraalt worden door het licht van goddelijken oorsprong, dat ons het wezen der dingen toont: — dan zult ge zien, hoe al die formulen vruchtbaar worden, hoe al die soluties worden opgehelderd, en er een groote en heerlijke wetenschap ontstaat.«

Spreekt niet uit al die aanhalingen de forsche en bezielde denker? Een forsch denker, een waardig leerling der groote mannen, in wier geschriften hij veel belezenheid aan den dag legt, toont hij zich van het begin tot het einde van zijn werk, hetzij hij de objectieve waarde der metaphysische begrippen in het licht stelt, hetzij hij de schoone theorie van den *actus* en de *potentia* ontvouwt, of het systeem van de *materia* en *forma* verdedigt.

Toch mag ik niet blind blijven voor een keerzijde van het overigens zoo verdienstelijk werkje.

Die keerzijde — om het aanstonds te zeggen — bestaat volgens mijn bescheiden meening hierin, dat de schrijver nu en dan de waarde van sommige theorieën, die zoo heel uitgemaakt niet zijn, wel eenigszins overschat.

Ik zal ter verduidelijking een voorbeeld aanhalen.

In het 5e hoofdstuk handelt de Schrijver over de *Existentie* en de *Essentie*, en verdedigt met de Thomisten de *reëele distinctie* tusschen beide. Hiervan nu zegt hij het volgende.

»Het vraagstuk schijnt spitsvondig, in werkelijkheid is het zeer belangrijk. Geheel de waarde der Metaphysica hangt daarvan af. Vroeger hebben wij gezien, dat de Metaphysica al haar belangrijkheid ontleent aan de *reëele distincties*. Als de zaken, die wij onderscheiden, niet werkelijk van elkander onderscheiden zijn (niet objectief onderscheiden zijn, zooals men tegenwoordig zou spreken), leert ons de Metaphysica niets meer over het wezen der dingen; zij is niets anders dan een logische oefening, zonder gevolgen, zonder toepassing. Maar als men *reëele distincties* aanneemt, moet men die der *essentie* en *existentie* volstrekt vasthouden«.

Ik denk er natuurlijk niet aan, den geleerden schrijver er een verwijt van te maken, dat hij geen duimbreed afwijkt van de gevoelens der Thomisten. Toch dunkt me, dat hij het gewicht van dit geschilpunt overdrijft. Is het wel waar, dat de geheele waarde der Metaphysica daarvan afhangt? — *toute la valeur de la métaphysique en dépend.* Zou hier niet uit volgen, dat zij, die deze *reëele distinctie* niet aannemen, geen recht hebben, om over Metaphysica mee te spreken; dat voor hen die wetenschap niet bestaat; dat de *disputationes metaphysicae* van een Suarez, om niet van tal van anderen te gewagen, waardeloos zijn? Het is licht te begrijpen, dat de Schrijver zich door zijn geestdrift voor de leer van den H. Thomas heeft laten medesleepen. Een overdrijving ontvalt zoo licht aan een vurige pen. Maar toch is het bepaald jammer: door dergelijke gezegden zou hij de edele zaak, waarvoor hij strijdt, kunnen schaden. De schrijver levert een bijdrage, waarmede hij de onmiskenbare waarde der Metaphysica poogt in 't licht te stellen en te handhaven: om dat doel gemakkelijker te bereiken, verwisselt hij zelfs sommige geijkte termen der Scholastieken met andere, die hem thans doelmatiger voorkomen. Moet nu iemand, die dit werkje leest en den schrijver gelooven wil, bij het hooren van uitdrukkingen als de bovenvermelde, niet bij zichzelven zeggen: ik wist niet, dat de Metaphysica op zulke losse schroe-

ven stond? Immers, hoe krachtig men de argumenten moge voorstellen ten bewijze der *reëele distinctie*, zal men toch wel niet willen beweren, dat daarmee de zaak voldingend bewezen is, zoodat er niet meer aan te twijfelen valt. Het is en blijft een uiterst moeilijk punt, *valde subtilis et ardua quaestio*, gelijk P. Liberatore zegt, de grootste verstanden zijn dienaangaande verdeeld. Gaat het daarom wel aan, al de waarde der Metaphysica van zulk een quaestie afhankelijk te maken?

»Het is meer dan tijd, de wetenschap van Aristoteles en den H. Thomas van Aquine in schatting te doen toenemen, eene wetenschap, gebouwd op het genie van den grootsten waarnemer der Oudheid, en op de heiligheid van den grootsten Christelijken leeraar.«

Met deze woorden van den schrijver stemmen wij volgaarne in. Maar opdat men de achting voor die wetenschap inderdaad doe stijgen, moet men quaesties van ondergeschikt belang en twijfelachtige zekerheid waaromtrent de grootste geleerden onderling verschillen, niet zoo gewichtig voorstellen, als moest daarmee geheel het wetenschapppelijk gebouw der wijsbegeerte staan of vallen. Gelukkig heeft de Metaphysica hechtere grondslagen.

J. v. N.

Geschiedeniswerken over de Pausen.

Over verscheidene werken betreffende de geschiedenis der Pausen zullen wij onze lezers gaan spreken: wij beginnen met de drie volgende:

»Analecta novissima: De Epistolis et registris Romanorum Pontificum van Kardinaal Pitra«:

»Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters, von Dr. Prof. Ludwig Pastor«, en

»Historia apologética de los Papas desde San Pedro al Pontifice actual, por el Doctor D. Urbano Ferreiroa.«

I

Analecta novissima Spicilegii Solesmensis altera continuatio.

T. I: *De Epistolis et registris Romanorum Pontificum disseruit Joannes Baptista Cardinalis Pitra, episcopus Portuensis et S. Rufinae S. R. E. Bibliothecarius.* (Paris, Roger et Chernowitz, libraires.)

Aan Kardinaal Pitra heeft de wetenschap weer een onbetaalbare goudmijn van kerkelijke documenten met zijne hoog te waardeeren toelichtingen en uitleggingen te danken, daar hij de derde serie der *Analecta* opent, namelijk de »*analecta novissima*«. Deze zullen te gelijk worden voortgezet met de twee andere seriën, ten deele alreeds verschenen, de *Analecta sacra*, volgende op de vier volumen van het *Spicilegium Solesmense*, en waarvan reeds vijf boekdeelen het licht zagen, alsook de *Juris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta*, waarvan bereids twee volumen verschenen.

Eene der onbetwistbare gloriën onzer XIX eeuw, is de herbouw der geschiedenis, is de studie der bronnen, de navorsching der Archieven.

De hoofdfactor van de geschiedenis van Europa en de beschaafde wereld, is, of men wil al dan niet, de katholieke Kerk, waarvan het hoofd en het hart is de Paus van Rome. Meer dan dat, de Paus van Rome, als de wettige opvolger van Petrus is én de steenrots waarop Christus zijne Kerk gesticht heeft, én de Opperherder als ook de Onfeilbare Leeraar door wien Christus zijne Kerk leidt en weidt en zegevierend beschermt en verdedigt. Negentien eeuwen mogen het getuigen. Tot de allerbelangrijkste bronnen der geschiedenis van Gods Kerk zullen dus behooren de geschreven documenten, die van de Pausen zijn uitgegaan, de oirkonden onder welken naam men ze ook aanduidde en onderscheidde, de brieven der Pausen.

Ook daaruit zal ons daghelder blijken den invloed der Pausen op de ontwikkeling der volkeren, op de richting van de maatschappij en de beschaving.

Die brieven uit de eerste en latere eeuwen te gaan opzoeken, te verzamelen en ze aan Kerk en Staat, aan het geletterd publiek mede te deelen, is een even leervolle als eervolle taak, waarvoor tijdgenoot en nageslacht zich zal hebben dankbaar te betuigen jegens den onvermoeiden letterheld van Gods Kerk, Kardinaal Pitra, die ons nu weer voorbereid heeft en alras zal geven *twee* nieuwe boekdeelen van de *Analecta sacra*, één van *Juris ecclesiastici Graecorum monumenta*, en één van de *Analecta novissima*.

Hier hebben wij thans te spreken over de *Brieven en Registers der Roomsche Pausen*, hierboven aangeduid.

Hoe het komt, dat wij tot nog toe weinig Brieven van Pausen der twaalf eerste eeuwen bezitten? De vervolgingen der Kerk, de revolutiën in den loop der eeuwen, de onverschilligheid en de haat der laatste driehonderd jaren, zijn er de oorzaken van. Kwamen die echte, te veel onherstelbaar verloren documenten nogmaals aan den dag, de geschiedenis der Kerk, het bovenmenschelijke, dat in het Pausdom ligt, zou met des te meer luister en heil voor onze oogen optreden.

Met welk een ijver die brieven dan ook worden opgespoord! Gelukkig hij, die er een ontdekt! Leo XIII, door zijn schrijven over die belangrijkheid van de studie der geschiedenis gericht tot de Kardinalen de Luca, Pitra en Hergenröther, alsmede door het openstellen der Archieven van het Vaticaan, heeft als een nieuw leven op het veld der geschiedkunde gewekt. Het is Kardinaal Pitra, die alweer een nieuwe rijke bijdrage — wat zijne zedigheid ook zegge — levert en aantoont, wat er gedaan is en wat er te doen blijft.

Het historisch gedeelte van dit werk is in het Fransch geschreven, want die taal, zegt de beroemde Schrijver, is zelfs in de geleerde wereld, nog meer verspreid dan het latijn.

En dan, wat een gloed en wat een welsprekendheid! De bezieling van de vrome toewijding des Schrijvers aan Gods Kerk bezielt ook dit werk.

Deze »korte« geschiedenis van de *littérature pontificale* is gesplitst in twee gedeelten, het ééne van de tijden vóór Innocentius III, het andere van de eeuwen daarna. Dan volgen eenige onuitgegeven stukken (61 van Innocentius III en 41 van Honorius III) en korte mededeelingen betreffende hetgeen de Bibliothecaris over die aangelegenheden zooal gevonden heeft op zijn reis van schier dertig jaren door een groot getal Bibliotheken.

De eerste, die de gedachten had alle de Brieven

der Pausen te verzamelen, was de groote Paus Sixte-Quint.

Met die taak werd eerst belast *Antonio Carafa*, en na hem, *Antonio van Aquino*, die drie volumen brieven van Pausen die vóór Gregorius VII leefden, uitgaven. En daarbij bleef het. Het generaal kapittel der Congregatie van Sint-Maur hervatte die onderneming en vertrouwde de uitvoering er van aan *Dom Pierre Coustant*, een vrome geleerde, die alleszins voor die reuzentaak berekend was. Hij legde zijn werk op zeer breede schaal aan. Aan de eigene brieven der Pausen voegde hij die brieven toe, welke tot de Pausen gericht werden, »omdat wij hierin zien, zei hij, de hooge waardeering, die men altijd had of voor den Heiligen Stoel, of voor de zaken, die er werden ter beslissing voorgelegd.« Hij had tot hulpgenoot den jeugdigen *Dom Mopinot*, een beste Latinist. Na 20 jaren werkens, verscheen de eerste volume in 1721, en alras vernam men, helaas! den dood van dom *Coustant*. De eerste vol., een der voortreffelijkste van de werken van St.-Maur, ging tot aan het einde van het Pausschap van Leo den Groote.

Kardinaal Pitra brengt het werk van dom *Coustant* in vergelijking met de nieuwe uitgave van de *Regesta Pontificum Romanorum* door *Jaffé*, waarin verscheidene dwalingen worden aangestipt.

De groote zeldzaamheid van documenten der Christen Kerkgeschiedenis van vóór Constantinus vindt hare verklaring in het feit van de sluwe vernielende vervolging door Keizer Diocletianus, toen, gedurende tien jaren, al het mogelijke werd gedaan om alle geschriften en boeken der Christenen op te sporen en te vernietigen. Maar, al is die leemte ook nog zoo groot, er is, zegt Pitra, toch geen plaats voor de gallicaansche hypothesis van een geïsoleerd Pausdom, noch voor protestantsche utopieën betrekkelijk de eerste kerken, noch voor het rationalistisch begrip van een langzamen vooruitgang van den Heiligen Stoel, en noch minder voor eene trage ontluiking van het Niceaansche geloof«. Dat wordt er bondig en duidelijk aangetoond.

De tijden kwamen, dat de Keizer zijn troon verplaatste van Rome naar de oevers van den Bosphorus en de Constantijnsstad, Constantinopolis, stichtte: toen waren de Pausen, zedelijkerwijze gesproken, de meesters van Rome geworden. De Brieven van hun gezag stegen tot hoogeren luister, en hunne dogmatische beslissingen, werden met meer plechtstatigheid uitgevaardigd en ontvangen. Het was het tijdvak der eindelooze twistvragen en der groote ketterijen. Juist dat noodzaakte tot de nauwkeurigste bepalingen der voornaamste geloofswaarheden van het Christendom. De verzameling van D. *Coustant* wordt er, dit spreekt van zelf, te belangrijker om. Hij zelf bezat eene buitengewone scherpzinnigheid in het schiften en onderscheiden van de onechte brieven door de ketters van het oosten toegeschreven aan de Pausen, wat destijds zoo menigmaal gebeurde. En toch zijn die onechte stukken een onbedachte hulde aan het gezag des Pausen gebracht door de ketters zelven, daar zij zich door een voorgewend schrijven van dat Pausengezag wilden verdedigd en beschermd hebben.

Eén punt van groot gewicht wordt hier in *Coustant* verbeterd en uit de dwaling gered door Kardinaal Pitra: namelijk de veel besproken val van Paus Liberius in zijne onderteekening van de geloofsbelijdenis van Sirmium, gunstig voor de Arianen tegen de Godheid van Christus.

Bossuet, in zijn *Défense de la Déclaration Gallicane* had eerst getracht breedvoerig te bewijzen dat Paus Liberius van het geloof was afgevallen met het Arianisme, te onderschrijven. Later evenwel, na 21 jaren van nasporingen, heeft hij bij een herzien van dat werk, alles geschrapt wat betrekking had op dien val van Liberius, als »niet goed bewijzende, wat hij daar ter plaatse wilde bewezen hebben.« Dat die voorgegeven val eene onwaarheid, een laster is, staat toch boven alle tegenspraak verheven. Wij verwijzen slechts naar de *Acta Sanctorum*, 23 September; naar *Zachariae Dissert. de commentitio Liberii lapsu*, in *Thes. theol.* Te meer moet het ons bevreemden dat b. v. de »*Allgem. Realencyclopedie für das Katholische Deutschland*, bearbeitet von einem Verein Katholischer Gelehrten und herausgegeben von *Dr. Wilhelm Binder*, T. IV, blz. 744 nog kan zeggen, dat Paus Liberius slechts op vrijen voet werd gezet »nachdem er seinem Andenken einen grössen Schandfleck gemacht und der Kirche ein grosses Aergernis gegeben hatte.«

Onder het Pausschap van Liberius had ook het Concilie van Rimini plaats, door geweld en list des Keizers en der Arianen ten deele geleid en zooveel mogelijk misleid.

Paus Liberius bleef eerstens afwezig, wat een bewijs is vóór hem en tegen de beschuldiging van Arianisme, en heeft tweedens dat Concilie nietig verklaard. Bij dat Concilie van Rimini, toen er zoo vele Bisschoppen bezweken, toen zag men aan het hoofd dier kleine uitverkoren schaar van geloofshelden staan en een heilige *Phebade, bisschop van Agen*, en een heilige *Servatius, bisschop van Maastricht*, de eerste Bisschop der Nederlanden.

Krachtens het getuigenis van een tijdgenoot van Paus Liberius, ons toegelicht door De Rossi, in zijn *Bulletino di Archeologia cristiana* (IV Ser., 1883), alsmede krachtens een brief van Paus Anastatius, (496—498) ontbrekende aan de *Regesta* van Jaffé, en door Kardinaal Pitra medegedeeld, is de voorheen en nu weer als heilig geroemde Paus Liberius volkomen in eere hersteld.

Met vele redenen verheft Kard. Pitra de stem tegen de vele en zwaarwichtige weglatingen in die *Regesta*. Wie voortaan dat beroemde werk nog wil gebruiken, moet ook ter hand nemen de terechtwijzingen en de bijvoegselen waarmede Kard. Pitra de littérature pontificale verrijkt heeft.

(*Wordt voortgezet.*) J. W. Brouwers.

Catalogus der Bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde.

De slot-aflevering, het werk van de hand des heeren Louis D. Petit, conservator bij de Boekerij der Rijks-Universiteit te Leiden, is van de pers gekomen. Het geheel vormt nu twee flinke boekdeelen van ruim duizend bladzijden. En wat een rijkdom van werken!

Van de drukwerken zijn niet minder dan 32,173 titels opgenomen; Genoemde slotaflevering is grootendeels gewijd aan de buitenlandsche geschiedenis en plaatsbeschrijving: daaronder verdienen vooral Duitschland en

België de aandacht. Als bijzonderheid onder de afd. »godgeleerdheid« zij de rijke verzameling geschriften voor het godsdienstonderwijs uit de jaren 1562 tot op onzen tijd vermeld. Voorts bevat deze afl. een supplement der handschriften bewerkt door dr. S. G. de Vries, behoorende bij de reeds in 1877 verschenen eerste afd. Handschriften, uitgegeven door dr. H. C. Rogge (te zamen 1083 titels), en een supplement »Nederlandsch Tooneel« bewerkt door den heer Petit en behoorende bij de 3de afd. Nederlandsch Toonel bewerkt door den heer Th. J. I. Arnold, tegenwoordig bibliothecaris te Gent (met 525 titels van boeken en 9409 titels van tooneelstukken. (Bij wijze van inleiding tot het geheele werk (XXIV bl.) deelt de heer Petit een en ander mede over de lotgevallen der bibliotheek. Merkwaardig is daarin het verhaal van hare zwerftochten door Leidens straten, voor en aleer zij eene veilige en blijvende schuilplaats ontving onder het herbergzaam dak der universiteits-bibliotheek. Niet minder dan acht malen moest zij gedurende den tijd van haar bestaan verhuizen! Ten slotte wijst de bewerker op eenige belangrijke afdeelingen van den catalogus.

Tegen het einde dezes jaars zal waarschijnlijk de reeds grootendeels in handschrift bewerkte alphabetische catalogus, tevens register, op den thans voltooiden wetenschappelijk gerangschikten catalogus en op dien der handschriften en der tooneelstukken ter perse worden gelegd. Den heer Petit zij geluk gewenscht met de voltooiing van dezen reuzenarbeid. Dat nu *deze Catalogus*, ook het zijne bijdrage tot vermeerdering van de eer en den roem van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde!

Wijlen den heer P. J. B. C. Robidé Van der Aa heeft aan het Rijk, ten behoeve van de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage, verreweg het meerendeels der door hem nagelaten boeken, kaarten, atlassen en handschriften gelegateerd.

Met 1o Mei van dit jaar zal verschijnen te Rome, Buchdr. der Kath. Lehrgesellschaft:

Römische Quartalschrift

fur christliche Alterthumskunde und für Kirchengeschichte, van wege de duitsche nationale stichting van Campo Santo, een college dat »die Pflege Christlich-archæologischer Studien und historisch-Archivalischer Forschungen zu seiner Hauptaufgabe hat.« Het nieuwe tijdschrift geeft jaarlijks 4 Afl., elk van goed 100 blz. met oorspronkelijke illustratiën meest heliotypie, en wordt uitgegeven door Dr. *A. De Waal*, Rector van Campo Santo. De prijs is jaarl. 16 Mark.

Inhalt des ersten Heftes. *Aufsaetze*: Dr. A. De Waal, Die Ausgrabungen bei der Confessio von St. Peter im Jahre 1626. — J Wilpert, Ein neu entdecktes Gemälde in der Katakombe der hl. Domitilla und die coemeterialen Fresken mit Darstellungen aus dem realen Leben. — Commendatore G. B. De Rossi, Ueber das Epitaph eines Praefectus annonae. — Dr. H. Finke, Zwei Tagebücher über das Konstanzer Konzil. — Dr. A. Pieper, Römische Archive (I. Das Propaganda-Archiv.) — Dr. A. Pieper, Aus Nuntiaturberichten.

Kleinere Mittheilungen: H. Swoboda, Zur Frage der Marmor-Polychromirung. — I. P. Kirsch, Notiz über ein Bild in S. Ponziano; De Rossi's Musaici; Hasenclever: Der altchristliche Gräberschmuck. — Dr. A. De Waal, Ein deutsches Itinerarium vom Jahre 1496 über die Katakomben von S. Sebastiano. — Dr. H. Finke, Zu Rodenberg, Epistolae selectae pontificum I; zur Lebensgeschichte Lupold's v. Bebenburg. I. P. Kirsch, Zeitschriftenschau. Men abonneert zich bij Herder, Freiburg.

Fransche leestafel.

Niet zonder redenen wenschen mannen van gezag dat de *Wetensch. Nederlander* van tijd tot tijd eenige mededeelingen ten beste geve over de Fransche romanwereld. Heden beginnen wij reeds, doch zullen niet wij, maar wel bevoegde Katholieke Fransche organen, als de »Revue du Monde Catholique,« of de »Bibliographie Catholique,« of de» Polybiblion,« drie tijdschriften te Parijs verschijnend, de beoordeelaars zijn. Wij hebben dan natuurlijk ook te lezen, wat zij moeten zeggen over slechte romans, die wij evenwel niet eens zullen noemen. Bij het zien van hunne beoordeeling over zoo ontelbare vele allerslechtste werken, die den volke voorgeworpen of op gouden schalen aangeboden worden en die dat volk verslindt, gevoelen wij ons te dikwerf gedrongen te zeggen: de Pruisen moeten nog eens naar Parijs, maar dan gelijk Bismarck het zei; om voor goed te vernielen en te vernietigen, als — dit zeggen wij — als werktuigen van Gods straffenden arm; want daar in de romanwereld is de hand des duivels werkzaam. Aan de schrijvers er van kunnen wij niet denken of ons komt ook voor den geest wat de Schriftuur zegt van varkens waar duivels hun intrek hadden genomen. En dan die vele honderdduizenden die zich aan dat zwijnenvoedsel verlustigen. De Regeering laat zulks toe en zou ongetwijfeld met groote meerderheid van stemmen bij algemeen stemrecht der helsche geesten worden herkozen. Ontucht en revolutie zijn de hoofdartikelen dier helsche gewrochten. Natuurlijk gaat men met wellust te keer tegen leden van vorstelijke familiën, zoo verscheen in de laatste weken:

SOPHIE-ADELAIDE, eene dochter van de Keizerin der Indiën (d. w. z. van Koningin Victoria.) De Engelsche politie heeft dat boek eenvoudig verboden in de drie koninkrijken en de politie deed wel.

UNE ALTESSE IMPÉRIALE, welke blauw-kous de bewerkster van dit boek is, weet men niet, wel spreekt men van een Prinses Radziwill. Wat er ook van zij, en al is hier sprake van een zoon van den tsar der Tartaren, (men versta Rusland), ook dat werk is de verachting waard van alle welgezinden.

LE ROMAN DU PRINCE IMPÉRIAL. De beste vrienden van den in het Zoeloeland gesneuvelden Keizerszoon geven getuigenis van de zuiverheid zijner zeden; maar al ware daarop heel wat af te dingen, dit werk in de gegeven omstandigheden, is in ons oog een schandvlek voor den schrijver. Geen edelmoedig hart wil dit werk onder zijn oogen hebben. Dien schrijver te noemen, ware hem te veel eer gegeven.

Wat al misleiding soms in de titels! Wat al schandelijke werken onder titels als: LE CALVAIRE, COURONNE D'ÉPINES, enz.

LA BOHÈME MILITAIRE verhaalt het tijdverdrijf, en schetst de lichtzinnigheid, de losse zeden en de luiheid

der officieren. Te recht roept de Revue du Monde Cath. uit: Moge dit boek niet in de handen van Pruisen vallen, het zou hun te veel plezier doen.

Edoch, er zijn ook nog uitverkorenen in Frankrijk.

COMMENTAIRES D'UN SOLDAT, par Paul de Molènes. Paris, libr. des Bibliographiles, 384 p. Pr. 4 fr.

Dit boek, zegt de *Polybiblion*, moest het brevier zijn van alle onze officieren. Het schetst het heldhaftig strijden der Fransche legers in de Crimée en in Italië. Hier heeft men godsdienstzin en mannentaal.

UNE PAGE D'HISTOIRE. *Les Francs-Tireurs de la Sarthe*, par le comte de Foudras. (in-12 de XIV-312 p. Pr. 3 fr. 50, Paris, Ollendorf.)

Geen edel gemoed is ooit koud gebleven bij *les Récits* van général Ambert; welnu, in dienzelfden geest is ook dit verhaal uit den oorlog van 1870, op het oorlogsveld, van dag tot dag geschreven.

De Graaf de Foudras, oud-officier der cavalerie, was buiten dienst, maar had niet eerder van eene nederlaag der Fransche strijders gehoord, of hij is weer soldaat en verkrijgt verlof om een vrij-corps op te richten, dat groote diensten bewezen heeft. Hier kan in waarheid gezegd worden, dat de Schr. met de pen in de eene hand en het zwaard in de andere, ons deze gebeurtenissen in zijn dagboek opteekende. Het boek is verschenen onder de ware leus *Pro Patria*, en is bekroond geworden door de »Société générale d'encouragement au bien.«

LES NEVEUX DE LA CHANOINESSE, par Tony Lix. Paris, Bloud et Baral, 310 p. Pr. 3 fr. De stoffe is ook ontleend aan den Fransch-Duitschen oorlog van 1870, en het werk is geschreven door eene »vaillante patriote qui a fait le coup de feu contre nos envahisseurs.«

DRAME SOUS LA NEIGE, par Sophronime Loudier. Paris, Téqui, p. 432. Pr. 3 fr.

Ook deze roman koos zijn helden uit den oorlog: Kaptein Von Rubner en Luitenant Karl, eenerzijds, en twee Fransche verloofden, Maurice de Montclair et Eva de Vilneuse. Dit drama is gevolgd van een tiental korte »nouvelles,« waarvan elk tafereel tot opschrift zou kunnen voeren: *Dieu et patrie*, de kenspreuk van dappere voorgeslachten.

Moge de hemel, ter wille van het tiental rechtvaardigen zich over Frankrijk erbarmen!

LA STATUE GRECQUE DE TIBUR, par Mlle Th. Alphonse Karr. Paris, Delhomme. Lof en eer zij der schrijfster! Zij heeft zich bezield aan den geest der *Fabiola* van Kardinaal Wiseman, en heeft tot onderwerp van haar nieuw werk gekozen de eerste eeuw van het Christendom,« die lang verwachte morgenstond, toen de Zon der waarheid hare stralen verspreidde over de velden besproeid met het bloed der martelaren. Die eerste eeuw, zegt de Schr. is in het leven van de herboren menschheid, wat in ons leven is de dag der eerste Heilige Communie. Onnoodig te verklaren, dat de begaafde Schrijfster dit schoone onderwerp behandeld heeft »avec toute son âme de Catholique, toute sa délicatesse de femme et d'décrivain.«

FILLE D'IRLANDE, par Geoffroy (Gautier-Blériot) Hier gaan de vaderlandsliefde van Frankrijk en van Ierland hand aan hand. Napoleon op het punt om zich tot Keizer te doen kiezen, peinsde over een »descente en Irlande,« ten einde de macht van Engeland te breken. Een samenzwering in Ierland was licht tot stand te brengen maar werd verraden. Het hoofd der samenzwering onderging de doodstraf met dien onwrikbaren moed, die den Ieren eigen is. Engeland om zich te wreken, opende nogmaals de aderen van zijn slachtoffer en overdekte het met bloed. De weinig bekende bijzonderheden van die ongelukkige poging worden ons hier door Geoffroy geschetst en geschilderd. Voor parochiale bibliotheken en jonge lieden vooral aanbevelenswaardig.

LES VACANCES D'UN MÉDECIN. par le Dr. Guibot (7e Serie: l'Espagne et le Portugal) in-12 de 196 p. (1887). Paris, Masson. 2 fr. 50.

Wat is die geneesheer een gezellig man en voor die op reis zijn en voor die gereisd hebben! Wat een zuivere smaak in zijn beschrijvingen! Wat een gloed van geloof in zijne gedachten! Wat een passende geleerdheid in dezen gids, een ware Christen, die ons voert uit het land van den Cid en van de Heilige Theresia naar het land van Camoenis; die ons geleidt in de steden der Mooren en in het oude klooster van Belem. Het boeiende werkje is gauw aan zijne laatste bladzijde. Moge de Doctor weldra weer op reis gaan en wij met hem!

ALMANACH DE LA RÉVOLUTION POUR 1887, par Ch. d'Héricault. 1 vol. in-32, *illustré*, 112 p. (Paris, Gaume.)

Van dit boekje moesten honderdduizenden exemplaren onder het volk verspreid worden. Historische woorden en werken, met oordeel gekozen, allerbelangrijkste vertelsels op waarheid gegrond enz. enz. met talrijke illustratiën, die hier zelfs niet van kunstwaarde voor het volk ontbloot zijn, leeren ons de Fransche Revolutie zien in haar boosheid en wreedheid, in haar onrecht en willekeur, ten koste van het arme volk dat misleid, belogen en bedrogen wordt.

De gravures zijn: *Louis XVI au bas de l'échafaud; Tête de Louis XVI montrée au peuple par le bourreau.*

Marie-Antoinette, dauphine.

Marie-Antoinette à la Conciergerie.

Marat. La Guillotine.

Le petit Dauphin. La famille royale visitant les enfants trouvés. Simon. La Rochejaquelin.

Carrier. Les massacres de Lyon. Bataille d'Aboukir. Etc. Passage du Rhin. Conquête de l'Allemagne. 1 ex. 50 centimes: par douzaine, 30 c.

P. v. B.

Mededeelingen.

De *Revue scientifique* verschijnende te Parijs bevat een belangrijk artikel van H. M. d'Estrey over de goudmijnen op Sumatra. De schrijver ontleent een aantal mededeelingen aan het tijdschrift van het Kon. Indische Genootschap en staat o. a. uitvoerig stil bij de reis van drs. Müller en Horner in 1833. Hij herinnert aan de bewering, dat het goud van Salomo's tempel van Sumatra moest komen; verhaalt, dat de Sultan van Atjeh den titel draagt van »een vorst, aan wien God de almacht der goudmijnen geschonken heeft«, en spreekt den wensch uit, dat men zich opnieuw met de schatten van het goudeiland ga bezig houden.

Behalve de vermelde legaten, door mejuffrouw Josephina Nijst, te Maastricht, aan liefdadige instellingen vermaakt, moet nog vermeld worden, dat zij 16,000 gulden heeft geschonken voor de oprichting van een bijzondere school in de parochie van O. L. Vrouwe.

Het eerste nommer is verschenen van *Het Diakonaat*, maandblad gewijd aan den arbeid der dienende liefde. Uitgegeven van wege de Christelijke Vereeniging voor de verpleging van lijders aan vallende ziekte te Haarlem.

Het April-nummer van *Macmillan's Magazine* bevat Lord Tennyson's *Jubilee Ode*. Zij bestaat uit elf rijmlooze stanzen van verschillenden rhythmus. De volgende drie stanzen mogen dienen om een denkbeeld te geven van den aard en den bouw van het gedicht aan Koningin *Victoria* gewijd.

I.

Fifty times the rose has flower'd and faded,
Fifty times the golden harvest fallen,
Since our Queen assumed the globe, the sceptre.

X.

You, the Mighty, the Fortunate,
You, the Lord-territorial,
You, the Lord-manufacturer,
You, the hardy, laborious,
Patient children of Albion,
You, Canadian, Indian,
Australasian, African,
All your hearts be in harmony,
All your voices in unison,
Singing »Hail to the glorious
»Golden year of her Jubilee!«

XI.

Are there thunders moaning in the distance?
Are there spectres moving in the darkness?
Trust the Lord of Light to guide her people,
Till the thunders pass, the spectres vanish,
And the Light is Victor, and the darkness
Dawns into the Jubilee of the Ages.

Of de Ieren ook reden hebben om meê te jubelen?

Een prachtig handschrift uit de 15e eeuw, een »Leven van Jezus«, dat Philips de Goede, Hertog van Bourgondië, in kleurschrift vervaardigd en met 16 miniaturen versierd had, is in het *Hôtel Drouot*, te Parijs, voor 10,500 frs. verkocht.

De Keltische taal, voor eeuwen in geheel Brittanië de heerschende, wordt tegenwoordig in Schotland met zijne 4,000,000 inwoners nog slechts door 400,000 zielen gesproken, waarvan het meerendeel ook meer of minder goed Engelsch verstaat. In Wales welks bevolking omstreeks 1,300,000 bedraagt, is de Kimbrische tongval nog de taal van het huiselijk leven bij ongeveer een millioen zijner bewoners; ook wordt in dit gewest nog een Keltische literatuur beoefend. Hiervan is in Ierland bijna niets meer terug te vinden, en van zijne vijf millioen inwoners spreken er nog slechts ongeveer 800,000 Keltisch, waaronder 720,000 tevens ook Engelsch. In Cornwales is het gebruik dezer taal sedert de tweede helft der vorige eeuw geheel opgehouden.

Henry Irving, de beroemde en gevierde Shakespearian, is volgens *The Catholic Times* tot den schoot der Katholieke Kerk teruggekeerd. Dit feit maakt groote sensatie in alle letterkundige kringen van Engeland.

Dr. Charles Rudy, stichter van de internationale vereeniging onder de professoren te Parijs, opent den 4n April de voorlezingen in twintig talen, over den toestand der letterkunde onder de voornaamste volken der wereld. Elke spreker leest in de taal van het land, dat behandeld wordt.

Op een schilderijententoonstelling te New-York is het beroemde stuk van Meissonnier »1807« voor 330,000 frks. verkocht. De *Paardenmarkt* van Rosa Bonheur bracht 265,000 frks. op.

In de *Illustrated London News* komt een mededeeling voor, dat het glazen muiltje van Asschepoester eigenlijk het bonte muiltje moest heeten, Het oud Fransche woord *vair* (bont), in Perrault's sprookje voorkomende is door den corrector nl. als een foutieve schrijfwijze van *verre* aangezien; deze dwaling heeft wortel geschoten en tot op den huidigen dag laat men Asschepoetster een glazen muiltje verliezen.

Naar men uit goede bron verneemt komt er onder de nagelaten handschriften van Hendrik Conscience een heldenroman voor, getiteld: *Hertog Jan I.* Dit werk zou een drietal lijvige boekdeelen uitmaken en een grootsch gewrocht zijn, dat enkel met *De Leeuw van Vlaanderen* te vergelijken is.

Het *Davidsfonds* heeft aan den H. Vader, ter gelegenheid van het vijftigjarig jubilé zijner Priesterwijding, de verzameling te zenden van de boeken, welke het sedert zijne stichting heeft uitgegeven.

Deze verzameling is zeer aanzienlijk en zal eene eereplaats bekleeden onder de Belgische giften. Het meeste deel der letterkundige en wetenschappelijke maatschapijen zullen hetzelfde doen.

INHOUD: Op Universiteitsgebied — L'Esposizione Vaticana Illustrata. Vaticaansche Tentoonstelling. La Commissiona Promotrice. — La Constitution de l'être door *J. v N.* — Geschiedeniswerken over de Pausen. door *J. W. Brouwers.* — Catalogus der Bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde — Römische Quartalschrift. — Fransche Leestafel door *P. v. B.* — Mededeelingen.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Serie. Tweede Jaargang, No. 9. 1 Mei 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *ƒ* 3,25: voor het buitenland *ƒ* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te *Bovenkerk* bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

31 DECEMBER
1837—1887.

. . . . Celebrate nomen
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . Dicite cantu.
. . . .
Possit o tandem, domitis procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occupet tandem vaga cymba portum,
Sospite cursu.

Op universiteitsgebied.

De eerwaarde Pater Innocent Van Boort, van Zaltbommel, heeft, na een schitterend examen, den titel van Doctor in de wijsbegeerte van de Gregoriaansche Universiteit te Rome verkregen.

— Bevorderd tot Doctor in de rechtswetenschap aan de rijksuniversiteit te Leiden de heer A. L. Van Driel Krol (geboren te Cheribon), met acad. proefs., getit.: *Aanteekeningen op art.* 736 *B. W.*

— Bevorderd aan de universiteit te Groningen tot Doctor in de rechtswetenschap de heer W. Hulst, geb. te Leeuwarden, op een proefschrift, getiteld: *Het bevrachtings- en assurantie-examen in oorlogstijd.*

Instituto Pio IX degli Artigianelli di S. Giuseppe.

Aan Leo XIII komt de eer toe thans voor de jonge werklieden van Sint-Jozef het plan ten uitvoer te brengen, dat door Pius IX. z. g. was begonnen. Met de grootste plechtigheid werd nu voor een nieuw gesticht in de nabijheid van het Vaticaan en van het groote door Leo XIII gestichte Hospitaal van Sint-Martha, de eerste steen gelegd en gewijd. Die wijding geschiedde door Z. Em. Cardinaal Oreglia di Sant Stefano — voorheen internuntius in Nederland — de beschermer van genoemd Instituut, in tegenwoordigheid van vele en hooggeplaatste personen; want men heeft aan deze nieuwe stichting voor het werkvolk de grootst mogelijke plechtigheid willen bijzetten.

De geldmiddelen voor dezen bouw werden gegeven door de Orde der Carthuizers,

een half millioen als jubelhulde

aan Paus Leo, en Paus Leo laat ze ten goede komen aan de opleiding der jeugdige werklieden, kinderen der arbeiders. Het Instituut is toevertrouwd aan de Broeders der Christelijke Scholen.

Mgr. Debs, Aartsbisschop Maroniet van Beiroet, heeft aan Paus Leo als intellectueele hulde aangeboden een exemplaar zijner werken, in circa 30 volumen verschenen.

Analecta novissima van Cardinaal Pitra.

II.

Dom Coustant, alvorens te sterven, had een tweede boekdeel van zijn groot werk ook bijna voltooid: het bevatte de brieven van Leo-den-Groote. Waarom dat boekdeel niet verscheen? Op die vraag is het antwoord niet moeielijk als men weet, dat de toenmalige generaal der Congregatie van St. Maur gestemd was voor Jansenistische belangen, en dat het boekdeel van Dom Coustant de uitgave van de werken van Sint Leo door den Jansenist Quesnel, zou hebben uit het veld geslagen.

De brieven van den Heiligen Leo zijn later in druk verschenen, op aandringen van Benedictus XIV, door de broeders Bellerini. Volgens Pitra zou het werk van D. Coustant en Dom Mopinot, veel beter geweest zijn dan dat van de Bellerini; derhalve belooft de Cardinaal een arenlezing uit die aanteekeningen te zullen mededeelen in zijn vijfden vol. der *Analecta Sacra.*

Betrekkelijk de brieven van St. Leo zijn de *Regesta* minder volledig dan Dom Coustant.

De beroemde Cardinaal A. Maï was van zins het werk van den Benedictijn voort te zetten, doch eer zulks werd gedaan had de Kerk en de wetenschap ook den dood van dien geleerden te betreuren. Toen werden de handschriften van Coustant ter beschikking gesteld van een Hoogduitschen priester, *Andreas Thiel,* die een boekdeel van brieven van Pausen tot aan Hormisdas uitgaf, met den tekst en met de aanteekeningen, die door de Fransche Benedictijnen in gereedheid waren gebracht.

Het tijdvak door den E. H. Tiel ter perse gebracht, bevat de jaren van 7 Pausschappen, en behelst 373 brieven, waarvan er 180 thans niet meer bestaan. De nieuwe *Regesta* hebben er 320.

Cardinaal Pitra doet de verdiensten en nog al sterk de gebreken van het werk des Duitschers uitkomen. Er zijn Duitschers, die meenen dat Card. Pitra hunne luî wat sterk aanpakt. Van Paus Hormisdas tot aan Gregorius den Grooten worden de brieven van Pausen zeldzamer en de laatste bladzijden van Dom Coustant zijn daarmeê ten einde. Edoch hebben wij nog van hem eene onbetaalbare Dissertatie ten bewijze van de miskende waarheid betreffende

PAUS VIGILIUS,

welke Paus, evenals Liberius, behoort, tot de meest gelasterden in de geschiedboeken. Cardinaal Maï aarzelde niet die Dissertatie te kenmerken als: *De Vigilii Pontificis Romani gestis magna apologia.* Dit meester-

werk van geleerdheid wikt en weegt alle de feiten en al de beschuldigingen en bewijst, wat voortaan onloochenbaar is, namelijk, dat elke beschuldiging niets dan laster is. Dat betoog van 90 blz. wordt ons in zijn geheel medegedeeld door Pitra, die er aanteekeningen bij doet, welke aantoonen hoe in die Dissertatie alreeds was wederlegd eene onlangs verschenen studie over Vigilius, waarin de verbeelding dikwerf de plaats van de wetenschap inneemt. De *Regesta* hebben heel wat valsche stukken over Vigilius, of die hem worden toegeschreven, opgenomen, zoodat de *Regesta* voor dit tijdvak niet slechts stukken te veel maar ook stukken te weinig hebben, talrijke verzuimen en achterlatingen, welke men zich in eene zoo belangrijke verzameling moeielijk kan verklaren.

De brieven van Gregorius den Grooten.

Wat een man, een zegen voor de menschheid, die Gregorius was, aan wien de wereldgeschiedenis haar hoogste hulde toekent met hem te noemen Gregorius den Grooten, is velen best bekend: wat of de brieven zijn, die zulk een man der wereld nalaat, kan een ieder licht begrijpen. Door hun getal niet minder dan hun belangrijkheid overtreffen zij die van alle Pausen tot aan Gregorius VII. Cardinaal Pitra houdt er ons dan ook vrij lang mee bezig, geeft lof en eer aan *M. Ewald*, voor het groote werk dat hij aan die brieven van dien grooten Paus wijdde, alsook aan den loyalen ijver waarvan de nieuwe uitgevers der *Regesta* ten opzichte van Gregorius den Grooten hebben blijk gegeven.

Talrijk zijn de brieven van dezen Paus, die voor ons verloren zijn, maar waarvan het bestaan ons bleek uit andere werken: Cardinaal Pitra telt er ongeveer 80. Nog talrijker zijn de documenten, die tot den Paus gericht werden en ook verloren gingen. De lijst er van, met zorg opgemaakt, wijst er hier niet minder dan 200 aan. De machtige invloed van dezen Paus omvatte het Oosten zoowel als het Westen. Hij heeft de grondslagen gelegd tot die Christen-Republiek van het Westen na de bekeering der barbaren, waarvan de Paus van Rome het hoofd, de Vader en de vrederechter zou worden en blijven, gedurende meer dan acht eeuwen.

Cardinaal Pitra heeft dit wereldberoemde Pontificaat onder een geheel nieuw gezichtspunt beschouwd; zijne administratie, zijne rechtbanken, het college der notarissen, enz. den stijl der kanzelarij en de Gregoriaansche formulen, welker ontwikkeling en toepassingen tot aan het einde der 12de eeuw reiken. De opmerkingswaardigste dier formulen geldt de kloosters: de vrije nakoming van den regel, de vrije verkiezing van de abten en het vrije bestuur der goederen. Van die drie vrijheden, zegt de Cardinaal, hing het leven der kloosters, der monasteriën af, en deze waren bijna duizend jaren lang het voorbeeld der huisgezinnen, der steden en der volkeren.

Uit het tijdvak van den heiligen Gregorius den Grooten af tot den heiligen Nicolaas den Grooten, dat is van het begin der VIIde eeuw tot in het midden der IXe, zijn de Pausenbrieven, welke door de draaikolken der toenmalige volksverhuizingen en omverwerpingen tot ons zijn gekomen, weinig talrijk, al zijn er niet weinige in de laatste jaren teruggevonden. De leemten, die hier in de *Regesta* bestaan, worden door Pitra aangewezen; maar het grootste gebrek ligt er in het verwerpen van de voorrechten der kloosters, een aanvang nemende bij Martinus I en waarvan de echtheid onbetwistbaar is.

Te recht keurt Card. Pitra het af in de *Regesta*, dat zij Constantinus en Philippus (767—768) voor wettige Pausen houden, daar zij niets dan antipausen waren. Jammer, dat die dwaling ook nog heeft kunnen plaats vinden in het *Lehrbuch der Kirchengeschichte* van den geleerden F. X. Kraus. [1])

De bullen door de Pausen gericht tot Karel Martel, tot Pepijn, tot Charlemagne, werden op bevel van den laatste, verzameld en vormden den *Codex Carolinus*.

Wat al schatten moeten wij hier onopgemerkt laten! Helaas! hetzelfde staat ons te doen in het tijdvak van den heiligen Nicolaas den Grooten tot aan den heiligen Gregorius VII.

De brieven dier Pausen zullen een nieuw licht doen opgaan over dat zoo veroordeelde, maar nog niet geoordeelde tijdperk, want tot nu toe heeft zich nog geen schrijver eener kerkgeschiedenis die aloude documenten genoegzaam te nutte gemaakt.

(*Wordt voortgezet.*) J. W. BROUWERS.

Einleitung in die kanonischen Bücher des alten Testamentes von *Dr. Wilhelm Schenz*, Professor der Theologie am K. Lyceum in Regensburg. Mit Oberhirtlicher Genehmigung. Regensburg, Alfred Coppenrath. 1887.

III.

(*Slot.*)

In de katholieke Kerk is leven, is het hoogste leven; Zij is geen versteende mummie, waarin alleen de oude en verouderde vormen bewaard blijven, Zij is de eeuwen oude en toch eeuwig jonge Bruid des Heeren. En dat jeugdige krachtvolle leven,hetwelk zich onophoudelijk in haar vernieuwt en nooit veroudert, is haar geloof, dat zich openbaart niet alleen in den Godsdienst, dat is de heiligheid van de meeste leden der Kerk, maar ook in de wetenschap. Godsdienst en Wetenschap zijn onderscheiden, niet gescheiden; natuur en boven natuur niet geheel onafhankelijk van elkander; de mensch is één levend geheel en laat zich niet in stukken snijden. Een Godsdienst, die in strijd is met het verstand, in tegenspraak met de wetten der rede, niet in overeenstemming kan worden gebracht met het denken, met de natuurlijke waarheid en de gegevens der wetenschap, die Godsdienst kan ook ons hart niet voldoen, ons gevoel niet bevredigen, die Godsdienst moet valsch zijn. Want de waarheid heeft dezelfde bron en hetzelfde doel: God; zij kan dus niet verschillend zijn; heiligheid en wetenschap moeten noodzakelijk samenloopen bij hun oorsprong, slechts één en dezelfde waarheid zijn, maar onder verschillende vorm van leerwijze voorgesteld. Wij voor ons, wij gelooven met Sint-Augustinus (*De vera Religione* Cap. 2) en

[1]) Zoo ook zullen wij den Spaanschen Geleerde hooren over Paus „Liberis, vencedor de la herejia arriana. Vigilio, Pape celoso y prudente, el sabio y virtuoso Honorio,.... victimas todavia de acusaciones absurdas. En verder over „el malvado tudesco Burkard ....

leeren met hem als grondslag van des menschen heil, dat wetenschap en heiligheid, onder dat oogpunt beschouwd, één en hetzelfde zijn. Wetenschap is ten slotte niets anders dan de opklimming en vlucht van het verstand op grond des geloofs, terwijl het geloof de rust is van het verstand op grond van het gezag. 't Zijn twee kinderen van ééne moeder; het eene rust op haar schoot, het andere speelt onder haar oog. Wetenschap is het geloof, dat begrijpt en kennis is geworden. Het geloof ontheft hen, die er toe in staat zijn, volstrekt niet van de verplichting, te voldoen aan den geest en zich van de waarheid op alle mogelijke wijze te overtuigen. Integendeel het geloof is ons gegeven, om den gang van ons verstand en de beweging van ons hart te leiden en heen te richten naar de waarheid. Het geloof is ons geschonken, om ons tot het begrip te brengen van alle waarheid. »*Credo ut intelligam.*«

Maar hoe is wetenschap mogelijk bij een onfeilbaar leergezag? Moeten die ontelbare leerbeslissingen niet even zoo vele staven heeten van de ijzeren kooi, waarin de menschelijke geest de belemmering vindt van de vrije vlucht der wetenschap. Inderdaad, dan moet ook de zeevaarder klagen, dat hij na de uitvinding van het kompas op den wijden Oceaan niet meer heen en weer zeilen mag, zooals hij zelf wilde door het grillig spel zijner luimen of het geweld der golven gedreven, maar dat hij nu den koers houden moet, dien de magneetnaald hem wijst? Dan moet ook de reiziger op zijn bedreven leidsman toornen, als die gids hem langs veilige wegen voert, hem voor steile afgronden waarschuwt, en omwegen en verkeerde richtingen doet mijden. Langs de wegen richt men wegwijzers op; op de met sneeuw en dichte nevel bedekte Alpen slaat men hooge palen op, om den reizigers te leiden; ik heb nog nooit gehoord, dat een reiziger zich daarover beklaagde als over een beperking zijner vrijheid, als over een verhindering en beletsel, om vooruit te gaan op zijn weg!

Het boek van den Regensburger hoogleeraar staat op den vasten grondslag des geloofs. Daarvoor borgt ons het waarmerk van den bisschop Ignatius v. Senestrey. Daarenboven betuigde Z. H. de Paus zelve in een schrijven aan den auteur het boek met vreugde te hebben begroet en dankt hem voor de bewijzen zijner aanhankelijkheid aan Zijn persoon en aan den H. Stoel In dien zin dus is het oud, want ons geloof is niet van gisteren, gevestigd op den grondslag der Apostelen. Maar daarom is het niet onderwetsch. De verstandige leeraar brengt uit zijn schatten oud en nieuw te voorschijn. Voor alles mochten wij daarom wijzen op het *Hooglied.* Daar doet de schrijver eene goede schrede voorwaarts op de baan der ontwikkeling van dit geheimzinnige, wonderbare boek, dat even zoovele mysterie's als woorden bevat. Niet ten onrecht werd het door de oude Syrische overzetting, de Teschitto, met *Wijsheid der wijsheden* vertaald: het heet ook in het liturgisch gebruik der Kerk: boek der wijsheid.

»Manche Auffälligkeiten des Inhaltes verlieren alles Bedenkliche, sobald man erwägt, dass es sich nicht um die Vermählung des irdischen Salomon mit einer wirklichen Hirtin, vielmehr um die allegorische Darstellung des Bündnisses Gottes mit der alt- und neutestamentliche Gottesgemeinde handelt.« Ja de schrijver heeft volkomen recht, als hij reeds vroeger verzekerde: »Kein Buch des Kanons erträgt weniger die skeptisch-kritische Anatomie, als das hohe Lied, nach Kardinals Wisemans richtigem Ausspruche das schönste, aber schwerst zu verstehende Geschenk der göttlichen Vorsehung. Wer ohne mystischen Sinn sich an die Beurtheilung desselben wagt, der wird es notwendig missverstehen oder auch gar nicht verstehen. Es fehlt ihm vor allem ein einigendes Band.«

— »Weder die *historische* Fassung der Megillah würde ihrer wirklichen Bedeutung gerecht werden; denn niemals würde die Verherrlichung einer bloss irdischen Hochzeit in den Kanon aufgenommen worden sein; aber auch die *typische* Fassung, obschon dieselbe nicht, wie die historische, gerade zu als kirchlich verpönt abzuweisen ist, vermag aus einem zweifachen Grunde nicht zu genügen: einmal weil sie doch auch die wenig dezente historische Fassung als Unterlage voraussetzen müsste; sodann weil aus archäologischen Erwägungen es z. B. undenkbar erschiene, dass die von einem orientalischen Herscher zur Gemahlin erhobene Hirtin gleichwohl von Wächtern ungestraft hätte misshandelt werden können. Alles dies leitet zur *allegorischen* Fassung hin, deren Hauptbedeutung darin gipfelt, dass hier unter dem Bilde einer Ehe, mithin einer *realen* Verbindung, in *dogmatischer* Hinsicht gelehrt wird, wie Gott nicht bloss in ein moralisch-ideales—nach Art der Freundschaft etwa, sondern in ein mystisch-reales Verhälltnis zur Menschheit treten wollte Im *akkomodirten* Sinne enthält die Deutung mancher Stellen auf die Vereinigung Gottes mit der einzelnen Seele reichlich Momente der Erbauung. *Die Bilder selbst enthalten durchaus so wenig Unreines, dass* — der Psalter ausgenommen, — die Kirche kaum von irgend einem anderen Buche des Kanons einen so ausgedehnten Gebrauch macht.«

— p. 154. »Wahr ist, dass das hohe Lied, trotzdem es am Octavtage des Pesach zur synagogalen Lesung diente, dennoch, wie der heilige Hieronymus (nach Origines) überliefert, bei den Juden vor dem 30 Jahre nicht studirt werden sollte, »nisiquis aetatem sacerdotalem ministerii i. e. tricesimum annum impleverit.«

Jedenfalls gilt für den christlichen Theologen dieses Verbot nicht; der englische Lehrer glaubte seinen Schülern kein kostbareres Vermächtnis hinterlassen zu können, als eine auf dem Sterbebette zur *Fossa nuova* (bei Frossinone in ehemaligen Kirchenstaate) (1274) ihnen in die Feder diktirte Erklärung dieses Liedes der Lieder. Darum *maneat in usu.*

't Zou van zelf eene onmogelijkheid zijn met den schrijver hier den inhoud en indeeling van dit Oostersch dichtwerk weer te geven. Wat we doen konden hebben we gedaan, om den lust te wekken met deze Inleiding in het oude Testament nadere kennis te maken. Niemand wane, als hij Kauler, Haneberg enz. heeft, zijn boekenlijst nutteloos te vergrooten.

De prijs is matig, zeer matig, wanneer men bedenkt, wat groote zorg aan zulk een boek besteed moet worden. Het papier is goed, de druk, ook der vele kleine letters, duidelijk. Kortom, er blijft niets

te wenschen over. Een onvervulbare wensch toch schijnt het te zijn, als men van een duitschen boekhandelaar verlangen zou, dat een bij hem verschenen boek niet dadelijk ingebonden moest worden. Dat wat bij alle andere volken geen enkele boekhandel wagen zou, blijft bij onze Duitsche naburen vaste regel. Het boek, groot of klein formaat, 't doet niets ter zake, ligt uit elkaar, zoodra men met lezen aanvangt. Is 't voor het gemak van den lezer of een broederlijke hulp voor den zoo nauw verwanten boekbinder? Hoe het zij. 't is eenmaal zoo. En er zal nog wel veel water in de zee vloeien, vóór daar eene verandering in gekomen is.

Dr. VERMEULEN.

Saint Vincent de Paul, *modèle des hommes d'action et d'œuvres* par l'abbé *J W. Boudignon*, [1]) Beau vol in 8o. de VIII—463 p. Pr. 4. fr.

Hadde de schrijver een anderen titel voor zijn boek willen hebben, dan kon hij gerust schrijven: *Politique à la saint Vincent de Paul.«*

Dit werk door tal van Bisschoppen ten hoogste aanbevolen, is bij uitstek geschikt voor de Priesters in de parochiën, voor de leden der conferentiën van Sint-Vincentius, voor de katholieke kringen, voor de vrouwen, die werkzaam lid zijn van liefdadige Genootschappen, voor de katholieke Patronen en voor alle Christenen, die een weldadigen invloed willen uitoefenen op de volksklasse. Het is eene even leerrijke als troostrijke en aanmoedigende lectuur op historisch, godsdienstig en maatschappelijk gebied.

J. W. BR.

(Van onzen Correspondent in Klein-Azië)

Beiroet 3 April 1887.

Jongste ontdekkingen te Saïda.

De uitgebreide doodenstad van Saïda (het aloude Sidon) heeft, vooral sinds de opgravingen van dr. Gaillardot, in *Renan's Mission de Phénicie* beschreven, eene welverdiende vermaardheid, — hoewel zij er nog ver af is al hare geheimen aan de wetenschap ontsluierd te hebben. Geheel onlangs intusschen is op dien weg weer een belangrijke stap gedaan. Het geldt de ontdekking van geheel nieuwe en aanzienlijke grafgrotten, die — althans met betrekking tot de kunstwaarde der gevonden Tomben — al de vorige schijnen in de schaduw te stellen, doch die tevens door de plaats, waar zij gelegen zijn, het vermoeden wettigen, dat de stad naar alle zijden en tot op aanzienlijken afstand, omringd is door dergelijke grafkelders, diep onder den beganen grond. Reeds verscheidene dagen geleden had de heer Becharah-Efendi, ingenieur van het *Wilajet* van Damascus, die van regeeringswege met het verder onderzoek belast is, de welwillendheid gehad mij inzage te geven van een ambtelijk verslag met plannen en schetsen, dat hij aan den Minister van onderwijs moest indienen, en dat hij tevens binnenkort in een Fransch tijdschrift ter algemeene kennis zal brengen, ik meende evenwel, dat de bescheidenheid verbood daarvan vóór de openbaarmaking gebruik te maken. Doch nu de nieuwsbladen van Beiroet van de ontdekking hebben melding gemaakt, haast ik mij de hoofdzaak hunner mededeelingen ook ter kennis van het Nederlandsche publiek te brengen.

De plaats der ontdekking ligt op een kwartier afstand van de stad, 1200 meter van zee en een halven kilometer westwaarts van El-Halalich, even ten N. der beek El-Kamle; de omstreek wordt voornamelijk door tuinen ingenomen. De eigenaar van het terrein, Mohamed Sjerif, had in het begin van Maart steenen voor een nieuw gebouw doen uitgraven, en daar hij eene gelukkige plek getroffen en dus eene diepe groeve gemaakt had, kwam hij op de gedachte deze nog dieper tot een put uit te boren. Spoedig echter bevond hij hierbij, dat er reeds eene opening bestond van 3,80 M. in het vierkant, die op eene diepte van 11 of 12 M. in eene eveneens vierkante ruimte voerde, waarvan de zijden (6 à 7 M.) de richting der vier windstreken hebben. In deze ruimte viel weinig op te merken; zij is slechts eene soort van voorportaal der eigenlijke grafgrotten, waartoe zij toegang geeft. Deze zijn 4 in getal. Men heeft ze als de noordelijke, oostelijke, zuidelijke en westelijke grot betiteld, hoewel daarmede niet gezegd is, dat zij zich aan de vier zijden rondom de eerste vierkante ruimte bevinden. Voor zoover de tot heden gedane ontdekkingen reiken, is deze aan de zuidzijde vrij, en vormt met de grotten, die haar aan de overige zijden insluiten, een nagenoeg regelmatig langwerpig vierkant. Eene nauwkeurige beschrijving is nog moeielijk te geven; die der nieuwsbladen zijn zeer oppervlakkig, en soms met elkander in strijd.

In al de zalen intusschen — en dit is ver het belangrijkste, — vond men verschillende marmeren lijkkisten of tombes, zeer verschillend in vorm, en naar allen schijn, — zooals trouwens ook in andere kelders van Saïda, — ook verschillend in ouderdom. Men telt er in het geheel niet minder dan 16; twee zijn van zwart marmer en effen; de overige van heerlijk wit marmer, en veelal rijk gebeeldhouwd. Aan sommige schrijft men als beeldhouwwerk geheel buitengewone kunstwaarde toe. Hier zijn het wijngaardranken en andere plantaardige versierselen, daar rijen van weenende vrouwen in Grieksche kleedij, ginds paarden en wagens, dan weder zonderlinge, denkbeeldige wezens, o. a. paarden met menschenhoofden, een andermaal oorlogs- en jachttafereelen; een en ander met van 6 tot 10 Cm. relief. Op de vier hoeken der deksels komen soms liggende leeuwen voor.

Twee der kisten hebben den eigenaardigen vorm, die aan Egyptische mummiekisten ontleend is. Zij gelijken namelijk een op den rug liggend menschenbeeld, dat echter slechts gedeeltelijk, — bij de meeste alleen het hoofd, — is afgewerkt. Men weet, dat deze eigenaardige soort van sarcophagen, door Renan met een woord van Herodotus *anthropoïdes* genoemd, in Phenicië niet zeldzaam is. Ook bij de hier gevonden voorwerpen zijn alleen de hoofden, — één manne- en een vrouwenhoofd — uitgewerkt. Opmerkelijk is de verbreeding ter hoogte der schouders, die zeer gewoon is, doch hier bijzonder aanzienlijk schijnt te zijn.

Zoodra het stadsbestuur van Saïda van de eerste ontdekking onderricht was, heeft het den heer Becharah Efendi uit Damascus ontboden, om de verdere nasporingen te leiden, en zoo mogelijk de gevonden voorwerpen naar Constantinopel te zenden. Aan hem is o. a. de ont-

[1]) Paris, Libr. Cath. Intern. de l' Oeuvre de Saint-Paul.

dekking te danken van de z. g. Westelijke grot, die de belangwekkendste van alle is, zoodat men ze al eens met den naam van «wonderkamer» heeft bestempeld. Daarheen geleidt een afzonderlijke gang, waarin, geheel onder de aarde bedolven, een der vermelde anthropoïden gevonden is. De grot zelf, waarin ook sporen van bevloering zijn waargenomen, bevat 4 tomben, alle met keurig beeldwerk. Eene dezer is èn om hare afmetingen, èn om den rijkdom, de verscheidenheid en de kunstwaarde van het beitelwerk, boven al de andere merkwaardig. De heer Becharah-Efendi berekent haar gewicht op 80 centenaars, waarvan 28 voor het dekstuk. (De centenaar is 100 rathl, is 256.6, kilogr.) De wanden vertoonen oorlogs- en jachtvoorstellingen: op éénen zijwand ziet men zes ruiters, vijf voetknechten en vijf dooden; schilden — die sporen van beschildering dragen, — lansen, bijlen, bogen en pijlen zijn hunne wapenen; ook hunne kleeding, en tot zelfs hun schoeisel is zeer eigenaardig en verscheiden; de jagers zijn ook deels te paard, deels te voet, en als jachtwild komen leeuwen, herten en reebokken voor. Het geheel is stellig een staaltje van Grieksch Phenicische kunst, zooals er wellicht op geheel deze kunst nog geen ontdekt is.

Grafschriften zijn niet gevonden en zijn trouwens overal in Phenicië uiterst zeldzaam. De Pheniciërs — althans in hun eigen land, waar zij minder onder den invloed van vreemde gebruiken stonden, — maakten wel veel werk van hunne graven, doch het was ter eere der dooden, niet tot naricht voor de levenden. Men plaatste ze immers ook in diepe duistere kelders of grotten.

Laat ik er bij voegen, dat de gevonden kunstschatten over het algemeen wel bewaard zijn. De tomben zijn evenwel, — misschien vóór vele eeuwen reeds, — geopend en geledigd. Men kent de zonderlinge woede, die overal in het Oosten heerscht om verborgen schatten te zoeken. Zij wordt levendig gehouden door de gelukkige vondsten, die van tijd tot tijd, — al zij het juist niet door deze schatdelvers, — gedaan worden. De oorlogen op groote en kleine schaal, die dit ongelukkige land zoo dikwijls hebben geteisterd, hebben te allen tijde menigeen bewogen zijne schatten in den grond te graven, en vervolgens velen belet ze weer te voorschijn te halen; de aardbevingen, die dikwijls steden en dorpen het onderst boven keerden, hebben het hare bijgedragen, — en de gewoonte om rijke overledenen in hunne laatste rustplaats gouden sieraden en kostbaarheden mede te geven, was hier oudtijds algemeen. Vandaar hebben die schatgravers sinds onheugelijke tijden, — en heden nog — met houweel en spade en talisman en tooverspreuken gewapend, bij nacht en ontij den grond doorwoeld en vooral zich als hyena's op de graven geworpen. Met betrekking tot den inhoud der graven kan de oudheidkunde, — zooals ik ergens las, — slechts de aren lezen, die deze lieden, na 20 en meer eeuwen verwoesting, hebben achtergelaten. Reeds Esjmoenäzer die in de 4e eeuw vóór Christus of nog vroeger koning van Sidon was, en bij uitzondering ons een uitgebreid grafschrift achterliet, roept in dit grafschrift zelf herhaaldelijk de wraak van menschen en goden op deze grafschenners af, en verwittigt hen bij voorbaat, dat er bij zijn lijk niets te rooven is. Doch tevergeefs: ook zijn graf hebben ze opengebroken. In de nu ontdekte graven hebben ze meermalen eene opening in den marmeren wand gemaakt om daardoor met een haak den inhoud naar buiten te halen.

Intusschen schijnt in dit opzicht alles nog niet nauwkeurig genoeg onderzocht te zijn. De heer Becharah-Efendi, door dringende bezigheden naar elders geroepen, heeft reeds vóór een 14 dagen den toegang doen afsluiten, doch hoopt over eenige dagen terug te keeren om den arbeid te hervatten. Hij zal eene zware taak hebben, om — zooals het plan schijnt te zijn, — de reusachtige marmers naar Constantinopel te voeren. Hij zal moeten beginnen met den heuvelrug door te breken tot in de grafgrotten, en van daar tot aan zee over eene lengte van 1200 M. een geheel nieuwen weg moeten aanleggen. Voer- en werktuigen om de gevaarten langs dien weg naar het strand, en vervolgens scheep te brengen, zullen van verre moeten worden aangevoerd. Wat hiervan zij, het gevondene is voor de wetenschap gewonnen, en het nauwkeuriger onderzoek, dat volgen moet, kan nog belangrijke bijzonderheden aan het licht brengen, en wellicht tot geheel nieuwe ontdekkingen leiden.

J. B. v. Kasteren, *S. J.*

Historia da administraçaô publica em Portugal nos seculos XII a XV, por *Henrique Da Gama Barros*. Tomo. I, Lisboa, imprensa nacional, in 8o, 647 p.

Het veld, dat zich hier voor onze oogen opent, wordt thans voor het eerst toegankelijk gesteld voor het buitenland, ja ook voor Portugal zelf, want de Portugeezen zelven hebben over het algemeen hun geschiedenisveld der middeneeuwen wat braak laten liggen. Te uitsluitend hielden zij zich bezig met slechts twee tijdvakken, namelijk met de gloriedagen der XVI eeuw, toen het kleine Portugal, *monarchico, glorioso e rico*, door eigen verdiensten, moed, wilskracht en beleid, groot werd, »deslumbava a Europa com a epopeia das suas navegaçôes« [1]), Europa tot geestdrift vervoerde door het epos zijner zeetochten en ontdekkingen, ja op weg meende te zijn de grootste Mogendheid der wereld te worden, en »*se preparava para dominar o mundo pela herança do imperio de Carlos V*,« zich voorbereidde om de wereld te overheerschen bij het erven van het rijk van Charlesquint.

Het andere tijdvak, voorwerp van ontelbare verhandelingen en geschriften en gedichten, is dat van den beruchten minister Pombal. De in het bovengenoemde werk behandelde eeuwen, schijnen den Portugeezen zelven minder bekend. Juist daarom is dit werk én voor hen én ook voor ons, te meer belangrijk. Wij hebben hier de geschiedenis van het openbaar bestuur in Portugal, van de stichting van het Koningschap, voorbereid door Hendrik van Burgondië, tot aan het einde der regeering van Joan II, in het jaar 1495. Alwie het staatkundig en maatschappelijk leven en streven van die tijdvakken der middeneeuwen in Portugal voor goed wil leeren kennen, mag bij den door-

---

1) Desaangaande kan men raadplegen het "*Opus Epistolarium*" van Anghiera, of het extract uit dat werk: *Lettres de P. Martyr Anghiera* relatives aux découvertes maritimes etc. traduites par P. Gaffarel, Paris 1885.

geleerden en onpartijdigen Da Gama Barros te recht komen.

Een analyse te geven van den inhoud van een boekdeel 647 blz. groot, en zoo rijk aan feiten en bijzonderheden, is hier ondoenlijk. Om er zich eenig denkbeeld van te vormen, zij het volgende voldoende: De Schrijver begint met eene uiteenzetting van het geschreven recht en van het traditioneele recht d. w. z. hij begint met de studie der bronnen. Deze bronnen zijn het wetboek der Westgothen, het canonisch recht, het Romeinsch recht en het plaatsig gebruiks-recht, waaruit de »leis» en de »foraes«, wetten en voorrechten ontstaan zijn. In deze zaakrijke en toch duidelijke bladzijden hebben wij de vruchten ook der laatste nasporingen van de mannen van het vak. Dat eerste hoofdstuk legt de grondslagen, waarop het verdere boekwerk wordt opgetrokken.

Vervolgens toont de Schr. hoe het publiek recht in Portugal zijn oorsprong vindt in de Westgothische traditiën; hoe men de uitbreiding van het monarchaal gezag in Portugal heeft te begrijpen, en welke er de hoofdstukken waren van het feodale. leenheerlijk stelsel, dat hier in vergelijking wordt gebracht met het politiek bestuur, hetwelk destijds Frankrijk regeerde. De zwaarwichtige vraagstukken van den militairen dienst, van het recht van eigendom, van de verhouding van den Staat tot de Kerk, worden met grondige kennis en onbevangen oordeel behandeld. Hoofdstukken als die over den Adel, de Geestelijkheid, de volksklassen, de militaire Orden, de wetgevende macht, de beambten in 's Konings dienst, zijn even zoo vele keurige afgewerkte en schier volledige verhandelingen, die hier als onderdeelen samenwerken tot een prachtig geheel. Ten slotte worden ons de Portugeesche wetten betreffende de troonopvolging en het Regentschap ontvouwd en uitgelegd overeenkomstig de traditiën der geschiedenis.

Moge de Schr. zijn werk in de beloofde boekdeelen kunnen voortzetten en voltooien, dan zal gewis in de rij der geschiedschrijvers van zijn vaderland, zijn naam onsterfelijk zijn.

J. W. Br.

P.S. Lopez Ferreiro heeft zoo pas in het Archief der Cathedraal van Compostella teruggevonden het vierde boek van den *Codex Calixtinus*, waarin het leven van den Apostel Jacobus den Ouderen.

Aarböger for Nordisk Oldkyndighed og Historie.

Deze »jaarboeken voor Noordsche Oudheidkunde en Geschiedenis« worden uitgegeven door »det Kongelige Nordiske Oldschrift-Selskap,« het Koninklijk Noordsche Oudschrift-Gezelschap, verschijnt te Kopenhagen en neemt zoowel stukken op, die in het Zweedsch als die in het Deensch geschreven zijn.

Elk jaar verschijnen vier afleveringen. Hebben wij in de Noord- en Zuid-Nederlanden ook een dusdanig tijdschrift voor Oudheidkunde en Geschiedenis? en een dusdanig Genootschap? Op deze laatste vraag moet ons antwoord, helaas! ontkennend zijn. Dit mag blijken bij het nazien van de namen der leden en bij het inzien van de kas. Wat het tijdschrift is zal meteen blijken.

Leden van het Bestuur:

President, Z. M. Koning Christiaan IX van Denemarken.
Vice-President, de Kamerheer, E. Vedel.
Secretaris voor de uitgaven van oude geschriften: Prof. Dr. phil. K. Gislason.
Secretaris voor de uitgaven van de Archaeologisch-Historische Tijdschriften: Dr. phil. Müller.
Penningmeester: de Justitieraad F. S. Bang, Kassier bij de Privaatbank.

De lijst der leden beslaat bijna twaalf bladzijden gr. in 8o van de *Tillaeg til Aarböger* in het vorig jaar verschenen.

Onder de «*Medlemmer i Norden*«, medeleden in het Noorden, zien wij den Koning van Denemarken, den Kroonprins van Denemarken, den Koning van Zweden en Noorwegen, den Prins van Slesvig-Holsteen-Sönderborg-Glücksborg, enz.

Onder de »*Medlemmer üdenfor* (buiten het) *Norden* treffen wij aan:

den Keizer van Rusland,
den Keizer van Duitschland,
den Keizer van Brazilië,
den Koning der Nederlanden,
den Koning van Italië,
den Koning van Griekenland,
den Kroonprins van Rusland,
den Prins van Wales,
den Hertog van Aosta,
den Prins van Savoye-Carignan enz. en wat al Senatoren, en Directoren en Doctoren en Professoren en Volksvertegenwoordigers en Rechtsgeleerden, enz.

Het vaste fonds was, in 1886 niet minder dan 174,500 Kronen, waarvan 174,000 Kr. ingeschreven waren in het Protocol van het Ministerie van Financiën, op naam van het Genootschap.

De jaarrente van 1885 was 6972 Kr.

Met zulke sommen, zooals men hier heeft, is nog al wat te doen.

Bestaat er een dusdanig Genootschap in onze Nederlanden?

Laten wij nu de afleveringen van het Tijdschrift »udgivne of det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab« eens nagaan. Wij hebben voor ons al de afl. van 1885 en twee van '86.

Afl. I. brengt ons: Het oudste tot nog toe bekende Document in het Deensch, door prof. Dr. George Stephens.

Hierop komen wij meteen terug.

Wij hebben nog in dezen jaargang wetenswaardige mededeelingen en studiën van *Sprogvidenskap* (Spraakwetenschap): b. v. over *Bibeloversaettelse den aeldste danske* de oudste Deensche Bijbelvertaling; over het *Eskimoisk* en zijne dialecten en zijne Letterkunde, over het *Islendingabók* enz.

»Het oudste tot nu bekende document in het Deensch is gevonden in het jaar 1883, in Odense, 3 à 5 el onder den grond waar ook heel wat menschengebeenderen lagen, en wordt ons voorgelegd en toegelicht door

Prof. Dr. George Stephens,

Blyplade med Runeindskrift i det nordiske Museum i Odense,

Plaat van blei met Rune-inschrift in het Noordsche Museum te Odense: zes regels schrift zijn latijn en de

twee eerste Deensch. Dat inschrift door Phototypie teruggegeven wordt gelezen als volgt:

† (At P(e)r Kuen(e) sine prinsined (b)ad (m)oto Lanana Kristi donavisti gardiar iardar
Ibodiar Kristus unkit Kristus reg-
Nat Kristus imperat ab omni
Malo me Asam liperet krux Kristi
Sit super me Asam hik et ubique
† Khorda † in Khorda † Khordae
† (M)agla † sanguis Kristi signet me.

Letterlijk vertalen wij de twee eerste regels:

Voor dich (*u*) *dienstmaagd zijne* (van Christus) *eerstgeteekende* bad ik om gave van belooningen Christi, gij gaaft gaarden, grond en huis, Christus overwint, Christus heerscht, Christus gebiedt, Christus bevrijdde mij Asa van alle kwaad, het Kruis van Christus zij over mij Asa, hier en overal: het Kruis, in het Kruis, van het Kruis, en het machtige bloed van Christus teekene mij.

Henry Petersen wijdt een uitvoerige studie aan »*Knud Lavards Helgentilbedelse; Kilden og capellet ved Haralsted*, de vereering van Canut den martelaar van Koninklijken bloede, in wiens dood de Schr. te recht wil zien de meest tragische gebeurtenis der vaderlandshistorie in de middeneeuwen en tevens de meest invloedrijke op de nageslachten. De Bulle der heiligverklaring werd door Paus Alexander III uitgevaardigd den 8en Nov. 1169. Dan wordt ons breedvoerig en zaakrijk gesproken over de bron en de kapel te Haraldstad, over de Sint-Canut's zegels der gilden te Bornholm, te Aalborg, te Odensee, in Sleeswijk enz. De afbeeldingen dier gildezegels, alle versch lleud, worden hier ook overgelegd. Ook over de nationale Heiligen, Sint Erik en Sint Olaf en derzelver vereering en invloed op het volk, dat overal aan zijne Schutsheiligen innig gehecht was, worden ons velerlei wetenswaardige bizonderheden medegedeeld, uit zeer vele bronnen hier vergaderd.

Hvor Knud Lavards Blod flöd, fortæller Saxo, sprang et Kildevæld,« waar het bloed van Canut vloeide, outsprong eene bronwel, verhaalt ons Saxo, en over die bron en de bedevaarten »*til Knud Hertugs Kilden*« naar Canut Hertog's bron in vroegere eeuwen, wordt veel aangevoerd. Tot die bedevaarten naar Canut's graf werden de geloovigen aangemoedigd bij Pausbrieven en aflaten: b. v. Celestinus' Bulle in 1192. [1]) Betreffende de Kapel, ontbreekt het hier niet, na de opgravingen in 1884 gedaan, aan architectonische bijzonderheden, noch aan teekeningen van grondplan, opstand profielen der vensters, profielsteenen van de gewelfribben, tegelsteenversiering enz. Met nog een paar blz. over Inschriften in Kerken te Haralsted en te Allindemagle, door *J. B. Löffler*, sluit de eerste der 4 Afl. van den Jaargang. De 2de Afl. (blz. 77—218) handelt over slechts een thema; de laatste onderzoekingen aangaande Bornholms Oaden tijd door E. Vedel, te beginnen met Grafkelders en Grafkisten uit de steen en ijzerperiode; grafheuvels uit het Bronzentijdvak, lijkverbranding enz. met tal van afbeeldingen, die alle belangstelling der mannen van het vak waardig zijn.

[1]) Zie verder in Worsaae's „*Minder fra Valdemarernes Tid*, overzicht 7 en 8: „*Om Helligkilderne og Konghuset i Haraldsted*,“ 1855.

De 3de Afl. is aan Taalkunde gewijd en bevat twee opstellen: één over de Eskimoische Dialecten, door *H. Rink*, en één over »*Rettelser og optegnelser*,« verbeteringen en aanteekeningen, door *F. Dyrlund*, over velerhande moeilijkheden, te beginnen met Molbech's uitgave van de oudste Deensche Bijbelvertaling.

De 4de Afl. bestaat insgelijks uit twee verhandelingen: *Ruinerne of Silkeborg slot*, *de ruïnen* van het Silkeborger Slot, door den architect *J. B. Löffler*, en »*Om forholdet mellem de to bearbeydelser af Ares islaendingebog* door *Björn Magnusson Olsen*:« Over de verhouding tusschen de twee bearbeidingen van Ari's IJslanderboek. Over den jaargang 1886, een anderen keer.

Laten wij nog even aanstippen een van de »Geschriften uit den tijd der Hervorming:

Kirkens Klagemaal foredraget i vor Frue Kirke i Kjöbenhavn tredie Pinsedag 1529: Klacht der Kerk, voorgedragen in onze Vrouwe-Kerk te Kopenhagen, den derden Pinksterdag 1529, door Oluf Chrysostomus, *paa ny udgivet of Holger Fr. Rördam*, op nieuw uitgegeven. door H. Fr. R.

Deze lamentatio Ecclesiae is opgedragen aan een Amsterdammer, »Franciscus Vormordus, predikant te Malmö.« Het gedicht klaagt dan over de Bisschoppen, de Geestelijken, de Monniken enz. en hunne ongeleerdheid en onwetendheid. Het antwoord van Vormordus zingt in dien zelfden toon tegen de Monniken, de stoffeeringen der Kerken, de *stipendia* der Missen enz.

J. W. Brouwers.

Mededeelingen.

Dezer dagen had, in een der zalen van »Artis« te Amsterdam, de 53e algemeene vergadering plaats van het *Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*. Zij werd geleid door den heer W. F. Versteeg, die na haar geopend te hebben het woord gaf aan den Secretaris, den heer Timmerman, welke daarop verslag uitbracht van den staat des Genootschaps over het afgeloopen jaar, waaruit o. a. bleek, dat het op 1o Januari ll. 730 leden telde.

Hierna werd bij afwezigheid van den Penningmeester, den heer Van Eeghen, door den Voorzitter mededeeling gedaan omtrent den financiëelen toestand des Genootschaps. De rekening en verantwoording bedroeg in ontvangst *f* 15,443.78 en in uitgaaf *f* 12,519.77, sluitende alzoo met een batig saldo van *f* 2924, terwijl de begrooting voor het volgend jaar in ontvang en uitgaaf werd geraamd op *f* 13,629. Beide werden goedgekeurd.

Als bestuursleden werden herkozen de aftredende hh. W. F. Versteeg en Dr. J. Dornseiffen, en voorts gekozen de hh. Mr. H. D. Levysson Norman, Martinus Nijhoff, N. Mac Leod, W. Van Hasselt, H. Bouman en M. H. J. Plantinga. Hierna werd door den heer F. G. Kramp eene voordracht gehouden over »zijne reis naar het zuid-oosten van Rusland en den Kaukasus«, en na de pauze sprak de heer J. Æ. C. A. Timmerman over »de vermeerdering onzer kennis van den Aardbol in het afgeloopen jaar«, waarna de Verg. werd gesloten.

Historisch Genootschap te Utrecht.

Wijlen de heer P. J. B. C. Robidé van der Aa heeft aan het rijk, ten behoeve van de Koninklijke biblioteek te 's Gravenhage, verreweg het meerendeel der door hem nagelaten boeken, kaarten, atlassen en handschriften gelegateerd.

Onder de werken van het *Historisch Genootschap* te Utrecht (Nieuwe Serie No. 44) is opgenomen een belangrijk werk van Mr. *J. B. J. N. Ridder De Van der Schueren*, dat tot titel heeft: *Brieven en Onuitgegeven Stukken van Jonkheer Arend Van Dorp, Hr. van Maasdam enz.*

De kennismaking met het lijvig boek van ongeveer 500 bladzijden — een tweede deel volgt nog — zal een ieder de overtuiging schenken, dat wij van den geleerden verzamelaar eene uitmuntende bijdrage, niet slechts over *Arend Van Dorp*, maar tot de vaderlandsche geschiedenis van de tweede helft der zestiende eeuw, voor ons hebben.

In een goed geschreven voorwoord stelt hij den lezer in staat om gemakkelijk te kunnen raadplegen een *Bron*-werk, dat hem vele uren van studie vroeg en waarvoor de geschiedvorschers hem zeer dankbaar zullen wezen.

Die **Bijdragen van het Utrechtsch Genootschap** brengen ons nog in den nu verschenen bundel een allerbelangrijkst stuk van onzen medewerker, prof Victor Becker, over de eerste redactie der Windesheimsche Kronijk. Wie thans, na kennis te hebben genomen van deze volledig medegedeelde varianten, nog niet volkomen overtuigd is van de waarheid der vroeger door den h. Becker opgestelde thesis, die mag ook nog der meening aankleven, dat Marius de bewerker is van Vondel's bekeering.

Het pleit der stelling »Spitzen tegen Becker,« achten wij nu ontegensprekelijk beslist ten gunste van de stelling Becker.

De laatste bladzijde van de laatste Aflevering der Dietsche Warande te Amsterdam.

Die bladzijde der nu pas ontvangen laatste Aflevering te Amsterdam verschenen, zij hier in haar geheel medegedeeld, omdat ook wij aan de nu naar Gent vertrokkene de zegenrijkste toekomst willen toewenschen.

»Een woord aan mijne trouwe lezers. Met den aanvang van het jaar 1887 en met de verschijning der Eerste Aflevering van Deel VI der nieuwe Reeks, draag ik het bestuur der »Dietsche warande« over aan mijn lieven broeder en ambtgenoot Dr. *Paul Alberdingk-Thym*, Hoogleeraar van Letteren en Geschiedenis aan de Universiteit van Leuven.

De kring van onderwerpen, waarmee het tijdschrift zich zal bezig houden, blijft dezelfde: maar meer dan, in de laatste jaren, door het overwicht van mijn Academie-arbeid mogelijk was, zal er gezorgd worden voor eene gelijkmatige vertegenwoordiging der verschillende takken van kunst en kennis.

Reeds van den beginne af, zweefde mij het denkbeeld voor den geest de »Dietsche Warande« tot een veelzijdig Noord- en Zuid-Nederlandsch orgaan te maken. Dat de uitgave voortaan te Gent, bij de Heeren *S. Leliaert*, *A. Siffer & Co*, zal geschieden, verandert niets aan geest en richting.

Ik verheug mij, dat de »Warande« in krachtiger en jonger handen overgaat. Mijne medewerking blijft haar intusschen verzekerd. Ik ben overtuigd, dat, in alle opzichten het tijdschrift aan rijkdom van inhoud en aantrekkelijkheid, ook door op een vasten datum eens om de twee maanden te verschijnen, winnen zal.

Mijn trouwen lezers zij dank voor de 32 jaar lang ondervonden waardeering.

J. A. Alberdingk-Thym.

Amsterdam, 27 Dec. 1886.

De Dietsche Warande. *Ve D. Zesde Aflevering.* *Inhoud*: *Godefridus Duysenpond's Rijmwerken*, door *P. J. Frederiks*.

Verleden der Roomsch-Katholieke gemeente Deunre, van haar ontstaan tot op onze eeuw, door *H. N. Ouwerling* (II.)

Over het geslacht Bartolotti Van den Heuvel medegedeeld door *A. J. Servaas Van Rooyen*.

Vondel de lierdichter, letterkundige studie, door *Norbert Van Reuth* (II.)

Van Einsiedeln naar Assisi, door een *Pelgrim*.

Boekbeoordeeling door Dr. *Paul Alberdingk-Thym*.

De jury voor de ingekomen ontwerpen op de prijsvragen, uitgeschreven door de *Maatschappij van bouwkunst*, heeft voor de eerste prijsvraag (een torngebouw) het ontwerp van den heer Poggenbeek bekroond met de premie van f 150; voor de tweede prijsvraag (binnenbetimmering voor eene eetzaal) het ontwerp van den heer Cuypers Jr., met eene zilveren medaille benevens f 100; voor de derde prijsvraag (wachthuisje in een wandelpark) het ontwerp van den heer Nelis, met eene bronzen medaille benevens f 50. Al de bekroonden zijn Amsterdamsche architecten.

Een handschrift van Conscience, de gedenkschriften van dien schrijver bevattende, is dezer dagen teruggevonden en zal zeker wel spoedig het licht zien. Men geloofde algemeen, dat die gedenkschriften verloren gegaan waren bij een brand ten huize van Conscience's schoonzoon, den dichter Antheunis.

Een nieuw blad op pharmaceutisch gebied, een *Maandblad voor Apothekers*, verschijnt bij de uitgevers J. Noorduyn en Zn., te Gorinchem. De redactie is grootendeels die van het voormalige *Weekblad voor Pharmacie*. Verheffen van den stand op maatschappelijk gebied is het doel van het nieuwe tijdschrift, gelijk het was van het vroegere weekblad.

Inhoud: Op universiteitsgebied. — De Paus Leo-Hulde. — Card. Pitra: De epistolis et registris Rom. Pontificum, door *J. W. Br.* — Dr. Wilh. Scheiz: Einleitung in die Kanonischen B. des alten Test. door Dr. prof. *Vermeulen*. — Boudignon: St. Vincent de Paul, modèle des hommes d' action. — *J. P. Van Kasteren*: Correspondentie uit Klein-Azië. — Da Gama Barros: Historia da administraçao publ. em Portugal, door *J. W. Brouwers*. — Aarböger for Nordisk Oldkyndighed, door *J. W. Brouwers*. — Mededeelingen enz.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Serie. Tweede Jaargang, No. 10. 15 Mei 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

31 DECEMBER
1837—1887.

. . . . Celebrate nomen
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . Dicite cantu.
. . . .
Possit o tandem, domitis procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occupet tandem vaga cymba portum,
Sospite cursu.

Op universiteitsgebied.

Zondag 8 Mei is, bij gelegenheid der feestviering van het genootschap *Met tijd en vlijt*, door den rector der universiteit mgr. Abbeloos, te Leuven, het diploma van *doctor honoris causa* uitgereikt aan mgr. Everts, prof. J. A. Alberdingk Thijm, dr. J. Renier Snieders en de eerw. heeren Claeys en Geselle. Aan de vergadering en aan het later gehouden feestbanket werd deelgenomen door den Aartsbisschop van Baltimore, Kardinaal Gibbons, die voornemens is in zijne diocees eene hoogeschool te stichten naar het model der Leuvensche.

— Bevorderd tot doctor in de geneeskunde aan de Rijksuniversiteit te Leiden, de heer G. F. Hellema, geb. te Helder, met acad. proefs. get.: *Chirurgische nier;* — tot doctor in de rechtswetenschap de heer N. F. Wilkens, geb. te Veendam, met acad. proefs.: *Stilzwijgende lastgeving*

— Bevorderd aan de universiteit van Amsterdam tot doctor in de artsenijbereidkunde de heer A. Robertson, apotheker, geboren te Rotterdam, na verdediging van een acad proefs., getiteld: *Boyle en Boerhaave beschouwd als scheikundigen.*

De Commissione Promotrice

had alreeds van Z. Heiligheid Paus Leo XIII een onschatbaar aanmoedigend schrijven van den XXIX Juni 1885 ontvangen: »*Eq. Joanni Acquaderni Praesidi, aliisque Sodalibus operam navantibus filiali pietati promovendae in Jubilaeo Sacerdotali Pontificus Maximi*, dat wij onzen lezers mededeelden: nu heeft Paus Leo een andermaal den lof gesproken der Bologneesche Vereeniging in het hiervolgende document, gericht tot den Eere-Voorzitter, Z. Em. den Kardinaal Schiaffino.

Aan onzen dierbaren Zoon Placide-Marie, kardinaal-priester Schiaffino, met den titel van den HH. Johannes en Paulus,

LEO XIII, *Paus.*

Onze geliefde Zoon, zaligheid en apostolischen zegen.

Gij weet het. hoe groot en vurig de ijver is, waarmede een groot aantal Katholieken zich op allerlei wijzen beijveren om de betuigingen van eerbied, waarmede zij hunne liefde tot den H. Vader willen betuigen, te vermenigvuldigen. Als in dien zin werkzaam, verdient de Bologneesche vereeniging, waarvan gij Ons onlangs het verslag zondt, voorzeker van Onzen kant Onzen uitbundigen lof, wijl zij den eersten stap gedaan heeft om de eerbetuigingen te bevorderen, welke Ons ter gelegenheid van den vijftigsten verjaardag van Onze priesterwijding zullen worden toegezonden.

Uwe commissie heeft in werkelijkheid, in hare kinderlijke godsvrucht, talrijke en verschillende middelen uitgedacht om de liefde en den eerbied te vertolken, voornamelijk nademaal zij door het besluit van den St. Pieterspenning te ondersteunen, eene wijze gevonden heeft om de giften in te zamelen, welke niemand moeilijk valt, noch zelfs de nederigsten van het volk drukt, en dat wel door alom te dien einde voorbereide formulen uit te geven en te verspreiden. Dewijl nu deze getuigenissen vooral en hoofdzakelijk aan de waardigheid van de bediening, welke Wij bekleeden, gericht zijn, kunt gij licht begrijpen hoe aangenaam zij Ons zijn.

Het is daarom dat wij goedvonden den Voorzitter en allen leden der commissie te doen weten, dat hetgeen zij doen en voornemens zijn te doen door Ons zeer op prijs gesteld wordt, terwijl het ons aangenaam is u, hun Eere-Voorzitter, Onze algeheele tevredenheid te betuigen.

Intusschen verleenen Wij u, onzen dierbaren Zoon, en allen en ieder lid der genoemde commissie, als voorteeken der Hemelsche gunsten en als onderpand Onzer bijzondere welwillendheid, zeer teederlijk in den Heer, Onzen apostolischen zegen.

Gegeven te Rome, bij St. Pieter, den 25en April van het jaar 1887, het tiende van Ons Pontificaat.

LEO XIII, Paus.

Utrecht. Ter gelegenheid van het aanstaande Leo feest zal door de R. K. zangkoren dezer stad gezamenlijk een groot concert worden gegeven. De heer M. Bouman, directeur van het zangkoor »Cantemus Domino« en van de Utrechtsche Mannen-zangvereeniging heeft een Leo-cantate in bewerking, voor soli, koor en orkest. De dichter zal tevens voor een met den Nederlandschen overeenkomstigen Franschen tekst zorg dragen.

Naar wij vernemen zal bij de firma Van Mastrigt en Verhoeven te Arnhem verschijnen: *Leo-cantate, woorden van J. G. Verhoeven, muziek van A. H. Amory.* Het werk zal worden geschreven voor mannenkoor, soli en orchest of piano.

Sti Anselmi, Cantuariensis Archipiscopi MARIALE,

seu liber Precum metricarum ad Beatam Virginem Mariam quotidie dicendarum.

De *Société de Saint Jean l' Evangéliste* heeft het *Mariale*, »opus vere aureum« zooals Cardinaal Manning dat dichtbundeltje van zielsgebeden noemt, in een allerkeurigst 32° formaat uitgegeven. Zulke keurige uitgave is men trouwens gewoon van Desclée, Lefebore et Co., te Doornik. Laat de toezending van dit boekje ons nopen om een woordje nader over het *Mariale* in het midden te brengen.

Vooreerst betrekkelijk den inhoud, te recht in den titel alreeds aangewezen als *preces;* dan over de herkomst der uitgaven, en dan over de herkomst van den tekst.

Betrekkelijk den inhoud: deze gebeden zijn aan eene heilige ziel, ontvlamd door de zuiverste en teederste liefde, ontweld en door een echt dichterlijk gemoed in versmaat, in rijm, geschreven. Wie een paar woorden Latijn verstaat, verstaat ook deze biddende gezangen, en wie van rythmus en melodie houdt, of niet en houdt, wil ze herhalen en nogmaals herhalen, en vindt ze voortdurend meer zalvend indringend in het hart en voller van zin en hooger van beteekenis. Van daar dat dit boekje even dierbaar is aan den Professor als aan den student van onze Seminariën, even dierbaar aan priester en bisschop als aan den leek.

De aanhef van den biddenden Dichter, de eerste stroof van de *Praevia meditatio* geeft ons den hoofdtoon, het hoofdmotief van het geheel aan:

> Omni die, Dic Mariae, Mea, laudes, anima:
> Ejus festa, Ejus gesta, Colo splendidissima.

De algemeene inhoudstafel en nog drie andere inhoudstafels wijzen ons de stoffen in het *Mariale* aan, die bizonder geschikt zijn voor dit of dat feest van Maria, of tot het vieren van de Meimaand, of tot het houden van negendaagsche oefeningen ter eere van onze Lieve Vrouwe.

De hierboven aangehaalde stroof vormt ook het begin van een hymnus, dien men vrij algemeen den »*Hymnus van den H. Casimirus*« noemt, dewijl men dat gezang in het graf van den Heilige, onder zijn hoofd vond liggen. Thans is bewezen, dat in dezen hymnus niets zijn dan de schikking der strofen, wat aan den Heiligen vorst kan worden toegeschreven. Maar is het nu ook bewezen, dat zoo beslist waar is wat de titel hierboven zegt, namelijk, dat deze *preces metricae* het werk is van den H. Anselmus, bisschop van Kantelberg? Dat is voor ons nog volstrekt niet bewezen. Dat zulks stellig nog »sub judice lis est«, zal blijken uit het volgende.

In onze dagen zijn drie uitgaven van dit werkje verschenen: de laatste is de hierboven genoemde, in 1866; de voorlaatste was die van *P. Ragey*, meteen nader te beschouwen, en de andere was de uitgave in 1886 bezorgd door den Graaf *Przezdziecki.* Deze uitgave, lofwaardig omdat ze baan brak, was jammerlijk ontsierd door tal van fouten en gebreken. Een beteren tekst leverde *P. Ragey*, die de acht handschriften welke te Parijs in de *Bibliothèque nationale* en te Londen in het *British Museum* berusten, onderling vergeleek, welker varianten hij aangeeft, het alles toelichtende met talrijke aanteekeningen. Deze uitgave, meer bestemd voor geleerden, verscheen te Londen, bij Burns en Oates, met bizondere aanbeveling van Cardinaal Manning. Deze geleerde uitgave was ter nauwernood verschenen of was ook uitverkocht. De bovengenoemde uitgave van Doornik heeft geen geleerde noten, geeft geen varianten, trekt niet alle oogenblikken de aandacht van den biddenden tekst af, naar den voet der bladzijden, en is dan ook meer geschikt om tot handboekje voor een biddend gemoed te verstrekken.

Wie nu wel de schrijver is van dat gouden boekje? De titel hierboven aangeduid, als of er van geen twijfel sprake kon zijn, zegt kort af, *Sti. Anselmi* Mariale; dat is ook de stellige meening van P. Ragey, en hij heeft ze betoogd op zijn manier in de *Annales de la Philosophie Chrétienne*, jaargang van 1883, met schier elke stroof in vergelijking te brengen met citaten uit andere werken van Sint Anselmus. Dat alles heeft toch niet belet, dat de zoo geleerde Leopold Delisle, in het jaar 1885, die uitspraak van P. Ragey in twijfel trok, en reden gaf in de *Bibliothèque de l' Ecole des Chartes.*

Herinneren wij dan, dat dit werkje voor een tweehonderd jaren werd uitgegeven door Pater *Hommey*, onder den titel van »*De laudibus Virginis*« (Supplementum Patrum, in 8o, Parisiis, 1685, p. 163 à 188) en Hommey schrijft dat werk toe aan den Heiligen Bernardus.

De *Histoire littéraire de la France*, t. XII, p. 241 et 242, ziet in deze gedichten het werk van Bernard de Morlas, een Monnik van de orde van Cluny, ten tijde van Pierre-le-Vénérable (1122—1156). Het Handschrift van de Biblioth. nationale dat aangehaald wordt, en omstreeks de helft der XIIe eeuw vervaardigd is, geeft Bernard aan als den schrijver: *Invocatio divine Sapientie facta a Bernardo in laudem monacho perpetue virginis.* Daar ligt gewis het uitgangspunt van Hommey's meening. Maar dat handschrift staat niet alleen; van de 8 codices van P. Ragey zijn er drie het werk der XIe eeuw, die insgelijks een Bernard, aanwijzen.

De *Biblioth. nationale*, 3639 fonds latin: *Bernardi Francigenae orationes rythmicae in honore Virginis.*

British Museum, 8 B. 1—7 A. VI. zegt insgelijks:

> Auctorum sciri si sit revera necessse,
> Gallia Bernardum doctorem credidit esse.

Dat geschilpunt blijft dus nog onuitgemaakt. Maar dat wij hier waarlijk een *opus aureum* hebben, staat buiten en boven alle tegenspraak.

J. W. Brouwers.

---

9 Mei, feestdag van den Heiligen Gregorius van Nazianze, Doctor Ecclesiae.

Op dezen dag wil ik den mij zoo dierbaren feestheld vieren met een te lang uitgestelden plicht te vervullen en een werk te bespreken, dat, ten onzent, althans in de pers, nog geheel onbekend, en dus als splinternieuw is:

Saint Grégoire *de Nazianze, Archevêque de Constan-*

tinople et Docteur de l'Eglise: Sa vie, ses œuvres et son époque. [1])

Het was mijner jeugd, toen ik voor het eerst de cythersnaren van Sint Gregorius van Nazianze hoorde zingen, als of mij een der hoogere sferen open ging, waarvan ik het bestaan niet kende maar vermoedde, niet kunnende gelooven dat het Christendom geen dichters zou hebben gehad, die voor ons, studenten, de heidensche schrijvers wel wat konden doen op zij leggen. Wat ons van zijne gedichten werd voorgelegd was mij als een hemelsch manna. Alle sympathieën mijns harten waren voor hem, gelijk ze waren voor Alfonse de Lamartine. Vondel en Bilderdijk kwam onder andere verschillende opzichten mijne hoogste hulde toe.

En nu zou ik het geluk hebben, na een meesterwerk over Gregorius, en zijn leven en zijne werken en zijn tijdperk te hebben gelezen, er eene recensie over te schrijven, en zie, in het wel begrepen belang van het werk en den schrijver en onzen te vieren Heiligen Held, zie ik de mogelijkheid om in Nederland iets oneindig beters aan het Vaderland, aan de Letterkunde, aan de Kerk te leveren, dan wat in mijn vermogen was. Aan het nut van anderen zij mij genoegen ten offer gebracht. Laat het oordeel over het aangewezene werk dan nu uitgesproken worden door mannen en tijdschriften, waarvan de meeste huns gelijken in Nederland niet hebben. En toch eerst een woord uit de voorrede van onzen Pastoor van Saint-Pierre.

»Sint Gregorius van Nazianze is een van de vier groote Doctoren der Grieksche Kerk, is een der grootste van de Algemeene Kerk. »Het Algemeen Concilie van Ephese heeft hem den bijnaam van »den Groote« toegekend, en die eere-titel is hem gehandhaafd geworden in het Grieksche Martyrologium.« [2]) Zijne buitengewone wetendheid der goddelijke dingen heeft hem in de Algemeene Kerk den kenmerkenden titel verworven van »den Godgeleerde«, een titel dien hij deelt met Sint Jan den Evangelist. [3]) Wat dien titel rechtvaardigt, is, bij een voorrecht dat misschien alleen aan hem toekomt, dat nooit eenige ketterij zich heeft kunnen beroepen op eenig gezegde van de werken diens heiligen Kerkleeraars.

De Roomsche Kerk gaat nog verder, daar ze ons verzekert, dat naar het oordeel der meest bevoegden, d. i., der Doctoren en der Heiligen, er niets is in 's mans werken, proza of gedichten, — 't zij ons geoorloofd dezen tekst aan ons Brevier, 9 Mei, ontleend, nog wat verder over te nemen — niets is wat niet overeenkomstig den regel der ware vroomheid en der Katholieke godsdienst bevonden zij, zoodat niemand iets met reden in twijfel zou kunnen trekken.

De welsprekendheid van Sint Gregorius had niet onder te doen voor zijne buitengewone wetenschap. Zijne tijdgenooten spreken er niet anders over, dan met de levendigste bewondering. De (heilige) Hieronymus, toen reeds beroemd, kwam van Syrië naar Constantinopel, alleen om hem te hooren. Hij hechtte zich aan hem, en gedurende het overige zijns levens was hij er fier op, hem tot meester te hebben gehad. Zelfs kan Dupin niet nalaten te bekennen, dat aan Gregorius, boven alle redenaren van zijn tijd, de palm der welsprekendheid toekomt. Het Romeinsche Brevier stelt dan ook onzen feestheld der wereld voor als »*mirabili pietate et eloquentia.* Buitendien was Gregorius niet minder bedreven in de kennis der ongewijde letteren, dan in die der gewijde wetenschappen. Hij schreef in verzen even gemakkelijk en keurig als in proza, en zijne talrijke gedichten waren een onderwerp van bewondering voor de beste critici, van den heiligen Hieronymus af, tot Villemain toe.

En toch is er in onzen feestheld iets, dat nog meer opmerkenswaardig is, namelijk, zijn edel karakter en zijne uitmuntende deugd; en deze, vereenigd met 's mans buitengewoon genie, maken hem tot een geheel buitengewoon man, een van die mannen, die een eeuwige eer zullen zijn voor de Kerk en voor het menschdom. Rufinus heeft die gloriën als te zamen gevat en noemt hem »een in alles onvergelijkelijk man: *vir per omnia incomparabilis.* Wie dat voor overdrijving wil houden, hoore dan toch nog eerst de Kerk in het algemeen Romeinsch Brevier, en met dit citaat eindigen wij dit gedeelte van ons artikel — *ut autem vitae laude nemo ei praepositus est, sic et orationis gravitate omnes facile superavit*: gelijk niemand door het lofwaardige des levens hem mag worden voorgetrokken, zoo ook overtreft hij gemakkelijk allen door de degelijkheid van zijn woord.

Ziedaar het genie, den geleerde, den dichter, den redenaar, den heilige, wiens leven en wiens werken, ons door den Schr. uitvoerig worden voorgehouden en tentoongesteld in het bij zijne eerste uitgave zoo hoog geprezen werk, waarvan wij nu den tweeden druk voor ons hebben. Hoe nu heeft de Schr. zich zijner taak gekweten?

Op uitstekende wijze: Wie dat zegt? Dat zei *Mgr. Place*, toen Bisschop van Marseille, later Aartsbisschop van Rennes;

dat zei de *abbé Guiol*, thans recteur des Facultés Catholiques de Lyon;

dat zei *Mgr. Dabert*, Bisschop van Périgueux et Sarlat;

dat zei *Cardinaal Pie*, de groote Bisschop van Poitiers, en tal van anderen.

En hoe vele gezaghebbende tijdschriften hebben het werk van pastoor Benoit uitvoerig beoordeeld en zeer hoog gewaardeerd? Of die artikelen ook onderteekend waren door namen, die gezag hebben? Dat zullen wij zien in een volgend nummer.

J. W. Brouwers.

[1]) Par M. l'abbé *A. Benoit*, curé desservant de Saint-Pierre-les-Marseille, ancien Supérieur du pensionnat du Sacré-Coeur de Marseille. Paris, Poussièlgue Frères 15, rue Cassette.

[2]) Acta Sanctorum, 9 Maii.

[3]) Clémencet, Patrol. grec., tome XXXV, col. 147.

Faust vóór Göthe.

Wat al werken, die Faust tot hoofdonderwerp kozen, zullen wij aanstippen? Een eerste is er uit het jaar 1570; een tweede van 1598: wonderlijke en betreurenswaardige geschiedenis van Jan Fauste, toovenaar, met zijn testament en zijn ijzingwekkende dood. Meer nog dan de 16e eeuw, hebben de 17e en de 18e eeuw hunne Faust-werken gehad, te talrijk om ze hier na te gaan.

Van de dichtwerken zij slechts aangewezen: »de Faust van Marlowe,« uit 1590; »Faust« van Lessing, uit 1791; »Doctor Faust volkstreurspel«, van den Graaf van Soelen (Augsburg, 1791; Faust, dramatische fan-

tasie, door Schink, 1609; Faust, drama, door Klingeman, 1815. Later komt Göthe.

Vooral mag er worden stilgestaan bij Marlowe, tijdgenoot van Shakespeare, en een der machtigste dramadichters dier tijden. Als zijne beste tooneelstukken werden geroemd: zijn »Docter Faust«, zijn «Eduard« en de »Jood van Malta.«

Bij den aanvang van Marlowes Drama zien wij er Faust, in gedachte verzonken, te midden zijner boeken, en bejammerend, dat hij zijn dagen en nachten uitsluitend aan de studie der wetenschappen heeft besteed. Zijn leven was niet ongelukkig, maar streng en afgetrokken, en nu, nu gevoelt hij zich door de begeerte overweldigd om ook de lusten der hartstochten te ondervinden. Hij weet wel, dat zingenot nog geen geluk is; maar wil ook in den stroom waarin zoo vele anderen zich baden. Edoch, arm en oud als hij is, zou hij moeten kunnen weer jongeling worden, en dit zou hij niet kunnen dan door middel der tooverij. De tooverij echter leidt naar de hel, en Faust aarzelt: waartoe zal hij besluiten? In de dagen van Marlowe was het volksgeloof aan de tooverij als gewoon middel des duivels in volle kracht. De spanning, die zich reeds bij dit eerste tooneel meester maakte van de toeschouwers, moet derhalve groot geweest zijn.

Dan laat de dichter voor de oogen van Faust verschijnen een goede Engel en een kwade Engel.

De kwade Engel. — Ga voort, Faust, in het verwerven van die eerste der kunsten.

De goede Engel. — Dierbare Faust, verlaat die vloekwaardige kunst. Denk aan den hemel en aan hemelsche dingen.

De kwade Engel. — Neen, Faust denk aan eer en rijkdom.

Faust. — Rijkdom! ja, het heerengoed van Ambden zal het mijne zijn. Wanneer Mephistopheles aan mijn kant is, welke macht zal mij kunnen ten onder brengen? .... Is het niet het uur van middernacht? .... Kom, Mephistopheles!«

Mephistopheles verschijnt, om de eigenhandig geschreven belofte van Faust, en met zijn bloed onderteekend, in ontvangst te nemen.

Faust maakt zich een wond in den arm, maar er vloeide geen bloed uit dan toen de duivel met een ijzeren stoof vol vuur nabij de wonde kwam.

Zoo verkoopt zich Faust met ziel en lichaam aan den duivel en aan zijn Minister Mephistopheles. Het contract aangegaan en geteekend zijnde, zegt Mephistopheles aan Doctor Faust:

»Nu dat geteekend is, vraagt mij nu wat gij wenscht te weten?«

Faust. — Mijn eerste vraag zal zijn over de hel. Zeg mij, waar is de plaats die de menschen Hel noemen?

Mephistopheles. — Onder den hemel.

Faust. — Jawel, even als alle andere dingen, maar waar, in welk oord?

Mephistopheles. — Te midden van deze elementen zelven; overal waar wij ons bevinden en gefolterd worden. De Hel heeft geene grenzen; is niet beperkt tot een bijzonder oord; overal waar wij, verdoemden, ons bevinden, daar is ook de hel....

Faust. — Ik kom tot het besluit, dat de hel niets dan een fabel is.

Mephistopheles. — Ah! geloof dat maar zoo! als gij wilt, totdat uw eigen ondervinding u wel anders zal leeren.

Faust. — Hoe dan? Gelooft gij, dat Faust zal verdoemd gaan?

Mephistopheles. — Wel zeker; en noodzakelijk; want ziehier de acte, waarbij gij uw ziel aan Satan hebt gegeven.

Faust. En ook het lichaam. En wat daaruit te besluiten? Meent gij dan, dat Faust onnoozel genoeg is om te gelooven, dat er na dit leven nog eenig lijden bestaat? Volstrekt niet. Dat zijn vertelseltjes goed voor oude wijven. Enz.

Het overige van het drama van den Engelschen dichter kan in geen vergelijking worden gebracht met Göthe's gewrocht.

Edoch ook Marlowe laat zijn Faust ten opzichte van Paus en Keizer heel wat uitrichten! Eindelijk nadert het uur waarop de hel macht over hem zal krijgen; hij vervalt tot wanhoop. Drie geleerden, die zijne vrienden zijn, trachten hem over te halen zich nog te redden door het berouw. Maar het is te laat. De nachtklok slaat 12 uur.... geen enkele wensch van Faust vindt verhooring; de duivelen scheuren zijn lichaam aan flarden en voeren zijne ziel ter helle.

Göthe heeft het middel gevonden om zijn Faust eerst aan zijn hartstochten te laten voldoen en hem dan toch nog, zelfs zonder berouw en boete, ten hemel te voeren. Dit stelsel, deze Faust moest natuurlijk meer in den smaak van Göthe's tijd en van alle lichtzinnige wereld onzer dagen vallen, dan wel een Faust, die ter Hel gaat, gelijk bij Engelands dramadichter.

Dat valsche stelsel, de ziel van Goethe's drama, waarbij na de zonde geen boete wordt gevorderd en den wellusteling en verleider der onschuld dan ook nog den hemel wordt gegeven, heeft ongetwijfeld menige apotheose van Göthe's Faust heel wat bevorderd.

Onlangs vertaalden wij uit het Portugeesch — het zal als feuilleton in »De Amstelbode« verschijnen — een drama uit het jaar 1508, *Auto da Alma*, het werk van *Gil Vicente*, die van zilversmid hofdichter werd en een der grootste dichters van Portugal, *a quem Erasmo deu o primeiro logar entre os comicos modernos*, aan wien Erasmus de eerste plaats toekende onder de moderne blijspeldichters. In dit tooneelstuk: *De daad der ziel*, ten tooneele gevoerd in tegenwoordigheid van Koning Dom Emanuel, wordt ons de ziel, hier de menschheid vertegenwoordigende, gelijk Faust hierboven, voorgesteld tusschen een boozen Geest, den duivel, en een goeden Geest, haar Engel-bewaarder. Één tooneel van Gil Vicente moest ons doen denken aan Gretchen van Faust-Göthe, zoodat wij het niet onaardig vinden, die twee tooneeltjes eens het eene na het andere te overzien.

Wie kent niet uit het drama of uit de opera het tooneel van Gretchen met de juweelen, die Mephistopheles' geest liet dienst doen ter verleiding, of van *Marguérite et le miroir?*

Laten we, alvorens Gil Vicente in 1509 te hooren, even onze dichters uit de XIXe eeuw openslaan.

GRETCHEN.

Wie Kömmt das schöne Kästchen hier herein?
Da hängt ein Schlüsselchen am Band:

Ich denke wohl ich mach' es auf!
Was ist das? Gott im Himmel! Schau;
Ein Schmuck! Mit dem könnte eine Edelfrau
Am höchsten Feiertage gehn
Wie sollte mir die Kette stehn?
Wem mag die Herrlichkeit gehören?

(Sie putzt sich damit auf und tritt vor den Spiegel.)

Wenn nur die Ohrring' meine wären!
Man sieht doch gleich ganz anders drein.
Was hilft auch Schönheit, junges Blut?
Enz.

Het Opera-tooneel behoeven wij niet eens over te schrijven.

En nu de Portugeesche dichter, wiens eigen tekst wij hier overleggen en vertalen om onzen lezers een voorbeeld en denkbeeld van 's mans schrijftrant te geven. De menschheid, hier voorgesteld door de ziel, wordt bekoord door den boozen geest, wiens vleiende stemme reeds uitweidde in zijn verleidende toespraak:

Gozae, gozae dos bens da terra,
. . . .
Esta cida he descanso
Doce e manso,
Não cureis d'outro paraizo . . . .

Geniet, geniet de goederen dezer wereld
. . . .
Het leven zij lust en rust,
Zacht en zalig,
Bekreun U niet om een ander Paradijs,"

en dan voortgaat met die ziel te willen misleiden, haar zeggend:

Vesti ora este brial,	Laat dit zijdengewaad u tooien:
Mettei o braço por aqui:	Steek uw arm hierdoor;
Ora asperae.	Wacht nu even.
Oh como vem tão real!	Oh! wat staat U dat vorstelijk!
Isto tal	Het is zóó
Me parece bem a mi:	Dat het zelfs aan mij toeschijnt heerlijk te zijn:
Ora andae.	Nu, stap eens vooruit.
Huns chapins haveis mister	Nog moest ge hebben schoentjes
De Valença: — ei- los aqui.	Van Valença: — zie, hier zijn ze.
Agora estais vos mulher	Thans zijt gij vrouwe
De parecer.	Om ten voorschijn te treden.
Ponde os braços presumptuosos:	Houdt uw armen met bewustzijn van u zelve:
Isso si.	Zoo is het goed.
Passeae-vos mui pomposa,	Treedt nu vooruit rijk aan pracht,
Daqui pera alli, e de lá pera ca,	Van hier naar ginds, van daar naar hier,
E fantasiae.	En laat uw verbeelding gaan.
Agora estais vós fermosa	Nu zijt ook gij schoon
Coma a rosa;	Gelijk eene roos.
Tudo vos mui bem està.	Alles staat U allerbest.
Descansae.	Neemt nu uw rust.

De booze geest maakt meer en meer gebruik van zijn invloed en macht op die ziel welke hem in den beginne te weinig weerstond. Toen reeds vroeg ze als verlof aan den boozen geest:

"Não me detenhais aqui,
Deixae-me ir, que em al me fundo,

Wederhoud me niet hier,
Laat me gaan naar mijn bestemming."

Wie alzoo tot den verleider spreekt, is er al niet ver af toe te geven aan de verleiding. Une douce violence fera le reste. Gretchen zei:

Acht nein, das geht jetzt noch nicht an,
. . . .
Das ist des Landes nicht der Brauch.

Bij Gil Vicente spreekt de bekoorder verder:

Ainda he cedo pera a morte;	Het is nog te vroeg om aan den dood te denken,
Tempo ha de arrepender,	Men heeft nog tijd om berouw te hebben
E ir ao ceo.	En naar den hemel te gaan.
Ponde vos á fór da côrte,	Richt U volgens het gewoonterecht van het Hof,
Desta sorte	Op die wijze
Viva vosso parecer,	Leeft gij volgens uw welbehagen,
Que tal nasceo.	Want daarvoor zijt gij geboren.
O ouro pera que he,	Het goud waarom bestaat het,
E as pedras preciosas,	En waarom de edelgesteenten,
E brocados?	En waarom de gewaden met goud gestikt?
E as sedas pera que?	En de zijdengewaden waarom bestaan ze?
Tende por fé,	Houdt U overtuigd,
Que p'ra as almas mais ditosas	Dat ze voor de gelukkigste zielen,
Forão dados.	gegeven werden.

En gaat voort in dezer voege:

Vêdes aqui hum collar	Ziet hier een halssnoer
D'ouro mui bem esmaltado,	Van goud met smaltwerkkunst,
E dez anneis.	En tien vingerringen.
Agora estais vós p'ra cazar	Nu zijt gij om te trouwen
E namorar:	En te doen verlieven.
Neste espelho vos vereis,	In dezen spiegel kunt gij zien
E sabereis	En gij zult weten
Que não vos hei de enganar.	Dat ik u niet heb te beliegen.
E poreis estes pendentes,	En deze oorbellen zult gij laten hangen
Em cada orelha seu:	In elk uwer ooren:
Isso si;	Ziedaar, zoo is het goed;
Que as pessoas diligentes	Want zorgzame personen
São prudentes.	Zijn voorzichtig.
Agora vos digo eu	En nu kan ik u zeggen
Que vou contente daqui,	Dat ik te vrede van hier ga.

In het verder beloop der bekoring is een overgroot verschil tusschen den fijner gevoelenden Gil Vicente en den grof voelenden Faust bij Goethe.

Bij den Portugeeschen dichter wordt er gezondigd in en met den geest, waar de ziel in zelfbehagen zegt:

Oh como estou preciosa
Tão dina pera servir;
E sancta pera adorar:

Oh! wat ben ik toch onwaardeerbaar,
In zoo hooge mate waardig om te worden gediend,
En heilig om te worden aanbeden.

Ziedaar den zondeval in het Portugeesche drama. Over den zondeval bij den duitschen Faust, van zoo veel lageren aard, hebben wij hier niet te gewagen.

Het geheele drama van Gil Vicente zal weldra verschijnen; ons artikel over Gil Vicente zullen wij alsdan ook mededeelen.

J. W. Brouwers.

Dr. M. H. De Bey en diens paleontologische Verzameling.

Onder de uitstekende buitenlandsche geleerden, die zich op het gebied der geologie en der paleontologie ook voor Nederland verdienstelijk hebben gemaakt, neemt Dr. M. H. De Bey uit Aken eene eerste plaats in. Hij heeft vooral de fossile planten, de flora van het Krijtgesteente van Aken en Limburg aan eene diepe studie onderworpen.

De fossile overblijfsels van planten uit het geologisch tijdvak der Krijtvorming zijn, bijzonder voor de krijtlagen van Limburg, uiterst zeldzaam. Dit kan niet bevreemden, indien men bedenkt, dat de Limburgsche krijtbergen zich afgezet hebben in eene diepe zee, welker bodem zeker niet geschikt was tot groei en voortplanting van vegetabiliën. De zeldzame overblijfsels van planten-species, die men hier en daar in het Limburgsch aantreft, kenschetsen zich als product van aanzwemming der plantenfauna, welke de kust dezer krijtzee omgaven. Daarentegen kenmerkten zich de onderste lagen van het Limburgsch Krijt, het Akensch zand, hetwelk in de omstreken van Aken het meest ontwikkeld is, plaatselijk, door machtige blauwgrijsachtige, bruine, zelfs koolkleurige kleilagen, die haren oorsprong uit planten te kennen geven. Ook vindt men in de harde witgeel kleurige quartzbanken van het Akensch zand, eene menigte groote verkiezelde stambrokken, tevens ook de fijnste takjes, zaden en vruchten van Coniferen verkiezeld.

De merkwaardigste verzameling dezer fossile planten overblijfsels der omsteken van Aken werd bijeengebracht door den verdienstrijken Akener natuurkundige, den Heer Doctor Med. M. H. De Bey, en werden ook door hem gedeeltelijk beschreven en afgebeeld in zijne werken:

» *Monographie der urweltlichen Thalophyten und Acrobien des Kreidegebirges von Aachen und Maastricht, bearbeitet und herausgegeben von Dr. M. H. De Bey und Ritter Dr. Constantin von Ettinghausen. Wien* 1859.

Les feuilles querciformes des sables d'Aix-la-Chapelle par le Dr. M. H. De Bey, Bruxelles. F. Hayez, Imprimeur de l'Académie Royale de Belgique, bieden ons niet minder dan 260 platen aan, met prachtige door Dr. De Bey vervaardigde en ten grootsten deele naar de natuur gekleurde teekeningen, van planten uit het Akensch en Maastrichtsche Krijt.

Deze teekeningen waren bestemd voor zijn groote monographie der Akener krijtplanten. Deze algemeene alle Akener en Maastrichter Krijtplanten bevattende monographie, was het doel en streven van den grooten natuurkundige: daarvoor was zijn zwoegen, daaraan was zijn onuitputtelijk geduld, zijn nooit rustende ijver, zijn leven gewijd. Maar de mensch wikt en God beschikt; de Schepper voerde de ziel van zijn dienaar, wel onverwachts maar niet onvoorbereid, in de sferen der eeuwigheid, waar zij niet meer aan het eindige gebonden, de almacht van den Schepper meer en meer zal kennen en aanbidden, want 's mans doel en streven hier op aarde was, in zijne onderzoekingen en studiën den Eeuwige in zijne werken te verheerlijken. Zijn onverwachte dood was te meer te betreuren, omdat zijne groote monographie der Aachener Kreidepflanzen door hem niet is kunnen voltooid worden.

Zijne prachtige verzameling lag tevens in onorde, want ook hij had zijne eigene manier van herkenning en aanduiding der voorwerpen, en niemand buiten hem, die er den sleutel niet toe had, kon er uit wijs worden. En nu weet toch iedereen, dat geologische en paleontologische voorwerpen, dan alleen waarde bezitten, wanneer zij goed geclasseerd zijn en met juistheid de plaats hunner opdelving aangegeven wordt. Het lag dus voor de hand, dat de prachtige verzameling van Dr. De Bey geene liefhebbers vond. Vakmannen, tot wie de erven van Dr. De Bey zich gewend hadden, verklaarden het bijna ondoenlijk om uit dien chaos wijs te worden; het hoogste bod wat eene instelling van Hooger onderwijs er voor deed, bedroeg slechts 3000 Mark. Op aanraden van eenige Hoogduitsche deskundigen wendde men zich nu tot onzen Limburgschen paleontoloog, den heer Casimir Ubaghs. Deze, *Correspondent van de Wet. Ned.*, na den toestand van zaken in oogenschouw te hebben genomen, deinsde terug voor dit kolossale werk. Eindelijk naar lang aanhouden der Erven, nam hij het aan. Alras was hij zoo gelukkig den sleutel der beteekenissen der fossile voorwerpen in de nagelaten geschriften van Dr. De Bey te vinden. Door de groote menigte van dubbele exemplaren van dezelfde species aangemoedigd, begon hij de verzameling in vijf verschillende groepen te verdeelen, waarvan No. I, de hoofdverzameling, de originalen en beste exemplaren bevatte, en tevens alle platen en teekeningen inhield.

De vier andere verzamelingen bleven zich bijna gelijk in species, aantal en schoonheid van exemplaren. De heer Ubaghs heeft aan de rangschikking en classeering dier verzamelingen een 60 dagen in Aken besteed, maar daar, terzelfder tijd den catalogus » *Collectionis palaeontologicae in agro Aquisgranensi collectae a Doctore Med. M. H. De Bey. par Casimir Ubaghs*, 1885 *Aquisgrani, typ. F. J. Urlichs*, uitgegeven. Het resultaat hierdoor verkregen, was allergunstigst, want alvorens de 60 dagen om waren, waren de vijf verzamelingen geplaatst, te weten:

De hoofdverzameling, aan de Kon. technische Hooge School te Aken, à M. 5000 of fr. 6250.

De vier overige, eene aan het Stedelijk Museum Surmondt te Aken,

eene aan het Musée National te Parijs,

» » » Museum van den Naturhist. Verein te Bonn,

» » » Museum der Berg Akademie te Berlin.

Iedere verzameling werd aangekocht voor M. 2200. Aldus werd eene verzameling, die slechts op drieduizend Mark was geschat, door de classificatie van onzen Limburgschen paleontoloog gebracht, in betrekkelijk korten tijd, tot eene waarde van 13800 Mark.

V. H. H.

---

[1]) Onder de menigvuldige geschriften van Dr. De Bey, moet men ook rekenen:

„*Entwurf zu einer geognostischen-geogenetischen Darstellung der Gegend von Aachen*, 1849.

„Een band „*Geistliche Lieder, herausgegeben von Dr. M. H. De Bey*, Aachen. 1861."

„*Die intermittirenden Fieber und verwandte Krankheitsformen in Aachen* 1830—1865. *Eine medicinisch-topographische Studie, von Dr. M. H. De Bey*. Aachen, 1877."

La Controverse et Le Contemporain.

Te gunstig staat als sinds jaren het genoemde Maandschrift in de de hoogere kringen der Katholieke Letteren bekend, dan dat wij er hier lofprijzend over zouden uitwijden; en toch biedt het ons in zijn jaargang 1887 meer en ook nog nieuwe waarborgen van echt Katholieken vooruitgang; immers is het geroemde Maandschrift thans geworden, onder goedkeuring van Z. Eminentie en HH. DD. Hoogw. de Bisschoppen, stichters der katholieke Universiteit, het orgaan en het eigendom van de Katholieke Faculteiten van Lyon.

Alle vroegere medewerkers aan *La Controverse et Le Contemporain* hebben zich ook nu als medewerkers aangesloten bij de nieuwe directie en redactie, ziehier het

Comitee van redactie:

President: Monseigneur, *le Recteur*.

Vice-President: *P. P. Dumas*, doyen de la Faculté de théologie.

Secrétaires: MM. *Elie Blanc* et *Gairal*.

Membres. R. P. *Belon*, MM. *Lémann*, *Chatard* et *Dadolle*, de la Faculté de théologie; — MM. *Jacquier* et *Rambaud*, de la Faculté de droit; — MM. *Léotard*, doyen, *Condamin*, *Devaux*, *Mellier*, de la Faculté des lettres; — MM. *Valson*, doyen, *Onofrio*, comte de *Sparre*, de la Faculté des sciences [1]).

Deze nieuwe Serie treedt dan ook op, als *Revue religieuse, littéraire, politique et scientifique*. Ze verschijnt den 15den van elken maand.

Livraison. Ie Janvier, 160 pages. Sommaire.

I. A nos lecteurs.
II. *Les dix premières années des Facultés Catholiques de Lyon*, par Mgr. *Carra*, (le Recteur de l'Université).
III. *L'authenticité du quatrième Evangile* (Suite et fin), par *l'abbé Fillion*.
IV. *La Persécution d'Aurélien*, par M. *Paul Allard*.
V. *L'hérédité psychologique et la liberté morale*, par l'abbé *Elie Blanc*.
VI. Lamartine (d'après sa correspondance), par M. *Jean Vaudon*.
VII. Bibliographie.

Livraison II. Février 161—320 p.

I. *Le Cardinal Caverot*, par M *Lucien Brun*, sénateur.
II. *De la crémation des corps* au point de vue historique, hygiénique et religieux, par le R. P. *Dumas*, S. J. doyen de la Faculté de théol. de Lyon.
III. *Le mouvement social*, d'après les derniers Congrès cath. de Breslau, d'Angers, de Lille, par le R. P. *de Pascal*, missionnaire apostolique.
IV. *Les guerres Puniques*, par M. *Léotard*, doyen de la Faculté des Lettres de Lyon,
V. *Le Protestantisme vu de Genève* en 1886, par M. l'abbé *Dadolle*, prof. d'apologétique.
VI. *La Persécution d'Aurélien* (suite et fin), par M. *Paul Allard*.
VII. *Le tour du monde en* 330 *jours*. — L'Australie, par M. *Ernest Michel*.
VIII. *Bibliographie. — Revues*.

[1]) Tous les bénéfices de la Revue seront consacrés à l'œuvre les Bourses dont l'importance ne saurait échapper à personne dans les temps difficiles où nous vivons.

Genoeg om zich een gedachte van de nieuwe Redactie en haar Revue en haar werkkring te vormen. Wij geven nog even den inhoud der laatste Aflevering, van 15 April:

I. *Une nouvelle contribution à l'histoire des Archives du Saint-Siége*, par M. l'abbé Ernest Allain, archiviste.
II. *De la crémation des corps au point de vue historique, hygiénique et religieux*, (suite et fin), par le R. P. Dumas, S. J., doyen de la faculté de Théologie de Lyon.
III. *La Croix et le Crucifix* (suite et fin), par M. Gustave Contestin.
IV. *De l'Hypnotisme*, par M. l'abbé Elie Blanc.
V. *La Bourgeoisie française et la Révolution*, par M. le comte E. de Barthélemy.
VI. *La Nécropole de Trion et les dernières feuilles*, par M. Alexandre Poidebard, avocat, professeur à la faculté cath. de Droit de Lyon.
VII. Bibliographie.

Deze Aflevering wil het aan het publiek nogmaals goed ingescherpt hebben, dat »elk schrijver de verantwoordelijkheid zijner opiniën draagt, al is dan ook het artikel aan het Comité de Redaction onderworpen geworden.

Dat schijnen velen te willen vergeten, vooral ook in ons land. Hoe kan, hoe mag de directeur van een Tijdschrift als regel doen gelden, dat niemand eene andere opinie mag hebben dan hij verkiest te hebben? Wat *La Controverse* zei, herhaalt ook voor zich *De Wetenschappelijke Nederlander*. Elk onderteekend artikel blijft ter verantwoording van den schrijver. Voor het niet onderteekende artikel is natuurlijk de Redactie van het Tijdschrift op de eerste plaats voor het publiek aansprakelijk. Dat achten wij noodig voor de vrijheid van den zedestrijd, al moet zulks zijn schaduwzijde hebben.

J. W. BR.

Hoogduitsche Studiezaal.

Der Mensch, sein Ursprung, seine Rassen und sein Alter. Von Dr. *B. Platz*. Wurzburg, Woerl.

Onder alle natuur-wetenschappelijke vragen is de mensch zelf de gewichtigste en meest belangwekkende.

Tot dusver ontbrak ons eene uitvoerige behandeling van dit thema beschouwd van een christelijk standpunt, doch welke tegelijker tijd rekening houdt met de nieuwere ontdekkingen van het wetenschappelijk onderzoek. In deze leemte tracht de schrijver van bovengemeld werk te voorzien.

Wij hebben het boek met onverdeeld genoegen gelezen. Dr. *Platz* behandelt de gewichtigste vragen, die den mensch betreffen: anatomie, geschiedenis van de beschaving der vier ethnische werelddeelen en geologie. Vermits de schrijver geen hypothesen verkondigt, maar alles door feiten bewijst en duidelijk maakt, en het gansche werk ofschoon wetenschappelijk, toch uiterst bevattelijk geschreven is, kan iedereen omtrent deze vragen met gemak de noodige opheldering verkrijgen.

De uitgever heeft moeite noch kosten gespaard om

aan het werk een met den inhoud overeenstemmend uiterlijk te geven: fraai papier, flink formaat, en niet minder dan 200 Illustratiën, waaronder 30 groote platen, geen phantasiën, maar platen naar de natuur geteekend.

Ter aanbeveling zij hier nog vermeld, dat het oorspronkelijk in de Hongaarsche taal verschenen boek, door de universiteit te Budapest werd bekroond.

Die Weltgeschichte in Lebensbildern und Darstellungen für Schule und Haus: IV Band, die neueste Zeit, von Dr. *Ernst Hoffmann*, Mainz, Kirchheim.

De drie vroeger verschenen deelen van dit werk werden door de katholieke pers beoordeeld uitmuntend te zijn; wij gelooven, dat het vierde deel, waarmede het werk compleet is, denzelfden bijval zal ondervinden. Van goede katholieke volksboeken, vooral op historisch gebied, bestaat geen overvloed. Wij vinden in dit werk niet het bloot aan elkander verbinden van historische feiten, neen, de schrijver levert eene geestige en boeiende voorstelling van de geschiedenis des nieuweren tijds. De taal is schoon en het werk ademt warme liefde voor de Kerk. Het uiterlijk van het boek mag keurig, smaakvol worden genoemd.

Dr. J. Schuster's Handbuch zur Biblischen Geschichte. Für den Unterricht in Kirche und Schule, sowie zur Selbstbelehrung. Mit Karten, Plänen und vielen Holzschnitten, Neu bearbeitet von Dr. *J. B. Holzammer.* Vierte vermehrte und verbesserte Auflage. Freiburg, Herder.

In het jaar 1881 deed de bewerker van dit uitmuntend boek eene groote reis door Egypte, het heilige land, Syrië en Klein-Azië en ondervond bij deze gelegenheid, wat reeds de heilige Hieronymus getuigt, dat namelijk het bezoeken van de plaatsen der Openbaring, veel licht voor het begrip der heilige Schrift verschaft. De ondervindingen, de nieuwe ontdekkingen, die hij op deze reis heeft opgedaan, bracht hij in de bewerking van zijn onderwerp te pas. Gevoegelijk zouden we kunnen zeggen, dat wij hier niet met een nieuwen druk van *Schusters Handbuch*, maar met een geheel nieuw werk te doen hebben. De voorbeeldige nederigheid van Dr. Holzammer is oorzaak, dat hij zich met den bescheiden naam van »bewerker« tevreden stelt. Wat men anders uit eene tamelijk uitgebreide bibliotheek van natuurwetenschappelijke, historische, archeologische, exegetische en dogmatische werken moet bij elkander zoeken, is hier ter verklaring der bijbelsche geschiedenis samengevat. Ook de kaarten en illustraties zijn aanmerkelijk verbeterd.

Biblische Archäologie. Bearbeitet von Dr. *Peter Schegg*, o. ö. Professor der Theologie an der kgl. Universität zu Munchen, erzbischöflicher geistlicher Rath. Nach seinem Tode herausgegeben von Dr. *J. B. Wirthmuller*, Professor der Moraltheologie. I. Freiburg, Herder.

Bovenstaand werk vormt de eerste afdeeling van het achtste deel der *Theologischen Bibliothek.* De begaafde schrijver mocht de verschijning er van niet beleven. Hij stierf voor het boek was afgedrukt. De inhoud is hoogst belangrijk; de lezer verneemt het wetenswaardigste omtrent de woningen, den landbouw, de veeteelt, de jacht, de bloemen, planten en boomen, alsmede veel interessants omtrent het verkeer en de middelen daartoe vereischt, over maten, gewichten, geld enz.

Mededeelingen.

Onder dagteekening van 2 Mei jl., heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken de volgende missive aan de Commissarissen des Konings gezonden:

»Van tijd tot tijd worden in den bodem van ons land opgravingen en ontdekkingen gedaan, welke voor oudheidkunde van belang zijn. Somwijlen, echter ontsnappen zij aan de aandacht der deskundigen en zijn zij in zulke gevallen voor de wetenschap verloren.

»Den directeur van 's Rijks-Museum van oudheden te Leiden, wiens aandacht op deze aangelegenheid is gevestigd, heb ik verzocht, mij telken jare een verslag van zoodanige eventueele opgravingen en ontdekkingen te doen toekomen.

»Daartoe behoeft hij de medewerking van hen, die in de gelegenheid zijn, hem de noodige gegevens te verstrekken.

«Ten einde zijn arbeid volledig en voor de wetenschap vruchtbaar te maken en te voorkomen, dat bij opgravingen alle deskundig onderzoek ontbreke en voorwerpen van oudheidkunde en kunstwaarde verloren gaan, heb ik de eer u uit te noodigen de burgemeesters in uw provincie aan te schrijven om van elke opgraving of ontdekking als hier bedoeld, welke in hun gemeente mocht plaats hebben, onverwijld aan dien directeur mededeeling te doen, met bijvoeging van al de bijzonderheden, die daarop betrekking hebben.«

De Société Belge de Géologie, de Paléontologie et d'Hydrologie te Brussel heeft tot honorair lid benoemd den heer Dr. T. C. Winkler, Conservator van Teylers Stichting te Haarlem.

Uit Philippopolis wordt bericht, dat de heer Petros Papageorgio een oud handschrift heeft ontdekt, dat gedeelten bevat der werken van Aristoteles. Het manuscript wordt geloofd uit de 14e eeuw te dagteekenen, en bestaat uit 180 bladzijden. Het is in uitstekenden toestand. Het perkament is schoon en sterk en alle letters zijn volkomen leesbaar. De tekst verschilt in vele belangrijke opzichten van de bestaande uitgaven van Aristoteles. De heer Papageorgio, die omtrent een en ander een onderzoek instelt, zal de uitkomsten daarvan in een brochure openbaar maken.

INHOUD: Op Universiteitsgebied. — De Paus Leo-Hulde. — Sti. Anselmi Mariale, door *J. W. Br.* — L'abbé Benoit: St. Grégoire de Nazianze, etc. door *J. W. Br.* — Faust vóór Göthe, (en Gil Vincente), door *J. W. Br.* — Dr. De Bey en diens paleontologische verzameling, door *H. H.* — La Controverse. — Hoogduitsche Leestafel. — Mededeelingen.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Serie. Tweede Jaargang, No. 11. 1 Juni 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

31 DECEMBER
1837—1887.

. . . . Celebrate nomen
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . Dicite cantu.
. . . .
Possit o tandem, domitis procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occupet tandem vaga cymba portum,
Sospite cursu.

Op universiteitsgebied.

Bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap aan de rijks-universiteit te Leiden: de heer J. G. J. Oetgens Van Waveren Pancras Clifford, geb. te Patti (residentie Japara) met acad. proefs., get.: *Eenige opmerkingen over den staat van kennelijk onvermogen* (*Art.* 882—885 *Burg. Rechten*) en de heer J. Barlagen Bussemaker, geb. te Deventer, met acad. proefs., get.: *Iets over het landbezit van den inlander in Nederlandsch-Indië.«*

— Bevorderd aan de rijks-universiteit te Utrecht tot doctor in de geneeskunde, mej. A. P. C. Van Tusschenbroek, geb. te Utrecht, met een proefs., get.: *Over normale en abnormale melkafscheiding.*

— Bevorderd aan de rijks-universiteit te Groningen tot doctor in de rechtswetenschap de heer J. J. A. Quintus, geb. te Haren, na verdediging van een proefs., get.: *De cellulaire gevangenisstraf in Nederland, sinds hare invoering bij de wet van* 28 *Juni* 1851, *Stbl. No.* 68« en de heer H. E. Waalkens, geb. te Blijham, na verdediging van een proefs., get.: *Iets over de inschrijving van geboorte-akten volgens art.* 29 *Burgerlijk Wetboek.* — Tot doctor in de rechtswetenschap de heer Foekoe Wichers ter Spill, na verdediging van een academisch proefs., get.: *»Het algemeen strafminimum volgens het wetboek van strafrecht.«*

— Bevorderd aan de universiteit van Amsterdam tot doctor in de godgeleerdheid de heer L. Knappert, geb. te Harlingen, na verdediging van een acad. proefs. get.: *De beteekenis van de wetenschap van het Folklore voor de godsdienstgeschiedenis onderzocht en aan de Holda-mythen getoetst"*; tot doctor in de rechtswetenschap, de heer M. J. Claessen, geb. te Amsterdam, na verdediging van een acad. proefs. get.: *De werking van het gerechtelijk dwangaccoord op borgtocht* en tot doctor in de geneeskunde de heer W. Posthumus Meijes, arts, geb. te Groningen, na verdediging van een acad. proefs., get.: *Kalomel als diureticum.*

— Te Freiburg is tot doctor phil. gepromoveerd de heer J. C. Schoneveld v. d. Cloet, geb. te Gouda, met eene dissertatie, getiteld: *Ueber die Dichlornaphtochinonsulfonsäure.*

Accessus et Recessus altaris, seu Preces a sacerdotibus ante et post Missam dicendae. Cum approb. Rev. Archiep. Friburg, Editio altera. Herder.

Dit klein, degelijk en vroom boekje van 157 blz. kan niet te veel worden aanbevolen wat den inhoud aangaat en is wat den vorm betreft, geschreven in gemakkelijk Latijn en beter, dan dat van den titel: *Accessus et Recessus altaris.*

In het eerste korte hoofdstuk hebben wij *Monita ad sacerdotem* tot opwekking van het gemoed en de zielsgevoelens betreffende de voornaamste gedeelten van het Heilig Offer. Wie zich hier meer innig met de lithurgische gebeden bezig houdt, en tracht de beden der Kerk steeds beter te bidden, zal niet licht andere noodig hebben. Men trachte minder iets anders te zeggen of te gevoelen, maar wel *beter* in de voorgeschrevene formulen, zoo rijk aan zin en zucht naar heiligheid, tot God te bidden. Als gebeden- en betrachtingsboekje, is het een heiligende lusthof voor elken dag der week, telkens beginnende met een *Monitum ad sacerdotem.* Na de *accessus et recessus ex Missali Romano*, zijn er ook *aliae orationes ante et post missam*, ontleend aan de Heiligen, Ambrosius, Augustinus, Bonaventura, Thomas, enz.

Compendium Ceremoniarum sacerdoti et ministris sacris observandarum in sacro ministerio, auctore M. Hausherr. S. J. Editio altera emendata et multis aucta. Cum approbatione Rev. Archiep. Friburg. Herder, 1887.

Dit klein en zaakrijk boekje van 185 blz. is te beschouwen als een voorbereiding en tevens vollediging van het voorgaande. Een eerste vereischte immers om waardig te celebreeren en God den uitwendigen eeredienst, gelijk het behoort, te betuigen, is de voorschriften der lithurgie trouw na te komen. Hier heeft men alles bijeen wat betreft de H. Mis, bij de verschillende plechtigheden, de Kerkdiensten van 's namiddags, als ook den Brevier. Zelfs heeft men er in notenschrift »toni quidem memoria tenendi.« Een uitvoerige *Index alphabeticus* van 13 blz. wijst onmiddellijk aan wat men wenscht na te zien. Allernuttigst in dienst en gemakkelijk in gebruik zijn deze nieuwe uitgave pas verschenen bij Herder, in Freiburg.

P. v. B.

Adr. Resemans. — *De Competentia civili in vinculum conjugale infidelium.* — 1887. — Rome, Pietro Cristiano, piazza Borghese 91. [1])

De vraag, hoeverre de macht van den burgerlijken wetgever zich uitstrekt met betrekking tot het huwelijk is, in de laatste jaren vooral, veel besproken. Eenstemmig luidt het antwoord van alle katholieke Godgeleerden en Canonisten, wanneer er sprake is van het huwelijk der Christenen, van het huwelijkscontract, dat de hoedanigheid van Sakrament onafscheidelijk aan zich verbonden heeft. Immers daar de Sakramenten uitsluitend een geestelijk karakter dragen, volgt hieruit, dat dezelve aan de geestelijke rechtsmacht zijn onderworpen, voor zooverre het wezen en de daarmede onafscheidelijk verbondene gevolgen aangaat. Niet zoo, wanneer er sprake is van het huwelijk van twee ongedoopten. Heeft alsdan de burgerlijke wetgever het recht, de huwelijksovereenkomst aan zijne macht te onderwerpen, en beletselen te stellen, die het wezen, den band zelven van het huwelijk raken? Verschillende nieuwere schrijvers geven op deze vraag een ontkennend antwoord. Zij trachten te bewijzen, dat ook dan zelfs, wanneer het huwelijk eene bloot natuurlijke overeenkomst is, hetzelve buiten het bereik en de bevoegdheid van den burgerlijken rechter gesteld is. Verschillende argumenten worden door hen voor dit gevoelen aangebracht, vooral op het voetspoor van den beroemden Perrone, S. J., die, zooals hij zelf getuigt, het tegenovergestelde gevoelen meer en meer afkeerig is geworden, naarmate hij de misbruiken en aanmatigingen der Regalisten en pseudo-politici in de laatste jaren aanschouwde. De schrijver, wiens monografie wij thans den lezer van den *Wetenschappelijken Nederlander* aankondigen, is van het tegenovergestelde gevoelen. Hij verdedigt met tal van argumenten, dat de burgerlijke wetgever het recht heeft, het huwelijk van ongedoopten aan zijne macht te onderwerpen, en beletselen te stellen, die den band van het huwelijk raken, zoodat de overtreding dier bepalingen de ongeldigheid van het huwelijkskontrakt, niet alleen ten overstaan van de burgerlijke rechtbank, maar ook voor de rechtbank van het geweten, ten gevolge heeft. Doch hij voegt bij zijne stelling eene tweevoudige limitatie: de wetgever namelijk heeft dit recht, eerstens met in-acht-neming en eerbiediging der bepalingen van een hooger recht, (*in casu* natuur- en positief-goddelijk recht), en tweedens, voor zooverre zijne bepalingen als noodzakelijk of hoogst nuttig voor het algemeen welzijn van zijnen staat worden vereischt. — Met warme toejuiching hebben wij de grondige bewijsvoering van den schrijver gevolgd, de kracht zijner argumenten doorgrond. — Na de intrinsieke bewijsvoering te hebben uiteengezet, passeert hij de revue over alle argumenten van eenig belang, die door de tegenpartij worden of kunnen worden aangevoerd, en met een kalm geduld en prijzenswaardige uitvoerigheid worden ze allen, één voor één, grondig wederlegd. Daarom voert hij een groot aantal der uitstekendste Theologen en Canonisten aan ten gunste van het door hem voorgestane gevoelen. — Doch, waarop wij vooral de aandacht der geleerden willen vestigen, en hetgeen het werk van zeer groot belang doet zijn voor de wetenschap, is het vijfde hoofdstuk, hetwelk men als het ware, de bevestiging van al het voorafgaande noemen kan. De schrijver heeft het benijdenswaardige geluk gehad, in de archieven der Eeuwige Stad, met name dat der Propaganda te mogen arbeiden, en zijn arbeid is waarlijk niet onbeloond gebleven. Drie dokumenten van het grootste belang werden door hem gevonden, die alle, eene duidelijke bevestiging zijn van de door hem verdedigde meening. Het zou ons te ver voeren, deze authentieke stukken aan een nader onderzoek te onderwerpen. Wijzen wij slechts even op de »*Instructio*« door de Kardinalen der Propaganda, in het jaar 1820 aan den Missionaris Eyot in Westersch Tonkin gezonden, »Hieruit,« zeggen de Kardinalen, (nl. dat het huwelijk van ongedoopten de hoedanigheid van Sakrament niet bezit), »hieruit volgt dus, dat de wereldlijke vorsten, hetzij Christenen, hetzij ongeloovigen, *de volste macht behouden* ten opzichte der huwelijken hunner ongedoopte onderdanen, zoodat zij zelfs deze huwelijken, *door het stellen van beletselen*, die niet strijdig zijn met het natuur- en goddelijk recht, *geheel en al nietig doen zijn* (»*penitusy rescindant*«), niet alleen wat de burgerlijke gevolgen, maar ook wat den *huwelijksband zelven* aangaat.« — Duidelijker konden de rechters der Propaganda hun gevoelen wel niet uitdrukken, en het hooge gezag, waarvan dit dokument is uitgegaan, is natuurlijk een gewichtig argument ten gunste van het door den heer Resemans verdedigde gevoelen.

Doch wij moeten dit al te beknopt overzicht sluiten. Moge het weinige, wat wij gezegd hebben, voldoende zijn om velen aan te sporen de hoogst belangrijke monografie zelf te lezen, en de bewijsvoering van den schrijver op den voet te volgen. Moge de jeugdige schrijver ons nog dikwijls op dergelijke goed afgewerkte en grondig bestudeerde verhandelingen vergasten; het kan niet dan voordeelig en nuttig zijn voor de Katholieke Wetenschap.

Mei, 1887. H.

[1] Breda, Eduard Van Wees, Pr. 4 fr.

La nouvelle traduction des Saints Evangiles par M. Henri Lasserre.

Deze nieuwe vertaling wordt door velen, en naar onze meening te recht, beschouwd als »un véritable évènement.«

In alle Bijbels en Evangeliën vinden wij overal den gewijden tekst in stukken gesneden, in versetten gedeeld, en telkens elk vers tusschen twee cijfers met een cijfer, aangeduid. Dat is gemakkelijk om iets op te zoeken, maar het verbrokkelt den heiligen tekst, maakt er de lezing van onaardig en geeft er iets onaangenaams aan. Het is geen doorloopende tekst meer. Het leest niet pleizierig. Trouwens is al dat hakken en kerven het werk van menschenluim, dat industriëelen en leeken begonnen hebben, braaf drie eeuwen geleden. Die verdeeling in versetten met die cijfers, had voor het eerst plaats in 1551, en was het werk van den beroemden drukker Robert Etienne, in zijne Grieksch-Latijnsche uitgave van het Nieuwe Testament. In 1555 gaf hij een Latijnschen Bijbel uit waarin die cijfers op den kant der bladzijden stonden. Tien

jaren later werden ze tusschen den tekst zelven ingeschoven door Theodorus de Beza, en in 1624 kwamen ze in zwang bij onze Elzeviers te Leiden, die de derde uitgave van het Nieuwe Testament in het Grieksch aan de wereld schonken. De verdeeling in hoofdstukken is van ouderen datum, circa 1240, en is het werk van Cardinaal Hugo de Saintcher, een Dominicaan. Dat menschenwerk mag dus ook wel door andere menschen veranderd worden. En dit doet Lasserre in zijne nieuwe vertaling: hij laat die cijfers weg, en geeft een doorloopenden tekst, al heeft hij alinea's, en al bewaart hij de gewone verdeeling in hoofdstukken.

Het archeologische, de oostersche taalwendingen en beelden hebben wij hier niet meer; de gedachte van het aloude Heilige Boek is in moderne volzinnen en beelden teruggegeven. Eén voorbeeld zij genoeg: kiezen wij er dan één waarvan de oude vertaling aan een ieder bekend is. Waar wij van sleutels spreken, denken wij aan openen en aan sluiten, en niet aan binden of ontbinden: Lassere vertaalt dan ook den tekst aan allen bekend, de woorden van Christus tot Petrus: »A mon tour, je te déclare, à toi, que tu es *Pierre*,— pierre sur qui j'édifierai mon Eglise; et, contre cette Eglise, ne prévaudra jamais l'Empire de l'enfer. C'est à toi que je donnerai les clefs du Royaume des cieux. De sorte que sera fermé dans les cieux tout ce que tu auras fermé sur la terre, — et que sera ouvert dans les cieux tout ce que sur la terre tu auras ouvert.«

Om ons de Heilige Evangeliën over te brengen in een stijl van onzen tijd, heeft de christen belijder vijftien jaren arbeids aan deze vertaling gewijd. Of hij soms de oude wijsheid niet al te veel in een hedendaagsche kleedij heeft gestoken, zou men wel eens moeten toegeven. Zoo vertaalt hij bij Math. XXIV, 29: *virtutes cœlorum* door *la dynamique* des cieux; en b. v. Marcus VII, 3 *traditionem seniorum*, door *le traditionalisme* des anciens. Velen spreken van deze bewerking als of eene nieuwe zon was opgegaan. Ook zijn er die ettelijke vlekken en schaduwzijden hebben ontdekt, en die wij uitvoeriger zouden kunnen aanwijzen, doch doen zulks niet.

Om nu alle onredelijke vasthoudendheid en scrupulen tot bedaren te brengen, zij het genoeg te zeggen: 1o dat de Aartsbisschop van Parijs zijn Imprimatur heeft gegeven aan deze vertaling, en 2do, dat Cardinaal Jacobini, op last van Z. H. Paus Leo XIII, goedkeuring en groote lofspraak heeft geschonken aan dit werk van den gevierden schrijver van *Notre Dame de Lourdes*.

J. W. Brouwers.

L'Arménie chrétienne et sa littérature,

par *Felix Nève*, professeur émérite de l'Université de Louvain. [1])

Gedurende veertig jaren heeft die gevierde Hoogleeraar van Leuven gewerkt om de taal en de letterkunde van dat christenvolk uit het Oosten bekend te maken in België. De vrucht van al dat werken en al die werken wordt ons in het hierboven genoemde boek samengevat aangeboden.

[1]) Een vol. in-8o, VII-403 blz. Leuven, Peters.

De geleerde recensie in het *Muséon*, *Revue internationale*, zegt dan ook: »nous n'hésitons pas à dire que son ouvrage constitue la meilleure initiation qui soit jusqu' ici à notre portée pour l'étude des oeuvres littéraires de l'Arméni.«

De hymnologie, de patrologie en de geschiedenis — ook de geschiedenis van het dogma, en inzonderheid betreffende den Heiligen Geest — mogen feest vieren met dit werk. Bijna al de hymnen, die ons hier door den Leuvenschen Hoogleeraar vertaald worden, verschijnen voor het eerst in de fransche taal.

Na de hymnologie worden vooral de dogmatische geschriften in onderzoek en waardeering gebracht. Wat al waarheden en praktijken, door de protestantsche Hervorming verworpen, vinden wij ook hier alweer in de eerste eeuwen bij de Armeniers terug als overlevering der vaderen.

De orientalist, de hymnograaf, de letterkundige, de dichter, de geschiedschrijver genieten hier nieuwe schatten uit dat rijk verleden.

Dr. W. v. L.

In een onzer bladen is gezegd dat het *Congrès scientifique international des Catholiques heeft* plaats gehad te Parijs, enz.: er had niets plaats gehad dan eene *séance plénière de la Commission (internationale) d'organisation*. Het Congrès zal beginnen den 8e April 1888.

Zoo heeft er ook den 2den Juni eene vergadering plaats gehad in kleiner Comitee om den tekst der programma's aan het onderzoek der vergadering te onderwerpen. In ons volgend nommer zullen wij er meer over zeggen. Thans deelen wij slechts de cijfers der ingekomen adhaesiën van werkende en van Eere-leden mede, zoo als ze ons nu bekend zijn.

Frankrijk	164
België	19
Nederland	19
Italië	14
Engeland	12
Spanje	11
Beieren	5
Hongarije	3

En nog uit andere landen.

Sedert vroegere opgaven zal, elders even als te onzent, dat getal wel bij de week vermeerderen, zoodat reeds stellig meer dan 250 leden zijn ingeschreven. Het Programma en andere allerbelangrijkste documenten zullen binnen kort worden medegedeeld in ons blad.

J. W. Brouwers.

9 Mei. Feestdag van Sint Gangulfus, een Bourgondiër.

Histoire populaire de Bourgogne, les faits, les institutions, par *Louis-M.-J. Chaumont*, professeur 3me édition, revue et augmenteé, précédée d'une lettre de Mgr. Perraud, membre de l'Académie française. [1])

Hier heeft de Professor met oordeel bijeengebracht wat anders in ontelbare boekdeelen zou moeten gezocht worden; met scherpzinnigheid geschikt en gewikt, wat

[1]) 1 vol. in 8o de 424 p. Lyon, Vitte et Perrussel.

behouden en wat verworpen moest worden, en nu duidelijk en methodisch verhaald in een sierlijken stijl, vreemd aan alle praalzucht. Deze geschiedenis begint met de eerste tijden en de eerste bewoners der steenperiode, en gaat tot onze dagen. Niet slechts de feiten, ook de instellingen, die ons vooral een volk leeren kennen, worden hier tentoongesteld. Dit gedeelte had wel wat uitvoeriger mogen behandeld worden, en de Schr. had meer gebruik moeten maken van de Duitsche werken over de Bourgondiërs en de Merovingers. Jammer ook dat hij geen bijzondere studie gemaakt hebbe van Sint-Bernard die zulk een verbazende en heerlijke rol vervuld heeft in de XIIe eeuw. Desniettemin heeft dit werk groote verdiensten, en wordt er gezegd in de Polybiblion: »il faut souhaiter aux autres provinces de la France de rencontrer des historiens aussi consciencieux.«

Nieuwe wetenschappelijke werken over de vrijmetselarij.

II.

La Massoneria door *Mondello Nestler.*

De geleerde en geroemde Mondello Nestler, de uitmuntende schrijver over vele godsdienstig-staatkundige quaesties, deed onlangs een nieuwe vrucht van zijn arbeid voor de goede zaak het licht zien. Het schoone werk handelt over de Franc-maçonnerie, en geeft in 19 uitstekend geschreven hoofdstukken de geheele geschiedenis der vrijmetselarij. Nadat wij den eersten oorsprong hebben leeren kennen en de hoofdgraden van het genootschap zijn aangegeven, staan wij op bladz. 15 reeds stil bij het gedenkwaardig tijdperk in de geschiedenis, dat de Fransche revolutie onmiddellijk voorafging. Een der beste hoofdstukken is dan ook het derde, ofschoon het lang niet het grootste is. Bijzonder boeiend, in krachtige taal, sterker dan men als Hollander van de zoetvloeiende Italiaansche taal kan denken, schildert de schrijver het bedrijf der vrijmetselarij in twee hoofdst. *het tijdvak tusschen het optreden der Fransche philosofen en het eerste verschijnen der carbonaria.*

Bijzonder belangwekkend is ook de geschiedenis van de *maçonnerie en de revoluties van* 1848 *in Europa.* Met groote kennis van zaken spreekt de schrijver over de voorbereiding van deze omwenteling; noemt de groote partijen, die in dezen tijd den boventoon voerden en leert hun doel kennen. De tijd van een revolutionnaire uitbarsting was, zegt Mondello door circulaires, instructies, raadgevingen, proclamaties, brieven, brochures en boeken als rijp voorgesteld.

Het woord revolutie zweefde op aller lippen. Overal hoorde men van een aanstaande omwenteling. Heel Europa was in gisting! Zij, die hun heil van de nieuwigheden verwachtten, waren buitengewoon enthousiast; de dagen schenen hun jaren te zijn. Overal wilde men, dat de burgers zich van wapenen zouden voorzien. Louis Philippe verliest zijn troon. Rome wordt belaagd door de revolutionnaire maçons.

Inderdaad wij durven beweren, dat weinige boeken de geschiedenis der revolutionnaire pogingen van 1848 tot op onze dagen — inzonderheid wat Italië betreft — op historisch-wetenschappelijke gronden degelijker blootleggen.

Wij zien duidelijk, dat het droevige lijden van Paus Pius IX en de overrompeling van de Italiaansche staten en van het erfgoed van den H. Petrus, door de kuiperijen der loge zijn veroorzaakt en voltooid. Krachtige bewijzen in zeer gemakkelijk te lezen volgorde stellen het betoog onomstootelijk vast, en de behagelijke stijl, hier en daar de vurige verontwaardiging van den Romeinschen schrijver doen dit boek met graagte lezen — Niet om effect te maken, neen, kennelijk om de waarheid alleen, zijn deze hoofdstukken geschreven tot waardeering, op de eerste plaats, van de Italiaansche jongelingschap aan wie het boek is opgedragen, en vervolgens ook, tot nut van een ieder, die er zijn voordeel mee kan doen. — De twee laatste artikelen of hoofdst. toonen aan wat *de Pausen in het algemeen en Paus Leo XIII in het bijzonder* tegen het geheim genootschap gezegd of ondernomen hebben. — Het in uitmuntend sierlijk doch helder en gemakkelijk Italiaansch geschreven boekdeel, ruim 300 bladz. groot, op goed papier met fraaie letter gedrukt, is tegen den prijs van $3^1/_2$ franc franco verkrijgbaar bij den schrijver te Rome, Via Condotti. 29. p. 3.

Manuel de la Ligue Anti-Maçonnique.

Dit handboekje, is ten hoogste aangeprezen aan *Emile Regnauld* directeur van het Apostolaat des gebeds, door een zeer waardeerend schrijven van Paus Leo XIII, vertaald in het Vlaamsch, in het Engelsch, in het Hoogduitsch, in het Italiaansch, in het Spaansch en in het Portugeesch. Dit boekje van 36 blz. geeft alle inlichtingen die men kan verlangen betreffende die *Ligue Anti-Maçonnique.* De Fransche volks-uitgave kost vijf cent de prachtuitgave 25 cent bij de Societé St. Charles Borromée à Lille en bij Ch. Peeters, te Leuven. De 2de uitgave verspreidden 50,000 exemplaren.

De **Bauhütte** No. 10, blz. 78 heeft een merkwaardig stuk geleverd onder den titel van beschouwingen over *de vrijmetselarij en het Jezuïtisme* zoo deed ook weleer onze Bilderdijk.

Dat men hier te verstaan heeft het Catholicisme staat buiten allen twijfel. Dat er de vrijmetselarij wordt opgehemeld als de boven alle andere verhevene instellingen de verhevenste en de meest heilaanbrengende, spreekt van zelfs, alsook dat het Jezuïtisme er geschilderd is met de allerzwartste kleuren der hel, behoeft niet eens gezegd. Volgens Br.·. Dr. L. is de theologie van Gury een Abgrund der Verkommenheit: alsof Dr. L. er iets van wist! Natuurlijk wordt den Jezuïeten ook weer den laster aangewreven der leer dat het doel de middelen heiligt. Het is onze lezers bekend, dat er voor eenige jaren eene belangrijke somme gelds als prijs werd beschikbaar gesteld voor hem, die kon aanwijzen, welke Jezuïet die leer zou hebben verkondigd. En ziet nu, nu citeert »*Franc-maçonnerie démasquée*, blz. 278, hoe Br.·. Cosandey, alreeds in het jaar 1785 schreef in zijn protocol over *les Recherches judiciaires*: Tout ce qui procure un avantage à l' Ordre (maç.·.) est un devoir; l'opposé est un crime et une noire trahison. *Le but justifie le moyen.* Toutes les infamies colomnies, empoissonnements, assasinats, trahisons, revoltes et autres actes semblables, sont permis, pourvu qu'ils conduisent à ce but (l' avantage de l' ordre.) Dr. W. v. L.

Een fransch werk van 400 blz. zonder qui noch que,

is te Parijs, bij librairie Ollendorff verschenen. Het heeft tot titel: *Contes sans qui ni que*, en is geschreven door M. de Chennevières. Voor eenige jaren werd Parijs onthaald op eene geestige oorlogsverklaring aan de eeuwig vervelende *qui* en de altijd terugkeerende *que*. Die aanzegging van den oorlog, de daad van een jong mensch, was natuurlijk een stuk van weinig uitgebreidheid; het was een van geest tintelende brief.

De schrijver er van wilde een fransche taal zonder *qui* en zonder *que*; wat men allicht voor eene onmogelijkheid zou houden. Edoch zijn brief alreeds was geschreven zonder één *qui* of één *que* en nu, nu komt die geestige schrijver met een werk voor den dag van niet minder dan 400 bladzijden en bevat *niet* 1 *qui*, *niet* 1 *que*. Een soortgelijke oorlog, maar met een weinig barmhartigheid, ware voorzeker ook te onzent aan te raden tegen ons woordje, *dat*, met zijne verschrikkelijke vruchtbaarheid en als *aanwijzend* voornaamwoord, en als *betrekkelijk* voornaamwoord, én als oorverdoovend *voegwoord*: en dan nog hoort men om de herhaling van menig ander voegwoord te voorkomen, alweer het eeuwige *dat* herhalen. En als ware zulks nog niet verzadigend voor den nederlandschen onleschbaren *dat*-lust, dan zal men een hoofdzin onderdrukken om met meer kracht tot uiting van een wensch of een wil of een bevel of een bedreiging te komen met een: *dat* hij verga! Helaas! er is nog meer; het besmettende woord hecht zich overal aan en wij zien en hooren heinde en ver en voortdurend weer terugkeerend *dat*, nadat, omdat, zoodat, opdat, behalve dat, in plaats dat, hetzij dat, voor dat, en kort af, wat is zonder dat?

Wij hebben geen prijs in goud uit te loven, maar de schrijver, die ons zonder *dat*, in vloeiende stijl een Nederlandsch lofwaardig boekwerk schrijft van 400 bladzijden, die kan zich op de aanstaande veemarkt van Amstelveen, het schoonste lam of den vetsten ram komen kiezen, en wij zullen betalen.

J. W. Br.

Hoogduitsche Studiezaal.

Martin Luther. Lebens- und Characterbild von ihm selbst gezeichnet in seinen eigenen Schriften und Correspondenzen. Von *Georg-G. Evers*, früher lutherischer Pastor. IV Band. Mit dem Bildnisse Kaiser Karls V. Mainz, Kirchheim.

In dit werk wordt ons een juist gelijkend beeld geschilderd van den zoogenaamden hervormer, een beeld hetwelk de schrijver niet volgens zijne phantasie kleurt, maar dat Luther zelf van zich ontwerpt in zijne woorden, geschriften en briefwisselingen. Daarom valt hier niets tegen te zeggen; Luther is de schilder zijner eigene schande, en Evers kan den hervorming noodig hebbenden Luther steeds ten antwoord geven: *ex ore tuo te judico*,, uwe eigene woorden, uwe eigene werken zijn hier uw vonnis.

Erlebnisse eines lutherischen Pastors, von *Georg G. Evers*. Mainz, Kirchheim.

De als vruchtbaar en uitmuntend schrijver bekende bekeerling *Evers* deelt ons onder bovenstaanden titel belangrijke herinneringen mede uit zijn vroeger leven. De lezing van dit boek heeft ons een groot genoegen verschaft en ons overtuigd, dat de arbeid van den auteur inderdaad geschikt is, de liefde voor God en de Kerk op te wekken en te verfrisschen en het gebed tot verlichting en terugkeer der dwalenden te bevorderen.

Hoogst bevallig en aantrekkelijk is vooral de schets »Bauernmission in der Haide.«

Wij wenschen het lieve boek in veler handen.

Grundzüge der christlichen Apologetik von Lic. *J. Bautz* in Munster. Mainz, Kirchheim.

Wij kunnen dit boek, dat door duidelijkheid van taal en juiste voorstelling uitmunt, in hooge mate aanbevelen. Het geeft ons in alle voorkomende gevallen een bevattelijk en goed verstaanbaar antwoord op de talrijke vragen, welke Christendom en Kerk betreffen.

Die kanonischen Ehehindernisse sammt Ehescheidung und Eheprozess mit Berücksichtigung der staatlichen Ehehiedernisse in Deutschland, Oesterreich und der Schweiz. Ein volkständiges practiches Eherecht für Kuratklerus in Deutschland, Oesterreich und der Schweiz Von *J. Weber*. 4 Aufl. Freiburg, Herder.

In het jaar 1872 verscheen de eerste druk van dit werk met 447 bladzijden tekst, de bovenvermelde 4de druk bevat, 722 bladz, waarmede het maximum zeker is bereikt. Dit werd geschreven voor het practisch gebruik der zielzorgers. En aan dit doel beantwoordt het uitstekend. De theorie wordt door practische rechtsvoorvallen verduidelijkt. Dit degelijke werk verdient gunstig te worden ontvangen. De snel op elkander volgende herdrukken bewijzen zijne bruikbaarheid.

Drei Schosskinder des Zeitgeistes. Wissenschaft, Schule und Loge. Von *Leopold Kist*. Mainz, Kirchheim.

Ongeveer twintig jaren geleden schreef *Kist* een »*Dienstbüchlein für Christenthum.*« Ook dit nieuwe werk van denzelfden schrijver is wederom geschreven ter verdediging van den godsdienst, van het christendom en van de Kerk tegen leugen en bedrog, arglist en geweldadigheid. Voor dit doel worden de gevaren geschetst, welke de Kerk dreigen en worden hare vijanden gekarakteriseerd. Kist noemt die vijanden, te weten, de nieuw- heidensche wetenschap, de godsdienstlooze scholen van den modernen Staat en de vrijmetselaarsloge. Deze schoolkinderen van den tijdgeest zijn geworden die machtige legers, welke de vijand tegen het Christendom laat oprukken en waarmede hij hoopt te overwinnen. Kist wil waarschuwen voor verleiding en dwaalwegen, voor zorgeloosheid en traagheid, en wenscht stof te leveren tot nadenken en leering. De schrijver geeft geen uitgebreide verhandelingen, doch schoone aphorismen, gerangschikt volgens de drie groote groepen, wetenschap, school en loge. Wij vinden in dit werk zooveel belangrijke stof verzameld, dat

geen geestelijke, geen redacteur, geen volksredenaar enz. zich dit boekje zal aanschaffen zonder het later ook anderen aan te bevelen.

Aelteste Geschichte des Breviergebetes oder Entwickelung des kirchlichen Standengebetes bis in das fünfte Jahrhundert nach allen Quellen hübsch bearbeitet *von Dr. Pleithner*, Professor am k. Lyceum zu Freising, Kempten, Verlag der Köselschen Buchhandlung, 1887.

Professor Dr. Pleithner heeft zijne in het jaar 1881 openbaar gemaakte dissertatie breedvoeriger uitgewerkt en schenkt ons thans eene met groote zorg en buitengewone vlijt bewerkte geschiedenis van het Breviergebet tot in de vijfde eeuw, aldus juist in een tijd uit welken wij de minste notitiën hebben omtrent het Brevier. En toch, als men de lange reeks van geschriften uit de eerste vijf eeuwen leest, waarin berichten of althans aanwijzingen over het Breviergebed voorkomen, is men gansch verrast en men kan begrijpen, hoe de schrijver aan het slot zijner monographie kon zeggen: zeker tot nu toe (d. w. z. tot het einde der vijfde eeuw) ontmoeten wij nergens den naam Brevier. Professor Pleithner bewijst echter voldoende, dat het tegenwoordige Breviergebed werkelijk identiek is met het canonieke uurgebed der eerste Christen eeuwen.

Het werk is de grootste aandacht waardig en mag een boek van blijvende waarde heeten. Wie de geschiedenis van het Breviergebed wil nagaan vindt hier zijn Meester.

Bilder und Skizzen von Dr. *Frans Hettinger*: *I.* Band. *Rom und Italiën* II. Band. *Deutschland und Frankreich* Freiburg. Herder.

Dit werk vond zijne recensie in de Hist. Pol. Blätter 96 vol 7e Heft, van bl. 522 tot 533, onder den titel van »Aus Welt und Kirche.«

Hier hebben wij inderdaad de degelijkheid eener buitengewone geleerdheid, de bewegelijkheid van een alleredelst hart. de bezieling van den waren dichter, en zien de schatten der vroomheid met de schoonheden der ware aesthetica van het Christendom tentoongesteld met eene meesterschap over de taal, die de hoogste eischen in de hoogste mate voldoet. Ziedaar de de korte zin van die lofrijke recensie voor welker gegrondheid de naam van het Maandschrift dat ze medegedeelt alreeds een waarborg is. Bovendien is de naam van den schrijver zelven in Duitschland en in Europa roemrijk genoeg bekend om ons voor dat zijn nieuwe werk te winnen.

Register zu den **Stimmen aus Maria-Laach**. Freiburg, Herder 1886. 8o.

Onder alle ons bekende registers kan het bovengenoemde een waar model worden geheeten. Het bewijst niet alleen aan de bezitters van het voortreffelijke Tijdschrift, maar ook aan allen, die omtrent die velerhande wetenschappelijke vraagstukken en boekwerken iets naders willen weten, de beste diensten.

Dr. L. v. H.

Maria Liederen *van P. v. d. Ploeg van zangwijzen voorzien*, bij J. W. Van Leeuwen, Hooigracht 74, Leiden. Met dezen bundel geestelijke liederen hebben de ijveraars voor ware kerkmuziek een nieuwen stap gedaan ter verbetering van den Kathol. volkszang. Ondanks alle vorderingen op het gebied der Kerkelijke toonkunst, waarvan wij in de laatste jaren getuigen mochten zijn, bleef men hier te lande nog altijd voor een vraagstuk stilstaan, dat velen in verlegenheid bracht: De herstelling van het echte volkslied in de Kerk. Wel hadden sommige voorstanders der ware kunst een poging gewaagd dat onbekend terrein te openen en voor het publiek toegankelijk te maken, doch *de resultaten mochten niet bevredigend heeten* (St. Greg.-blad Mei-aflevering 1887 bl. 31).

De nieuwe collectie van de Eerw. H.H. *M. J. A. Lans* en *W. P. H. Jansen*, zal, naar wij vertrouwen, een einde maken aan dien slendriaan en slakkengang, en ons met rassche schreden op de baan der hervorming van het geestelijk lied doen voortsnellen.

Jammer slechts, dat de auteurs der »*Maria-liederen*« in de keuze der melodieën denzelfden weg insloegen als hunne voorgangers. Waarom telkenmale de voeten gezet op Duitsch grondgebied ondanks waarschuwende stemmen van *Dr. Aquoy* en het St. Gregoriusblad?

Het meest van alles betreuren wij echter, dat de geachte verzamelaars, nu zij toch eenmaal een vreemden bodem betraden, met de jongste nasporingen onzer oostelijke naburen soms geheel onbekend bleven. Hoe is 't anders te verklaren, dat zij de hoogst interessante werken van den Eerw. heer *G. M. Dreves* onvermeld lieten en niet in een adem met die van *Meister*, *Baumker*, *Mohr* enz. uitspraken? Heeft de gevierde dichter en archeoloog Dreves dan niet genoeg publiciteit aan zijne navorschingen gegeven? Werden zijne twee bundels »*O Christ hie merk*« en »*Kränze um's Kirchenjahr*« niet door geheel Duitschland met vreugde begroet? Men raadplege b. v. het Duitsch »*Gregorius-Blatt*« waarin de schrijver zelf zijne beginselen en de practische toepassing daarvan tracht te handhaven. Ook hebben de »*Fliegende Blätter*« en »*Musica Sacra*« van *Fr. Witt*, alsmede de »*Chorwächter* van *Stehle*, de archeologische studiën en kerkel. zangwijzen van Dreves herhaaldelijk aangeprezen. Zijn» *Wort zur Gesangbuch-Frage*« is eveneens in den *Caeciliën Vereins Catalog* onder No. 871 opgenomen.

Dit meesterstuk van polemiek verscheen reeds vóór een vier- of vijftal jaren als bijlage in de »*Stimmen aus Maria-Laach*« en dient tot »*Prolegomena*« voor eene verzameling van kerkelijke volksliederen. *J. Singenberger*, president der Amerikaansche Caecilia-vereeniging, heeft zich bovendien de moeite getroost een afzonderlijke orgelbegeleiding van het »*O Christ hie merk*« samen te stellen, welk accompagnement in 1886 door Herder te Freiburg in het licht gegeven werd. Hoe is 't mogelijk, vragen wij ons zelven af, dat mannen van onderzoek en kennis zulke schatten niet ontdekten en de kostbaarste parelen voor een krans van liederen achteloos lieten liggen?

W.

Mededeelingen.

De *Leeswijzer* is thans verschenen onder redactie van den heer A. Winkler Prins.

De heer Gosler blijft belast met de beoordeeling en de aankondiging van werken van smaak.

De heeren J. Lebègue & Co. te Brussel en A. W Sijthoff te Leiden zijn eigenaars geworden van het kopijrecht der volledige werken van Hendrik Conscience. Van de nagelaten werken van dezen geliefden schrijver zal in 't najaar verschijnen de *Geschiedenis mijner jeugd*.

Het andere werk: *De Duivel van het Slangenbosch*. moet nog voor de pers gereed worden gemaakt en bevindt zich te dien einde in handen van mevrouw Anthennis, dochter van den grooten novellist, die daartoe als van zelve is aangewezen. (*N. R. Ct.*)

Naar men verneemt, heeft Dr. J. R. Hanne te Hamburg-Eppendorf eenen tweeden bundel eener Duitsche vertaling van De Genestet's gedichten in bewerking. In dezen bundel zullen o. a. gevonden worden: *Komen en gaan*, *Biblia*, *Het haantje van den toren* en *St. Nicolaasavond*.

Door den stads-bibliothecaris van Arezzo, den archaeoloog Fr. Gammurini is eene belangrijke vondst gedaan, luidens eene mededeeling van prof. Mommsen aan de academie der wetenschappen te Berlijn. Het betreft eene reisbeschrijving naar het Heilige land uit de tweede helft van de vierde eeuw, en wel uit de pen van eene voorname dame uit Z. Frankrijk. Het handschrift der dame, *Silvia van Aquitanië*, zoo als men vermoedt, houdt in de beschrijving van hare reis, is gedagteekend uit Constantinopel en gericht, als brieven, aan hare kloosterzusters te huis. De geschiedkundige, de bijbelonderzoeker en de oudheidkundige vinden allen veel merkwaardigs en leerrijks in dit geschrift. De reizigster bezocht alle plaatsen op hare reis, die in den bijbel vermeld worden, en hare tochten gaven haar vaak aanleiding, om over het leven en het verkeer van de bereisde streek bericht te geven. (*N. R. Ct.*)

Ook te Dresden heeft men dezer dagen in een gewelf van het *Altstädter Rathhaus* onder meer oudheden, een kast gevonden, met 150 oorkonden op perkament, uit de 14e eeuw, en een aantal brieven uit de 15e eeuw. De oudste dier oorkonden is een van Frederik de Kleine, Markgraaf van Dresden, uit 1309.

De bibliothecaris der Universiteit te Bazel heeft dezer dagen een onder getuigenis voor Gutenberg als uitvinder van de boekdrukkunst gevonden, dan het oudste dat tot dusverre bekend was. Dit laatste was een stuk uit 1499, en de thans gevonden brief (van den bibliothecaris der Sorbonne, Fichet, aan Robert Gagnin) is gedagteekend uit 1472.

De bibliotheek van Berlijn, die reeds 6500 Arabische manuscripten bezit, is nog met 250 verrijkt, die door den h. reiziger Glaser werden meegebracht uit Yemen.

Een boekdeel met nog onuitgegeven geschriften en brieven van den Oostenrijkschen veldheer Karel — den beroemden tegenstander van Napoleon I — zal eerstdaags verschijnen te Weenen. De uitgave geschiedt onder het oppertoezicht der beide zoons van den schrijver, de Aartshertogen Albert en Wilhelm.

Dezer dagen is te Parijs in openbare veiling voor 5500 frs. een handschrift van *Napoleon I* verkocht uit het jaar 1790. Het bevat op 8 met zeer fijn schrift gevulde foliobladzijden, eene geschiedenis van Corsica. Met de spelling en de geslachten wordt op zeer grillige wijze omgesprongen.

In den ouderdom van 80 jaren. is de geleerde orientalist *Augustus Pfizmaier* te Weenen overleden. De heer *Pfizmaier* had zich voornamelijk toegelegd op de studie der Chineesche taal en letterkunde.

Bij Volo in Dimini is bij opgraving een koepelgraf voor den dag gekomen, hetwelk in den kring der te Athene gevestigde geleerden, buitengewone belangstelling wekt, dewijl het, zoo niet alle teekenen bedriegen, uit de Homerische tijden afkomstig is. De voorwerpen, welke men er in heeft, gevonden stellen o. a. bloemen en bladeren voor, en zijn op dezelfde wijze bewerkt, als die welke in de graven te Mycene werden aangetroffen. Dikwijls doen zij, evenals de oudheden van Mycenae, denken aan een volk, dat de zeekust bewoont. Want onder de honderden gevonden voorwerpen zijn er vele van zout, die purperslakken, parels enz. voorstellen. Soms zijn de voorwerpen niet veel grooter dan een speldeknop en dan nog volmaakt fijn van bewerking. De meeste voorwerpen zijn vrouwen-sieraden en nog wel van goud, maar toch zijn er ook enkele van barnsteen en andere uit eene soort hars, die men nog niet heeft weten tehuis te brengen. Men vermoedt, dat de overblijfsels van hen, die in het graf te Dimini zijn opgenomen, vooraf op de plaats zelve zijn verbrand geworden. Of die gissing juist is, moet nader onderzoek nog uitmaken.

Een folio uitgave van Skakespeares werken, uit het jaar 1623, is dezer dagen te Londen verkocht voor £ 255 (*f* 3,060.) Het exemplaar was geschonden; het titelblad ontbrak en het tweede blad was zeer beschadigd.

De heer J. Bakker te Haarlem heeft aan de kunstverzamelingen op het raadhuis aldaar geschonken vier groote uitmuntende photographieën naar schilderijen van Frans Hals in het museum te Cassel aanwezig.

Bladwijzer op den Volksalmanak voor Nederlandsche Katholieken, gesticht in 1852 door J. A. Alberdingk Thym en H. J. C. Van Nouhuys. De bladwijzer is bewerkt door den Zeereerw. heer P. H. Van Born S.

J. en bevat een alphabetische lijst der dichters, der gedichten, der schrijvers en der stukken. Wij gelooven dat het een gelukkig denkbeeld was dezen *Bladwijzer* samen te stellen en in het licht te geven. De almanak van den heer Thym heeft voor een groot deel een blijvende waarde door zijne talrijke en belangrijke artikelen op het gebied van kerkelijke kunst, geschiedenis enz. enz. Bibliotheken, particuliere personen enz., die in het bezit der verzameling van Thym's almanak zijn, zullen den Eerw. pater Van Born dankbaar voor zijn arbeid zijn, en zelfs voor hen, die maar een gedeelte der collectie bezitten, heeft de *Bladwijzer* waarde. Hij is verschenen bij den boekhandelaar C. L. Van Langenhuysen te Amsterdam.

Inhoud van Tijdschriften.

De Katholiek, Godsdienstig, Geschied- en Letterkundig Maandschrift. Mei-aflevering. I. Hendrik Mandes „Spiegel der volcomenheid" teruggevonden door O. A. Spitzen. — II. De zoogenaamde schenkingsbul van Paus Adriaan IV. (Vervolg en slot) door P. fr. L. Hooning, Ord. Praed. — III. Onze positie in Atjeh, door J. P. Th. Van Nunen. — IV. Vita metrica Santi Patris Norberti, door J. H.

Het Belfort. No. 5 Mei. I. Onze taal bemint de onbepaalde wijze. A. Joos. — II. Tweevoudig vraagstuk nopens het vliegen (Vervolg) Fr. Dierckx, S. J. — III. De Tempeliers. (Vervolg). J. Coussement. — IV. Studiën over „Het menschdom verlost." J. Plancquaert. — V. Een poolsche schrijver. S. — VI. Davids treurgezang of Saul en Jonathas. Eug. Rigaux. — VII. 't Knaapje en 't kindeke Jezus. L. De Wilde. — VIII. Boekbeoordeeling. IX. Onze leestafel.

Stimmen aus Maria-Laach. 5e Heft. 28 Mei. Die fortwährende Gegenwart Jesu im heiligen Sacramente. (Zum Frohnleichnamsfeste (M. Mescher S. J.) — Eine moderne Offenbarungstheorie. III. (Schluss. (Aug. Langhorst S. J.) Die moderne Leichenverbrennungsfrage im Lichte ihrer eigenen Geschichte. II. (R. Marty S. J.) — Die wissenschaftlichen Leistungen der Smithson'schen Stiftung. I. (Johann G. Hagen S. J.) Geiranger Romsdal und Dovrefjeld. Streifzüge durch Skandinaviën (A. Baumgartner S. J.) — Recensionen. Emphfehlenswerthe Schriften. Miscellen. Das preussische Paritätsprincip.

Annales de la Philosophie chrétienne. De Broglie: Le caractère historique de l'Escude. — Charaux: L'art et le Christianisme. — Bulliot: La véritable assimilation scholastique. — Nuit: L'immortalité de l'âme dans l'antiquité. — Analyses et critiques. — Revue des Revues.

Revue catholique des Institutions et du Droit Mai. I. De la propriété et des devoirs qu'elle impose (1er article), par C. Legay. — II. Les revendications populaires en Belgique (3e article). — L'école gratuite, obligatoire et laïque, par Aug. Onclair. — III. De la responsabilité civile des deputés, des sénateurs, des ministres (2e article), par Karolde Montguers. — IV. La famille patriarcale, ***. — Chronique du mois., par A. Desplagnes. — Bibliographie.

Revue du Monde catholique. — I. Les conférences de N.-D., par le R. P. Monsabré, par L. Colin. — II. Souvenirs du foyer, par Catherine Bader. — III. Bernard Veuillot, par Aubineau. IV. L'instruction populaire en Suisse, par Audley. — V. Echos du pays des Pharaons, par Belloc. — VI. Paul Féval, par Depoli. — VII. Le comte de Chambord et Gambetta. — VIII. De Niagara-Falls à Philadelphie. IX. L'esthétique d'un artiste chrétien, par Rondelet. X. Paule de Brussange (suite.) — XI. Revue littéraire, — XII. Chronique.

Revue de la Révolution. Mai. I. Les beaux-arts, de 1789 à 1804, par G. Evasseur. — II. Les sociétés populaires dans le département d'Indre-et-Loire, par H. Faye. — III. Les salons de peinture sous la révolution, par Rioux de Maillou. — IV. La Provence en 1790 et 1791 (suite), par H. Taine. — V. Le salon de 1887, par Jean de Rieux. — VI. Chronique, par Edmond Biré. — VII. Anecdotes. — Les cartes de sûreté.

Revue Générale. Mai. I. La démocratie et le régime parlementaire, par Woeste. — II. Maubois, nouvelle, par J. De Reyva. — III. La vie universitaire en Allemagne, par Janssen. — IV. La Bulgarie contemporaine, par Grabinski. — V. Lettre de Paris, par Dancourt. — VI. Hippolyte Boulanger, par Verdavaine. — VII. Bibliographie.

Précis Historiques, No. 5. Mai. I. Le Jubilé d'un patriote: le Bienheureux Nicolas de Flue (1487—1887), par V. Baesten. S. J. — II. Récents travaux de Mythologie comparée, par J. Van den Gheyn. — III. Mission Belge du Bengale occidental, par Alph. Lallemand. — IV, L'Eglise et l' Etat social chrétien. — Compte rendu le l'ouvrage de M. Pierre. — V. La Question Juive, d' après le livre récent de M. l' abbé J. Lémann, par J. L. De Decker, ancien ministre, Par Ch. Houze. — VI. Nécrologie. Chronique du mois d' Avril.

La Civiltà Cattholica. Afl. van 21 Mei. I. Per la soluzione del problema romano. Proposte e criterii. — II. Della economia politica — La produzione. — III. Del presente stato degli studii linguistici. — IV. Massone e Massona. XIII. A zonzo per Genova. XIV. I veri grandi e i veri piccoli. XV. Un matto ragionevole. — V. Rivista della stampa italiana. J. Il Soprannaturale ossia Le ricchezze interiori del Christiano, del P. Secondo Franco d. C. d. G. II. P[Francesco Magani. Ennodio. — VI. Scienze naturali. — VII. Cronica contemporanea.

The Month. May 1887. I. Is England on the road to ruin? By C. S. Devas. — II. Our Lady of Health. — III, A Layman on the English Martyrs. By the Rev. John Morris, — IV. The Loss of our Girls. By James Britten. — V. The Historical Manuscript's Commission. — VI. Out of the beaten Track. By the Rev. W. D. Strappini. — VII. Modern German Philosophy. By Michael Maher. — VIII. The Holy See and the Italian Liberals. Part I, By the Marquis Biddle-Cope. — IX. The crowning of Charlemagne. By Aubrey de Vere. — X. The characteristics of the horse. By M. Bell. — XI. The Lindsays. A Story of Scottish live. By John K. Leys. Chaps. IV—VI. Reviews. Literary Record.

INHOUD: Op Universiteitsgebied. — Accessus altaris — Compendium Ceremoniarum — Dr. *Adr. Resemans*, De Competentia civili in vinculum conjugale infidelium. — *Henri Lasserre*, La nouvelle traduction des Evangiles, door *J. W. Br.* — Congrès te Parijs, door *J. W. Brouwers.* — L'Arménie Chrétienne et sa littérature, par *Félix Nève.* — Histoire populaire de Bourgogne, par *L. Chaumont.* — La Massoneria door *Mondello Nestler.* — Manuel de la Ligue. Een fransch werk van 400 blz. zonder *qui* en *que.* — Hoogduitsche studiekamer, door Dr. *L. v. H.* — Maria-Liederen van *P. v. d. Ploeg* van zangwijzen voorzien door *M. J. A. Lans* en *W. P. H. Jansen*, door *W.* — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Serie. Tweede Jaargang, No. 12. 15 Juni 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers **KUPPERS & LAUREY**, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

31 DECEMBER 1837—1887.

. . . . Celebrate nomen
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . Dicite cantu.
. . . .
Possit o tandem, domitis procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occupet tandem vaga cymba portum,
Sospite cursu.

Op universiteitsgebied.

Bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap aan de rijksuniversiteit te Leiden de heer J. Van Praag (geb. te Paramaribo), met acad. proefschrift, get.: *Art. 6 van het reglement op het beleid der regeering in de kolonie Suriname.*

Aan de universiteit te Utrecht promoveerde tot doctor in de rechtswetenschap de heer J. F. C. Meijer, geb. te Erp, met proefschrift: *De aard van het recht van den legitimaris.*

DE VLAAMSCHE ACADEMIE

Dr Nolet de Brauwere van Steeland

TEGEN

Dr Jan Ten Brink

ed io sol uno
M'apparecchiava a sostener la guerra
Dante, Inf. II : 3—4

Noord-Nederland begroette met warme ingenomenheid de instelling *der Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde.* Alle onpartijdigen verheugden zich, dat het recht der Vlaamsche Letteren op een hoog geplaatst bestuurslichaam erkend en daardoor eene krachtige bescherming verleend werd aan de moedertaal van millioenen Belgen. Reeds vroeger had men zich gevleid met de hoop, dat eene Academie voor Noord- en Zuid-Nederland zou verrijzen. Het plan, daarvoor door de belgische regering ontworpen, was ten ontzent zeer gunstig ontvangen, en de Koninklijke Academie van Wetenschappen te Amsterdam, door de nederlandsche regering om advies gevraagd, had zich op de welwillendste wijze voor de uitvoering doen hooren. Het was eene ware teleurstelling, toen men later vernam, dat ons land daartoe niet kon medewerken.

Bij besluit van koning Leopold II kwam de Vlaamsche Academie den 8 Juli 1886 tot stand, en die dag was voor de vele vrienden der belgen in Noord Nederland een feestdag. Die stichting toch was van het hoogste gewicht, vooral in de toekomst. De schatten der vlaamsche taal zouden voortaan beheerd en vruchtbaar gemaakt worden, en zij zelve zich met kracht verheffen uit de verdrukking, waaraan zij in haar vaderland geleden had. Wat vroeger geminacht werd bij velen, zou tot aanzien en luister komen; niet langer zou België eene stiefmoeder zijn voor de letteren, welke haar, binnen de landgrenzen en ver daar buiten, roem brachten.

Aan die academie viel reeds dadelijk een geluk te beurt. De Koning kon tot haren voorzitter een man benoemen van zoo grondige geleerdheid en ijzeren werkkracht, dat zijn gelijke zelden aangetroffen wordt. De geleerden der meest uiteen loopende richtingen in geheel Europa noemen met groote onderscheiding Dr. P. K. H. Willems, hoogleeraar aan de universiteit van Leuven. De Kon. Academie van Wetenschappen te Brussel telt hem onder hare uitstekendste leden, en hij heeft o. a. door zijn werk *Le Sénat de la république romaine* eene toorts ontstoken, welker licht in de geleerde wereld op hoogen prijs wordt gesteld [1]). Professor Willems alleen is eene halve academie waard. Deze schoone keus, welke als een gunstig voorteeken te beschouwen was om de Vlaamsche Academie op degelijke grondslagen te vestigen, moest ook bij ons algemeen toegejuicht worden, dewijl, afgescheiden van de buitengewone verdiensten des heeren Willems, Nederland de eer had, hem binnen zijne landpalen, als Limburger, te Maastricht, 6 Januari 1840, te zien geboren worden.

Bij de benoeming der overige leden had de Koning de gematigdheid en onpartijdigheid doen uitblinken, welke overal, maar bijzonder in een geleerd lichaam, van ingrijpend belang is. Niet slechts werd eindelijk eens de verdienste erkend van vele conservatieven, ook een betrekkelijk ruim getal liberalen zag zich een academiezetel vereerd.

Toch bleek, hoe moeilijk het is, ieder genoegen te geven. Ontevredenheid openbaarde zich, dewijl niet veel meer liberalen waren benoemd; en op weinig kiesche wijze werd daarom de academie aangevallen. In plaats van bescheiden te wachten tot hunne verdiensten hen later in aanmerking deden komen; in

---

[1]) Zoo heeft o. a. een man van buitengewone scherpzinnigheid en wetenschap: de oud-minister Mr. J. Kappeyne van de Coppello te 's Gravenhage, dat boek gebruikt bij de zamenstelling van zijn voortreffelijk werk *„Beschouwingen over de Comitia"*, (zie b. v. blz. 39) uitgegeven door de Kon. Academie van Wetenschappen te Amsterdam. 1884.

plaats van te overwegen, dat het toch onmogelijk is, allen te gelijk in eene academie, welker ledental beperkt moet zijn, op te nemen, verloren zij, die zich miskend achtten, en hunne vrienden, alle waardigheid uit het oog. Op den onaangenamen toon, welke de belgische partij-pers ten onzent sinds lang eene treurige vermaardheid berokkende, werd aan de gevoeligheid lucht gegeven, en het ontbrak niet aan allerlei hatelijkheid en personaliteiten.

In Noord-Nederland is men met dergelijke uitingen niet gediend, en daarom zagen velen niet zonder leedwezen, dat het weekblad »*De Amsterdammer*« van 16 Januari 1887 een opstel bevatte van den Leidschen hoogleeraar Dr. Jan ten Brink getiteld »*De zoogenaamde* »*Vlaamsche Academie.*« Dat daarin de lofbazuin niet zou gestoken worden, viel te vermoeden uit dat toevoegsel »*de zoogenaamde*«, en werkelijk bleek het geschrift bij uitstek geschikt om de nieuwe Academie in een ongunstig, deels hatelijk, deels bespottelijk, licht te stellen. Het was bestemd den indruk te maken, dat eene reeks puike, liberale geniën ter zijde gesteld was »voor de beroemdheden, die de chevalier de Moreau had ontdekt«. Die laatste woorden van den heer Ten Brink moesten ons aan het verstand brengen, dat de belgische Minister, erfridder de Moreau, tot wiens departement de stichting der academie behoorde, haar had gevuld met onbeduidende schrijvers, van wie bijna niemand voorheen iets gehoord had.

Natuurlijk zijn slechts weinigen in Noord Nederland op de hoogte van hetgeen vele belgen op het gebied van wetenschap en fraaie letteren verrichten, en daarom konden de meesten moeilijk iets anders denken dan dat prof. Ten Brink hun de juiste toedracht der academie-inrichting had geopenbaard. Het was derhalve voor de belgen, gelijk voor ons, eene heugelijke mare, dat te Gent bij S. Leliaert, A. Siffer & Cie een geschrift verscheen, getiteld: »*De Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde verkromd door Prof. Dr. Jan Ten Brink en anti-kritisch kaarsregt hersteld door Dr. J. Nolet De Brauwere van Steeland.*« [1])

De welbekende klassieke satiricus, die in zoo menigen letterstrijd zijn snijdend en vlijmend wapen zegevierend had gezwaad, trad in het krijt voor de eer der Vlaamsche Academie. Hij bewees, dat Dr. Ten Brink door verkeerde mededeelingen zijner belgische vrienden op een dwaalspoor geraakt, en dus buiten staat was, Noord Nederland eene onvervalschte geschiedenis te schenken, en vooral, dat de »door den minister de Moreau ontdekte beroemdheden« werkelijk, in plaats van onbeteekenende schrijvers, letterkundigen waren, wier werken in ieder beschaafd land eener academie tot eer zouden strekken. Hij gaf nopens personen en zaken eene menigte bijzonderheden, welke den man kenschetsen, die slechts spreekt met volledige kennis van al hetgeen op zijn onderwerp betrekking heeft. Klaar als de dag is nu aangetoond, dat het recht van bestaan der Vlaamsche Academie, gelijk zij thans zamengesteld is, door geen onafhankelijken beschaafde kan betwist worden, en zij reeds door hare aanvankelijke werkzaamheden, waaronder de prijsvragen eene uitstekende plaats beslaan, optreedt met eene kracht, welke de beste waarborg is voor eene vruchtdragende toekomst.

Nu Dr. Nolet zich de moeite getroost heeft, zijne stem te doen hooren, zou men Dr. Ten Brink schier dank betuigen, dat hij de onjuistheden zijner belgische vrienden ter Amsterdamsche markt bracht. Zonder de daardoor noodzakelijk geworden wederlegging zouden velen in Nederland onbekend gebleven zijn met de verdiensten van onderscheidene Belgen, die zitting hebben in de Vlaamsche Academie. Thans worden hunne namen hier met achting genoemd en wij zijn het Dr. Nolet verschuldigd dat daardoor de geheele Academie zich voor onze landgenooten op een waardig standpunt verheft.

Het geschrift is zoo sierlijk en gespierd, dat het lezen eene uitspanning is en eer doet denken aan een talent in den bloei des levens dan aan den grijzen kampioen, wien de jaren het recht zouden geven, op zijne lauweren te rusten. Mannen van aanzien, wier fijne smaak op het gebied der fraaie letteren hen tot de bevoegde beoordeelaars maakt, verklaarden zich met het werkje bijzonder ingenomen, dewijl het, geestig en doortastend, op eens een einde maakt aan de belgische correspondentiën, welke in onze dag- en weekbladen sinds lang pogen de Vlaamsche Academie in minachting te brengen. [1]) Hoe genoegelijk echter voor alle onpartijdigen, onaangenaam is het boekje voor den hoogleeraar Ten Brink en de belgische vrienden, die, hem misleidden. En hier is weder gelegenheid om op te merken, dat de heer Ten Brink te recht zeide: »over zijne (Dr. Nolet's) verdienste als schrijver wordt zeer verschillend geoordeeld.« Door de vrienden van waarheid en degelijkheid wordt het Dr. Nolet tot hooge verdienste gerekend, dat hij eenig is als kriticus, die met de klassieken gevoed, zonder aanzien des persoons, boven de partijen staande, de rechten van wetenschap en letteren verdedigt. Zij echter, wier balsturig lot hen in de handen doet vallen van dezen zwaar gewapenden strijder, vinden zijne pen slechts zelden verdienstelijk en zijn van oordeel, dat hare scherpte en juistheid hun te pijnlijke wonden toebrengt.

Intusschen blijft het voor de Vlaamsche Academie een heugelijk feit, dat uit haar midden een man is opgestaan, die haar voor onze oogen brengt als eene inderdaad koninklijke instelling, welke den luister der zuid-nederlandsche letteren meer dan ooit zal doen uitblinken.

Zij zal eenmaal in de geschiedenis van België staan opgeteekend als eene groote regeeringsdaad, welke het geheele land tot nut en roem strekte. Want hoe hooger ieder deel, het fransche en nederlandsche, stijgt, hoe krachtiger gansch België zich verheft. En door beiden gelijke rechten te verleenen worden verbittering en naijver gefnuikt, en de verbroedering gekweekt, welke het algemeen welzijn bevordert.

---

[1]) Te Amsterdam verkrijgbaar bij den uitgever Schalekamp, prijs f 0,40.

[1]) Van de beide kath. hoofdorganen van Nederland: *De Tijd* en *De Maasbode*, schonk het laatste dagblad, den 3en Juni, een keurig opstel over Dr. Nolet's geschrift. Een man van blijkbaar talent en logische denkkracht: de eerw. heer P. M. B., zet uiteen, hoe deerlijk de Leidsche hoogleeraar verslagen werd en hoe onwederlegbaar de heer Nolet het rechtmatige en verdienstelijke der Academie-stichting doet uitkomen.

Dat de rotterdamsche beoordeelaar, als helder hoofd, het recht heeft, zijne meening te uiten, bewijst o. a. zijn zinrijk opstel: *De Verleiding*, in *De Maasbode* van 5 Juni. Ook daaruit zou Prof. Jan Ten Brink, met zijne vrienden, om meer dan eene rede, veel nut kunnen trekken.

In het »*Annuaire de l'Académie Royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique*,« van 1885, geeft de oud-minister, de heer P. De Decker, eene voortreffelijke levensschets van Conscience, welke ook eene geschiedenis der vlaamsche beweging bevat. Op blz. 332 doet hij opmerken, hoe juist Conscience altijd inzag, dat de Vlaamsche letterkunde den volksgeest niet veranderen, niet fransch en liberaal maken moest; maar de voorouderlijke zeden en denkwijzen eerbiedigen, door beide te ontwikkelen in den geest harer historische strekking, opdat zij in de toekomst zouden zijn wat zij in het verleden waren: een nationaal bolwerk tegen den vreemdeling.

De heer De Decker haalt in zijn ongemeen sierlijk en degelijk werk op blz. 333 de verzen aan van den uitstekenden dichter Ledeganck, een der eerste grondvesters der vlaamsche beweging:

. . . . Blijf trouw aan uw verleden!
Blijf steeds uw vlaamschen oorsprong waard,
Wees vlaamsch van hart en vlaamsch van aard!
Wees vlaamsch in uwe spraak en vlaamsch in uwe zeden,
Uw roem en uw geluk vindt ge op dien weg alleen,
Met al de heerlijkheid der dagen van voorheen!

Ziedaar het richtsnoer aangegeven voor de Vlaamsche Academie. Het lot heeft gewild, dat een jaar vóór hare geboorte de heer De Decker hare roeping heeft doen kennen. Lezen en herlezen van zijn hoogst belangrijk geschrift over Conscience, zal ieder tot nut strekken, die zich op de hoogte wil stellen van hetgeen voor en door de vlaamsche letteren reeds sinds vele jaren gedaan is, en van de richting, waarin zij verder beoefend en gehuldigd moeten worden.

Wat zij nu reeds doet, schenkt elken onbevoordeelde de overtuiging, dat de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde eenmaal een sieraad en eene weldaad voor België zal zijn.

Mr Joan Bohl

Haarlem, 30 Mei '87.

Een paar geneesmiddelen tegen de pest uit de 15e eeuw.

Deze geneesmiddelen vond ik geschreven op de laatste bladzijden van een fraaien ordinarius, toebehoorende aan den heer van Leeuwen antiquaris-boekhandelaar te Leiden. Voor in den bundel staan twee tafels, éen van het guldengetal en éen van de zondagsletter, beide beginnende met het jaar 1456. Ofschoon hieruit niet volgt, dat het handschrift juist in dat jaar is vervaardigd, zoo is het toch wel, ook in verband met de kenmerken van het schrift, omstreeks dien tijd gecopiëerd. Het is geheel op goed perkament met eene keurige kunstige hand geschreven; ofschoon het perkament hier en daar door het gebruik iets van zijne oorspronkelijke blankheid heeft verloren, is de bundel overigens volkomen bewaard gebleven en nog van den oorspronkelijken band voorzien. Wie een specimen wenscht te bezitten van fraai kleinschrift uit het midden der 15e eeuw, durven wij dit boekje gerust aan te bevelen. De achtergeplaatste geneesmiddelen zijn met eenigszins grootere letter geschreven dan het overige gedeelte van den bundel, maar toch of wel met dezelfde, of in alle geval met eene zeer overeenkomstige hand.

»Item dit selmen nemen teghen die pestilencie. Des morghens na den middach en des avonts alsmen ghegeten heeft, en de dit selmen aldus maken. Item neemt een hantvol kerlen van walsche noten ende een hantvol wijnruut ende een hantvol vighen, ende also veel mirre als drie haessenoten groot syn; deze stotet te samen ende menghet se mit honich. —

Item medicijn teghen die pestilencie. In den eersten als ghi voelt dat ghi ontsteken syt van die pestilencie, solatet eerst bi die stede deer ghijt voelt: ist onder die arme so latet op die hant: ende dier ghelijc; wat tijt dattet si het si goet laten of quaet laten nae dat die medicijnmeester raet. Ende so neemt een hantvol hondrave, die heeft een ghelikenis mit popelbladen: ende also veel goutbloemen ende vijfbladen hertstonghe, dese vier cruden selmen te samen stoten ende cleynsense mit een half pinte rinsche wijn die goet en de puer is doer een doeck of doer een haer, ende gheeftet den ghenen die ontsteken is in een glas daer of te drincken die helft of al heel, ende hi sel bider gracien Gods ghesont werden, wantter veel boven in den lande mede ghesont ghewerden sijn.

Item als ghi gaet totten ghenen die die pestilencie hebben soe neemt wat sewaers twisschen u lippen ende u tanden of after in u mont, ende als ghi uten huse gaet so spuetet ut«.

De aanmerking »dat tijt dattet si het si goet laten of quaet laten« staat waarschijnlijk in verband met de destijds gangbare leer dat jongelieden zich moesten laten met wassende, oude daarentegen met afgaande maan, wegens de overeenkomst der phasen in de respectieve lichamen.

De waarde der twee eerstgenoemde geneesmiddelen zullen wij maar in het midden laten, hunne vermelding moge enkel dienen als een kleine bijdrage tot de kennis der voormalige practijken. Aan het opgegevene voorbehoedmiddel kan men echter niet onvoorwaardelijk alle werking ontzeggen; het is ofschoon in ruweren en minder doelmatigen vorm hetzelfde werktuig dat door Tyndall is aanbevolen voor personen die in een besmette ruimte moeten vertoeven, namelijk een voor mond en neus bevestigd stuk boomwol dat de ingeademde lucht filtreert en de onschadelijke kiemen tegenhoudt; een bundeltje fijn kruid of eenig andere poreuse stof in den mond kan, al is het ook in mindere mate, denzelfden dienst bewijzen.

V. Becker.

Waarom een standbeeld? Een woord bij de plechtige onthulling van het gedenkteeken voor *Hugo De Groot* op de Groote Markt te *Delft* den 25 September 1886, door Dr. *J. C. L. Wijnmalen.*

Alwie dat woord, in de deftig sierlijke kl. 4to uitgave leest, zal het gewis met voldoening lezen». De vraag:« maar waarom toch weder een standbeeld wordt met onwederlegbare redenen en in ongekunstelde sierlijke taal beantwoord. De tegenbedenking, als die van »menschenvergoding«, als die, van De

Groot's medeplichtigheid aan den kiem der leerlingen van Kant en zelfs Rousseau, als die van een nieuwen twistappel op te werpen en oude partijstrijd te wekken, worden uiteen gezet en voldoende weerlegd of toegelicht. Te recht wordt met veel nadruk gesproken van den godsdienstzin en de vroomheid van Hugo De Groot, die ons niet getoond wordt als »gloeiend ijver voor de eenheid der Kerk, met zijn eigen morgenlied op de lippen:

„God die 't al vermeugt,
Doe ons deze deugd,
Doe dit wonderwerk:
Wil genadig heelen
De verbroken deelen
Van de Christenkerk.

En nu, uit liefde tot de aloude altijd jonge één Katholieke Apostolieke Christenkerk, één woordje tot Dr. *Wijnmalen*, die ons het pas aangehaalde morgenlied van onzen Hugo De Groot herinnerde: Dr. *Wijnmalen* is, en velen met hem zijn, dunkt ons, geen mannen van stokstijf stilstaan, maar wel mannen van vooruitgang; welaan dan, niet stilgestaan op den weg dien De Groot vooral in de laatste jaren zijns levens was ingeslagen, om tot die éene — want de waarheid is één — ware Christenkerk, die van St. Willebrord en Sint-Servaas en Petrus, den Eenigen Opperherder, terug te keeren. Immers wie op den huidigen dag nog niet inziet, de telkens breeder en dieper wordende verdeeldheden van het Protestantisme en de steeds meer glansrijke eenheid der Roomsch-Katholieke Kerk, die is gewis ziende blind en hoorende doof.

J. W. Br.

Op Desiderius' Graf

Het behaagde den Allerhoogste ons innig geliefd Zoontje Justus Desiderius, den 31 October 1877 te Amsterdam geschonken, weder tot zich te nemen. Hij ontsliep Zondag 27 Maart 1887, des ochtends zeven uur, op den huize Hofwerk bij Breukelen, na den 15 Maart bevoorrecht te zijn met het H. Oliesel en den 16n met de H. Communie. Hij werd den 30 Maart in het graf gelegd op het R. K. Kerkhof te Buitenveldert bij Amsterdam.
Door deugd en wijsheid was hij het geluk zijner ouders.

Come del suo voler gli angeli tuoi
Fan Sacrificio a Te, cantando Osanna,
Cosi facciano gli uomini de' suoi.
DANTE, Purg. XI : 10—12.

I

1 Een bloemen lezend Godsgezant,
Voor Desideertje in liefde ontbrand,
Heeft hem naar 't Paradijs verplant.
. . . .

4 O groot verstand, o brave zoon!
Naar ziel en lichaam wonderschoon,
God schonk u vroeg eene englenkroon.

7 O heil-star, heerlijk opgegaan,
Wat hebt gij ons steeds welgedaan,
Hoe dankbaar staarden wij u aan!

10 Nu bloost uw vriendlijk aangezicht,
Nu straalt uw schitt'rend oog in 't licht,
Dat God op zijn geliefden richt.

13 Mijn Desideer, mijn edel kind,
Gij hebt ons teêr en trouw bemind,
Och bid, dat 'k U eens wedervind.

16 Wat heeft uw reine, wijze geest
De deugt bemind, het kwaad gevreesd,
Wat zijt Gij lief en goed geweest!

19 Wat heeft uw voorbeeld ons gesticht,
Wat hebt ge — al viel 't soms zwaar — Uw plicht,
En méér nog... vroom en kloek verricht...

22 Hoe vergenoegd klonk steeds Uw lach,
Uw stem, die 'k niet meer hooren mag...
O Heer! te vreeslijk is de slag....

II

25 Uw hart was een onmeetb're schat
— Juweel in zuiver goud gevat —
Geen engel, die een schooner had!...

28 Dáárom is U Gods huis bereid,
En daarom Uwe afwezigheid
Zoo bitter, bitter hier beschreid.

31 Want och! het blijft zoo'n zwaar gemis,
Zoo'n dorsten zonder lafenis,
Dat Deesje niet meer bij ons is.

34 Gij weet het wel, mijn lieveling,
Wat diepe wond ons hart ontving,
Toen Deesje naar den hemel ging.

37 Nacht zonder eind bracht de onspoedsdag,
Toen Desideertje op sterven lag,
Zijn minzaam oog ons 't laatste zag.

40 Toen Gij, mijn zoon, zijt heengegaan,
Riep ons des Heilands Moeder aan
Om naast Haar onder 't kruis te staan.

III

43 Gij sliept daar in ter eeuw'ge rust,
Wij hebben U voor 't laatst gekust,
En weg was alle levenslust.

46 O lentebloem, waar elk van hield,
De storm, waardoor gij werdt ontzield,
Heeft ons geluk op aard vernield.

49 Wij weten 't wel: Gij toeft in 't oord,
Waar Jesus' feestlicht voor U gloort,
Maar toch . . . ons is de ziel doorboord.

52 Gij hoort ons treuren, maar Gij weet,
Dat slechts, gelouterd door het leed,
De mensch het paradijs betreedt.

55 Wat hebt Gij, Onschuld! doorgestaan,
Om de eeuwge glorie in te gaan! . . .
't Hart breekt nog, denken wij daar aan.

58 En och! hoe fel door koorts geblaakt,
Gij hebt geen enkle klacht geslaakt,
O Deesje! wat waart Gij volmaakt! . . .

IV

61 Ja, tot ons heil is 't al geschied,
Maar toch doorknaagt ons 't wreed verdriet:
»Wij hebben 't goede zoontje niet! . . .«

64 Wij zouden pijnen en gevaar
Graag lijden, zagen we U nog maar
Een oogenblik in 't gansche jaar. . .

67 Och, drukten we U nog eens aan 't hart,
Slechts ééns! . . . de dood werd blij getart,
Nu valt ons 't leven naamloos hard.

70 Wat uur ook sla bij dag of nacht,
Nooit blijft het wakend doorgebracht,
Of altijd wordt aan U gedacht.

73 Maar schoon ons geestesoog U ziet,
De plaats blijft leêg, die Gij verliet,
Wij zoeken U, maar vinden niet.

76 Men zegt ons vaak: »Niets zoo gewis
Als dat uw kind gelukkig is,
Bedwing derhalve uw droefenis.«

79 Oprecht en wijs is dat bedoeld,
Maar 't leed, dat in onze aadren woelt,
Heeft wie zoo troost nog niet gevoeld.

82 Want de ouders blijven diep gebukt,
Is 't bloesempje uit de wieg geplukt,
Of bloem en vrucht hun stam ontrukt.

V

85 In 't ouderhart, welks loot verdort,
Heeft God een heilge smart gestort,
Opdat zijn wil aanbeden word'.

88 Mijn kind, Gij hebt, door daad en woord,
Tot al wat goed is aangespoord;
Uw naam leeft hier gezegend voort.

91 Gij, engel, die ons hart vervult,
Hebt ons het heilgeheim onthuld
Van lijden, zwijgen en geduld.

94 U, wijs en goed op aard gedaald,
Heeft God weêr vroeg teruggehaald,
Opdat ge als leid-star ons bestraalt.

97 Wij leggen, dierb're Desideer,
U voor Gods troon als offer neêr;
Gij bidt voor ons den Hemelheer,

100 Dus zien we elkaâr eens eeuwig weêr.

HAARLEM, 23 Mei '87
Gedenkdag van S. DESIDERIUS
Bisschop en Martelaar † 612

MR JOAN BOHL

's RIJKSNORMAALSCHOOL VOOR TEEKENONDERWIJS TE AMSTERDAM.

Oefeningen in Lijn en kleur, [1]) door *W, B. G. Molkenboer*, directeur der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam Afl. 1—10.

Zoo op één werk, zoo schreef onlangs in *De Portefeuille* de heer A. Reynding, wiens beoordeeling wij hier onderschrijvend overnemen, de aanbeveling, waarmeê zoo menig boek de wereld wordt ingezonden, n.l. dat het in een lang gevoelde behoefte voorziet, toepasselijk blijkt, is het zeker op dat van den heer Molkenboer. Een betere gids, welke aan alle eischen van onzen tijd voldoet, voor hen, die 't zij op een school, 't zij door zelfonderricht, de beginselen der teekenkunst willen machtig worden, is ons niet bekend.

De samensteller heeft zijn stof, zooals 't behoort, zeer systematisch bewerkt. Beginnende met voorbeelden van rechte lijnen, op verschillende afstanden van elkaar geplaatst symmetrische figuren en ornementen uit lijnen samengesteld, geeft hij vervolgens eenvoudige motieven, bestaande uit cirkels en de laatstgenoemde in verbinding met rechte lijnen, tot oefening. Hierop laat hij volgen: voorbeelden van zgn. *Courbes de sentiment*, alweer in vereeniging met eenvoudige motieven uit de vroegere rubrieken, gestilleerde bladvormen en vaasvormen en toepassingen van bloem- en bladvormen in de vlakversiering.

»De keuze der voorbeelden — waarbij de moderne kunstnijverheid niet vergeten is — valt in alle opzichten te roemen, evenzoo het goede denkbeeld om bij de samenstellingen, die in de eerste deeltjes voorkomen, ter verduidelijking afzonderlijke constructiefiguren te voegen.

»De titel van 't werkje duidt aan, dat men ook te doen heeft met oefeningen »in kleur«. Inderdaad heeft

de heer Molkenboer alle voorbeelden — Daar het niet bepaald de bedoeling van den auteur is, dat de leerlingen de kleuren precies namaken, zooals ze zijn aangegeven bij de voorbeelden, en de kleur eenig en alleen moet dienen om het teekenen aantrekkelijker te maken, tengevolge waarvan we de voorbeelden hebben te beschouwen als oefeningen in »het kleuren«, kunnen we ook in dit opzicht het streven des heeren Molkenboer ten volle appreciëeren.

»De uitvoering der voorbeelden is duidelijk, flink; de kleuren zijn buitengewoon fraai. De boekjes zien er in één woord »smakelijk« uit.

»Voor de eerstbeginnenden kunnen de schetsboeken, die bij de uitgave behooren, groote diensten bewijzen. Bij iedere oefening zijn daarin punten en lijnen aangegeven, die den leerling het werk vergemakkelijken en hem tot meer bevredigende resultaten zullen leiden, dan wanneer hij op een gewoon blad papier zijn copie zou moeten uitvoeren. Het papier dezer schetsboeken is licht getint en voor het doel uitstekend geschikt.

»Ten slotte behoort bij het werk nog een kleine brochure; een zeer korte gebruiksaanwijzing en de noodigste aanduidingen voor het kleuren.« Tot hiertoe de heer Reynding.

Uit het Buitenland kwamen ons insgelijks, de gunstigste waardeeringen over de werken der scholieren.

Op een verzoek van wege het »*Musée pédagogique*« te Parijs, werd voor die instelling een verzameling werken gereed gemaakt, die ook tentoongesteld werden in een der groote benedenzalen van 's Rijksmuseum.

225 teeken- en schilderstudies, vervaardigd door 78 leerlingen (waaronder 22 Dames), waren op 152 cartons bevestigd en zoo gekozen en gerangschikt dat zij een volledig overzicht gaven van de wijze, waarop in alle vakken, aan de school onderwezen, in de drie studiejaren wordt gewerkt.«

Te Parijs waren die werken in zoo hooge mate welkom, dat de *Ministre de l'Instruction publique, des Beaux-Arts et des cultes*, den 20 Mei jl. aan den Directeur, den heer Molkenboer schreef o. a.:

»Cette collection, formant un ensemble de 152 cartons, fait le plus grand honneur aux élèves, en même temps qu' elle témoigne de l'habile direction donnée par les maîtres.« [1])

Op de algemeene tentoonstelling van Antwerpen, trokken de werken van onze Rijks-Normaalschool insgelijks aller oogen en aller hooge waardeering. Nochtans was het slechts enkele dagen voor de opening der tentoonstelling, dat besloten werd om er een keuze van werken der leerlingen op te zenden. Hadde men eenige maanden tijd gehad om zich voor te bereiken, men had zeker heel wat volledigers kunnen inzenden; nu kon slechts een keus gedaan worden uit de gewone studiën, die de leerlingen in het loopende en in het vorige jaar gemaakt hadden. 180 studiën, het werk van 57 scholieren, kwamen ter tentoonstelling.

Betreffende de waardeering, aldaar aan de inzending onzer Normaalschool te beurt gevallen, ontleenen wij eenige regels aan de *Revue de l'Art Chrétien*. Wel verklaart zij, wat zich liet vermoeden, dat zij niet haar ideaal had gevonden in die werken uit de Amsterdamsche school, maar aarzelt toch ook niet te getuigen, hoe zij er veel vindt wat prijs en lof verdient, en schrijft o. a.:

180 devoirs, dus à 57 élèves, qui témoignent de bonnes méthodes, d'études très-fortes et d'heureuse initiative.« Die lof wordt ook toegekend omdat hier althans tal van opmerkenswaardige voorbeelden worden aangetroffen, die aan den nationalen stijl en aan kunstindustrie ontleend zijn.

»Quant à l'exécution du dessin, elle est remarquable de sentiment et de correction, et fait le plus grand honneur aux élèves comme aux professeurs. Nos plus sincères compliments à M. ('t fransche orgaan spelt letterlijk Molkenbeer; wij zullen dien naam hier schrijven gelijk het behoort) *W. Molkenboer* directeur de l'école.«

Nog werd er gezegd:

»Les dessins relatifs à la construction sont conçus dans un esprit d'intelligente analyse. Toutes les époques ont fourni leur contingent de modèles, choisis avec entente. Une part importante est faite aux sujets décoratifs et héraldiques, aux éléments stylisés de la flore. Les fleurs sont étudiées d'après nature, mais dans des vues manifestes d'application aux arts décoratifs. L'architecture est comprise dans sa structure intime et fournit des dessins hors ligne; le mobiler lui-même est étudié pratiquement.«

Ga zoo des Rijks Normaalschool voort, tot heil des volks en roem des vaderlands.

J. W. Br.

Mededeelingen.

Van het onlangs aangekondigde nieuwe weekblad *Vondel*, is No. 1 (proefblad) bij den uitgever Clausen, te Amsterdam, verschenen. Het bevat o. a. eenige geschiedkundige bijdragen, eenige mededeelingen over Vondel, eene verklaring waarom het weekblad dien naam aangenomen heeft, en eene novelle.

Het Britsche Bijbelgenootschap hield Donderdag ll. te Londen zijn 83ste jaarlijksche vergadering. Uit het verslag bleek, dat de inkomsten dit jaar hadden bedragen 116,761 p. st., behalve de opbrengst van de verkochte Bijbels ad 104,888 p. st. In het geheel waren de inkomsten van dit jaar 221,753 p. st., en de uitgaven 231,776 p. st. Een halve eeuw geleden bedroegen de inkomsten 100,000 p. st.; toen gaf het Genootschap jaarlijks 600,000, thans 4,000,000 Bijbels en Nieuwe Testamenten uit; toen werden de goedkoopste exemplaren en Bijbels voor 2 shillings en de Testamenten voor 10 stuivers verkrijgbaar gesteld; thans voor 6 stuivers de Bijbels en 1 stuiver de Testamenten. In Engeland en Wallis verkocht het Genootschap tegenwoordig jaarlijks 1,600,000 exemplaren, in Frankrijk 124,000, in Rusland 450,000, in Spanje 56,000. Vier millioen Bijbels in één jaar, enkel door het Britsche Genootschap verspreid; 't is voorwaar geen kleinigheid! Het zou wel eens de moeite waard zijn te vernemen, wat er met al die boeken gedaan wordt!

Pater Cechi is te Florence den 1en Mei in den ouderdom van 65 jaren overleden. Italië verliest in hem een zijner grootste sterrenkundigen.«

Het bestuur der vereeniging voor Indische taal-, land en volkenkunde te Djocjocarta heeft aan de Regeering het verzoek gedaan om eene subsidie van Gouvernementswege ten bedrage van f 10,000 voor het ontgraven en afbeelden van de onlangs ontdekte basreliefs aan den voet van Boroboedoer.

De opstellen door den Heer Armand Diepen dezer dagen, naar aanleiding der Nutslezing van Mr. N. G. Pierson over de sociale quaestie, in het Dagblad van Z.-Holl. en 's-Gravenhage gepubliceerd, zijn thans, in den vorm eener brochure (Gorinchem J. Noorduyn & Zn.) onder den titel: »Mr. N. G. Pierson en de sociale quaestie,« uitgebreid en met aanteekeningen voorzien in het licht verschenen.

Uit de beroemde gravurenverzameling van den Hertog van Buccleigh, welke nu te Londen door de firma Christie geveild wordt, is voor het Berlijnsch Museum een exemplaar van Rembrandt's »Honderd guldensprenken (waarvan slechts acht afdrukken bestaan) gekocht voor £ 1300 (f 15,600).

De Engelsche Katholieken hebben besloten Z. H. den Paus, ter gelegenheid van zijn priesterlijk jubelfeest, eene bibliotheek aan te bieden, bevattende al de werken, welke gedurende de laatste vijftig jaren door Engelschen, die den Katholieken godsdienst belijden, werden geschreven.

Z. H. Leo XIII heeft verklaard, dat hij dit geschenk met groot genoegen zou ontvangen.

In den nazomer, als bij het publiek de lust tot lezen weder aanwakkert, zal dr. A. J. Vitringa ons verrassen met een nieuw werk van *Jan Holland*, getiteld: *Neen! Eene stadsgeschiedenis*, — eene satire in den geest van *Nette Menschen*. De geschiedenis speelt in eene stad van den tweeden of derden rang, waar in beknopt bestek zoowat hetzelfde getob en gewurm plaats heeft als in Nederland. De draad, die door het verhaal loopt, is de zucht tot negeeren: *Obstructionisme* in de volksvertegenwoordiging; *verzet* der lagere klassen tegen alle gezag; *doodende critiek* in de letterkunde; *losbandige vrijheid* bij de jeugd; *malaise*, toenemende verschijnselen van krankzinnigheid, neiging tot zelfmoord; *ontkenning* op godsdienstig gebied: in één woord, op elk terrein schijnt de *negatie* in den geest des tijds te spoken. De werking van dit beginsel wordt in dit boek geschilderd onder de burgerij eener kleine stad, van haar eerste ontstaan tot in haar uiterste consequenties. (*Dagblad*)

Bij de *Akropolis* te Athene is dezer dagen een 20 centimeter hoog Minervabeeld opgegraven. Het moet dagteekenen van vóór den Perzischen oorlog en het beste zijn, wat tot dusverre uit dien tijd gevonden werd.

Als practische handleiding van het Duitsche *Unfallversicherungsgesetz* verdient het geschrift onlangs door G. Grieben te Berlijn onder den tilel: *Wegweiser zum Unfallversicherungsgesetz für gewerbliche Unternehmer insbesondere für die Mitglieder der Berufsgenossenschaften* in het licht gegeven, alle aanbeveling. De schrijver zet in zeventien hoofdstukken met groote bondigheid den voor de leden dezer beroepsvereenigingen meest belangrijken inhoud uiteen, voegt daaraan eene korte opheldering toe over de rechtspraak van het *Reichsversicherungsambt* en licht de wettelijke voorschriften door eene reeks van formulieren toe, welke de werking der wet aanschouwelijk maken. Hier volgt dit werkje geheel de gewoonte van de Engelsche practische handleidingen, die nooit verzuimen aan den tekst der wet formulieren toe te voegen, die over den inhoud dikwijls meer licht verspreiden dan de geleerdste commentaar. (*W. v. h R.*)

Een comité van Engelsche geleerden, bestaande uit de heeren John Peile, J. P. Postgate en S. J. Reid, heeft zich gevormd om de uitspraak van het Latijn onder hunne landgenooten in overeenstemming te brengen met de uitspraak der Romeinen uit het tijdvak van Augustus. Wanneer hunne pogingen ingang vinden, dan zal de afwijking, welke er thans tusschen de uitspraak van het Latijn in Engeland en die op het vasteland bestaat, voor het grootste deel verdwijnen. Want het eigenaardige van de Engelsche uitspraak moet vooral daaraan geweten worden, dat dezelfde klankteekenen in Engeland anders klinken dan in het overige Europa. Triomfeert het plan der hierboven genoemde Latinisten, dan zou in Engeland de Duitsche uitspraak voor de klinkers worden ingevoerd, terwijl van de medeklinkers C. als K. zou worden uitgesproken

---

Coquelin Jr. heeft bij Ollendorff te Parijs eene verhandeling over het lachen het licht doen zien. Het boek is door Sapeck geïllustreerd.

Bij het bestudeeren van de ongeveer 1450 bekendmakingen, welke aan de huizen van Pompeji zij ontdekt, is den heer dr. Willems gebleken, dat de meeste verkiezingsreclames waren, dat de verkiezingsstrijd in die stad zonder eenige verbittering werd gevoerd en dat men bij het stellen van de candidaten niet naar beginselen vroeg, maar er zich enkel om bekreunde, tot welken kring de candidaat behoorde. Moest er een ambtenaar, een aedilis of een duumoir worden gekozen, dan werd door het gilde der goudsmeden een rijke goudsmid, door de kleine handwerkslieden een kleine handwerksman aanbevolen, en dat, zonder op andere candidaten te schimpen, maar tevens, zonder gronden te noemen, aan het openbaar welzijn ontleend. Van nationaal leven, van politieke partijdrift vindt men hier geen spoor. De reclames werden met groote letters geschreven en behooren niet enkel in de laatste dagen van Pompeji te huis, maar dateeren voor een deel uit den tijd van Augustus. Met goeden uitslag heeft de heer Willems zich aan de moeilijke taak gewaagd de talrijke opschriften zooveel mogelijk chronologisch te ordenen. Het blijkt, dat de inwoners van Pompeji in kringen van kiezers waren afgedeeld, en dat telkens die candidaten geacht werden

gekozen te zijn, die in de volstrekte meerderheid der kiezerskringen het betrekkelijk grootste aantal stemmen hadden verworven. (*N. R. Ct.*)

Een boekdeel met nog onuitgegeven geschriften en brieven van den Oostenrijkschen veldheer aartshertog Karel — den beroemden tegenstander van Napoleon I — zal eerstdaags verschijnen te Weenen. De uitgave geschiedt onder het oppertoezicht der beide zoons van den schrijver, de aartshertogen Albert en Wilhelm.

Van prof. C. P. Tiele's *Geschiedenis van den Godsdienst* is nu ook eene Zweedsche vertaling in bewerking.

Door den heer J. C. Van der Muelen te 's-Hage is een belangrijke arbeid voltooid, nl. de toelichtende beschrijving van de registers der graven in de Kloosterkerk aldaar. Deze voor de geschiedenis der residentie zoo belangrijke bescheiden zien het licht in een lijvig boekdeel, waarvan slechts 60 exemplaren gedrukt zijn. Eene afbeelding van de kerk is aan het werk toegevoegd.

Inhoud van Tijdschriften.

De Katholiek. Juni-aflevering. Een en negentigste deel Nieuwe reeks. — Derde deel. Hoofdartikelen: Het goed recht der renaissance. (Vervolg en slot van bladz. 7 vv.) F. J. Poelhekke. — Onze positie in Atjeh. (Vervolg en slot van bladz. 335 vv.) J. P. Th. Van Nunen.

Boekbeoordeeling: De Christelijke Kunst in Holland en Vlaanderen. Chr. Philippona. — De Heilige Ontkommer of Wilgeforthis. W. F. N. Van Rootselaar.

De Tijdspiegel. Juni-aflevering. Eene causerie over de geschiedenis. W. J. Knoop. — Over Marine-zaken. E. B. Kielstra. — Een boek over den boekhandel, maar niet alleen voor boekhandelaren. Dr. H. C. Rogge. — Een nieuw dichtwerk. Dr. D. C. Nijhoff. — Wat zij er mee deden. Novelle IV. J. Chr. Gewin. — Uit den vreemde. Eerzucht. Mevr. Van Westrheene.

Wetenschappelijke Bladen, zesde aflevering. Enkele onuitgegeven brieven van W. M. Thackeray. — Geestelijke vermogens en maatschappelijk instinct der apen. Een zomer aan de kust van Fransch New-Foundland. — Het electrisch gloeilicht. — De vierde kruistocht. — De krachten der natuur en hare toepassing.

Nederland: No. 6. De Nederlandsche Letterkunde onder de Bataafsche Republiek. Cd. Busken Huet. — Een nieuwe Ahasverus. Fiore della Neve. — Een onfeilbaar Systeem. Marcellus Emants. — Fragment. Dulce Decus Meum. E. B. Koster.

Aarde en haar Volken, zesde aflevering. Wandelingen door Elzas-Lotharingen. — De Kasteelen van Koning Lodewijk II van Beieren. — Omzwervingen door de eilanden-wereld van den Grooten Oceaan.

Album der Natuur, achtste aflevering. De druifluis. (Met afbeeldingen). R. E. de Haan. — Schets der respiratie-theorie. Dr. J. J. le Roy. — De wapens der visschen. Dr. L. Posthumus. — Over de oorzaak der interglaciale perioden. Dr. H. Hartogh Heys van Zouteveen. — Verband tusschen gelaatshoek en ouderdom. R. E. de Haan. De lucht in grotten.

Tijdschrift van het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap. Het Pane- en Bila-stroomgebied op het eiland Sumatra (Studiën over Batahs en Batahsche landen), door J. B. Neumann. — Derde Afdeeling. Ethnologie· Over den invloed van niveauveranderingen op de dierenwereld, door Dr. H. Van Cappelle Jr. — Omzwervingen in Noord-Celebes; brieven van Sidney J. Hickson gericht aan en vertaald door Dr. P. P. C. Hoek. — Een Nederlandsch reiziger aan den Congo, door F. De Bas. — Samuel Cornelis Jan Willem van Musschenbroek. door prof. P. J. Veth. — Willem Janszoon Blaeu, door Mr. Ch. M. Dozy.

Studiën op Godsdienstig, wetenschappelijk en letterkundig gebied. Deel XXVIII. Aflevering 4. I. Henriette-Christine van Brunswijk-Luneburg-Wolfenbuttel. (10 Aug. 1712.) H. J. Allard. — II. Uit Syrië. J. P v. Casteren.

Tijdschrift voor Ned. Indië. Mei-aflevering. Onze Oost, door W. H. Senn Van Basel. — De eerste spoorweg van Sumatra's Westkust. — Voorloopig verslag der Tweede Kamer. — De keerzijde van koloniaal bezit. — Duitschland in Oost-Afrika. — De haven van Priok (Batavia). — Onderdrukking van godsdienstwaanzin. De „Suttee's en de „Thags" in Britsch-Indië. — Indisch werkkapitaal voor de Vorstenlanden. — Varia.

Het Leeskabinet: Juni-afl. Dr. C. E. Van Koetsveld. 1807. 24 Mei 1887. Door A. J. Servaas van Rooijen. (Met portret). — Bijna afgedwaald, door Martha Haverkamp. — Een Pinkstergedachte, door Johanna Badon Ghyben. — Het buurmeisje, door Carl Krüger. — De Watergeneesinrichting te Baarn, door M. Brinkgreve. (Met afbeelding). — De Alligator. Uit het Noordsch van Jonas Lie, door C. Eykman.

Maandblad van het Genealogisch-heraldiek genootschap „De Nederlandsche Leeuw". No. 4. Nieuw benoemde leden. — Genealogische aanteekeningen betreffende de familiën van Valkenburg en Hennevelt, door T. G. Versfelt. — Secretarissen der stad Goes (vervolg), door J. C. v. d. M. — Genealogische aanteekeningen betreffende het geslacht van Ossewaerde, door Fred. Caland en J. C. v. d. M. — Familieberichten. Verbeteringen op het artikel Het Amsterdamsche geslacht van Couwenhoven.

Vragen des Tijds. Juni-aflevering. Ons hooger onderwijs. III. Vier Universiteiten, door dr. P. Van Geer. — De petroleum-industrie, hare ontwikkeling en hare toekomst I. door dr. A. C. J. Snijders.

Militair Blad. No. 10. Opstellen: De oefening der infanterie bestemd voor bezettingstroepen. — Het Eng. Indisch leger (vervolg). — De Infanterie van het N.-I. leger (vervolg). — Het korps mariniers. — Aan- en kant-teekeningen. — Officieele berichten, enz.

Stemmen voor Waarheid en Vrede. Juni-afl. De maagd van Orleans. (Een lezing,), door dr. Is. Van Dijk. — Het zelfbewustzijn van Jezus, door J. H. Gunning Jr. — Duitsche correspondentie, door Pastor Schneider. — Eene repliek, door I H. F. K. — Het Evangeliewoord, door W. V. — Koniek, door A. W. Bronsveld.

INHOUD: Op universiteitsgebied. — De Vlaamsche academie. *Mr. Joan Bohl.* — Een paar geneesmiddelen tegen de pest uit de 15e eeuw. *V. Becker.* — Dr. T. C. L. Wijnmalen, Waarom een standbeeld? *J. W. Br.* — Op Desiderius' Graf. *Mr. Joan Bohl.* — 's Rijksnormaalschool voor teekenonderwijs te Amsterdam. Oefening in lijn en kleur. *J. W. Br.* — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Janstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Serie. Tweede Jaargang, No. 13. 1 Juli 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.
PONE CUSTODES FONTIUM.

31 DECEMBER 1837—1887.

. . . . Celebrate nomen
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . Dicite cantu.
. . . .
Possit o tandem, domitis procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occupet tandem vaga cymba portum,
Sospite cursu.

Op Universiteitsgebied.

Wij vernemen dat onze landgenoot, de weleerw. heer Th. Vlaming, van Amsterdam, op 25 Juni jl., te Rome gepromoveerd is tot doctor in het Romeinsch en Canoniek recht.

Bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap aan de rijks-universiteit te Leiden de heer H. J. Matthes, geb: te Menado (Celebes), met acad. proefschrift, getiteld: *Eenige opmerkingen over waarborgen waarmede de doodstraf in Nederl. Oost.-Indië omgeven is*; de heer H. G van Holthe tot Echten (geb. te Assen), met een acad. proefschrift, getiteld: *Eenige opmerkingen over de concessie tot verveening in de provincie Drente;* en de heer Th. Lorentz (geb. te Soemberketempa), met een acad. proefschrift, getiteld: *Eenige opmerkingen over art.* 84 *gemeentewet.*

— Bevorderd aan 's rijks universiteit te Utrecht de heer W. B. Buma (geb. te Leeuwarden) tot doctor in de rechtswetenschap met proefschrift: *art.* 143—146 *wetboek van strafrecht.*

— Bevorderd aan de universiteit van Amsterdam tot dr. in de rechtswetenschap de heer A. T. Van Leijden, geboren te Krommenie, na verdediging van een acad. proefschrift, getiteld. *Aard en strekking der Actio Pauliana.* Tot dr. in de plant- en dierkunde de heer J. T. Oudemans, geboren te Amsterdam, na verdediging van een acad. proefschrift, getiteld: *Bijdrage tot de kennis der Thysanura en Collembola*; tot doctor in de geneeskunde de heeren W. B. Van Staveren, arts, geboren te Rotterdam, en N. H. Frank, arts, geboren te Veendam, na verdediging van acad. proefschriften, resp: getiteld. *de Torsie en architectuur van de wervels bij scoliosis, habitualis*, en *waarnemingen omtrent geschoten wonden.*

Tot doctor in de godgeleerdheid de heer H. M. Van Nes, van Goedereede, op acad. proefschrift: *„Het Nieuwe Testament in de Clementinen.*

Paus Leo XIII

betreffende het aanstaande wetenschappelijk internationaal Congres van Katholieken te Parijs.

Thans heeft Rome gesproken en dat woord van den Paus, is goedkeuring en aanmoediging en leiddraad voor de trouwe zonen der Kerk, die deel nemen, of steun verleenen aan dat eerste wetenschappelijk internationaal Congres.

LEO P.P. XIII.

Dilecte fili, salutem et apostolicam benedictionem.

Quod secundo Rothomagensi conventu placuerat ut ex variis terrarum partibus Parisios ad conventum vocarentur catholici viri qui ingenio doctrinaque putarentur excellere, id iam ordiri vos ex ipso venerabili fratre Archiepiscopo Parisiensium cognovimus. Quin etiam istius consilii vestri caussam modumque intelleximus, quia ratio tota tuis est explicata litteris ad Nos datis. Res quidem suscepta vobis est honesta per se et ad nomen vestrum decora; eademque esse potest ad germanam scientiarum dignitatem, non minus quam ad catholicae fidei præsidium, frugifera. Hoc enim est, ut profitemini, vobis propositum: communicare inter vos consilii ingeniique vires tanquam societate quadam ob eam caussam conjungere ut possitis varios doctrinæ vestræ fructus, eos nominatim quos indagatio naturæ vel antiquitatis investigatio peperit, Ecclesiæ philosophiæque christianæ commodare.

Quod habet nunc majorem fortasse, quam ullis retro temporibus, opportunitatem. Siquidem *rationalismi* ac *naturalismi* fautores metaphysicæ refutationem expert, mutato genere locoque certaminis, malunt iam a rebus quae intelligantur ad eas quae cernuntur descendere: propterea que historiæ leges ad arbitrium sæpe confinguut, nec raro incerta pro certis affirmant, commentitia pro veris: in primisque conantur adversus mundi opificem auctoremque Deum naturam ipsam percontari ac propemodum sollicitare repugnantem.

Nunquam desiderati sunt Ecclesiæ defensores strenui qui adversarios illo ipso in campo quem diximus ac simili armatu persequerentur; sed singuli magis quam acies pugnavere. Contra, viribus vos atque ordine consociati, alteri ab alteris scienter adiuti, in philosophia christiana patrocinioque rerum sanctissimarum quas divinitus accepimus, facile potestis et maiora efficere et plura complecti. Verumtamen interest magnopere quam vos rationem, quem sitis adhibituri modum. Ac nominatim, cum rerum divinarum major sit et altitudo et gravitas quam ut digne queant pro concione tractari, in pluribusque vestrum ea ipsa desideretur auctoritas quae a sacris ordinibus proficiscitur, idcirco in rebus ipsis quae habeant cum intima theologia cognationem, sic unusquisque agat physicum, sic historicum, vel mathematicum, vel criticum, ut nunquam sibi sumat eam quæ propria est theologi personam. Omnino operam vestram contineri iis finibus judicamus opor-

tere quos videmus, præsertim in litteris tuis, dilecte fili, opportune descriptos; ita quidem ut vestri officii hoc utique putetis esse adjumenta disciplinarum vestrarum, velut arma quædam, ad se tuendam, theologiae ministrare: quod perinde est ac testimonium debitum perhibere veritati. Hac via communes labores vestros exitus quem optamus divino munere consequetur; iterumque apparebit res omnes et singulas quas hominum generi ad credendum sperandumque tradidit Deus, ab iis quas ratio humana reperit confirmari: et inter utrumque genus non modo discrepantiam esse nullam, sed esse oportere, uti est, summam perfectissimamque concordiam. Neque enim dubitari potest, quod ipsa interdum ethnicorum philosophia perspexit, in bonitate prædicanda et virtute et sapientia Dei totum, quantus est, velut ad harmoniam, canere mundum.

Cœlestium munerum auspicem et paternae Nostræ benevolentiæ testem tibi, dilecte fili, egregiisque viris qui tecum in hac caussa de qua loquuti sumus operam suam ponunt, Apostolicam benedictionem peramanter in Domino impertimus.

Datum Romae, apud S. Petrum, die XX maii, An. MDCCCLXXXVII. Pontificatus nostri decimo.

LEO P.P. XIII.

Dilecto filio Mauritio d'Hulst, Antistiti domûs nostræ Pontificiæ, Parisios.

Onder de ingeschreven eere-leden telt men reeds zes Cardinalen en meer dan twintig Bisschoppen.

Acta Leonis XIII.

Het *Bulletin Salésien* in zijn laatst verschenen nummer — Juni — kondigt ons aan, dat de *Librairie Salésienne*, te Marseille, de uitgave voorbereidt van de Acta van Paus Leo XIII. Waarom een ieder weldenkend man, al ware hij zelfs niet Katholiek, deze uitgave zal moeten toejuichen?

Omdat hier het ware Opperhoofd der Kerk spreekt; omdat hier de ware leering van den *doctor*, de bevelen of de wenschen of de wenken van den *pastor*, den Herder, den Opperherder te vinden zijn. Alwie de leidende beginselen der Kerk in onze dagen wil leeren kennen, neme dan deze documenten van den thans regeerenden Paus ter hand. Heeft hij niet zijne stem laten hooren over de zwaarwichtigste vraagstukken van onzen tijd? Getrouw aan Zijne zending is Hij, als Leeraar en als Herder, voor waarheid en recht opgetreden en sprak tot de wereld betreffende

de traditioneele leering der Kerk betrekkelijk de Staatsmacht, de regeering der Christen volkeren, de verhoudingen tusschen Kerk en Staat, de constitutie van het huisgezin;
de verdediging der maatschappij tegen het communisme en tegen de vrijmetselarij;
den aandrang en spoorslag ter bevordering van de studie der christenwijsbegeerte, der geschiedenis, der fraaie letteren en der wetenschappen;
de opvoeding en de opleiding der jeugd;
de hernieuwing van den christelijken geest door de Derde Orde en den Rozenkrans;
de kerkelijke tucht van seculieren en regulieren;
den luister van den eeredienst;
regelen ten richtsnoer voor de katholieken in de politieke moeielijkheden van onze dagen en in de controverse;
terugvordering van de rechten des Heiligen Stoels; politiek van de Kerk;
verspreiding des Geloofs, verbetering van den toestand der Kerken in het Oosten, enz. enz.

Alwie niet Katholiek is en de Katholieke Kerk met hare leer en hare tucht en hare politiek en hare sociale richting wil beoordeelen, neme de hier verschijnende documenten tot bron zijner studiën: en de Katholieken, waar kunnen ze elders beter dan hier, zoo goed als hier, licht en leiding vinden? Zijn de woorden en de wenken van den Opperherder en Generaal in den strijd onzer dagen niet een wet of een bevel voor geestelijke en leek? Paus Leo is door God gesteld om in onze tegenwoordige dagen de Kerk te regeeren en te besturen; het is dan ook Paus Leo, dien wij in onze tegenwoordige dagen hebben te gehoorzamen, hebben te volgen.

Gewis zijn niet alle documenten welke hier worden medegedeeld, leerstellige stukken, gebiedend voorgesteld krachtens het opperleeraarschap, maar alle bevatten de allerbelangrijkste onderrichtingen of onwaardeerbare raadgevingen en wenken. Niet één stuk of het is de uiting van de gedachte of den wil van onzen leeraar, onzen leidsman, onzen opperbevelhebber, onzen goeden herder, onzen Heiligen Vader.

Men zal dus hier eene volledige verzameling hebben van alle documenten, die Paus Leo XIII heeft uitgevaardigd, met uitzondering van die welke van privaten aard en slechts van persoonlijk belang zijn. De kantteekeningen zullen den lezer tot gids en een nauwkeurige analyse van elk document verstrekken. Een bijzondere zorge zal besteed worden aan de alfabetische inhoudstafel, opdat hare uitvoerigheid en nauwkeurigheid den publicist en den man van studie oogenblikkelijk ten gerieve en believe zij.

Nog is de reeks der op te nemen documenten niet gesloten, al zijn reeds aangewezen:

18 Encyclieken en tal van brieven aan Bisschoppen;
14 Apostolische Brieven;
2 Constitutiën; meer dan
21 brieven aan Vorsten, Cardinalen, Nuntiussen, Bisschoppen enz.

De volgende opgave stippe voorloopig den inhoud aan:

1. Allocutio habita in consistorio secreto 18 Mart 1878.
2. Litteræ Apostolicæ *Ex supremo* IV Non. Mart. 1878.
3. Epistola Encyclica *Inscrutabili* 21 Ap. 1878.
4. Litt ad Card. Monaco La Valetta. 26 Jun. 1878.
5. Litt. ad Card. Nina 27 Aug. 1878.
6. Litt. ad. R. P. D. Melchers. Arch. Col. 24 Dec. 1878.
7. Epist. Encycl. *Quod apostolici muneris* 28 Dec. 1878.
8. Litt. Apost. *Pontificis Maximi*, 15 Feb. 1879.
9. Alloc. ad Cardinales 28 Feb. 1879.
10. Litt. ad. Card. Vicarium 25 Mart. 1879.
11. Alloc, habita 12 Maii 1879.
12. Litt. ad episc. prov. Taurin., Vercell. Gen. 1 Jun. 1879.
13. Alloc. ad cath. ephem. repræsentantes.
14. Epist. Encyc. *Æterni Patris* 4 Aug. 1879.
15. Litt. ad. Card. De Luca 15 Oct. 1879.
16. Litt. quoad opera S. Alphonsi 28 Aug. 1879.

17. Litt. ad Episc. Viglevani. 11 7bris 1879.
18. *Motu proprio* quod. edit. opp. S. Thomæ 18 Jan. 1880.
19. Epist. Encycl. *Arcanum divinae*, 10 Feb. 1880.
20. Litt. ad Arch. Coloniensem, 24 Feb. 1880.
21. Alloc. ad catholicos scientiarum cultores.
22. Litt. ad Acad. S. Thomae in sem. Parm. 21 Jun. 1880.
23. Alloc. ad. Cardinales, 20 Aug. 1880.
24. Litt. Apost. de Sancto Thoma patrono studiorum 4 Aug. 1880.
25. Litt. Encycl. *Grande munus* 30 Sept. 1880.
26. Litt. ad cardinalem Guibert, 22 Oct. 1880.
27. Alloc. ad Cardinales, 13 Dec. 1880.
28. Epist. Encycl. *Sancta Dei civitas* 8 Dec. 1880.
29. Litt. ad Arch. Dublinensem 3 Jan. 1881.
30. Litt. Apost. 3 id. Oct. 1880.
31. Litt. Apost. 12 Nov. 1880.
32. Litt. ad. Dom. Lebeurier 31 Maii 1880.
33. Litt. Apost. 12 Mart. 1881.
34. Breve ad. Episc. imperii Austriaci 14 Maii 1880.
35. Constitutio *Romanos Pontifices*, 8 id. Maii 1881.
36. Litt. ad. Episc. Pineroli 15 Nov. 1880.
37. Epist. Encycl. *Diuturnum illud* 29 Jun. 1881
38. Alloc. ad Cardinales 4 Aug. 1881.
39. Litt. Apost. III. Non. Julii 1881.
40. Litt. ad Episc. Belgii 3 Aug. 1881.
41. Responsum ad episcopos occasione canonizationis.
42. Litt. ad Episc. prov. Mediol., Taurin., Vercell. 25 Jan. 1882.
43. Litt. Encycl. ad Episcopos Italiæ 15 Feb. 1882.
44. Epist. ad Episc. Siciliæ 22 Ap. 1882.
45. Litt. Apost. de Ordine S. Basilii reformando 12 Maii 1882.
46. Litt. Apost. de Missæ sacrificio IV id. Jun. 1882.
47. Litt. ad Episcopos Hiberniæ 1 Aug. 1882.
48. Epist. Encycl. *Auspicato* 17 Sept. 1882.
49. Epist. Encycl. ad Episcopos Hispaniæ, 8 Dec. 1882.
50. Litt. ad. Arch. Dubl. 1 Jan. 1883.
51. Epist. de collegio-Armenorum 1 Mart. 1883.
52. Litt. ad Præs. soc. cath. Hung. 8 Mart. 1883.
53. Constitutio III Kal. Jun. de tertio Ord. 1883.
54. Litt. de editione Operum Cosmæ Alamanni 17 Ap. 1883.
55. Epist. ad Card. De Luca, Pitra, Hergenröther 17 Aug. 1882.
56. Epist. Encycl. *Supremi Apostolatus*, 1 Sept. 1883.
57. Litt. de recitatione Rosarii 24 Dec. 1883.
58. Epist. Encycl. ad Episcopos Galliæ 8 Feb. 1884.
59. Epist. Encycl. *Humanum genus*, 20 Ap. 1884.
60. Litt. ad. Card. Hergenröther, id. Maii. 1884.
61. Epist. Encycl. de Rosario 30 Aug. 1884.
62. Litt. ad Arch. Florentinum 18 Aug. 1884.
63. Litt. ad Secr. status 4 id. Sept. 1884.
64. Litt. Apost. de erectione coll. Statuum Fœder. Amer. 25 Oct. 1884.
65. Litt. Apost. de Sede Carthag. restituenda, 4 id. Nov. 1884.
66. Litt. ad Nuntium Parisiis 4 Nov. 1884.
67. Litt. ad R. P. D. Lachat 18 Dec. 1884.
68. Litt. Apost. de inventione corporis S. Jac. Kal. Nov. 1884.
69. Litt. ad. Sinarum Imperatorem 1 Feb. 1885.
70. Litt. ad. Card. Vicarium de studiis litt. 20 Maii. 1885.
71. Litt. ad Arch. Par. 17 Jun. 1885.
72. Epist. Encycl. *Immortale Dei.*
73. Litt. Apost. de Jubilæo.
74. Epist. Encycl. ad Episcopos Germaniæ.

Een betere inleiding dan de constitutie van de Vaticaansche Kerkvergadering betrekkelijk het gezag van den Opperherder, *Pastor aeternus*, is wel niet denkbaar, én zal ons worden gegeven.

J. W. Brouwers.

The Throne of the Fisherman built *by the Carpenter's Son, the Root, the Bond and the Crown of Christendom by Th. W. Allies. K. C. S. G. London* 1887.

Een eigenaardige titel, die niet terstond de belangrijkheid en degelijkheid van het werk zou doen vermoeden. Toch zijn er weinig boeken zoo geschikt om aan een oprecht gemoed, toegerust met het geloof aan een bijzondere Goddelijke Voorzienigheid, die de Kerk door de eeuwen heen geleidt, de overtuiging te schenken, dat de H. Stoel is: het Verbond der eenheid, de Troon van den oppersten Leeraar en bevestiger zijner geloofsbroederen. Geen werk kan den zoeker naar de waarheid in zake het Pauselijk gezag meer zekerheid geven tegenover de talrijke, zoogenaamd gezaghebbende tegenstanders, die te berde brengen dat het Pausdom dikwijls hevige tegenwerking heeft ondervonden, ja, dat zijn gezag steeds in twijfel getrokken is geworden; die trachten te bewijzen, dat de macht der Pausen slechts langzamerhand is aangegroeid en niets is dan het gevolg van menschelijke heerschzucht en van den gunstigen samenloop van omstandigheden.

Iemand, die slechts een oppervlakkige kennis heeft van de kerkelijke geschiedenis, wordt door zulke drogredenen nu hier- dan daarheen getrokken en zal moeilijk tot een vaste overtuiging kunnen geraken. Aan zulke onstandvaste geesten kan ook het werk van Card. Newman: *Development of Christian Doctrine* goede diensten bewijzen. Maar juist de kwestie van het Pauselijke oppergezag wordt daar slechts terloops behandeld.

Mr. Allies bouwt op Card. Newman's grondslagen voort en breidt diens schets uit. In dit deel vinden wij een met zorg bewerkt overzicht van den invloed van het Pausdom op de Kerk en de wereld in de eerste eeuwen tot aan den tijd van den H. Leo den Grooten, en wel meer bijzonderlijk van de kenteekenen van het Pausdom in die periode van buitengewone werkzaamheid en leven, welke begint met Constantijn d. Gr. en zich uitstrekt tot aan het Concilie van Chalcedonië (A⁰ 451). Schrijvers meening over de allereerste tijden van het Pausdom wordt ons duidelijk in deze zijne woorden: »Aangezien alle bijzonderheden ontbreken over de prediking en de handelingen van negen van de twaalf Apostelen, bezitten wij volstrekt geen aaneengeschakelde geschiedenis van de handelingen der Pausen te beginnen met den dood des H. Petrus tot aan het einde van den vervolgingstijd. Doch hetgeen wij opmerken, is het opkomen, na verloop van tijd, van een macht, die door de geheele Hiërarchie erkend wordt en waaraan men geen anderen oorsprong kan toeken-

nen dan in de onmiddellijke nabijheid van den H. Petrus.« Wij zouden aan deze woorden willen toevoegen, dat er nog belangrijke getuigenissen over de eerste tijden te vinden zijn in de werken der oude Christen schrijvers, als Clemens Romanus, Hegesippus, Ignatius, Cyprianus, Orosius en anderen. Toch blijft het dus voor ieder Katholiek een belangrijk punt om te weten hoe de Kerk in de IVe en Ve eeuw de Overheid van den H. Stoel te Rome beschouwde. En juist om hen, die van de onmiddellijke opvolging der Pausen na den H. Petrus overtuigd zijn, de wapens ter verdediging van die waarheid in handen te geven, is dit boek geschreven. Het geeft blijk van een heilige overtuiging bij den schrijver, welke niet kan nalaten ook de lezers in hun geloof te versterken.

Moge Mr. Allies de andere tijdvakken der geschiedenis van den weldadigen invloed van Paus en Kerk op de wereld, weldra doen volgen.

Amsterdam. J. F. M. Sterck.

L'abbé *Elie Blanc*, professor aan de Faculteit van Godgeleerdheid aan de Kath. Universiteit van Lyon, heeft reeds door verschillende werken eene eervolle plaats onder de vertegenwoordigers der Katholieke Wijsbegeerte weten te veroveren. Het zijn ook juist de brandende vraagstukken van den dag die hij aangrijpt. Wij herinneren hier slechts aan zijne

Théorie du libre arbitre [1].

De »Académie des sciences morales et politiques« had ten prijskamp uitgeschreven het vraagstuk van den »*vrijen wil*, theorie en geschiedenis,« en de Zeereerw. heer Prof. Elie Blanc nam deel aan dien wedstrijd. Of hij er ook eer bij inoogstte? Ten bewijze zij hier een verkort citaat uit het verslag van dien Academischen wedstrijd geschreven door Francisque Bouillier, een oud gediende uit de »école spiritualiste issue de Cousin.« »Ce Mémoire est d'une juste étendue; la question est bien comprise, la méthode psychologique par laquelle il a essayé de la résoudre, nous semble la vraie. Het behoeft niet gezegd, dat deze zeer verdienstelijke verhandeling aan meer dan één aanleiding kan geven om op dit of dat punt van meening te verschillen. Op wetenschappelijk gebied is de weg der vrijheid voor de Katholieken waarlijk niet eng.

Des Augustinerprobstes Johannes Busch **Chronicon Windeshemense** und **Liber de reformatione monasteriorum.** Herausgegeben von der historischer Commission der Provinz Sachsen. Bearbeiteit von Dr. *Karl Grube*. Halle, Hendel.

In het jaar 1881 publiceerde Dr. *K. Grube* in de bij Herder verschenen *Sammlung historischer Bildnisse* eene levensbeschrijving van *Johannes Busch, Augustinerprobst zu Hildesheim. Ein Katholischer Reformator des 15 Jahrhunderts.*« In het hier genoemde boek laat hij nu de in dien tijd zeer belangrijke werken van dien hervormer volgen. Uit beide boeken blijkt daghelder, dat *Busch* een merkwaardig man is geweest en dat hij een hoogst werkzaam leven heeft geleid. Hij bekleedde eene aanzienlijke betrekking en verkeerde met vele Vorsten, zoo uit den geestelijken als uit den wereldlijken stand. Toch is *Busch* zoo goed als onbekend en het mag dus als eene onschatbare verdienste van *Grube* beschouwd worden, maar ook van de historische Commissie der provincie Saksen, de herinnering aan *Busch* weder te hebben opgewekt.

Johannes Busch werd in het jaar 1400 te Zwolle (Nederland) geboren en stierf hoog bedaagd in het jaar 1479. Welk een geest *Busch* bezielde en welk eene hernieuwing van het kloosterleven hij in de vijftiende eeuw door de Windesheimer Congregatie teweegbracht, zulks bewijst ons het *Chronicon Windeshemense*. Dit boek is een leeraar tot goed begrip van het andere werk en is tevens eene vraagbaak voor de historie van de provincie Saksen. Het *Chronicon* bevat eigenlijk drie van elkander onafhankelijke geschriften, welke intusschen sinds langen tijd als één werk onder den titel van *Chronicon Windeshemense* werden samengevoegd. Aan den avond van zijn leven werd *Busch* door zijne oversten aangezocht, zijne veelzijdige ondervindingen en ondernemingen bij de kloosterhervorming te boek te stellen. Hij nam dezen arbeid op zich en volbracht zijne taak in het jaar 1475.

Naar zijn omvang en inhoud vormt dit gedenkschrift een der belangrijkste bronnen voor de kerkgeschiedenis van de laatste periode der middeleeuwen. Dit *liber de reformatione monasteriorum* geeft de beste en aanschouwelijkste schets van de persoonlijkheid en het karakter des schrijvers, zoomede van zijn werken en streven. Tevens leveren de mededeelingen leerrijke bijdragen ter beoordeeling van toenmalige toestanden der Kerk, der Geestelijkheid en voornamelijk van het kloosterwezen in Duitschland. De misbruiken, alsmede de ernstige hervormingspogingen van Bisschoppen en reguliere Geestelijken benevens de moeilijkheden en hindernissen, welke dezen te overwinnen hadden en het bewonderenswaardige resultaat van hun arbeid, worden den lezer daghelder voor oogen gesteld.

Wij hebben alle redenen om de verschijning van dit werk met vreugde en ingenomenheid te begroeten.

Dr. L. v. H.

Le règne de Philippe II *et la lutte religieuse dans les Pays-Bas, au XVIe siècle*, par Mgr. Namèche, recteur émérite de l'université de Louvain.

De Ve en de VIe vol van genoemd werk worden beoordeeld in de Polybiblion, en eindigt met een grooten lof in weinig woorden, namelijk, dat waar zoovele geschiedverhalen bestaan welke, gelijk die van Motley, klaarblijkelijk partijdig zijn voor de volgelingen der Hervorming, het goed is ook werken te zien verschijnen die, met geweten geschreven, de waarheid in de feiten herstellen. Onder dit laatste soort van werken behoort dat van Mgr. Namèche.«

Gewis is het geen uitspanningslectuur, veeleer een studie-boek met vele documenten en citaten uit andere schrijvers, wier zienswijze hij beoordeelt. Niet zelden maakt hij gebruik van het groote werk van Kervyn de Lettenhove: *Les Huguenots et les Gueux*; laat recht

[1] Lyon, Vitte et Perrussel, in-8 de 100 p.

wedervaren aan dien doorgeleerden geschiedschrijver, maar kiest zich desniettemin menigmaal een ander standpunt ter beoordeeling van daden of personen. Dat verschil tusschen die twee geestverwanten en geloofsgenooten, is ons te meer en een nieuw bewijs hoe destijds de draden der belangen van godsdienst, van openbare vrijheid en van getrouwheid aan den souverein door elkander geslingerd waren, zoo dat zelfs nu nog tusschen de goedgezinden zeer verschillend geoordeeld en partij getrokken wordt. Te beter dat wij voortaan ook dit degelijke werk rijk zijn.

Gazette de la Régence, *Janvier* 1715-*Juin* 1719, publiée d'après le manuscrit inédit conservé à la Biblioth. royale de la Haye, avec des annotations et un index, par le comte E. de Barthelémy. Paris, Charpentier, 1887, in-16 de 352 p. Pr. 3 fr. 50.

In de Kon. Boekerij te 's Hage beslaat het bedoelde handschrift 2 volumen in-folio. Voor wien was die Gazette volgens XVIII-eeuwsch gebruik, bestemd? Dat heeft de uitgever niet met stellige zekerheid kunnen achterhalen, maar hij is der meening toegedaan, dat ze voor den grooten pensionnaris Heinsius bestemd was. De schrijver ervan schijnt te zijn Jean Buvat, wiens Journal reeds door M. Camperdon werd uitgegeven. De *Gazette de la Régence* bevestigt en volledigt het *Journal de Buvat.*

Deze gazette begon den 6 Sept. 1715, kort na den dood van Louis XIV, en eindigt met den 23 Juni 1719, één maand voor den dood van de Hertogin de Berry. De nieuwsgierigheid vindt hier vele bijzonderheden over de twistpunten tusschen den Regent en het Parlement, over de redetwisten betreffende de Bulla *Unigenitus*, over de geschillen tusschen de prinsen van den bloede en de gelegitimeerden enz. De schr. is een vurige aanhanger van het Parlement en van de Jansenisten, en dientengevolge, een verklaarde tegenstander der Jezuïeten. De uitgever heeft ter opheldering van den tekst aanteekeningen er aan toegevoegd. Een goede index vergemakkelijkt het boekwerk. Ons blijkt alzoo van waar en door wien onze Heinsius werd ingelicht in de toenmalige aangelegenheden van Frankrijk.

Prêtres et soldats, par le capitaine *Blanc.* Paris, Plon, Nourrit et Co., 1887, in-18 de 275 p. — Prix 3 fr. 50.

Oud-officier van de Zouaven, kan kapitein Blanc meespreken, gelijk van Algiers en van den veldtocht van Tunisse, zoo ook van den fransch-duitschen oorlog. De schrijver zag met eigene oogen wat ijver en toewijding van priester en soldaat vermogen voor de beschaving; hij zag in Algiers wat er voor God en Vaderland gedaan werd door de fransche Geestelijken en wijst inzonderheid op de drie Bisschoppen, die achtereenvolgens den zetel van Algiers bekleedden: Mgr. Dupuch, Pavy en Cardinaal Lavigerie. Dit geheele boek strekt ten bewijze »*que le prêtre et le soldat sont faits pour s'entendre*,« en hoe goed en voordeelig het der maatschappij is, wanneer er tusschen die machten samenwerking bestaat.

Met groote gematigdheid en een juist begrip van rechtvaardigheid, behandelt hij het brandende vraagstuk der geschilpunten tusschen den Maarschalk Mac-Mahon en het Episcopaat; hij handhaaft voor Bisschoppen en priesters het recht van de liefdadigheid en van het apostolaat. Hadde men hun de vrijheid gelaten betrekkelijk de inboorlingen, de verbroedering zou heel wat verder gevorderd zijn, dan zij het nu is.« Datzelfde zeggen wij betreffende onze koloniën.

J. W. Br.

Westindien. Zur Reise und zum Aufenthalt. Begonnen von *Damian Freiherrn von Schütz-Holzhausen*, nach dem Tode fortgesetzt von *Robert Springer.* Mit vielen Illustrationen und einer Karte. Würzburg, Woerl.

Nu ook te onzent de communicatie met de West-Indische eilanden door de geregelde vaart van de mailschepen der Koninklijke West-Indische Stoomvaartmaatschappij ontzaglijk is verbeterd, verdient het bovenvermelde werk eene meer dan gewone belangstelling. Wij leeren de productieve kracht en de militaire organisatie van dit land kennen, meer nog zijn handel en industrie. Op hoogst aantrekkelijke wijze schetst de schrijver de schoonheden van dat verwijderde land, hij maakt den lezer met de geschiedenis, zeden en gebruiken der bewoners bekend en geeft ook belangrijke mededeelingen omtrent industriëele kerkelijke toestanden.

Eene fraaie en met accuratesse bewerkte kaart alsmede talrijke photographieën zijn aan het werk toegevoegd en verhoogen zijne waarde in niet geringe mate.

Volkserziehung und Volksunterricht im späteren Mittelalter von *S. Lorenz.* Paderborn und Munster bei Schöningh. 1887.

Het bovenvermelde boekje behoort tot die werkjes, welke zijn samengesteld uit opgaven, die verspreid lagen in onderscheiden boeken, akten en geschriften. De schrijver biedt ons: de opvoedingsbeginselen der middeleeuwen in kerk en huis. 't Zijn de beginselen, zooals Christus en het gezonde verstand ze ons geven. In het tweede belangrijke gedeelte van het werkje ontvangen we historische mededeelingen omtrent Parochiale en Kloosterscholen, bizondere en meisjesscholen; verder mededeelingen omtrent Onderwijzers, leerlingen, schoollokalen, verhouding der scholen tegenover het wereldlijk gezag, school- en kinderfeesten enz. alle belangrijke zaken, die wel waard zijn gelezen en bestudeerd te worden.

Wij beschouwen dit degelijke werkje als eene lofwaardige apologie voor de katholieke Kerk op het gebied der school. In de middeleeuwen immers heeft de Kerk, zooveel in hare macht en volgens de toenmalige tijdsomstandigheden mogelijk was, voor lager- en hooger onderwijs zorg gedragen en daarvoor de grootste offers gebracht.

De Machinist-Leerling bij de Kon. Ned. Marine, *zijne militaire positie en vooruitzichten* door *Sincerus*, (Haarlem, *Küppers & Laurey*.)

Met zeer veel belangstelling hebben wij deze flink geschreven brochure gelezen. De schrijver, al behoort hij niet tot de Marine-Machinisten, geeft bewijzen, dat hij bij uitnemendheid bekend is met den toestand van een hoogstverdienstelijk korps, dat blijkbaar sinds jaren stiefmoederlijk door de Regeering wordt behandeld. Vreemd inderdaad mag het heeten, dat de belangen van onze Marine-werktuigkundigen door de autoriteiten niet beter worden behartigd. Vreemd, omdat er geene wetenschap, welke bij de Marine hare toepassing vindt, bestaat, aan welker beoefenaars in den loop des tijds grootere en strengere eischen zijn gesteld, dan juist aan die der werktuigkunde. De wetenschap der mechanica is sinds de laatste veertig jaren met reuzenschreden vooruitgegaan. Men heeft van dien vooruitgang bij onze Marine partij getrokken. De nieuwste uitvindingen worden toegepast. De voortstuwingswerktuigen van voorheen heeft men verbeterd en de nieuwere, de betere, ja, maar ook de meer gecompliceerde en derhalve de meer zorg vereischende machines daarvoor in de plaats gesteld. Kosten voor materieël werden niet gespaard, doch eenige meerdere uitgaven ten voordeele van het personeel, werden tot dusver zorgvuldig vermeden. Eene lotsverbetering voor den Marine-Machinist behoort tot heden nog steeds tot de vrome wenschen.

Ongetwijfeld mag een zuinig beheer der landspenningen ten zeerste worden geprezen, doch men drijve de zuinigheid niet te ver. Spaarzaamheid mag nimmer tot onbillijkheid aanleiding geven. De Staat mag geen partij trekken van de diensten zijner ambtenaren, zonder die naar hunne volle waarde te beloonen. De arbeider is zijn loon waard. Dat loon nu bestaat niet slechts in het verstrekken van een zeker salaris; het bestaat ook in het toekennen van een zekeren graad waardoor de diensten, het talent, de gestelde eischen worden beloond en gehuldigd in het openbaar. Die huldiging of waardeering heeft in den militairen stand, meer nog dan in den burgerlijken, een eigenaardig karakter. Inferieure graden of rangen worden toegekend aan hen, wier beheer zich slechts tot ondergeschikte vakken uitstrekt, op wier schouders niet dan eene geringe verantwoordelijkheid rust. En moet nu de Marine-Machinist van onzen tijd gerekend worden te behooren tot hen, wier werkkring tot een minimum van zorg en beleid is gereduceerd, of behoort hij tot die mannen aan boord, aan wie de zorg voor een hoogst belangrijk integreerend deel van den bodem is toevertrouwd?

Onbevooroordeelden zullen met ons van oordeel zijn, dat de werkkring van den Eersten Machinist aan boord van uiterst gewichtigen aard is. Aan zijn beleid hangt, vooral wanneer het schip tegen den vijand ageert, voor een groot gedeelte het wel of wee van bodem en bemanning af. Commandant en Eerste Machinist, ziedaar twee personen, aan wier tact en beleid een aantal menschenlevens en zeer kostbaar materieël zijn toevertrouwd.

Hij nu, die beweert, dat de Eerste Machinist met een zeer matig traktement en den graad van Adjudant-Onderofficier genoegzaam beloond wordt voor de diensten, welke hij presteert, oordeelt onbillijk in de hoogste mate en wij raden hem ten sterkste aan de hiervermelde brochure te lezen, die in hoofdzaak de positie en vooruitzichten bespreekt van den Machinist-Leerling, maar ook het lot van den Machinist omschrijft op eene wijze, die ieder welgezinde tot de uitspraak brengen moet, welke trouwens ook de onze is, dat het korps Marine-Werktuigkundigen, volgens recht en billijkheid, eene reorganisatie dient te ondergaan, die het verheft uit den staat van miskenning, waarin het reeds zoovele jaren heeft verkeerd.

De meergemelde brochure is op hoogst bezadigden, kalmen toon geschreven. De schrijver heeft het uitmuntend verstaan zijne beweringen te motiveeren.

Haarlem, 18 Juni 1887. L. A. LAUREY.

Onze dank

aan *De Maasbode*, aan *De Noordhollander*, aan de *Bien Public* van Gent, alsmede aan het *Handelsblad* van Antwerpen — hoofdred. Dr. Aug. Snieders — en zoovele andere Belgische bladen voor hunne belangstelling in *De Wetenschappelijke Nederlander*, zoo bij herhaling bewezen ook nog in de laatst verloopen dagen. Het Handelsblad van 16 dezer, sprekende onder het opschrift van »Koninklijke Academie« over het art. van Mr. Joan Bohl betreffende Dr. Nolet en Dr. Jan Ten Brink, eindigt met de volgende woorden:

»*Te dezer gelegenheid geven wij andermaal eene aanbeveling van het voortreffelijk tijdschrift De Wetenschappelijke Nederlander*«.

.... de Vlaming, die met de hedendaagsche letteren wil bekend blijven, moet zich dit tijdschrift aanschaffen: het is hoogst belangrijk.«

Mededeelingen.

Naar wij vernemen, wordt door den heer J. P. M. Menger, graveur bij 's Rijks munt, vervaardigd de eenige officiëele medaille voor Nederland ter gelegenheid van het jubileum van Paus Leo XIII. De medaille zal verkrijgbaar zijn bij den heer J. Deenen, juwelier te Utrecht.

J. H. Bäumer, te Deventer, is bekroond met den eersten prijs bij de prijsvraag, uitgeschreven door de horlogemakers-vereeniging *Christiaan Huijgens*, te Amsterdam.

Naar het *U. D.* verneemt, is de heer K. F. Wenckebach, doctorandus in de medicijnen aan de Utrechtsche universiteit, met goud bekroond voor de beantwoording eener zoölogische prijsvraag over bouw en ontwikkeling der *bursa Fabricii* bij vogels, uitgeschreven door de faculteit der wis- en natuurkunde aan de gemeente-universiteit te Amsterdam.

De Opwekker meldt, dat aan den heer P. Jansz door het Britsch buitenlandsch Bijbelgenootschap de opdracht is gedaan om eene betere Javaansche vertaling van het Nieuwe Testament in het licht te geven.

De bekende romanschrijfster Marlitt is in den ouderdom van 61 jaren overleden.

Jhr. dr. J. Six, die in eene vorige aflevering van *Oud-Holland* het leven en de werken van den schilder Nicolaas Elias beschreef, heeft thans in de jongste aflevering van dat tijdschrift eene dergelijke studie gewijd aan den schilder Cornelis Van der Voort, met diens portret ontleend aan zijne schuttersstukken. Aangaande eenige andere tot dusver weinig bekende schilders, als Paulus Lesire, Rudolph Van Grol en Jan De Groot, worden door den heer A. Bredius eenige levensbizonderheden gegeven, terwijl mr. N. de Roever enkele plaatsen mededeelt uit een reisverhaal van 1710, betrekking hebbende op den schilder Adriaan Van der Werff.

Voorts bevat deze zelfde aflevering een artikel van dr. G. Kalf. »Een Overijselsch album-amicorum der 16e eeuw«, een van den heer E. W. Moes over »Joannes Cabeljauw, de eerste hoogleeraar in de rechtsgeleerdheid te Amsterdam,« het vervolg van mr. De Roever's opstel over de Amsterdamsche Rariteitenkamer, enz.

Het eerstelingswerk op het gebied der fresco-schilderkunst, hetwelk door de vier grondleggers der moderne Duitsche schilderkunst: Cornelius, Overbeck, Schadow en Veit tusschen de jaren 1811 en 1816 in de Casa Bartholdy te Rome gemeenschappelijk werd uitgevoerd, is, nu deze villa wordt afgebroken, door aankoop eigendom geworden van den Pruisischen staat en zal eene plaats vinden in de Nationalgallerie te Berlijn. Deze fresco's stellen tafereelen voor uit het leven van Joseph; Cornelius schilderde de verklaring van Pharao's droom en het wederzien met de broeders; van Overbeck's hand zijn de verkooping als slaaf naar Egypte en de zeven magere jaren: Schadow voerde de uitlegging van de droomen in de gevangenis en het tafereel met den bloedigen rok uit, terwijl van Veit de zeven vette jaren en Potiphars vrouw afkomstig zijn.

Door het bestuur van het prentenkabinet in het museum van schoone kunsten te Boston is eene tentoonstelling samengesteld, gevormd door het etswerk van Rembrandt en de kunstenaars uit zijnen kring, benevens prenten naar Rembrandts werk, behoorende voor het meerendeel aan den heer Henry F. Sewell te New-York. Een catalogus van die tentoonstelling verscheen namens het museum te Boston. Deze tentoonstelling is eene navolging van die, welke in 1877 door de Burlington Club te Londen werd gehouden. De chronologische schikking, volgens eene lijst van mr. C. Vosmaer, werd daarbij gekozen. (*Ned. Spect.*)

De Minister van onderwijs in Italië heeft aan prof Luigi Viola opgedragen, opgravingen te doen bij de. golf van Tarente op die plaats waar vroeger de bloeiende en weelderige stad Sybaris gelegen was vóór hare verwoesting in 510 vóór Christus door de burgers van Kroton.

Door den Kapitein W. L. De Petit en den 1sten luitenant H. C. Brandt, beiden van het regiment grenadiers en jagers, is een *Gids voor militie- en schutterij-officieren* bewerkt. De firma Gebr. van Cleeff, te 's-Hage, heeft zich met de uitgave belast.

Te Rotterdam is een Duitsch Weekblad verschenen. Het *Deutsche Bürgerverein* heeft een proefnummer van de *Deutsche Bürger-Zeitung* verzonden. Uit haar inleidend woord verklaart de redactie de strekking van het blad, dat de belangen der Duitschers in Nederland op alle wijzen zal voorstaan.

Over de uitspraak van het oude Grieksch wordt nog altijd, gelijk bekend is, gestreden. Dr Psichary betoogt thans in de *Revue Critique*, dat de uitspraak van het Nieuw Grieksch op geenerlei wijze als maatstaf dienen kan, daar die uitspraak, gelijk het Nieuw Grieksch zelf, voor een groot deel het kunstgewrocht van geleerden , van puristen is, en niet in het werkelijke leven wortelt. Maar ook de volksuitspraak kan de moeilijke quaestie niet tot eene beslissing brengen, want deze wisselt van dorp tot dorp.. De Erasmische uitspraak, zoo leert de heer Psichary, vindt hare bekrachtiging in de uitkomsten van Reuchlin: de *eta* bij het begin der woorden en de *nu* aan het einde der woorden behoorden te laten wegvallen, daar die letters heden ten dage niet worden uitgesproken en men b. v. *mera* voor *emera*, *to logo* voor *ton logon* hoort zeggen. (*Hbl.*)

De commissie voor het Ned. Letterkundig Congres, dat in September te Amsterdam wordt gehouden, heeft besloten op een dier avonden in den Parkschouwburg eene oorspronkelijke opera van Daniël De Lange: *De Val van Kuilenburg*, te doen opvoeren, indien de componist slaagt in het vinden der door hem gewenschte muzikale krachten, ter bezetting van de verschillende partijen.

Te Stokholm — zoo meldt de *Leeswijzer* — is verschenen: *Furstegunst*, historisk roman från Erik XIV 's tid. af A S. C. Wallis. *Bemijndigad öfversättning från holländska orriginalet*, af Mathilda Langlet. Deze vertaling, met toestemming der schrijfster verkort, op enkele plaatsen aanmerkelijk, verscheen eerst als feuilleton in de *Nija Dagligt Allehanda*. Thans zijn verscheidene in den beginne weggelaten hoofdstukken, opnieuw aan het werk toegevoegd: hoewel het nog lang de afmetingen niet heeft van het orgineel. Het beslaat on-

geveer 480 bladzijden postformaat. Uitgever is C. E. Fritze te Stokholm. In een kort voorbericht wijst de vertaalster op de meer dan gewone verdiensten van dezen roman.

De nationale bibliotheek in Frankrijk is door aankoop eigenaar geworden van een handschrift uit de veertiende eeuw, dat, naar het schijnt, in uitnemend goeden staat gebleven is. Het behelst de *Commentaren op de Hel*, van Dante, met miniaturen. Door dezen aankoop is de nationale bibliotheek thans in bezit van de beide oude commentaren op de *Divina Commedia*. Zij verschillen geheel en al van lettervorm.

In de 46ste algemeene vergadering van het *Selskip foar Fryske tael en Skriftenkennisse* te Leeuwarden, werd door den secretaris verslag over 1886 uitgebracht, waaruit bleek, dat er waren 486 gewone, 6 eere- en 6 buitengewone leden. De rekening van den penningmeester deed zien, dat de toestand der kas gunstig was.

Aan den voorzitter, den heer J. van Loon Jz., werd namens de leden een zilveren inktstel met toepasselijk inschrift en een gouden penhouder aangeboden, als een blijk van waardeering van de nu 25 jaren in zijne betrekking aan het *Selskip* bewezen diensten (*N. R. Ct.*)

Er is een werk verschenen, dat voor den ooftbouw ongetwijfeld van veel dienst kan wezen, van mr. F. T. Pahud de Mortanges: *De insecten, nadeelig voor de vruchtenteelt.* De vijanden van onze vruchten leert men er uit kennen, hunne namen en levenswijze, en hunne signalementen in duidelijke houtsneden, alsook de middelen om ze te bestrijden. (*Dagblad*).

In Algiers heeft men te midden van de Romeinsche puinhoopen van Thannyas op een gepleisterden steen van het Forum een merkwaardig frisch gebleven opschrift ontdekt, dat in den gewonen zin des woords van levenslust getuigt. Het luidt aldus: »jagen, zich baden, spelen, lachen, dat is leven«. In het latijn: *venari lavari luderc ridere hoe est vivere.* Verder zijn te Tebessa, bij het leggen van de fundamenten voor eene kazerne, heerlijke mozaïeken gevonden, welke tot versiering van de stad moeten hebben gediend en o. a. Amphitrite met hare omgeving voorstellen. (*N. R. Ct.*)

Inhoud van Tijdschriften.

De Portefeuille. No. 11. Frederik VII en Ole Bull, met teekeningen van C. L. D a k e. — De Parijsche Salon:— De Architectuur op de Tentoonst. van Voedingsm. — Tentoonstelling van Hollandsche en Vlaamsche kunst te Mainz.— Karin Månsdotter, Erik XIV en Göran Persson, naar eene schilderij van Georg graaf Von Rosen. — Een „Murillo-kopje" van J o h a n K e l l e r. — Muziekfeest te 's Gravenhage. — J. G. H. Mann, Fantaisie militaire voor piano, door J o h. M. C o e n e n. — J. W. F. Brandts Buys, De Min, woorden van A. C. W. S t a r i n g, Zang met Pianobegeleiding. — Lina Schneider, Die Lisztfeier in Weimar.

Vreemd en Eigen. 5de aflevering. Herinneringen uit het leven van Alfred Tennyson. — Hondentypen. — Anneke Jans Bogardus en hare hoeve. — Een wenk bij de versiering onzer huizen. — De dame of de tijger. — Honey-Suckle Place.— Op zee. — Kunstenaars op reis. — Engelsche biscuits. — Abdalla (Vervolg).

De Huisvriend, zesde aflevering. Goede raad. — Hoe wij onbewust tellen. — Een luchtbad. — Hinderpalen op den weg, door G. J. V a n d e r H o e v e. (Vervolg en slot.) — Het kasteel Forchenstein. — Een Pharao op zijn strijdwagen. — Goed getroffen. — Gezellig levende zoogdieren, door Dr. H. J. V e t h. (Vervolg). — Een rechtsgeleerde raad, door H. T h. C h a p p u i s. — Haar laatste kleinood. — De hoogeschool te Alcala de Henares. — Brandschatting. — Etenstijd. — Het rijwiel en zijn geschiedenis. — Waarom kan ik niet slapen.

De Indische Mail. No. 12 van 15 Juni. Een vierde Stadium in den Atjeh-oorlog. P. C. H u ij s e r. — Bijna gestrand. Reisherinnering. — Melati van Java Van Slaaf tot Vorst, XII.— Onze Leestafel. — Hervormingsprogram III en IV. (De Locomotief.) — Een woord aan de Ned.-Ind. Hervormingspartij (idem.) — Onze stelling in Atjeh. (idem). — Meer en beter. (Soerabaia Courant.) — Toeneming van de bevolking op Java. (Bat. Handelsblad.) — De Koloniale oppositie. — Kronijk van de Soerabaia Courant 23 April. — Mail-Overzicht van het Bataviaasch Handelsblad 6 Mei.

De Natuur. Afl. 6: Iets over de spinnen (*met fig.*) — Het klimaat van den Congo-Staat (*id.*) — Zouden de planten gevoel hebben? — De fotografische hoed (*met fig.*) — De mikrofoon in dienst van de waterleiding (*met fig.*) — Een nieuwe moment-sluiting. — Natuurkundige proeven met eenvoudige toestellen (*met fig.*) — Geschiedenis van het samengestelde microscoop (*id.*) — Korte mededeelingen.

Maandblad van het Genealogisch-heraldiek Genootschap „De Nederlandsche Leeuw": No. 5. Genealogische aanteekeningen betreffende personen, voerende den naam van Van Alphen. — Genealogische aanteekeningen betreffende het geslacht van Ossewaerde, door F r e d. C a l a n d en J. C. v. d. M. — Wapens van Middelburgsche regeeringsfamiliën, door V a n Br. F o c k. — Aanteekeningen betreffende het geslacht Schey. — Geslacht Schrijver. — Het wapen en zegel van Rilland-Bath. — Genealogieën, samengesteld door de gebroeders Van Atteveld, Oude Ridder, Grauwert, door J C. v. d. M. — Familieberichten.

INHOUD: Op Universiteitsgebied. — Breve van Paus Leo over het aanstaande wetensch. Congres te Parijs. — Acta Leonis XIII, door *J. W. Br.* — W. Allies: The Trone of the Fisherman enz. door *J. F. M. Sterck.*— Elie Blanc: Théorie du libre arbitre. — Dr. Grube: J. Busch, Chronicon Windeshemense, door *Dr. L. v. H.* — Mgr. Namèche: Le règne de Philippe II. — Gazette de la Régence. — Prêtres et soldats. — Westindien. Zur Reise enz. — Volkserziehung. enz. — De Machinist-Leerling bij de Kon. Ned. Marine, door *L. A. Laurey.* — Onze dank. — Mededeelingen.— Inhoud van Tijdschriften.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Serie. Tweede Jaargang, No. 14. 15 Juli 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. ƒ 3,25: voor het buitenland ƒ 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

31 DECEMBER 1837—1887.

. . . . Celebrate nomen
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . Dicite cantu.
. . . .
Possit o tandem, domitis procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occupet tandem vaga cymba portum,
Sospite cursu.

Op Universiteitsgebied.

Bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap aan de rijksuniversiteit te Leiden: de heer C. B. Menalda, geb. te Leeuwarden, met acad. proefs., get.: *Iets over den aanleg van tramwegen;* de heer F. Vredenrijk Engelenburg, geb. te Arnhem, met acad. proefs. get.: *Het internationaal krankzinnigenwezen;* de heer B. R. Roijer, geb. te Zwolle, met acad. proefs., get.: *Eenige opmerkingen over het vonnis bij verstek Art.* 75, 76 *en* 135 *B. Rv.;* de heer L. A. M. De Bruyn, geb. te Ginneken, met acad. proefs., get.: *De werking van het accoord ten opzichte van de borgen van den failliet*; de heer P. F. L. Verschoor, geb. te Arnhem, met acad. proefs., get.: *Opmerkingen over de Staatsloterij en hare regeling bij de wet van* 23 *Juli* 1885; de heer J. A. Loeff, geb. te Baardwijk, met acad. proefs., get.: *Publiek recht tegenover privaatrecht, proeve van theoretisch-critisch onderzoek naar het karakter van het publiek recht.* Laatstgenoemde promoveerde tevens tot doctor in de staatswetenschap na verdediging van „stellingen.”

Bevorderd tot dcotor in de geneeskunde, de heer J. De Groot. geb. te Charlois, met acad. proefs., get.: *Tabes en Lues;* de heer C. Broeksmit, geb. te Rozenburg, met acad. proefs., get.: *De geschiedenis dèr pokken in Nederland van* 1865 *tot* 1885; de heer K. A. F. Deelon, geb. te Druten, met acad. proefs., get.: *Over Lichen Ruber Planus.*

De heer J. J. Barnet Lyon, geb. te Rossum (Gelderland) is bevorderd tot doctor in de staatswetenschap, met een acad. proefs., get.: *De quarantaine-wetgeving*, en tot doctor in de rechtswetenschap na verdediging van „stellingen.”

Bevorderd tot doctor in de wis- en natuurkunde de heer J. E. Couvée, geb. te Leiden, met acad. proefs., get.: *Eenige beschouwingen over de voortplanting van golfstelsels.*

— Te Utrecht zijn gepromoveerd: tot doctor in de rechtswetenschap: de heer A. M. M. Montijn, geb. te Gouda, met proefs.: *Aanteekening op de leer van het internationaal privaatrecht bij Bartolus*; met proefs.: *De landbouw als tak van Staatszorg*; de heer H. J. Doude Van Troostwijk, geb. te Nieuwersluis, gem. Loenen; met proefs. *Eenige opmerkingen over desertie*, de heer U. H. Strick van Linschoten, geb. te Zeist, en met proefs.: *Persoonlijke diensten ten behoeve der gemeente, art.* 192 *en* 193 *der wet van* 29 *Juni* 1851 (*Staatsblad No.* 85), de heer P. Van der Crab, geb. te Amboina.

Tot doctor in de geneeskunde de heer H. Das, geb. te Utrecht, met proefs.: *Het onvermogen van asbestfilters om micro-organismen uit drinkwater te verwijderen;* de heer A. P. Van der Brug, arts, geb. te Workum (Friesland) met proefs.: *Over den invloed van magisteren-bismuth op het slijmvlies van de maag;* de heer P. A. H. Rijkebüsch, geb. te Utrecht, met proefs.: *Bijdrage tot de kennis der Polydactylie*, en de heer J. G. Ten Oever de Brauw, arts, offic. v. gez. 2e kl. bij de zeemacht, geb. te Woerden, met proefs. *Over den invloed van eenige geneesmiddelen op de maagbewegingen.* Tot doctor in de klassieke letteren, met proefs.: *De praepositionum usu apud Aristophanem*, de heer I. F. L. Montijn, geb. te Doorn.

— Gepromoveerd aan de rijksuniversiteit te Groningen tot doctor in de rechtswetenschap de heer L. Meijer, geb. te Norg, op een proefs., get.: *Eenige beschouwingen over art.* 449 *strafwetboek in verband met de artt.* 199 *en* 200 *van de Code-Pénal*, en de heer J. G. J. Deelman W.Hzn., geb. te Groningen, op een proefs., get.: *Het recht van dispensatie.*

— Aan de Universiteit van Amsterdam promoveerden tot doctor in de rechtswetenschap: de heer Ph. G. H. Dop, geb. aldaar, de heer W. A. Paap, geb. te Winschoten, na verdediging van academische proefschriften. respectievelijk get.: *De lading eigendom der reederij*, en *art.* 1650 *burg. wetboek*, en de heer I. L. Gunning, geb. te Utrecht, na verdediging van een acad. proefs., get.: *aflossingen en conversie van obligatie-leeningen.*

De intellectueele Hulde van Engeland aan PAUS LEO XIII.

Ook in Engeland zal dus het Huldebetoon dat *De Wet. Ned.* voorstelde en dat aan de katholieke wereld werd aanbevolen door het orgaan der »Commissione Promotrice, dezer dagen nog zoo hoog geprezen door den Heiligen Vader, [1]) schoone dagen te gemoet gaan.

Alreeds had men uit de kolommen van de *Weekly Register* vernomen, dat het voornemen bestond om den H. Vader, als Jubelgeschenk aan te bieden eene verzameling van katholieke Engelsche werken. Thans wordt aan dat plan uitvoering gegeven. De Cardinaal

---

[1]) Paus Leo, in Zijn schrijven van 25 April jl. aan Cardinaal Schiaffino, Eere-Voorzitter dier Commissione Promotrice, erkent en prijst ook alweer bij deze gelegenheid die voortdurend ijverende Commissie, en zegt o. a.: „*Qua in re commendationem sane non exiguam consequuta est apud Nos Societas Bononiensis auspex et fautrix honorum Nobis habendorum,* quinquagesimo post quam Sacerdotio initiati sumus exeunte anno, de qua nuper ipse ad Nos retulisti. Multiplices enim amoris atque obsequii significationes illa pie excogitavit.....

Qua propter tibi mandamus, ut Praesidi „(Joanni Acquaderni)” et Sociis ommibus significes, magni apud Nos haberi eorum tum opera tum proposita simulque tibi huic societati honoris causa præposito gratum animum Nostrum libenter profitemur.

Aartsbisschop van Westminster heeft de leiding dier Hulde op zich genomen, en men is bezig met het samenstellen van een Comitee, waarin de verschillende kringen der Katholieke Letteren zullen vertegenwoordigd zijn. Brieven van adhæsie zijn reeds ingekomen van wege Mgr. den Aartsbisschop van Glascow, den Hertog van Norfolk, den Markies van Ripon, van Dr. Mivart, Conventry Putmore, van den Eerw. P. Bridget, enz. enz.

Carmen Sæculare Belgicum, *Leoni XIII oblatum dedicatumque.* – fr. 1.

Ziedaar den titel van een poëma, dat aan ieder, die der Latijnsche tale kundig en een vonkje dichtervuur in zijn boezem heeft, inzonderheid aan ieder, die thans katholiek gevoel voor het huldebetoog, dat de Katholieke wereld den Heiligen Vader voorbereidt, in de hoogste mate welkom zal zijn, ja wij aarzelen niet te zeggen, dat dit gedicht elk Christen gemoed van vreugde en het zoetst genot zal doen juichen.

Zoo diep toch is het gevoeld, in zulke prachtige, zuivere en echt Virgiliaansche taal geschreven, zoo tintelt het overal van het machtigste dichtervuur, dat men, het lezende, als buiten zich zelven, tot een andere wereld opstijgt en, het nederleggend, alle moeite heeft om de geestdrift, die het te weeg bracht, in te houden en niet in een luiden jubelkreet lucht te geven aan het overstelpt en opgetogen gemoed. Ter staving van ons gezegde, moge een enkel staaltje van de tallooze schoonheden van allen aard, die ons dit gulden boekje — het telt slechts ruim duizend versregels — met kwistige hand op ieder zijner bladzijden ten toon spreidt, leze men hier de laatste verzen van het meesterlijk gedicht, waar de schrijver het betreurt, dat hij de talrijke scharen, die zich weldra uit alle landen der wereld naar Rome begeven om daar, in persoon, de hulde van hunnen eerbied en kinderlijke genegenheid aan de voeten van den Paus neder te leggen, niet zal kunnen vergezellen.

Sancte Pater, cathedram Petri virtutibus ornans,
Ah! sine, filiolus veniam modo carmine cordis
Pandere vota Tibi, atque animi depromere sensus!
Regibus est aliquid regnisque angustius ipsis,
Scilicet, attractis populis sibi cingere frontem,
Et regnare super mundum sine sanguinis aestu,
Atque ad ovile suum solo compellere gentes
Verbo, — Ah! isto utinam longo te tempore nobis
Munere condecoret Deus, — hac redimita corona
Extollat supra cunctos tua tempora reges!
Corda diu tecum stringas moderamine dulci,
Et satanœ audito cedent armenta Leone!
Mox Tibi terrarum sobolem omni ex parte videbis
Adventare simul — circumque in margine flexum
Stare throni. En! — copiam cerno properare canentem:
„Laetantes in eis, — nos quæ monuere locuta, —
„Adsumus, inque domum Domini transibimus omnes!„
Omnes? Ah! possem quoque me conjungere turbae!
Ah! propriis oculis utinam te cernere possem,
Oh Pater! et propriis nanibus Tibi reddere munus!
Ast ego! . . . .
. . . . . . Comportent alii sua vota precesque,
Romœque invisant sublimia limina, et ipsis,
Merati, facie lœtante, sua oscula figant! —
Parvus ego procul Ausonia, procul agmine Tibris,
Laetitiam patris votivaque festa recordans,
His animo suffultus ero, — sed corpore longe —
Jam pulsabo lyram patriæ hoc de limite Sennæ,
Et memorans mecum tua, quæ meminisse juvabunt,
Romam dum tulerint alii sua dona — sacrabo
Carmen ego — titulo signatum carmen amantûm:
„*Lux et nostra salus, Pater Antistesve, sacerdos,*
Pacificans — terrena suo diademate, — tandem
Aeterna immixtus Superis Leo Vivat in aula!„

Zegge nu de lezer of hij in de laatste 25 jaren schooner verzen gelezen heeft, waarin meer dichterlijke gloed in doorstraalt, waar hart en ziel, liefde en eerbied krachtiger en toonrijker spreken! En zoo nochtans is het van het begin af tot het einde toe. Nauwelijks heeft men het boekje geopend en de eerste regels gelezen of men voelt zich door een diep treffend gevoelen van verwondering aangegrepen; aanstonds maakt de begeestering des dichters zich meester van den lezer. De verheffende en levende stroom voert van verrukking tot verrukking, steeds meer en meer verrassend, hart en ziel met zich mede vervoerend, en men leest, bekoord en eene onuitsprekelijke zaligheid in het gemoed, van bladzijde tot bladzijde.

En nu, wie is de dichter van dit kunstrijk en zielvol poëma, gingen wij haast zeggen, »L'épilogue naturel« gelijk een Brusselsche critiek gisteren nog schreef, van het »Gulden boek« dat onze beste Belgische schrijvers aan Z. H. Leo XIII gaan aanbieden? Het is een eenvoudige priester, oud-leeraar van het St. Lodewijksgesticht te Brussel, op 't oogenblik Pastoor te Hoeylaert, in Brabant, de eerw. heer E. L. J. Gouffaux. Het *Carmen Sæculare Belgicum* is het eerste werkje, vermeenen wij, dat van zijne hand het licht ziet. Hopen wij dat het niet het laatste zal zijn. Al wie toch zijn *Carmen Sæculare* gelezen heeft kan niet dan vurig verlangen nog vele meesterstukken uit zijne pen te zien vloeien! *Fiat utique fiat!*

Grobbendonk. P. I. Goetschalckx.

Een Breve van Paus Leo XIII aan een vertaler van Dante.

Mgr. Joachim Pinto de Campos, Protonotarius Apostolicus, heeft de *Inferno* van Dante vertaald in het Portugeesch en tevens er een commentaar op geleverd, die den Godgeleerde, den geschiedkundige, den aestheticus volkomen waardig is.

De Academia della Crusca zond een brief van gelukwensching aan den Commentator.

Ziehier den Breve van Paus Leo XIII.

Dierbare Zoon.

Heil en apostolische zegen.

Met genoegen ontvingen wij het Ons door U aangeboden exemplaar van het eerste gedeelte van het poëma van Alighieri door U, dierbare Zoon, in Portugeesche taal vertolkt.

Het is ons niet onbekend, dat uwe werken op dat soortgebied der letteren de algemeene goedkeuring hebben verworven, en dat het doel en de regels, die gij tot leiddraad naamt en die gij hebt blootgelegd in den zoo eerbiedvollen brief, door u tot ons gericht, beschouwd moeten worden als allen lof waardig. Ongetwijfeld moeten U de Portugeezen wel dankbaar zijn, daar Gij hun zoo vele schatten van poëzie en wetenschap ontsluit en aan hunne moedertaal alreeds ver-

heerlijkt door het uitmuntend poëma van Camoëns nieuwe rijkdommen toevoegt. Ook wij zeggen U daarvoor dank en willen U een woord van aanmoediging toespreken, opdat nog de moeielijkheden noch uwe andere werkzaamheden U mogen beletten dit werk te voltooien. En daar wij U te dien einde een lang en gelukkig leven toewenschen, geven wij U tevens en van ganscher harte, als pand onzer bijzondere welwillendheid Uwaarts, den Apostolischen zegen.

Gegeven te Rome, bij Sint-Petrus, den 6 Juni 1887, in het tiende jaar van ons Pontificaat.

BR.

Paus Leo XIII heeft besloten tot de stichting van een school van Arazzeria [1]).

De leiding er van wordt toevertrouwd aan den Ridder *Peter Gentile*, dien bij de laatste tentoonstelling in Rome de gouden medaille en het diploma werden toegekend, daar zijn werk van restauratie van oude Arazzi werd geoordeeld verre weg het beste te zijn van alle tentoonstellende mededingers.

Over de bevoegdheid van de Staatsmacht betreffende den huwelijksband der ongedoopten, het vraagstuk dat onlangs door een jongen Priester van het Bisdom van Breda Dr. *Adr. Resemans* [1]) behandeld werd, heeft *De Wet. Ned.* alreeds eene recensie aan het publiek geleverd, en desniettemin vertrouwen wij onzen lezers een nieuw genoegen te doen met ook nog het hier volgende art., ons van hooggeachte zijde toegekomen, mede te deelen. Wij zullen er op laten volgen wat de *Stimmen aus Maria-Laach* in haar zesde aflevering van 1 Juli jl. er in hoofdzaak over zeggen.

Een Juridisch vraagstuk.

't Is een Nederlandsch geleerde die van Rome uit dit keurige boekje der geleerde wereld toezendt, dit zegt het titelblad. Dat hij sedert den zomer des vorigen jaars den titel van »Doctor in de beide rechten« voert, wordt er verzwegen: de nieuwsbladen hebben het intusschen indertijd gemeld. Geheel onverwacht komt het werkje niet. Wie in *de Katholiek*, deel XCI, blz. 182 vv.) des schrijvers inhoudrijk artikel over Cavagnis' *Institutiones Juris Publici Ecclesiastici* gelezen had, verwachtte althans de nog onuitgegeven bescheiden der Romeinsche Congregatiën omtrent het vraagstuk. Maar weinigen zullen op eene zóó uitgebreide, zóó doorvrochte, zóó grondige studie over dit onderwerp gerekend hebben. Want ofschoon de hier behandelde vraag *of de staat bevoegd is, ter wille van het algemeen welzijn, en met eerbiediging van hoogere rechten vernietigende huwelijksbeletselen te stellen voor ongeloovigen*, niet alleen als voorwerp van wetenschappelijke beschouwing in leerstellige zoowel als in moraal-theologie, en in het burgerlijk, zoowel als in het kerkelijk recht thuis behoort, en in menig land tevens van practische noodzakelijkheid kan worden, en hoewel de gevoelens der geleerde, tot nu toe als ja en neen uiteenloopen. — was het punt nog zelden anders dan zeer terloops behandeld, en lagen de uiterst gewichtige beslissing der Romeinsche Congregatiën daaromtrent nog onbekend onder het stof der archieven. Wij mogen dus onzen geleerden landgenoot geluk wenschen, dat hij het eerst over dit onderwerp het volle licht van een grondig en uitvoerig onderzoek heeft doen schijnen.

Het is hier de plaats niet hem op dien langen en neteligen weg te volgen. Genoeg zij het zijne slotsom en zijne volgorde aan te duiden. Zijne stelling is: dat die bevoegdheid aan den staat moet worden toegekend. Zijne volgorde is deze: Na (blz. 1—7) den waren aard van het vraagstuk met alle duidelijkheid te hebben uiteengezet, geeft hij (blz. 7—16) het innerlijke, wijsgeerige bewijs zijner meening, en behandelt dan (tot blz. 54) niet minder dan elf opwerpingen, die tegen dit gevoelen kunnen worden ingebracht, en grootendeels (vooral door Martin en Perrone) werkelijk zijn ingebracht. Wordt vervolgens (blz. 54—68) het gevoelen van een aantal rechts- en Godsgeleerden ter bevestiging aangehaald en eindelijk een twintigtal bladzijden gewijd aan de behandeling van drie gewichtige officiëele bescheiden der Romeinsche congregatiën, die hier voor het eerst ter algemeene kennis gebracht worden: eene beslissing der Propaganda van 26 Juni 1820, eene uitvoerige »Instructio« derzelfde Congregatie van het volgende jaar, en een besluit van het H. Officie van 20 Sept. 1854. Het vóór en tegen omtrent hunne echtheid en hunne waarde voor het vraagstuk wordt met kalme onpartijdigheid en scherpzinnige juistheid gewikt en gewogen. En de eindgevolgtrekking op blz. 91 is die van de Leuvensche Hoogeschool ten jare 1759: dat de bevoegdheid des staats in deze *buiten twijfel* staat.

Zal deze studie het vraagstuk voorgoed tot eene *quaestio judicata* maken? Dat is moeilijk te zeggen. Onder de elf moeilijkheden is er licht ééne of andere, die niet tot aller voldoening is opgelost. Maar zeker zullen de voorstanders der tegenovergestelde meening voortaan met de grondige studie van Dr. Resemans dienen rekening te houden. [1])

Dat de jeugdige geleerde ons nog dikwijls op zulke pennevruchten vergaste, zal wel de wensch zijn van al zijne lezers. B.

Van onzen correspondent in Klein-Azië.

Nog eens de jongste ontdekkingen te Saida

Ofschoon ik de nieuw ontdekte grafgrotten eerst heb kunnen bezoeken toen de gevonden kunstschatten reeds voor het grootste gedeelte stonden ingepakt, en ik van dat gedeelte dus alleen de photographieën heb

---

[1]) Deze kunstweverij bloeide vooral in de Zuid-Nederlanden; aan de stad Arras, Atrecht, heeft dat vak der beeldende kunst de italiaansche benaming van *Arazzeria* te danken.

[1]) *De Competentia civili in vinculum conjugale infidelium. Documentis adhuc ineditis confirmata. auctore* Adr. Resemans, *dioc. Bredance sac.*

Romæ ex typis Soc. Edit. Rom, 1887. Prostat . . . . pro Nêerlandia apud Ed. van Wees, Breda.

[1]) En nu de „*Stimmen* 6de Heft, blz. 98—99. Die Schrift bietet eene gründliche Erörterung der Frage, ob die staatliche Gesetzgebung massgebend sei für die Ehesachen Nichtgetaufter. Es liegt auf der Hand, welche praktische Wichtigkeit diese Frage hat, nicht bloss in heidnischen, sondern auch in christlichen Ländern bei nichtgetauften Convertiten. Einige neu aufgefundene Documente geben der bejahenden Meinung einen starken Halt. Einen höhern Werth beabsichtigt auch der Verfasser nicht denselben beizulegen. Zum vollen Austrag bringen sie die controverse Frage nicht. . . So viel aber steht fest, dass jene Actenstücke, auch abgesehen von voller Authenticität, eine grosse doctrinäre Autorität besitzen, welche zu Gunsten der vom Verfasser vertheidigten Ansicht spricht"

kunnen bezichtigen, wil ik toch niet nalaten er den Lezers van *De Wetenschappelijke Nederlander* eenige eenigszins nauwkeuriger beschrijving van aan te bieden. Ik neem intusschen de vrijheid daarbij mede gebruik te maken van een vrij uitvoerig artikel, voorkomende in het Beiroetsche nieuwsblad *El Basjier* van den 9 dezer.

Men weet, dat terstond na de eerste ontdekking, de *kaimakaum* van Saida van den eigenaar mededeeling ontving. Dit wordt door de Ottomannische wet gevorderd. Alle nieuw ontdekte oudheden nl. behooren wettelijk den staat, en de ontdekker is verplicht binnen acht dagen de overheid van zijne vondsten in kennis te stellen.

Hierdoor intusschen verkrijgt hij recht op de helft van de *waarde*, terwijl hij integendeel bij niet-aangifte eene boete beloopt. Deze wet belet echter niet, dat hier in oudheden, — echte en valsche — mede een aanzienlijke smokkelhandel gedreven wordt. Daar is meer dan een oudhedenjager, die zich geen oogenblik bedenkt om een meesterstuk van Grieksche kunst aan stukken te slaan, ten einde er kop of staart van naar Europa te kunnen smokkelen, en dan, behalve den hoogen prijs in klinkende munt, misschien nog een ordelintje te ontvangen wegens verdiensten voor de wetenschap! En ofschoon wij deze kunstgewrochten liever naar Leiden dan naar Konstantinopel zagen voeren, mogen wij toch den Heer Mohamed Sjerif dankbaar zijn, dat hij ze aldus in hun geheel heeft willen bewaren.

Nadat dan de Heer Becharah-Effendi den 27n Maart aan de regeering zijn voorloopig verslag had ingediend, zond deze tegen het einde van April Z. Exc. Hamdi-Bey, opzichter en bestuurder van het museum van Konstantinopel herwaarts, vergezeld van den Opziener der oudheden in het district van Smyrna, Z. Exc. Demosthenes Baltazzi-Bey. De werkzaamheden, den 1n Mei hier aangevangen, werden met zooveel ijver voortgezet, dat zij thans, op de inscheping na, reeds eenige dagen geëindigd zijn. Het voortgezette onderzoek heeft bewezen, dat de ruime put van 11 M. diepte, waardoor men het eerst in de grotten afdaalde, werkelijk aan de vier zijden, ofschoon niet geheel regelmatig, door grafkelders omringd is.

De *oostelijke* kelder bevatte twee groote tomben van wit marmer, en van gelijke afmetingen. 2.60 M. lengte, bij 1.25 M. breedte en 1.20 M. hoogte, het 0,50 M. hooge deksel niet medegerekend. De éene, ter linkerzijde, was volkomen onbebeiteld, de andere trok aanstond de aandacht door haar rijk beeldhouwwerk. Rondom het geheele kunststuk loopt eene rij Ionische kolommen, met Dorische pilasters aan de hoeken, en daartusschen in haut-relief niet minder dan 18 klaagvrouwen, naar Grieksche wijze gekleed: zes op iedere groote, en drie op iedere kleine zijde. De houding van alle 18 is geheel verschillend, maar niettemin overal even natuurlijk en waardig, en eene diepe maar stille droefheid uitdrukkend. Slechts éene brengt een doek aan het gelaat. Langs het van wederzijden hellende dak, en van gelijke hoogte, loopt eene tweede galerij beeldhouwwerk, die een lijkstoet voorstelt. Aan het hoofd treedt een man in Grieksch gewaad; vervolgens twee paarden bij den toom geleid, daarna een triomfwagen, gevolgd door een man, die linten en strikken in de hand draagt. Dan komt de wagen, met twee paarden bespannen, waarop de lijkkist des overledenen, en daarachter nog een bediende en een alleenloopend paard. Ook rondom den voet is half verheven beeldwerk van geringere afmeting, maar van zeer fijne bewerking aangebracht. Het zijn tafereelen van leeuwen-, panter-, ever- dam- en hertenjacht.

De uitvoering evenwel verraadt hier en daar zekere achteloosheid, en zou eene Grieksche hand uit de tweede eeuw vóór Christus aanduiden.

Binnen de tombe vond men vrouwenbeenderen, en — vreemd genoeg! — zeven hondekoppen.

De *zuidelijke* grot, hoewel hare opening op dezelfde hoogte is als die der vorige, is 2 M. dieper, en bevatte eveneens twee grafsteden. De éene, van zwart marmer (Egyptisch bazalt) is onbebeeldhouwd, en blijft even als de vorige onbebeitelde, in hare duistere schuilplaats. Des te opmerkelijker wederom is het kunstwerk der andere. Het deksel vormt een ogivaal welfsel van 1.50 M. hoogte; de tombe meet 2.40 bij 1.30 en 1.50 M. Zij moet sprekend gelijken op een zevental graftomben, in Lycië gevonden, waarvan er thans zes te Konstantinopel zijn en éene te Weenen. De rug van het dekstuk is effen, zonder eenig beeldsieraad, maar de beide eindvlakken dragen te eener zijde twee heerlijke gevleugelde sfinxen met vrouwenboezem en een gelaat vol waardige uitdrukking, en ter andere zijde twee griffoenen, met den kop eens vogels en het lijf van viervoetige dieren. Op de tombe zelf ziet men twee vierspannen, elk door twee amazonen geleid. De paarden hebben den alouden en willekeurigen vorm der paarden van het Parthenon, door Phidias gebeiteld; hunne manen staan recht als de rugvin van een visch; in den bek een gebit, met van wederzijde eene vierkante plaat. Maar de afwerking is allerfijnst, en de uitdrukking dier paardenkoppen boven beschrijving: zij leven en spreken; spieren, aderen, plooien der huid, golving der neusgaten, alles is meer dan keurig. »Voor één dier paardenkoppen,« heeft Hamdi-Bey gezegd, gaf ik eene der overige tomben.« En laat ik er bijvoegen, dat Z. Ex., oud leerling van de *Ecole des Beaux-Arts te Parijs*, uitstekend schilder en kunstenaar is. Op de tegenovergestelde zijde is een everjacht voorgesteld. Opmerkelijk is vooral een Grieksch ruiter, die de twee voorste vingeren opheft om een bevel te geven. De kleine zijden vertoonen elk twee centauren vol van uitdrukking. Aan den éenen kant staan zij op de achterpooten opgericht, en houden tusschen de voorpooten eene hinde, die zij elkander schijnen te willen ontworstelen. Aan den anderen kant, — wat het beteekenen mag? — begieten zij elkaar met een kruik water.

De *Westelijke* grot, van mindere afmetingen, en die ik daarom vroeger een *gang* genoemd heb, [1]) bevatte slechts één wit-marmeren anthropoïede, doch leidde zuidwaarts, — dus naast de zuidelijke grot, — in den ruimsten der gevonden kelders. Deze bevatte 4 tomben. De grootste, schoonste en rijkste der geheele verzameling, bevond zich in den zuidwesthoek. Hare afmetingen zijn 3.30, 1.70 en 1.40 M., ongerekend het 0.80 M. hooge dekstuk. Het geheel is een meesterstuk, men mag zeggen van bouw- beeldhouw- en schilderkunst, waarvan de ontdekking wellicht eene opmerkelijke bladzijde zal beslaan van de kunstgeschiedenis. Het is Grieksch werk, dat het juiste midden schijnt te houden

[1]) *De Wetenschappelijke Nederlander* van 1 Mei.

tusschen de willekeurige oudere vormen en het realisme van de laatste tijden der oude Grieksche kunst. Alles is natuurlijk, bevallig en edel.

Geheel het beeldhouwwerk is beschilderd met zeer natuurlijke kleuren, waaronder eene rijke verscheidenheid van tinten. Sidons aloude wereldberoemde purpers zijn hier bewaard gebleven, en vormen een kostbaarder overblijfsel dan de heuvel van opeengestapeide purperslakschelpen, dien de reiziger gaat zien bij de oude, thans verzande haven. De overige kleuren moeten aan op den Libanon zeer gewone okersoorten ontleend zijn. Hare samenstemming is onberispelijk; de afwerking volmaakt. Alles, tot de oogen van menschen, paarden, en leeuwen, is natuurlijk gekleurd, — en zonder dat regenboogsvlies of oogappel te voren door den beitel waren aangeduid.

Twee onderwerpen vullen de vier zijden. Een krijgs-, en vervolgens een jachttafreel, waarop dezelfde strijdende personen jachtgezellen geworden zijn, nemen telkens één zij — en één eindvlak in. De strijd schijnt gevoerd te worden tusschen Grieken en Perzen. De eersten, herkenbaar aan hunne gelaatstrekken, zijn zoo goed als ongekleed; zij dragen enkel een helm en het ronde gerande schild, dat hun eigen is. De Perzen integendeel dragen de *mitra*, die hoofd, neus, wangen en kin bedekt, en die op het groote mozaïek van Pompeji de gezellen van Darius kenteekent, alsmede hunne wijde broeken. Men weet, dat dit laatste kleedingstuk nooit door de Grieken, en eerst laat onder de Keizers door de Romeinen gedragen werd. De wapenen der strijders schijnen van goud geweest te zijn, doch ze zijn door de lieden, die de graven beroofd hebben, — naar allen schijn zeer voorzichtig — weggenomen. Het middelpunt van het gevecht is een afschrikwekkend gewoel van ruiters, voetknechten, stervenden en dooden. Men ziet eene afgehouwen hand die onder den voet getreden wordt. Daar zijn figuren en houdingen van buitengewone schoonheid. De bezieling der strijders, de smart en vertwijfeling der gewonden, en tot zelfs de ontsteltenis der paarden, alles is treffend en bewonderenswaardig. De twee hoofdpersonen of aanvoerders staan, naar Grieksch gebruik, aan de beide uiteinden: zij zitten te paard en dragen purperen gewaden. Een hunner, met een echt Griekschen kop, draagt op het hoofd eene leeuwenhuid. Men heeft er niemand minder dan Alexander den Groote in gezocht, die op gedenkpenningen met dit Herculeshoofdtooisel voorkomt.

In het jachttafreel wordt voornamelijk het oog getrokken door een leeuw, die zich op een ruiter geworpen heeft, en met den klauw de borst van het paard openrijt, dat bloedende stukken vleesch er langs hangen, terwijl de jager hem reeds de lans in het lichaam gestooten heeft, en een reusachtige hond mede de woudkoning onverschrokken te lijf gaat. Middelerwijl komen nog twee jachtgenooten tot ontzet toeschieten en haalt op eenige afstand een boogschutter met hetzelfde doel een peil uit den koker. Allen, menschen en dieren, doen zich als toonbeelden van moed en kracht en strijdlust voor. Een geheel anderen indruk intusschen, dien van medelijden, wekt een hert, dat door twee jagers bestookt, vergeefs een uitweg ter ontsnapping zoekt.

Ook het dekstuk verdient alle opmerking. Het heeft den vorm van een van wederzijde hellend dak, met schubvormige platen gedekt. Op rand en nok beide verrijzen aanvallige geniënkopjes, afgewisseld met ramskoppen. De geniën op den nok hebben twee aangezichten. En de vier hoeken vertoonen vier liggende leeuwen, — ware meesterstukken. Men zou zeggen dat ze den overledene beweenen, en om hem te zoeken den kop over de kroonlijst gaan steken.

De drie andere tomben dezer zaal zijn eveneens van wit marmer en volkomen gelijk en gelijkvormig. Hare lengte is 2.50 M. bij eene hoogte van 2 M., en de vorm is die van een Griekschen tempel, met bewonderenswaardige verhoudingen.

De vlakken zijn effen; alleen loopt onder de kroonlijst een krans van wingerdloof: gele bladeren op purperen grond. Ook de kroonlijst zelve is keurig gebeeldhouwd, en rond den voet komen mede fijn gebeitelde sieraden voor, — zoodat deze drie tomben, bij al haar eenvoud, als toonbeelden van zuiveren smaak en keurige, hoewel sobere versiering mogen geroemd worden.

De *noordelijke grot* bevatte slechts twee als kunstwerk minder merkwaardige lijkkisten, waaronder echter eene tweede anthropoïede, merkelijk verschillend van de vroeger hier gevondene,en thans in het Louvre te Parijs berustende voorwerpen.

De lijnen van hoofd en armen zijn hier namelijk slechts in het ruwe geschetst, en terwijl de armen onder het vlak verdwijnen, treden integendeel de lijnen der onderste ledematen, tegen gewoonte, duidelijk te voorschijn. — Op den bodem dezer kist vond men eene plank van wilde-vijgenhout,, — het gewone hout der Egyptische mummiekisten, — waaraan, blijkens openingen aan de randen, het lijk moet bevestigd geweest zijn.

Overblijfselen van banden, die men bij het gebeente vond, doen vermoeden, dat het op onvolmaakte wijze gemummificeerd was.

Bij het opruimen van allerlei puin, dat een deel der grot vulde, bevond men dat deze oost- en westwaarts toegang gaf tot nog twee andere kelders, waarvan de eerste ééne, de andere vier tomben bevatte. De meeste zijn van minder belang. Op ééne echter is een offer aan den overledene voorgesteld. Deze is uitgestrekt op zijn praalbed en getooid met de Assyrische driekroon. Men biedt hem spijzen en drank aan, — den laatsten in een grooten hoorn. Aan het hoofdeinde ziet men twee dienaren, die als wachters schijnen dienst te doen, en aan het voeteneinde zit de treurende weduwe. Dit graf was even als al de overige opengebroken. Niettemin vond men hier onder het stof dat den bodem der kist bedekte 54 klokvormige gouden knoopen, alle van een ringetje voorzien.

Zeer gewichtige nieuwe vondsten zijn in de laatste dagen de ontdekkingen komen bekronen.

Daaronder zijn een drietal vroeger niet geopende of geschonden graven. Het eerste vond men in eene diepere groeve, juist onder de straks beschreven tombe met de klaagvrouwen. Het is van zwarten steen, en heeft den vorm eener ruw geschetste platte anthropoïde Het bevatte eene plank van wilde-vijgenhout als boven, het gebeente en lange hoofdhaar eener vrouw, een drie vinger breeden hoofdband van bladgoud, en een groven, effenen gouden ring.

Het tweede is om zijne opschriften voor de oud-

heidkunde wellicht het belangrijkste van alle, en verdient eene eereplaats naast den vóór 30 jaren ten Z. O. der stad ontdekten sarcophaag van Essmoencazer.

Aan de noordzijde der noordelijke grot had Z. Exc. Hamdi-Bey eene opening opgemerkt, die naar andere kelders scheen te leiden. En werkelijk, bij nader onderzoek vond men hier. 6 M. ten noorden van den eersten put, een tweeden van 5 M. lengte en 3 M. breedte. Na de aarde waarmede hij gevuld was tot op 7 M. diepte verwijderd te hebben, ontdekte men aan de noordzijde eene opening die toegang gaf tot eene kamer van 5 M. bij $3^1/_2$ M. De zachte kalksteen waarin zij was uitgehouwen, was met pleisterwerk bedekt, dat echter ten deele was afgevallen. In één der hoeken vond men twee bronzen kandelaars, wier voetstuk een drievoet vormt, terwijl de schacht, ter dikte van een arm, aan het boveneinde twee omgekeerde bloemkelken en vervolgens eene langwerpige schaal draagt. Beide zijn gelijkvormig, doch niet gelijk: de één heeft 1,50 M. hoogte, de andere eenige centimeters minder. Een dergelijke Phenicische kandelaar met slechts een omgekeerden bloemkelk moet te Curium op Cyprus gevonden zijn, en zich thans in het museum van New-York bevinden.

De vloer der zaal was met zorg aangelegd uit groote effene steenen van 0,65 M. dikte. Bij verder onderzoek bleek, dat hij rustte op een tweeden vloer van hetzelfde maaksel, en deze op een derden. En na ze alle drie verwijderd te hebben, stootte men op een reusachtigen steen, van 10 cub. M. inhoud, die het kostbare graf bedekte. Waarlijk, de bouwmeesters van dit doodenpaleis wisten, wat er noodig was om een graf tegen de hebzucht hunner landgenooten te beveiligen, — maar wisten gelukkig niet, hoe het voor de nasporingen der hedendaagsche wetenschap ontoegankelijk te maken.

De prachtige sarcophaag die eindelijk van onder deze steenmassa te voorschijn trad, is eene anthropiëde van zoogenaamd Egyptisch bazalt, die reeds bij den eersten aanblik, — vooral door haren en baard — aan dien van Esmoencazer herinnert, hoewel het gelaat veel meer uitdrukking heeft en eene meer op de natuur gevormde kunstenaarshand verraadt. De lengte is 2,50, de gemiddelde breedte 0,80 M. Van het hoofd tot de voeten loopen, — als ik me goed herinner, — tien kolommen Egyptisch beeldschrift, en de voetbankachtige verhevenheid, die men veelal bij deze soort lijkkisten waarneemt, draagt $7^1/_2$ regel Phenicisch schrift. Ook rondom geheel den *buitenwand* — en niet, zooals ik vroeger bij vergissing schreef, op den *binnenwand* — loopen twee regels hieroglyphen. De openbaarmaking dezer opschriften heeft Z. Exc. Hamdi-Bey aan de Fransche »Académie des Inscriptions et des Belles Lettres» voorbehouden, uit dankbaarheid, zegt hij, jegens Frankrijk, waar hij zijne opleiding genooten heeft. Laat ik dus hier alleen zeggen, dat het alphabet van het Phenicische opschrift volmaakt hetzelfde is als dat van Esjmoencazer, en dat het — even als het Egyptische, — zoo volkomen ongeschonden is, dat geene enkele letter eenigen twijfel laat.

Het lijk rustte ook hier op eene holle plank van wilde-vijgenhout, waaraan van wederzijden zes zilveren ringen waren bevestigd — en lag grootendeels onder aarde bedolven. Hoewel het bij de eerste opening der kist eene onverdragelijke lucht verspreidde en er zeer ontdaan uitzag, bleek het toch bij nadere beschouwing beter bewaard te zijn dan men vermoedde. Weinig meer dan de oppervlakte van het gelaat en het voorste gedeelte des lichaams, — zijnde de deelen, die niet met aarde bedekt waren, — was tot ontbinding overgegaan. En niet alleen waren genoegzaam alle beenderen, maar ook de voornaamste ingewanden, en de spiermassa's der rechterzijde volkomen gaaf. Het is onder behoorlijke voorzorg mede ter verscheping gereed gemaakt. Behalve een gouden hoofdband vond men geene sieraden.

Aan de zuidzijde van den tweeden put leidde eene opening in den rotswand naar eene nieuwe grafkamer, in twee gedeelten gesplitst, waarvan het westelijke deel eene ongeschonden tombe bevatte, — hoewel andere, weinig opmerkelijke graven in de oostelijke ruimte, en in eene tweede daaraan grenzende kamer, geledigd waren. Deze tombe bevatte een aanzienlijk getal juweelen en sieraden: een gouden halsband, goed bewerkte arm- en voetbanden van hetzelfde metaal, een anderen armband met gekleurde steenen, zestig ringen, een bronzen spiegel, en verschillende zinnebeeldige oogen, zooals die onder den naam van *oedzja* bij de Egyptenaren voorkomen, — waar ze de oogen moeten voorstellen, waarmede de zon bij haar loop om de aarde naar het Noorden en het Zuiden zou schouwen.

Onder de andere voorwerpen, hier en daar gevonden, verdienen nog vermelding: een muntstuk van Alexander Bala, die ongeveer anderhalve eeuw vóór Christus in Syrië regeerde, — eenige ruwe aarden lampen, en verscheidene albasten reukwerkvazen. Deze laatste zijn peervormig; zij hebben eene hoogte van 25 bij eene opening van 3 cm, en geene andere versiering dan cirkelvormige relieflijnen. Zeer gelijkende vazen werden door de Cesnola op Cyprus gevonden, — Het was wellicht een dergelijke *alabastron*, waaruit Maria Magdalena bij het feestmaal te Bethania den kostbaren nardusbalsem op Jesus hoofd (Mt. 26,7) en voeten (Joannes 12,3) uitstortte.

Deze vaas hield eene *litra* (minder dan $^1/_3$ kilo) nardus in, die door Judas op meer dan 300 denariën (ruim 130 gulden) geschat werd. Onze Sidonsche alabastra kunnen eene grootere hoeveelheid bevatten.

En hiermede worden de nasporingen vooreerst gesloten, en het ontdekte aan de studie der oudheidkundigen en kunstkenners overgelaten. In de helft van den tijd, dien men er voor berekend had, is het gevondene, zonder eenige breuk of beschadiging, ter verzending gereed gemaakt. En de bodem, ter overvoering bestemd, en van de beste werktuigen voorzien, is dezer dagen, na eenig oponthoud hier ter reede, naar Saida vertrokken, — terwijl mede reeds een uitvoerig verslag met plannen, photographieën, afdrukken der opschriften, enz. naar de »Académie des Inscriptions et des Belles-Lettres« verzonden is.

De elf sarcophagen zullen een prachtige galerij vormen in het nog jeugdige museum van Konstantinopel. En na eenige maanden hoopt de volijverige Hamdi-Bey terug te keeren om de nasporingen voort te zetten. Want voor het bestaan van een derden put zijn bij het boren van den voor de ontvoering noodigen tunnel reeds vrij zekere teekenen gevonden, — en het is niet waarschijnlijk, dat deze drie putten in elkanders onmid-

dellijke nabijheid de eenige zijn, die hier, op deze vrij uitgestrekte hoogvlakte, ver van de vroeger ontdekte, zijn aangelegd.

Beiroet, 20 Juni 1887. J. P. v. KASTEREN.

Onze Correspondent Casimir Ubaghs.

Den 17en Februari van dit jaar werd te Brussel opgericht eene *Société Belge de Géologie, de Paléonthologie et d'Hydrologie*, die nu al 256 leden telt, waaronder 154 werkende.

Zoo pas hield zij hare driemaandelijksche vergadering op het stadhuis te Brussel. Na eerst de huishoudelijke zaken der vereeniging te hebben behandeld, begon men met de wetenschappelijke voordrachten. Ze werden waardig geopend door den heer *R. P. Renard*. Daarna werd het woord gevoerd door de heeren *L. Dollo* en *A. Rutot*, en door onzen correspondent den heer *Casimir Ubaghs*, wiens voordracht zal worden opgenomen in de Bulletins de la Société, onder het opschrift van »*Quelques considérations sur le dépôt crétacé de Maestricht dans ses connexions avec les couches dites Maestrichtiennes de Ciply près de Mons*. Dat onderwerp inderdaad boeide aller belangstelling, daar de geologische en paleontologische en stratigraphische kenmerken van beide dépôts meesterlijk werden uiteengezet. Op het einde der vergadering, daartoe aangezocht door eenige leden, die zich met het onderzoek der krijtlagen bij Ciply bezig houden, deed de heer Ubaghs het voorstel om de eerstvolgende excursie der vereeniging te richten naar Maastricht, ten einde er de connexien der Limburgsche Krijtlagen met die van Henegouwen met eigene oogen na te gaan. Onze correspondent verklaarde zich bereid om der vergadering ten geleide te zijn. Dat voorstel werd met algemeene toejuichingen aangenomen. Meer nog, door eenige heeren, die tevens lid zijn van het Anthropologisch Genootschap van Brussel, werd de vraag gesteld of ook de Anthropologische Vereeniging zou mogen deel nemen aan dien allerbelangrijksten tocht naar Maastricht, om gezamenlijk de hoogst merkwaardige ontdekkingen van den heer Ubaghs, en zijne opgravingen van voorhistorische voorwerpen en werkplaatsen te Ryckholt en in het bosch van Sint-Geertruide te bezichtigen. Natuurlijk werd door allen ook dat voorstel met toejuiching aangenomen.

Ook te Luik, voor de *Société Géologique* heeft de heer Ubaghs, den 22sten Juni jl. betrekkelijk zijne jongste opgravingen het woord gevoerd.

Aan hem zal men het nu te danken hebben, dat twee groote wetenschappelijke Genootschappen uit België, in de eerste helft van September, Maastricht en omstreken zullen komen bezoeken. Onze correspondent, wij zijn er zeker van, zal insgelijks bereid gevonden worden zijne edelmoedige diensten aan Noordnederlandsche Vereenigingen te verstrekken. In ons volgend nummer een woord meer over het nu pas verschenen werkje van den heer Ubaghs: »*Les ateliers ou Stations dits préhistoriques de Sainte-Gertrude et Ryckholt.*

De *Patriote* van Brussel, 2 Juli, gewaagt er van als een »*livre intéressant* à tous les titres, même pour ceux qui n'ont sur la géologie et la paléontologie que des connaissances très superficielles.« Ook volgens onzen correspondent zou het in Limburg, tusschen Sint-Geertruide, Eckelrade en Margraten zijn, dat *Ambiorix* aan het hoofd der Eburonen, de romeinsche legermacht, onder bevel van Sabinus en Cotta, vernietigd heeft.

Mededeelingen.

De Kon. Vlaamsche Academie

gaat eindelijk voor goed de hand aan het werk slaan. Volgens *Het Belfort*, zijn de standregelen of wetten gestemd, de commissiën benoemd, de reglementen van inwendig bestuur bepaald, kortom al de voorloopige schikkingen zijn genomen en geregeld.

De eerste maandelijksche bulletijns met de gehouden leesbeurten zijn onder de pers en het jaarboek ligt gereed bij de uitgevers van *Het Belfort*, de HH. *S. Leliaert*, *A. Siffer* & *Cie.*, die tot drukkers der Vlaamsche Academie benoemd zijn. Men wacht slechts voor het uitzenden op de etsen der portretten van den Koning en van de heeren Ministers Beernaert en De Moreau.

De werkzaamheden gaan beginnen met de volgende uitgaven:

Glossarium op »*Der naturen Bloeme*« van Van Maerlant, door Hoogleeraar Roersch.

Glossarium op »*De Spieghel der Wijsheid* of *Leeringen der Zaligheden*« van Jan Praet Van Brugge, uitgave door Bormans voor de Koninklijke Fransche Academie van België, doch onderbroken en onderbleven door het afsterven van Dr. Snellaert. M. Guido Gezelle is er mede belast.

Uitgave van »*De Chyrurgie*« van Jan Yperman, volgens de handschriften uit de hoogeschool van Cambridge, de Burgondische bibliotheek en de bibliotheek der Gentsche Hoogeschool. Hiervan bestaat reeds eene slechte uitgave door Dr. Broeckx. De heeren Gaillard en Gezelle hebben de taak op zich genomen

Uitgave van »*De zevende Blijdschap van Maria*« handschrift der Burgondische bibliotheek, door M. Stallaert.

Hoogleeraars Willems, Frans de Potter en Jan Van Droogenbroeck, onderscheidenlijk Voorzitter, Secretaris en lid der Vlaamsche Academie zijn in de jaarlijksche algem. vergadering van de *Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* te Leiden tot buitenlandsche leden benoemd. Dr. A. Snieders is dezer dagen genaturaliseerd tot Belg.

Van de nagelaten werken van Conscience zullen verschijnen, meldt *Het Belfort*, *De Geschiedenis mijner jeugd*, en *De Duivel van het Slangenbosch*.

Ook te Antwerpen is een Vondelcomiteit gesticht om nevens Amsterdam en Keulen waardig het derde eeuwgetij van Vondel's geboorte te vieren. Men spreekt er van om een marmeren borstbeeld in den Vlaamschen schouwburg te plaatsen, van een optocht en eene letterkundige plechtigheid, van de opvoering van een zijner tooneelspelen en van openbare Vondel-leergangen. Tot Voorzitters zijn benoemd de H.H. *P. Genard* en *F. Gittens*; tot Secretarissen de H.H. *Segers* en *Bouchery*.

Wat er te Amsterdam al geregeld wordt betreffende het Taal- en Letterkundig congres, wijkt meer en meer af van wat eerst werd bericht. Nu zal er niet een stuk van Vondel, maar wel van den Engelschen dichter *Skakespeare* worden opgevoerd.

En toch zal de 300ste verjaardag van Vondel's geboorte, dat durve een ieder verzekeren, zijne viering hebben.

Het 300-jarig geboortefeest van Vondel zal ook te Maastricht worden herdacht. Naast tal van Letterkundige gezelschappen en rederijkers zal de vereeniging *Kunst en Vermaak* aldaar trachten dit feest op luisterrijke wijze mede te vieren.

Ter gelegenheid van de allerprachtigste De Breidel- en De Conincfeesten te Brugge, zal er ook alsdan, den 21en en 22en Augustus een hulde-betooging van Conscience en een Vlaamsche Landdag plaats hebben.

De *Burgersgilde* van Brugge biedt aan haren hoofdman, Dr. Eugeen Van Steenkiste, zijn gesteendrukt portret aan.

De 22e; 23e en 24e zijn er insgelijks aangewezen voor het 3de Congres van Oudheidkunde en Geschiedenis. De *Société d'émulation* is met de regeling belast.

Het tijdschrift *Magasin littéraire et scientifique* van Gent looft de volgende prijzen uit voor werken in het Fransch geschreven:

1o. Voor een verhaal of roman van ongeveer 200 blz. 400 fr.

2o. Voor eene studie op de gezamenlijke werken van een letterkundigen schrijver of eene letterkundige school van onzen tijd, 300 fr.

3o. Voor een tooneelmatig of ander gedicht, 300 fr.

De handschriften met kenspreuk en gesloten naambriefje moeten worden ingezonden vóór 1 Nov. van dit jaar, aan de heeren uitgevers Leliaert & Co. Hoogport, 52 Gent.

Bij dezelfde uitgevers is verschenen, door het *Davidsfonds* uitgegeven, een fraai gedrukt boekje van 92 blz. *Verslag over de feestelijke betooging ter eere van Fr. de Potter* en *H. Claeys op* 22 *Nov.* 1886, door *A. v. Bultynck.*

Men heeft den heer Bultynck tot een verwijt gemaakt, dat hij de rede van pastoor Brouwers niet in haar geheel heeft medegedeeld, wij achten ons verplicht te bekennen, dat de h. Bultynck niet de allerminste schuld heeft: hij deed al het mogelijke; maar Pastoor Brouwers zelf is er nog niet toe kunnen komen om, postfactum, op het papier te brengen wat hij toen der feestvergadering heeft toegesproken.

De Kon. Academie van België heeft den *Castan*prijs toegekend aan het werk *Le livre des bons ouvriers* van *Cambier.*

Uit het fonds De Keyn werd door de Academie een belooning van duizend fr. toegewezen aan elk van de volgende werken: *Gedachten over opvoeding en onderwijs*, door J. Stinissen; *Cours complet de gymnastique éducative*, door Cooverman; *Cours théorique et pratique de grammaire française* door F. Courteois en N. Gillet; *Périnette* door E. Candeze.

De fransche verhandeling van den h. Lonchayr over de houding der Nederlandsche vorsten ten opzichte van het land van Luik in de XVIe eeuw, is met goud bekroond.

Aan de *Commentaire de la loi salique* en andere verhandelingen over rechtskundige en maatschappelijke onderwerpen van de h. J. J. Thonissen is de vijf-jarige prijs van 1882-86 toegekend.

Op de prijsvraag van Koning Leopold voor het beste en bekrooningswaardige werk over de middelen ter verbetering van zeehavens, die aan lage en zandige kusten zijn gelegen, waren 59 werken ingezonden: 28 Engelsche, 15 Fransche, 8 Hoogduitsche, 4 Italiaansche 1 Deensch 1 Zweedsch en slechts 3 Nederlandsche. Werd bekroond met den prijs van vijfentwintigduizend fr. het in het Fransch geschrevene antwoord van den heer G. De Mey, ingenieur van bruggen en wegen te Brugge.

Aan een Hoogduitscher, den h. Anton Stauber, leeraar aan het Kon. Realgymnasium van Augsburg, werd met 6 stemmen tegen 1 de koningsprijs van 25,000 fr. voor het jaar 1885, toegewezen voor het beste werk over wat er toe dient gedaan om de studie der aardrijkskunde bij het volk ingang te doen vinden en het onderwijs er van te ontwikkelen in de onderwijs-gestichten van de verschillende graden.

Inhoud van Tijdschriften.

De Gids. Juli-afl. Figaro I. C. F. Van Duyl — De arbeiders-enquête Dr. J. Zaayer Az. — Vrijheid en hervorm. (Slot). Mr. P. W. A. Cort van der Linden — Een lichtzinnig votum Mr. J. T. Buys. — Uit de taalstudie Dr. J. H. Gallée. — Italiaansch Renaissane Sculptuur, A. Bredius Letterkundige kroniek (Fred. van Eeden, De kleine Johannes. — Julius Vuylsteke. Verzamelde gedichten. — Elize Knuttel—Fabius. Bonte schelpen. — J. Winkler Prins, Liefdes Erinnering.

De Tijdspiegel Juli-aflev. Japansche nalezingen dr. L. Serrurier. — Octrooien A. M. Chenuzet, — Rusland's financiën H. De Jong. — Onze plicht tegenover Suriname. J. Sander. — Mazarin en zijne nichtjes. G. H. Betz. — Wat zij er mee deden. Novelle, V. J. Chr. Gewin. — Uit den vreemde; De paraplui van Barnay. Mevr. Van Westrheene.

Vragen des Tijds Juli-afl. De Dordsche waterwegen, door jhr. C. Bloys van Treslong. — De petroleum-industrie, hare ontwikkeling en hare toekomst II, door dr. A. J. C. Snijders. — Al weer de pharmacie, door F. Plantenga.

Album der Natuur negende afl. Het onderzoek van den bodem der Kara-zee in 1882—83. Dr. Mar. Rüys. Schets der respiratie-theorie. (Vervolg en slot.) Dr. J. J. le Roy, — Jean Baptiste Boussingault. Prof. Hugo de Vries. — Het photographeeren zonder objectief.

Nederland No. 7. De Nederlandsche Letterkunde onder de Bataafsche Republiek. Cd. Busken Huet. — Te Zwak. F. A. Buis. — Kroniek. — Williswinde Louis Couperus.

INHOUD: Op Universiteitsgebied. — Intellectueele Hulde van Engeland: Carmen Belgicum: Breve van Paus Leo. — Nieuwe stichting. — Een juridisch vraagstuk. — Van onzen Corresp. in Klein-Azië: *J. P. Van Kasteren.* — Van onzen Corresp. *Casimir Ubaghs.* — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Serie. Tweede Jaargang, No. 15. 1 Augustus 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar franco p. p. ƒ 3,25: voor het buitenland ƒ 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

31 DECEMBER 1837—1887.

. . . . Celebrate nomen
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . Dicite cantu.
. . . .
Possit o tandem, domitis procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occupet tandem vaga cymba portum,
Sospite cursu.

Het eerste eeuwfeest van den Heiligen Alphonsus.

Alphonsus Maria de Liguori is gestorven den 1en Augustus van het jaar 1787, juist om kwart over twaalf des middags, terwijl het »Engel des Heeren« luidde. Nadat hij voor de laatste maal zijne geliefde Moeder Maria met den Engel gegroet had, en het groote geheim der Verlossing, waarvoor hij zooveel had gewerkt, vereerd had, trad hij de heerlijkheid des Hemels binnen, om daar zijn Verlosser van aanschijn tot aanschijn te aanschouwen en Maria door alle eeuwigheid te verheerlijken. Als dan de 1ste Augustus zal zijn aangebroken, dan ook is de dag gekomen om te jubelen, om God op nieuw te danken, die ons zulk een waarlijk groot man, groot geleerde, en een grooten Heilige gaf, Hem nu juist voor honderd jaren ter kroning riep, Hem door zijn kerk verheerlijkte, aan ons Vaderland de genade schonk van zoo vele zijner volgelingen aan het heil der zielen te zien arbeiden en ons het voorrecht geeft getuige te zijn van het Eerste Eeuwfeest van den grooten volksman.

Wij zouden hem willen beschouwen als dichter, als redenaar, als wijsgeer, als Godgeleerde, als ascetisch schrijver. Hoe kunnen wij dat, zonder al te uitvoerig te worden voor onze plaatsruimte? Als dichter beschikt hij over eene taal zoo zangerig, dat ze in het Hemelrijk der melodieën bij de harpen der Engelen de uitverkorenen Gods mag opvoeren van zaligheid tot zaligheid. Wat hij bezong was geene aardsche liefde, geen sterfelijken gloed, geen voorbijgaande genieting; hij zong de allerhoogste bron en zon van alle zaligen, de liefde; hij zong lierzangen die de Cherubijnen voor Gods troon kunnen herhalen; hij zong de epopeeën der zielen, door Gods Zoon zoo gemind, dat Hij van den troon der Hemelen nederdaalde tot in dit dal van tranen, om die bruiden der genade met hemelschheid te bekleeden en haar een eeuwig bruiloftsfeest voor te bereiden. Tal van dichters, door den geest der wereld gekroond, zijn, in vergelijking met dien Napolitaanschen edelman, voor ons niet meer dan het gekras en gesnork der kikkers onzer sloten, vergeleken bij het tooverend snarenspel van den violoncellist uit Wittem's nabuurschap, den Nederlander door Europa toegejuicht. [1])

Hulde aan Don Alfonso Maria de' Liguori.

DE ROEPING.

Hoe aanlokkelijk schoon blonk de wereld u toe,
In uw jeugd, Don Alfonso Liguori;
Lachend bood zij uw hart, nog zoo argloos te môe,
En de bloem harer liefde én haar glorie.

Voor de rechtbank van Napels, vervuld van uw faam,
Stond de menigt, verbaasd en bewogen,
Als gij 't vlammende zwaard van uw woord, in den naam
Van der zwakkeren recht, hadt getogen.

Maar daar naakte de dag, door den hemel bereid,
Die uw glorie in 't stof zou doen zinken: —
Nogmaals hadt gij geschitterd in 't zeeghaftig pleit;
En gij zweegt, en uw lof ging weer klinken. —

Uw bestrijder rijst op, en één woord, schril en hard,
Geeft uw rede den doodsteek, — geslagen,
Diep verneerd ijlt ge heen, schier in wanhoop verward
Zucht ge: O wereld, thans ken ik uw lagen! —

Wat er woelde in uw ziel, die drie dagen zoo lang,
Die ge slijt, in uw kluize gesloten!
Hoe de wanhoop eens vaders, wiens hoop gij zoo wrang
Hadt verijdeld, uw hart moest doorstooten!

Dan in 't eind zocht ge troost, daar, waar de armôe gepaard
Aan de krankheid, de liefde komt vragen
Om haar heeling, daar kwaamt ge, beklemd en bezwaard,
Om met de armen uw lijden te dragen.

Daar, terwijl gij den kranken hun lafenis biedt,
Aan de sponde huns lijdens gezeten,
En hen troost in hun leed, tracht ge 't folt'rend verdriet,
Dat uw boezem doorknaagt, te vergeten.

Daar, daar wachtte u die God, die uw hart had gewond,
U van eeuwig voor zich had verkoren: —
Wat een gloed u omstraalt! Heel 't gebouw op zijn grond
Schokt en davert; — wat stem doet zich hooren?

O, God spreekt tot uw hart. — Nog weerstaat gij? — Daar gloort
Weer de lichtstraal, weer davert de wone,
Of ze neêrstort in puin, en daar dondert Gods woord:
„Laat deez' aard, geef u over, mijn zone!" —

1) De h. H. Ch. Holman.

Door Gods macht overwonnen, geschokt en verplet,
Spraakt ge sidd'rend: O God! leen mij krachte;
Spreek, wat wilt Gij van mij, 'k heb te lang mij verzet,
Zie nu volg ik, wat lot mij ook wachte.

En geblaakt van dien gloed, die niet schoot van deez' aard,
Spoedt gij heen naar de kerk der Lievrouwe;
Gij ontgespt van uw lend'nen uw adellijk zwaard,
Haar beveelt gij 't, als pand uwer trouwe.

Plechtig zwoert ge der wereld een eeuwig vaarwel,
't Werd gehoord van Gods troon, en 't ontlokte
Den eng'len een juichtoon zoo daavrend en schel,
Dat de hel op haar grondslagen schokte.

Op de blaad'ren des levens, in bliksemend goud,
Schreef Gods hand toen uw naam, en der menigt,
Als de starren ontelbaar, wier eeuwig behoud,
In zijn raad, met uw heil was vereenigd.

De Volksmissionaris.

WITTEM,

Eerste Klooster der Redemptoristen in Nederland.

In 't hartlijk Limburgland, waar Aken naar Maastricht
Langs *Wittem's* heil'gend oord de steenen heirbaan richt,
Waar *Karel* beêvaart ging, waar 't kruis reeds stond te gloren
In de eeuw van d' eersten Paus, is, wie dit schrijft, geboren.

Kon Sint-Mariëngraat mijn wieg met lof bekoren
Van Priesters die door God tot Paters zijn verkoren,
Reeds vroeg, vroeg 'k naar mijn roep: zocht sterkte, troost en licht
Door *Wittem's* schildrend land in 't klooster pas gesticht.

Mijn levenszon ron voort; 'k zag landen en 'k zag volken;
Ik hoorde kunde en kunst haar ideaal vertolken;
Maar nooit heilrijker taal dan *Wittem* over had.

En wat ik sinds ook leerde, in dorp of wereldstad,
Als waar en schoon en goed voor hoofd en hart waardeeren,
Ons Limburg's *Wittem* blijft nog altijd triomfeeren.

Als redenaar

voerde hij het welsprekende woord gedurende meer dan 30 jaren, eerst als advocaat van 17 jaren voor de rechtbank der wereld, daarna als advoaat des Hemels: priester, bisschop, missionaris hielp hij het pleit en den strijd der zielen winnen toen het bedrog en de machten der Hel en hare bondgenooten, de hartstochten der verleidende booze wereld, tegen het voortwoekerend ongeloof en verbloemd zedenbederf. Of hij het ware heil des volks bevorderde? Of hij een volksredenaar was? Welaan, hooren wij dan even én de stem des volks, én de stem van den hoogsten rechter: het volk noemde hem »den grootsten missionaris van het koninkrijk Napels«; en de Paus, Gregorius XVI, zegt ons: »meestal sprak hij van den kansel tot eene samengepakte volksmenigte met zulk een zeggingskracht, dat hij de hardnekkigheid der grootste zondaars overwon; en, wanneer hij de afschuwelijkheid der misdaden, waarin zij gedompeld lagen, afschilderde, wist hij hunne gemoederen met zulke droefheid te doordringen dat zij hunne overvloedige tranen niet meer konden wederhouden en herhaalde malen de kerkgebouwen met geween en geschrei vervulden. (Bulla Canonis § 4).

En dat woord, die uit de slavernij der zonden verlossende welsprekendheid, is met hem niet gestorven, den hemel zij dank! hij heeft gesticht de *Congregatie des Allerheiligsten Verlossers.* »Om aan de meest verwijderde geslachten erfgenamen van zijn heiligen ijver (voor Gods eer en 's menschen vooruitgang en welzijn) te bezorgen, heeft hij eene vergadering van priesters ingesteld, die, zoo zegt Paus Gregorius XVI, door dezelfde liefde ontvlamd, alle moeite en inspanning zouden aanwenden tot bevordering van het heil der zielen.«

En ook wij, en ook geheel Nederland, en alle onze tijdgenooten mochten de waardige zonen van Alphonsus hooren, en de stem van een Nederlander mocht door de Oude en door de Nieuwe Wereld weergalmen, de bewondering der volkeren en, wat hij alleen beoogde, zielen voor den Hemel winnen; onze Pater Bernard blijft eene glorie voor het Katholieke Nederland en voor de over de wereld verspreide Congregatie van den Allerheiligsten Verlosser.

Edoch hier zullen niet wij zelven, maar mannen van groot gezag in Gods Kerk, mannen van groote, algemeene vermaardheid een oogenblik het woord voeren om den held van dezen dag, den Gevierde bij dit eeuwgetij, en belijder met woord en pen, welverdiende hulde te laten brengen; immers heeft hij voor ons allen geschreven.

Kardinaal Villecourt

zegt te recht: »Alphonsus heeft voor geleerden en ongeleerden, voor geestelijken en leeken, voor Bisschoppen, Pastoors en biechtvaders, voor Seminaristen en Kloosterlingen, voor Koningen en onderdanen, voor ketters en ongeloovigen geschreven, de verplichtingen van elken staat aangetoond en aan iedereen de uitnemendste onderwijzingen gegeven.«

Als wijsgeer en Godgeleerde.

Wij hebben hier vooral te beschouwen 's mans *dogmatische* werken en zijne *zedenkundige* werken. Alleen onsterfelijke mannen in de Geschiedenis der Kerk zullen wij hier als medefeestvierders laten optreden, wij beginnen met een zoon der Nederlanden, Generaal der Jezuïeten, Pater Beckx, die ons zegt: wanneer men bedenkt, welk een allervreeselijksten strijd de sluwe vijanden der Kerk ten tijde van den H. Alphonsus tegen het Christendom leverden en zich dan herinnert, met welk een overgrooten schat van gewijde wetenschap de H. Bisschop de Katholieke waarheid heeft verdedigd, de dwalingen der ketters weerlegd, . . . de rechten, de privilegiën van den Heiligen Stoel staande gehouden en beschermd; dan zal niemand kunnen loochenen, dat deze bewonderenswaardige man door Gods alwijze voorzienigheid als een uitstekend leeraar in de Kerk is opgewekt en met *alle soort van geleerdheid* verrijkt. (*Acta Doctoratus*, Suppl. Litt. p. 41.

Door de geschiedenis wordt bewezen hoe Alphonsus was geroepen om het Jansenisme, Gallicanisme, Rigorisme en Philosophisme met hunne gevolgen voor geloof en zeden te bestrijden. Wat al tweespalt afval en verwoesting heeft ook in ons vaderland, althans in Holland en Utrecht, het Jansenisme al niet aangericht? Hadden zelfs de Katholieke wijdelingen, de vijf stellingen van het Jansenisme niet te verzaken en te doemen bijna gelijk ze bij hun doop aan Satan, de wereld en hare pomperijen verzaakten? Welnu, het is Alphonsus, die de vijf stellingen van Jansenius, den grondslag van geheel zijn dwaalleer, heeft wederlegd met

zulk een kracht en duidelijkheid, dat, zooals wij lezen in de *Acta Doctoratus*, Resp. No. 104, »geen enkel schrijver met hem den roem der overwinning deelt.«

Door zijne verklaring der door Christus geopenbaarde waarheid, door zijn systeem over de genade en het gebed, door zijne verdediging van de rechten en privilegiën van den Heiligen Stoel tegen de toen heerschende dwalingen van Gallicanen, Febronianen en Regalisten — nu verdwenen met hunne beschermers, de Koningen van Frankrijk, van Napels, van Spanje,— heeft Alphonsus de bewondering der grootste geleerden afgedwongen. Zijne werken zijn te talrijk dan dat we er hier de titels van zouden kunnen opgeven; wij wijzen slechts op één: *Waarheid des Geloofs*, eene volledige apologie van onzen godsdienst tegen de atheïsten, de materialisten, de deïsten en de ketters. Ook daarover hier slechts drie bevoegde oordeelaars; eerstens de groote Aartsbisschop van Poitiers. Kardinaal Pie: »ik vraag mij zelven af of ooit het Rationalisme meer in zijn wortel is aangetast dan in dit schoone werk, »waarheid des Geloofs«, waarin op zoo logische en zoo zegevierende wijze is aangetoond, dat het de rede zelve is, die ons dringt te gelooven.«

Kardinaal Dechamps.

»In het werk van den Heilige » *De waarheid des geloofs*,« waar hij het *rationalisme* geheel en al van zijn voetstuk werpt (allerduidelijkst aantoonde, dat zelfs de rede verplicht tot gelooven) alsook in zijne overige wijsgeerige werken tegen het *Materialisme*, het *Pantheïsme*, het*Deïsme* en de *sekten*,verneemt men de taal van een geleerde, die de wetenschap tot zulk een hoogen trap bezit, als iemand,die ze zóó machtig is, dat hij ze weet als te herscheppen, om ze daardoor des te toegankelijker te maken voor alle verstanden. Als hij de grootste en diepste vraagstukken behandelt, zooals bijv. over de overeenstemming van geloof en rede, van de genade en de vrijheid, is hij zoodanig meester van zijn onderwerp, dat hij de geleerde formulen der school met eene bewonderenswaardige juistheid vertaalt en alzoo de moeielijkheden onder zijne pen doet verdwijnen, werd zijn meestermanier van behandelen door velen niet genoeg opgemerkt. De dag echter komt, waarop zijne dogmatische werken, dank zij het opperste oordeel des H. Stoels, algemeen zullen aangehaald en gebruikt worden, gelijk dat reeds geschiedt met zijn groot *zedekundig* werk [1].«

Zijn wetenschap is daar meer dan ooit, zooals Kardinaal Dechamps het ons zoo meesterlijk zegt, de wetenschap van den goeden Samaritaan, die olie en wijn in de wonden goot: *Infundens oleum et vinum*, den wijn der eeuwige waarheden, die door de vreeze Gods de zielen uit hare sluimering wekt, de olie der barmhartigheid, die hen vertroost, in hunne harten het berouw binnen voert door de hoop, en nog levendiger hoop door het berouw. Hij had een afschuw van die Jansenistische en strenge leerstellingen, welke den menschen zware lasten opleggen zonder de middelen te geven om ze te dragen; met alle kracht weerlegde hij die leer, volgens welke van hen, die de Sacramenten wilden ontvangen, de volmaaktheid werd gevorderd, welke er slechts de vrucht van moet zijn; hij wilde niet dat men meeningen tot wetten vervormde; hij bracht in herinnering, dat wetten geheel zeker moeten zijn om gewetens te binden; hij leerde, dat men van de menschen in het algemeen slechts de onderhouding moest vorderen der geboden, terwijl hij het overige aanraadde en vooral door het voorbeeld van zijn eigen leven tot de beoefening der hoogste deugden aanspoordde. In één woord, barmhartig met anderen, was hij streng voor zich zelf als ook voor hen, die door hun priesterlijk karakter verplicht waren die *hoogere ziel* te bezitten *animum excelsum*, gelijk Joannes Chrysostomus zegt, d. i. een voortreffelijker leven te leiden dan het gewone der Christenen.« [1])

[1]) Oeuvr. Compl. X. pag. 217, 218.

Derdens. *Pius IX*: »wij vinden er in (in de werken van Alphonsus) samengevat en geordend, wat de theologische wetenschap aangeeft, wat de H. Schriften leeren, wat deze Apostolische Stoel, de Conciliën, de Kerkvaders, de Kerkleeraars altijd hebben gehouden en met de meeste standvastigheid overgeleverd aangaande het Primaatschap.... Daarentegen bevatten zij de allergewichtigste bewijsgronden, waardoor sinds lang de drogredenen weerlegd zijn, welke, onder nieuwe vormen voorgesteld, door vlugschriften en dagbladen onder het volk met zulk eene onbeschaamdheid worden verspreid, alsof het ongehoorde uitvindingen waren der nieuwere wetenschap.« Litterae 5 Jan. 1870).

Vierdens, *Leo XIII*: »Alphonsus, zoo schrijft de Hersteller van Wijsbegeerte en Godgeleerdheid volgens Thomas van Aquino, heeft de monsterachtige dwalingen, waardoor tegenwoordig de grondslagen der godsdienstige en der burgerlijke samenleving geschokt worden, met zulk een diepte en kracht bestreden, dat de meeste der stellingen, die een eeuw later in den »Syllabus« veroordeeld zijn, door zijne geschriften uitdrukkelijk zijn weerlegd.«

Wij mogen dan ook hier herhalen wat de *Acta Doctoratus* getuigen: »Gij zult er (onder de uitmuntende verdedigers des geloofs) aantreffen, die eene bizondere dwaling met meer uitgebreidheid hebben weerlegd, maar gij zult niemand vinden, die geheel het systeem van de dwalingen van zijn tijd met meer volledigheid, meer duidelijkheid en meer kracht heeft bestreden.«

Als Godgeleerde
in zijne zedekundige werken

Om dit punt goed aan te zetten, beginnen wij met de woorden van *Kardinaal Manning*: »Die nauwgezette, voortvarende en alomvattende studie, tot zulk een taak vereischt (als Alphonsus zich oplegde voor zijne *Theologia Moralis*) is in de geschiedenis der Kerk nooit overtroffen«.

Gewis viert vooral dit meesterwerk van Alphonsus een onovertroffen triomf. Hooren wij slechts, kort en bondig het getuigenis van de Hoogleeraren der *Universiteit van Bologna*, zeggende: »De meeningen van Alphonsus worden dermate in alle landen gevolgd, dat er onder de Bisschoppen niemand is, die ze niet begunstigt, onder de bedienaren der Kerk niemand, die ze niet bestudeert, onder de biechtvaders niemand, die ze niet omhelst.«

[1]) O. C. p. 214.

Zedekundige Godgeleerdheid.

Een en zeventig Bisschoppen van Frankrijk, in hun gezamenlijk schrijven, een onsterfelijk document [1]), eene onvergankelijke hulde, spreken als volgt:

»De Jansenisten hadden door hunne giftige, strenge en schismatieke leeringen de studie der zedekundige godgeleerdheid bedorven. Ten gevolge daarvan vonden de geloovigen geen vaders, geen geneesheeren, geen leeraars meer in de Biechtvaders, maar onverbiddelijke eischers en beulen, die hen de bronnen des levens en der eeuwige zaligheid dermate deden verafschuwen, dat zij ze verlieten en in de afgronden der wanhoop vervielen. De Jansenisten achtten het onmogelijk, dat een eenig man, hoe geleerd hij ook ware, het zou bestaan aan die zielenmoordende en sinds zoo geruimen tijd reeds algemeen verspreide leeringen den oorlog te verklaren. Doch Alphonsus, gloeiend van het vuur der goddelijke liefde, beweende niet slechts met bitterheid den ondergang der zielen, genas niet slechts hare wonden en kwalen zoowel in den biechtstoel als tijdens de H. Missiën; maar benuttigde zijn verheven geest en de zelden geëvenaarde kracht van het genie en gaf, na een onvermoeiden arbeid van vele jaren, het groote werk zijner *Zedekundige Godgeleerdheid* in het licht, *dat als een zon aan het uitspansel der Kerk schittert*. Dit werk werd overal met toejuichingen door de ware Katholieken ontvangen, en op heel bijzondere wijzen door de Pausen zelven geprezen. De verschijning van dit boek was voor de Jansenisten als een bliksemslag en bracht hun den doodsteek toe...... Die schriften van Alphonsus, met de goedkeuring van den Apostolischen Stoel vereerd, hebben de barmhartigheid, de goedertierenheid en de zachtmoedigheid van het Hart van Jezus in de biechtstoelen weder ingevoerd. De bedienaars van het heiligdom hebben zijne werken dag en nacht in handen, en vinden daarin kostbare regelen, even veilig voor hen zelven als heilzaam voor anderen.«

Als ascetisch schrijver.

De dichter van de *Harmonies réligieuses* en van de *Méditations poétiques*, *Alphonse de Lamartine* zegt te recht in zijn »Cours de littérature, XII Entretien:« »toute poésie qui ne se résume pas en philosophie, n'est qu'un hochet, toute philosophie qui ne se transforne pas en sainteté n'est qu'un sophisme, welnu bij onzen hier gevierden Alphonsus was alles heiligheid én de poëzie, én de wijsbegeerte, én de Godgeleerdheid. De lier, zouden wij zeggen met *Mossen Jacinto Verdaguer*, in zijn pas verschenen bundel: *Lo Somni de Sant Joan:* »la lira que punteja es un Cor flamejant d'amor divi« de lier waaraan hij zijne zangen laat ontstroomen, is een hart brandend van liefde tot God.«

Over alles wat Alphonsus Maria schreef, zweeft die geest van hoogste philosophie, die alles waardeert en regelt *propter finem*, en ten doel heeft en nastreeft het opperste doel van alle wijsheid en wijsheidsbegeerte, namelijk de eer en de liefde Gods, en het welzijn van mensch en maatschappij en zulks wil omdat God het wil en bevolen heeft. Bij Alphonsus Maria werd alle wetenschap ook heiligheid. De aanhef der Bulle tot Heiligverklaring begint dan ook met de woorden »*Sanctitas et doctrina*,«, Heiligheid en leering. *De Volksmissionaris*, het hoog te waardeeren Godsdienstig Maandschrift, door Paters Redemptoristen geschreven in den geest van den Heiligen Alphonsus, kan met waarheid verklaren, de Geest Gods bezielde Alphonsus bij alles wat hij schreef.... deze geest Gods maakte zijn geheele wetenschap geestelijk en bovenzinnelijk, de ware zielenijver was haar beginsel, haar kenmerk de godsvrucht. Alphonsus bidt in al zijne boeken en leert bidden, haar doel is de glorie van God en de zaligheidder zielen.«

Insgelijks getuigde *Kardinaal Villecourt* in zijn »*Vie et Institut de S. Alphonse*, IV, p. 521:« het kan niet anders of zulk eene uitgebreide en diepe geleerdheid, gepaard aan eene zoo uitstekende heiligheid, moest voor Alphonsus de bewondering .... van geheel de Katholieke wereld verwerven? Schier ontelbaar zijn dan ook de uitstekende Katholieken die niet aarzelden het gevoelen uit te spreken, dat de ascetische werken van den Heiligen Alphonsus eene der voornaamste oorzaken geweest zijn van de herleving van den geest van godsvrucht en liefde, die in onze eeuw zoo vele wonderen en stichtingen en instellingen van Katholieke heldhaftige toewijding deed ontstaan, deed groeien en bloeien in alle landen der wereld. Ook in ons land, welke Katholiek kent niet evenals de *Navolging van Christus* van Thomas á Kempis, zoo ook de »*Bezoeken bij het H. Sacrament*« van Alphonsus de Liguorio [1]), zoo ook zijne »*Heerlijkheden van Maria*,« zijn »*Beoefening der liefde tot Jesus Christus*«, »*Meditaties over de Kindsheid, het Lijden en de Liefde van Jesus*«, enz.

Eindigen wij hier met eene uitspraak van het hoogste gezag:

Paus Leo XIII, in zijn *Breve* aan de Eerw. Paters Redemptoristen *Joseph Dujardin* en *Jules Jugnes*, getuigt ons dat de Heilige Alphonsus de flauw en koud wordende liefde door zijne talrijke en geleerde ascetische verklaringen en voorlichtingen weer wist op te wekken, te voeden, te doen ontvlammen, en vooral tot onzen heer Jesus Christus en *ejusque dulcissimam Matrem, quorum amore, miro rum fidelium profectu rigentia quoque corda succendit.*

En om nu onze nederige hulde aan den Leeraar onzer eeuw bij dit eerste eeuwfeest goed te eindigen, zij het ons geoorloofd als in huldestoet, even als te Rome bij het XVIIIe. eeuwfeest van den Marteldood der Apostelen Petrus en Paulus, toen tot Pius IX, onsterfelijker gedachtenis, het verzoek werd gericht, Alphonsus de' Liguori te willen opnemen onder de schitterende schare der Kerkleeraars, hier te laten optreden:

De HH. Pastoors der stad Napels,
3 Napolitaansche Vereenigingen van Missionarissen,
4 godgeleerde Faculteiten,
15 Kapittels uit de beide Siciliën,
25 generale Oversten van Orden,
544 Bisschoppen,

[1]) Act. Doct. Lip. Sup. p. II. Summ. p. 6.

[1]) Alreeds in 1792, slechts 5 jaren na den dood van Alphonsus, verscheen in ons land de 5e druk der *„Bezoekingen voor alle de dagen des maends van het Allerheyligste Sacr. des autaers en van d' alderheyligste maegd Maria*, opgesteld door den doorluchtigsten heer Alphonsus Liguori, Bisschop van St. Agatha in 't rijk van Napels en groot Rector der congregatie van den Zaligmaker, 5de Druk. Men vindt ze te koop tot 's Bosch by Joannes Coppens 1792.

135 Aartsbisschoppen.
10 Patriarchen en
39 Kardinalen.

Wat zij vroegen, werd in de weegschaal des Geloofs, der wetenschap en der Heiligheid gewikt en gewogen; aan de strengste kritiek getoetst en naar waarde beoordeeld, en de Heilige Alphonsus werd door den Stedehouder van Jesus Christus, Paus Pius IX, verheven tot Leeraar der Kerk. En Pius' Opvolger, Paus Leo XIII — dien God nog lange beware! — hoorden wij hem niet in het tweede jaar van zijn Pontificaat, zijn *Breve* aan de genoemde fransche vertalers van de dogmatische en de ascetische werken van den H. Alphonsus, beginnen, gelijk wij gaan sluiten, met lofspraak en heilwensch:

Licet universum iam orbem pervaserint, non sine amplissimo christianæ rei emolumento, scripta Sancti Doctoris Alphonsi Mariæ de Liguorio, Dilecti Filii, ea tamen magis adhuc magisque vulgari desiderandum est et ad manus omnium traduci:«

Reeds zijn de geschriften van den Heiligen Leeraar Alphonsus Maria de geheele wereld door verspreid, tot allergrootst voordeel der Christenzaak, en nog zij de heilwensch uitgesproken, dat die werken in alle talen vertolkt en onder alle volkeren meer en altijd meer verbreid en verspreid mogen worden.

Zoo zij het, niet alleen wat betreft de geschriften van den Heiligen Ordestichter, maar zoo zij het ook met zijne waardige zonen, die leden zijner Congregatie. Dat die Congregatie steeds groeie en bloeie.

Sanctitate et doctrina.

»O uitmuntend Kerkleeraar,
Licht der Heilige Kerk,
Gelukzalige Alphonsus Maria,
Minnaar der Goddelijke Wet,
Bid voor ons den zone Gods.

J. W. Brouwers.

Leven van den Heiligen Alphonsus Maria de' Liguori.

Van den Napelschen edelman ons zoo dierbaar, eerst als advocaat, later als Priester, Bisschop, Ordestichter, Heilige, als man van het woord en man van de pen, geleerde, redenaar, dichter, van Alphonsus Maria de'Liguori hooren wij zoo gaarne, en hoe meer, hoe liever 's Mans levensbeschrijving in Nederlandsche tale, verscheen het eerst in het Vlaamsch, vertaald uit het Italiaansch, te Sint-Truyden, in 1823. In 1856 verscheen het »Leven van den H. Alphonsus Maria, door A. Bossers; in 1878, het Leven van den H. Alph. Maria, door een Redemptorist.

In dit jaar kwam reeds van de pers, te Luik, bij Dessain, eene hoog te waardeeren vertaling van Pater Henri Saintrain's werk: *Vie de St. Alphonse-Marie de Liguori*, geschreven in 1879. Die vertaling is gemaakt door Pater Fr. Xav. de Ruyk. Alle levensbeschrijvingen, in andere talen geschreven, hier aan te wijzen, ligt buiten ons bestek. Er gaat thans een ander »Leven van den heiligen belijder, Bisschop, Kerkleeraar en stichter van de Congregatie des Allerheiligsten Verlossers« in onze moedertaal verschijnen te Amsterdam, en dát werk, ons reeds bekend, wilden wij als eene aanstaande verrijking onzer letteren in dit bescheiden feestnummer aankondigen. Die levensbeschrijving zal zijn bewerkt door Pater *K. M. A. L. Wulfingh*, naar de laatst ontdekte bescheiden. Dit laatste zegt veel. Immers is het »eerst in de laatste jaren, dat men tot ontdekking gekomen is van talrijke en zekere bronnen, waardoor het mogelijk werd vele twijfels op te lossen, vele leemten aan te vullen en ingeslopen onjuistheden te verbeteren. Talrijke brieven, aanteekeningen en berichten, eigenhandig door den Heilige geschreven, brieven van verschillende aanzienlijke personen tot den Heilige gericht, werpen als een geheel nieuw licht op het leven van den Man Gods. Doch slechts één enkel schrijver kon tot hiertoe daarvan gebruik maken, de Zeereerw. Pater *Carl Dilgskron*, Consultor van den Hoogw. P. Generaal te Rome. Hij heeft het leven van den H. Stichter, naar die laatste bescheiden, met alle zorg bearbeid. [1]) Het is naar dat werk vooral, dat de Oud-Professor, *K. Wulfingh* dit leven van den grooten man, den jongsten Kerkleeraar, wil bearbeiden. Wij wenschen dit werk de grootste ondersteuning toe; de held en de schrijver ervan verdienen zulks in de hoogste mate.

J. W. Br.

Mogen wij den hooggeachten schrijver eene bedenking onderwerpen, dan zeggen wij: laat hier, even als in Duitschland op het groote werk van P. Dilgskron, ook een meer beknopte levensbeschrijving volgen, als nu wordt gegeven door *P. Schepers* en slechts 160 blz. beslaat.

Garcia Moreno, *Président de l'Equateur, vengeur et martyr du Droit chrétien*, par le *R. P. A. Berthe*, de la congrégation du *T. S. Rédempteur*. Paris, Rettaux-Bray, 1887. Un vol. de 812 p. in 16o.

Zelden is er een werk verschenen waarvan met meer waarheid dan van het pas genoemde mag gezegd worden, dat het aan zijn held niet slechts één monument opricht in het land, in de stad, op het veld waar die held zijn schoonste overwinningen behaalde, maar ook een monument van bewondering en liefdevolle hoogachting in elk hart welks helder hoofd zich verlustigt en versterkt aan dit boekwerk, aan dat toonbeeld voor de toekomstige geslachten,dat men Garcia Moreno noemt.

Die Christen Staatsman is gevallen onder het moordstaal van de Vrijmetselarij, zoodat de titel van het alom te verspreiden werk te recht zijn held kenmerkt als »*vengeur et martyr du droit chrétien*. In een volgend nommer zullen wij dit boek nader ontleden en vooral aantoonen wat Garcia Monero heeft gedaan voor school en wetenschap.

J. W. Br.

The legendary History of the Cross. *A Series of Sixty-four woodcuts from a Dutch book published by Veldener*, A. D. 1483. *With an introduction written and illustrated by John Ashton, and a Preface by S. Baring Gould, M. A. London. Fisher Unwin* 1887. Prijs: 10 sh. 6 p.

Reeds bij het zien van den band van dit boek, ver-

[1]) Leben des Heiligen Bischofs und Kirchenlehrers Alphonsus Maria de Liguori, von P. Carl Dilgskron, C. SS. R. Regensburg, Druck und Verlag Von Friedrich Pustet 1887.

moedt men een merkwaardig werk voor zich te hebben; en het uiterlijk bedriegt hier niet. Menig uitgever volgt in onzen tijd al te dikwijls de mode om geheel nieuwerwetsche boeken, naar modellen uit de 13e of 14e eeuw te drukken en te binden. Hiervoor valt niet altijd een gegronde reden aan te geven. Maar voor dit boek is een zoodanige uitvoering zeer geëigend: hier zijn perkamenten omslag, koperen sloten, en eigenaardige prentjes op hun plaats. Men kan hier toch kennis maken met de vertaling van een gedeelte der *Legenda Aurea* van den Genueeschen Aartsbisschop Jacobus de Voragine, die in 1298 overleed: het uiterlijk stemt dus met den inhoud overeen. De uitgever heeft bepaaldelijk dat gedeelte gekozen, waarin het ontstaan en de lotgevallen verhaald worden van den boom waaruit het H. Kruis vervaardigd werd: de lezer wordt daar teruggevoerd tot die tijden, waarin het licht der geschiedenis niet meer kan doordringen en slechts de dwaallichtjes van overlevering en legende hun lieflijken en verlokkenden glans verspreiden. Deze verhalen zijn aantrekkelijk door eenvoud en hooge godsvrucht: een klein voorbeeld slechts. Aan Seth zou door den Cherub, den Paradijswachter, nog vergund zijn geworden, om voor het laatst een blik in dien lusthof te slaan; daar zag hij een hoogen, dorren boom, den Boom des Levens, en in de takken lag een kind. De Cherub deelt Seth mede hoe dat kind zijn bloed zal storten aan het kruishout, dat zal groeien uit drie pitten van den appel, die de aanleiding was tot Adams overtreding. Seth ontvangt die drie pitten en, als Adam overleden is, legt hij dat zaad voor den kruisboom onder diens tong en begraaft het met hem. Daaruit ontsproten drie steeds groene stammen, die Mozes vond en medenam in de woestijn; David bracht ze naar Jerusalem, waar zij tot één boom samengroeiden. Salomon liet dien stam, in goud gevat, boven de tempel-poort plaatsen en eindelijk werd juist dat hout voor Christus' Kruis uitgekozen. Dit is in koude, korte trekken, een schets van de vrome en verhevene mystieke legende, die bovengenoemd werk te genieten geeft. De hier afgedrukte text is genomen, in uittreksels, naar een vertaling der Legenda Aurea, door Caxton gedrukt en uitgegeven in de kloosters van Westminster.

Gelijk bekend is, bezit ook onze letterkunde een keurige middeleeuwsche bewerking van de kruislegende, in het *Boec van den Houte*, dat vroeger ten onrechte aan Jacob van Maerlant, een tijdgenoot van de Voragine, werd toegeschreven.

Behalve door de reproductie der 15e eeuwsche houtsneden uit de »*Histoire Sanctae Crucis*«, gedrukt te Culenborch bij Jan Veldener, wordt dit werk nog opgeluisterd door afbeeldingen van de fresco's, die eenmaal de kapel van het H. Kruis-Gilde te Stratford sierden.

Doch het is niet slechts alles legende wat de schrijver ons mededeelt; eenige der wetenswaardige bijzonderheden uit de werkelijkheid, die het boek tevens bevat, mogen hier nog volgen.

Rohault de Fleury heeft de meest nauwkeurige onderzoekingen ingesteld naar de Relikwieën van het H. Kruishout. Hij vond, door microscopisch onderzoek van verschillende deeltjes, dat het Kruis van een pijnboom vervaardigd was. Dit hout ten grondslag nemende en uit den mogelijken omvang van het kruis, leidt hij het gewicht af op 100 kilogram, en naar de gewone dichtheid van den pijnboom, neemt hij aan, dat dit een inhoudsmaat zou geven van 178 millioen cub. millimeters. Vervolgens beschrijft hij al de bekende overblijfselen van het H. Kruis in Europa, te Jerusalem, op den berg Athos enz. met hun grootte, en bijeengenomen meten zij slechts: 3,941,975 cub. millimeters. Hieruit zou dus volgen dat er slechts een zeer klein gedeelte van het H. Kruis overgebleven is. Toch komt het mij voor dat de schrijver eenige belangrijke partikels niet vermeld, noch in rekening gebracht heeft. In alle geval is het duidelijk dat de bewering van sommige spotters, als zouden de verschillende relikwieën de grootte van het geheele kruis verre overtreffen, onjuist is.

Eigenaardig zijn de mededeelingen over de kruisnagels: zij hebben, volgens den schrijver, een moeilijk te verklaren geschiedenis: »no less than twenty-nine towns claiming the possession of thirty-two nails!«— Hieraan geeft Mr. Asthon echter deze verklaring: dat in elk dier nagels zeker een gedeelte der ware nagels zal zijn opgenomen. — Men kan dus beoordeelen, dat wij hier te doen hebben met een boek, dat in alle opzichten belangrijk is.

Amsterdam. J. F. M. STERCK.

Second Cartulaire de Gand receuilli *par Fr. De Potter*. Boekdeel groot in 8o, bl. 420. prijs 5 frs, verkrijgbaar bij *S. Leliaert. A. Siffer*, Gent.

De echtste en de zuiverste en beste bron, waaraan men de kennis der geschiedenis kan putten, is wel zonder tegenspraak de studie der oorspronkelijke stukken en bescheiden, welke in den loop der eeuwen aan de voornaamste gebeurtenissen hun ontstaan te danken hadden. Wie met een waren zucht naar de waarheid bezield, zonder vooroordeel en geheel en gansch onpartijdig, zooals het een geschiedvorscher, dien naam waardig, betaamt, deze beoefent, mag er staat op maken, dat hij vroeg of laat — althans zoo hij bij even gemelde hoedanigheden, die eener goede, gezonde eerlijke oordeelkunde weet te voegen, geheel of gedeeltelijk in het bezit der geschiedkundige waarheid zal komen. Onwraakbare getuigen daarvan zijn al de geschiedschrijvers van naam onzer eeuw, b. v. om slechts enkele te noemen: Groen van Pinsteren, Dr. Fruin, Dr. W. J. F. Nuijens in Noord-Nederland; Reiffenberg, Gachard, Borgnet, Poullet, Kervijn de Lettenhove enz. enz. in Zuid-Nederland, die allen, onder opzicht van geschiedenis, groote en onschatbare diensten aan de wetenschap hebben bewezen.

Hoe meer dus het stof der archieven wordt omgewoeld en hoe talrijker de oorkonden, aan deze ontwoekerd, worden in 't licht gezonden, hoe beter en hoe sneller de geschiedkunde zal vooruitgaan.

Om die reden dan ook zullen alle ware liefhebbers der geschiedkundige waarheid met genoegen, ja en met dankbaarheid dezen nieuwen bundel, van den Gentschen Akademicus begroeten. Immers al wie den heer Fr. De Potter, oud archivaris der stad Gent kent, vooral al wie ooit zijne zoo talrijke als

kostbare geschriften — b. v. zijne *geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen* (32 deelen), zijne *Geschiedenis van Kortrijk* (4 deelen) zijne *Geschiedenis van Jakoba van Beijeren.*, zijne *Geschiedenis van den Boerenstand*, zijne *Geschiedenis van het Schependom in de Belgische gewesten*, zijne *Geschiedenis van Gent van de vroegste tijden tot heden*, (7 deelen) enz. enz. [1]) leerde kennen, weet, dat ieder nieuw werk van zijne onvermoeibre pen, gelijk de *Wetenschappelijke Nederlander* een tweetal jaren geleden zeide, »telkens eene verrijking is en« een nieuwe luister onzer letteren«.

Overigens, ziehier, in 't kort, den inhoud van zijn werk, dat niet minder dan twee honderd, alle onuitgegeven en op de oorkonden of de beste copieën ervan afgeschreven stukken bevat. Men kan het in zeven hoofdstukken verdeelen.

Het eerste geeft een aantal stukken en verdragen in de laatste helft der XIIe eeuw en in de XIIIe gesloten voor de schepenen der stad Gent en van verschillende heerlijkheden in dat stadsgebied gelegen. Het is vooral belangrijk om de oude topographie tevens als om de toenmalige familiën van Gent en omstreken te leeren kennen. Het houdt meteen veel wetenswaardig in voor de Nederlandsche taalvorschers, die er woorden en spraakkundige vormen in zullen vinden, welke onder alle opzichten verdienen in eere en opnieuw in omloop gebracht te worden.

Het tweede bevat verschillende reglementen en andere bescheiden over de godshuizen, het Kapittel van St. Pharaildis en andere godsdienstige instellingen;

Het derde: een aanzienlijk getal stukken betrekkelijk de wevers en de vollers, de twee belangrijkste neeringen van Gent in de XIVe eeuw;

Het vierde: 1o een verslag van den Inquisitor Titelmans en twee of drie akten van de schepenbank hiermede in verband; 2o de opprijsstelling van het hoofd der bisschoppen van IJperen en Brugge, en van den heer de »Charpaigny,« door Hembijze en Rijhove in 1579 (16 Juni); 3o een bandekreet van den 28sten Februari 1580, waardoor al de Pastoors en nog ettelijke andere personen uit de stad gejaagd werden, 4o. de briefwisseling van een der heeren in 1578 door Hembijze en Rijhove in de gevangenis opgesloten. met een anderen politieken persoon, om de stad tot den vrede met Parma over te halen;

Het vijfde: eenen hoop brieven over het geschil gerezen in 1611 tusschen de abdij van Sint Peter te Gent en den beroemden Nederlandschen dichter, Jacob Cats, betrekkelijk zekere ingepolderde landerijen en de tienden in Zeeland;

Het zesde: een aantal stukken rakende het openbaar onderwijs, den handel en de nijverheid;

Eindelijk het zevende: een klein grafschriftboekje, geschreven in de XVIe eeuw door Joost Borluut, heer van Schoonhove.

Het spijt ons, dat noch plaats noch tijd ons veroorlooven een weinig breedvoeriger over dit *Tweede oorkondenboek* van den heer Fr. De Potter te kunnen uitweiden. Zooveel belangrijke en zulke gewichtige stukken toch houdt het in, zoo voor de geschiedenis van Gent in 't bijzonder als voor die der Nederlanden in 't algemeen, dat het in de hoogste mate onze belangstelling, onze volle aandacht verdient. Gelukkig is de prijs waarvoor de firma S. Leliaert, A. Siffer van Gent het te koop stelt, zeer gering.

Grobbendonk. P. J. Goetschalckx.

(1) Het getal letter- en geschiedkundige werken van den heer Fr. de Potter bedraagt reeds over de honderd. Voor verschillende werd hij door onze koninklijke Academie bekroond.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Kunst und Kunstgewerbe im Stifte St. Florian von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwarth. Von *Albin Czerny*. [1].

Beroemd, al voor vele eeuwen, was het aloude stift van Sint Florian, in Oberösterreich. Eindelijk in onze dagen heeft het zijn waardigen geschiedschrijver gevonden in den Bibliothecaris en Koorheer Albin Czerny, die zich al een naam verworven had door zijne talrijke geschriften over cultuurgeschiedenis van zijn geboorteland. Zijne vroegere bijdragen dienden vooraf tot toelichting der maatschappelijke, staathuishoudkundige en politieke toestanden; dit zijn nu verscheuen werk van 317 blz. heeft zich tot taak gekozen, ons te toonen uit de archiefbronnen, berichten, notitiën, rekeningen enz., wat het sticht al gedaan heeft op kunstgebied voor schilder- en voor beeldhouwkunst, voor Muziek, Orgelbouw, enz., sinds het door de Reguliere Koorheeren werd betrokken.

Een boek als dit, waarin ons uit de echte oorkonden wordt nagewezen hoe de ontwikkeling en de hoogere »Bildungsgeschichte« van eeuw tot eeuw voortschrijden, is altijd belangwaardig, en inzonderheid is dit werk rijk aan bijzonderheden hoog te waardeeren niet alleen voor de kunst, maar ook voor de taalstudie en voor de zeden. Overeenkomstig de tijdsorde volgen elkander de vijf afdeelingen des werks:

1e. tijdvak. De voorgeschiedenis en lotgevallen van Sint-Florian tot aan de invoering der Regl. Koorheeren door Bisschop Altmann, den grooten hersteller van de Passauer Diocees, in 1071.

2e. tijkvak Het Romaansche (blz. 23—34),

3e. » Het Gothische (blz. 35—79),

4e. » der Hervorming en der Restauratie tot Keizer Leopold I,

5e. » Van Leopold I. tot op onze dagen.

Het sticht bezit nog uit het Romaansche tijdvak, XI en XIIe eeuw, niet minder dan tien codices met kunstrijk versierde Initialen en Miniaturen. Bijzonder valt hier de aandacht op een perkamenten Bijbelcodex van het einde der elfde eeuw, moeielijk door één man te dragen, waar men merkwaardige miniaturen, zoo groot als het blad zelf, aantreft. De andere 551 codices met miniaturen enz. hooren tot lateren tijd. In het Gothische tijdvak, nadat de oude Basilica door een brand was omgekomen, in het jaar 1235, werd er een nieuwe Stichtskerk gebouwd in gothischen stijl. Het koor was was klaar en werd in gebruik genomen in 1279, maar de inwijding der geheele kerk had slechts plaats in 1291, den 15 Juni.

Het vierde tijdvak, de Reformatie en de Restauratie tot aan Leopold I bevattend, was al zeer ongelukkig voor de Kunst en hare werken, ja vernielend voor de duizenderlei voorwerpen van wat de Duitschers noemen »Kleinkunst». Immers werd er onder Ferdinand I herhaalde malen afleveringen van kerk-

zilver gevorderd, dat wil zeggen, dat van kerken en kloosters niet slechts geëischt werd klinkende munt, maar ook de gouden en zilveren voorwerpen, die tot kerkelijk en wereldlijk gebruik dienden in kerk of klooster. Zoo gingen ontelbare kunstvoorwerpen verloren in de treurige jaren van 1526 en volgende. Van al die gewrochten der plastische kleinkunst in metaal, die ons in de oude inventarissen en in de rekeningen vermeld staan, zijn slechts, door verschillende toevallen, een paar pokalen over gebleven. Een er van, in zilver, stelt in schoon gedreven werk voor den verkoop van Jozef door zijne broeders aan Egyptische kooplieden. De Turken en de Hervorming hadden de bouwlust in Oostenrijk voor anderhalve eeuw doen vergaan. De herleving begon weer in de tweede helft der XVIIe eeuw, als met lang tegengehouden krachten: in Boven-Oostenrijk werden schier alle stichten of stichtkerken verbouwd of vergroot of verfraaid. Zoo werd ook het sticht en de kerk van St.-Florian omgebouwd en nieuw gebouwd door den Milaner Carlo Antonio Carlone, een leerling en volgeling van Bernini. De geschiedenis van dezen opbouw en de beschrijving van de versieringen nemen een groote ruimte van de vijfde afdeeling in. Aan deze afdeeling is nog toegevoegd een klein overzicht der beoefening van de toonkunst en van den orgelbouw. Nog is er een aanhangsel dat van velerhande belang is, dewijl het handelt over den reliquiënschat, de wapenkamer (aangelegd in 1483), de Prelatuur voor driehonderd jaren, volgens den handschriftelijken inventaris (van 1612,), als ook over het cabinet van oudheden, beeldhouwwerk en kopersteekkunst, waaraan het sticht bijzondere zorge wijdde.

Wie van volkscultuur wil spreken, ga nu eens na of stichten als Sint-Florian geen brandpunten van beschaving en hoogere ontwikkeling waren?

J. W. Br.

Les leçons d'anatomie et les peintures hollandaises *aux XVIe et XVIIe siècle.*

Een werk dat ons land een bijzonder belang moet inboezemen is dat van Dr. *Paul Triaire*, verschenen te Parijs, Maison Quantin, »*Les Leçons d'anatomie et les peintures hollandaises aux XVIe et XVII siècles* avec deux eaux fortes. Prix: 3 fr. 50. Ouvrage d'amateur.

Niet slechts Rembrandt hebben wij hier, ook *Mirevelt*, *Troost*, *Kayser*, *Thomas*, *Quinckardt*, *Regters*, en *Pietersen* met zijn doek van 28 personen.

»Ce petit volume original entrera dans les bibliothèques par le double droit de l'art et de la science,» zegt Le Journal, de Beaux-Arts.

Christelijke Kapitalisten-Maatschappijen.

Wij ontvingen pas en lazen terstond een brochuurtje van 40 blz. waarvan de tweede uitgave is verschenen te Mechelen bij R. Van Velsen, en voor den geringen prijs van vijf centen verkrijgbaar is. Titel en inhoud ervan is:

Het Katholiek en het liberaal Socialismus.

De schrijver ervan noemt zich »een Vlaamschen volksvriend, en is het inderdaad, is het met eere, ter ware bevordering van het welzijn des volks. Hij is *Vlaamsch* en zegt te recht op blz. 4: »Het is ook een groot ongeluk voor Vlaamsch België dat vele rijken de schoone taal van 't volk, de moedertaal verloochenen en hunne kinderen opvoeden alsof zij nooit met het volk in betrekking moesten komen. Hoe willen zij de achting en de liefde van het volk winnen, indien zij er zelfs niet kunnen mede spreken om zijn lijden te vernemen en door troostende woorden een heilzamen balsem op doorwonde harten, te storten?« Hij is volkomen Vlaamsch, dat wil dus zeggen, ook oprecht Katholiek; en dit is juist de waarborg, dat zijne beginselen van heiling en genezing voor de reeds met liberaal socialismus besmetten, van vrijwaring voor de bedreigden, de ware beginselen zijn, ja de eenige welke de tegenwoordige maatschappij nog kunnen redden. Die beginselen zet hij duidelijk uiteen. En welke hulpmiddelen wijst hij aan? De verspreiding en de naleving dier beginselen, én het stichten van Maatschappijen of Bonden van Christen eigenaars.

Hij wijst op Frankrijk en op de »*Société des propriétaires chrétiens sous le patronage des* ss. Rémi et Michel.«

Dat nooit volprezen werk der »*Propriétaires chrétiens* werd in Frankrijk gesticht door den Graaf *A. de Caulaincourt*;

den Eerw. *P. Marguigny*,

en M. *Blanc de Saint-Bonnet.*

Het orgaan dezer stichting heet: *Le propriétaire chrétien*, verschijnt viermaal in het jaar en heeft tot redacteur niemand minder dan Mijnheer de graaf Yvert, Paris, rue de Verneuil.

Mededeelingen.

Onder de feestuitgaven, welke verschijnen zullen bij gelegenheid van het jubilé van Z. H. Leo XIII, behoort ook het werk de Katholieke pers in Nederland 1853—1887, door den heer Gomarius Mes te Wijchen, dat reeds zoover gereed is, dat er nog slechts de laatste hand aan behoeft gelegd te worden. De schrijver wil er ook in opnemen een lijst van Katholieke bladen, die sedert 1853 zijn verschenen, nog verschijnen, of reeds hebben opgehouden te bestaan.

Volgens mededeeling van prof. Landois op de jongste vergadering der *geschiedkundige vereeniging van Westphalen en de Rhijn-provincie* zijn er graven van oude Saxers bij Rhuern, Sendenhorst en Borghorst teruggevonden. Men heeft er drie stammen van eikenboomen opgegraven, die uitgehold den ouden Germanen tot doodkist dienden.

De geraamten, die ze omsloten hielden, waren van buitengewoon reusachtige mannen. Een der drie geraamten heeft drie sabelhouwen op den schedel en drie gekneusde ribben. Prof Landois gelooft, dat deze geraamten 't stoffelijk overschot zijn van oude Saxers uit de tijden van Karel den Groote.

Inhoud. Hulde aan Don Alfonso Maria de Liguori, door *J. W. Brouwers*. — Leven van den heiligen Alphonsus Maria de Liguori, door *K. Wulfingh*. — Garcia Moreno, door *Berthe*. — Veldener, the legendary history of the Cross, door *J. F. M. Sterck*. — De Potter, second cartulaire de Gand, door *P. J. Goetschalckx*. — Kunstgeschiedenis. Czerny, Kunst und Kunstgewerbe, door *J. W. Br.* — Les leçons d'anatomie et les peintures hollandaises aux XVIe et XVIIe siècle. — Christelijke Kapitalisten-Maatschappijen. — Mededeelingen.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Janstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Serie. Tweede Jaargang, No. 16. 15 Augustus 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. ƒ 3,25: voor het buitenland ƒ 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

31 DECEMBER 1837—1887.

. . . . Celebrate nomen
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . Dicite cantu.
. . . .
Possit o tandem, domitis procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occupet tandem vaga cymba portum,
Sospite cursu.

Op universiteitsgebied.

Aan de universiteit te Freiburg (Baden) is bevorderd tot doctor in de geneeskunde de heer D. M. Edauw, arts, geboren te Amsterdam, met academisch proefschrift, getiteld: *Ueber die chirurgische Behandlung der Perforativ-peritonitio.*

Groot-Brittanje's Jubilee-offers voor den Paus.

Comitée.

Aan het hoofd van het Comitée staan vermeld:
de Cardinaal Aartsbisschop van Westminster,
de Bisschoppen van de Engelsche Provincie,
de Aartsbisschoppen van Edinburg en van Glasgow,
de Bisschoppen van de Schotsche Provincie,
de Z. E. H. Hoofden der Religieuze Orden,
de Z. E. H. Presidenten van Collegies.

De leden van het uitvoerend Commité zijn:
de Cardinaal Aartsbisschop,
de Z. E. Heer R. F. Clarke, S. J.
Mr. J. G. Cox, uitgever van de *Tablet*,
de Z. E. Heer W. T. Gordon, van de Oratorianen,
de uitgever van de *Weekly Register*,
Mr. Wilfrid Ward.

Secretaris, aan wien alle mededeelingen moeten worden opgezonden is:
Mr. Paul Strickland van The Oratory, Londen, S. W.

Van de andere leden zijn te onzent meer bekend:
Lord Arundel van Wardour,
de Eerw. Pater T. E. Bridgett, C. SS. R.
Mr. Aubrey de Vere,
de Markies van Bute,
de Hertog van Norfolk, E. M.
de Markies van Ripon, K. G.
de Graaf van Denbigh,
Colonel Prendergast,
Gen. Sir Arthur Herbert,
Miss Allies,
Lady Anne Blunt,
Miss Agnes Lambert,
Lady Herbert of Lea,
de Hertogin van Newcastle, enz.

Ter intellectueele hulde worden bestemd, na weglating van de schoolboeken, gebedenboeken, historieboeken voor de jeugd, de oorspronkelijke werken, die in de laatste 50 jaren door Katholieken van Groot-Bretannië zijn geschreven. Brochuren van historisch belang, al zijn ze van verschillend formaat, kunnen tot boekdeel verzameld, te zamen worden ingebonden. Alle banden zullen zijn van dezelfde kleur — in het wit, de Pauselijke kleur — en insgelijks allen het wapen van den Paus dragen. Een volledige catalogus dier werken met de namen der gevers zal worden aangeboden aan Zijn Heiligheid.

Dus worden gevraagd offers in geld en in boekwerken. De nog levende schrijvers, die hun eigen werken willen ten geschenke geven, en de vrienden of bewonderaars van overledene schrijvers wier werken zij wenschen aan te bieden, worden verzocht kennis te geven van dit hun voornemen aan het Comitee.

Een iegelijk kan ook zelf zijne boekwerken laten inbinden, mits overeenkomstig de algemeene bepalingen.

Dewijl het eene nationale hulde is, en niet eene individueele van de inzenders, zoo zullen de noodige kosten voor het aankoopen en inbinden bestreden worden uit de algemeene geldbijdragen voor het feest.

Geteekend voor het Comitee, door
HENRY EDWARD,
Cardinaal-Aartsbisschop.

L'Expositition Vaticane Illustrée

Journal autorisé par la commission promotrice.

Wij hebben de pas verschenen Nos. 1 en 2 voor ons liggen: ze zien er best uit: vorm, papier, letter en portretten en overige afbeeldingen zijn keurig. Inhoud van dit dubbel nummer: 1e gravure: het portret van Leo XIII, door *Gino de Bini* en 1e art. eene korte biographie, door *Dominique Panizzi.*

2e gravure: Basiliek van Sint-Petrus en Paulus bij het Vaticaan, door *G. Tognetti* en een bouwkundig art. daarover door *Virginio Prinzivalli.*

3. De namen van de *Commission Promotrice* en van het *Comité local Romain pour l'Exposition Vaticane.*

4. Les intentions de la Commission Promotrice

5. Exposition Vaticane (Décembre 1887 à Mai 1888). Règlement.

6. Fac- simile de »Bons Pontificaux.«

7. 5 Bazilieken van Rome.

IIe AFLEVERING.

1. Het portret van Card. *Schiaffino*, door *De Bini* met eenige biografische mededeelingen.
2. L'Honoraire de la Messe du Pape.
3. Het feestgeschenk de la Commission Promotrice au Saint Père Léon XIII: een nieuw altaar in Italiaansche-Gothiek van de 14e en 15e eeuw.
4. Beschrijving der *Bons Pontificaux*: 7 vormen en 7 kleuren.
5. Gravure van het feestaltaar, bekroond ontwerp van *Gaëtan Moretti*.
6 Aardrijkskundige kaart en een art. over: L'heure Universelle et La Messe jubilaire du Saint-Père.

Het vraagstuk van *l'heure universelle* werd reeds behandeld in 1884, bij het Congrès van Washington, waar 25 natiën vertegenwoordigd waren: nu, bij 's Pausen feest, komt datzelfde problema weer voor. Hier heeft men de middaglijn van Rome gekozen, die door Sint-Pieter en bijgevolg door het Vaticaan loopt. De afstand van die van Parijs is 40 minuten, 25 seconden.

Het uur waarop de Heilige Vader de H. Jubileums-Mis zal opdragen, den 1 Jan. 1880, is te Rome 's morgens te 7 ure 30 minuten, dan is het

te Amsterdam	7 ure	's morgens.
te Batavia	1,47	's namiddags.
Borneo	2,27	»
te Paramaribo	2,51	's morgens,
te Padang	1,22	's namiddags,
te Berlijn	7,34	's morgens,
te Brussel	6,58	»
te Buenos-Ayres	2,48	»
te Constantinopel	8,36	»
te Christiania	7,24	»
te Dresden	7,35	»
te Dublin	6,16	»
te Genève	7,15	»
te Jeruzalem	9,01	»
te Kopenhagen	7,30	»
te Lisbon	6,04	»
te Londen	6,41	»
te Madrid	6,26	»
te Mexico	0,05	»
te Monte-Video	3,16	»
te Moscou	9,10	»
te Napels	7,37	»
Parijs	6,50	»
Pekin	2,26	's namiddags,
Petersburg	8,41	's morgens,
Quebec	1,56	»
Stokholm	7,52	»
Weenen	7,45	»
Washington	1,36	» enz.

Over enkele onnauwkeurigheden in deze opgaven van den Kanunnik *Romeo Fagioli*, willen wij hier niets zeggen; het zijn misschien drukfouten.

7. Het Paleis van het Vaticaan;

Het woord *Vaticaan* komt van het Latijnsche werkwoord *vaticinari*, orakels uitspreken, Godspraken, voorspellingen openbaren.

8. Herinnerings-medaille van 's Pausen Jubilee.
8. Classificatie der voorwerpen op de tentoonstelling.

Wij kunnen een ieder dit tijdschrift nader omschreven in een vorig nommer, ten hoogste aanbevelen. Het verschijnt te Rome bij *Vercellini*, via vente Settembre, n. 32-b.

Le Virginal de Marie la glorieuse Mère de Dieu. Eerste uitgave van dat werk uit de XIVe eeuw, door *P. Ragey*. [1])

Over het *Mariale*, welks geleerde uitgave wij te danken hebben aan P. Ragey, hebben wij uitvoerig genoeg gesproken in een vorig nummer, thans brengt ons dezelfde schrijver eene nieuwe gave, het *Virginale* dat hij ontdekt heeft in een handschrift uit de XIVe eeuw, berustende in het *British Museum*, te Londen, 7 A. VI van de Koninklijke Boekerij.

Van het *Mariale* was genoegzaam algemeen bekend de hymnus *Omni die*, ten onrechte toegeschreven aan den Heiligen Casimirus, Koning van Polen; van het nu verschijnende *Virginale* was hoegenaamd niets bekend. Het is dus nieuw als ware het in Paus Leo's Jubeljaar geschreven. Het is niet minder rijk aan verheffende poëzie en zalvende godsvrucht dan wel het *Mariale*, al is het in proza geschreven. Meer nog, als bloemenkrans van gebeden tot Maria, beschouwd als Maagd, mag dit werkje onvergelijkelijk genoemd worden. Alvorens het werk verder gade te slaan laten wij gaarne *La Controverse et le Contemporain* verklaren, dat »la traduction du P. Ragey conserve tout le charme, toute l'énergie et tout le cachet antique de l'original«, en de vertaler zelf getuigt ons, p. IV, dat hij niet heeft willen streven naar groote sierlijkheid, dat hij eene vertaling heeft willen maken »assez littérale, tout en étant correcte, pour donner à ceux qui ne connaissent pas le latin une idée passablement exacte non seulement des pensées et des sentiments exprimés par le *Virginal* mais encore de la rudesse du style et de son étrange beauté«.

De schrijver heeft alle voorzorg genomen om dit handboek van gebeden den titel van *Virginale* te verzekeren, want hij schrijft hem tot driemaal toe op de eerste bladzijde; eerst aan het hoofd der bladzijde in groote letters; dan wat lager de volledige titel: »*Incipit Virginale Gloriosae Dei Genitricis Mariae*«, en dan nog eens als kantaanteekening.

Het is ook driemaal *Virginal*: mitsdien het tot onderwerp heeft het glorierijke voorrecht dat van Maria *de Maagd par exellence* maakt; alsook omdat het eene aanprijzing is der maagdelijkheid, en omdat het een gebed is, een psalter om de maagdelijkheid te bewaren.

Wat moet die schrijver niet een bevoorrecht maagdelijk wezen geweest zijn, om zoo hemelsch in aardsche taal te kunnen spreken over die bovennatuurlijke volmaaktheid, het meesterwerk der genade!

De ontboezemingen zijner ziel zijn geschreven in den vorm der psalmen van den Koning-Profeet, wiens schrijftrant hier zoo gelukkig gevolgd en nagevolgd is.

Laat een paar citaten den lezer een denkbeeld van het biddend werk, wat gedachten en vorm aangaat, hier geven.

Psalm 1 begint als volgt:

[1] Étude préliminaire. — Texte latin. — Traduction en regard. — Paris, Gaume.

1. Exaudi nos, felix Regina cælorum: * et suscipe laudes quas tibi psallentes offerimus.
2. Intende deprecationi nostræ: * et succurre nobis laudes tuas reverentissimas celebrantibus.

Dewijl wij tegenwoordig elken dag bijzondere openbare gebeden doen om den gewenschten regen te verkrijgen, zij het volgende citaat ontleend aan ps. VII:

21. Anima nostra similis facta est terrae impiorum * quæ arefacta est sole, et invalida fructibus.
22. Pluviam sitit sed non meretur rigari * propter iniquitatem possessorum suorum.
23. Sic exaruerunt corda nostra * longo siccata fervore desiderii.
24. Sic exaruit anima nostra et effecta est sterilis * quum gratiam tuam consequi nondum meruimus.
25. Veni, Mater et Virgo, et madefacito illam * ut quandoque fructus ferre valeat.
26. Tuâ gratiâ, Domina, rorata fructifera fiat * et fructus tibi placitos ferat.
27. Noli tardare, Domina nostra, succurre nobis famulis tuis * qui totâ die impugnamur ab inimicis nostris.

Met het oog op het naderende feest van Maria's ten hemelopneming schrijven wij hier ten slotte de volgende versetten over.

1. Ave, Domina, Virgo et decus virginum: * ave Mater piissima, matrona matrum.
2. Ave, laus et gloria continentium: * ave, virtus et præsidium conjugatorum.
3. Ave, benignissima mater orphanorum: * ave sustentatio capitis monachorum.
4. Ave, firma et immobilis spes omnium fidelium, * ave exultatio christianorum.
5. Ave quæ gaudium suscepisti ab angelo, * ave Virgo quæ verbo concepisti.

. . . .

17. Procede cum virgineis choris * Filium tuum, Domina, rogatura pro nobis.
18. Extende, Domina Virgo, maternas ulnas * et amplectere vestigia Salvatoris.
19. Funde, Domina, pias preces pro nobis. famulis tuis * quos cernis oppressos mole iniquitatis.
20. Tua fideli intercessione fiat nobis propitius filius tuus * et deleat peccata nostra.
21. Piæ petitioni tuæ acquiescat * et non reminiscatur antiquæ malitiæ nostræ.
22. Te interveniente piissima Matre tibi filios * et sibi hæredes nos faciat.

Het kost waarlijk moeite om niet verder dezen psalm mede te deelen. Daarna zou men ook den volgenden willen overschrijven. Wie in overheerlijke en zielsinnige gebeden tot Maria wil leeren bidden, schaffe zich dit boekje aan. Het beslaat 127 blz. en kost slechts 1 frank.

J. W. Brouwers.

Internationaal Wetenschappelijk Congres van Katholieken te Parijs.

Vraagstukken van Kerkgeschiedenis.

Alwie de *Breve* van Paus Leo XIII betrekkelijk het katholiek congrès in Parijs te houden, heeft gelezen, zal gaarne vernemen welke vraagstukken daar al aan de orde van den dag zullen komen. Ten wegwijzer is ons een »Questionnaire« toegezonden, welks eerste woorden al dadelijk bewijs geven van de breede opvattingen die bij de »commission d'organisation« hebben voorgezeten. Die eerste woorden zijn: »le questionnaire suivant est purement indicatif *et nullement* limitatif.«

Na die aanwijzing, welke allerminst tot grenspaal wil verstrekken, luidt het verder: »il est bien entendu que tout travail d'une vraie valeur scientifique sera favorablement accueilli par la commission, même en dehors de toute préoccupation apologétique, soit directe, soit indirecte.

De verhandelingen of antwoorden moeten worden opgezonden aan den Afgevaardigde voor de sectie waartoe zij behooren. Onze Questionnaire begint en terecht met de *Sciences philosophiques*; wij meenen hier te mogen beginnen met de *Sciences historiques*.

XIV

HISTOIRE BIBLIQUE. — ANCIEN TESTAMENT.

Délégué: M. Vigouroux. [1]) Séminaire Saint-Sulpice. Paris.

1o. Histoire du Canon de l' Ancien et du Nouveau Testament pendant les premiers siècles de l' Eglise.

2o. Authenticité du Pentateuque.

3o. La Cosmogonie et la science.

5o. Comparer les éléments chronologiques fournis par la Genèse avec les monuments de l' histoire primitive des peuples de l'Orient.

5o. Étudier la table ethnographique de la Genèse.

6o. Comparer la chronologie des livres des Rois avec la chronologie assirienne.

7o. Caractère historique du livre de Judith.

8o. Caractère historique du livre de Tobie.

9o. Authenticité des prophéties d' Isaïe.

10o. Authenticité des prophéties de Daniel.

11o. Authenticité des prophéties de Zacharie.

12o. Caractère historique des deux livres des Machabées.

XV

ORIGINES DU CHRISTIANISME.

HISTOIRE ET MONUMENTS.

Délégué: M. P. Allard, 12, rue de la Corderie. Rouen.

1o. Des progrès accomplis depuis le commencement de ce siècle par la critique textuelle du nouveau Testament. — Apprécier les résultats obtenus, jusqu'à ce jour, dans les études relatives à la valeur historique des Évangiles, à l' authenticité des Épîtres de saint Paul, à l' origine de l' Apocalypse de Saint Jean.

2o. L' Église primitive. — Organisation du culte et de la hiérarchie: 1o dans l' Église de Jérusalem; 2o. au cours des missions de saint Paul; 3o. après la mort de saint Pierre.

3o. L' hérésie: 1o. au temps des Épîtres aux Éphésiens et aux Colossiens; 2o. à l'époque où saint Paul écrivit les Pastorales; 3o. au temps de saint Jean.

(1 Men zie ons artikel over *Vigouroux* in *De Wetenschappelijke Nederlander*, Jaargang 1885—86.

4o. Origines de l' Église romaine.

5o. Situation légale du Christianisme avant Constantin.

6o. État actuel et résultat de la controverse suscitée par Baur au sujet du Paulinisme et du Pétrinisme dans la primitive Église.

7o. Etudier la *Doctrina Apostolorum* récemment découverte. — Date du livre. — Lieu où il fut composé. — État du dogme et de la discipline écclésiastique d' après les témoignages de ce document.

8o. Exposer les progrès faits depuis le commencement du siècle par l' archéologie chrétienne: monuments des premiers siècles, épigraphie, art.

9o. Quels renseignements l' étude des inscriptions et des peintures donne-t-elle sur le *dogme*, la *discipline*, la *hiérarchie*, la *liturgie* pendant les six premiers siècles?

10o. Que nous apprennent les monuments et les inscriptions, rapprochés des textes, sur la constitution de la propiété ecclésiastique à l'époque des persécutions?

11o. Exposer les secours apportés par l'archéologie à la critique des Actes des martyrs.

12o. État actuel de nos connaissances sur la topographie de Rome chrétienne jusqu'au temps de Charlemagne.

13o. Étudier, au point de vue de l'histoire des origines, les principaux groupes de monuments chrétiens en dehors de Rome, notamment ceux de la Phrygie, de la Syrie, de l' Égypte, de l'Afrique et de la Gaule.

XVI

HISTOIRE DE L'ÉGLISE.

Délégué: Le R. P. De Smedt: [1]) rue des Ursulines. Bruxelles.

La Commission avait d' abord pensé qu'il était impossible d'indiquer les questions historiques à choisir dans le cadre immense de l'histoire ecclésiastique. Tout fait, tout personnage, toute institution se rattachant à l'Eglise, dépendant de son influence, ou ayant réagi sur sa discipline, sur son mode d'action dans le monde, peut faire l'objet d'un travail propre à intéresser le Congrès. Il en est de même des documents ou des ouvrages qui se rapportent à ces faits ou à ces institutions.

En donnant cette indication générale, la Commission avait seulement engagé les membres de la Section à éviter les questions qui demandent des connaissances théologiques spéciales et aussi celles, qui ont un intérêt purement local ou restreint a une catégorie trop étroite de personnes.

Toutefois la Commission croit devoir signaler particulièrement les recherches suivantes:

1o. Etudier la propagation du Christianisme dans les différentes contrées.

2o. Etudier le développement historique du christianisme. — Faut-il admettre une altération de la doctrine primitive.

Par suite spécialement: 1o. d'une usurpation des Souverains Pontifes établissant leur primauté spirituelle et leur pouvoir temporel; 2o. d'une introduction de doctrines nouvelles sur l'Eucharistie, les pratiques religieuses; 3o. de la persécution érigée en principe contre tout dissident depuis le temps de saint Martin et d'Ithacus.

3o. Examiner les faits qu'on allègue comme attestant l'antagonisme du catholicisme et de la liberté, notamment: 1o. le rôle de l'Église dans le mouvement communal et l'abolition du servage; 2o. l'abandon de l'Irlande à l'Angleterre par Andrien IV; 3e l'opposition à la grande Charte en Angleterre. — A ce sujet, examiner le rôle de l'Église dans les associations pour la paix de Dieu, les ligues lombardes, etc.

4o. De l'oppression intellectuelle reprochée au catholicisme. Condamnation de Scot Érigène, d'Abailard, de Roger Bacon, etc, Interdiction d'enseigner les écrits d'Aristote, le droit romain, l'étude du corps humain, etc. — A ce sujet, examiner l'enseignement dans les universités, les monastères, les paroisses.

5o. Des persécutions reprochées au catholicisme contre: 1o. les hérétiques Albigeois en France, Hussites en Allemagne, Lollards en Angleterre, Morisques en Espagne; 2o. les sorciers; 3o, les Juifs. — L'inquisition.

6o. De l'accusation de corruption portée contre les chefs et les membres de l'Église, spécialement contre Clément VI, Sixte IV, Innocent VIII, Alexandre VI, Léon X, Jules III.

7o. L'Église et le mouvement intellectuel des XVe, XVIe et XVIIIe siècle: Platina, Pomponius Lœtus, Vanini, Giordano Bruno, Campanella, Copernic, Galilée, l'Académie del Cimento, etc.

8o. de l'attitude de l'Église vis-à-vis des protestants: la Saint-Barthélemy, la révocation de l'édit de Nantes. De l'attitude des protestants vis-à-vis des catholiques en Angleterre, dans les Pays-Bas, en Allemagne, en Danemarck et dans les colonies américaines, etc.

9o. Examiner si le catholicisme, faussé par l'adjonction d'idées nouvelles au XVIe siècle, soutenu par le despotisme au XVIIe et XVIIIe siècles, a conduit vers la décadence les nations catholiques? — Si le protestantisme, le philosophisme et la libre-pensée ont été une cause de progrès en donnant aux nations plus d'activité et de liberté?

10o. Rechercher si les faits de l'histoire montrent qu'il y a incompatibilité entre la doctrine et les œuvres catholiques d'une part, et l'esprit de justice et de liberté d'autre part.

XVII

HISTOIRE COMPARÉE DES RELIGIONS.

Délégué: M. l'abbé de Broglie, 25, rue de Vaugirard. Paris.

1o. Origine de la religion. — Discussion des systèmes modernes.

2o Révélation primitive. Démonstration de son existence par les croyances antiques de l'humanité. — Recherches sur son objet.

3o. Étude comparative des livres sacrés des différents peuples.

4o. Étude comparative de la vie et du caractère des fondateurs de religions.

5o. Des ressemblances entre les religions de l'Inde moderne (en particulier le culte de Krishna) et le chris-

[1]) Over dezen Bollandist zie het art. in *De Wet. Ned.*

tianisme. — Explications diverses de ces ressemblances.

6o. Etendue et influence des missions nestoriennes dans l'extrême-Orient. — Trouve-t-on dans le boudhisme moderne du Tibet des traces de l'influence de ces missions et une imitation des formes du christianisme?

7o. Comparer la légende de Bouddha à l'Évangile et chercher la cause de leurs ressemblances.

N. B. De »Commission d'initiative« zal volgaarne ontvangen, behalve de verwachte verhandelingen over die verschillende vraagpunten, ook bibliografische mededeelingen betreffende de werken, welke in de verscheidene landen zijn verschenen: opgave der boekwerken en der artikelen in de Tijdschriften, korte aanwijzing van den inhoud en bondige beoordeeling van hunne waarde. J. W. Br.

Der selige Diener Gottes P. Clemens M. Hofbauer in seinem Leben Wirken und Tugendbeispiel. Ein Büchlein für das katholische Volk von *P. Gerhard Schepers* C. SS. R. Salzburg, Pustet.

De eerwaarde Pater Redemptorist *Schepers*, te Luxemburg, heeft ons reeds eenige biographieën van zijne ambtsbroeders geschonken. In het jaar 1884 verscheen van zijne hand: *Leben des heiligen Bischofs und Kirchenlehrers Alfons M. von Liguori.* Nog in hetzelfde jaar verscheen: *Der hochwürdige P. Bernard Hafkenscheid, der erste Holländische Redemptorist.* Thans ziet het bovenstaande werk het licht. Heeft Pater *Schepers* bij de bewerking van het levensbeeld des h. Alphonsus den Franschen auteur *Saintrain* en bij de behandeling van de biographie van Pater Bernard onzen gevierden Professor *Lans* gevolgd, voor de bewerking van bovenvermelde monographie heeft hij gebruik gemaakt van het groote werk van Haringer: *Leben des ehrwürdigen Dieners Gottes Clemens M. Hofbauer*, waarvan de tweede druk reeds is verschenen.

Uit deze keurige levensschets blijkt op elke bladzijde dat Hofbauer het ambt vervulde, waartoe hij door den Hemelschen Vader was geroepen — het ambt namelijk zijn akker te bearbeiden — als een trouwe arbeider, die zich de genade Gods waardig toonde.

Het genootschap, dat de h. Alfonsus op Italië 's bodem stichtte, bracht hij naar de noordelijke streken van Europa over, waar het welig aangroeide. Hofbauer was in treurige tijden een strijder voor het geloof, eene zuil der Kerk. In de rampzalige dagen van ongeloof, zedeloosheid en genotzucht, verscheen Hofbauer, naar de raadsbesluiten der Voorzienigheid, als een schitterende en troostende ster. Ook in onze dagen kan een blik op dezen godzaligen strijder ons tot troost en opbeuring stekken, zooals wij uit het lezenswaardige boekje vernemen.

Het leven van Hare Koninklijke Hoogheid Maria Immaculata van Bourbon, dochter van Ferdinand II, Koning der Beide-Siciliën door *P. J. Spilmann.*

Wat ziet dat boekje er keurig uit! Het strekt den uitgever, J. W. Van Leeuwen te Leiden tot eer. Het werkje is uit het Fransch vertaald door J. W. en opgedragen aan de leden der Vereeniging der eeuwigdurende Aanbidding in Nederland. Alwie met den schrijver de korte maar deugdrijke levensbaan dezer Koningsdochter »*de Kleine engel*« van het Hof van Napels en geminde echtgenoot van een jeugdigen Prins volgt, van hare geboorte in het Kon. Slot van Caserte, 21 Jan. 1855 tot haren dood te Pau den 23 Augustus 1874, zal van ons geen ander oordeel over dat werkje verlangen dan wij aantreffen in de Bisschoppelijke goedkeuring, die wij letterlijk overschrijven:

»Het leven van hare Koninklijke Hoogheid Maria Immaculata van Bourbon, Gravin van Bardi, Dochter van Ferdinand II, Koning der Beide-Siciliën, door den Z. E. Pater Jean Spilmann beschreven, is zóó rijk aan schoone en waarlijk treffende voorbeelden en lessen van echt christelijke deugd en vroomheid, dat de lezing daarvan in de hoogste mate stichten moet en een heilzamen invloed op het gemoed uitoefenen. — Wij heeten daarom de Hollandsche vertaling (door den heer J. W.) van dit werkje van harte welkom, en schenken daaraan gaarne onze goedkeuring en aanbeveling.

† Fr. A. H. Boermans.
Bisschop van Roermond.

Elisabetha Bona von Reute, Von *F. Schurer.* Stuttgart, A. Schott.

Dit werk biedt den lezer niet slechts eene uit goede bronnen geputte levensbeschrijving der beroemde weldoenster alsmede de geschiedenis van de over hare zaligspreking gevoerde verhandelingen, maar het bevat ook eene korte onderrichting over de belangrijkste vragen en gewichtigste verschijnselen in het ascetische en mystieke leven. Wij hebben hier geen droge opsomming van feiten uit het leven der »goede Elizabeth« maar de beknopte, boeiend geschreven schets van het leven eener geheel en al in God en voor God levende en door Hem met tal van genaden begunstigde Maagd. De schrijver begint elk hoofdstuk met eene algemeene op de leer van de Kerk en van beroemde schrijvers steunende onderrichting van de deugden en de genaden der zaligen en brengt een en ander in verband met de feiten uit Elizabeths leven. Daardoor wordt de biographie niet alleen belangrijker en boeiender, maar het behandelde wordt ook duidelijker en meer verstaanbaar.

Moge de »goede Elizabeth« den zegen smeeken van haren Goddelijken Bruidegom over dat aanbevelenswaardig boekje, opdat het hem tot grooter eer en den lezer tot heil verstrekke.

Het leven van Barones Dons de Lovedighem geb. van Marnix, door *Cath. Alb. Thijm.* Brugge Leliaert (?) Amsterdam *J. De Haas.*

Een koninklijke misdaad door dezelfde. Arnhem. *H. W. Van Marle.* 2 dln.

Wie deze boeken achter elkander leest zal moeite hebben te gelooven dat beide aan dezelfde hand het bestaan danken. Even eenvoudig, natuurlijk, kalm en waardig als 't eerste, even ingewikkeld, druk, koortsachtig boeiend is het tweede. Beide werken bewegen zich in hoogen kring, beide hebben hooggeplaatste personen tot helden en heldinnen, beide zijn of beweren op waarheid gegrondvest, en toch wat een verschil.

Het leven der Barones Dons is een monographie zooals deze in het Fransch bij honderdtallen, in onze taal maar al te weinig, bestaan: een reeks van brieven, die het karakter en de levensomstandigheden der hoofdpersonen zelf teekenen, terwijl het aandeel der verhaalster zich slechts bepaalt tot het aanbrengen van den verbindenden draad. Met veel tact is deze draad hier aangebracht, nergens vindt men overdreven pathos, nergens een zich al te sterk uitsprekende vooringenomenheid bij de schrijfster, met de persoonlijkheid, wier leven en denkbeelden zij verhaalt, maar daarentegen een onverholen sympathie, welke zij onwillekeurig aan de lezers mededeelt; duidelijk ontwaart men dat deze sympathie zoo diep en innig is, vooral omdat ook Mej. Alberdingk Thijm geheel en al de meeningen en gevoelens, vooral het oprechte geloof en de teedere gevoelens der edele Barones begrijpt en ze ten volle deelt. Wij kunnen dit boekje niet genoeg aanbevelen: het zal ongetwijfeld veel nut stichten, vooral omdat het leert dat zelfs op de hoogere sporten van de maatschappelijke ladder niet alleen bitter geleden wordt, maar dat ook daar de godsdienst zijn louterenden en troostenden invloed doet gelden.

De schrijfster vond goed de brieven onvertaald te laten, hieraan deed ze goed, toch zouden wij 't nog beter gevonden hebben als zij onder de Fransche taal een Hollandsche vertaling had geplaatst. Ieder kan met de edele geslachten der afstammelingen van Marnix zijn voordeel doen en 't zou hard wezen daarvan uitgesloten te zijn, alleen omdat men het voorrecht mist een vreemde taal te verstaan.

Over den grooten roman slechts een paar woorden: men beweert een onrecht te moeten wreken, dat bijna een halve eeuw geleden plaats had; het verhaal is boeiend geschreven, maar tegen den inhoud hebben wij verscheidene bedenkingen. De tooneelen, die in de kloosters plaats hebben, doen niet vermoeden dat de Schr: van de monographie ze heeft geschetst, evenmin als men eenige sporen van gelijkenis vinden kan tusschen de edele, echt Christelijke beginselen der familie Dons van Lovedighem en de door en door wereldrijke moraal, welke de personen, die deel hebben aan de »koninklijke misdaad«, huldigen.

Wij betwijfelen het of zij, die zich verheugen zullen dat alles, wat zij met betrekking tot de handelingen en geslachten van de barones van Lovedighem lazen, geheel en al waarheid is, of deze zelfs voor een oogenblik de onmogelijke lotgevallen van Caroline Louise als goede munt zullen aannemen.

Mededeelingen.

Men schrijft aan de *Haarl. Ct.*:

Met het restauratie-werk aan den alouden toren der St. Servaas-kerk te Maastricht — waarvoor, gelijk men zich herinnert, *f* 49,000 subsidie door het Rijk is toegestaan — is men thans aangevangen, en wel aan het middenstuk: een steiger is dezer dagen gebouwd aan de zuidzijde daarvan. Geheel de buitenbekleeding van de dikke, in ruwe, soms ver uitstekende steenen gebouwde muren zal bij kleine gedeelten worden vernieuwd, waarbij dan dezelfde ongelijkmatige plaatsing van steenen, slechts een weinig minder ruw, wordt gevolgd, gelijk dat ook reeds bij sommige gedeelten der kerk heeft plaats gehad. Met het eveneens Romaansche middenschip der kerk behoort de toren tot het oudste gedeelte van het gebouw. De zijschepen en de daarbij aangebouwde kapellen zijn, gelijk uit de bouworde (Gothisch) en het geheel andere materiaal (mergelsteen) blijkt, een paar eeuwen jonger.

Ieder, die ooit te Maastricht geweest is, herinnert zich den merkwaardigen vorm van den St. Servaastoren, een breed gevaarte in twee verdiepingen van grauwen natuursteen, gekroond door drie vóór een paar honderd jaar gebouwde, met lood bekleede, vierkante koepeltorens, van welke de buitenste slechts laag zijn, de middelste veel hooger en doorluchtig, in een phantasiestijl, eenigszins Mauresk, terwijl de koepel op hoogen standaard een kruis draagt. Het voornemen bestaat, onder het restauratie-werk ook de wegruiming der drie koepeltorens te begrijpen en spitsen in Romaanschen stijl te bouwen, gelijk die, ook blijkens oude afbeeldingen, er vroeger geweest zijn. Onzeker is nog, of er twee of drie zullen worden gebouwd.

Van welken omvang de werkzaamheden zijn aan een oud bouwwerk als de St. Servaas-Kerk te Maastricht, kan blijken uit het feit, dat thans reeds 18 jaren voortdurend aan de Kerk gewerkt wordt, die dan thans ook bijna gereed is. Alleen reeds aan de herstelling van een portaal, aan de zuidzijde gelegen, is verscheidene jaren gearbeid; maar hier moesten ook meer dan 80 beeldhouwwerken, beelden, borstbeelden en voorstellingen hersteld of vernieuwd worden, behalve nog de restauratie van het bouwwerk, terwijl alles met goud en andere kleuren gepolychromeerd is. Voor dit portaal, dat veel overkomst heeft met dat van de kathedraal te Munster, heeft de stedelijke Regeering de straat meer dan een meter laten afgraven, waardoor thans de architectonische lijnen geheel zichtbaar zijn geworden en een vele eeuwen bestaan hebbende misstand is weggenomen.

Het St. Bernulphusgilde zal ditmaal zijn kunsttocht houden naar Haarlem; de algemeene vergadering wordt gehouden op 23 Augustus en de volgende dag wordt aan den kunsttocht gewijd. Voor het vertrek wordt des morgens in de Metropolitaankerk te Utrecht een H. Mis gezongen voor de levende en overledene leden der vereeniging. Te Haarlem wordt een bezoek gebracht aan het Bisschoppelijk Museum voor kerkelijke oudheid, kunst en geschiedenis, aan de St. Bavokerk en de daarin aanwezige kunstwerken, aan het stedelijk Museum, vooral merkwaardig wegens de beroemde schilderijen van Frans Hals, Scorel enz. en den zilveren beker, gedreven door den Utrechtschen goudsmit Ernst Janszoon Van Vianen, (naast het stadhuis een kruisgang van het vroegere Dominicanerklooster) en eindelijk aan het Museum voor kunst en nijverheid (Paviljoen) in den Hout.

Dezer dagen werden te Breda op het terrein tot storting van afbraak eenige oude papieren gevonden, in een pakket samengebonden, waaronder zeer belangrijke uit de 17de eeuw. Zij waren grootendeels voorzien van de origineele zegels en zijn vermoedelijk afkomstig uit de gemeente-archieven van Breda. Er bevinden zich rentebrieven onder van het voormalige oude gasthuis, loopende over de 15de, 16de en 17de eeuw.

De *Opmerker*, het orgaan van het Genootschap *Architectura et Amicitia* bevat een woord aan den lezer, waarin wordt medegedeeld waarom de redactie in andere handen is overgegaan. De commissie van redactie bestaat thans uit de heeren Jan Springer, H. G. Jansen en A. Reijding.

Dezer dagen hield de Vereeniging voor statistiek eene vergadering te Utrecht, hoofdzakelijk ter bespreking van een onderwerp, in te leiden door Prof. Moltzer uit Amsterdam.

Vooraf ging eene vergadering ter behandeling van huishoudelijke belangen. Daarin werd het jaarverslag door den secretaris uitgebracht. Het bevat een overzicht van den levensloop der Vereeniging tijdens eene kwart-eeuw (juist werd de gedachtenis gevierd van haar zilveren feest als rechtspersoon).

Toen zij optrad in 1862 waren er 75 leden, thans zijn er 450.

Verder wordt gewezen op het voordurende afwisselende in den bloei der Vereeniging, waarbij warme hulde wordt gebracht aan wijlen Prof. Jeronimo de Bosch Kemper en aan den voorzitter Prof. Vissering.

Versterking van de financiën wordt genoemd een dringende eisch. Er is te weinig geld beschikbaar ter bestrijding van de kosten der omvangrijke publicatiën. Tot dusver werd het te kort daarvoor uit saldo's gedekt.

Herbenoemd zijn als leden van den raad van bijstand Mr. W. Baron Röell en en W. A. P. Verkerk Pistorius. Als nieuw lid werd gekozen de heer Henri Plats; als zoodanig was voorgedragen de heer B. Heldring te Amsterdam. Benoemd zijn 32 nieuwe leden, waaronder de heer M. C. M. de Groot te Schiedam.

De volgende algemeene vergadering zal plaats hebben te Arnhem.

Na de pauze volgde de inleiding door Prof. Moltzer van het punt: »In hoeverre bestaat er hier te lande grond om tot versterking van den eigen geërfden boerenstand, bijzondere, van het privaatrecht afwijkende wettelijke bepalingen wenschelijk te achten?«

N. R. Ct.

Bij Gebr. Donker & Co., te Soerabaya, is een weekblad verschenen genaamd *De Landbouw*, orgaan voor nijverheid, land- en tuinbouw en veeteelt in Nederlandsch-Indië. Het blad bevat afbeeldingen in den tekst.

De heer A. D. Lutomirski, taalonderwijzer te Rotterdam, heeft een schrijfstelsel uitgevonden, waaraan hij den naam van »Pasistenographie« geeft. Deze benaming staat als titel op eene te Rotterdam verschenen Duitsche brochure, door hem in het licht gegeven als leiddraad tot een kort schrift, dat voor alle talen geschikt is en binnen eenige uren kan worden aangeleerd. Muziek en taal, zegt hij hoofdzakelijk in zijne inleiding, komen hierin overeen, dat zij door klanken hoorbaar en door schrijfteekens zichtbaar gemaakt kunnen worden; doch hoe komt het. dat bij alle beschaafde volken in het muziek- of notenschrift zooveel gelijkheid heerscht, terwijl dit bij de schrijfteekens der taal zoo weinig het geval is, dat zelfs personen uit een en hetzelfde volk dikwijls elkanders schrift moeilijk kunnen lezen? Bij eenig nadenken is het antwoord gemakkelijk te vinden. Het stelsel van muziekschrift is ontegenzeggelijk uitgevonden in een tijd, waarin de maatschappij reeds een hoogen graad van ontwikkeling had bereikt en zoo was men spoedig er op bedacht, hiertoe vaste, eenvoudige en zooveel mogelijk aanschouwelijke teekens te kiezen, die voor iedereen verstaanbaar zouden zijn. Langs dien weg is het muziekschrift een gemeenschappelijk goed geworden. Geheel anders staat het met de schrijfteekens der taal. Hunne uitvinding dagteekent van de alleroudste tijden, en al is er mettertijd in woord- en taalvormen meer regelmatigheid gebracht, zoo dragen de schrijfteekens meest nog den stempel van hun ouden vorm en is hunne verstaanbaarheid aan de pen en willekeur van iedereen prijs gegeven. Tengevolge dezer ingewortelde achteloosheid omtrent de schrijfteekens voor gearticuleerde klanken heeft men later ook niet er aan gedacht, schrijfteekens vast te stellen voor zeker algemeen voorkomende begrippen en daardoor het schrift zoowel vollediger te maken als te verkorten. Hierover nadenkende, is de heer Lutomirski gekomen tot het schriftstelsel, waarvan hij in bovengenoemde brochure eene omschrijving geeft.

N. R. Ct.

De heer J. Tideman, hoofdcommies bij de Koninklijke bibliotheek te 's Gravenhage, door wien meermalen voorwerpen aan 's Rijks verzamelingen zijn geschonken, heeft wederom van zijn belangstelling in die verzamelingen blijk gegeven door aanbieding, ten behoeve van de Koninlijke bibliotheek van:

1o. een klein standbeeld, 1.06 cM. van den dichter Joost van den Vondel, omstreeks 1840 geboetseerd en in pleister gegoten door den Utrechtschen beeldhouwer E. F. Georges. Het beeldje is gebronsd en uitmuntend bewaard;

2o. een afdruk van de zeldzame, gegraveerde kaart der Bataafsche Republiek, verdeeld in departementen en ringen volgens de akte van Staatsregeling bij publicatie van het uitvoerend bewind van den 17den November 1798 en in de districten bij publicatie van den 14den Mei 1799. In de Haag voor de rekening van den Autheur, (Quint-Ondaatje, 1799 in plano.

Aan den schenker is de dank der Regeering betuigd.

Baron Von Sourma-Jeltsch, gezant van Duitschland alhier, heeft aan het Nederlandsch Museum geschonken een fraaie suikerrasp uit de XVIIde eeuw, versierd met een beeldhouwwerk in hout, voorstellende Andromeda aan de rots geklonken.

Jhr. Mr. Victor de Stuers schonk twee portretten in pastel van verschillende afmetingen, voorstellende Johan Arnold Zoutman, vice-admiraal van Holland; en West-Friesland; hij is afgebeeld omhangen met de medaille hem ter zake van den zeeslag bij Doggersbank vereerd.

Voorts een portret in pastel van de echtgenoote van Zoutman, alsmede een penteekening door den vice-admiraal zelven vervaardigd.

Aan de schenkers is de dank der Regeering betuigd.

De heer F. W. Van Eeden, algemeen secretaris der Nederl. Maatschappij ter bevordering van nijverheid,

heeft zich naar Denemarken, Zweden en Noorwegen begeven, om er de verschillende museums te bezichtigen en zich op de hoogte te stellen van de kunstnijverheid in die landen.

De heer Von Saher, conservator van het museum van kunstnijverheid en directeur der teekenschool te Haarlem, is met het doel om inlichting in te winnen omtrent het onderwijs in de kunst-nijverheid, in eenige voorname steden in Duitschland werkzaam.

Op eene veiling, door Christie, Manson & Woods den 5en Juli te Londen gehouden van de nalatenschap van den heer R. P. Roupell, werden voor de volgende etsen van Rembrandt de volgende prijzen besteed: Christus de zieken genezende, £ 30; Christus voor Pilatus, £ 41; een tweede exemplaar, £ 25; de biddende St. Franciscus, £ 39; de drie boomen, £ 50; landschap met hut en schuur, £ 45. R. Ansloo, £ 30; Ephraim Bonus, £ 32; Coppenol, de groote plaat, £ 29. *N. R. Ct.*

Pater E. Paque, Jezuiët van Leuven, is dezer dagen op het algemeen concours der Botanisten van geheel België, bekroond met den eersten prijs van 300 franks. Die prijs was uitgeloofd door *La Société Royale de Botanique de Belgique* ter gelegenheid van haar vijf en twintig jarig bestaan, — dat op plechtige wijze in Brussel zal gevierd worden, — Door verschillende leden van het Genootschap waren zeven prijsvragen uitgeschreven en even zoo vele prijzen uitgeloofd voor de beste antwoorden.

Voor de eerste vraag, welke ten doel had om de elementen te verzamelen voor een indioticon van de Nederlandsche namen van planten, die tegenwoordig in de Noordelijke provinciën van België en het Departement du Nord van Frankrijk gevonden worden, waren 7 verhandelingen ingekomen. Aan het werk van den Eerw. Pater Jezuiët werd de voorkeur gegeven.

Inhoud van Tijdschriften.

De Katholiek. Godsd. geschied- en letterkundig maandschrift. Negen-en-twintigste deel. Nieuwe reeks. — Vierde deel. Juli-Augustus 1887. Hoofdartikelen. Armenzorg in het apostolisch tijdvak. (Vervolg van Dl. XCI, bldz. 209 vv.) H. J. H. Ruscheblatt. — Het eerste eeuwfeest van den H. Alphonsus de Liguori, F. Ter Haar, Congr. SS. R. — Een Russisch pleidooi voor de Roomsche Kerk. A. M. C. Van Cooth.

Chronica. IV. Affaires de Rome. — Bismarck en Leo de XIIIe. — Victor Hugo. — Leconte de Lisle. Alex. Dumas,— E. L. C.

Boekbeoordeeling: De historische waarde van het boek Judith. (Vervolg van Dl. XCI, bldz. 115 vv.) D. A. W. E. Sloet, Pr. — Maagdepalmen A. J. Meys, Pr. — Vijf levenssehetsen. K. — De Koninklijke Vlaamsche Academie voor taal en letterkunde. C. — Dr. Resemans: De competentia civili in vinculum coniugale infidelium. Dr. Van Aarsen. — Analecta liturgica. Medegedeeld door A. J. Flament,

Letterloover. Aan den H. Alphosus Maria de Liguori. 1787—1887. H. Ermann, S. J.

De Gids. Augustus. Frankrijk's oudste tooneeldichters, door Dr. A. G. Van Hamel. — Drie stadiën op den wordingsweg van Batavia, I. 1619, door W. J. Hofdijk. — Figaro (vervolg.) door C. F. Van Duijl. — De zevende Graaf van Shaftesbury, door Mr. Van der Vlugt. — Het dagboek van Maria Bashkirtcheff, door Mgr. J. N. Van Hall. — Ballade, door Marie Boddaert.

Het Leeskabinet. Augustus-afl. J. P. Hazebroek, door J. Ch. Blok. (Met portret.) — De Weduwe. Novelle van C. Fischer-Sallstein. — Schiermonnikoog. (Met plaat.) — Vergankelijkheid. (Naar Heinrich Seidel), door C. L. Lutkebuhl Jr- — Nepenthes, naar Ossip Schubin. Aschwoensdag. (Uit het Duitsch.)

Album der Natuur. No. 10. De leer der Alchymisten. Dr. G. Doyer van Cleeff. — De paalworm (met afbeeldingen). F. D. Ortt. — Veranderlijkheid der kwikthermometers. — Merkwaardig ongeluk in een spoorwegtunnel. — Vriendschap tusschen zekere vogels en wespen. Dr. D. Lubach. — Wetenschappelijk Bijblad.

Nederland. No. 8. De Nederlandsche letterkunde onder de Bataafsche Republiek. Cd. Busken Huet. — Corsika en Laetitia Ramolino. Mr. A. H. Verster. — Hollandsch binnenhuisje. Johanna Van Woude (mevr. Van Wermeskerken-Junius). — De organist. E. J. Bok. — Kroniek. — In den Bouwval (poëzie). H. G. Roodhuyzen.

De Tijdspiegel. Augustus-aflevering. Sophocle's Trachiniae. Bijdrage tot de waardeering van het Grieksche drama. Dr. W. G. Brill. — Mazarin en zijne nichtjes (slot). Mr. G. H. Betz. — Tijdrekening, L. Van Zanten Jzn., — Een Chinees over het Chineesch tooneel. — Dr. M. Sleeckx.— Wat zij er mee deden. Novelle (slot). J. Chr. Gewin. — Uit den vreemde. De onnoozele. Mevr. Van Westrheene. — Levenswoorden. T. C. Van der Kulk. — Nieuwe uitgaven en vertalingen.

Vragen des tijds. Augustus-September-afl. Het besluit der Liberale Unie van 10 Juli 1887, door Mr. S. Van Houten. — De Gemeente-Universiteit te Amsterdam, door Mr. C. M. J. Willeumier. — Natuur- en scheikunde op middelbare scholen voor meisjes, door Dr. J. Th. Mouton. — De petroleum-industrie, hare ontwikkeling en hare toekomst, door Dr. A. J. C. Snijders.

ADVERTENTIE.

Maatschappij de Katholieke Illustratie te 's Hertogenbosch.

Verschenen en bij alle Boekhandelaren te bekomen:

Het Leven van Z. H. Paus LEO XIII,

naar het Engelsch van Dr. O'REILLY,

door F. J. POELHEKKE, R. K. Pr.

Kerkelijk Goedgekeurd.

In royaal 8o formaat, geïllustreerd met een staalgravure, voorstellende: **het portret van Z. H.** en 20 houtgravures.

In twee linnen prachtbanden.

Prijs f 5,—.

Aanbeveling van HH. DD. HH. den Aartsbisschop en de Bisschoppen van Nederland: „Het is een schoon en belangrijk werk, waaruit èn geestelijken èn leeken in menig opzicht veel nut kunnen putten, waarom Wij niet aarzelen hetzelve ten zeerste aan te bevelen."

INHOUD: Op Universiteitsgebied. — Groot-Brittannië's Jubilee-offers voor den Paus. — L'Exposition Vaticane, illustrée. — La virginité de Marie, la glorieuse Mere de Dieu, door *J. W. Brouwers.* — Internationaal Wetenschappelijk Congres van Katholieken te Parijs, door *J. W. Br.* — Der Selige Diener Gottes P. Clemens. M. Hofbauer in seinem Leben, Wirken und Tugendbeispiel. — Het leven van Hare Koninkl. Hoogheid Maria Immaculata van Bourbon. — Elisabetha Bona von Reute. — Het leven van Barones Dons de Lovedighem geb. Van Marnix. — Een koninklijke Misdaad. — Mededeelingen. — Inhoud van tijdschriften. — Advertentie.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Serie. Tweede Jaargang, No. 17. 1 September 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

31 DECEMBER 1837—1887.

. . . . Celebrate nomen
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . Dicite cantu.
. . . .
Possit o tandem, domitis procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occupet tandem vaga cymba portum,
Sospite cursu.

Storia del Concilio Vaticano scritta sui documenti originali da Dr. *Eugenio Cecconi.*

Het behoeft geen betoog dat de Algemeene Vaticaansche Kerkvergadering, de grootste gebeurtenis der Kerkelijke Geschiedenis onzer XIXe eeuw is. Het vorige algem. Concilie had immers plaats gehad in de XVIe eeuw; werd besloten in 't jaar 1563 door Pius IV, en, zoo sprak stoutmoedig de vijand van Rome en Christus, de Roomsche Kerk zou nooit meer een œcumenisch concilie kunnen tot stand brengen.

Wat in meer dan 300 jaren niet was geschied, is thans gebeurd; er werd een algemeen Concilie voorbereid, het werd samen geroepen, het kwam tot stand en is thans in de wereldgeschiedenis eene gebeurtenis die door vriend en vijand wordt behandeld. Wie of de man zal zijn, die toegang zal hebben tot alle bronnen om de geschiedenis van het Vaticaansche Concilie te schrijven?

Door Pius IX werd met die taak belast Eugenio Cecconi, Doctor in de Theologia en destijds Kanunnik der Metropolitaan te Florence, en nu Aartsbisschop van Florence. Of die geleerde schrijver voldaan heeft aan de zeer hooge verwachtingen, welke men koesterde, staat thans reeds schitterend bewezen door de vier volumen, die nu in fransche vertaling zijn verschenen, en hier nader worden besproken.

Het werk, geschreven in het Italiaansch, was totnogtoe voor de meesten ontoegankelijk, nu ligt het, verstaanbaar voor al wie Fransch verstaat, in vier boekdeelen voor ons.

Het eerste gedeelte: *Antecedenti del Concilio* was te Rome verschenen in 1872, 1 vol. in 4o. LII—232 blz. Insgelijks aldaar kwamen van de pers in 1878 drie vol. in 4o, bevattende LXXX—2252 bladzijden met opdracht aan Paus Leo XIII, want Paus Leo hield zich aan de keus van Pius IX en belastte Dr. *Cecconi* met de voortzetting van het begonnen werk. En nu in 1887 hebben wij het geluk te bezitten de

Histoire du Concile du Vatican, d'après les documents originaux, par S. Exc. Mgr. *Eugène Cecconi*, arch. de Florence. Préliminaires du Concile. — Ouvrage traduit de l'Italien par M. *Jules Bonhomme*, curé, et M. *Duvillard*, vicaire, Paris, Victor Lecoffre, 1887. Quatre vol. in-8 de 547—496—720—824 pages.

Deze vier vol. zijn nog slechts het voorportaal, wat zal het geheele gebouw nu moeten worden?

De twee eerste vol. (I, 111—547 blz. T. II. 11—496 blz.) zijn gewijd aan het *verhaal* der voorbereidselen en voorbereidende studiën voor de Kerkvergadering; de 3e en de 4e vol. aan de *documenten*, geschriften die verschenen zijn bij gelegenheid van het aanstaande Concilie. Wij zien hier hoe de Schr. den stelregel van Paus Leo XIII; »de waarheid, niets dan de waarheid, maar ook de geheele waarheid, in praktijk brengt: hij geeft ons hier de stukken van voor- en tegenstander, van vriend en vijand, zelfs de stukken en de beraadslagingen van de vrijmetselaarsloges, zoo goed als die van Mgr. Maret, Mgr. Dupanloup, Mgr. Pie, Mgr. Plantier, Mgr. Nardi, Mgr. Dechamps, Louis Veuillot, enz. Ten bewijze van ons gezegde en om onzen lezers een denkbeeld te geven van de uitvoerigheid en een maatstaf der nauwkeurigheid van dit werk van den Italiaanschen Prelaat, zullen wij hier aanstippen wat hij over ons land heeft.

In het *Tweede Boekdeel*: *Récit et documents*, handelt hij over Holland, van blz. 251 tot 256. De citaten die hij aanhaalt, ontleent hij, met nauwkeurige aanwijzing der bronnen, aan de volgende geschriften in de volgende orde:

1. *La Situation du Catholicisme en Hollande* par M. l'abbé *Brouwers*, Amsterdam, 1867. p. 5.
2. *Wat nu te doen*, door *J. W. Brouwers.*
3. *Anti-Modern, daarom Anti Roomsch*, door *Gunning.*
4. *Heiligerlee en Ultramontraansche Kritiek*, van *Groen Van Prinsterer.*
5. *De Heraut*, (6 Nov. 1868).
6. *Réponse au Pape Pie IX*, par *A. Capadose*, La Haye, 1869.
7. *De Hervorming der Roomsch-Katholieke Kerk*, door *A. Bruys.*
8. *De houding van eenige Nederlandsche Protestanten tegen 's Pausen uitnoodiging betreffende de algemeene Kerkvergadering*, beoordeeld door *F. Heynen.*
9. *Het œcumenisch Concilie te Rome, in* 1869, door *C. W. Pape*, met toevoeging van: »Cet écrit a été

inséré dans la revue protestante *Waarheid in Liefde* (vérité dans la charité), mars 1869, p. 161—222.

En voegt er bij blz. 256 »La lettre des pasteurs de Groningue fut également réfutée en Allemagne (voir la revue *Stimmen aus Maria-Laach, fasc.* IV. p. 92—110.

In Boekdeel III: *Documents* p. 111, hebben wij onder dagteekening van 1 Dec. 1868 den brief van eenige Protestanten uit Groningen aan den Heiligen Vader: »Viro illustri præclaro, venerabili, Pio nono. Episcopo Romano s. p. d. theologi aliquot Groningani, (in het latijn, van blz. 111 tot aan blz. 121 met de lijst der onderteekenaars, beginnende met *P. Hofstede De Groot*, theol. doct. et prof. in Universitate Groningana, en eindigende met *S. J. Rutgers*, theol. doct. et verbi divini minister Ecclesiae ref. in pago Hallum.

In Boekdeel IV: L. 111, Documents CCCVIII, hebben wij van blz. 779 tot 805: de publications relatives au mouvement produit dans le sein des Jansénistes de Hollande par l'annonce du Concile. En dan worden in vertaling medegedeeld de stukken die destijds uit Rotterdam en uit Dordrecht werden toegezonden aan, en ten deele beantwoord door *De Tijd*, in October en November, 1868.

Wil de critiek hier meer bijvoegen, zij ga haar gang.

Aan de fransche vertaling worden groote verdiensten toegekend. Betrekkelijk het oorspronkelijke werk zouden wij reeksen van hoogwaardeerende citaten kunnen aanhalen, maar achten zulks niet noodig: een paar zullen voldoende wezen. De bekende *Emile Ollivier, de l' Académie française*, in zijn werk: »*L'Eglise et l' État au Concile Vatican*, kan zich niet onthouden te schrijven o. a. als volgt: »de onjuistheden en de verdichtsels van Fra Paulo betreffende de Kerkvergaring van Trente, werden niet aan het wankelen gebracht dan door het verhaal van openbaarmaking des procès-verbaux par le Père Theiner. L' Archevêque de Florence, Mgr. Cecconi, a été chargé par Pie IX d' opposer une narration officielle aux récits de phantasie répandus partout. S'il continue à remplir cet office avec autant de talent qu'il a fait dans son premier volume déjà publié, il sera le Pallavicini du Concile du Vatican.«

Dat inderdaad het volgende gedeelte der *Antecedenti del Concilio* het eerste volkomen waardig is, ja zelfs overtreft onder het opzicht van grootere verscheidenheid der stoffe, werd luide verkondigd in 1880 door de *Civiltà Cattolica*, in een uitvoerig art. blz. 66—74, over dat tweede gedeelte van het *verhaal* en de volgende boekdeelen. Wil men in weinige woorden een algemeen oordeel nu in de Aflevering van Juli jl. van de *Polybiblion*, men hoore *H. de l'E.*, als volgt: Mgr. Cecconi, toujours maître de son sujet, l' expose avec calme et, très net sur la doctrine, il sait garder vis-à-vis de ceux qui n'ont pas ses opinions les convenances auxquelles ils ont droit.«

Intusschen moet gezegd, dat alleen de onder-titel: *Préliminaires du Concile* tot zijn recht is gekomen; de »Storia«, de geschiedenis moet ons dus nog geleverd hebben. Deze vier volumen zijn niet meer dan het voorportaal; wat een hoofdgebouw mag men nu niet verwachten? Moge de Algoede God den geleerden Prelaat krachten en tijd verleenen om dat monumentale werk tot een gelukkig einde te brengen.

J. W. Brouwers.

Lo Somni de Sant Joan *Llegen·la del Sagrat Cor de Jesus* ab la traducció castellana *per Mossen Jacinto Verdaguer*. Barcelona, Llibreria y Tipogr. Católica 1887.

De Schr. van dit keurig bundeltje is een der grootste dichters van onzen tijd, hooggevierd in de Spaansche en in de Fransche wereld, waar men het genie weet te eeren ook in den priester. Ten onzent is zijne beroemdheid al zeer weinig of volstrekt niet bekend, wat niet tegen hem maar tegen ons bewijst. Wij vermeenen dan ook onzen land- en taalgenooten een waar genoegen te verschaffen met hun dezen dichter van meer nabij bekend te maken, ten minste in algemeene trekken. Het is nu ongeveer twaalf jaar geleden dat van gindsche zijde der Pyreneeën de blijde mare opging: Ook hier is een jeugdig dichter, een genie als Mistral, opgestaan. Hij heeft over de ontdekking van Amerika een Epos geschreven: »œuvre magistrale, aujourd d'hui traduite, zei reeds voor een paar jaren in de *Polybiblion* de beroemde Th. de Puymaigre, dans presque toutes les langues de l' Europe. »De titel van het poëma is »*Atlantide*« De beste vertalingen voor onze lezers toegankelijk, zullen wel de Fransche zijn, inzonderheid de vertaling van Albert Savine avec introduction et appendices.

Ook vóór het verschijnen van dat meesterwerk was Jacinto Verdaguer, als slechts jeugdig student, reeds bekend en bekroond. Gewis gold ook van dien jongen seminaris:

„Tu Marcellus eris; manibus date lilia plenis
Purpureos spargam flores.

Geboren den 17 April 1845 te Falgarolas, een klein dorpje bij Vich, in Hoog-Catalonië, zag de dichter alreeds in 1865 zijne gedichten bekronen bij de *Jeux Floraux* te Barcelone. Vurig Cataloniër, schrijft hij zijn werken in het taaleigen van Catalonië, ofschoon het Catalaansch niet de hoofdtaal van Spanje is. Ook is de *Atlantide* in het Catalaansch geschreven. Het poëma werd in de hoofdtaal, het Castiliaansch overgebracht door *Melcior de Palau*, en later in Castiliaansche verzen door *Don Francisco Diaz Carmona.*

Het *Athenæum* in Engeland, de *Revue Générale* in België, de graaf de Puymaigre, Mgr. Tolva de Borda, de geniale Frédéric Mistral in Frankrijk, de *Civiltá Cattolica* in Italië, de *Ciencia Cristiana* te Madrid, hebben over dat Epos gesproken als over eene schepping die époque maakt in de geschiedenis der Letterkunde. In 1884 was de *Atlantide* alreeds vertaald in het Castillaansch, in het Portugeesch, in het Italiaansch, in het Fransch, in het Engelsch, in het Hoogduitsch, in het Russisch.

De Keizer van Brazilië bracht een bezoek aan den boerenzoon van Falgarolas, den dichter-priester te Barcelone. Paus Leo XIII zond hem zijne gelukwenschen.

Heden moeten wij ons te vrede stellen met een zeer kort algemeen overzicht van *Verdaguer's* hoofdwerken en dus ook met enkele woorden over dit mythologisch,-geologisch-, historisch Epos.

Volgens Plato zou er achter de kolommen van Hercules een eiland bestaan hebben grooter dan Lybië en Klein Azië, dat den naam van Atlantide droeg. Daar heerschten machtige koningen; daar bloeide de hoogste

beschaving. Plotseling hadden er aardbevingen en overstroomingen plaats, en de *Atlantide* verdween onder de golven. Dat mythisch bericht verstrekt tot uitgangspunt van het Epos. De dichter als aalmoezenier aan boord van de *Cuidad Condal*, een der vrachtbooten van zijn Mecenas, don Antonio Lopez, aan wien de dankbare Verdaguer zijn Epos heeft opgedragen, deed eene reis naar de Antillen en kwam met zijne Atlantide terug.

De zeeën, die de Atlantide hadden verzwolgen, had hij nu zelf bevaren en hare afgronden ondervraagd. Wat het oog van den dichter heeft gezien, wat zijn geest heeft gedacht, wat zijn hart heeft gevoeld, heeft hij der wereld verkondigd in zijn onsterfelijk Epos. Ziehier inhoud en volgorde.

Inleiding: *de Kluizenaar en de schipbreuke'ing*, de eene verpersoonlijkende den geest der Atlantide, en de andere den koenen zeevaarder die eens Amerika zou ontdekken; I. De brand der Pyreneeën; — II. De hof der Hesperiden; — III De Atlanten; — IV. Gibraltar geopend; — V. De Katarakten; — VI. Hesperis; — VII. Choor der Grieksche eilanden; — VIII. Het verzinken in den Oceaan; — IX. De toren der Titanen; — X. Het nieuwe Hesperië. Besluiting: Christof Columbus.

Ziedaar de titels der tien zangen van het poëma ook door Fransche kunstrechters begroet als een *œuvre originale, puissante et superbe*«

Wil men een hoogst te prijzen studie, en commentaar over dit meesterstuk lezen in het Fransch, ze bestaat, en is te danken aan Mgr. Tolra de Bordas. (Paris, Maisonneuve). Verdaguer, die zulk een oorspronkelijk meesterwerk kon scheppen, bracht zijne hulde aan het christelijk wondergenie van het zuidelijke Frankrijk, den dichter voor wien de Lamartine als op de knieën viel, Frédéric Mistral, met zijn poëma »Nerto« te vertalen in proza.

Het Epos der Atlantide heeft de oorspronkelijke ader des dichters niet uitgeput; verschillende bundels van gedichten zijn er sinds aan zijn hart ontweld en ook een tweede poëma in XII zangen:

Canigo llegenda dels temps de la reconquista, dat te Barcelona in 1885 verscheen. Het beslaat 255 bladzijden, wij zullen er wel eens nader op terugkomen, nu slechts uit de genoemde en beroemde *Revue bibliographique Universelle* de eigene woorden van het groot gezag van Puymaigre: »*L'Atlantide* et *Canigou*, ces deux livres écrits en catalan, sont incontestablement les œuvres les plus remarquables, que l'Espagne ait produites depuis longtemps.«

In 1885 gaf hij zijn weldadigheidsgift:

Caritat, poesias de mossen Jacinto Verdaguer, estaurpadas á favor de las victimas de los terra tremols. Barcelona, libr. de Alvaro Verdaguer.

De pers te Madrid juichte bij het verschijnen van dit kostbaar bundeltje, *precioso por las joyas*, rijk aan juweelen, waarin niet alleen het genie van Verdaguer zijne glansen afwerpt, maar waardoor eene strooming, meer levenkoesterend dan die van het vernuft, voortvaart, namelijk die der goddelijke liefde, de deugd hier door den dichter bezongen met de hoogste bezieling en de zoetste zangen zijner ziel.

Ook uit het Zuiden verhieven zich talrijke stemmen der dankbaarheid en de hulde van bewondering »*al ingenio que tan bien emplea en cantar las excellencias de la fe, la hermosura de la caridad y las grandezas legitinas de la patria*, voor het genie dat zijne zangen wijdt aan de uitmuntendheden van het geloof, aan de schoonheden der Liefde, aan de wettige grootheid van het vaderland.«

Met het hierboven aangewezen bundeltje gedichten van 219 blz. staan wij persoonlijk in nadere betrekking. Het werd ons toegezonden door den Dichter als »*recort d'amistat y óbol de la literatura catalana a Sa Santedat*, als vriendschaps-herinnering en als huldepenning der Catalaansche Letteren aan Zijn Heiligheid. Hoe of de stad zijner inwoning, Barcelona, deel neemt aan de intellectueele hulde, die, wij danken er God voor, van Nederland is uitgegaan, zal meteen schitterend blijken.

Toen ik den Eerw. dichter mijn plan der intellectueele Leo-hulde mededeelde, was hij er ook ten hoogste meê ingenomen; doch vroeg zich af: hoe dat plan uit te voeren? Ik zal, zoo schreef hij mij, ik zal naar Onze-Lieve-Vrouwe van Montserrat gaan en met mijne hemelsche Zanggodinne raad leven. Is deze dichtbundel de vrucht der inspiratie, die hem daar werd in het hart gestort? Ziehier de Maria-waardige inhoud van deze schatkamer van goddelijke liefde.

Over dezen bundel van 233 bladzijden en het poëma in XII zangen, *Camga* in ons volgend nummer.

J, W. Brouwers.

De Belgische Intellectueele Hulde aan Paus Leo XIII.

Hooggeachte Heer Opsteller van *De Wetenschappelijke Nederlander*.

De eerste in de Katholieke drukpers van geheel Europa hebt gij het denkbeeld geopperd eener *Intellectueele hulde* aan zijne Heiligheid Paus Leo XIII, den Paus der Wetenschappen, gelijk men hem zoowel en met zooveel recht heeft genoemd, ter gelegenheid van zijn vijftigjarig priesterjubileum. Met vuur en vreugde werd het door den voorzitter van het comiteit ter feestviering van vermeld jubileum, aan wien gij het hadt bekend gemaakt, toegejuicht, en door hem aan al de plaatselijke comiteiten, heel de wereld door, overgemaakt. Welke vruchten het droeg en met welken geestdrift het alom werd aangenomen, bewijst, beter dan men het zeggen kan, de wedijvering waarmede men er in alle landen — in Duitschland, Oostenrijk, Italië, Spanje, Frankrijk, Engeland, ook hier in België — op antwoordde. Overal rezen er, als bij tooverslag, bibliotheken op, die, voorzeker, niet op de geringste maar wel op de eerste plaats in de algemeene hulde aan den Heiligen Vader op de tentoonstelling van het Vatikaan zullen schitteren.

Fier dus, oprecht fier moogt gij zijn, de eerste een uitdrukking aan dit gedacht te hebben gegeven, en met welgevallen, ja, met verrukking nederzien op de luisterrijke gevolgen die het ten allen kante heeft in het leven geroepen.

Moogt gij echter, hooggeachte heer Opsteller, den roem wegdragen de eerste het gedacht eener intellectueele hulde aan Zijne Heiligheid in het midden te hebben gebracht, en uw vaderland dien ditzelfde gedacht eerst in zijnen schoot te hebben zien ontluiken; niet minder, geloof ik, hebben wij, Belgen, recht fier te zijn over de wijze waarop dit, ten onzent, wordt uitgevoerd. Kom liever naar Brussel en zie daar de

rijke boekerij in de schoone, allerprachtigste tentoonstelling, waar de giften der Belgen, voor de groote tentoonstelling van het Vatikaan bestemd, zijn uitgestald. Hoeveel honderde boekdeelen prijken daar niet in hunne rijkste kleeding uitgedoscht! Niet één schrift van een Katholieken schrijver sinds 1830 ontbreekt er.

Overal, in al de zalen dier bijzondere tentoonstelling, voelt men zich tot in het diepst der ziel aangedaan, ziende wat al wonderen de liefde onzer Belgische Katholieken op zoo korten tijd ter opluistering van het groote feest voor onzen algemeenen Vader, den Paus van Rome, heeft kunnen voortbrengen; doch stom van verwondering, 't hart overstelpt van 't zoetst genot, blijft men in verrukking stilstaan wanneer men de zaal der bibliotheek binnentreedt: Prachtig, overheerlijk! is de kreet die den boezem van elkeen die in deze zaal den voet zet, ontsnapt.

En nogtans... en is het nog niet alles. Er ontbreekt nog het bijzonderste kunstjuweel, het *Guldenboek van het Pausdom van Leo XIII*, dat slechts binnen een drietal weken zal af zijn.

Het bijzonderste kunstjuweel, zeg ik, geachte heer Opsteller. Ja, en wel onder dubbel opzicht: eerstens voor wat het stoffelijke des boeks (druk en band) betreft, dan voor den inhoud zelve. Voor den druk en den band is het mij natuurlijk nog niet mogelijk iets bepaalds te zeggen om de goede rede dat het boek nog niet verschenen is, gelijk ik zooeven heb aangestipt, wat den inhoud aangaat daarover zult gij zelf kunnen oordeelen nadat ik u den titel van ieder hoofdstuk heb afgeschreven en u gezegd dat Mgr. de 'tSerclaes, rector van het Belgisch collège te Rome, Mgr. Van Weddingen, almoezenier aan het Koninklijk Hof, Mgr Rutten, Vicaris Generaal van Luik, Mgr Mercier professor van wijsbegeerte volgens den H. Thomas aan de Hoogeschool van Leuven, M. Leo de Monge, leeraar van wijsbegeerte en letteren aan dezelfde Universiteit, M. Woeste, Oud-Minister van Justitie, M. Verspeyen, hoofdopsteller van den *Bien-Public* van Gent, Mgr. Carthuyvels, Vice-Rector en Dr. Forget, leeraar der Universiteit van Leuven, M. Kurth, leeraar van wijsbegeerte aan de Hoogeschool van Luik, M. de Haulleville, hoofdopsteller der *Revue Générale* en M. Petit, bewaarder der Koninklijke Bibliotheek van Brussel, er de opstellers van zijn. Daarom, ziehier hoe de *Bien-Public* in zijn nummer van verleden Zondag in 't kort den inhoud van dit zoo grootsch en prachtig werk weergeeft.

»Outre *l' Introduction*, zegt hij, qui comprent 1o la vie de Léon XIII jusqu' à son élévation à la papauté, 2o Léon XIII, littérateur, philosophe et poète — et l'*Epilogue* résumant le Pontificat actuel. Le *Livre d'or* compte les sept chapitres suivants:

Chap. I. — L'oeuvre doctrinale de Léon XIII, les grandes encycliques;

Chap. II. — Léon XIII, restaurateur des études philosophiques;

Chap. III. — Léon XIII, protecteur des arts, des sciences et des lettres;

Chap. IV. — Léon XIII et la question sociale;

Chap. V. — L'action politique et diplomatique de Léon XIII, les relations avec les Etats chrétiens;

Chah. VI. — Léon et le gouvernement de l' Eglise;

Chap. VII. — Léon XIII et les missions catholiques.«

Niet waar dat het belooft... een werk van dien inhoud en geschreven door mannen zooals die waarvan wij boven den naam afgeschreven hebben!

Dus nog eens... daar mijn brief reeds lang begint te worden... moogt gij, geachte heer Opsteller, het genoegen smaken de eerste in uw alom en zoo hoog gewaardeerd tijdschrift: de *Wetenschappelijke Nederlander*, het gedacht eener *Wetenschappelijke hulde* aan Zijne Heiligheid geopperd en vooruitgezet te hebben: gij ziet het, ook ten onzent blijft men niet achter, waar het iets edelmoedigs geldt; moogt gij en de Hollandsche Katholieken er fier op zijn, de beweging, die op het oogenblik heel de wereld door heerscht, tot het leven geroepen te hebben; wij ook hebben geen rede ter vernedering uit hoofde der wijze waarop men ze ten onzent is bijgetreden.

P. J. GOETSCHALCKX.

Grobbendonck, 1 Augustus 1887.

Congrès d'Histoire et d'Archéologie.

Te Brugge hield nu pas het *Congrès de la Fédération des Sociétés d'Histoire et d'Archéologie* hare 3e zitting, welker bezigheden van den 22 tot den 25 Augustus in beslag namen.

Allerbelangrijkst, ook zeer wijdloopig, was het programma der 4 afdeelingen; wij deelen hier den opschriftelijken inhoud mee:

1e *Section. Études préhistoriques.* — Géologie. — Anthropologie. — Ethnographie.

2e *Section. Études historiques.* — Histoire. — Géographie historique. — Traditions, Légendes locales.

3e *Section. Études Archéologiques.* — Archéologie. — Diplomatique. — Numismatique.

4e *Section. Études artistiques.* — Histoire de l'art. — Architecture. — Arts industriels.

Slechts ééne algemeene vergadering konden wij bijwonen. Daar voerde het woord, na den heer Cochin van Parijs, onze correspondent, de heer J. Van den Gheyn. Hoogstbelangrijk was zijn thema: »restes de la langue Gothique«, nog gevonden bij de Gothen in de Crimée door den Vlaamschen Afgezant *Auger Busbecq*.

Met de twistvraag hoe verre die bewoners in het schiereiland tusschen de Caspische en de Zwarte Zee Gothen zijn uit de tijden van Ulfilas, of Saxers uit de dagen van Karel den Groote, houden wij ons hier niet op; onbetwijfelbaar zeker is het bewijs van stamgenootschap in de gemeenschappelijkheid van taal te vinden. Ter staving zij het hier voldoende een gedeelte der lijst woorden over te leggen welke Busbecq bij die bevolking in gebruik vond en ons door den heer V. d. Gheyn werden overgelegd: uit (Legationis turcicæ Ep. IV. Ed van Leyde, 1633, blz. 323.) Wij voegen er onze vertaling bij:

Broe, pain brood. [1]	*Alt*, vieux, oud, alt.
Plut, sang, bloed.	*Wintch*, vent, wind.
Stul, siège, stoel.	*Silvir*, argent, zilver.
Hus, maison, huis.	*Goltz*, or, gold, goud.
Wingart, vigne, wingert.	*Kor*, froment, koorn.
Reghen, pluie, regen.	*Salt*, sel, zout.
Bruder, frère, broeder.	*Fisct*, poisson, visch.
Schwester, sœur, (hoogduitsch Schwester).	*Hoef*, tete, hoofd.
	Thurn, porte, deur.

[1] Die slotletter *d* laat men ook heden wegvallen als men zegt: *die goe lui.*

Stern, etoile, ster.	*Brunna*, source, bron.
Sune, soleil, zon.	*Waghen*, char, wagen.
Mine, lune, maan.	*Apel*, pomme, appel.
Tag, jour, dag.	*Schieten*, tirer, schieten.
Oeghene, yeux, oogen.	*Schlipen*, dormir, slapen.
Bars, barbe, baard.	*Kommen*, venir, komen.
Handa, main, hand.	*Singhen*, chanter, zingen.
Boga, arc, boog.	*Lachen*, rire, lachen.
Miera, fourmi, mier.	*Criten*, pleurer, krijten.
Rinck, *ringo*, anneau, ring.	Enz.

De getallen spreken onze zelfde taal:

Ita, een. *Tua*, twee. *Tria*, drie. *Tyder*, vier. *Fynf*, vijf. *Seis*, zes. *Secene*, zeven. *Athe*, acht. *Nyne*, negen. *Thüne*, tien.

Bij latere gelegenheid zal onze hooggeschatte vriend dat thema wel eens nader ontwikkelen voor de lezers van ons blad. De pas aangetoonde bijzonderheden meenden wij nu reeds te mogen mededeelen. Inmiddels zij ons het woord.

Ook in de gewesten bij de Pont-Euxinsche zee werd ten tijde voor Augustus veel grieksch gesproken, ja in verscheidene steden werd schier niets dan Grieksch gehoord.

Later werd door den romeinschen dichter Ovidius, in ballingschap bij die Gothen, voor schier tweeduizend jaren gezongen, hoe aldaar voorheen

Græcaque cum Getico mixta loquela sono

de Grieksche taal en de Gothische taal door elkaar gemengd werden.

Ovidius mocht getuigen, hoe te zijnen dage nog slechts weinig was overgebleven van de Grieksche taal.

In paucis remanent Graiæ vestigia linguae.

Zelfs dat weinige werd nu door de Gothische spraak, — volgens het oordeel van den Romein, verbarbaarscht.

Haec quoque jam Gothico barbara facta sono.

Dit is zeker, dat ook de Gothen — even als wij nu van onze geburen, de Franschen en de Duitschers — van de volkeren waarmede zij het meest in aanraking kwamen, namelijk de Grieken en de Romeinen, tal van uitdrukkingen en zinswendingen en uitspraak van zekere letterteekens overnamen. Dat historisch feit, toegelicht door de geografische bijzonderheden dier landen en der volksverhuizingen, verklaren ons den aard der Gothische — of wil men hier, der Mœsogothische taal. Vooral bij Ulphilas vindt men veel Græcismen en Latinismen.

Alleraangenaamst is de studie der *Analecta Ulphilana*, en, natuurlijk, van het nog overgeblevene van Ulphilas Schriftuurvertaling, dat aloude document, waarin het dietsche hart de verblijdende en onbestrijdbare bewijzen vindt van de aloudheid van een deel der taalschatten onzer Moedertaal. De gelegenheid, die ons thans is aangeboden door het te berde gebrachte betreffende den Vlaamschen Afgezant Auger Busbecq en zijne mededeelingen rakende de Gothen in de Crimée, zij het ons geoorloofd te benuttigen om onzen lezers een blik te laten werpen in dat aloud en eerbiedwaardig taaldocument, als ook op hetgeen in Noordnederland gedaan is, in zake dat taalmonument van Wulfhila zooals onze Hugo-Grotius hem noemt in zijn prolegomina ad historiam Gothorum, p. 52.

Ulphilas, Bisschop der Westgothen, leefde in de IVe eeuw — Gedurende meer dan 30 jaren was hij de Apostel en leeraar der Gothen, voor wie hij in hunne spraak den Bijbel vertaalde en — zoo meenden velen — de letterteekens uitvond of uit verschillende talen uitkoos, om dat Gothisch tot geschreven taal te verheffen. Gedurende vele eeuwen genoot dat werk bij de Gothen de hoogste vereering. Sinds de IXe eeuw raakte het echter in vergetelheid voor het overige Europa. Op het einde der XVIe eeuw verspreidde zich de mare, dat er in de abdij *Werden*, in Berg, bij Keulen, een handschrift bestond van eene alleroudste duitsche vertaling van den Bijbel.

Van daar raakte dat handschrift naar Praag, en werd er door de overwinnende Zweden, in den 30-jarigen oorlog, door Graaf Königsmark, meegenomen naar dat Gothenland. De Dochter van Gustaaf Adolf, Koningin Christina — door Vondel zoo bezongen — zou het hebben laten toekomen aan haar Bibliothecaris Isac Vossius — door laaghartigen beschuldigd dien boekschat te hebben ontvreemd — die het in de Nederlanden bracht. Puffendorf, eene reis door Holland makende in 1662, zag dien codex bij Vossius, gaf daar kennis van aan De la Gardius, die het aankocht voor 400 rijksdaalder en ten geschenke gaf aan het Athenæum van Upsala. Het werd toen in zilveren omslag geborgen, doch heet ook vroeger al *codex argenteus*, om rede de kleur van een groot deel der letterteekens [1]).

In 1818 ontdekte Cardinaal *Angelo Maï* en Graaf *Castiglione*, in het Lombardische Klooster Bobbio, de Ulphilaasche Uebersetzung der Briefe des Apostels Paulus. Aldus C. Pfaff. Maar zouden wij mogen hem verwijzen naar dePraefatio van *Fr. Ant. Knittel* (Berolini 1773).

De pas aangewezen zilveren codex werd het eerst te Dordrecht uitgegeven in 1665, door *Franciscus Junius*, die zijne »*Evangelia Gothica*« met zijne allergeleerdste verklaringen en een Glossarium verrijkte.

Stiernhyelmus bewerkte een tweeden druk in 1671, volgens hetzelfde afschrift als *Junius* tot zijn dienst had, maar deze had ook soms nog het prototypum nagezien, stellig ten huize van Vossius.

Nog zou er een tweede druk verschenen zijn in het jaar 1684 te Amsterdam; doch anderen beweren dat dit niets anders was dan een tweede uitgave van dien eersten druk van zes jaren vroeger te Dordrecht.

Van de uitgave in Holland werd terecht bevestigd door Richard Simon: »*les Évangiles écrits en l'ancienne langue des Goths, qui ont été imprimés de nostre temps en Hollande, doivent être considerés comme une des bonnes pièces de l'antiquité.*«

Verwezen wij hierboven naar Ovidius, thans zouden wij ook willen verwijzen naar Lambert ten Kate: Gemeenschap tusschen de Gothische spraeche en de Nederduytsche, een verhandeling die te Amsterdam in 1710 moet zijn verschenen, maar ons onbekend is.

Onze lezers zullen nu wel niet van ons vergen, dat wij hier verhalen wat al aangevoerd werd ten bewijze dat het Latijn en het Grieksch zusters, zooal niet dochters, zouden zijn van het Gothisch.

Ook laten wij onaangeroerd wat het Noorden, *Sturleson* in de *Edda*, schreef. »*Theira tunga Asiamanna war eigentunga um oll Nordurlond*«: hun taal van Asiaman werd eigentong (taal) in al Noorderland, maar

[1]) A litterarum colore quibus exoratus est, maximam partem argentuarum.

gewis zal de liefde voor onze moedertaal nog worden aangewakkerd wanneer wij nagaan hoe vele trekken van gelijkenis, trouwe familietrekken, ze heden nog heeft met de voor 15 eeuwen geschreven taal van Ulfilas. Dat is ook het doel van dit ons artikel. Derhalve zullen wij onzen eigen weg gaan, en volgens onzen gedachtengang eenige citaten en woorden — talrijk genoeg voor ons oogmerk en onze ruimte — aanhalen die even gangbare munt waren en dezelfde waarde, en beteekenis hadden als ze nu hebben.

Bij Ulfilastaalgenooten in de IVe eeuw.	Bij Neerlandstaalgenooten in de XIXe eeuw.
Goth, Gud	God
in himin,	in den hemel
brunna	bron
all	van alle
haili	heil
ana airtha	op aarde.

Joh. 12. 34. *Qhas ist sa sunus manns?*
Wat is de zoon des mans?
Marc. 1. 2, *Thu is sunus meins sa liuba in thuzei*
(Du bis de zoon mijn zoo lief, in U
wailagaleikandat
wel behaagde ik mij.
Galeikan, behagen; zoo zegt men nog heden; dat lijkt mij wel; dat behaagt mij wel.
Joh. 9. 35. *Thu galaubeis du sunau goths.*
Du geloofs in den Zone gods.
Matth. 27. 54. *Bisunjai goths sunus ist sa,*
Waarlijk Gods zoon is deze:
Marc. 1. 7. *Thizei ik ni im wairths ... andbindan,*
diens ik niet ben waard te ontbinden
skaudaraip.
den schoenreep.
Luc. 19. 17. *Waila, goda skalk, unte in*
Wel goede schalk, daar ge in
sleitilamma wast triggws sijais waldufni
het luttele waart trouw, zijt geweld-
habands ufar taihan baurgim.
hebbend over tien burchten (steden).
Luc. 19. 21. *Unte manna hardus is,*
Want een man hard zijt gij,
nimis thatei ni lagides. ja sneithis
gij neemt dat gij niet legdet, en snijdt
thatei ni saisost
dat gij niet zaaidet.
Math. 6. 26. *Insaighith du fuglan himinis. thei ni*
beziet de vogelen des hemels. Zij niet
saiand nih sneidhand.
zaaien noch (snijden) maaien.
Luc. 20. 22. *Skuldu ist unsis Kaisara gild giban*
Schuld is het onzen Keizer geld geven?
" 42. *Jah silba daweid quithith in bokom*
En zelfde David zegt in het boek
psalmo ..... unte ik galagja fijands theinans,
der psalmen: tot ik gelegge vijanden dijn,
Fotubaurd fotiwe theinaize.
voetenbank aan voeten dijne
Joh. 6. 37. *Thana gangandan du mis ni uswair-*
Den gaanden tot mij niet uitwer-
pa ut.
pe ik uit.
Joh. 6. 51. *Ik im hlaifs sa libanda sa us*
Ik ben 't brood het levende dat uit den
himana quumana.
hemel kwam.
8. 19. *Ni mik kunnuth nih attan.*
Nog mij kent gij noch vader.
9. 4. *Thatei nimanna mag waurkjan.*
Dat niemand mag werken.
Lukan is ons luiken, sluiten, *uslakan*, is ontluiken, ontsluiten, openen.
9. 10. *Usluknodedun thus tho augona.*
Ontloken dich de oogen.
Matth. 9. 28. *Galaubeis thatei magjan*
Gelooft gij dat ik (ver) mag
thata tajan
dat te doen?
Luc. 5. 19. *Gasatidedun ina mith*
Zij (ge) zetteden hem met
hamma badja in midjaim faur
zijn bed in 't midden voor
Jaisua.
Jezus.
Joh. 17. 3. *Er kunneina thuk*
Opdat zij kennen dien
ainana sunja Goth.
eenen waren God.
Luc. 6. 12. *Usiddya iaisus in fairguni (bairguni)*
Uitgaande Jesus op den berg.
bidjam. jah was naht thairwakands.
bidden en was 's nachts doorwakend.
Luc. 6. 25. *Wai izwis jus sad nu.*
Wee U, gij (die) zat (verzadigd) nu (zijt).
27. *Wailataujaid thain fijandam.*
Weldoet dijnen vijanden.
44. *Nihthans us aighatundjai*
niet uit braamstruiken worden
trudanda weinabasja.
getreden wijnbessen.
Luc. 7. 29. *Jah alla managei gahausjandei*
En al de menigte (ge)hoorzaamde dat
jah motarjos garaihtana domidedun goth.
en tollenaars gerechtigd oordeelden God.

Hier zouden wij aan taalgeleerden en aan Godgeleerden eene vraag willen voorleggen die ons vrij belangrijk voorkomt: *domjan* wil zeggen *oordeelen*. Zoo ook nog in het oude en het hedendaagsche Zweedsch wil *dom* zeggen *oordeel*, *vonnis*, en *dömma*, *oordeelen*, *beoordeelen*. Aldus »God oordeele«, staat gelijk met: God of Gud dömma.

Zou nu het menigvoudig gebruik van dat gezegde onder ons volk in grondbeteekenis niet hetzelfde zijn, en van oude tijden herkomstig zijn, en aldus uit zich zelf niet die akelige zondige beteekenis hebben welke er nu aangehecht is?

Dit zij genoeg om eenig denkbeeld te geven van de eerbiedwaardige aloudheid van zoo vele bestanddeelen onzer taal. Laten wij nog eenige kortere bewijzen, alleen in zelfstandige naamwoorden overleggen, die wij niet van heinde en ver gaan bijeenscharrelen, maar die wij hier in logischen gedachtengang neerschrijven.

Airtha, aarde.
Land, land.
Mulda, mul, stofaarde.
Gaui, gouw.
Dalei, dal, valei.
Bairgahei, bergland,
Diupitha, diepte.
Bagm, boom.
Bloma, bloem.
Lamb, lam.
Hana, haan.
Hund, hond.
Fula, veulen
Fugl, vogel.
Dwala, een dwaler, gek.
Juk, juk.
Galga, galg.
Liugnja, leugenaar.
Thiub, dief.
Mannamaurthrja, menschmoor-(denaar.
Tirmja, timmerman.
Hardeis, harder, herder.
Hairda, heerde.

Fiskja, visscher.
Thaursjan, dorsten.
Veindrunkja, wijndrinker.
Drank, (dragk), drank.
Fiandt, vijand.
Fryond, vriend.
Sonno, zon.
Mena, maan.
Jer, jaar.
Menath, maand.
Dag, dag.
Uhtuo, uchtend, ochtend.
Maurgin, morgen.
Middag, middag.
Midnatt, midnacht.
Midsommar, middenzomer.
Midwintar, middenwinter.
Vindt, wind.
Namo, naam.
Man, *en manna*, man, mensch.
Brothar, broeder.
Suister, zuster.
Dauhtar, dochter.
Kuni, kunne.
Sunus, zoon.
Vidovo, weduwe.
Juggaland, jugend, jeugd.
Leika, lijk, lichaam.
Haubith, haupt, hoofd.
Augo, oog.
Munth, mond.
Tungo, tong.
Handus, hand.
Fingr, vinger.
Arms, arm.
Knui, knie.
Brust, Brust, borst.
Hairto, hart.
Bloth, bloed.
Balg, balg, buik.
Missaded, misdaad, zonde.
Gast, gast, vreemdeling.
Skalk, schalk,
Gard, huis.
Daur, deur.
Dailt, deel.
Haim, heim, wijk dorp.
Stol, stoel, zitting.
Stain, steen.
Sitl, zetel.

Genoeg voor heden. J. W. Brouwers.

Mededeelingen.

Naar wij uit de Duitsche bladen vernemen, zijn dezer dagen de vijf plannen ingeleverd voor de nieuwe hoofddeuren van de Domkerk te Keulen, welke plannen tevens door proefmodellen in gips moesten worden vergezeld. Vijf architecten waren door de overheid voor die taak benoemd. Het zijn de heeren: Dr. Essenwein, directeur van het Germaansche Museum te Nürenberg; Prof: H. Schneider te Cassel: Prof. Otsen te Berlijn; W. Mengelberg te Utrecht en Baumeister Linneman te Frankfurt. De deuren zullen worden vervaardigd van brons.

Bij de eerste mededinging had de heer Mengelberg den hoogsten eereprijs behaald. Ofschoon hij in Nederland woont, verwierf hij daardoor toch het recht, om met die vier Duitsche beroemdheden voor de eervolle taak op te treden. Wij verheugen ons over deze onderscheiding. (C)

Aan den heer W. Te Riele Gz. te Deventer, leerling in het 6e studiejaar aan de academie voor »middeneeuwsche bouwkunst« te St Lucas (Gent) is de gouden medaille uitgereikt voor zijn ontwerp eener kerk te Mont (St. Amant).

De heer Louis Struys, kunstschilder, te Eindhoven, is door den *Rubenskring*, te Antwerpen, voor zijn Gobelin-schilderijen, met den eersten prijs (gouden medaille met diploma 1e klasse) bekroond.

Aan het weekblad *De Opmerker* wordt medegedeeld, dat te 's Gravenhage op de bureaux van den heer Lockhorst, bouwkundige van de Rijksgebouwen voor Onderwijs, een ontwerp in Gothischen stijl gemaakt is voor het nieuwe Universiteitsgebouw te Utrecht, naar schetsen van Dr. P. J. H. Cuypers.

Het na een korten bloeitijd overleden Rotterdamsche »Wereldtaalblad« heeft een opvolger gekregen. Te Antwerpen is verschenen »Nagan, volapükik plo Belgan e Nedan«. Bij de gewone rubrieken en wetenswaardigheden op »Volapükterrein« zal de redactie als premie een »Woordenboek der Wereldtaal« door A. Heyligers, taalleeraar te Antwerpen, herzien door prof. A. Kerkhoffs, voegen.

Het »Jaarboekje van het Nederlandsche Vredebond» voor 1887 (uitg. Gebr. Belinfante 's-Gravenhage) is verschenen. In de samenstelling van het Hoofdbestuur kwam geene verandering. Ook het aantal afdeelingen werd in het afgeloopen jaar niet uitgebreid. En »al mogen wij thans in Nederland in de Staten-Generaal geene vertegenwoordigers meer tellen, die als pleitbezorgers voor internationale arbitrage onze zaak verdedigen,« eindigt het Jaarverslag, hoopt men toch onder het jeugdig geslacht nieuwe krachten voor het beginsel van den bond te kunnen aanwerven.

Het Algemeene Duitsche Taalgenootschap mag zich in grooten bloei verheugen. Den 8en en 9n October zal eene bijeenkomst te Dresden worden gehouden. Een prijsvraag zal uitgeschreven worden, waarvoor een begunstiger der vereeniging 1000 Mark heeft geschonken. Prof. Waetzoldt uit Berlijn zal eene voordracht houden over de taal uit Goethe's jeugd (1770—1774).

Van de 262 Pausen — van Petrus tot Leo XIII — hebben er 15 hun gouden priesterjubileum gevierd, te weten:

Joannes XII, Gregorius XII, Calixtus III, Paulus III, Paulus IV, Innocentius X, Clemens X, Innocentius XII, Benedictus XIII, Clemens XII, Benedictus XIV, Pius VI, Pius VII, Gregorius XVI, Pius IX. En nu de 16de, L E O XIII, dien God beware!

Het internationaal letterkundig Congres te Madrid zal den 9en October a. s. geopend worden door de Koningin Regentes van Spanje.

Het Taal en Letterkundig Congres, van 15 tot 17 September te Amsterdam te houden, zal druk bezocht worden. Als sprekers lieten zich o. a. reeds inschrijven, uit Zuid-Nederland: Prof. Fredericq, Peter Benoit, dr. Max Rooses, mr. Julius Obrie, Victor de Veen, Em. Rosseels, P. J. Scherpenzeel; uit Noord-Nederland: Prof. Spruyt, dr. Schaepman, Prof. ten Brink, Prof. van der Linden, dr. J. te Winkel, dr. E. Laurillard, terwijl mevr. Lina Schneider een door haar geschreven »Gedichte der Niederländischen Litteratur« in openbare zitting aan het Nederlandsche volk zal opdragen.

Aan den vooravond van het Congres, des Woensdags, zal een bijeenkomst plaats hebben om kennis te maken en te hernieuwen, en daarna waarschijnlijk een receptie ten stadhuize.

Op een kilometer afstand van de Arabische poort te Sevilla heeft men overblijfselen ontdekt van de stad Carmona uit de oudheid. De inwoners dier plaats waren verscheidene eeuwen vóór Christus de beschaafdste van Iberië. Men beweert, dat zij hunne wetten geschreven hadden in verzen. Bij de opgravingen ontdekte men o. a. eene groote hoeveelheid munten en doodenkamers, uitgehouwen in de rots. De plafonds dier doodenkamers zijn deels vlak, deels gewelfd. Ook zijn er urnen met de asch van lijken gevonden, een bronzen standbeeld, vazen enz.

Tegen het advies van Prof. Alberdingk Thijm zal het Congres ook in afdeelingen vergaderen, Donderdag en Vrijdags des voormiddags. In den namiddag en Zaterdags worden algemeene vergaderingen gehouden, waarschijnlijk onder presidium van Prof. Quack.

Uit Assioet, dat als winterverblijf voor teringlijders een gunstigen naam heeft, komen droevige berichten over het vandalisne der inwoners. Een jaar rusteloozen arbeid, zoo kon men nog kort geleden verzekeren, zou ternauwernood voldoende zijn om een Egyptoloog alle inscripties te doen afschrijven, welke in de talrijke grafkamers, in den door de toeristen druk bezochten doodenberg van Assioet, worden aangetroffen. Thans zijn die inscripties, tengevolge van de zorgeloosheid der Egyptische overheid, bijna geheel vernield. De inlanders vonden het, als zij kalk moesten branden, gemakkelijker de uit de rots gehouwen zuilen en de overhangende grotten weg te breken, dan de rots op die andere plaatsen te ontginnen, waar in den grijzen voortijd niet gewerkt was geworden. *(N. R. Ct.)*

Te Sleeswijk is, bij bet afbreken der fundamenten van een bastion van het slot Gottorp, in de 16de eeuw opgericht, een steen met runenschrift gevonden. Deze is ongeveer 90 cM. lang met drie regels schrift op den eenen kant en aan de andere zijde de voortzetting in twee regels; de steen is 120 cM. hoog, met den voet in de aarde staande. De taal komt overeen met de andere bij Sleeswijk gevonden runen-opschriften. Het is vrij wel gelukt de vertaling te geven; zij luidt ongeveer: »Ofrida de dochter van Winthingar, richtte dezen heuvel op voor Koning Sigfrid, haren zoon, op de heilige plaats.« Eigenaardig is de overeenkomst tusschen dit opschrift en dat van den vroeger gevonden Luisendlunder steen. *(Dagblad)*.

Inhoud van Tijdschriften.

De nieuwe aflevering van **Oud-Holland** doet den lezer kennismaken met eenige levensbizonderheden aangaande „Albert Jansz Vinckenbrinck" (den maker van den vermaarden predikstoel in de Nieuwe Kerk te Amsterdam,) medegedeeld door D. Franken Dzn., met eene fraaie reproductie van V's portret door Holsteijn; — voorts het vierde gedeelte van Dr. J. A. Worp's artikel over „Caspar van Baerle" (ditmaal voor Amsterdamsche lezers aantrekkelijk, wijl het de eerste jaren van Barlaeus' verblijf in onze stad bespreekt); — „De Onze Lieve Vrouwe-toren te Amersfoort", door W. F. N. Van Rootselaar; — „Arent van Buchel's Res pictoriae, aanteekeningen betreffende kunst en kunstenaars", door G. Van Rijn; — „Aanteekeningen omtrent eénige Dordrechtsche schilders". door G. H. Veth.

Natur und Offenbarung, XXXIII Band, 7 helft. Abhandlungen. Ist Mathematik auf die Gottesbeweise anwendbar, von Prof. Dr. C. Gutberlet. — Betrachtungen über die Ergebnisse der wissenschaftlichen Kosmogonie, von P. B. Braun, S. J. (Fortsetzung). — Stimm-und Sprachübungen, van P. R. Handmann S. J. (Fortsetzung). — Recensionen. Wissenschaftliche Rundschau. — I. Zoölogie. II. Paläontologie, Dr. F. W. Münster i. w). Kleinere Mittheilungen. Botanik. — Himmels-Erscheinungen. — Bibliographie.

Revue générale. Juillet. I. Jean de Wit et les Provinces unies, par Batavus. — II. Maubois, nouvelle (fin), par Jean de Reyva. — III. Les Chevaliers du travail, par Alex. Charlot. — IV. La Bulgarie contemporaine (fin), par le comte Joseph Grabinski. — V. Le Canal entre la mer du Nord et la mer Baltique, par G. Kochs. — VI. Notices. — VIII. Bibliographie.

Wetenschappelijke Bladen. No. 8. Leopold von Ranke. Herinneringen aan zijn jeugd, medegedeeld door Alfred Dove. — Verzameling onuitgegeven brieven van W. M. Thackeray. — Het Britsche wereldrijk. — Besmetting en ontsmetting. — De spoorwegen in de vijf werelddeelen. — Overzicht van binnen- en buitenland. — De tunnels van de Severn en de Mersey. — De electrische verlichting in de Groote Opera te Parijs. — Opgaaf van nieuw uitgekomen boeken.

De Aarde en haar Volken. No. 8. De Zaan en Waterland (vervolg.) — Reis door Nieuw-Grenada en Venezuela.

Revue Coloniale Internationale. Augustus-aflevering. Certaines Resemblances in the Land Tenure and Criminal Law of the Kaffirs and Anglo-Saxons, by W. Hammond Tooke. — Die Chinesischen Zukunfts Eisenbahnen, von Gustav Von Kreitner. Mit einer Karte. — (Die Karte wird im nachfolgenden Hefte Aufnahme finden.) — Colonies et protectorats Français. Correspondance trimestrielle, par le dr. Cte. Meyners d'Estrey. — Die Deutschen Colonien und Schutzgebiete im Frühjahr 1887. — Bibliographie Mensuelle.— Aperçu des prix du café de Java, bon ordinaire de 1869—1887.

ADVERTENTIE.

Maatschappij de Katholieke Illustratie te 's Hertogenbosch.

Verschenen en bij alle Boekhandelaren te bekomen:

Het Leven van Z. H. Paus LEO XIII,

naar het Engelsch van DR. O'REILLY,

door F. J. POELHEKKE, R. K. Pr.

Kerkelijk Goedgekeurd.

In royaal 8o formaat, geïllustreerd met eene staalgravure, voorstellende: **het portret van Z. H.** en 20 houtgravures.

In twee linnen prachtbanden.

Prijs f 5,—.

Aanbeveling van HH. DD. HH. den Aartsbisschop en de Bisschoppen van Nederland: „Het is een schoon en belangrijk werk, waaruit èn geestelijken èn leeken in menig opzicht veel nut kunnen putten, waarom Wij niet aarzelen het ten zeerste aan te bevelen."

INHOUD: Dr. Eugenio Cecconi Storia del concilio Vaticano, door *J. W. Brouwers*. — Mossen Jacinto Verdaguer: De Atlantide, Caritat enz. door *J. W. Brouwers*. — De intellectueele Paus Leo-hulde in België, door *J. Goetschalckx*. — Congrès d'Histoire et d'Archéologie à Bruges. Onze Moedertaal nu en in de IVde eeuw, door *J. W. Brouwers*. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften. — Advertentie.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Serie. Tweede Jaargang, No. 18. **15 September 1887.**

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

31 DECEMBER
1837—1887.

. . . . Celebrate nomen
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . Dicite cantu.
. . . .
Possit o tandem, domitis procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occupet tandem vaga cymba portum,
Sospite cursu.

Wesenheit und Dasein in den Geschöpfen nach der Lehre des hl. Thomas von Aquin von *Dr. Alois Rittler*, K. Lyceal-Rector und Professor der Philosophie. Stadtamhof. Mayr. 1887.

Voor eenige dagen verscheen het »Jahresbericht über das Königliche Lyceum zu Regensburg im Studienjahre 1886/87«, gedrukt in de zusterstad Stadtamhof. Behalve de gewone wetenswaardigheden over den gang der zaken, *wat* geleerd wordt, *wie* er leeren en geleerd worden, enz. enz. is dit bericht hoogst belangrijk door de korte levensbeschrijving van twee in dit studiejaar gestorven leeraars: Englmann, hoogleeraar in het kerkelijk recht en Leitl, hoogleeraar voor philologie en (profane) geschiedenis, beiden uitstekende geleerden en heilige priesters. Vooral de nekroloog, welke zijn ambtgenoot en vriend, de K. Lyceal-Professor en bisschoppelijke geestelijke raad Dr. F. Janner aan het aandenken van den eersten wijdt, is onder alle opzichten beide vrienden waardig. Doen wij een paar grepen, die én den gestorvenen Dr. Englmann én zijn levensbeschrijver Dr. Janner genoegzaam teekenen:

p. 17: Während der philosophischen Studienzeit wurde König Ludwig I von einigen Professoren der Hochschule [München] auf die eminenten Talente des jungen Studenten aufmerksam gemacht. Er liess ihn vor sich holen und wollte ihn bewegen, dass er *Jus* studiere, indem er ihm sagte: »Wir brauchen auch gescheidte Leute!« Englmann aber entgegnete, dass er seiner Mutter auf dem Sterbebette versprochen, Geistlicher zu werden, und es sei dies auch selber sein innigster Wunsch. Der König antwortete: »Gut, gut! ich will sie nicht abhalten! Es wäre mir aber ganz recht gewesen, wenn sie Jurist geworden wären!«

De levensbeschrijving sluit aldus:

»Dies war der Lebenslauf unseres dahingeschiedenen Freundes und Collegen. Einfach und ruhig flosz sein Leben dahin, nur wenige Menschen der hiesigen Stadt kannten ihm näher; ihn war nichts lästiger als äuszere Zeichen der Hochachtung und Verehrung; er suchte nie eine Auszeichnung und ich bin fest überzeugt, dass seine Bescheidenheit völlig überrascht war, als ihm wegen seiner vielen Verdienste um die Heranbildung junger Theologen der Hochw. Herr Bischof Ignatius unterm 24. Dezember 1862 den Titel eines bischöflichen geistlichen Rates verlieh; alle Anträge zu höheren Stellungen z. B. 1849 auf die Regentie am Priesterseminar zu Limburg. 1854 für das Directorat des Georgianum nebst Professur, später noch einmal auf eine Professur in München, auch in Würzburg, lehnte er ab; seine Wohltätigkeit gegen seine Verwandten, gegen Studierende, für edle Zwecke u. s. f. mag wohl vielleicht seine Kräfte bisweilen sogar überschritten haben, kurz — Englmann war das Muster eines Priesters, eines Lehrers, eines Collegen.

Man sage mir nicht, ich hätte zuviel des Lichtes in meinem Bilde! Ich war 20 Jahre lang Englmanns College und kannte ihn nahezu 40 Jahre lang, aber ich gestehe, dass ich während dieser 20 Jahre nichts gesehen oder bemerkt habe, was ich gerechter Weise hätte tadeln können.»

Het program nu is de hierboven genoemde verhandeling van Dr. Rittler, den bekenden beierschen afgevaardigde. Zij is honderd en achttien bladzijden groot, duidelijk en net gedrukt: »Over Wezen en Zijn in het geschapene volgens de leer van Sint Thomas van Aquinen.«

In de Inleiding zegt de Eerw. schrijver, hoe de beroemde Encycliek *Aeterni Patris* van Paus Leo XIII een machtigen en voortdurenden stoot heeft gegeven aan de studie der wijsbegeerte. De vruchten daarvan zijn niet alleen in Oostenrijk, Italië, Spanje, Frankrijk, Engeland en België [onder dit laatste land verstaat hij waarschijnlijk, wat dikwijls verkeerdelijk geschiedt: de vroegere beide vereenigde Nederlanden. In Nederland toch is te veel geschied op dit gebied, om den geleerden schrijver volkomen onbekend te zijn gebleven!] maar ook in Duitschland zelf. Vele en moeielijke vragen zijn weer op den voorgrond getreden, en zoo is dan ook de vraag *over het onderscheid van Wezen en Zijn in de schepsels* geen verouderde scholastieke spitsvondigheid meer te noemen. 't Is waar zelfs een Soto meende in den tijd, dat er niet veel aan gelegen was, hoe men er over dacht, doch daartegenover staat een lange rij van beroemde mannen, die deze vraag als de fundamentaalste be-

schouwen. »Ihre Entscheidung«, zegt de bekende professor van Munster, Dr. Commer, «muss versucht werden. Wer an diesem Problem verzweifelt, muss von der Philosophie ablassen.«

Nu volgt een korte: *Geschichtliche Ueberblick*. Aristoteles, Avicenna, Albertus Magnus zullen een werkelijke onderscheiding tusschen Wezen en Zijn in al het geschapene hebben aangenomen. Alexander Van Hales de eerste, die deze loochende. Hem volgen alle aanhangers van het Nominalisme met Durandus en Gabriel Biel en Aureolus. Scotus is ook in dit punt duister. Een werkelijke onderscheiding tusschen Wezen en Zijn in alle geschapen dingen namen, met beroep op den H. Thomas, aan, Cajetanus en Sylvester van Ferrara, de groote Capreolus en met uitzondering van Hervaeus en Gregorius van Rimini alle Thomisten. Met het verval der scholastiek komt ook deze gewichtige vraag te vervallen. Zelfs een Balmes nog schrijft:

»Dass wir zwischen der Wesenheit und der Existenz der Dinge unterscheiden, unterliegt keinem Zweifel; insofern wir das Object realisiert denken, begreifen wir die Existenz, und insofern wir denken, dass dieses Object mit dieser oder jener Bestimmung existiert, die es zu einem solchen von dieser oder jener Art macht, begreifen wir die Wesenheit. Die Idee der Existenz stellt uns die reine Realität vor; die Idee der Wesenheit bietet uns die Bestimmung dieser Realität dar. Doch die Schulen gingen noch weiter, sie wollten den Unterschied, der in den Begriffen sich findet, auf die Sachen übertragen, und hier scheint mehr Spitzfindigkeit als Tiefe obzuwalten.«

In den laatsten tijd is gelukkig weder een betere zin. *Kleutgen* onthoudt zich nog in deze vraag een oordeel uit te spreken.

»Tongiorgi und Palmieri, beide in früheren Jahren Professoren am Collegium Romanum in Rom, treten als Gegner der realen Unterscheidung auf. Hagemann, Gutberlet, Schwetz, Limbourg stimmen ihnen hierin bei, während Sanseverino, Liberatore, der Cardinal Zigliara, M. de Maria, Schiffini, Cardinal Pecci, Cornoldi, sämtlich Italiener, ferner in Spanien der Cardinal Gonzales, in Deutschland Plaszmann, Frhr. v. Schäzler, Ernst Commer, Stöckl den realen Unterschied verteidigen.«

In het tweede hoofdstuk: *Bestimmung des Streitpunktes*« geheeten, zet de schrijver duidelijk en klaar uiteen, waarover het geschil loopt. De vraag is namelijk: Bestaat er onderscheid bij het schepsel tusschen zijn wezen, natuur, *essentia* en zijn werkelijk bestaan, *existentia*. Eerst moeten wij nu weten, wat onder *essentia* te verstaan is. Maar nu komt een tweede vraag en deze is de *cardo rei*. Wat voor een onderscheid is er? Dat er een *logisch* onderscheid is, ontkent niemand; maar bestaat er alleen een logische onderscheiding, enkel en alleen in de gedachte, *rationis ratiocinantis?* Of heeft deze onderscheiding werkelijk grond van bestaan in de zaak zelf — *rationis ratiocinatae?* Of is het onderscheid een werkelijke, *realis distinctio*, onafhankelijk van ons denken in de dingen zelfs voorhanden. De tweede en derde onderscheiding is den geleerden Schr. blijkbaar dezelfde. De vraag, zegt hij, of behalve de reale en logische onderscheiding nog een derde formale *ex natura rei* bestaat, is overtollig: dit na te gaan zou ons onderzoek maar in de war brengen. Verder moeten wij vóór alles bedenken, willen wij den schrijver goed verstaan, dat hij direkt ten minste geen antwoord geven wil op de vraag: Of er inderdaad een *werkelijke* onderscheiding in de geschapen dingen moet aangenomen worden tusschen essentia en existentia, d. i. tusschen hun wezen, natuur en werkelijk bestaan. 't Is volgens het plan van zijn verhandeling voor hem genoeg, als hij bewezen heeft, dat S. Thomas van Aquinen geleerd heeft, dat zulk een werkelijk onderscheid bestaat. Dit tracht hij nu te doen in de volgende hoofdstukken; »Das Sein der Wesenheit [God] und das Sein der Teilname nach [schepselen].« — »Die Einfachkeit des göttlichen und die Zusammensetzung des creatürlichen Seins.« — »Die Unendlichkeit Gottes und die Endlichkeit des Geschöpfes.» — »Die vom Stoffe getrennten, in sich selbst subsistierenden Formen.« — »Die Körperliche Substanz.« — En ten slotte: »Die Lehre des hl. Thomas und ihre Bedeutung für die philosophische Wissenschaft.«

Ziedaar een beknopte, al te beknopte aankondiging van Dr. Rittler's verhandeling. Maar meer kan geen lezer van de »Wetenschappelijke Nederlander« hier verwachten. 't Is genoeg voor dengene, die belang stelt in de thomistische studie, om het belangrijk geschrift zelf te gaan bestudeeren. En voor ieder ander had een dorre verdere uiteenzetting toch geen nut.

Dit alleen zou hier de boekaankondiger (hij kan en wil geen recensent zijn) nog willen vragen: Zou zonder dat de Horatiaansche regel geschonden werd: »Brevis esse laboro, obscurus fio,« niet hier en daar een herhaling van het vroeger gezegde en aangehaalde kunnen vermeden zijn? — Verder: Was het misschien niet beter bij behandeling van zuiver wetenschappelijke vragen tusschen kinderen van één huisgezin, waar wij zullen samenwonen, *tamquam fratres in unum*, zinnen te vermijden als deze:

»Vergleicht man nun aber diese Stelle mit zahlreichen anderen, an welchen dieselbe Lehre mit denselben Worten wiederholt und in einer Weise erläutert wird, dass die gegnerische Auffassung, als handle es sich bloss um das Verhältnis von Natur und Suppositum, als geradezu absurd erscheint, so kann man sich des peinlichsten Gefühles über eine solche Interpretationskunst nicht verwehren.«

En verder:

»Um dies anzweifeln zu können, muss man die Worte des englischen Lehrers absichtlich in ihr Gegenteil verkehren; man muss für das Wort »real« das Wort »logisch« substituieren und statt der »realen Zusammensetzung«, wie sie Thomas selbst niedergeschrieben hat, die »logische Zusammensetzung« aus wass immer für Motiven in den Text hineinlesen. Nur mittelst solcher Manipulationen ist es möglich, den Worten des Aquinaten einen Sinn zu unterschieben, welcher mit seinem ganzen Lehrsysteme in unversöhnlichem Widerspruche steht«

En dit te meer daar, (zonder op de scherpzinnige bewijsvoering van Dr. Rittler iets te willen afdingen, integendeel, het bewijst juist de waarde van zijn boek), als men niet zóó in S. Thomas doorkneed is als hij, uitdrukkingen van den Engelachtigen Leeraar, als deze: »Nec tamen negamus animam rationalem *quemdam*

modum compositionis habere, scilicet ex esse (essentia) et quod est (existentia),« iemand licht op het denkbeeld konden brengen, dat S. Thomas dan toch geen *werkelijke* samenstelling aannam.

Druk- en schrijffouten (rampzalige plagen, die een schrijver menigmaal in vertwijfeling dreigen te brengen) zijn hier op een of twee uitzonderingen na gelukkig vermeden. Eén moet ik in belang van den lezer noodzakelijk aangeven. Deze druk- of schrijffout toch is in den hoogsten graad wat men noemt: *zinstorend*. Bladzijde 94, namelijk leest men:

»Quod autem est in potentia eius, est participativum ipsius; non autem secundum se est ens. Sequitur ergo, quod habeat materiam, quia ipsius esse receptiva est materia, ut supra dictum est. Sic igitur omne, quod est post primum ens, quod est ipsum esse, cum sit participative ens, habet materiam. De Angel. natura, cap. 8.«

En dit wordt aldus overgezet:

»Was aber dem Vermögen nach ist (in der Möglichkeit ist, zu sein), kann des Seins teilhaftig werden (est participativum ipsius), an sich aber ist es ein Nicht-Seiendes (non ens). ALSO ist es STOFFLOS; denn der Stoff ist für das Sein empfänglich und wird des Seins (durch die Form) teilhaftig, wie oben gezeigt wurde.«

Stofflos zal moeten zijn: *Stofflich*. Maar ook: *participativum*: *Kann des Seins theilhaftig werden*. — *non autem secundum se est ens*: *an sich aber ist es ein Nicht-Seiendes* (*non ens*) — dit alles kan moeilijk geacht worden de gedachte van Sint Thomas weêr te geven. Wij voor ons zouden het zoo willen vertalen:

»Wat echter in de mogelijkheid is van te zijn, neemt op eenige wijze deel aan dat zijn; doch het is op zich zelf genomen geen wezen. Dus volgt, dat het stof heeft, omdat, gelijk boven gezegd is, de stof ontvankelijk is voor het zijn zelf.«

Wij sluiten met de herhaling, dat we onmogelijk in staat zijn meer te doen dan het boek aan te kondigen en bekend te maken en een oordeel ons niet toekomt.

Mochten we ons veroorloven onze persoonlijke meening zonder nadere bewijsvoering uit te spreken, we zouden zeggen: 't Is een geschrift als dat voor een twintig jaar door Franz Brentano geschreven werd: Een geniaal boek van een geniaal man.

Dr. Vermeulen.

Bijdragen tot de Ned. Kerkelijke Geschiedenis.

I. *Cloppen ende Bagijnen.*

Er bestaat een Hs. ter Koninklijke Bibliotheek alhier, (No. K 63 folio) gebonden in een heel rood marokijnen band, verguld op snee, plat en rug. De titel van den codex staat op folio 1 aldus uitgedrukt.

REPERTORIUM
OFTE
REGISTER
VAN ALLE DE ACTEN DER
PARTICULIERE NOORD-HOLLANDSCHE
SYNODEN,
BEGINNENDE VAN HET JAAR MDLXXII
MITSGADERS VAN SEKER
PROVINCIAAL SYNODUS
VAN ZUYD- EN NOORD-HOLLAND
GEHOUDEN BINNEN
HAARLEM
A^0 MDLXXXII.

Dit repertorium ofte register was een Legger van het verhandelde ter synodale vergaderingen in Noord-Holland, ten dienste van HaarEdel Groot Mogenden. Het is een alphabetisch gerangschikt register van zaken, die in de verschillende synoden [1] zijn ter sprake gekomen; een artikel is verdeeld in subtituli, deze in Nos. en die wederom in §§. Onder elke § staan de artikelen aangegeven van de synoden, waaruit die § is opgemaakt. Men zal lichtelijk inzien, of dit stuk voor de kerkelijke geschiedenis van ons vaderland van groot belang is. Daaruit kan men opmerken, wat alzoo door de synoden aan de staten gevraagd is, alsmede (soms) welke beschikking deze daarop genomen hadden. 't Lijdt geen twijfel, of dit stuk moet interessante bijdragen leveren tot de kennis van de »Paepsche stoutigheden en de superstitiën.» Het luste mij dan ook er alles uit op te schrijven, wat op die gruwelijke insolentiën der Papen en der Papisten betrekking heeft en het ter algemeene kennis te brengen.

Het eerste voor ons doel merkwaardige artikel, dat er in voorkomt is te vinden op folio 16^r en is getiteld:

BAGYNEN en CLOPPEN.

Bagynen en Cloppen.

§ 1.

Voor te komen dat de Bagijnen voortaan niet en mogen gaan in haar gewoonlijke superstieuse habyten, noch haar onderlinge bijwooningen hebben.

Syn. Edam. 1586 *art.* 14.

§ 2.

Te letten op 't omloopen der Cloppen in vreemde habyten, waartegen A^o 1601 een openbaer Placcaat tot weeringe van sulx geëmaneert is. [2])

Syn. Horn. 1635, *Art.* 45.

§ 3.

Bij Hare Groot-mog^en was een Resolutie genomen om de Cloppen onder curatele te stellen, ende de Geestelikheyt intestabel.

Syn. Ench. 1654 *art.* 31.

§ 4.

Per Deputatos bij Hare Groot-mog^en ende door de classen en kerkenraden bij hare magistraten te versoeken, dat alle Cloppen uyt den Lande geweert mogen werden.

Syn Ench. 1654 *art.* 32. *Edam* 1655 *art* 32.

---

[1]) Deze synoden zijn gehouden 1572—1608 en 1618—1684. Van 1608—1618 hebben de synoden stilgestaan.

In de volgende jaren zijn er meerdere synoden gehouden
1573 Alkmaar, Enkhuizen en Hoorn.
1574 Grootebroek en Edam.
1575 Alkmaar en Enkhuizen.
1577 Alkmaar en Hoorn.
1578 Amsterdam en Enkhuizen.
1579 Alkmaar en Amsterdam.
1581 Enkhuizen en Alkmaar.
1582 2 maal te Hoorn.

[2]) Dit placaat van 1601 vind ik niet, noch in Scheller's, noch in Cau's Placcaatboek daarentegen Cau I, 211, 214 placcaten op dit stuk van 20 Dec. 1581 en 21 Nov. 1584, alsmede 9 Maart 1589.

§ 5.

Deputati een Request geconcipiëert hebbende tot weeringe onder anderen van jesuïtische Cloppen ende Quesels van de vrouwelijke sexe, was dit Request, na dat het van de Synodus geapprobeert, en in de vergaderinge van Hare Groot-moge ingelevert was, van die van Amsterdam overgenomen.

Syn Horn 1683 *art.* 29. *Euch.* 1684 *art.* 32.

Hieronder stond: *Zie hierover breeder pag.* 257 § 7. Aldaar vond ik het volgende:

§ 7.

Tot noch toe geen Remonstrantie uyt den naam utriusque Synodi ingestelt zijnde, heeft de Synodus geresoliveert wat hierin bij trappen te doen, nevens de officieren, bij Gecommitt. Raden, bij particuliere Magistraten., bij 't Hof, en in de aanstaande Vergaderinge der Correspondenten In welke vergaderinge, noch ook bij de Staten hier in yets hebbende konnen geschieden, was dan noch op de Remonstrantie der Gedeputeerden der Corresponderende synoden aan Hare Ho: Mog: op de vertooninge des Cleefschen synodi tot Emmerik wegen de enorme stoutigheyt der Jesuiten aldaar, gevolgt, dat dese sake bij Hare Ho: Mog: ende den Prince zoo was ter harten genomen, dat een serieuse waarschouwinge daarover was gedaan aan de Gecommitt. Raden ende van 't Hof in serieuse termen geschreven aan alle Officieren.

Syn Alcm. 1632. *Art.* 12, *Harl.* 1633, *Art.* 11, *Amst.* 1634. *Art.* 28.

Dit van de *Cloppen* en *Bagijnen*; men ziet het, alles wat voor de Protestantsche vroede mannen in den Katholieken Godsdienst onbegrijpelijk (?) was, heette superstitueus, tot zelfs de habijten toe. Dit artikel heeft geen commentaar noodig. Van de in § 1 uitgedrukte wensch was het in § 2 bedoeld plakkaat het gevolg, alsmede de maatregel in § 3 vermeld, doch het schijnt dat de Jesuïtische cloppen ende bagijnen ende quesels daar zoo weinig door afgeschrikt werden, dat in 1683 en '84 nieuwe smeekingen noodig waren.

II.

Het Hs. verder doorbladerende, valt ons oog op den titel: *Gereformeerde Religie.* Aldaar vind ik vele beden en smeekingen naar »den Haagh« om toch te voorzien, in de behoeften der Gereformeerde Religie in de Meyerij van den Bosch, de Baronie van Breda, het land van Overmaas, het land van Megen en Ravenstein, 't Ambt Lingen, alwaar de Paapsche ongebondenheden wezenlijk naar 't inzicht der Synode te erg waren. Och ja, men was in Noord-Holland bezorgd voor de bewoners van het tegenwoordige Noord-Brabant en Limburg — wat zeg ik? voor twee provinciën van ons vaderland? neen men was bezorgd voor nog meer. Onder de titels *Kerke* en *kerkelijke onlusten* vindt men vele en daaronder volgens de Synoden »*enorme staaltiens*« van verdrukking der Gereformeerden in alle landen. Niet alleen tot Nederland, wel neen, de bemoeingen der Noord-Hollandsche Synode strekten zich veel verder uit. Men vindt dan ook in het Hs. jerimiaden over verdrukking der Gereformeerden in Duitschland, Frankrijk, Spanje, Italië, Boheme en (last not least) België. Vervolgens worden we bekend gemaakt met de *verschrikkelijke verdrukking*, die de Protestanten in alle deelen van ons land moesten onderstaan. Misschien kom ik daar later afzonderlijk op terug. Eenige vermakelijke *staaltiens* althans zal ik in een nader art. behandelen.

Alleen wil ik nu nog zeggen, dat overal in het Hs. de bewijzen voorhanden zijn, dat de classen en kerkeraden verzocht werden, zooveel mogelijk *staaltiens* te verzamelen, die konden dienen ter beschuldiging der katholieken bij de Staten om, zooals het luidt »die Deputati mede te geven om te gebruiken waar zulks behoort« d. w. z. om ze aan H: Ed: Mog: ter staving hunner bewering omtrent de verderlijkheid der papisten, en ter verlokking van nieuwe plakkaten op te disschen.

Sint Arnold, bisschop van Soisson, Apostel van Vlaanderen en stichter der abdij van Oudenburg, door *Hector Claeys*. — 150 blz. in-8 met gekleurden omslag. Pr. 0.30:

Den 15den Augustus jongstleden, was het de 800ste verjaardag van den dood van Bisschop Arnold; 's mans levensbeschrijving komt dus te recht dat eeuwfeest vieren.

De acht eerste hoofdstukken maken ons bekend met de kindsheid en de kinderjaren van Arnold te Tieghem; met het voorbeeldig leven van den Kloosterling, met het bestuur van den Bisschop, met zijn Apostolaat in Vlaanderen. Het verhaal van zijn gelukzaligen dood, van de vele mirakelen en de verscheidene verheffingen der reliquieën van den heiligen geloofsheld, wordt ons gegeven in de volgende hoofdstukken. Volkomen op haar plaats is hier de in breede trekken geschetste geschiedenis der abdij van Oudenburg, de vermaarde stichting van Bisschop Arnoldus.

De voortreffelijkheid van den inhoud, de schoonheid der uitgave, de geringheid van den prijs mogen dit boekdeel aanbevelen, gelijk *Het Belfort* zulks doet.

J. W. Br.

Der hl. Arnoldus Von Arnoldsweiler historisch- kritisch dargestellt von *Arnold Steffens*, Priester. 140 g. 8o. Aachen Barth, 1887. Pr. M. 1.20

In het voormalig Hertogdom Gulich en omliggende gewesten is deze Arnoldus sinds onheugelijke tijden als Heilige vereerd. Zijn feest valt op den 18 Juli. In onze dagen is door Cardinaal Melchers te Rome verkregen de bevestiging der vereering van dien Heilige, de goedkeuring van een eigen Officie en het verlof om het feest des Heiligen te vieren, door het geheele Aartsbisdom van Keulen, als *duplex minus.*

Het doel van dit werk is niet alleen om de nagedachtenis van den grooten weldoener dier landouwen in verdere kringen te doen zegenen, het wil ook door historisch- critische onderzoekingen aan de vroomheid des harten wetenschappelijke waarde verbinden. Des schr. verdiensten op dit gebied zullen wij door een veelbeteekenend feit staven: toen er voor eenige jaren twijfel werd geopperd tegen het geoorloofde dier openbare vereering van Arnoldus als Heilige, trad onze schr. in het strijdperk en stelde, in 1885, een Latijnsch

gedenkschrift op, dat bevestiging en vollediging moest verstrekken van het Commentaar der oude Bollandisten, en dat gedenkschrift is waardig bevonden in hoofdzaak te worden opgenomen door de thans werkende Bollandisten in het IVe boekdeel hunner *Analecta*. Alwie hart heeft voor oude legenden van Heiligen, mag hier genoegen smaken. De hier gevierde Heilige, — hoe duitsch zijn naam ook zij — kwam uit het Oosten aan het Hof van Karel den Groote, en wist door zijn kunde van toonkunst en gezang de gunst des Keizers te winnen die hem ten eigendom gaf het Bürgelwald. De vrome musicus op zijn beurt deelde zijne bezittingen ten eeuwigen eigendom uit aan de naburige bewoonde plaatsen, die dan jaarlijks aan de kerk te Arnoldsweiler eene kleine hoeveelheid was moesten leveren.

Wij hebben hier alle oude en nieuwe documenten die den Heiligen Kunstenaar van nabij raken, en mogen zeggen dat door dit historisch-kritisch werk, met veel scherpzinnigheid en juist oordeel geschreven, het leven en de vereering van dezen Heilige der nederduitsche landen voor goed zijn bewezen en bevestigd.

J. W. Br.

Katholisches Leben im Mittelalter. Ein Auszug aus *Kenelm Henry Digby's* Mores Catholica: or Ages of faith. Von Andreas *Kobler* S. J., Erster Band. I—IV Buch. Insbrück, Vereinsbuchhandlung.

Het is voor de katholieke wetenschap in onze dagen meer dan ooit een ernstige plicht het begonnen werk te voltooien en volkomen de eer te herstellen van de bij eenigen nog als duister en barbaarsch te boek staande middeleeuwen. Veel is er bereids geschied tot opheldering van middeleeuwsche toestanden, de leugentaal, dat de middeleeuwen een tijd van de grootste ellende en van het ontzettendste verderf zijn geweest, is nog niet bij allen verstomd, zelfs niet in kringen, die op hoogere ontwikkeling aanspraak maken. Montalembert beveelt het werk *Mones catholici* of *de eeuwen van het geloof* bizonder aan, als het meest geschikte boek om de middeleeuwen te leeren kennen. De schrijver van dit werk ('t welk tien deelen beslaat) is *K. H. Digby*, een leek, die van het Anglicanisme tot de katholieke Kerk overging. *Digby* (in het jaar 1800 geboren) studeerde te Cambridge aan het Trinity-college en keerde in den schoot der Kerk terug lang voordat de zoogenaamde Oxforter beweging begon. Hoofdzakelijk hield hij zich bezig met de studie van de middeleeuwen, en het was juist door deze studie, die hem den weg wees naar de ware Kerk. Hij publiceerde zijne studiën, opdat ook anderen tot de kennis van den waren Godsdienst zouden komen. Het werk is onschatbaar rijk aan feiten uit de overblijfselen dier eeuwen, namelijk wat kunst en poëzie, godsdienst en wetenschap betreft. Wie dit werk leest zal gansch andere denkbeelden verkrijgen van de zoo zeer belasterde middeleeuwen. Digby's werk verscheen te Londen in de jaren 1831 tot 1843. Het bovenvermelde boek bevat een uittreksel en beslaat vier deelen. Zonder twijfel is Koblers onderneming hoogst verdienstelijk en actueel en daarom voorzeker meer dan gewone belangstelling waard.

Die Geschichte der heiligen Katharina von Siena und ihrer Genossen, Autorisirte Uebersetzung aus dem Englischen der ehrwürdigen Provincial-Oberin der Dominicanerinnen zu Stone, Augusta Theodosia Drane. Dulmen, Laumann.

De heilige Catharina, die als een der wonderbaarste verschijningen der wereldgeschiedenis moet beschouwd worden, heeft als Engel der armen, als helfdhaftige ziekenverpleegster ten tijde van de pest en als predikster der boetvaardigheid een onmetelijken invloed op de harten harer tijdgenooten uitgeoefend. Met eene vrijmoedigheid zonder weerga sprak zij hare overtuiging uit ook tegenover den machtigste der wereld. Als documenten, die wellicht eenig in hun aard zijn, mogen de brieven worden beschouwd, welke zij aan Paus Gregorius XI schreef. Het Pausdom was toen in gevaar zijne historische positie in Italië te verliezen. De vrees, welke de h. Brigitta had uitgesproken, dat Gregorius XI, mocht hij niet spoedig uit Avignon naar Italië terugkeeren, niet alleen zijne wereldlijke maar ook zijne geestelijke heerschappij zou verliezen, scheen werkelijkheid te worden. Slechts door Rome wederom tot Pauselijke residentie te maken, kon redding worden verkregen. En werkelijk overwon de verversdochter uit Siena de laatste bedenkingen van Gregorius tegen het terugkeeren naar de eeuwige stad. Hare laatste krachten besteedde de raadpleegster van Pausen en Vorsten om de taak, de ontzettende ergernis van het schisma van 1378 te verhinderen en toen deze arbeid niet gelukte, den Roomschen Paus Urbanus de overwinning te verschaffen over den Franschen Clemens. Naar alle oorden zond zij hare vermanende en smeekende, straffende en dreigende brieven, aan den Paus, aan de Kardinalen, aan de Koningen van Frankrijk en Hongarije, aan Romeinsche overheidspersonen en veldheeren. Den dood nabij zijnde vertrok zij naar Rome om den moedeloozen Paus te steunen; aan haar is het, menschelijker wijze gesproken, te danken, dat Paus Urbanus in Italië staande bleef. In de hoofdstad der Christenheid is deze teedere en toch zoo sterke vrouw gestorven den 29 April 1387.

Chaim de Malan zegt, dat Catharina voor het Pausdom is geweest, wat de Maagd van Orleans was voor de Fransche Monarchie. »Wellicht heeft nimmer, zegt de Protestantsche kerkhistoricus *Hase*, een trouwer hart voor de Kerk van het Pausdom geslagen.« Het is dus niet te verwonderen, dat over zulk eene merkwaardige Heilige talrijke — men zegt 60 — levensbeschrijvingen zijn verschenen. Natuurlijk zijn ze van ongelijke waarde. In April 1887 waren vijfhonderd jaren verloopen sinds dit schitterend licht in donkeren tijd verdween. Ook bij gelegenheid van dit jubilé verschenen eenige biographieën van Heiligen. Het bovengenoemde werk is eene vertaling van de in de Engelsche taal verschenen levensbeschrijving. Vele nog niet geraadpleegde bronnen hebben aan dit werk nieuwe stof geschonken. Hoofdzakelijk zijn de brieven van de h. Catharina voor het doel der biographie op uitstekende wijze te pas gebracht. De vertaler was zoo bescheiden zijn naam te verzwijgen. Het blijkt echter, dat een uitmuntend vertolker aan het werk is geweest. Voor vereerders onzer Heiligen is dit werk een onmisbaar boek.

Magister choralis. Theoretische-practische Anweisung zum Verständniss und Vortrag des authentischen römischen Choralgesanges, bearbeitet von F. X. Haberl, 8 vermehrte und verbesserte Auflage. Regensburg, Pustet.

In het jaar 1864 verscheen de eerste druk van dit werk, thans ligt de achtste druk voor ons — een bewijs, dat het zeer nuttige werk, voor Seminariën, Geestelijken, organisten, zangers en andere belangstellenden onontbeerlijk is geworden. De omvang, die bij den eersten druk 181 bladzijden bedroeg, is thans tot 232 pagina's aangegroeid. Sinds de authenticiteit der Roomsch Katholieke gezangen werd vastgesteld, is de strijd van die partijen, welke om de beste melodieën streden, tot stilstand gebracht. Haberl heeft in zijn leerboek de typische uitgave der auhentieke gezangboeken gevolgd. 't Is hoogst verblijdend, dat Rome heeft gesproken en dat de strijd ook op het gebied van den kerkzang, op dit vak der liturgie is uitgestreden.

De *Magister choralis* heeft zich ter taak gesteld, den aard en de wijze eener juiste uitvoering der authentieke kerkgezangen, op grond van geschiedenis en traditie, te onderrichten. De eischen, welke in dit opzicht aan Geestelijken, zangers en organisten worden gesteld zijn zeker niet gering, en daarom raden we alle belangstellenden aan, zich dit hoogst verdienstelijk werk aan te schaffen; 't is inderdaad een uitmuntend en doeltreffend hulpmiddel om den zang der Kerk zoo juist en schoon als mogelijk is in de tempelen Gods te doen weerklinken.

Die Gegner »Edgars« und ihre Leistungen. Von *L. Von Hammerstein.* Trier, Paulinus-Druckerei.

De eerwaarde Pater *Von Hammerstein* heeft twee boeken geschreven en het licht doen zien, welke de aandacht hebben getrokken ook van velen in het vijandige kamp. Zij zijn getiteld: *Erinnerungen eines alten Lutheraners* (Freiburg, Herder, en *Edgar oder vom Atheïsmus zur vollen Wahrheit* (Trier, Paulinus-Druckerei). Het eerste bevat een beheerschingsgeschiedenis, het laatste is eene populair Apologetik. Velen onzer tegenstanders hebben Hammersteins bekeering trachten te smalen, en vooral Protestantsche theologen waren er op uit, zijn bewijs voor de waarheid van het Katholicisme te ontzenuwen. Bovenvermeld werkje bevat woordelijk wat men tegen de boeken van Hammerstein heeft aangevoerd. Men staat verstomd bij het lezen van dit werkje over de onkunde, welke de aanvallers verraden. Bij den niet-Katholiek zal deze brochure de vraag doen ontstaan: of het Protestantisme recht heeft, sinds meer dan drie eeuwen te protesteeren en zich af te zonderen van de oude gemeenschap des geloofs. Belangwekkend is dit geschrift in hooge mate. Moge het vooral ook in het vijandige kamp gelezen worden; wellicht zou het menigeen tot nadenken brengen en terugvoeren in den schoot der katholieke Kerk.

Dr. L. v. H.

Handboekje over het onweder, bevattende onderrichtingen, behoedmiddelen en gebeden. Uitgegeven door *J. Sauren.* Rector aan het St. Maria Hospitaal te Keulen. Vrij vertaald door *P. S. d. M.* o. c. c. kerkelijk goedgekeurd. Venloo, Wed. Uyttenbroek, 1887.

Bovenvermeld werkje bevat eene monographie, die, kort doch zaakrijk behandeld, eene onderrichting geeft over het onweder, van een natuurlijk en godsdienstig standpunt, de behoedmiddelen tegen den bliksem en eene vrij volledige verzameling van gebeden, die men gedurende een onweer gevoeglijk kan verrichten. Het was eene gelukkige gedachte van den vertaler dit werkje in het Nederlandsch te doen verschijnen. Dergelijk een practisch en leerzaam handboekje kenden wij tot dusver in onze taal nog niet.

De moderne natuurwetenschap spreekt niet gaarne van God; zij moet echter *nolens volens* met Hem rekening houden. Als de Almachtige zijne weldoende hand terugtrekt, dan zijn de middelen, waardoor men den hongersnood meent onmogelijk te maken, vruchteloos. Eene ziekte, waarvan de oorzaak onbekend blijft, vertoont zich onder de vruchten der velden en doet de volkeren van honger sterven. De plagen, die den menschelijken overmoed beteugelen, liggen in Gods hand. Het kost den Almachtige niet de minste moeite om de schoonste vooruitzichten op den oogst totaal te vernietigen. Eene kleine wanorde in den dampkring en de volkeren liggen in doodsstrijd. Het schoone doch vreeselijke onweer is eene openbaring van den machtigen God. Er is geene plaats, waar wij tegen den bliksem beveiligd zijn, noch op den berg, noch in het dal, noch in de vrije lucht, noch in huis, en dientengevolge ontwaakt ook tijdens zulk een grootsch natuurverschijnsel, zelfs bij ongeloovigen, de nog niet geheel en al verdoofde stem des gewetens.

Wetenschap en godsdienst hebben ons onderscheidene middelen aan de hand gedaan, welke met recht als behoedmiddelen tegen bliksem en donder worden beschouwd. Van deze middelen nu spreekt het boekje op leerzame en voortreffelijke wijze. Met een aantal schoone gebeden, gedurende het onweder te bidden, eindigt dit keurige boekje, dat wij eene zeer ruime verspreiding toewenschen. Het zal veel dienst kunnen bewijzen en niet weinig bijdragen tot meerdere vereering van den H. Donatus, den glorierijken martelaar, die ons tot bizonderen patroon in de gevaren van het onweer werd gegeven.

De firma Wed. H. H. Uyttenbroek heeft voor een handig formaat en een keurig uiterlijk de meeste zorg gedragen en den prijs van het werkje zoo laag gesteld (ƒ0,25) dat het aanschaffen van dit boekje onder ieders bereik valt. Haar zij dank daarvoor.

HAARLEM, Sept. 1887. L. A. LAUREY.

Mededeelingen.

Zooals men weet, heeft Z. H. de Paus kort geleden, onder leiding van Ridder Gentili, in zijn paleis eene belangrijke weefschool opgericht. Groote kunstwerken zijn dáár thans onderhanden genomen, welke vóór het pauselijk jubelfeest en de aanstaande heiligverklaringen zullen voltooid worden.

Op het Vaticaan heeft thans ook de beroemde schilder Ludovic Seitz de versiering ten einde gebracht van de zoogenaamde »Galerij der Kandelabres«, welke zich op waardige wijze aansluit bij de *Loges* van Raphaël. De fresco-schilderingen van den heer Seitz stellen de verheerlijking voor van den H. Thomas van Aquino en den triomf van de Katholieke waarheid op de veelvuldige dwalingen, welke door den Engel der Scholen en zijne leerlingen bestreden en verslagen worden.

In het klooster der Minderbroeders te St. Truyden is Pater Servatius Dirks overleden. Dit afsterven is een groot verlies voor de Vlaamsche letterkunde.

De onthullingen van de architectonische wonderen van Anuradhapura, de oude »stad van graniet« op Ceylon, zijn aan velen bekend. De heer Burrows geeft in *Macmillan's Magazine* eene uitvoerige beschrijving van de merkwaardige ruïne. Zij is 4 mijlen lang en $2^1/_2$ mijl breed. Het Cingaleesche paleis is ongeveer in den aanvang onzer Christelijke jaartelling gebouwd. Het verslag komt volkomen overeen met de beschrijving van een Chineeschen reiziger Fa Hiau, die Anuradhapura in de 5e eeuw bezocht. (*Dagblad*).

Door den heer J. Kneppelhout te Alfen a/d Rijn, is aan het Geologisch Rijksmuseum te Leiden eene verzameling van gesteenten, mineralen en versteeningen geschonken.

De collectie bevat een zeer groot aantal van mineralen, gesteenten en fossielen.

Onder de mineralen zijn vooral ertsen (gedeeltelijk zeer kostbare) vertegenwoordigd, zoo bijv. een groot aantal specimina van goud- en zilverertsen, gedegen koper en een meteoriet van Siberië, zoogenaamd Pallasijzer. Meer gewone mineralen zijn in de collectie eveneens aanwezig, zoo ook schoone quartsvarieteiten. Van de gesteenten zijn vele geslepen, terwijl de fossielen doorgaans uitmunten door gaven toestand. Onder de versteeningen zijn de meest verschillende diergroepen vertegenwoordigd, namelijk overblijfselen van zoogdieren, van beenvisschen en kraakbeenige visschen (vele haaietanden), van kreeften, van ammonieten en belemnieten. Van de ammonieten zijn weder vele geslepen.

Verder bevat de verzameling versteende zeeappels, tweekleppige schelpen en slakken, benevens vele koralen, plantenafdrukken en versteend hout.

Het bestuur van het South-Kensington-museum heeft ter completeering van de verzameling van Charles Dickens' handschriften aldaar, £ 1200 (f 14,400) geboden voor het oorspronkelijke handschrift van »Onze wederzijdsche Vriend«, aan den eigenaar daarvan, den heer Childs, te Philadelphia. Deze heeft echter dit bod van de hand gewezen, omdat hij voornemens is, het handschrift te vermaken aan het museum van het geschiedkundig genootschap te Philadelphia.

Thans is definitief bepaald, dat het congres van astronomen in 1889 te Brussel zal gehouden worden.

Door de Nationale Bibliotheek te Florence is eene zeer belangrijke verzameling handschriften aangekocht, welke grootendeels betrekking heeft op de geschiedenis van Florence, doch welke ten deele ook de politieke en litterarische geschiedenis en de geschiedenis der kunst van de XIIIe eeuw tot op onzen tijd omvat. Onder de handschriften bevindt er zich ook een van Karel den Vijfden.

De vooruitzichten op de uitrusting van eene expeditie naar de Zuidpoolstreken in het volgende jaar zijn aanmerkelijk gunstiger geworden. Het antarctische comité *Royal Society* en der *Royal Geographical Society* te Melbourne hebben aan de Regeering van Victoria het voorstel gedaan, door het uitloven van premiën tot eene onderneming aan te sporen, die zoowel aan practische als aan wetenschappelijke doeleinden dienstbaar moet gemaakt worden. Aan reeders, inzonderheid aan beproefde walvischvangers, moet de uitnoodiging gericht worden om met twee schepen, die niet beneden de 175 ton meten en van stoommachines van niet minder dan 60 paardenkrachten voorzien zijn, een tocht naar de Zuidpolderstreken te ondernemen. Als premie wordt uitgeloofd eene som van $ 800 à $ 1000 (f 9600 à f 12.000) voor elke 100 ton traan, die zuidelijk van 60o ZBr. buitgemaakt en te Melbourne zal ontscheept worden. Naar men verneemt, heeft de Regeering van Victoria met den ervaren Pool-reiziger Sir Allen Young reeds onderhandelingen over het ondernemen eener expeditie aangeknoopt.

Petermanns Mittheilungen.

De »Haagsche Omtrekken« van Damas, welke eerst in *Het Vaderland* verschenen en daarna gedurende één jaar afzonderlijk werden uitgegeven, worden voortaan elke week opgenomen in het Haagsche *Dagblad*. Het Zaterdag-avond verschenen nommer bevat de eerste »Omtrek.«

De firma W. P. van Stockum en Zn. kondigt, als vervolg op de »Omtrekken«, een nieuw tijdschrift aan, getiteld »Haagsche Stemmen.« De samenstelling van dit tijdschrift is opgedragen aan de heeren Dr. Jan ten Brink, Johan Gram, J. Margadant, Dr. H. J. A. M. Schaepman, Jhr. Mr. J. H. Hora Siccama en Jhr. C. A. Van Sypesteyn, die beurtelings een opstel zullen leveren over onderwerpen op het gebied van geschiedenis, letterkunde, kunst en kroniek van den dag. Het eerste nommer (van de hand van Dr. Jan ten Brink) verscheen in hetzelfde keurige formaat dat de vroegere »omtrekken« onderscheidde.

Het bestuur van het genootschap voor kunsten en wetenschappen in Noord-Brabant heeft zich tot Gedep. Staten gewend tot ondersteuning der bezwaren, door Mr. F. Van Lanschot ingebracht tegen het besluit tot slooping der St. Anthoniuskapel te 's-Bosch. Het bestuur wijst in het adres op de kunstwaarde van den gevel der kapel en toont tevens aan, dat voor eene restauratie eene uitgaaf van slechts f 2500 à 3000 wordt

gevorderd. Eene teekening van de kapel, zooals zij na de restauratie zijn zou, is bij de stukken gevoegd.

(*N. R. Ct.*)

Inhoud van Tijdschriften.

Verslagen en mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie. Eerste aflevering. Mededeelingen van Prof. Michiels over het onderwijs; van Dr. Clays over Vondel. — Gedichten van Em. Hiel. — Eene wetenswaardige verhandeling over Jan A. F. Pauwels, een Antwerpsch dichter (1747—1823) door Mathot. — Eene belangrijke aanteekening over de voorouders van Vondel, door P. Génard.

De Katholiek. Sept. 1887. De Kerk der Nederlanden en het Pausschap, Cantate op het Pausschap van Z. H. Paus Leo XIII, door J. A. De Rijk Pz. — De armenzorg in het apostolisch tijdvak (vervolg en slot), door H. J. H. Ruscheblatt. — Naar aanleiding der grondwetsherziening, door Dr. H. J. A. Schaepman. — Boekbeoordeeling.

De Gids. September. Niet gevonden. Emile Seipgens. — Figaro. (slot). C. F. Van Duijl. — Hendrik Adriaan van Reede tot Drakestein I. Dr. P. J. Veth. — Groen van Prinsterer en Van der Brugghen. Mr. W. H. De Beaufort. — De Nederlandsche oorlogsmatroos. Dr. Th. S. Abrahamsz. — De Nederlandsche letterkunde in België. Max Rooses. — Eene geschiedenis van Handel en Nijverheid. Mr. S. Muller Fz. — Letterkundige Kroniek (Madàch. De tragedie der menschheid. — Pol de Mont. Idyllen. — Hélène Swarth. Beelden en Stemmen).

Nederland. No. 9. De Russische schrijver Gogel en zijne werken. H. Wolfgang van der Mey. — Hollandsch Binnenhuisje. Johanna van Woude (Mevr. Wermeskerken-Junius). — De Soldatenwijk. J. L. Ten Raa. — Parijsche Straattypen. L. E. C. J. Beerstecher. — Kroniek. — Scherpe Doornen. Lelie der Dalen. Starrenblik. L. V. N. L.

Leeskabinet. September-aflevering. Een dagje naar Wight. Eenige bladzijden uit mijn reisboek, door Richard de Waal. (Met 2 platen). — Suze, door L. Westkirch. — Tobias de slager. Naar het Noordsch van Jonas Lie, door C. Eykman. — Het nichtje van den predikant door Margo.

Wetenschappelijke Bladen. September-aflevering. Frankrijks tegenwoordige toestand. — Frederik Ferdinand Graaf von Beust. — De wiskunstige en de proefondervindelijke natuurkunde. — Onuitgegeven brieven van Thackeray. — De gletschers van Nieuw-Zeeland. — De zon en het leven.

De Tijdspiegel, September-aflevering. De pacificatie van Atjeh. — Doleerende Kerken, Dr. J. Van den Berg. — Een Chinees over het Chineesche tooneel II, Sleeckx. — Uit het Memoriaalboek van Burgemeesters en Regeerders van Delft, Mr. J. Soutendam. — De geschiedenis van een stoep, Mr. H. A. Vester. — Uit den Vreemde: Een stuurman, I, Mevr. Van Westrheene.

De Aarde en haar volken, negende aflevering. Schetsen uit den Kaukasus (uit de reisportefeuille van Merv. Carla Serena). — Reis door Nieuw-Grenada en Venezuela (Vervolg).

Album der Natuur, elfde aflevering. De verdeeling van den electrischen stroom door middel van transformatoren. (Met afbeeldingen,) P. Van Capelle. — De leer der alchymisten, (Vervolg en slot). — Dr. G. Doyer Van Cleeff. — Het dal der geysers op IJsland,

Stemmen voor Waarheid en Vrede, September-aflevering. De persoon en het werk van den Verlosser, in hunne onverbrekelijke eenheid, door L. H. F. A. Faure, — De Orde der Jezuïeten. Drie voorlezingen, door N. J. Hofmeyr. — Uit de predikantenwereld. (Herinneringen van Fidelio.) — Op den 90sten verjaardag van meester timmerman D. E. De Vries te Pilsum, den 26 Januari 1886. Van predikant H. Meijer. — Kroniek, door A. W. Bronsveld.

De Indische Gids van Sept. De Vereeniging voor oudheid-, land-, taal- en volkenkunde te Jogjakarta, en de Tjandi Parambanan, door J. Groneman. — Indische Marine-discussiën, door J. H. P. E. Kniphorst, IV. — Correspondentie. — Koloniale Literatuur. — De begraafplaatsen der Chineezen, zoo in Nederlandsch-Indië als in China, door J. W. Young.

Maandblad van het genealogisch heraldiek Genootschap „De Nederlandsche Leeuw, No. 7. Van den adeldom bij Boegineezen en Makassaren, door L. J. A. Braakenburg. — Geslacht Beeldsnijder (vervolg), door B. J. Bervoets. — Geslacht Van de Spiegel, door W. Van der Os. — De Macar, door L. J. A. Braakenburg. — Eenige aanteekeningen uit de zoogenaamde huwelijksleggers of ondertrouwboeken der gemeente 's Gravenhage, door Fred. Caland.

De Ingenieur van 3 Sept. De Hudsontempel. — Gasmachines met gasontploffing bij elke omwenteling. I. De gasmachine „Stockport." — Voorschriften voor de gelijkvormige levering en keuring van Portland-cement (Herziene —, in Pruisen) — en de gewone rubrieken.

ADVERTENTIËN.

Maatschappij de Katholieke Illustratie te 's Hertogenbosch.

Verschenen en bij alle Boekhandelaren te bekomen:

Het Leven van Z. H. Paus LEO XIII,

naar het Engelsch van Dr. O'REILLY,

door F. J. POELHEKKE, R. K. Pr.

Kerkelijk Goedgekeurd.

In royaal 8o formaat, geïllustreerd met eene staalgravure, voorstellende: **het portret van Z. H.** en 20 houtgravures.

In twee linnen prachtbanden.

Prijs f 5,—.

Aanbeveling van HH. DD. HH. den Aartsbisschop en de Bisschoppen van Nederland: „Het is een schoon en belangrijk werk, waaruit èn geestelijken èn leeken in menig opzicht veel nut kunnen putten, waarom Wij niet aarzelen het ten zeerste aan te bevelen."

INHOUD: Dr. Alois Rittler, Wesenheit und Dasein in den Geschöpfen nach der Lehre des h. Thomas van Aquin, door Dr. *Vermeulen.* — Bijdragen tot de Ned. kerkelijke geschiedenis. — Hector Claeys, Sint-Arnold, Bisschop van Soisson; Arnold Steffens, der h. Arnoldus von Arnoldsweiler, door *J. W. Br.* — Andreas Kobler, Katholisches Leben im Mittelalter; Augusta Theodosia Drane; die Geschichte der heiligen Katharina von Siena und ihrer Genossen; F. X. Haberl, Magister choralis; L. Von Hammerstein, die Gegner Edgars und ihre Leistungen, door Dr. *L. v. H.* — J. Sauren, Handboekje over het onweder, door *L. A. Laurey.* — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften. Advertentie.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Serie. Tweede Jaargang, No. 19. 1 October 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *ƒ* 3,25: voor het buitenland *ƒ* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

31 DECEMBER 1837—1887.

. . . . Celebrate nomen
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . Dicite cantu.
. . . .

Possit o tandem, domitis procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occupet tandem vaga cymba portum,
Sospite cursu.

Op Universiteitsgebied.

Bevorderd aan 's rijks Universiteit te Utrecht tot Doctor in de rechtswetenschap de heer J. L. Roskott (geb. te Amboina), met proefschrift: *Iets over de strafrechtelijke aansprakelijkheid van ouders en voogden voor de strafbare feiten, door hunne minderjarige kinderen en pupillen gepleegd:* tot Doctor in de Letteren de heer C. B. Van Wulfften Palthe, geb. te Oldenzaal, met proefschrift: *Dissertatio litteraria continens observationes grammaticas et criticas.*

Mossen Jacinto Verdaguer.

Lo Somni de Sant Joan.

II.

»Als hulde-cijns der Catalaansche letteren aan Z. H. den Paus en ten bewijze van vriendschap jegens den geestdriftvollen »promotor« van de priesterjubilæumsviering van Paus Leo XIII, werd ons dit werk door den dichter toegezonden. Het is dan ook opgedragen:

A LA SANTEDAT LO PAPA LLEO XIII.	AAN ZIJNE HEILIGHEID PAUS LEO XIII.
Nou Apóstol del amor que á la Esglesia Deu envia, Vicari del Salvador que beus en son mateix Cor la caritat que's perdia;	Nieuwe Apostel van Liefde dien de Heer aan de Kerk zendt, Stedehouder van Jesus-Christus die drinkt aan zijn zelfde Hart de liefde welke zich er maateloos laaft;
Poeta y sabi, ¿ d' hont traus los cants y la sabiesa? ¿ d' hont les lleys y dolçes paus que com cadenas suaus l'humanitat tenen presa?	Dichter en Wijze, waar put gij uwe zangen en uwe wijsheid. ¿ ¿ Waar de voorschriften en de zoete vredesbonden die met heil- en liefderijke banden het menschdom gevangen houden?
¿ D' hont traus la força, Lleó; qual rugir lo mon desperta? Oh cor de la Religió, ¿ qui t'ha dada l' atracció que'ls pobles guia y concerta?	Van waar is u de kracht geworden Leo, dat uw gebrul de wereld doet ontwaken Oh Hart dat Kerk en Staat vereenigt, wie gaf u zulke aantrekkingskracht die de volkeren leidt en harmonizeert?
Te la dona 'l Cor sagrat, com Tu coronat d' espines, hont d' amor diví inflamat, com lo deixeble estimat, ton front de neu hi reclinas.	U werd zegegeven door 't Heilig Hart, gelijk gij gekroond met doornen, en daar is 't dat gij, van liefde tot God brandend, gelijk de leerling dien Jesus beminde, uw sneeuwwitte hoofd nedervleit.

Onder die 35 helden en heldinnen van Godsliefde is er ook een Nederlander, Hoogleeraar, diplomaat, groot schrijver, Apostel, bevorderaar der hoogste wetenschappen alsmede van het onderwijs in de volksscholen en aan de Hoogescholen: die Nederlander wordt door den Catalaanschen Dichter bezongen als volgt:

Wij vertalen letterlijk maar deelen niet, om plaatsruimte te sparen, den oorspronkelijken tekst mede,

Accedet homo ad Cor altum.
Ps. LXIII, 7.

In de diepte van mijn nietigheid
lag eens mijn arme ziel verzonken;
gelijk een doode liggend in het graf,
was ik zelf mij een last en overlast;
zoo ellendig was ik in mijn eigen oog!

Als rondwielend in den afgrond
zonk ik dieper, zonk ik dieper.
Mij zag uit zijne starrenhoven
de Heer der Serafijnen,
en den schoonste zond hij tot mij.

Daar ik zijne lessen niet bevatte
ging de hemelsche afgezant aan 't weenen,
zeggende: o Koning der werelden,
het schip, eilaas! dat ten afgrond zinkt,
is moeielijk aan het strand te trekken.

Alstoen daaldet gij, die uit het
azuur der hemelen aanschouwdet,
neder tot den afgrond die mij verslond,
en gij liet mij drinken aan uw Hart
den wijn van den kelk der liefde
die de Apostelen buiten zich zelven bracht.

En ik zag mij verheven tot apostel;
een graanhalm verandert niet tot steeneik;
maar ik als een gouden pijl
in de hand van den Goddelijken boogschutter
vloog naar het hart van Duitschland. —

Niet noodig te zeggen dat de hier bezongen Nederlander niemand anders is dan Petrus Canisius, door de Duitschers zelven als Apostel van Duitschland begroet. Uit Zwitserland is thans ten Paus Leo-hulde opgezonden het marmeren standbeeld van Petrus Canisius, den Stichter van het zoo beroemde College van Freiburg in Zwitserland.

Ook eene heldin uit de Nederlanden wordt door Verdaguer bezongen: het is de heilige Luitgarda. Even als wij pas uit den heiligen tekst gekozen tot motto den dichter het beeld van onzen Canisius zagen scheppen, zoo ook wordt hier de Godminnende maagd en wonderdaderesse

LUTGARDA
en el ducado de Brabante,

door den Dichter ingeleid en gekenmerkt met de tekstwoorden:

Factum est cor meum
tamquam cera liquescens.
Ps. XXI, 15.

Ook dit gedicht is in ons oog en voor ons hart een boven alle lof verheven zang en lieftalige, zaligende, hemelsche liefde in het hart eener stervelinge.

Hoe oorspronkelijk en hoe schoon is al niet de aanhef van dien luitzang:

Sobre 'l pit del bon Jesús
Sant Joan somia encara:
En lo ducat de Brabant
Somia veure à Lluitgarda,
tornant als cegos la llum
tornant als muts la paraula
y als cossos donant salut
ab medicines de l' ánima.

»Naast Jezus zittend en aan zijne borst rustend zag Joannes dit droomgezicht:

Hem dacht te zien (de heilige) Lutgarda in het Hertogdom Brabant, aan de blinden het gezicht teruggevend, teruggevend de spraak aan de stommen, en aan de lichamen heiling verstrekkend door heilmiddels van de ziel.«

En zoo voert ons uit dit dal van rampen en van beproevingen de dichter op tot de hoogste glanspunten der mystieke zieleliefde, waar Jesus Luitgarda antwoordt en het beminde duifje haar lietdedorst mag laven aan de wonde van den gekruisigden Heiland, aan de wonde van het doorstoken Harte van Jesus. »En de dronk, die haar uit den Godskelk toevloeide, was haar smaakvol als het manna, gloedvol als de most en zoet als de liefde, die de Serafijnen met onuitsprekelijke zaligheden vervult.«

Van de andere stukken zouden wij zoo gaarne hier minstens de tekstwoorden, die als de kiem zijn, waaruit de dichter telkens nieuwe bloemen en nieuwe vruchten weet te scheppen, alsmede de namen der gevierde Jesus' hart beminnende Heiligen aanhalen, maar ook dat zou ons wat verre voeren: laat enkele voorbeelden voldoende zijn. Na de hierboven vertaalde »Opdracht«, aan Z. H. Paus Leo, hebben wij in dezen bundel:

Preludi. *In mijn nestje zal ik sterven.* Job. XXIX, 18.

Lo Somni. *In het avondmaal rustte hij aan zijn hart.* Joan. XXI, 20;

Lo cor obert. *Een van de krijgsknechten doorstak zijne zijde met eene speer.* Joan. XIX, 34.

Voorbereiding. *Cor Jesu charitatis victimam, venite adoremus:*

Komt, laten wij aanbidden het Hart van Jesus, slachtoffer van liefde.

Daarna verdeelt de dichter zijne zangen onder drie opschriften: *De morgenschemering*, *De dageraad*, *De opgaande zon.* De algemeene tekst van de morgenschemering is ontleend aan den 138 Psalm: *Nox illuminatio mea in deliciis meis*,

die van den »Dageraad« aan het Hoogelied: *quasi aurora consurgens*,

en die van de »Opgaande Zon«, aan Isaias, LX, 3: *Et ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui.*

Hier hebben we slechts drie gezangen: 1o. *de Heilige Margareta*: ik ben gekomen, om vuur op de aarde te brengen: en wat wil ik, dan dat het ontstoken worde?

2o. de »Apocalips«, met het kenmerkende opschrift: »Laat ons toekomen uw rijk.«

Het spijt ons wel dat de vertaling van dezen Apocalips der Liefde van het Goddelijk Hart ons hier te veel ruimte zou beslaan. Misschien vertalen wij dat prachtig Gedicht bij een andere gelegenheid.

(*Het slot in het volgend No.*)

J. W. Br.

Het XXe Nederl. Taal en Letterkundig Congres te Amsterdam.

Niet één onzer lezers of hij laat zich gelegen zijn aan onze Moedertaal, aan haar bloei, aan haar vooruitgang, aan hare ontwikkeling en uitbreiding in alle werelddeelen. Verschillende punten van niet weinig belang zijn er op het Congres behandeld geworden: het punt en het belang waarover wij heden hier willen handelen, raakt onze Nederlandsche Taal.

Terecht zeide Mr. Van Tienhoven, Burgemeester van Amsterdam, tot de Congresleden, »een 300 in getal«, in de raadzaal van het Stadhuis, o. a. ongeveer het volgende, wat ons punt nader betreft:

„Het is lang geleden dat Amsterdam een Congres, wat telkens de keur van Nederlandsche Taal- en Letterkundigen bijeen brengt, in zijn midden mocht begroeten. Sinds dien tijd is veel veranderd. Sedert is eene nieuwe stad om zijne zomen verrezen. Maar wat ook in Amsterdam moge veranderd zijn, niet veranderd is de liefde voor die taal- en letterkunde, die in de huizen van de poorters der 17e eeuw — om van vroeger niet te spreken — zulke gelukkige beoefenaars vond en haar tot zulk eene hoogte gebracht heeft. (Langdurig applaus).

„U allen brengen wij een hartelijk welkom, u, van wie zoo menigeen op zoo voortreffelijke wijze dien arbeid der vaderen weet voort te zetten, en dit geldt bizonder u, die, één van zin en één van doel, uit Zuid-Nederland tot ons zijt gekomen in de stad van Vondel en Hooft, van Tesselschade en Barlëus.

„En het kan dan ook niet anders, of u mijne Heeren! die ik als broeders uit het Zuiden mag begroeten, of die groet moet u toeklinken als een huiselijke groet. (Bravo, bravo!)

Altijd zullen zonen van hetzelfde huis, die het leven van elkander scheidt, steeds, waar ze elkander ontmoeten, de kracht gevoelen, die gelegen is in gemeenschap van stam. En die gemeenschap zal te sterker zijn, waar het — hoewel bij verschil van aard — die vindt in een zelfde taal voor zijn denken en gevoelen.

„Moge, mijne Heeren! dit bewustzijn steeds strekken om, waar wij u, onze broeders uit het Zuiden, begroeten, te gedenken dat, mogen de daden onzer vaderen ons gescheiden hebben, de taal onzer moeders, onze lieve moedertaal, ons verbindt (*warme toejuichingen.*) Die taal leert ons telkens elkanders scheiding te eerbiedigen, en tevens liefde te hebben voor wat steeds ons gemeenschappelijk goed was sedert eeuwen en ook moet blijven.

. . . .
. . . .

„De Gemeenteraad is niet tot u gekomen aan de poorte onzer veste om u het brood en het zout aan te bieden, maar hij hecht er aan u op oud-Hollandschen trant, den welkomstbeker aan te bieden, als een blijk van de eenheid die ons zoo hartelijk verbindt, welken beker wij thans opheffen om u te begroeten.

„Mijne heeren! Wilt aanvaarden bij de verzekering van de waardeering van uw streven, de hulde van het Gemeentebestuur van Amsterdam!" (Luide toejuiching.)

Daarna werd het woord gevoerd door den Regeerings-commissaris van België, den heer *Delcroix*. Toen werd het woord gevraagd door den heer *Jan Van Rijswijck, om nogmaals* het gemeentebestuur te danken voor de gulle ontvangst. In de receptie-zaal bij »Kras,« toen de wederzijdsche begroetingen hadden plaats gehad en vele oude bekenden elkander hartelijk de hand hadden gedrukt, en ieder naar verandering van atmosfeer begon te verlangen — want 't was in de stampvolle zaal schrikkelijk warm — had de Voorzitter der Regelings-commissie, Mr. *J. N. Van Hall*, het woord gevoerd om de aanwezigen een hartelijk welkom toe te roepen.

Men stond op het punt zich naar het Marktplein te begeven, toen Prof. *Ten Brink*, als lid van de bestendige commissie, het woord nam. In gloeiende taal, zooals men dat van hem gewoon is, bracht hij hulde aan Amsterdam, aan die goede, heerlijke stad, waarvan Potgieter reeds zong »och Amsterdam, jou goeje stad,« ofschoon hij er bijvoegde »'k wou dat je meer courage had« nu niet meer opging, want ze heeft courage. Aan die stad zijne hulde en in het bizonder aan haren schitterenden vertegenwoordiger Mr. G. Van Tienhoven. (Daverend applaus).

Van het stadhuis ging het naar het Marktplein der Tentoonstelling, en van daar, de een wat vroeger, de andere wat later, weer naar de zaal van Krasnapolsky.

Den volgenden dag begonnen de werkzaamheden.

Te tien uur vergaderden de regelingscommissie met de leden van het congres in de concertzaal van het gebouw *Felix Meritis*, onder leiding van den heer Mr. *J. N. Van Hall.*

De secretaris, de heer Mr. *De Roever*, las na de opening, een missive voor van den Minister van B. Z., waarin deze mededeelde, dat prof. *J. A. Alberdingk Thijm* tot vertegenwoordiger der Ned. Regeering op het congres is benoemd. Een gelijk schrijven was ontvangen van de Belgische Regeering, waarin wordt medegedeeld, dat de heer *Desiré Delcroix* deze zal vertegenwoordigen.

Tot algemeenen Voorzitter werd benoemd Prof. *H. P. G. Quack*.

Uit zijne schitterende »Openingsrede« zij slechts het volgende hier ontleend:

„Ik heet u welkom in Amsterdam. In het Amsterdam onzer dagen, het hart van ons land, waar statig en sierlijk de grachten zich ronden, waar achter het groen der iepen de bruinroode huizen schuilen der handeldrijvende, voorwaarts schrijdende burgermaatschappij; — in het Amsterdam der XIXde eeuw, dat u en ons des te meer waard is, omdat het nog altijd de trekken en lijnen, de kleuren en schaduwen bewaart van de stad der zeventiende eeuw, waar de reeders en kooplieden hun stoute zetten waagden, waar der schepen vloten uitzeilden, waar de mannen der wetenschap hun denkkracht inspanden, waar de schilders tooverden met licht, waar Vondel zong.

„Inderdaad, omdat het welhaast driehonderd jaar geleden is, sinds Vondel het levenslicht zag, zijt gij allen juist *hier* gekomen, om, bij het herdenken van het derde eeuwgetij van Joost van den Vondel's geboortedag, hier het twintigste Nederlandsche taal- en letterkundig Congres te houden.

„In Vondel's naam komen wij hier samen aan Amstel en IJ. En over Vondel peinzende, denken wij aan onze taal, aan de veerkracht en frischheid, die zij in Vondel's mond bezat, en die zij — God lof — behouden heeft en voor altijd bewaren kan.

„Ter opening van dit Congres wensch ik eenige oogenblikken uw aandacht te bepalen bij die taal. Ik wensch eenige opmerkingen in het midden te brengen over haar macht. Wat de taal vermag, doch tevens wat zij van ons eischt, is het onderwerp mijner zeer korte toespraak."

. . . .

. . . .

Doch niet slechts is de taal eene bezielde, levende schepping, maar in haar ligt eene natuurlijke scheppingskracht, die sterker werkt dan berekening of overlevering van kamergeleerden. Zij ondergaat den invloed der tijden, maar de vormende kracht, die in haar is, drijft haar vooruit. Geen natuurlijker wensch dus, dan dat wij onzen rijkdom willen kennen, en eene schatkamer van onze taal willen bezitten. Onze congressen hebben het begrepen en den stoot gegeven tot het tot stand brengen van een Woordenboek der Nederlandsche Taal. Zulk een wetenschappelijk woordenboek, zulk een taalmuseum, zou evenveel waarde hebben als ons tooverachtig rijksmuseum."

Hier vond de bezielde spreker als vanzelf aanleiding om eene welverdiende en warme hulde te brengen aan den Leidschen hoogleeraar Matthijs de Vries, (die juist op dat oogenblik ter vergadering kwam en terecht met daverend handgeklap werd begroet.)

Prof. De Vries, die ondanks velerlei tegenwerking dat reuzenwerk kloekmoedig heeft begonnen. De grondslagen en muren van het gebouw verrijzen reeds boven den grond; éen eerste, machtige zaal staat reeds in al haren luister gereed. Wat De Vries daar bij elkander brengt is de ziel der natie, is de natie zelve.

. . . .

„Maar het woordenboek geeft geen regels, slechts vormen. Het zegt slechts bij uitzondering: zoo moet het zijn; gewoonlijk vermeldt het: zóo was het, zóo is het. Voor de toekomst vertrouwe men op het scheppingsvermogen onzer taal, die wij, met den schoonsten naam dien wij kennen, moedertaal noemen. Die moedertaal is de uitdrukking en het onderpand onzer nationaliteit. Wat ons, Vlamingen en Hollanders, als twee zonen van éen stam doet erkennen, dat is de moedertaal. En voor gansch Europa, voor geheel de wereld willen wij het weten, dat wij broeders zijn.

„Maar er is nog meer noodig: de taal roept telkens naar geesten van grooter afmeting, naar eersten in rang, naar mannen van hoog allooi, naar leiders; zij vraagt het leven in zijn sterkste spanning, zijn diepste innigheid, zijn breedsten zwaai. De taal vraagt: „Geef mij éen groot man, éen slechts, en ik zal u ontwikkeling van spraak en letterkunde geven."

In welsprekende trekken schilderde de redenaar de eischen, waarin zulk een man, die een edelen hartstocht in de ziel van ons volk weet te wekken, zal moeten voldoen.

Zulk een man heeft de zeventiende eeuw gehad in Vondel, den oudsten en rijksten van onze dichters, wiens geboortejaar (1587) wij herdenken. „De adel van zijn karakter wedijvert met den rijkdom van zijn genie. De gloed en de lieflijkheid zijner dichtergave wordt begeleid door zijn scherp vernuft en zijne degelijke kennis. Maar niets haalt bij zijn tooveren met de Nederlandsche taal."

Het begrip „moedertaal" is van wijderen omvang dan dat

van vaderland. Het moet onze leuze zijn, den kring van die moedertaal uit te breiden, met volle eerbiediging der staatsgrenzen. Met het oog daarop kunnen wij zeggen, dat onze taal nog eene schoone toekomst heeft.

„Ons taalgebied is zoo klein niet, al is het in Europa in omvang afgenomen, sedert in de zeventiende eeuw onze regenten, tegenover de landpolitiek der Oranje's, de staatkunde der zee, de heerschappij van den Oceaan, met het bezit der koloniën in het verschiet, deden zegevieren. Nieuw-Amsterdam heeft zich niet kunnen staande houden tegenover New-York; maar in Zuid-Afrika staan de kansen weder schoon. Wanneer in de Transvaal een groot en vrij volk bloeiend zal leven; wanneer daar een dichter opstaat om de daden van dien volksstam te bezingen: dan zal het ons duidelijk worden, wat wij, waarlijk niet door eigen werken en inspanning, gewonnen hebben. De macht der taal zal dan een triomf vieren."

Tot die taal wendde de Hoogleeraar zich in zijne slotwoorden.

„Wij willen, moedertaal, u blijven dienen met al ons vermogen. Wij willen uw wenken opvangen, aan uw frischheid ons verkwikken, aan uw kracht ons sterken, aan uw teederheid ons overgeven. Help gij ons, waar wij ons voorwaarts spoeden. Gij leeft immers, frisscher en rijker, naarmate wij zelven met wat meer bezieling voortschrijden. Herinner ons, dat gij in uw bloeitijd ons op elk gebied der letterkunde wist te verrassen. Dat geen bede te innig, geen bevel te dringend, geen zucht te zacht, geen lach te gul was, of gij wist een diepe, barsche, smeltende of schalksche uitdrukking daarvoor te geven. Herinner u, dat gij het vroolijke oorspronkelijke lust- en blijspel ons gaaft, als verpoozing na het inspannend dagelijksch werk. En voorts: verblijd ons allen weder met zang en klank. In Vlaanderen en in Holland zal dan onder het werk, aan den disch, aan den huiselijken haard, uw taalmuziek weerklinken."

Het behoeft waarlijk niet gezegd, dat deze redevoering bij haar slot met een storm van bijvalsbetuigingen werd bekroond.

Na deze rede begroette de Voorzitter de beide vertegenwoordigers van België en Nederland, de heeren Desiré Delcroix en Prof. J. A. Alberdingk Thijm.

De laatste, ook namens zijn Belgischen ambtgenoot sprekende, herinnerde eraan hoe hij zeven en dertig jaren geleden de grondslagen van het eerste letterkundig congres heeft gelegd en het programma heeft geschreven, dat van de werkzaamheid der congressen de grondslag was.

In de opdracht hem van Regeeringswege gedaan meent hij een goedkeuring te mogen zien van de beginselen, destijds reeds door hem voorgestaan, welke vooral de strekking hadden theorie en practijk, leven en leer te vereenigen. Naar aanleiding van de redevoering van den heer Quack, die zijn leedwezen had uitgesproken over Alma Tadema's ontrouw aan zijn Vaderland, deelde de heer Alberdingk Thijm mede, dat hem uit goede bron bekend was, hoe Tadema, ofschoon in Londen wonende en het eereburgerschap van Londen aanvaard hebbende, toch Nederlander was gebleven, daar hij dat eereburgerschap slechts had aangenomen, op voorwaarde dat hij niet Engelschman behoefde te worden.

Nadat de Vergadering op uitnoodiging van den heer Quack een groet had gebracht aan den aanwezigen Belgischen gezant, werd zij gesloten en gingen de leden naar de afdeelingen.

Over de werkzaamheden der afdeelingen kunnen wij niet uitweiden; ons doel vraagt naar de

TWEEDE ALGEMEENE VERGADERING.

Daar werden, door Prof. *M. De Vries*, naar aanleiding van de hulde hem door den Voorzitter en ook door de toen aanwezigen gebracht, de allerbelangrijkste mededeelingen verstrekt, aanbelangende *het Woordenboek.* Hij trad daarvoor terug in de geschiedenis, en dan waren er meer dan 100 jaren verloopen sinds de eerste gedachte om een Woordenboek samen te stellen werd geuit. Alle pogingen om dat denkbeeld te verwezenlijken, mislukten, totdat eindelijk op het Eerste Congres in 1850 de grondslagen voor het Woordenboek werden gelegd. Spr. kwam toen door een samenloop van omstandigheden aan het hoofd van de commissie, en zijne ontwerpen werden op het congres goedgekeurd. Mocht men misschien in die aanvaarding eenige aanmatiging hebben gezien, spr. had het steeds beschouwd als een »plicht« (Bravo! bravo!) en hoewel de taak niet altijd even gemakkelijk was geweest, lag er thans een voorraad bouwstoffen gereed, groot genoeg voor eene verwijderde toekomst. Spr. zou zijne krachten er aan wijden zoolang hij leefde (Bravo! bravo!) en wat hem dezer dagen zoo aangenaam had getroffen, was. . . dat ook zijn goede oude *Haarlemsche Courant* was toegetreden (vroolijke toejuiching). Nu de geschiedenis van het Woordenboek schetsende, deed hij uitkomen, dat de uitgave een geheel ander karakter had aangenomen, daar het moest worden een monument van den broederlijken band tusschen Noord- en Zuid-Nederland (bravo! bravo!).

Met het nieuwe woordenboek, zeide spr. moest getracht worden het voetspoor te betreden van Gebr. Grimm in Duitschland.

En klaagt men nu: het woordenboek gaat langzaam voort en wordt te uitgebreid, welnu — zei spreker — dat is de schuld van de Nederlandsche Natie, want had zij niet zooveel gedaan en gewrocht er zouden zooveel woorden niet zijn na te vorschen en te ontleden. Het is de schuld van de Nederlandsche natie, of liever de *eer* van de Nederlandsche natie (bravo! bravo!)

Langzaam gaat het zeker, maar de reden is dat er zoo weinig was voorbereid. De gansche taal moest onderzocht en getoetst worden en men moest met een aandachtig oor afluisteren, alles wat in de taal gehoord werd.

Spr. herdacht verder wat hij verloren had in Te Winkel en Verwijs, en hoe Cosijn door ambtsbezigheden verhinderd was hem te helpen. Maar hij had nu een kundigen medewerker gevonden in een jeugdigen geleerde, den Heer Kluijver, doch hij betreurde het dat een andere uitstekende kracht, de Heer Adriaan Beets, zoon van onzen Nicolaas Beets (toejuichingen), hem met goed gevolg door het Gymnasium te Rotterdam betwist was geworden. De middelen ontbreken om den medewerkers een behoorlijk bestaan te verzekeren.

Het Woordenboek is nu echter zoover gekomen, dat het alleen op de uitwerking wacht. De bouwstoffen zijn er, het plan is tot de kleinste bizonderheden uitgewerkt en men behoeft nu slechts practische taalkundigen, die volgens de bestaande gegevens het woordenboek samenstellen. En zal dat geschieden? Jonge geleerden zijn er, en waarom werden ze dan daartoe niet geroepen, vraagt spr.: het antwoord is zoo prozaïsch mogelijk, het *betreft alleen de geldquaestie.* Men

kan toch vorderen, dat die jongelieden een behoorlijk honorarium genieten.

Spr. klaagde daarom niet onvoorwaardelijk want hij kon ook op hulp bogen. De Nederl. Reg. droeg bij de verschijning van elke aflevering duizend gulden, en de Belgische Regeering even zoovele franks bij. Hij bracht daarvoor aan die Regeeringen hiervoor openlijk dank. Nog een bezwaar. Hij voelde, dat nu hij ouder werd, niet in alle opzichten zoo meer was als hij wenschte (Neen! neen!), maar in elk geval, dat was zeker, hij zou onmogelijk de voltooiing van het W. B. beleven. En wie zou dan zijn opvolger zijn, en wat zal men doen met de massa papieren die in sprekers huis gereed liggen? Hij meende die vraag hier in het openbaar te moeten doen en de Nederlandsche natie te moeten toeroepen: Wanneer er in het Woordenboek iets is van hetgeen de Voorzitter deed opmerken, welnu, zorg dan dat het Woordenboek tot stand kome! Want een volk dat zijne taal in eere houdt, kan zijne onafhankelijkheid niet verliezen!

Spr. wierp een blik in de toekomst; hoe in Amerika en Zuid-Afrika de Nederlandsche taal zich baanbrak, en in vier werelddeelen nog altijd fier het hoofd omhoog heft. En dus riep hij de natie andermaal toe: »Welnu, als dat zoo worden zal, *zorg dan ook dat er de middelen zijn!* (*Langdurige toejuiching.*)

In den dank van den *Voorzitter* gaf deze, onder toejuiching der Verg., te kennen, dat *hij* zich nog wel illusiën maakte als er van geldelijken steun sprake was, en dat er ook onder de bankiers van Amsterdam en Rotterdam nog letterkundigen waren, die verstand van geldquaestie en liefde hebben voor de taal en hij hoopt, dat wanneer het congres den heer De Vries het volgende jaar in zijn »groenen ouderdom« weerziet, het hem een blijde boodschap kan brengen.«

Daarna deed, eveneens onder toejuiching der verg. de dichter *Jan Van Beers* de mededeeling, dat er drie Raadsleden van Antwerpen op dit Congres tegenwoordig waren, en dat zij het voorstel zouden doen in dien Raad, om, bij verschijning van iedere aflevering, eene subsidie van *f* 100 te verleenen, welk voorbeeld hij hoopte dat navolging zou vinden.

En volgens *De Amstelbode*, is reeds nu den Leidschen Hoogleeraar eene blijde boodschap gebracht en der natie een schoon en goed voorbeeld gegeven: dat voorbeeld is gekomen uit

Nieuwer-Amstel en hoe of het den vader van het woordenboek heeft verblijd, zal meteen uit zijne eigene woorden blijken.

Om nu het volgende beter te begrijpen zij eerst gezegd, dat er door den heer Jan Van Beers, ook namens zijn vriend Jan Van Rijswijck, werd medegedeeld hun voornemen om in den gemeenteraad van Antwerpen een voorstel te doen, ten einde voor iedere aflevering van het woordenboek 100 frank te schenken,« (uit de gemeentekas).

DERDE ALGEMEENE VERGADERING.

Toen er, op het einde der zitting door den President werd gevraagd of nog iemand het woord verlangde, stond reeds Pastoor Brouwers op, dien het woord werd gegeven en die ter tribune ging en sprak als volgt:

Een telegram gericht tot het XXe Nederl. Taal- en Letterkundig Congres, vergaderd te Amsterdam, zou naar het telegraaf-bureel worden gebracht, maar om het te eerder tot zijn bestemming te brengen, en dewijl het gericht was tot de leden van dit Congres, mocht ik het mij tot een eer rekenen, zelfs dat telegram hier over te leggen, hier voor te lezen:

Nieuwer-Amstel, 17 *Sept.* 10 *uur*, 55. *m.*

In eerbiedig antwoord op de stem die gisteren uit het Leidsch Athene, bij monde van den alle hulde waardigen Professor de Vries bij het XXe Ned. Taal- en Letterkundig Congres te Amsterdam werd vernomen; en gehoord hebbende het voorstel dat te Antwerpen zal worden gedaan, zoo wordt bij deze gevraagd, of eene jaarlijksche bijdrage van *f* 50, gedurende het nu aanbeginnende *lustrum*, eerbiedig mag worden aangeboden als:

NIEUWER-AMSTEL'S HULDEGIFT VOOR HET NEDERLANDSCHE WOORDENBOEK.

Een daverend applaus was het eerste antwoord, en daarna een warm woord van dank door den President gesproken.

Tot Prof. De Vries werd het volgende klinkdicht gericht:

Een woord van riddermoed, ten tolk van bittre klacht,
Werd gistren, door een held van Neerlands Leidsch Athene,
Voor 't Nederlandsch Congres in de Amstelstad gebracht:
Zoo hoog een noodkreet trof mijn harte nooit voorheene.

De glorie onzer eeuw, waar 't Dietsche Volk naar smacht,
HET *woordenboek*, wat keuraflev'ring ook verschene,
Niet dat der Moedertaal de kracht
Van voeding mangelt — schande aan hem die zulks vermeene!

De Dietsche smeltkroes blijft aan gloed en ijver sterk.
Toch faalt de goudspijs ter voltooiing van het werk:
De kroon der Moedertaal wil naar den lommerd vragen.
Bij Neerlands Leeuw, nooit! Hoor,... daar ruischelt reeds de bron
Des goudstrooms. Ziet den straal, dien eens de middagzon
Roemt als haar dageraad, uit Nieuwer-Amstel dagen.

J. W. BROUWERS.

De gevierde Hoogleeraar der Leidsche Academie heeft niet nagelaten zijn besten dank te betuigen, daar men »uit Nieuwer-Amstel het voorbeeld heeft willen geven van practische belangstelling in het woordenboek.« »Moge,« zoo schreef de Hoogleeraar verder,» moge inderdaad die »straal« weldra »middagzon« worden. Nieuwer-Amstel zal den dank inoogsten van allen, die het belang der zaak op prijs weten te stellen. »Poëten zijn profeten«, zegt men. Ik neem dus uwe profetie met allen dank aan.«

En zoo neemt dan weer Nieuwer-Amstel eene eereplaats in onder de gemeenten van Nederland. Onlangs had het een »Militair feest,« zooals er nooit in ons land plaats had; nu heeft het, op intellectueel gebied, in de hoofdstad zelve, in tegenwoordigheid van Noord en Zuid, een edelmoedig en praktisch voorbeeld gegeven, dat ongetwijfeld in Amsterdam en in de andere gemeenten van ons land zal worden nagevolgd, en hopen wij, in evenredigheid zal worden overtroffen.

Beknopte geschiedenis van Eindhoven door F. N. Smits, Pr.

De, voor boekhandelaars althans, zoo gelukkige tijden

zijn voorbij, toen plaats- en stedebeschrijvingen in prachtige kwartijnen of nog prachtiger folianten, onder bescherming en bekostiging der stedelijke vroedschap, het levenslicht aanschouwden. De vroede vaderen van weleer stonden er op, dat de breede lijsten hunner voorzaten op 't burgermeesterlijke kussen, en de privilegiën hunner goede stad, en de costuimen en usantiën harer poorters op onverslijtbaar oud-hollandsch papier gedrukt werden.

Die tijden zijn voorbij, die weelde veroorloven zich de 19-eeuwers niet meer, al geven zij hunnen vaderen niets toe in liefde voor 't geschiedkundige vak, en al overtreffen zij hen verre in meer oordeelkundige behandeling van geschiedkundige feiten. Die meer oordeelkundige behandeling is hun mogelijk geworden door 't schiften en rangschikken der betreffende oorkonden, en het openstellen der archiefkamers.

Deze gedachten rezen bij mij op toen ik de *Beknopte geschiedenis van Eindhoven, met twee gravuren en een kaartje, door F. N. Smits, Pr.* [1]) aandachtig gelezen had. Het is een net en handig 8o deeltje van 184 bladzijden, waarin de lotgevallen van 't »Kerkelijk en wereldlijk Eindhoven« verhaald worden en uit de oorspronkelijke bescheiden toegelicht.

De eerw. schrijver, de rustende oud-pastoor van Waalre, de Eindhovenaar F. N. Smits, weet zijn welverdiend *otium* waarlijk *cum dignitate* te genieten. Een edele drijfveer zette hem aan het werk. In »een woord ter inleiding« schrijft hij: »Innige liefde voor mijne geboortestad — ik beken het — heeft mij hiertoe bewogen. Het griefde mij sinds lang, dat het voorledene dezer mijne geboortestad ook zelfs den eigenen bewoners der plaats (en ook mij zelven reken ik hieronder) ten eenemale onbekend is. Hierom besloot ik, naar mijn zwak vermogen, de geschiedenis dier vervlogene eeuwen uit het stof der vergetelheid op te delven en het resultaat mijner gedane navorschingen tot een gemeen goed te maken voor allen die Eindhoven kennen, liefhebben en belangstellen in zijne welvaart«

Dat de schrijver goed gewapend en degelijk toegerust het geschiedkundige letterveld betreedt, blijkt uit de opsomming zijner bronnen, onder welke de aandacht verdienen »het Dagboek of *Diarium* van Mgr. Ophovius en bovenal de plaatselijke stads-archieven, welke hem met de grootste welwillendheid ter inzage werden afgestaan«. Hij had daar nog kunnen bijvoegen de door De Ram uitgegeven brieven van Franc. Sonnius aan Viglius van Zwichem (pag. 99, 101, 102) en de hier en daar verspreide berichten over Eindhoven in de Kronijk van het Utrechtsch historische genootschap.

De gansche stof wordt door den schrijver gesplitst in 20 hoofdstukken, gevolgd door 4 aanhangsels en een zakelijken inhoud van 't geheele werk, wat de bruikbaarheid van zijn boek zeer bevordert.

Het eene kapittel is natuurlijk rijker gestoffeerd dan het andere, al naargelang de bronnen rijkelijker of spaarzamer vloeiden. De geschiedenis van 't wereldlijke Eindhoven (op het titelblad leest men 1e *deeltje*: *van 't begin der stad tot* 1648) is door den schrijver niet verder voortgezet dan tot den Munsterschen vrede; de lotgevallen van 't kerkelijk Eindhoven loopen daarentegen tot op onze dagen. De draad was moeilijk af te breken.

Ik kan, zooals vanzelf spreekt, niet ieder hoofdstuk afzonderlijk bespreken en breedvoerig beoordeelen. Het 6e, 7e en 8e, waarin de Geldersche oorlogen en 't begin van den zoogenaamd tachtigjarige, inzonderheid het twaalfjarig bestand en de jaren, loopend tusschen 1621 en den Munsterschen vrede behandeld worden, schijnen mij bijzonder goed geslaagd. In de algemeene geschiedenissen des vaderlands worden hoofdzakelijk slechts de groote gebeurtenissen en de algemeene belangen besproken, waardoor de plaatselijke lotgevallen der minderen noodzakelijk op den achtergrond moeten treden. De schrijver heeft ons een goeden dienst bewezen door de kleinere bijzonderheden van Eindhoven 's geschiedenis in die dagen breedvoeriger mede te deelen. Zulke kleinere tafereelen uit het groote historische kader genomen en behoorlijk toegelicht, doen het geheel beter uitkomen en wekken natuurlijk de aandacht der belangstellenden.

Aan het slot der politieke geschiedenis en na vermeld te hebben, dat de Munstersche vrede den 30sten Januari 1648 tusschen Philips IV van Spanje en de Staten-Generaal der republiek gesloten werd, teekent de schrijver aan: »Toen trad de Meierij een geheel nieuw tijdperk in, een tijdperk van verdrukking en plagerijen, om wille des geloofs »'t Is de overgang tot het tweede gedeelte van zijn arbeid, dat den vermoedelijken lezers, zelfs na den voorarbeid van Coppens en Schutjes, wel de meeste belangstelling zal inboezemen en door hen het gretigst zal gelezen worden.

Achtereenvolgens behandelt nu de schrijver de kerk en 't gewezen kapittel van Eindhoven, de Dekens en Kanunniken der collegiaal, de Pastoors en Kapelaans, het Begijnhof, de latijnsche school en 't klooster Mariën-hage te Eindhoven. Het 17e hoofdstuk, getiteld »Godsdienstige toestand van Eindhoven in de XVIe eeuw« had wellicht vroeger een meer geschikte plaats kunnen vinden.

Geheel het kerkelijk leven onzer echt godsdienstige vaderen ontrolt zich aldus voor onze oogen. Met loffelijke onpartijdigheid getuigt de schrijver: »Van Noord-Duitschland uit drongen de kettersche beginselen tot de naburige landen, ook tot de Nederlanden door. Het ergste was, dat vaak zij, die de leeraars en leidsmannen des volks moesten wezen, het eerst door de valsche leerstellingen besmet waren en gansche gemeenten, die aan hunne zorg waren toevertrouwd, in het verderf medesleepten. Ook de kleine stad Eindhoven werd helaas! door haar eigen Pastoor, Godefridus van Itter of Ytre, reeds vroeg op dien weg heengevoerd.« Doch dit was slechts een voorbijgaande storm; Eindhoven's ingezetenen bleven getrouw aan 't geloof hunner vaderen. Zeer belangrijk is, aan 't slot van dit hoofdstuk, de breede lijst der kerkelijke goederen, die allen door de hervormden werden aangeslagen. Bij de verpachtnig des jaars 1773 brachten die goederen 7215,92 op »en na aftrek der uitgaven, werd de som verdeeld tusschen den Prins van Oranje voor 1/3, en eenige bevoorrechte protestantsche heeren en mevrouwen voor 2/3, na aftrek van allerlei rechten en onkosten, zoodat in 1784 aan ieder der protestantsche Kanunniken en Kanunnikkessen ruim 167 gulden ten

[1]) M. F. van Piere, Eindhoven, 1887.

goede kwamen, volgens de rekening van den heer G. Van Riel in voornoemd jaar.«

Doch ik moet eindigen.

Ik wensch, ten slotte, het degelijk boekje in veler handen. De meeste lezers zullen het niet nederleggen zonder een innig gevoel van dankbaarheid jegens den verdienstelijken schrijver, dien zij nog vele jaren zullen toewenschen, opdat hij zijne historische navorschingen moge voortzetten. *Faxit Deus!*

Maastricht, 12 Juli 1887. H. J. Allard.

Molières Leben und Werke. Nach den neuesten Forschungen dargestellt von *W. Kreiten* S. J. Freiburg, Herder.

Wil een Katholiek van onze dagen — zoo spreekt Kreiten in de voorrede van zijn werk — eene biographie van Molière volgens de laatste navorschingen schrijven, dan moet zijn arbeid noodzakelijker wijze een strijdschrift of beter gezegd, een verdedigingsgeschrift worden. Molières werken worden door den Katholiekenhaat zijner vrienden misbruikt en bij elke gelegenheid als troef tegen de Kerk of tegen kerkelijke inrichtingen uitgespeeld. Tot den huidigen dag wordt voornamelijk met den Tartuffe eene even onhistorische als. helaas! eene al te vruchtbare propaganda gemaakt. »Wij Katholieken,« zoo schrijft *Kreiten*, »hebben lang gezwegen en daarom is de vijand steeds moediger geworden, maar ook het grootste geduld raakt ten einde en de waarheid laat zich niet eeuwig begraven.«

Voor den even moedigen als geleerden historicus een warm en krachtig bravissimo!

Bij het lezen van het bovenvermeld werk hebben wij kunnen waarnemen, dat de onderneming van den hoogstverdienstelijken Ordenpriester niet alleen zeer moeilijk maar bovendien zeer onverkwikkelijk was, omdat zoowel de geschiedenis van het ontstaan alsmede ook de analyse der talrijke blijspelen voor het doel van het boek onvermijdelijk waren. De Tartuffe, het in omvang en letterkundige beteekenis kleinste, maar van biographisch en literair-historisch standpunt belangrijkste werk van Molière, laat ons een blik achter de coulissen werpen en bevat eene kostbare bijdrage tot den toestand der schouwburgen in die dagen en eene bijdrage tot de geschiedenis der zeden van het Fransche Hof, in een tijd, waarin een Koning aan een tooneelspeler gelaste in s' Konings naam de dwaasheden van het Hofleven en van de hovelingen aan de kaak te stellen. In onze dagen, nu eene aan het geloof vijandige literatuur en critiek den Tartuffe als een shiboleth in den strijd tegen de Kerk en kerkelijke vroomheid heeft gemaakt en in Molières poezie het gift van haren haat heeft doen druppelen, is deze poëzie zeer geschikt om een verderfelijken invloed op het volk uit te oefenen. Men heeft den Tartuffe tot een tendenzstuk gemaakt van het treurigste en verderfelijkste soort.

Door Pater *Kreiten* is thans uitgemaakt, dat Molière zijn Tartuffe tegen de Jansenisten en hoofdzakelijk tegen de zoogenaamde Hof-vromen heeft geschreven, waartoe de Abt Rouqette en Prins Conti behoorden. Als een echt dichter heeft Molière zijn tijd en den geest daarvan, de secten en haar aard goed waargenomen; hij heeft de literatuur over zijn onderwerp en trekken uit het leven rechts en links benuttigd, kortom, zijn Tartuffe is een dichtwerk, maar geen op historische veronderstellingen rustend tendenz-dichtwerk.

Voorts blijkt uit de verklaringen van den geleerden Pater *Kreiten*, dat de Tartuffe geenszins een tegen de Jezuïeten gericht stuk is, zooals ten onrechte wordt beweerd; het tegendeel is waar; den onovertroffen blijspeldichter wordt door de Jezuïeten zelfs ten aanzien van zijn Tartuffe uitbundigen lof toegezwaaid.

Men begaat derhalve een grove fout, wanneer men Molière tegen de katholieke Kerk en de Jezuïeten in 't strijdveld voert. De dichter heeft zich in zijn leven weinig met de Kerk bemoeit, maar op zijn sterfbed kwam hij rouwmoedig tot haar terug.

Dr. L. v. H.

Robert Grosseteste, Bisschof von Lincoln. Ein Beitrag zur Kirchen-und Culturgeschichte des dreizehnten Jahrhunderts. Von Dr. *Joseph Felten*. Freiburg, Herder.

Bisschop Robert van Lincoln († 1253) wordt gewoonlijk niet slechts als een tegenstander van den Paus, maar zelfs als een voorlooper van Wicliff en van de reformaters beschouwd. De vele geschillen, die in 's Bisschops herderlijke bediening voorkwamen, schijnen aan dit vermoeden eenigen grond te geven. Het *schijnt* slechts zoo. Het werkelijke levensbeeld van den Engelschen Bisschop geeft ons andere trekken; de afgunst van zijn tijd had het portret mismaakt. *Feltens* geschrift is dus een soort eerherstel. *Grosseteste* wordt ons hier voorgesteld als een ijverig Bisschop. Van een groot belang is het hoofdstuk over de wetenschappelijke beteekenis en de letterkundige werkdadigheid van den Engelschen Prelaat, die in natuurwetenschappelijke kennis een zeldzame hoogte had bereikt. Ook als dichter en taalvorscher blonk *Grosseteste* uit. Onvermoeid arbeidde hij voor de universiteit van Oxford, voornamelijk ook beijverde hij zich om voor onbemiddelde studenten de studiën mogelijk te maken. Als wij ten slotte aannemen, hoe vlekkeloos zijn privaat leven, hoe groot zijne aanhankelijkheid aan den Apostolischen Stoel en hoe zorgvuldig zijne voorbereiding tot den dood was, dan zijn wij overtuigd, dat de bewering als zoude *Grosseteste* »de protestant der dertiende eeuw« of de voorlooper van Wiclift« zijn geweest, eene lastering is in den letterlijken zin van het woord.

Felten was onderscheidene jaren Professor van theologie aan het Ushar-College in Engeland. Bij het schrijven van dit boek werd de auteur door het verlangen bezield aan zijne vroegere collega's en leerlingen een bewijs van liefde en vriendschap na te laten.

Dr. L. v. H.

Een bravo voor »Het Nederl. Aardrijkskundig genootschap.

Een verkenningstocht.

Het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap heeft, onder nadere goedkeuring der Regeering, besloten, op eigen kosten, een expeditie naar de Keieilanden te ondernemen. De uitgaven daarvoor zullen bestreden worden uit het legaat, ten vorigen jare aan die vereeniging geschonken, uit de fondsen, haar voor eenige jaren ten behoeve van nasporingen in Ned.-Indië ter beschikking gesteld, en voorts uit de som van *f* 4000,

haar door de firma Langen & Co. te Keulen, welke op de Kei (ten zuiden van Nieuw Guinea gelegen) haar vestingen bezit, voor dien tocht aangeboden.

Het onderzoek zal vooral van geographisch geologischen aard zijn. Verder zal de eigenaardige flora van de groep en de geschiktheid van den bodem voor den bouw van verschillende gewassen onderzocht worden. Ook zal, voor zoover mogelijk, een anthropologisch-ethnographisch onderzoek ingesteld worden.

Als chef der expeditie heeft zich reeds een Nederlandsch zeeofficier aangeboden; ook voor het botanisch onderzoek zijn reeds voorbereidende maatregelen getroffen. Naar de voor het onderzoek benoodigde krachten wordt omgezien.

Met het oog op een mogelijke exploitatie der Kei-groep door particulieren of een maatschappij, kan deze tocht, behalve voor de wetenschap, ook voor den handel en de colonisatie belang hebben.

De Vondelsfeesten te Antwerpen

zijn Zondag — niettegenstaande het regenachtige weder, dat den optocht zeer benadeelde — met groote opgewektheid aangevangen. Op het Stadhuis werd eene toespraak gehouden door den Voorzitter der Commissie, den Heer Génard, welke door den schepen Nauts beantwoord werd. Voor het Gouvernements-gebouw hield de optocht stil en werd eene toespraak gehouden tot den Gouverneur Du Bois de Vroylande, die zich eveneens uitte in waardeerende bewoordingen voor het huldebetoon aan den grooten dichter.

De optocht zelf slaagde boven verwachting en werd met gejuich begroet. In het Paleis van Nijverheid stond Vondel's beeld,omringd door frissche planten en bloemen, en werden vurige toespraken gehouden door den Heer Gittens en door den voorzitter der Nederlandsche Club, den Heer Reijnders-Bisdom.

In den Vlaamschen schouwburg, welke des avonds door een uitgelezen publiek bezet was, werden opgevoerd twee stukken van Van Peene, namelijk *Vader Cats*, waarin de Heer Van Doeselaer de titelrol vervulde, en *Vondel*, waarin de Heer F. Bouwmeester als Vondel optrad. Door Mevrouw Jonkers werd na het vierde bedrijf de rei »Waar werd oprechter trouw« uit den *Gijsbrecht* voorgedragen.

Het vuurwerk kon door den regen niet worden afgestoken.

Mededeelingen.

De gemeenteraad van Parijs heeft besloten te stichten eene school waar alles geleerd kan worden wat voor het uitgeven van boeken noodig is: graveeren, kleuren, binden, drukken enz. Van oudsher staan de Fransche uitgaven hoog aangeschreven.

Een bekend Arabisch dichter en letterkundige, Achmed Faris Effendi, overleed te Constantinopel in den ouderdom van 87 jaar.

Inhoud van Tijdschriften.

Christlich-Sociale Blätter. Katholisch-Sociales Central-Organ. 20 Jahrg. 17 Heft. I. Abriss eines Systems der Nationalökonomie im Geiste der Scholastik X. I. Theil. S. 512. II. Das Schreiben Leo's XIII. von 15 Juni 1887 an den Cardinalstaatssecretär Rampolla. S. 525. — III. Die Bedeutung der vom Reichstage beschlossenen Erweiterung der Arbeiterschutz-Gesetzgebung. (II) S. 536.

Historisch-Politische Blätter. 100 band. 5 Heft. XXIV. Annette von Droste-Hülshoff (Schlusz). — XXV. Elsass-Lothringen nach den Reichstagswahlen vom 21 Febr. 1887. II. Weitere Aufgaben der Regierung. — XXVI. Der österreichische Antisemitismus. — XXVII. Protestantische Polemik und der Jesuïtenorden. — XXVIII. Zeitläufe. — Der Berliner Vertrag auf dem Probierstein. —XXIX. Classisches Alterthum im Lichte der Offenbarung.

The Catholic World. September. Revelations of Divine Love. Rev. Alfr. Young. — Cruel Nature. Henry Hayman, D. D. — Dublin Charities. Mary Banim. — Mexico: Educational and Industrial. Margaret F. Sullivan. — Literary Mexico. Mary Elisabeth Blake. — An Old-Fashioned Poet. Agnes Repplier. — Domine, non sum dignus. William J. Duggett. — Tornadoes. Rev. Martin S. Brennen. — Silly Catherine. C. B Corson. — Land, Labour, and Taxes in the last Century. Dyer. D. Lum. — Woman in earley Christianity and during the Middle Ages. Rev. William P. Cantwell. — Marguerite. Darcy Byrn. — Catholics and Civic virtues. P. T. Barry. — A Chat about New Books. M. Fr. Egan. — With Readers and Correspondents. — New Publications.

Maandblad van het Genealogisch-heraldiek Genootschap „De Nederlandsche Leeuw“. Braziliaansche pretensiën, door C. J. Wasch. — Iets over de wapens en zegels van Jean hertog van Touraine en Jacoba van Beieren. — De Gravensteen te Gent. — Genealogische aanteekeningen betreffende het geslacht van Ossewaerde, door J. Van der Baan. — Afstammelingen van Jan Ruysch, door J. Hooft Graafland.

De Natuur, Afl. 9. De radiometer als photografische posemeter (*met fig.*) — Strandwouden (*id.*) — Iets over den zuigsnuit der steekmug (*id.*) — De Transkaspische spoorweg en zijne beteekenis (*id.*) — De reus van Tula (*id.*) — De photografie bij nacht (*id.*) — Iets over de massage. — Sterrenkundige opgaven.

Algemeen Nederlandsch Familieblad. No. 8. (Red. A. A. Vorsterman Van Oyen) bevat: Bijdragen tot de kerkgeschiedenis in Zeeland, door Ch. C. V. Verreyt; — De predikanten bij de Ned. Herv. Waalsche- en Engelsche Herv. gemeente op Walcheren en Noord-Beveland in 1753; — Kwartieren van Nicolaas Beets; — Naamlijst van de officieren der genie, sedert de oprichting van het korps in 1814, door C. J. Polvliet (vervolg); — Het geslacht van Dam, door W. H. Croockewit; — Het graf van Johan van Oldebarneveldt, door A. Verschoor. — Een zegel van Beverwijk, door K. A. Gonlag. — Pieter van Hatting, raadsheer in den provincialen raad over Vlaanderen, door Mr. R. E. Hatting. — De vroedschap te Brielle in de jaren 1618—1794, door H. De Jager. — Het wapen van de banne van Oostzaanden en het wapen van het dorp Oostzaandam (met zegelplaat), door G. J. Honig (vervolg). — Joost van den Vondel en zijn geslacht, (met portret). door A. A. Vosterman Van Oyen.

INHOUD: Op Universiteitsgebied. — Mossen Jacinto Verdaguer. Le Somni de Sant Joan, door *J. W. Br.* — Het XXe Nederl. Taal- en Letterkundig Congres te Amsterdam. — F. N. Smits, Beknopte geschiedenis van Eindhoven, door *H. J. Allard.* — Molières Leben und Werke, door Dr. *L. v. H.* — Robert Grosseteste, Bisschof von Lincoln, door Dr. *L. v. H.* — Een bravo voor „Het Nederl. Aardrijkskundig Genootschap. — De Vondelsfees-ten te Antwerpen, — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Serie. Tweede Jaargang, No. 20. 15 October 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem.*

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

31 DECEMBER
1837—1887.

. . . . **Celebrate nomen**
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . **Dicite cantu.**
. . . .
Possit o tandem, domitis procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occupet tandem vaga cymba portum,
Sospite cursu.

Op Universiteitsgebied.

Bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap aan de rijksuniversiteit te Leiden, de heer J. W. C. Cordes (geb. te Rembang), met acad. proefschrift, getiteld: *De privaatrechterlijke toestand der vreemde Oosterlingen op Java en Madoera;* de heer J. G. Engelbrecht (geb. te Batavia), met acad. proefschrift, get.: *De beteekenis van art.* 1934 *Burgerlijk Wetboek.*
— Bevorderd aan 's rijks universiteit te Utrecht tot doctor in de geneeskunde de heer C. Grebe De Haan (geb. te Kralingen), met proefschrift: *De noodzakelijkheid van wettelijke en internationale maatregelen tegen vervalsching van voedingsmiddelen.*
— Bevorderd aan de universiteit van Amsterdam tot doctor in de rechtswetenschap de heer C. D. Asser Jr. geboren aldaar, na verdediging van een acad. proefschrift getiteld: *Internationaal goederenvervoer langs spoorwegen (de Bernsche conventie van* 1886); tot doctor in de geneeskunde de heer P. A. M. H. Quadvlieg, arts, geboren te Schaesberg, na verdediging van een acad. proefschrift, get.: *Bijdrage tot de kennis der lotgevallen van het uitwendig aangewende jodoform en jodol, in verband met de verklaring der jodoform-vergiftiging.*

Praelectionum philosophiae scholasticae brevis conspectus auctore J. Van der Aa S. J. Liber Septimus, *Etica.* Lovanii, typis, C. Fonteyn. [1])

Met dit zevende en laatste Boek is het werk van den Eerw. P. Van der Aa voltooid. De Ethica is daarom ook belangrijk omdat zij licht verspreidt over de meeste vragen van onzen tijd en de beginselen aan de hand geeft, welke tot hare ware oplossing voeren. De zoogenaamde onafhankelijke zedeleer, gewetens-, denk-, pers- en vereenigingsvrijheid, de neutrale school, de leerplicht, het communisme en socialisme, de arbeidersquaestie, ziedaar zoo vele, thans overal besprokene onderwerpen, welke met de beginselen van de moraal en het natuurrecht in het innigst verband staan en door den schrijver met de meeste zorg behandeld worden. Uit zijne wetenschappelijke beschouwingen blijkt wederom de verderfelijke invloed van de aan de Kerk ontvreemde philosophie en de heilzame werking der oude leer niet alleen op theoretisch, maar ook op practisch gebied. Zoolang de maatschappij in weerwil der treurige ervaring van het verleden met het liberalisme blijft heulen, zal de strijd tusschen arm en rijk, knecht en meester, onderdaan en overheid voortwoelen en hare levenskrachten verteeren: zij kan alleen vrede, welvaart en voorspoed vinden onder de leiding der Katholieke Kerk, welker leer in volle overeenstemming is met de beginselen van het gezond verstand. Deze conclusie maakt zich meester van den geest van den lezer en dwingt zijne toestemming af. Ten zeerste zij het degelijke boek aan leeraars en studenten in de wijsbegeerte aanbevolen, ook wegens de door den schrijver gevolgde methode. Zij behandelt in eenige nauwkeurig bepaalde stellingen de hoofdvragen van de zedeleer en het natuurrecht, verklaart de noodige begrippen en stelt de waarheid met afdoende bewijzen in het volle licht. Ten gevolge van het stadig gebruik der sluitrede wordt de aandacht van den lezer door overbodige omhaal van woorden en aanhalingen niet gestoord, zijn geest blijft onophoudelijk op het hoofdpunt der vraag gevestigd en begrijpt onmiddellijk den samenhang der conclusie met de grondbeginselen der rede. Deze methode maakt het werk niet tot een aangenaam en onderhoudend leesboek, maar beantwoordt volkomen aan het doel van den geleerden schrijver, een leerboek te leveren, dat den lezer tot nadenken en eigen onderzoek opwekt en aanspoort. Op weinige bladzijde wordt ieder vraagstuk behoorlijk toegelicht, verklaard en volgens de leer der oude philosophie opgelost; de bewezen stellingen zijn nagenoeg niets anders dan de verklaring en toepassing der beginselen neergelegd in de werken van den H. Thomas, dien de schrijver als een trouwe gids en onovertroffen Meester nauwkeurig volgt.

Dr. A. DUPONT.

[1]) De vorige deelen werden gerecenseerd in onze vorige jaargangen.

Jacinto Verdaguer.

(*Vervolg en Slot.*)

3*is*, *Desvetllament*, *Ontwaking*, met de tekstwoorden: »En ziet, ik ben met U alle dagen, tot de voleinding der wereld. *Matth.* XXVIII, 20.

Den aanhef en het slot van dit laatste gedicht des bundels mag toch nog wel worden aangehaald:

„Op Jesus' harte rustend,
gelijk een troubadour op zijn harp,
was Sint Jan nog droomend, peinzend
aan dat zaligend slaan des harten,
indrinkend het Evangelie der liefde,
de eene bladzijde na de andere:

Oh! neem uw vlucht, koninklijke adelaar,
Neem uw vlucht nog hooger.

En het slot luidt als volgt:

Oh, Joannes 't uur is nog niet gekomen
om den stervelingen mijn hart te toonen;
gelijk een boom groeit de Kerk,
gelijk een boom langs den waterkant,
maar de takken zijn nog niet sterk genoeg
om die vrucht te torschen.
Vooralsnog zeg den menschen:
»Het Woord is vleesch geworden.«
En duizend jaren kunnen voorbijgaan
bepeinzende dat geheimzinnige woord.
Na duizend jaren schemering
zal opgaan de dageraad van mijn Hart;
na de dageraad de Zon,
de Zon der eeuwige glorie.
Het Hart van God zelven
zal slaan in de borst der menschheid;
— *son realme será 'l mon,*
peró son trono l' Espanya —
De wereld zal zijn Rijk wezen
En Spanje zijn troon.

Nerto *Poema escrit en verros provensals per Fr. Mistral* [1]) *y traduhit al Catala per Mossen Jacinto Verdaguer* Barcelone, A. Verdaguer 1885, in-8 de 139 p:

Dat de groote Catalaansche dichter, Jac. Verdaguer, zich tot vertaler maakte van een poëma van den grooten provencaalschen dichter *Fr. Mistral*, is eene hulde door het eene genie aan het andere gebracht, is in de algemeene ijverzucht der tijdgenooten een te zeldzaam verschijnsel om er niet eene bijzondere achting voor te vragen. Het is een vertaling in proza, die, con amore bewerkt, getrouw, sierlijk en zooveel mogelijk het eigenaardig wezen van het provencaalsch gedicht teruggeeft.

Niet zonder eenige vrees zag deze en gene die vertaling, alsof er mogelijkheid bestond, dat de jeugdige Catalaansche dichter liever zou gaan vertalen dan nieuwe oorspronkelijke scheppingen voort te brengen. In ditzelfde jaar 1885 gaf hij antwoord met zijn nieuw oorspronkelijk poëma:

Canigo *llegenda dels temps de la reconquista.*

Alwie de Pyreneeën heeft bezocht en de schoonheden dier bergen en dalen heeft genoten, zal zich ook wel den berg Canigo, met de abdij van Sint-Martin herinneren. Hare ligging op den toprand van een berg, die loodrecht naar een afgrond daalt, is te schoon en schrikkelijk treffend, dan dat men ooit den Canigo zou kunnen vergeten. Stellig heeft de gids de legende vertelt, welke aan die stichting verbonden is.

In de Xe eeuw waren de Moren aan het verwoesten der Cerdagne; Graaf Guifred liet ze ongestoord voortrukken tot in een bergpas, om ze daar te overvallen en te vernietigen. Bevel had hij gegeven, dat de aanval niet zou beginnen alvorens hij er het teeken voor zou hebben gegeven; maar zijn zoon — volgens anderen zijn neef — ongeduldig den vijand aan te randen, deed den aanval vóór het te wachten teeken, en versloeg den vijand. Maar het was niet die volslagen nederlaag die de Graaf den vijand had toegedacht; en, in woede ontstoken, doorstak hij op het slagveld zijn ongehoorzamen zoon, of neef.

Tot vergiffenis dezer misdaad, beval hem de Paus om, bij het oprechte leedwezen over zijne zonde, een Benedictijner Klooster te bouwen op de plaats zelve waar hij den manslag had bedreven. De boetvaardige Graaf bracht zijn verder leven door in het Klooster dat hij had gesticht en waaraan de naam werd gegeven van abdij van Sant-Martin de Canigo.«

Die legende heeft Verdaguer tot uitgangspunt van zijn poëma gekozen. — Met eene vrijheid die hier niemand den dichter zal kunnen betwisten, heeft hij dat volksverhaal gewijzigd als volgt: Gentil, zoo wordt hier genoemd de zoon van den graaf Taillefer, de neef van den graaf Guifred. Aan Gentil werd door zijn oom de bewaring van het kasteel van Cornella toevertrouwd. Nu gebeurde het dat hij, wakend te midden der nacht, bij een helderen hemel, zijne blikken liet gaan over de omgelegenheden van de sterkte, en in de verte witte plekken meende te zien, die hij voor sneeuwvlokken hield. Zijn schildknaap echter verzekerde hem, dat wat hij zag niets anders was dan de sneeuwitte mantels door de feeën neergelegd, op de boorden van het meer Cadi waar zij ten dans gaan. Alwie zich van een dier mantels kan meester maken, is zeker, zoo voegde er de schildknaap bij, te slagen in alles wat hij onderneemt.

Ook Gentil 's hoofd en hart waren in spanning, daar hij voor eene onderneming stond, die omringd scheen te zijn van onoverkomelijke hindernissen: hij was van minne ontvlamd voor eene eenvoudige herderin, met name Griselda. Mocht hij nu een dier hermelijnen mantels kunnen veroveren, dan zou hij dus ook in bezit kunnen komen van zijne geminde. Maar dan moet onverwijld deze gelegenheid van den feeëndans worden ten nutte gemaakt, wie immers kan zeggen of de feeën nog ooit zullen wederkeeren op de oevers van dit meertje? Hij besluit dus om oogenblikkelijk Cornella te verlaten, in de gedachte dat hij en voor zon's opgang zou terug zijn. Maar dat geschiedde niet; hij werd door de feeën gevangen genomen. Haar Koningin Flordene, (Fiore della neve, bloem der sneeuw), verschijnt onder de trekken van Griselda aan Gentil en zegt hem, hoe zij, uit liefde, haar Koninkrijk heeft willen verlaten en zich aan hem heeft willen vertoonen in den staat van herderinne. Gentil wordt zijner plichten indachtig, hij wil naar Cornella terugkeeren, maar twee schoone armen worden voor hem eene te sterke keten, en ziedaar hoe wij zijn aangeland in eene allerverrukkelijkste tooverwereld. En nu zullen wij zelven niet verder gaan met de beoordeeling van dit poëma, en liever het woord geven aan een beroemd letterkundige, die sinds bijna eene halve eeuw thuis is en als bevoegd erkend rechter, oordeel spreekt in het Rijk des Spaansche Letteren, aan Th. de Puymaigre.

De Catalaansche dichter, zoo schrijft hij, is zelf eene groote toovermacht, die ons meetroont door zijne prachtvolle en lieftallige beschrijvingen, ons rondvoerende met de twee minnenden, door het rijk van Flordene. »C'est un autre Renand dans l'île d'une autre Armide.« Verdaguer blijft niet beneden Torquato Tasso, zijne verzen zijn niet minder zoetvloeiend

[1]) Het eerste groote poëma van Mistral, *Mireille*, in het Fransch vertaald, verscheen in prachtuitgave bij Hachette. Het boekdeel in-4 van 304 blz. kost 50 fr. en formaat in folio, 600 frs.

dan die van *Het verlost Jerusalem* en hebben niets van die *concetti* die wel eens, als zijnde slechts klatergoud, werden afgekeurd.

Middelerwijl Gentil het kasteel hem ter bewaring toevertrouwd, vergeet, maken de Moren er zich meester van, en Guifred, vluchteling als hij is, doorloopt de Pyreneeën, steeds peinzend en zoekend naar middelen om de Moren te tuchtigen en te vernietigen. Hij ontmoet Gentil op het oogenblik, dat de feeën hem hebben verlaten, raakt in opbruischenden toorn bij het zien van hem, die oorzaak van zoo vele rampen is; Guifred brengt zijn neef den dood toe. Later, toen een schildknaap het ziellooze lichaam van Gentil bij zijn vader Taillefer brengt, bekent Guifred zijn misslag. Natuurlijk was Taillefer eerst op wraakneming bedacht doch zijn godsdienstzin weet hem tot vergeving en vergiffenis over te halen. Guifred zelf aanvaart een leven van boetvaardigheid; hij sticht het klooster van Sant Martin, waar hij zelf zijne laatste dagen slijt. Eensdaags berichtte men hem den dood van zijn broeder, die in een bergstroom was omgekomen, en hij zelf, na te hebben verzocht dat er een kruis op de hoogte van den Canigo zou worden opgericht, ging ook ter ziele. Ziedaar nu een droge en al te korte analyse van het tweede Epos van Verdaguer, niet voldoende, wij erkennen het gaarne, om zich een eenigzins bevredigend denkbeeld van dat meesterwerk te maken. Edoch, wie kan in een droge koude ontlediging de verschuldigde waardeering wekken, die aan poëma's als *Nerto* van Mistral en *Canigo* van Verdaguer verschuldigd is en door alle kunstkenners met geestdrift wordt uitgesproken! Van een middelmatig belang moge de legende schijnen, onze dichter heeft er een onsterfelijk gewrocht van Poëzie uit geschapen. Verdaguer is wezenlijk »un merveilleux poëte, qui se révèle à chaque page, un poëte doué d'un esprit singulierement original, qu' on ne sait à quelle généalogie litteraire rattacher.« Zijn pen is een penseel. Zijne beschrijvingen zijn schitterend, prachtvol en verschillend even als de berggezichten der Pyreneeën; zijne vergelijkingen zijn allergelukkigst en meestal verrassend, en even als Dante, ontleent hij ze aan voorwerpen van het dagelijksche leven, aan dingen der natuur, en laat ze bij voorkeur zich ontvouwen bij het einde zijner melodieuze stanzen. Met het grootste gemak weet hij zich de meest verschillende rythmen dienstig te maken: nu eens heeft hij den eenvoudigen toon der oude catalaansche romanzen, dan weer den vasten gang der chansons de geste, meestal evenwel de lierische vlucht. Dit is hem dermate eigen, dat hij soms den lezer de personen, door den dichter geschapen, doet uit het oog verliezen voor den rijkdom van gedachten en beelden, die den draad van het verhaal als met bloemen omvlechten. Of de gang van het verhaal nu zoo meesterlijk geleid is, mag betwijfeld worden; ook begint de spanning en belangstelling al reeds te verflauwen na den dood van Gentil, en meer nog na de voleinding der boete waartoe Guifred zich vrijwillig had veroordeeld, maar de dichter stond er op ons het Kruis te doen aanschouwen op de bergspits van den Canigo, als een teeken der overwinning van het Katholieke Spanje op de halve maan van den Muzelman.«

En zoo blijkt ook alweer uit dit poëma, dat het ridderlijk en priesterlijk gemoed van den dichter niets hooger schat en niets luider verkondigt, dan dat hij is en dat ook zijne werken zijn:

Espagnols et chrétiens

J. W. Brouwers.

Velléda, poème par Mme *Auguste Penquer.*

De Academische Boekdrukkerij Emile Pervin levert *den vierden druk* van het pasgenoemde dichtwerk. En dit mag niet verbazen, daar de grootste meesters dit poëma genoemd en geroemd hebben als » een meesterwerk waarin de verbeelding en de geschiedkunde, het frissche gevoel en de oudheidkennis hand aan hand gaan. De beschaving van Griekenland en die van Rome, Rome met zijne reeds wankelende grootheid, Griekenland met zijne onsterfelijke bekoorlijkheden, geuren, en kleuren treden er op met de »Armorique« (Bretagne) en zijn bezwijkenden godsdienst, even somber als de stormen op de Armorische kusten. Ook de krachten van 's menschen hart leveren er slag, doch edel en fier en overweldigend. De ziel, die het geheele werk doortintelt en doorspeelt en bekroont, is de Christelijke waarheid. Zij schittert er als het kruis op de torenspits *eener cathedraal.*

Taal en vers zijn er even prachtig. »On dirait que le vieux Corneille a taillé la plume« heeft men er van gezegd, en voorzeker, de Corneille van *Polyeucte* en van *L'imitation* de Jesus-Christ zal in dit poëma eene waardige priesteresse der gekristende Dichtkunst erkennen.

Congres der Belgische Geologische, Anthropologische en Archéologische Genootschappen te Maastricht.

Aan den heer *Casimir Ubaghs* heeft Maastricht te danken het bezoek der Belgische geleerden, allen leden van verschillende geologische, anthropologische genootschappen uit Zuid-Nederland, die onlangs ons land met hunne »excursions scientifiques« begunstigden.

Het gold in hoofdzaak een bezoek aan Maastricht en omstreken, met het oog op hunne bizondere vakken van studie, onder het geleide van den heer Casimir Ubaghs.

Onder de geëerde bezoekers troffen wij meerendeels mannen aan, wier namen in de geleerde wereld een goeden klank hebben, om slechts eenigen te noemen: de heeren doctoren, Héger, Félix, Jacques et Du Pré, de Generaal Ghiot, de ingenieurs Rutot en Ousmonde, de heeren Van den Broeck, De Munck, Cordewener, Dotremont, Aubry, Labaie Lechien, Hegenscheut, Hermans, Ruoqoy, Louanas, Piare, Braconnier, de Advocaten Cumont en De Puijt, de heer Hancart, officier der artillerie, de heer Leclercq, president van het Belgisch aardrijkskundig genootschap, de heer Delessert, bestuurslid van het aardrijkskundig genootschap te Rijssel (Frankrijk) enz.

Na de terugkomst uit den St. Pietersberg werd het officiëel bezoek gebracht aan het Musée Ubaghs. Daar werd den geleerde bezoekers eerst eene verversching aangeboden door Madame Ubaghs en werd door den heer Ubaghs, stichter van het Museum, eene uitlegging gegeven van zijne prehistorische vondsten in de omgeving van Maastricht, en voornamelijk van zijne *Station lacustre*, waar de fossile menschenoverblijfsels,

alsook de in hertshoorn bewerkte ustensilen aller bewondering wekten, waarbij iedereen verklaarde zoo iets nog nooit te hebben gezien. Daarna toonde hun de heer Ubaghs de steenen werktuigen uit den steentijd van Limburg, waaronder die zijner laatste ontdekkingen der ontginningen en ateliers tegenover Richolt, en van het groote atelier in het bosch van Sint-Geertruid boven op het plateau van Rycholt.. Dat wekte bij allen niet weinig den lust op om zelf die plaatsen, van waar die voorwerpen herkomstig waren, te gaan beschouwen en, zoo mogelijk, daar ter plaatse eenige vondsten meester te worden.

Des avonds te 7 ure, banquet in het hôtel Derlom. Bij het dessert deed de Belgische Staatsgeoloog, Ernest Van der Broek, het voorstel, den heer Ubaghs te benoemen tot President der vergaderingen en der onderzoekstochten, wat met algemeen applaus werd aangenomen. Daarna werd te 9 uur de eerste vergadering geopend. Na eenige zaken van administratieven aard te hebben afgedaan, hield de gekozen President een voordracht over de geologische vormingen van Limburg en bewees hare stratificatie en paleontologische overeenstemmingen met twee krijtafdeelingen van België, Ciply bij Bergen in Henegouwen. Die overeenstemming werd dan ook met eenparige stemmen door de Belgische geologen erkend en aangenomen. De heer Ernest Vandenbroek nam hierop het woord; hij bracht hulde aan de uitleggingen van den spreker en stelde de vraag: of het den geëerden President niet wenschelijk toescheen het eigenlijken *Maestrichtien* met de koprolithe laag van den St. Pietersberg te doen sluiten, en de onderste afdeeling-Ubaghs met de benaming van bovenste *Senonien* aan te duiden, wijl dit voor hun in België een vast aanhoudspunt biedt ter aanduiding van hun krijt Brun phosphatee. Met dat voorstel verklaarde de heer Ubaghs zich volgaarne en volkomen te vereenigen en dit te meer, daar hij zelf alreeds in een zijner werken daarop had gewezen. Meer nog: hij gaf reeds in de 70 species aan welke in de kalklagen van Kunrade voorkomen en wezenlijk *Senonien* zijn, en in de twee bovenste afdeelingen *Maestrichtien* niet voorkomen. Met deze betooging was het thema aan de orde van den dag afgehandeld en werd de vergadering te elf uur gesloten.

Den volgenden dag, alreeds te half negen uur, waren de leden marschvaardig om de excurses te beginnen op den linker Maas-oever. Het eerste bezoek werd gebracht aan den grooten ingang van den Sint-Pietersberg, onder het fort Sint-Pieter, waar door de heer Ubaghs explicatie der opeenvolgende lagen werd gegeven en waar tevens de twee bovenste Bryozoenlagen het meest ontwikkeld zijn.

Van daar zette zich de tocht in zuidelijke richting voort tot onder Slavante; daar werd door den heer Ubaghs de uiteenzettingsvorming en de superpositie zijner twee bovenste afdeelingen van het Maastrichter krijt verklaard, en aangewezen de overgangs- of koprolithenlaag en het daaronder zich bevindende witte krijt met zwarte vuursteenen, hetgeen hij als een equivalent van het witte krijt van Coply beschouwt; door eenige vluchtige onderzoekingen werden tevens de palæontologische eigenschappen der koprolithenlaag geconstateerd en daarop alweer de tocht verder zuidwaarts voortgezet. Hier werd de inclinatie van Zuid-West naar Noord-Oost dezer witte krijtlagen met zwarte vuursteen ontegensprekelijk bewezen. Bij Lanaye deed de heer Ubaghs hun zien de door hem besprokene lage met terebratella-pectinphormis; deed hun zelven de fossiliën dezer lage daar opgaderen, waardoor de syncronisme van deze afdeeling met die van tupho van Sint-Symphorier bij Cyply vastgesteld werd.

Hierna begaf men zich naar het restaurant der Groote Sluis om zich aan een tweede ontbijt te versterken.

Onder een aanhoudenden stortregen werd de overtocht over de Maas naar Eysden voltrokken, en een kort bezoek aan het kasteel van den Graaf de Gloes gebracht om daar de bijeenverzamelde gebeenderen, uit den Henkeput opgedolven, in oogenschouw te nemen.

Van daar ging de tocht, Rykholt voorbij, naar de hoogte van het zich tegenover Rykholt bevindende bergvlak. Hier daalde men af in den Henkeput, waar de heer Ubaghs zijne zienswijze over den oorsprong en het doel van dien put en die onderaardsche grot mededeelde. Hij schrijft het ontstaan er van toe aan ontginning ter verwerving van vuursteen tot vervaardiging van vuursteen-wapenen. In den put zelven wees hij hun de insnede van de pieken waarmede die ontginning werd bewerkt. Na eenige discussie tusschen de heeren Ubaghs, Dupuyt, Vanderbroek en andere tochtgenooten, werd de opinie van den heerUbaghs aangenomen. Hierop werd koers gezet naar het bosch van Sint Geertruid om den zich daar bevindenden grooten atelier van vuursteen te zien en te onderzoeken.

Hier had de heer Ubaghs zijne stelling te verdedigen, dat die voorraad vuursteenen uit verschillende geologische vlakken afkomstig waren, en dat deze aanhooping van vuursteen zich bevindt aan de oppervlakte der humus-aarde; dus niet op hunne oorspronkelijke aflagering. Dus zijn ze aldaar bijeengebracht. De heer Despuyt wilde hier een stellig tegenbewijs gevonden hebben, daar hij op het diepste punt onder in de atelier, een gat had laten graven van 1 tot $1^1/_2$ meter diep, en nu daarin het krijt met vuursteen had aangetroffen; daaruit leidde hij de gevolgtrekking af, dat de vuursteenen zich bevindende in het atelier, daar ter plaatse ontgonnen waren, en er dus geen sprake kon zijn van bijeenbrenging. Daarop werd hem geantwoord door den heer Ubaghs, dat hij op die diepte overal het kryt met vuursteen vinden moest, maar dat de door hem gegraven kuil niet het minste bewijs leverde voor eene exploitatie daar ter plaatse, dewijl men in dat geval slechts één en zelfde vuursteen vinden moest, terwijl het atelier uit vier verschillende vuursteensoorten bestond. Dat hij door zijn kuil ook volstrekt niet kon verklaren de bedding aan de oppervlakte der humuslage zonder de minste bijmenging van krijt. Toen nam de heer Vanderbroek het woord en verklaarde, dat hij zelf nog onder die vuursteensoorten enkele sterk gerolde steenen der diluviaanvorming had bemerkt en dat hij de zienswijze van den heer Ubaghs volkomen deelde. Met die instemming vereenigden zich alle de andere leden.

En toen alweer toog de onvermoeibare tocht voort naar Ryckholt, waar de leden eene collatie door den Graaf de Gloes was aangeboden.

Hier werd besloten, om, trots regen en wind, den terugtocht naar Maastricht te voet te voltrekken, waar de koene tochtgenooten door en door nat aankwamen. Dat alles kon de ijvervolle onderzoekers niet weerhouden dienzelfden dag, 's avonds te 10 uur, nog een vergadering te beleggen. Hier werden door den voorzitter de waargenomen feiten op geologisch gebied geresumeerd, en daarna ging hij over tot eene uiteenzetting van zijne laatste ontdekkingen en vondsten te Ryckholt en te Sint-Geertruide. Hij ontwikkelde de historische feiten hiermede in verband en welke hem deze ateliers doen houden voor die der Eburonen toen zij de romeinsche cohorten, onder Sabinus en Cotta, in de hinderlaag leidde en vernietigde.

Hierop werd geantwoord door Dr. Jacques: dat van de Eburonen verschillende munten bekend waren en zij dus metaal kenden; dat het Romeinsche »Castellum Atuaticum« door verschillende landstreken, als binnen hunne grenspalen te hebben gestaan, wordt opgeëischt; en ook dat het hem hoogst opvallend is Cesar met geen enkel woord van de steenen wapenen der Eburonen te hooren gewagen.

Hierop antwoordde de heer Ubaghs: dat hem het feit der vinding van die munten bekend was, en hij zelf geschreven heeft dat de chefs zich van metalen wapens bedienden,maar dat de gewone man dier stammen, volgens Cesar in bosschen en op heidevelden wonende, zich van steenen wapens bedienden. Ook moet het opvallend zijn, dat in de camp d' Hastedon bij Namen en de camp de Bonne bij Modave, bijna uitsluitend steenen wapens gevonden worden, en deze oppida toch zeker bij Cesar bekend en belegerd zijn geweest.

Onloochenbaar is het dus, dat zelfs deze meer beschaafden zich nog bij hunne verdediging bedienden van steenen wapens. Ook Dr. Felix van Brussel voerde het woord en deed bemerken, welke groote afstand er ligt tusschen het kennen van metaal en er een algemeen gebruik van te maken; en dat hij geheel en al de meening van den heer Ubaghs deelt, en juist in dat zwijgen van Cesar een bewijs voor Ubaghs vindt, want het zou voor Cesar weinig vleiend geweest zijn, dat hij met eene goede gewapende armée in Gallië volksstammen had te beoorlogen die slechts wapenen van steen hadden. De heer Ubaghs heeft ons heden zijne ontdekkingen laten zien en onderzoeken; heeft ons hier ter plaatse verklaringen gegeven waartegen wij niets kunnen inbrengen. Hij brengt dit met een historisch feit in verband op de meest natuurlijke wijze, met een wapenfeit hetgeen onder Cæsar plaats vond en ook volgens de meening van de historische onderzoekingen gedaan, op last van Napoleon, van den Koning van Beieren, hier moet hebben plaats gehad.

Wij kunnen niet anders dan die stelling aannemen en onzen dank betuigen voor de hoogst belangrijke toelichtingen, die de heer Ubaghs ons wel heeft willen mededeelen.

Te half twaalf ure 's nachts werd de vergadering gesloten.

Den derden dag ging het, alweer even onvermoeibaar, nog verder, over Valkenburg, naar Kunrade.

Aldaar aangekomen verklaarde hun de heer Ubaghs de geologische vorming en opeenvolging der kalkmergellagen van Kunrade; wees op de paleanthologische connexes en de geographische ligging dezer kalk en in overeenstemming met soortgelijke lagen in de omstreken van Bergen in Henegouwen en deed vervolgens zijne tochtgenooten in die lagen zelven de door hem als karakteristisch aangevoerde fossiliën, terug vinden, waarop de Belgische Staatsgeoloog Vandenbroek, die met de onderzoekingen dezer lagen in Henegouwen belast is, den heer Ubaghs gelukwenschend, getuigde dat nu voor hem niet de minste twijfel meer bestond en dat de constateering van het paralelogisme dezer twee lagen van Henegouwen en van Kunrade, de kroon vormde van dat geologisch congres met welks uitkomst zij zich allen geluk wenschen.

Hierna ging de tocht tot Heerlen, waar in het Hotel »*Au Roi des Belges*« door de Belgische geleerden een banquet werd aangeboden aan hun President, den heer Casimir Ubaghs.

Ook wij wenschen onzen correspondent, den heer Ubaghs, geluk met zijn volkomen geslaagd Congres.

Het XXe Taal- en Letterk. Congres te Amsterdam.

II.

Betreffende Vondel

en de 300e verjaring van zijn geboortedag, op 17 November eerstkomende, heeft de Voorzitter, Prof. Quack warme en ware woorden gesproken en die in ons vorig nommer werden medegedeeld. Ook werd er over Vondel gesproken in de Eerste Afdeeling door Dr. D. C. Nijhoff, die het volgende onderwerp behandelde:

»Men moet instemmen met de uitspraak van de *Saturday Review* van 28 Aug. 1886, omtrent Jonckbloet's oordeel over Vondel: »We are sorry to see, that mr. Jonckbloet's realistic taste has induced him to depreciate the beautiful works of Vondel, the great ideal poet of the Netherlands.«

Volgens spr. kwam dit bij Jonckbloet vooral uit, waar hij de dramatische poëzie van Vondel behandelde, en dezen het recht ontzegde een dramatisch dichter genoemd te worden. Spr. moet hiertegen krachtig protest aanteekenen en beroept zich o. a. op het gevoelen van Beets.

Jonckbloet's realistische smaak heeft hem onvatbaar gemaakt den idealen dichter te verstaan.

Spr. noemt het bijgeloof dat achter Vondel's stukken bijbedoelingen, veroorzaakt door de politieke en godsdienstige toestanden van zijn tijd, moeten gezocht worden.

Vondel's eerbied voor de taal, zijn oprecht en eerlijk karakter, zullen spr. steeds weerhouden om iets anders in hem te zien dan den idealist. De beroemde geschiedschrijver Jonckbloet moet als waarnemer hooggeacht, maar volgens spr. verzaakt worden als leider op het gebied van het dichterlijk leven van een volk.

Vervolgens verkrijgt Mev. *Lina Schneider* uit Keulen, het woord, die aan het congres hare *Geschichte der Niederländischen Literatur* aanbiedt, met een toespraak, waarin zij herinnert aan het deel dat de Gebroeders Von Hellwaldt aan dezen arbeid hebben gehad.

Zij brengt het boek als een gave voor de a. s. herdenking van Vondels geboortedag, en verheugt zich

aan de vergadering te kunnen mededeelen dat de metrische vertaling van Vondels »Jephta« op dien dag te Keulen zal worden opgevoerd. Zij noodigt allen uit, zoowel de leden van het Congres, als de mannen van het theater en van de Pers om deze voorstelling te komen bijwonen, opdat het in Keulen blijke, dat allen in Nederland den grooten dichter eeren.

»Neem, mijnheer de president«, aldus eindigt mevr. Schneider, »dit boek, aan den dienst der Nederl. natie gewijd, als een blijk van hulde aan.«

Natuurlijk volgden applaus en vurige dankzegging.

De vertegenwoordiger van de Ned. Regeering, prof. *Alberdingk Thijm*, erlangt het woord en deelt aan de vergadering mede, dat ter eere van het derde eeuwfeest de heer Roelants een nieuwe editie van de werken van Vondel, bewerkt door den spreker, zal uitgeven. Deze editie zal in tien deelen verschijnen en prof. *Alberdingk Thijm* biedt het eerste deel aan het congres aan. Tevens geeft hem dit aanleiding de vorige editiën te bespreken en de meening uit te spreken, dat hij de uitgave van Van Vloten geheel waardeloos acht.

Van Lennep heeft in zijn uitgave Vondel vaak te veel »geflatteerd.« Vondel wist zeer weinig van de Nederlandsche taal af, en dit heeft Van Lennep niet ingezien. De werken van Vondel zijn echter een uitstekende bron voor de taal van het volk van die dagen. Van Lennep heeft Vondel hoedanigheden toegeschreven, die deze niet bezat en dus een historische zonde gepleegd. Spr. heeft zich bij het maken van aanteekeningen zooveel mogelijk beperkt. Verder deelt hij nog mede, dat er een goedkoope uitgave en een prachteditie zal verschijnen. Voor deze uitgave verdient de heer Roelants veel lof.

De Voorzitter vereenigt zich daarmede, maar oordeelt dat de grootste lof toekomt aan den schrijver van de »Dietsche Warande.«

Aan den heer A. A. Vorsterman Van Oyen, stichter van het »Genealogisch-Heraldisch-Archief« te 's Gravenhage, hebben de Congres-leden een belangrijk brochuurtje te danken: »*Joost van den Vondel en zijn geslacht*«.

Die mededeelingen zijn voorafgegaan van het volgende sonnet.

Ik min drie woorden; zij omhelzen drie gedachten,
Die meer dan stoomkracht zijn bij voor- en nageslachten
Op d' Oceaan des tijds; één zij hier aangeduid,
Een hefboom voor 't Heelal, in 't toovrend woord «vooruit».

Wat dappre geesten heeft die leus in Noord en Zuid,
Door stormen, ijs en vuur, ter zege ingeluid!
Zal ook ons Nederland, met weer hersterkte krachten
Bij Vondel's eeuwgetij, dat scheppend woord betrachten?

Zij ons vooruitgangsplan dan welkom overal;
Door Amstelstad en land zij, bij triomfgeschal
Het eeuwfeest aangezegd in alle wereldstreken!

Bij Neerlands Leeuw, vooruit! schrijft rond, wekt op, vraagt aan:
Geen kring in 't Buitenland, waar Vondel wordt verstaan,
Of kome uit Oost en West in 't feestgedenkboek spreken.

Nog moet hier worden herhaald de uitnoodiging eens dichters, Dr. Fastenrath, die luide werd toegejuicht:

GRUSS AUS KOELN.

Von dreier Städte edelstem Streit
Mein schlichtes Liedlein melde:
Es hat sich dem Dichterkönig geweiht
Die Amstel, der Rhein, die Schelde.
Es rauschet die Schelde, die Amstel, der Rhein:
Mein ist der Vondel, der Vondel ist mein!

Da er gekommen ein Kindlein zart,
Es nahet der Tag in Bälde:
O Niederländer von hoher Art,
Dein freuen sich Amstel und Schelde,
Und in den Jubel donnert der Rhein:
Auch mein ist der Vondel, der Vondel is mein!

Er sang uns die heilige Ursula
Und die Jungfrau'n, die eilftausend,
Drum jauchst ihm die Mutter Colonia
Und vom Rhein klingt's stürmisch brausend:
Ich wiegte den herrlichen Knaben ein,
Mein ist der Vondel, der Vondel ist mein!

Erst feiert die Amstel den Sänger greis,
Der bei ihr so gross geworden,
Und dann erschallet der Schelde Preis
Zugleich mit des Rheins Akkorden,
Und mächtig ertönt's von allen Drei'n:
Uns Allen soll der Vondel sein!

Euch ruft zum Rheine der Glockenton,
Die Kaiserglocke dröhnet,
Von Ursula und Geron
Willkommen entgegen Euch tönet!
Am Vondeltage kommt zum Rhein:
Wir wollen in Vondel Brüder sein!

Het Vondelsfeest te Amsterdam.

Ter viering van den 300en verjaardag van Vondels geboorte, zal er den 18en Nov. aanst., te Amsterdam, *Maison Stroucken* een vocaal en instrumentaal concert worden gegeven. De feestrede, door den Z. E. heer J. W. Brouwers uit te spreken zal behandelen:» Vondel, in betrekking tot Neerlands leger en vloot«. De commissie bestaat uit de heeren *Generaal* E. A. T. Delprat, oudminister van oorlog, eere-voorzitter van de afdeeling Amsterdam der Vereeniging voor gepensioneerde onderofficieren en minderen van het Nederlandsche leger; jhr M. W. van Rensselaer Bowier, vice-admiraal; kolonel J. W. Boellaard, kolonel Van Braam Houckgeest, Pastoor J. W. Brouwers, eere-voorzitter van de afdeeling Nieuwer-Amstel van genoemde Vereeniging; mr. D. A Koenen, ds M. Perk en G. L. van Lennep, leden van verdienste, en L. Zeiler, algemeen voorzitter der genoemde vereeniging; mr. H. P. G, Quack, H. Binger, dr. J. A. Alberdingk Thijm, W. J Hofdijk en P. H. Witkamp. Het programma zal deze week worden medegedeeld.

Fransche Leestafel.

Art militaire.

Hier in bijzonderheden of in beoordeelingen te treden, ligt buiten onzen kreits; wij maken slechts bekend welke werken in den laatsten tijd al verschenen zijn in Frankrijk.

Traité de balistique expérimentale par *Hélée*, Paris, Ganthier-Villars. 2 vol. p. 18 fr.

In 1865 verscheen de eerste uitgave en in 1884 de tweede, die als een geheel nieuw werk is. Het eerste boekdeel handelt over de artillerie »lisse«; het tweede over de artillerie »rayée«. »C'est une œuvre véritablement magistrale.«

Canons français et Canons allemands par *A. Mariotti*. Paris, Bauduin, 1886. p. 3 fr. 50. Volgens dezen auteur, »le matériel français jouit, à tous égards, d'une incontestable supériorité.«

Les Méthodes de guerre actuelles et vers la fin du XIXe siècle, par le général *Pierron*, tweede druk. In 1873 verscheen de eerste uitgave. Dit werk wordt voor een waren schat gehouden. Het 1e deel der 2e uitgave behandelt de

Conditions à remplir pour commander,

Unité de Commandement.

Rôle du ministre de la guerre. De pr. is 7 fr.

Insgelijks hooggewaardeerd wordt het werk van generaal *Ch. Thoumas*:

Les Capitulations. Études d'histoire militaire sur la responsabilité du commandement. Paris, Berger-Levrault, 1886. Pr. 5 fr.

L' Alimentation du soldat, par le capitaine *Léon Kirn*. Paris. Boudoin, 1885. Pr. 2 fr. 50.

Op dat punt staat Duitschland oneindig beter, dan Frankrijk, waar de voeding van den soldaat in vredestijd zooveel te wenschen overlaat en voor de hoedanigheid en voor de wijze van voorbereiding alsook van uitdeeling.

Met verbazing zal men hooren dat »la ration actuelle est moitié moindre que celle de 1789«. Is dat de vooruitgang der republiek?

Théorie de la grande guerre, par le général de *Clausewitz*, Traduction du lieutenant-colonel de *Vatry*. Paris, Baudoin, 1886—1887, 3 vol. 19 fr.

In Duitschland wordt de Clausewitz, oud-directeur van de Oorlogschool, als een halve god vereerd. Hij leerde den Duitschers oorlog voeren gelijk zij deden in 1870. De vertaling van het genoemde werk wordt in Frankrijk gehouden voor een allergrootsten dienst aan het vaderland bewezen.

Lettres sur l'infanterie, sur la cavalerie, sur l' artillerie, par le prince *Kraft de Hohenlohe*. — *Ingelfungen*, traduites par *E. Iaëjlé*. Paris, Westhausser. 3 vol. 14 fr.

Men heeft hier een bloemlezing van dissertatiën, de vrucht van welbegrepen ondervindingen.

De prins van Hohenlohe is het op vele punten volmaakt eens met generaal *Von Loë*, betreffende de belangrijke rol, die de cavalerie in onzen tijd zal hebben te vervullen.

Als bij uitstek belangrijk wordt aangewezen wat er geleerd wordt betrekkelijk de artillerie, en dan nog vooral de veld-artillerie. Alwie dit wapen ter harte gaat, zegt de lieutenant colonel *Hennebert*, moet zich ten plicht rekenen die brieven van den Prins van Hohenlohe te lezen.

Het hoogduitsche werk van generaal *Von Loë* is vertaald geworden door den Kapt. *Gendron*: *Service de la cavalerie en campagne.* Paris, Baudin. Pr. 3 fr.

Wie deze 150 bladzijden leest, komt tot de gevolgtrekking dat de cavalerie »het oog« en »het oor« is van den bevelhebber; ja dat de veiligheid, en tot zekere hoogte, zelfs het heil van het leger afhangt van de waakzaamheid van den Officier en zelfs van den Onder-Officier van de cavalerie.

L' Armée allemande sur le pied de guerre, par le commandant *Rivière*, Paris, Bandoin, 439 p. Pr. 7 fr. 50.

De fransche schrijver erkent dat onder alle Europeesche Mogendheden Pruisen de eerste was, die het voorbeeld gaf (helaas! en met rampvollen invloed op de andere Staten) van eene voortdurende voorbereiding van oorlogspersoneel en oorlogswerktuigen. De Commandant *Rivière* gaat in alle bizonderheden na én de *Feld-Armée* én de *Besatzungs-Armée*. Deze studie is zoo volledig mogelijk. Niemand zal er kennis van nemen of zal er zijn nut bij vinden.

Exemple d' application de la fortification improvisée, par le capitaine *Bornecque*, Paris, Baudoin, 163 p. Pr. 3 fr.

Een zeer technisch werk, eene overbrenging van het werk van den Oostenrijkschen Majoor *Moritz Von Brunner*.

Doch is deze vertolking gemaakt met bijzondere oordeelkundige toepassing op de wijze van organisatie van het Fransche leger, De hoofdstelling, welke hier bewezen wordt, zou zich laten samenvatten in de volgende woorden: het is onmogelijk in onze dagen oorlog te voeren zonder toepassing van de geïmproviseerde versterking van het slagveld. Hij stelt als onbetwistbaar feit: »que les travaux de campagne et la tactique doivent se prêter un mutuel appui.«

Examen du système de fortification des principales puissances de l' Europe, par le capitaine *Bornecque*. Paris, Baudoin, 377 p. Pr. 5 fr.

Elke mogendheid tracht zooveel mogelijk geheim te houden wat zij al doet om hare verdedigingswerken te versterken. Het heeft dan ook heel wat voeten in den grond gehad, om te komen tot de voltooing van het pasgenoemde werk. De Fransche Kapitein heeft vooral benuttigd, de studie van den Oostenrijkschen Majoor *Blasek*, doch heeft er uit eigen nasporingen zooveel zelf bijgebracht dat men hier, volgens de hoofdzaken, een blik kan slaan in de meeste forten van Europa.

Les Réformes militaires et l'armée coloniale, par le général *Montaudon*. Paris, Delagrave, 433 p.

Over tal van die hervormingen, lichtzinnig begonnen en insgelijks weer hervormd, zonder tot iets anders te komen dan tot het afbreken van een verleden, dat vuurproeven had doorstaan, en tot het opbouwen van onzekere, onbekende idealen, wordt hier gesproken en geredeneerd door een man van gezag, door een generaal, dien niemand de bevoegdheid zal ontzeggen dat thema te behandelen. Hij klaagt steen en been over wetten, die het leger raken en die gemaakt, voorgedragen en doorgedreven worden door advocaten, die niet bekend zijn met de ware behoeften des legers en zich te vaak laten leiden door verfoeielijke politieke bedoelingen en hartstochten. Tal van pas gemaakte wetten worden aan strenge critiek onderworpen. Hij keurt heel wat af, en op zeer vele zwaarwichtige punten moet men hem volkomen gelijk geven.

La République et l'armée. Service de deux ans, par le colonel *Stark*. Paris, Ghio, 1886.

Colonel Hennebert, dien wij volgden in zijne beoordeeling, blijft van meening, dat een diensttijd van twee jaren onvoldoende is.

Als lectuur in militaire kringen kunnen niet te veel worden aangeprezen, de

Récits militaires, par le général *Ambert*. Paris, Blond et Barral. Elke volume 5 fr. De gevierde dappere, die even goed de pen weet te hanteeren als de degen, omvouwt hier de meest wijze lessen, die uit het verleden zijn te trekken, en de meest manhaftige leeringen voor de toekomst. Een Frankrijk gevormd door generaal Ambert zou alras weer aan het hoofd van Europa staan.

Les Avant-postes pendant le siége de Paris, par *Robinet de Cléry*.

Wie dat boek openslaat en begint te lezen, die leest het ten einde toe. Wij hebben hier te doen met een ooggetuige, met een verdediger van Parijs, een vrijwilliger, van het ras der zouaven van Charette. En toch die dappere vrijwilliger was een teerminnend echtgenoot en een gelukkige vader. Zijn gezin was te Besançon, en hij, vrijwilliger ter verdediging van Parijs en het vaderland.

»Tous les attendrissements sont dans ce livre... Je vous en prie lisez ce livre. Il n'est pas de roman qui vous secouera aussi profondément, j'ajoute aussi délicieusement.«

Profils Vendéens, par G. Graux. Wie zou, dit verheffend en versterkend boek lezende, zeggen dat dit het werk eener vrouwe is? Nu dan zij is der helden waardig die zij ons hier in al hun grootheid voorstelt. Zelfs Jules Simon heeft zich niet kunnen onthouden dit werk en deze katholieke helden te prijzen.

»Cette terre de Vendée, zegt hij, enfante des héros. Les pères, en 1796, mouraient pour leur Roi en voor hun geloof; les petits-fils, en 1870, mouraient pour la France, na zich te hebben gewijd aan de verdediging van Rome en den Paus. Het laatste hoofdstuk van dit meesterwerk spreekt ons van het leven van den nog levenden de Charette, den aanvoerder der zouaven. Wie dit werk leest en volgt zal God en vaderland en Koning te meer beminnen, te trouwer dienen.

J. W. Br.

Mededeelingen.

In de pas te Amsterdam gehouden vergadering van de Koninklijke Academie van Wetenschappen werd medegedeeld, dat de Regeering jaarlijks *f* 700 aan Nederlandsche geleerden als subsidie wil toestaan, om de tropische flora te Buitenzorg te bestudeeren, mits de Academie de *f* 15,000 door Doctor Treub voor dit doel verzameld, wil beheeren. In dat geval zullen Nederlandsche botanisten, die zich voor dit doel naar Indië begeven, als gouvernement-passagiers 1e klasse beschouwd worden.

Te Groningen is opgericht eene Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst. Zij stelt zich ten doel, door onderlinge samenwerking de bouwkundige kennis van hare leden te bevorderen, hunne belangen voor te staan en den kunstzin in het algemeen te verhoogen.

Inhoud van Tijdschriften.

De Katholiek. Godsdienstig, Geschied- en Letterkundig Maandschrift: October 1887; *Hoofdartikelen*: Onze koloniale politiek. J. P. Th. Van Nunen; eene moeilijke plaats in den brevier, W.; Is de constitutioneele monarchie niet in strijd met de christelijke beginselen? een antwood aan dr. H. J. A. M. Schaepman, C. L. Rijp. — *Verscheidenheden*. Een vrijmetselaars-veldtocht op het gebied van het onderwijs, C. L. Rijp; Het zesde eeuwfeest der H. Odilia, H. J. F. J. Diert Van Melissant. — *Boekbeoordeeling*. Liederen en liedekens van J. R. Van der Lans, H. Ermann, S. J.; Nagalm van klokken, Chr. Philippona; Het leven van Paus Leo XIII, C.

De Rozenkrans, 10de aflev. (feestnummer). Het Rozenkransfeest. — Moeder en zoon. — De Rozenkrans en onze tijd (feestrede). De zegepraal van den H. Rozenkrans en de martelaars van Japan. — De viering der Octobermaand. — De groote aflaat van den Rozenkrans, genaamd „toties quoties„. — Hulp in den nood. — Kroniek. — Aflaten.

De Gids, October-nummer. De macht der taal Mr. H. P. G. Quack, — De zevende Graaf van Salisbury (slot); Mr. W. Van der Vlugt. — Op den Odiliënberg, C. Terburch. — Hendrik Adriaan van Reede tot Drakestein II, Dr. P. J. Veth. — De exodus der Boeren, Dr. C. B. Spruyt. — Dramatisch overzicht (*Macbeth*), Mr. J. N. Van Hall.

Wetenschappelijke Bladen. October-aflev. De opvoeding der vrouw. — De vooruitgang der wetenschap in Engeland van 1836 tot 1886. — Paul en Bonaparte. — Verzameling onuitgegeven brieven van W. M. Thackeray. — Waarneming en proefneming in de oudheid. — De tegenwoordig heerschende zucht naar roem.

Het Leeskabinet, October-aflev. Dr. A. W. Bronsveld. (*Met Portret.*) — Flaneerjaren, door Fr. Wilge. — De schouwburg, met afbeelding door Willem Smalt. — De Armband. Een Siameesch sprookje.

Nederland No. 10, De Russische schrijver Gogel en zijne werken, H. Wolfgang Van der Mey. — Hollandsch Binnenhuisje, Johanna Van Woude, Mevr. Wermeskerken-Junius), — Een vriendin uit vroegere jaren, Jan Steen. — Maar een uur gearbeid. — Een landschap op de oostergrens. — B. R. F. Van Vlymen. — „Gij schoone wereld,„ C. Meyer. — Een herfstavond. — Kroniek Marie Boddaert. — Contrast, E. B. Koster.

Vragen des tijds, October-aflev. Het recht der meerderheid, door Mr. S. Van Houten. — Tijdelijke voorziening, door Mr. J. A. Van Gilse. — Spaarzaamheid, door Dr. D. G. Jelgersma. — Dankbaar, maar onvoldaan, door L, Van Zanten Jzn. —

De Nederlandsche Leeuw, No. 8. Braziliaansche pretensiën, door C. J. Wasch. — Iets over de wapens en zegels van Jean hertog van Touraine en Jacoba Van Beieren. — De 's-Gravensteen te Gent. — Genealogische aanteekeningen betreffende het geslacht van Ossewaerde, door J. Van der Baan. — Afstammelingen van Jan Ruysch, door J. Hooft Graafland.

Album der Natuur, Twaalfde aflev. De wederopwekking van het hypnotisme Dr. D. Lubach. — De gasvlam gevoed door zuurstof (met afbeeldingen), P. J. Van Eldik Thieme. — Gevulde en dubbele bloemen, R. E. de Haan.— Acclimatatie en demosticatie van vreemde dieren; Kweeking van Leeuwen, Dr. D. Lubach.

Stemmen voor Waarheid en Vrede October-nummer. Zes weken aan gene zijden der Alpen, door G. A. Hulsebos. — De Orde der Jezuïeten. Drie voorlezingen, door N. J. Hofmeyr (Slot). — Zending van de Moravische Broedergemeente in Suriname, door Mr. Ph. H. Verbeek. — Eene vraag en een antwoord, door J. W. Berkelbach Van der Sprenkel. — Kroniek, door A. W. Bronsveld.

Inhoud: Op universiteitsgebied. — J. Van der Aa S. J., Praelectionum philosophiae scholasticae brevis conspectus, door Dr. *A. Dupont*. —Jacinto Verdaguer, door *J. W. Brouwers*. — Auguste Penquer, Velléda. — Congres der Belgische Geologische, Anthropologische en Archéologische Genootschappen te Maastricht. — Het XXe Taal- en Letterk. Congres te Amsterdam. II. — Het Vondelsfeest te Amsterdam. — Fransche Leestafel. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Serie. Tweede Jaargang, No. 21. 1 November 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

31 DECEMBER
1837—1887.

. . . . Celebrate nomen
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . Dicite cantu.
. . . .
Possit o tandem, domitis procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occupet tandem vaga cymba portum,
Sospite cursu.

Bevorderd tot Doctor in de rechtswetenschap aan de Rijks-universiteit te Leiden, de Heer P. J. M. Schaepman (geb. te Zwolle), met acad. proefs. get. *Iets over den rechtstoestand der dienstboden en werklieden in ons burgerlijk wetboek*; de Heer P. Buys (geboren te Kallantsoog), met acad. proefs., get.: *De lijdelijkheid van den rechter in verband met de wijziging van art. 79 B. Rv. bij de wet van* 23 *December* 1886. *Staatsblad no.* 230.

— Bevorderd aan 's Rijks Universiteit te Utrecht tot Doctor in de geneeskunde: de Heer Siegbert Clemens Marie Soer, arts te Tilburg, geb. te Oldenzaal, met proefschrift: *„Over bier en de kunstmatige spijsvertering"*; de Heer B. Snellen, geb. te Moordrecht, met proefschrift: *Iets over de internationale maatregelen tot wering van epidemisch-besmettelijke ziekten.*

— Bevorderd aan 's rijks universiteit te Groningen tot Docter in de rechtswetenschap de Heer Rudolph Pabus Dorhout Mees, geb. te Groningen, op een proefschrift, get. *Over de artt.* 116 *en* 117 *der provinciale wet in verband met art.* 129 *der Grondwet.*

— Bevorderd aan de Universiteit van Amsterdam tot Doctor in de geneeskunde de Heer J. Godefroij, arts, officier van gezondheid bij het Ned.-Ind. leger, geboren te Amboina, na verdediging van een acad. proefschrift, getiteld: *de vochtabsorptie uit den darm na verhooging van het cina-gehalte van het bloed, in verband met de behandeling van cholera.*

Het derde Eeuwfeest van Vondel's geboorte te Amsterdam.

Mars, Weekblad voor het Kader van het Nederlandsche Leger, in zijn nommer van 29 October jl. deelt het volgende mêe:

Tot de commissie, die zich op initiatief van den Pastoor *J. W. Brouwers* te *Bovenkerk*, geconstitueerd heeft om, ter herdenking van den dag waarop *Joost Van den Vondel* vóór 300 jaren werd geboren, een feestavond te organiseeren, waarvan de netto opbrengst bestemd is ten bate van de *Vereeniging van gepensionneerde Onderofficieren en minderen van het Nederlandsche Leden*, zijn alsnog toegetreden, (zie voor de overige leden der commissie ook ons vorig nommer), de generaal-majoor *A. Baud*, bevelhebber in de 1e militaire afdeeling; de kolonel der vesting-artillerie *L. G. Beerends*; de kolonel, commandant der Schutterij *J. Van Someren Brand*, Adjudant van Z. M. den Koning i. b. d.; de luitenant-kolonel der artillerie *J. H. Vrancken*, de luitenant-kolonel der Schutterij Mr. *J. F. Wertheim* en de ritmeester der huzaren *A. A.* graaf *Van Limburg Stirum*. Het programma zal vermoedelijk in het volgend nummer worden bekend gemaakt.

Onder alle reserve deelen wij nog mede, dat er een *Vondel-blad* van dit feest zal worden uitgegeven, waarin ook de Hulde-gedichten, aan *Vondel* gewijd, zullen worden opgenomen. De hoop bestaat, dat ook uit het Leger zich meer dan één zal aangespoord gevoelen, om den dichter van *Leger* en *Vloot*, een album-blad te wijden!«

Sedert de laatste opgave zijn nog als *Beschermer* toegetreden te Haarlem de Hoogeerw. Heer Mgr. *J. F. Vregt* Vicaris-generaal van Z. D. H. den Bisschop, Jhr. Mr. *J. P. A. Teding Van Berkhout* te Rotterdam en de tweede luitenant van het O. I. Leger *W. Van Kooten.*

Betreffende het *Vondel-blad* of *Album* waarover hierboven sprake is, kan worden medegedeeld, dat alreeds verscheidene bijdragen zijn ingekomen uit Amerika; dat er verwacht worden uit verschillende landen van Europa.

Verscheiden gedichten en brieven, als voorloopers van gedichten te beschouwen, zijn reeds ingekomen.

Van die gedichten zij er één, hier reeds overgelegd. Het komt uit het Noord-Westen van Amerika, terwijl de hier mede te deelen aanhaling uit een dier brieven ontleend is aan een schrijven uit het Zuiden van Frankrijk.

Côte des Neiges, Montréal, Canada.

Hulde uit het verre Westen.

Waar 't Dietsche Vaderland zijn Prins der Dichtren huldigt,
En 't dankbaar Vlaanderen verschijnt aan Vondel's voet,
Is 't gulden Westen ook zijn lof en lied verschuldigd;
Schelklinkend zing' het meê in Neerlands Bardenstoet.

Al scheiden ons, eilaas! onmetelijke zeeën,
Al snakt ons harte vaak naar 't dierbaar vaderland,
De zang der Moedertaal verzacht ons ballingsweeën,
En brengt ons weer te zaam in éénen broederband.

Hier spreekt de Dietsche vriend de tale van *„den Dichter"*,
Van Vondel, eeuw op eeuw der wereldhulde waard:
De Nieuwe-Wereld eert dien taal- en volksverlichter,
Die vrijheid en gezag tot min'lijk huw'lijk paart.

Dat nu de wereldzee haar fierste baren breke
Op Neerlands zandig duin, in Nederduitsch getoon:
Met haar ons Dietsch gezang, *des Dichters* hulde spreke,
En streng'le om Vondel's kruin ons »*Montreal'sche* kroon.

HUIBRECHT P. PEETERS.

De groote Provençaalsche Dichter, Frédéric Mistral, is genoeg de wijde wereld door beroemd, zoodat niet wij ons zullen aanmatigen zijn lof te willen verhoogen; uit de Lamartine willen wij slechts enkele regels overschrijven, waar hij in zijn Cours familier de Littérature, begon zijn »XLe Entretien« met de woorden: Je vais vous raconter aujourd' hui une bonne nouvelle! Un grand poëte épique est né... un vrai poëte homérique en ce temps-ci;... un poëte primitif dans notre âge de décadence... un poëte de 25 ans qui, du premier jet, laisse couler de sa veine, à flots purs et mélodieux, une épopée agreste... est-ce la un miracle? Eh bien! ce miracle est dans ma main... j'ai reçu le volume il y a deux jours, l'Homère de Provence... Frédéric Mistral. Je lus les douze chants d'une haleine... divin poème épique du coeur de la Chloé moderne...

En na 80 bladzijden over en uit dat eerste meesterstuk van Mistral, eindigt de onsterfelijke de Lamartine met de woorden: »le parfum de ton livre ne s'évaporera pas en mille ans.« En dat werd geschreven in 1859. En den 29 October 1887 schreef ons die Frédéric Mistral o. a. het volgende:

Maillane (Bouches du Rhone) 27 Octobre 1887.

. . . .

Dans le siècle le plus glorieux de votre histoire, Vondel a eu l' insigne gloire d'interpréter magistralement, dans la langue de sa race, les enthousiasmes religieux, patriotiques et poétiques de sa race; et tous ceux qui gardent au cœur le culte de l'idéal saluent avec respect la mémoire du poète que la Neérlande honore et les vrais patriotes qui célèbrent en chœur sa commémoration.

La poésie de Provence sympathise avec celle de Hollande d'autant plus volontiers que le nom le plus illustre de l'histoire hollandaise, celui des Princes d' Orange, est d' origine provençale; et nous n' avons pas oublié que les plus hauts ancêtres de vos stadhouders et rois, qui, au 13e siècle, regnaient dans la cité d' Orange, avaient fait de leur cour un foyer littéraire pour notre langue d' Oc. Les princes Raimbaut d'Orange et Guilhem d'Orange comptent même au nombre de nos troubadours les plus distingués.

Bij deze zij aan alle Noord- en aan alle Zuid-nederlandsche dichters, die eene Dichthulde, in welke taal dan ook, aan Vondel willen wijden bericht, dat ons Vondel-blad dankbaar voor hunne bijdragen open staat.

Waarom zouden er Vereenigingen of Genootschappen, Semenariën en Colleges niet vertegenwoordigd zijn?

Praelectiones Metaphysicae specialis quas in Collegio maximo Lovaniensi S. J. habebat *Gustavus Lahousse*, E. S. Volumen primum *Cosmologia.* Lovanii, typis C. Peeters.

Indien de studie der philosophie gelijken tred houdt met het getal der hand- en leerboeken in de laatste jaren verschenen, dan kan men een' krachtigen vooruitgang op het gebied der Kerkelijke wetenschap met grond voorspellen. Of zou hier de productie niet in rechtstreeksche verhouding staan met de vraag en den aftrek? Wat er van zij, sedert het gezaghebbende woord van Leo XIII ten gunste der oude philosophie, volgen de philosophische leerboeken elkander op met eene verblijdende snelheid. Nauwelijks heeft P. Van der Aa zijn werk voltooid, of zijn confrater, thans Professor der Dogmatiek, zendt zijne lessen van philosophie in het licht. Zij zullen vier Deelen vormen: de Cosmologie, de Psychologie, de Theodicea, de Logica en Ontologie. De Cosmologie, onlangs verschenen, behandelt in het eerste Deel het wezen, de noodzakelijke en toevallige eigenschappen van het lichaam. Tegenover het Atomisme en het Dynamisme wetenschappelijk onhoudbaar, stelt de schrijver het oude stelsel van de grondstof en de wezensvormen als eene waarschijnlijke verklaring der stoffelijke verschijnselen. Het tweede Deel (blz. 216--384) beschouwt en onderzoekt de orde en de eenheid der stoffelijke wereld, de ruimte en den tijd, wederlegt het pantheisme, bespreekt de schepping en de vorming der wereld, het doel der schepping en de volmaaktheid van het geschapen Heelal, en wijdt een laatste hoofdstuk aan het wezen der natuurwetten, aan de mogelijkheid en de kenbaarheid van het wonder. De theorie van de *materia prima*, welke eene belangrijke rol speelt in de oude philosophie en haar als het ware kenmerkt, heeft hare eigenaardige moeilijkheden; zij staat in verband met eene metaphysische leer, in onze dagen uit gebrek aan degelijke philosophische ontwikkeling vreemd en bijna onbekend, daarbij druischt zij in tegen overtuigingen gegrond op de natuurwetenschappen, in welker beoefening het denken en vorschen van onzen tijd opgaat. Om hare wetenschappelijke waarde tegenover het Atomisme en Dynamisme te rechtvaardigen is het noodig de vereischte begrippen, distinctie's en bepalingen nauwkeurig en helder uit een te zetten, de voor velen onverstaanbare taal der Scholastieken te vertolken, hunne soms weinig afdoende argumenten met betere te verwisselen en vooral de opwerpingen te ontzenuwen, waarmede de moderne wetenschap haren hardnekkigen wederstand tegen de oude natuurphilosophie wettigt en handhaaft. Argumenten a priori steunende op theoretische bespiegelingen zijn hier krachteloos; zij moeten feiten en wetten, welker kennis de ervaring levert, tot grondslag hebben en deze tot hunne laatste oorzaken terugvoeren.

De verhandeling van P. Lahousse schijnt ons aan deze hoofdvoorwaarden te voldoen; zij heldert de nog al duistere terminologie der Scholastieken genoegzaam op, verklaart met de gewenschte duidelijkheid de noodige ontologische begrippen, omschrijft met nauwkeurigheid het beslissende geschilpunt, scheidt het zekere van het waarschijnlijke, de algemeen verdedigde opinie van het gevoelen van enkelen, de leer van den H. Thomas van de stelsels, welke haar misvormen en soms bespottelijk voorstellen, zij laat geene opwerping van eenig belang onbeantwoord. Met de grootste zorg brengt de schrijver de natuur- en scheikundige feiten onder de oogen van den lezer en vergelijkt de verklaring der Atomisten en Dynamisten met de verklaring, ontleend aan de beginselen van den H. Thomas. Ten gevolge van dit onderzoek komt hij tot de slotsom, dat de laat-

ste boven de eerste de voorkeur verdient, en den toets der natuurwetenschap niet behoeft te vreezen.

Vele stellingen dezer Cosmologie zullen geene genade vinden in de oogen van hen, die, slechts aan feiten en ervaring waarde hechtend, de thomistische philosophie met een medelijdend schouderophalen bejegenen, om zich de moeite te sparen met hare beginselen kennis te maken.

Gelukkig zijn deze geleerden geenszins het onfeilbaar orgaan van de wetenschap, in wier naam zij hunne orakels verkondigen. Waardiger en ook nuttiger voor de wetenschap ware het, en overeenkomstig met de gevierde leus van het vrije onderzoek, de aangevoerde gronden van den geleerden schrijver te wikken en te wegen, en zoo noodig hunne zwakheid te betoogen.

Dit onpartijdig onderzoek zal echter tot de vrome wenschen blijven behooren, zoolang de natuurwetenschap de scholastieke philosophie als ijdel woordenspel en nuttelooze haarkloverij beschouwt en veracht. Door ernstige studie en beoefening der philosophie kunnen de Katholieke geleerden dit vooroordeel uit den weg ruimen. Het uitmuntend werk van P. Lahousse zal daartoe krachtig bijdragen. Dit is onze innige overtuiging en vurige wensch.

Dr. A. Dupont.

Een triomf voor Prof. J. Van der Aa, S. J.

Over de verscheidene werken van genoemden Hoogleeraar heeft Dr. A. Dupont telkens recensie, en zeer gunstige recensie in ons blad gegeven. Ten bewijze dat ook hier alweer het oordeel van onzen hooggeschatten Recensent de verdiensten dier werken, en inzonderheid der Ethica, niet heeft overschat, is het ons heden een dubbel genoegen groote *argumenta extrinseca* te kunnen aanwijzen.

Het eerste komt uit Spanje.

Daar werd »*post maturam discussionem Ri Pris Provincialis jussu*« bepaald, dat de werken van Prof. J. Van der Aa in alle collegiën van Aragonië tot schoolboek zouden worden gebruikt.«

Meer nog: ook in vele andere collegiën in Spanje, als ook in Frankrijk, in Engeland en in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika is alreeds de *Ethica*, ook het *Compendium* ervan, tot *auteur classique* aangenomen. Geen wonder, dat de uitgave zoo buitengewoon ras werd uitverkocht en nu alreeds een nieuwe druk van den grooten cursus is noodig geworden. Het Compendium is berekend voor een cursus van slechts twee jaren. Een stem van groot gezag in Frankrijk heeft niet geaarzeld te verklaren dat het werk van den Jezuïet J. Van der Aa, is »le meilleur et le plus méthodique, qui ait jamais été publié.«

J. W. Br.

Het Leven van Z. H. Paus Leo XIII,

naar het Engelsch van Dr. *Bernard O'Reilly*, door *F. J. Poelhekke*, R. K. Pr.

De Maatschappij de Katholieke Illustratie heeft wel gedaan met een zoo uitvoerig verhaal des Levens van den Jubileumvierenden Paus, als dat van Dr. O'Reilly is, in onze Moedertaal uit te geven. Het is bijna twee jaren geleden, dat wij met verschuldigde erkenning dat Engelsche werk bij onze lezers aanmeldden, en zagen dus later met geluk de Nederlandsche vertaling te gemoet. Ze werd gevraagd aan de verdienstelijke pen van den Eerw. Heer F. J. Poelhekke, die zich zijner taak wel heeft gekweten, al is de eerste bladzijde, de vertolking van het schrijven van Cardinaal Parocchi verre weg niet de beste.

Dit werk bestaat uit 2 boekdeelen en kost vijf gulden. Het is dus niet eene volks-uitgave. Heeft de geëerde vertaler te recht kunnen wenschen: »Zij dit werk in ieder Katholiek huisgezin een monument van kinderlijke hulde aan onzen veel beproefden H. Vader, zij het voor velen een wegwijzer, in hun openbaar en bizonder leven, voor allen in den ruimsten zin een licht aan den hemel,« dan mogen wij ook den wensch uitspreken, dat de Maatschappij moge zorgen, dat dit licht ook verkrijgbaar worde gesteld voor den minderen man, bij eene uitgave van geringeren prijs.

De schrijver van het werk heeft in de gunstigste omstandigheden verkeerd; hem werden zelfs in het Vaticaan handschriften tot leiddraad en authentieke acten ter beschikking verstrekt, ja, hij mocht zich verheugen in de medewerking en de leiding van personen hooggeplaatst bij Z. H. den Paus. Hij heeft zijn werk geschreven met de aanmoediging, de goedkeuring en den zegen van den Heiligen Vader. Met al die gunsten mocht Kardinaal Parocchi den uitgever Ch. Webster wel geluk wenschen in het belang van het geloof en van de beschaving. Wij zelven mogen ons geluk wenschen hier een Leven van Paus Leo XIII te hebben, hetwelk geschreven is volgens een authentiek gedenkschrift »furnished by his Order,« dat op bevel van den Paus aan den schrijver werd verstrekt.

Het zou dan meer dan overbodig zijn dit werk van Dr. O'Reilly te gaan prijzen. Misschien zou de een of ander lezer wat meer personeele bizonderheden betreffende den Held van het werk verlangd hebben; een meer afgeronde karakterschets zou voorzeker een ieder welkom zijn geweest; maar wij begrijpen ook, dat de Schr. zich daaraan liefst heeft willen onttrekken, en hij deed wel. Dat hij insgelijks met vluchtige pen over eenige moeilijke punten is heen gevlogen, make men hem niet ten verwijte. Het recht der geschiedenis mag later aan het woord komen, als de gevoeligheden en de belangen van nog levende personen zullen zijn verdwenen. Mocht de schr. ook soms een wat eenzijdig gezichtspunt tot het zijne hebben gemaakt, hij is nooit bits noch scherp van toon. Slechts eenmaal doet hij er ons aan denken, dat hij een Canadees is, namelijk als hij zich niet ontziet (D. II, blz. 110) te schrijven: »Het is nog altijd de vraag of de moordenaars van het Phenix-Park niet door de ambtenaren van Dublin Castle omgekocht zijn geweest.« Een dusdanig kwaad vermoeden, zonder de minste redengeving uitgesproken en ter neer geschreven, mag niet onaangestipt blijven, maar moet bestipt worden.

Ook gaat hij o. e. te ver waar hij (D. II. blz. 234) de *Inquisitie* van Spanje geeselt. Wie ons deze bestipping afkeurt, dien verwijzen wij naar de 312 blz. van *La Inquisicion*, por Don *Juan Manuel Orti y Lara*, cathedratico de Metafisica de la Universidad de Madrid, 1877.

En hiermede zij het boek van Dr. O'Reilly, de vertaling van Poelhekke en de uitgave van de Maatschappij De Katholieke Illustratie aan Neerlands volk van harte aanbevolen.

J. W. Brouwers.

Het Geneeskundig Gesticht Coudewater.

Het was een goede gedachte van het Bestuur der Maatschappij, welke dit gunstig bekende Gesticht ter verpleging van Krankzinnigen in het leven riep, om het een en ander omtrent zijn tegenwoordigen toestand na een vijftienjarig bestaan, 1870-1885, ook in wijder kring bekend te maken. Men moge over de verschillende *oorzaken* denken gelijk men wil, het treurige *feit* valt niet te loochenen, dat in onze koortsachtig gejaagde eeuw de krankzinnigheid in hare vele vormen op schrikbarende wijze is toegenomen, in alle rangen der maatschappij. Hoevele familiën ook in ons vaderland, die zich in de harde noodzakelijkheid hebben gezien, om een geliefden vader of moeder, een broeder of zuster, uit den kring hunner dierbaren, uit hun eigen huis, te verwijderen! Wie immers kan zulke lijders in eigen omgeving de noodige zorgzame verpleging, voldoende geneeskundige hulp in hun deerniswaardigen toestand verstrekken? Dan is het eene verlichting, een groote troost, wanneer men hen kan inleiden in eene woning, waar zij tot zekere hoogte een ander tehuis zullen vinden; waar hun die dubbele verzorging in overvloed zal worden verstrekt. Vooral wanneer men weet, dat de wetenschappelijke behandeling er samengaat met, en steun zoekt bij den ook hier zoo veel vermogenden invloed van den godsdienst. Wij stellen er prijs op, dit laatste punt met bijzonderen nadruk te noemen. Wij weten wel, dat ook in de krankzinnigen-verpleging de «philantropie« en »humaniteit« op vele plaatsen den godsdienst zoekt te weren; maar tegen de groote woorden van »fanatisme« en »priesteroverheersching« spreekt de onpartijdige wetenschap een onbevangen oordeel uit. Zoo lezen wij in het officieele Verslag van de Heeren Inspecteurs der Krankzinnigen-gestichten over de jaren 1864—69 als hunne overtuiging neergeschreven »dat ook voor vele Krankzinnigen bevrediging van hunne godsdienstige behoeften volstrekt noodzakelijk is«; volgens hen »kan de godsdienst in de hand van den ervaren krankzinnigenarts een der werkdadigste middelen zijn, zoowel bij de individueele behandeling, als bij de leiding van het geheel, en kunnen de gezamenlijke godsdienstoefeningen den gunstigsten invloed op de lijders uitoefenen.« Geheel in denzelfden geest spreekt Armand Husson in zijn veelgeprezen *Etude sur les Hopitaux*: en in meerdere verslagen van Gestichten in ons vaderland mochten wij gelijkluidende getuigenissen lezen. Naar onze meening terecht. Wij voor ons althans zien niet, wat men zou kunnen inbrengen tegen de volgende redeneering van een anderen vakman, Zeller: »Den Verbrechern und Gefangenen versagt man in neuerer Zeit die Wohlthat einen regelmässigen Seelsorge nicht mehr, und den ihrer bedürftstigsten und unglückligsten Kranken will man die versagen, weil sie unnütz oder schädlich sei. Gibt es überhaupt eine vernünftige Behandlung der Irren, eine psychische Heilmethode, einen vernünftigen Verkehr mit Ihnen, ... so ist es ebenso klar, gewiss und nothwendig, dass der Geist in seinen höchsten Bedürfnissen, in den religiösen.... die mächtigste und besonnenste Hilfe zu seiner Selbstverständigung und Beruhigung nöthig hat, und wenn auch der Arzt selbst im Stande sein muss, aus seinen eigenen innern Leben zu reichen, was seine Kranken in dieser Beziehung bedürfen, und sein Wort oft mehr Eingang findet, als das der Geistlichen, so verlangt doch die Gewohnheit und die Anschauungs- und Empfindungsweise vieler Kranken auch die vollständige Vertretung der Religion und der Kirche in der Person des Geistlichen.... Eine gute Irrenanstalt ist eine kleine Welt für sich, in der kein gesundes Glied des äusseren Lebens fehlen darf, und wie das Staatliche Leben der Menschheit überhaupt seinen Schlussstein in der Religion und in der Bestimmung für eine gottliche Ordnung der Dinge findet, so muss die Religion auch in einer solchen Anstalt die Grundlage und die Vollendung des ganzen geistigen Organismus derselben bilden. Sie allein kann den Menschen wirklich frei machen, sei er dass er der Lust, oder, wie es gewöhnlich der Fall ist, dem Schmerze dieser Welt unterlegen ist. Alle Heilmittel u. Kräfte des Hauses aber muss der Arzt in seinem Geiste und Herzen zusammen fassen, und nach freier Besonnenheit und Liebe zum Wohle des Ganzen und des Einzelnen gebrauchen, und so ist ihm die Wirksamkeit der Geistlichen auch bei der psychischen Behandlung der Kranken von dem grössten Werthe.«

Welnu, — wij zeggen dit zonder in het minst de verdiensten van andere gestichten te willen verkleinen — onder dit drievoudig opzicht van liefdevolle verpleging, wetenschappelijke behandeling en godsdienstige hulp neemt Coudewater — de verslaggevers mochten het zeggen — niet de minste plaats in onder de gestichten van Nederland. Persoonlijke indrukken bij een eenige malen hernieuwd bezoek aldaar opgedaan, — het getuigenis van meerdere patiënten, die er een tijdlang werden verpleegd, als van familiën, die er voor hunne zieken een veilige toevlucht vonden, geven ons het recht, onze meening hier uittespreken. Volmondig beamen wij het woord van *De Tijd*: »'t Is ons niet onbekend gebleven, dat het gesticht Coudewater sedert lang tot de beste instellingen voor krankzinnigen in ons land behoort, terwijl wij nooit anders dan met lof van den tegenwoordigen directeur, Dr. Pompe, en van de geneeskundigen, die hem ter zijde staan, hoorden gewagen. De bijzonderheden omtrent verpleging, terreinen, huishouding, in het verslag van Dr. Pompe en wijlen zijn ambtgenoot, den Heer F. J. Van der Kroon medegedeeld, hebben ons, niet minder dan *De Tijd*, in de overtuiging bevestigd, dat het door den schrijver beheerde gesticht met de beste van dien aard, zoo buiten als binnenlands, kan wedijveren.« Met gulle openhartigheid wordt u in dit »Verslag« de geheele inrichting getoond. Gaarne doorloopt gij er de 8 hectaren, die voor tuinen of wandelplaatsen zijn aangelegd; gij ziet er de bidplaats voor de Protestanten en de kapel der Roomsch-Katholieken, welke laatste als het middelpunt vormt der verschillende gebouwen, de gezelschapskamers en recreatiezalen met biljarten en pianino's. Alle wenschelijke inlichtingen worden er u verstrekt, met tal

van verklaringen omtrent bijzondere punten van hygiene of techniek, of ook uit de dagelijksche huishouding. Zelfs de spijskaart voor de vier verschillende klassen der lijders wordt er u voorgelezen, en waarlijk zij zou u allicht graag kunnen maken.

Wij schrijven van het »Verslag« geene recensie. Het »wetenschappelijk gedeelte«, dat ongeveer $^5/_6$ van het lijvige boekdeel uitmaakt, zegt ons luide, dat de geneeskundige verzorging der patiënten aan bekwame en geoefende handen is toevertrouwd. Ook levert het voor vakmannen ontegenzeggelijk een belangwekkende en leerzame bijdrage tot de kennis der krankzinnigheid in hare vele vormen en phasen. Maar voor ons, leeken in de psychiatrie, begint het wel eens te schemeren bij al die procenten der Statistiek, en is ook het schouwspel dier moreele vivisectie alles behalve verkwikkelijk, nu en dan zelfs bepaald ongenietbaar. Daarbij — het hooge woord moet er uit — er blijft aan de redactie van *dat* gedeelte een vlek, waarop ook *De Tijd* terecht met klem gewezen heeft. Wel begrepen wij aanstonds, dat dit »Verslag« niet voor aller oogen bestemd was; ook weten wij, dat er maar al te dikwijls zeer luchthartig gehandeld wordt met uitvoerige persoonsaanduidingen bij zoogenaamde »interessante gevallen,« onder den titel van de belangen der wetenschap te behartigen; maar daarom juist zou het ons dubbel aangenaam zijn geweest, indien een man als Dr. Pompe zich had aangesloten bij anderen (gaarne noemen wij hier de Heeren Inspecteurs in het boven vermeld officiëele Verslag), om met het gezag van zijn karakter en zijn ambt de zoo deerlijk afgeweken opvattingen ten dezen weer in het rechte spoor te helpen leiden. Te meer, omdat wij onmogelijk kunnen gelooven, dat de wetenschappelijke waarde van dergelijke, ook minder gedetailleerde onthullingen iets verliezen zou door het bewaren eener absolute anonymiteit. In het »Verslag betreffende het gesticht Meerenberg over het jaar 1883«, bijv. en elders hinderde ons de grootere geheimhouding volstrekt niet.

Maar nog eens wij schrijven geen recensie. Zoo wij wilden prijzen, de stof daartoe zou niet ontbreken. Een aangenamen indruk bijv. maakt de geest van gemoedelijkheid, we zouden haast zeggen van vaderlijke bezorgdheid voor de patiënten, die uit menige bladzijde ademt en spreekt. Alleen willen wij wijzen op eene eigenaardigheid in de geneeskundige behandeling, die ook bij krankzinnigen-artsen niet immer wordt aangetroffen. Dikwijls toch ontsieren de geleerden — en de medische nog niet het meest — hun overigens degelijke en alleszins achtingswaardige wetenschappelijke kennis, door een soort van wetenschappelijke Wichtigthuerei, die alle heil wil doen komen uitsluitend van *de* wetenschap, in casu hunne vakwetenschap. Daar zijn, Goddank, vele uitzonderingen, en bij deze nemen ook Dr. Pompe en zijne collega's plaats. Al de hulpbronnen der medische wetenschap zullen ook zij, natuurlijk, benuttigen voor hun terrein, maar niet daarin uitsluitend meenen zij hunne behandeling te mogen laten bestaan. Een groot deel hierin geven zij aan wat zij noemen *moreele* behandeling, waaronder zij »willen verstaan: gemoedelijke toespraak, overreding, afleiding, gepaste werkzaamheid en dgl. meer.« Onbetwistbaar — zoo gaan zij voort, en wij wel het minst zullen hunne bewering tegenspreken — legt de moreele leiding een groot gewicht in de schaal bij de behandeling van krankzinnigheid. De vraag is zoo ongegrond niet: zouden er niet meer krankzinnigen genezen alleen door moreele invloeden dan wel door therapeutische behandeling?« Wij voor ons behoeven geen verder betoog, om aanstonds met deze uitspraak in te stemmen. Evenzoo wanneer zij schrijven: »Onder de veelvuldige middelen, die den psychiater bij de zielkundige behandeling ten dienste staan, wijzen wij vooral op het verschaffen van gepasten arbeid en afleiding. Uit het oogpunt van genezing hechten wij groote waarde aan den »arbeid«, en zien er meer in dan wel een middel louter en alleen om de »verveling« te verdrijven.« Wij meenen, dat deze gezonde opvatting van den arbeid tegenwoordig vrij algemeen is onder de krankzinnigen-artsen, gelijk ons toescheen onder anderen uit het meergenoemde Verslag der Inspecteurs en uit het Verslag door de Heeren Feith, Ramaer en Hubrecht in 1873 uitgebracht over hun onderzoek naar den aard van eenige gestichten voor krankzinnigen in Frankrijk, hetwelk zij op last van Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken hadden ingesteld.

Het laatst wenschen wij nog even stil te staan bij de plaats, waar de Verslaggevers van Coudewater, (naar aanleiding der vele bezwaren van hunne ambtgenooten aan andere gestichten tegen de »verpleging door wereldlijke oppassers,«) »na een vijftienjarige ondervinding een woordje ten gunste van de verpleging door geestelijke broeders en zusters spreken«. »Men spreekt hen vrij van misbruik van sterken drank, van oneerlijke handelingen; — men roemt hunne gehoorzaamheid en hunne plichtsvervulling uit hoogere beginselen; — maar toch is men bevreesd voor den overmoed van geestelijke hierarchie!« — Wil men juist voor dit laatste punt een opmerkelijk bewijs? Dezelfde vakman Zeller, dien wij boven zoo warm hoorden pleiten voor de aanwezigheid van den Priester, heeft voor de *verpleging* door religieuzen niets anders over dan een kort maar zeer beslist »neen!« Dat zij daarvoor niet geschikt zijn »ist von selbst klar.« Hij verheft de kloosterorden hemelhoog; veel goeds ook hebben zij aan de maatschappij bewezen. »Sie haben es aben nur, wenn sie selbständig auftreten könnten. Eine solche selbständige Wirksamkeit aber verträgt sich nicht (!) mit der Unterördnung, in der das Wartpersonal zu dem leitenden Arzte stehen muss.« Waarlijk, es ist von selbst klar! — Wanneer dan de Verslaggevers niet zonder fijne ironie de vraag stellen, of zoo menig ongunstig oordeel over die geestelijke verplegers niet meer het *kleed*, dan wel den persoon geldt, — zal, dunkt ons, het antwoord niet twijfelachtig zijn. Zeker, wij kunnen het begrijpen en zullen het hun niet euvel duiden, dat »andersdenkenden ... aanvankelijk eenigszins huiveren, hunne familiebetrekkingen aan de zorg van R. K. broeders en zusters toe te vertrouwen«, maar ook kost het ons geen moeite dat andere woord te gelooven: »Bij nadere kennismaking en op de getuigenis der verpleegden zelve komen zij hiervan spoedig terug, en niet zelden geven diegenen, die er het meest voor bevreesd waren, de meest ondubbelzinnige bewijzen van dankbaarheid.« Met genoegen vermelden wij, dat de Heeren Inspecteurs ook uit andere gestichten hetzelfde vleiende getuigenis over

de Broeders en Zusters ontvingen, en dat zij zelf met groote ingenomenheid spreken over de behandeling der Eerw. Broeders te Boekel, waarvan zij zich meer dan eens persoonlijk hebben overtuigd.

Wij willen sluiten met een woord van hulde voor de edelmoedige toewijding, waarmee de Heeren Doktoren en Geestelijken van Coudewater immer hunne beste krachten aan het welzijn der ongelukkige patiënten hebben besteed. Moge de Goddelijke geneesheer hen overvloedig zegenen, om nog lang te kunnen blijven werken tot heil dier beklagenswaardige lijders, tot troost en geruststelling van vele familiën.

XXe Taal- en Letterkundig Congrès.

III.

Naast die werken in ons vorig nummer aangewezen bij het 20e Ned. Taal- en Letterkundig Congres te Amsterdam, dient nog een werk, uitgegeven te Amsterdam ter gelegenheid van dat Congres, met lof vermeld te worden: de zedige titel ervan is:

Catalogus van Boeken, over Nederlandsche Taal- en Letterkunde, verkrijgbaar bij den boekhandelaar R. W. P. De Vries, 1887.

Maar deze catalogus, een fraai gedrukt boekdeel in kl. 4o., meer dan 300 bladzijden groot, is het werk van een man van kennis en smaak, een ijverig Bestuurslid van ons Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, die ons dan ook hier eene zeer belangrijke bibliografische bijdrage voor de geschiedenis der vaderlandsche kunst en letteren heeft geschonken.

Deze keurige Catalogus bevat 1824 nummers. De werken zijn in chronologische en stelselmatige volgorde gerangschikt, en gevolgd door een »Alphabetisch Register,« 10 blz. groot, de namen der schrijvers van de hier vermelde werken. De heer de Vries heeft zich niet ten doel gesteld eene volledige verzameling van alle Nederl. schrijvers; derhalve kan men hem niet ten verwijte toevoegen, dat er vele Katholieke schrijvers niet vertegenwoordigd zijn; hij geeft een Catalogus der boeken, die hij in zijn boekhandel heeft, en, dit moet erkend, er wordt veel gevonden dat menig geletterd Nederlander onbekend mocht wezen.

De inhoud is:

Nederlandsche Taal- en Letterkunde: inleiding, geschiedenis, biographie en werken van taal- en letterkundige genootschappen, tijdschriften en verzamelingen vormen de eerste vertrekken dezer schatkamers. Dan volgt de *Taalkunde* in het bizonder. Vervolgens *Letterkunde*, hier beginnende met bloemlezingen, jaarboekjes enz., voortgaande met *Middennederlandsche Letterkunde*; *Rederijkers*, en zoo verder, met de 16e, 17e, 18e en 19e eeuw, steeds van het algemeene tot het bijzondere gaande, eeuw uit eeuw in,van Noordnederl. en Vlaamsche Letterkunde. J. W. Br.

Eigen Haard bevatte bij die gelegenheid, o. a. het portret van en een artikel over Dr. J. A. Alberdingk Thijm, vertegenwoordiger der Ned. Regeering op het Letterkundig Congres. Het artikel in dat nummer schetst den Heer Alberdingk Thijm als Katholiek Amsterdammer en als vereerder van Vondel.

De plaat van het Weekblad *De Amsterdammer* gaf ons eene voorstelling van de ontvangst van het Letterkundig Congres op het Raadhuis. De heer Braakensiek is er in geslaagd vele gelijkende portretten te geven.

De 13e October 1887 voor de Vlamingen.

Niet aan een Ministerie van liberalen maar van Katholieken heeft België zijne Koninklijke Vlaamsche Academie te danken; niet onder een liberaal, maar wel onder een Katholiek Ministerie, den 13en October jl. heeft Leopold II, voor het eerst bij openbare plechtige gelegenheid in het Vlaamsch gesproken. Bij gelegenheid der eerste gala-voorstelling in den nieuwen Vlaamschen schouwburg te Brussel, heeft Z. M. op den welkomstgroet van Burgemeester Buls geantwoord, althans Zijn antwoord voorgelezen, in het Vlaamsch. Het luide als volgt:

»Ik dank U, Mijnheer de Burgemeester, voor de woorden, die gij mij hebt toegesproken: zij komen met mijne gevoelens overeen.

»De luister der letterkunde en der kunsten, op welke wijze zij voorgesteld worden, is eene der verhevenste uitingen van den volksgeest. Ik zal mij altijd gelukkig achten te zien hoe zij bijdragen tot den roem en den voorspoed der hoofdstad, waarvan de ontwikkeling zoo nauw met die onzer volkseigenaardigheid vereenigd is.

»De Vlaamsche tooneelkunst, waaraan dit prachtig gebouw is toegewijd, kan op mijne volle genegenheid rekenen. Indien de kennis der vreemde talen hedendaags bizonder nuttig is, die der Vaderlandsche talen is eene noodzakelijkheid. Het is gewichtig de gelijktijdige beoefening dezer talen de jeugd aan te bevelen, en het is te wenschen, dat het gebruik er van meer en meer gemeen worde voor al de Belgen.

»Met reden zegt gij, Mijnheer de Burgemeester: »Eigen kunst is eigen leven«. Het Vlaamsch tooneel heeft altoos getracht zedelijk en vaderlandsch te zijn. Dat het niet nalate aan het volk de groote helden onzer geschiedenis te doen kennen; dat het zonder ophouden de deugden onzer voorouders verheerlijke, alsook hunne verkleefdheid en hunne zelfopoffering aan het gemeene best. Er is daar eene schoone taak te volbrengen.

»Gaarne ware ik, indien de omstandigheden mij zulks toegelaten hadden, bij de inhuldiging van dezen schouwburg tegenwoordig geweest. Het is voor mij een groot genoegen de vertooning van dezen avond bij te wonen. Ook zal het de eerste maal niet zijn, dat ik de gelegenheid heb onze Vlaamsche tooneeldichters te waardeeren en hunne werken toe te juichen. Zij mogen ten volle overtuigd wezen, dat zij kunnen rekenen op al mijne welwillendheid.«

Mededeelingen.

Dr. Jan ten Brink, stelt zich voor de verschillende studiën, door hem onder den titel »*Hedendaagsche Letterkundigen*« uitgegeven,eenigszins uitgebreid opnieuw uit te geven onder den titel «*Geschiedenis der Nederlandsche Letteren in de XIXde Eeuw in Biographieën en Bibliographieën*, 1830—1880« Hij zal bij de verschillende schetsen een artikel voegen, waarin het tijdvak der Nederlandsche romantiek behoorlijk wordt toegelicht, de herkomst en oorsprong onzer romantiek wordt gegeven, waarin aan vele personen uit dit tijdvak recht

wordt gedaan. Het werk zal voltooid zijn in 16 afleveringen.

In de jongste maandvergadering van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde is prof. J. ten Brink tot voorzitter der Maatschappij benoemd,

---

Van het *Tijdschrift voor Noordbrabantsche geschiedenis, Taal en Letterkunde* is het laatste nummer verschenen. De redacteur, de heer Aug. Sassen, archivaris der gemeente Helmond, heeft afscheid van zijne lezers genomen met de verklaring, dat zijn tijdschrift drie jaren een teringachtig bestaan heeft geleden.

Te beginnen met het jaar 1888, zal een kerkelijk goedgekeurd *Maandschrift van O. L. Vrouw van Lourdes* worden uitgegeven bij den boekhandelaar A. Kusters te Alkmaar; voor ditmaal echter zal de eerste aflevering verschijnen den 1en December aanstaande.

Het Russische Ministerie van Oorlog heeft een prijs van 500 roebels uitgeloofd voor een nieuwe galvanische batterij, die weinig ruimte inneemt, voor de praktijk geschikt is, en bestemd kan worden voor electrische verlichting door middel van gloeilampen.

(*Stoompost*)

Op den grooten St. Bernhard, niet ver van het hospitium, is eene geschiedkundige, zeer merkwaardige vondst gedaan, die niet alleen bewijst, dat in den heidenschen tijd zich op de spits van dien berg eene offerplaats bevond, maar ook dat het kanton Wallis reeds in de steenperiode door menschen bewoond werd. Die vondst bestaat nl. uit 5 groote altaren van graniet en steenen offergereedschappen, messen en bijlen voor het slachten van de offerdieren. Alles is in het museum van Wallis geplaatst en trekt in hooge mate de aandacht van alle oudheidkundigen.

H. Welter te Parijs verzond een proefnummer van een uit te geven: *Bulletin bibliographique international.* Op 25 Jan. 1888 verschijnt het eerste nummer en verder geregeld elke maand. Het zal bevatten de voornaamste Fransche, Engelsche, Duitsche, Italiaansche, Spaansche, Portugeesche, Hollandsche, Scandinavische en Amerikaansche werken.

In eene achterkamer van het museum van Bank in Soho Square te Londen, die in eene halve eeuw niet was geopend, is eene belangwekkende verzameling van reliquieën van kapitein Cook's Zuidzeereis gevonden. Een geschrift van Bank's hand (deze had Cook op zijne reis vergezeld) bewijst, dat de verzameling echt is, en de reis van de *Endeavour* werd bijeengebracht. De gansche collectie is door het staatsmuseum te Sydney aangekocht (*N. R. Ct.*)

Bij de Fransche Regeering is in overweging een voorstel om te stichten een Museum van Oostersche Kunst. De snijwerken, wapenen, enz. uit het Oosten, welke thans verspreid zijn te Fontainebleau, Compiègne, het Marine-Museum te Parijs en elders, zouden in dit Museum vereenigd worden, dat eene aanvulling zou vormen van het ethnologisch Museum, hetwelk weldra gevoegd zal worden bij de nieuwe school voor Oostersche talen. Het publiek zou hierdoor een overzicht krijgen van de wonderen der Oostersche kunst en deze beter kunnen vergelijken met de onze.

(*N. R. Ct.*)

Dr. Junker, de ontdekkingsreiziger in Afrika, die zich nu in Thüringen bevindt, zal een geschrift van zijne hand uitgeven over den oorsprong en de geschiedenis van den opstand van den *Mahdi* in Soudan. Hij woonde vele voorname gebeurtenissen van dien opstand bij.

In het voorjaar zal Dr. Junker het verhaal van zijn Afrikaansche reizen uitgeven in twee deelen.

Te 's-Gravenhage is in 82jarigen ouderdom overleden de Heer Mr. I. Ph. C. Van den Bergh, oud-Rijks-Archivaris en oud-lid van den Hoogen Raad van Adel.

De overledene was den 24 Juli 1865 tot Rijks-Archivaris benoemd, als opvolger van Bakhuizen Van den Brink. Eerst onlangs verkreeg hij uit die betrekking eervol ontslag en werd daarin opgevolgd door Mr. Van Riemsdijk. Hij was ridder van den Nederlandschen Leeuw en Ridder van de Poolster van Zweden.

Dr. Schliemann heeft nu een testament gemaakt, waarbij hij zijn kostbare verzameling van oudheden vermaakt aan het Ethnologisch Museum te Berlijn. Dat museum zal dan ten slotte alle door hem gevonden oudheden bevatten.

Een Nederlandsch gedicht Van Jan van der Does (Janus Dousa) den beroemden humanist uit de 16e eeuw, is dezer dagen naar het *Athenaeum* vermeld, ontdekt in de »Palatijnsche bibliotheek« op het Vaticaan te Rome. Het is gericht aan Gruterus, en het belangrijkste der verloren Nederlandsche gedichten van Van der Does dat tot dusverre bekend werd.

Het zal uitgegeven worden aan de »Koninklijke Vlaamsche Academie.«

Van mevrouw de weduwe Q. Blaauw te 's Graveland is voor het Nederlandsch Museum in bruikleen ontvangen: het model van een huis van een deftig Amsterdamsch koopman, uit het begin der 18de eeuw, hetwelk waarschijnlijk voor de familie Ploos van Amstel vervaardigd werd.

Door den heer J. M. Schalekamp te Amsterdam is de uitgave ondernomen van een kunstwerk, dat door vorm en inhoud beide, een monument belooft te worden ter eere van een onzer grootste en tegelijk meest populaire schilders. Het werk is getiteld: *Jozef Israels l'homme et l'artiste, eauxfortes par Wm. Steelink. Texte par Fr. Netscher. Traduction de Ph. Zilcken. Texte illustré de nombreux facsimiles, de croquis et de dessins du maître.* Met het oog op het debiet in het buitenland moest de oorspronkelijke tekst in de Fransche taal worden overgebracht.

Het werk zal compleet zijn in 12 afleveringen, elk eene ets bevattende naar de fraaiste schilderijen van den meester, en facsimilés van zijne teekeningen en schetsen. De eerste aflevering, die gereed naar nog niet verzonden is, legt getuigenis af van de groote zorg, die aan de uitgave besteed wordt. *N. R. Ct.*

Te Roswinkel, gem. Emmen, zijn dezer dagen een 150tal penningen gevonden in het boekweitveen, waarschijnlijk afkomstig uit den tijd van Lodewijk den Vrome, toen ze door de Priesters aan nieuwbekeerde heidenen als aandenken aan den Doop werden gegeven.

Bij Moskou zijn onlangs in een koetshuis van het landhuis van Luchmanoff een aantal kartons van schilderijen van Rafael gevonden; o. a. van de wondervolle vischvangst, van de genezing der lammen, van de prediking van Paulus op den Areopagus te Athene enz. Die kartons worden geacht te zijn de ontwerpen der door Paus Leo X voor het Vaticaan bestelde gobelins. Prof. Schewyrew, een kenner van Rafael's werken, heeft de kartons voor echt verklaard. Ze zijn grootendeels noch in goeden staat. Zij kwamen in 1815 in het bezit van den heer Luckmanoff, die ze van de gravin Jaguschinski bekwam.

Prof. Angelo de Gubernatis is voornemens in den loop van het volgend jaar eene nieuwe uitgave te bezorgen van zijn bekend »Biographisch woordenboek der hedendaagsche letterkundigen uit alle landen«, daar de eerste editie reeds lang geheel uitverkocht is. De titel zal luiden: *Dizionario internazionale degli scrittori viventi.* Om zijn werk zoo volledig mogelijk te maken, verzoekt hij alle letterkundigen in Holland, wier leven en werken daarin beschreven zijn, aan zijn adres te Florence de gewenschte verbeteringen of uitbreidingen te doen toekomen. Tevens houdt bij zich zeer aanbevolen voor biographieën van letterkundigen, wier namen ten onrechte in de eerste uitgave onvermeld bleven.

Inhoud van Tijdschriften.

Tijdschrift voor N.-Indië. Tiende afl. De Indische begrooting voor 1888. — I. Toelichting van den Minister. — Rapport van de heeren Pekelharing en Winkler over de beri-beri. — Uit Deli. — Tiflis, naar een opstel van mevr. Carla Serena in de "Rundschau für Geographie und Statistik" — Wijziging van het octrooi der Javasche Bank.

Le Magasin Littéraire et scientifique. I. Tournai au XIIIe siècle (fin) Jos. Hoyois. — II. L'antipape Feliz (fin) Charles Buet — III. Les Pays-Bas pendant les règnes de Philippe-le-Beau et de Charles-Quint, d'après les relations des ambassadeurs Vénitiens. Alfred de Ridder. — IV. La Monarchie de Juillet. Raoul Du Sart de Bouland. — V. Du réalisme dans la littérature contemporaine. Y. — VI. Poèsie, A une hirondelle dans une église. A. Cousot. — VII. Académie champenoise. Programma du concours litteraire de 1888. VIII. Bibliographie.

Het Belfort No. 9 en 10. I. Pater Servatius Dirks. A. Siffer. — II. Toonkunst. D. Sieuw. — III. Geschiedenis der Godsdiensten en Graaf Goblet. IV. —Eigenaardigheden onzer taal. A. Joos. — V. Madoc. Guido Gezelle. — VI. Gedichten van A. Janssens. Dr. H. Claeys. — VII. Kronijk. — VIII. Boekbeoordeeling.

De November-aflevering van **De Katholiek**, Godsdienstig, Geschied-, en Letterkundig Maandschrift. — Hoofdartikelen, Vondel. P. F. Th. Van Hoogstraten. — De Apostel Paulus over den tijd van de komst des Heeren. Th. L. Kokxhoorn. — Over de constitutioneele monarchie. Dr. H J. A. M. Schaepman. — Boekbeoordeeling. Studiën over Vondel en zijn Josef in Dothan. F. J. Poelhekke. — Het leven van Haar Koninklijke Hoogheid Maria Immaculata van Bourbon. P. A. De Bruijn. — Sprokkelingen. De uitvinder der Boekdrukkunst. fr. G. V. d. Elsen. — Bijbelvertaling B. — Letterloover. De drie lelies, H. Ermann, S. J.

De Gids November-aflevering. Vondel's vermomming tot de kerkelijke staatkundige kwestie van den aanvang der 17de eeuw Mr. W. H. de Beaufort — De levende nieuwe talen aan de Universiteiten Prof. A. G. Van Hamel. — De uitbreiding van het Nederlandsch gezag op Sumatra E. B. Kielstra. — Mors et vita J. H. Hooijer. — Drie studiën op den wordingsweg van Batavia II; W. J. Hofdijk. — De openingsrede van het le Nederl. Natuur- en Geneeskundig Congres Dr M. Treub. — Mr J. L. de Bruijn Kops; Fortunio, Nieuwe proeven van moderne poëzie P. N. Muller. — Dramatisch overzicht (Manfred) Letterkundige kroniek Mr. J. N. Van Hall.

De Tijdspiegel. November-aflevering. Het gevaar voor omwenteling en maatschappelijk verval. G. Emants. — Eros. Dr. H. G. A. L. Bakhoven. — De invloed der Engelsche letterkunde op ons tooneel in de 17de eeuw. Dr. J. A. Worp. — Herinneringen aan het 20ste Nederlandsche Taal- en Letterkundig Congres. — Humbug of ernst? Dr. J. Th. Cattie. — Oorspronkelijke romans. — Noodlot, Johanna van Woude. — Levenswoorden. M. C. Van der Kulk. Uit den vreemde. Coquetterie Mevr. Van Westrheene.

Nederland. No. 11. De Minnehoven. M. A. Perk. — Hollandsch Binnenhuisje. Johanna v. Woude. (mevr. v. Wermeskerken-Junius.) — Uw Lieveling. Vincent Loosjes. — Kroniek. — Verhaal van den ouden zeeman. H. G. N. — Herfstimpressie. Mr. H. Cosman.

INHOUD: Op Universiteitsgebied. — Het IIIe Eeuwfeest van Vondel's geboorte te Amsterdam. — Gustaaf Lahousse: Prælectiones Metaphysicae, door Dr. *A. Dupont.* — Een triomf voor J. Van der Aa, S. J. — Het Leven van Z. H. Paus Leo XIII, door Dr. O'Reilly, vertaling van F. J. Poelhekke, door *J. W. Br.* — Het Gesticht te Coudewater. — Het XXe Taal- en Letterkundig Congres. III. — De 13e Oct. voor de Vlamingen. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Serie. Tweede Jaargang, No. 22. 15 November 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

31 DECEMBER
1837—1887.

. . . . Celebrate nomen
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . Dicite cantu.
. . . .
Possit o tandem, domitis procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occupet tandem vaga cymba portum,
Sospite cursu.

Op Universiteitsgebied.

Bevorderd tot doctor in de klassieke letteren aan de rijks-universiteit te Leiden, de Heer H. M. B. Ter Haar Romeny (geboren te Haarlem) met acad. proefs. get. *De auctore tragoediarum, quae sub Senecae nomine feruntur, Vergilii imitatore;* tot doctor in de rechtswetenschap: de heeren H. M. A. Verheijen (geb. te Nijmegen), met acad. proefschrift, get. *Lastgeving in den koophandel, beschouwd naar aanleiding van het nieuwe Italiaansche wetboek*, J. M. Van Munnekrede (geb. te Delft). met acad. proefschrift, get.: *Eenige opmerkingen over titel* 9 *en* 10 *van het ontwerp tot herziening van het B. W.* 1886, en de heer J. H. Bijdendijk (geb. te Asperen), met acad. proefschrift, get. *Het rechtskarakter der assignatie.*

— Aan de universiteit van Amsterdam promoveerde tot doctor in de rechtswetenschap de heer C. H. Beels, (geboren te Amst.), na verdediging van een acad. proefschrift, getiteld: *Strafrechtelijke beschouwingen over het Duitsche studenten-duel.*

La Logique de l' Absolu, une loi de l' esprit humain et sa portée philosophique par *Edmond Braun.* Paris, Librairie académique Didier. 1887.

Gelijk het rationalisme gedurende twee eeuwen de geopenbaarde waarheden in naam der rede bestreden heeft, zoo bestrijdt thans het positivisme de philosophische waarheden in naam der ervaringswetenschap. Vele geleerden houden zich overtuigd dat het geloof, de rede en de wetenschap, de hoofdbronnen der menschelijke kennis, gedwongen zijn in bestendigen strijd te leven en elkander achtervolgens te verdringen. De philosophie had tot taak de verouderde leerstellingen der theologie weg te cijferen door de onmogelijkheid van het bovennatuurlijke te betoogen; in onze dagen werkt de ervaringswetenschap krachtig aan onze bevrijding van de heerschappij der bovenzinnelijke wezens; de vragen door de philosophie gesteld naar den oorsprong, de bestemming, de oorzaak van een wezen, hebben geen zin en blijven onoplosbare raadsels. Het tijdperk der theologie en der metaphysiek behoort voor goed tot het verleden, thans komt de beurt aan het positieve weten, dat de geesten en harten zal veroveren, leiden en beschaven.

Deze ijdele bewering kan slechts met vooroordeelen behebte en oppervlakkige denkers misleiden. Geloof, rede en wetenschap zijn drie fakkels, welke niet voor en na, maar te gelijkertijd, niet gescheiden maar te samen, het menschdom op den weg tot zijne bestemming voorlichten; drie stralen van ééne zon, verschillend gekleurd maar gezamenlijk één lichtbundel vormend wiens licht gelijk staat aan de som der lichtende stralen. De drie bronnen van kennis, waarover de mensch beschikt, hebben ieder hare eigene methode en beginselen, daarom echter staan zij niet vijandig tegenover elkander. De godsdienst en de metaphysica hebben hun recht van bestaan, niet minder dan het positieve weten.

Ziedaar de inhoud van het bovenstaande boek, wiens schrijver zijne leer in de volgende stelling samenvat: het zoeken naar het absolute op het godsdienstig, psychologisch, zede- en letterkundig gebied, is eene aangeborene onuitwisbare wet van 's menschen geest en hart.

De twee bewijzen dezer stelling (bl. 53—117, 119—184) steunende op feiten kunnen de positivisten niet verwerpen zonder hunne eigene methode te veroordeelen.

De geschiedenis der wijsbegeerte staaft drie steeds wederkeerende verschijnselen: de uitmuntendste denkers van alle eeuwen zoeken en verdedigen in hunne bespiegelingen en stelsels het bovenzinnelijke en absolute. Zij, welke het absolute ontkennen of ongenaakbaar verklaren, begrijpen en bekennen het onhoudbare van hun systeem. Ons verlangen naar licht en kennis blijft onvoldaan zoolang wij het absolute niet gevonden hebben.

Uit deze feiten volgt duidelijk, dat ons kenvermogen onder de wet van het absolute staat en te vergeefs zijn juk tracht af te schudden.

Hetzelfde volgt uit eene tweede beschouwing. De ervaringsphilosophie voldoet niet aan de drift naar kennis, die ons verstand onophoudelijk beheerscht en pijnigt; integendeel, hare resultaten roepen telkens nieuwe vraagstukken in het leven; zij is volstrekt onmachtig om de metaphysica te vervangen, zooals blijkt uit de vruchtelooze pogingen der hedendaagsche geleerden om de hoofdproblemen der philosophie voldoende op te lossen.

Is het vorschen naar het absolute eene aangeboren en onverdelgbare wet voor den menschelijken geest, dan moeten wij het relativisme onder alle vormen (het positivisme, het Kantisme, het phenomenisme, het

agnosticisme enz.) veroordeelen, en onze goedkeuring hechten aan het oude, christelijk spiritualisme, dat het absolute op alle gebied huldigt en verdedigt.

Moge deze korte recensie den lezer aansporen het boekje ter hand te nemen; met vrucht en genoegen zal hij hetzelve doorloopen, te meer omdat de geachte schrijver in eene bevallige en bevattelijke taal hem op de hoogte brengt van de belangrijkste strijdvraag in de hedendaagsche philosophie.

Dr. A. Dupont.

Een Engelsch werk over Thomas à Kempis. *Notes of a visit to the scenes in which his life was spent, with some account of the examination of his relics*, bij *Francis Richard Cruise*, M. D. (Univ. Dublin). Late President of the King and Queen's college of physicians in Ireland, consulting physician to the mater misericordiae hospital. Dublin, member of senate of the university of Dublin and of the royal university of Ireland, member of the royal Irisch academy. London, Kegan Paul. French & Co., I, Paternoster square 1887.

Gelijk de titel van dit werk aanduidt, zal de schrijver den lezer rondleiden in de streken waar de vrome schrijver der Navolging zijn langdurig en arbeidzaam leven heeft gesleten. Met dit doel doorkruiste hij eerst zelf deze gewesten, nam eigenhandig een groot aantal photographieën, die ons thans in houtsneegravuren in het boek zijn medegedeeld. Wij zien achtereenvolgens de plaats in Kempen waar Thomas werd geboren, de naburige oude heiligdommen door hem in zijne kindsheid bezocht, de merkwaardige punten van Deventer, Windesheim, Zwolle, en vooral van den Agnietenberg, waar hij, na 72 jaren God in het klooster gediend te hebben, tot de hemelsche glorie overging. De meeste dezer plaatsen zijn wel is waar sinds dien tijd geheel van gedaante veranderd, maar enkele toch zijn nog in hoofdzaak in denzelfden toestand gebleven, zoodat sommige dezer afbeeldingen, afgezien van het belang dat de kennismaking met die streken den lezer kan inboezemen, ook eenige geschiedkundige beteekenis hebben. Merkwaardig zijn de twee oude portretten van Thomas, die ons thans voor het eerst worden medegedeeld. Het eene, door den Hoogeerw. Heer Spitzen beschreven, thans nog te Zwolle aanwezig, is het oorspronkelijk conterfeitsel in het klooster zeker vervaardigd toen Thomas, gelijk op het stuk staat aangegeven, den ouderdom van 59 jaren had bereikt. Ongelukkig bevindt de schilderij zich in zeer slechten toestand. In de zestiende eeuw reeds zeer beschadigd, werd het portret later gedeeltelijk overgeschilderd, om nogmaals door den tijd en slechte bewaring veel te lijden, zoodat het niet meer de fijnere gelaatstrekken kan voorstellen. Het tweede portret komt gelukkig dit gemis vergoeden. Ofschoon het thans in eigendom behoort aan de familie Allard te Geertruidenberg, is het eveneens uit Zwolle afkomstig, waar het werd aangekocht door een oud lid der familie, dat omstreeks 1730 in die stad de pastorale bediening vervulde. Evenals het eerste is het een eikenhouten paneeltje, maar van een weinig grootere afmeting: het beschilderde gedeelte is 53 centim. hoog en 47 centim. breed. Voor een paar jaren heb ik de schilderij te Geertruidenberg gezien en er op verlangen van den heer Cruise, door den heer Reissig te Breda een trouwe copie van laten nemen. Ofschoon door den tijd tamelijk donker geworden is het stuk overigens geheel ongeschonden en zou, door het wegnemen van het oude vernis, geheel in den oorspronkelijken toestand kunnen teruggebracht worden. Eenige oudheidkundigen aan wie het te Rotterdam getoond werd, waren van gevoelen, dat het uit den aanvang der zestiende eeuw dagteekent. Gelijk gezegd is, kan het Zwolsche portret ons slechts de algemeene trekken van Thomas aangeven, maar deze vinden wij dan ook duidelijk in de schilderij van Geertruidenberg terug. De lichte zijde van het aangezicht is op het eerste portret iets grover en voller, maar dit is te verklaren uit de overschildering, welke, volgens den Eerw. heer Spitzen, bepaaldelijk dit gedeelte van het stuk heeft ondergaan. Klaarblijkelijk is het eerste het origineel, het laatste eene oude copie, die ofschoon geen meesterstuk toch oorspronkelijk beter geschilderd is dan het origineel zelve. De trekken van Thomas hebben op de copie eene eerbiedwaardige ascetische uitdrukking, welke op het geschonden origineel niet te voorschijn komt. De lichaamshouding is ook op beide stukken dezelfde, echter met dit verschil, dat Thomas op het origineel een geopend boek vasthoudt met beide handen, op de copie met de rechterhand alleen, terwijl hij aan de linker een rozenkrans draagt. Op beide stukken ook staat aan zijne linkerzijde een groot geopend boek met de bekende spreuk. Het overige van de omgeving is merkelijk verschillend. Op de copie liggen naast het groote boek nog twee kleinere boeken ten teeken van Thomas werkzaamheid als schrijver. Op beide schilderijen is Thomas, in zijn Ordes'gewaad, op de helling van den Agnietenberg gezeten; maar op de copie is de naaste omgeving meer in bijzonderheden voorgesteld. Aan de linkerhand van het beeld zijn op den tweeden grond de kloostergebouwen geteekend, aan de rechterhand een versterkt kasteel of vestingpoort, hetgeen ons herinnert aan de versregelen door den laatsten prior Cuprinus gesteld op het grootere stuk, dat hij in 1569 liet vervaardigen:

> Montanaeque domus, vicinorumque locorum
> Effigiem Thomae Kempisiique vides.

Merkwaardigerwijze stemt de copie van Geertruidenberg in de bijzonderheden der lichaamshouding, de kleinere op den grond liggende boeken, den vorm der gebouwen, overeen met de gravure door Sommalius in zijne uitgave van 1607 medegedeeld onder den titel:

Effigies Thomae de Kempis,,
Canonici Regularis S. Augustini ad vivum.

De gravure van Sommalius is niet van de best geslaagde, de persoon van Thomas is veel te groot en te forsch geteekend; hij gelijkt hier meer op het origineel van Zwolle dan op de copie van Geertruidenberg, maar verschilt ook meer van beide dan deze onderling. Toch is de verwantschap der drie portretten onmiskenbaar. Op de twee schilderstukken is Thomas met de linkerzijde van het gelaat naar den toe-

schouwer gekeerd, op de gravure echter met den rechterkant, en hiermede gaat een geheele overplaatsing der omgeving van rechts naar links gepaard, zoodat de gravure met de copie van Geertruidenberg bij tegenoverstand gelijkvormig is even als een spiegelbeeld met zijn voorwerp. In Rosweijde's uitgave van 1617, waar Thomas in knielende houding voor het Moeder-Gods-beeld is voorgesteld, is de omgeving rechtstreeks gelijkvormig met de schilderij van Geertruidenberg. Sommalius heeft in het Sint-Maartensklooster te Leuven nog persoonlijk de laatste broeders van den Agnietenberg gekend, die aldaar eene schuilplaats hebben gevonden, zoodat zijne mededeeling op eene goed vertrouwbare overlevering berust. Vat men al deze bijzonderheden te zamen, dan kan men zeggen, dat de copie van Geertruidenberg ons een in hoofdzaak althans goed gelijkend portret van Thomas aanbiedt.

»Sommige geschiedschrijvers, zegt Dr. Cruise, geven ons den indruk, dat hij beslist beneden de middelbare lengte was, ofschoon de schilderijen, met name de oudste, zulk eene gestalte niet aangeven. Het komt mij waarschijnlijk voor, dat deze meening ontsproten is uit de verwarring der gestalte van Thomas met die van zijn broeder Johannes, die, volgens Busch, was klein van gestalte en zwak van lichaam« (statura brevis, viribus corporis imbecillis). Inderdaad zijn beide broeders ook onder andere nog belangrijker opzichten meermalen met elkander verward. Dat Thomas geenszins zwak was van gestel, blijkt reeds uit den hoogen ouderdom van 92 jaren, dien hij heeft bereikt. Uit het onderzoek der gebeente, thans nog te Zwolle bewaard, kan Dr. Cruise dan ook volgens de bekende regels der anatomie afleiden, dat Thomas ten minste 1,676 meter lang was, hetgeen eene tamelijke middelbare gestalte aanwijst. De omtrek van den schedel bedraagt 0,527 meter, hetgeen in verband met zijne hooge welving een meer dan gewonen inhoud oplevert.

De vraag naar het auteurschap der navolging wordt door Dr. Cruise wel op beknopte maar toch op voldoende wijze behandeld om een onpartijdigen lezer te overtuigen, en ook hier is hij er in geslaagd een tot dusver heerschend misverstand op te helderen. Een der belangrijkste nieuwe getuigen voor de rechten van Thomas in de laatste jaren ontdekt, is Adriaan de But, de Kronijkscrijver der beroemde Belgische Cisterciënser-abdij *in Duno*, wiens geschrift thans in de Koninklijke bibliotheek te Brussel bewaardt wordt: »*Hoc anno Thomae à Kempis, de monte Sanctae Agnetis professor ordinis regularium Canonicorum multos scriptis suis divulgatis aedificat: Hic vitam sanctae Lidwigis descripsit et quoddam volumen metrice super illud Qui sequitur me*«. Tot dusver meende men, dat de woorden *hoc anno* betrekking hadden op het jaar 1480, waarin de Kronijk werd voltooid, en het was raadselachtig welke aanleiding de schrijver had om, terwijl Thomas reeds in 1471 was gestorven, bij dat jaar die aanmerking te maken. Dr. Cruise bewijst, dat de uitdrukking *hoc anno* terugslaat op het hooger in den tekst voorkomende jaartal 1459, waardoor de vraag is opgehelderd, wijl de Hoog Eerw. Heer Spitzen reeds vroeger, onafhankelijk van deze bevinding van Dr. Cruise, heeft aangetoond, dat die levensschets der H. Lidwina eenigen tijd voor dat jaar is voltooid. Wij zien dus hoe Thomas, reeds dertien jaren voor zijn dood, in vreemde Belgische kloosters als schrijver der navolging werd beschouwd. Van den anderen kant is de titel van *sancta* door Adriaan de But aan de maagd van Schiedam gegeven een belangrijke getuigenis voor de oudheid harer vereering, waarop wel de aandacht mag vallen nu men bezig is de goedkeuring dier oude vereering te verkrijgen.

V. Bekker.

Manuale pii sacerdotis complectens preces et pietatis exercitia excerpta ex operibus S. Alphonsi Mariae de Ligorio ab uno ex sacerdotibus congreg ss. Redemptoris. Ratisbonae, sumtibus, chartis et typus Pustet.

Evenals het *Liber precum* van *Moufang* en het *Manna quotidianum* van *Schmidt* is bovenvermeld niet zeer omvangrijke, doch zeer handig boekje bestemd voor de godvruchtige oefeningen van Priesters. De inhoud is uitsluitend aan de werken van den heiligen Alphonsus, de groote meester in het gebed, ontleend. Een Priester uit zijne Vereeniging heeft zich met de samenstelling belast. Het eerste gedeelte bevat onderrichtingen, het tweede beschouwingen en gebeden voor dagelijksch gebruik, hoofdzakelijk zulke, die betrekking hebben op de voorbereiding en dankzegging bij het heilig Misoffer. Het derde gedeelte bevat bijzondere overwegingen en zegeningen.

Voor wien het uit drie deelen bestaande *Manna quotidianum* van *Schmidt* te uitgebreid is, zal dit schoone werk eene welkome en bevredigende verschijning zijn.

Das Buch der Hoffnung von *V. Marchal.* Dritte, bedeuterd veränderte Auflage der Deutsche Bearbeitung. Regensburg, Pustet,

Toen de schrijver op zekeren dag van de hoogte der St. Paulskerk te Londen op het leven en bedrijf van dit groote Babylon nederzag, dacht hij aan den lichamelijken en geestelijken nood, welke in zulk eene wereldstad heerscht. De schrijver maakte alsdan het plan om, uit liefde voor de ongelukkigen, een werk des troostes te schrijven, ten einde wellicht eenige tranen te drogen of een straal der hope in de moedelooze harten te doen vallen.

De troostgronden van den schrijver zijn natuurlijk geen geestig samengevlochten grondstellingen der menschelijke wijsbegeerte. Cato van Utica, die zich zelfmoordde en Seneca, die zich de aderen opende, leveren het bewijs, dat de geest, die het licht der openbaring mist, geen troost kan geven. Het geloof en de christelijke godsdienst zijn de bronnen waaruit de ware troost moet vloeien. Slechts in de goddelijke openbaring bezitten wij onfeilbare en steeds werkzame middelen tegen de rampen en het wee van dit leven. Deze troostmiddelen nu voor de verschillende omstandigheden des levens, worden in bovengenoemd boek aangewezen.

Die behoefte heeft aan opbeuring schaffe het zich aan; ook zij, die geroepen zijn den zegen des troostes onder de lijdenden te verspreiden, zullen het met vrucht lezen en zich vermeien in de schoone taal van dit hoogst merkwaardig geschrift.

Een vijftal drama's.

Alles voor God en Vaderland! drama in 5 bedrijven. — Vrij naar Conscience's Wonderjaar. Ziedaar een drama, dat de wenschen der vlaamsche tooneelliefhebbers moet vervullen, een drama vol van vlaamschen gloed en leven«

In levendige afwisselende en elkander wel opvolgende tooneelen ontrolt zich het drama, en verwekt het grootste belang tot het einde toe. De karakters staan meesterlijk in hunne nette en sterke lijnen afgeteekend. Aldus in *Het Belfort* te Gent, bij Stepman, Oudburg 30. Prijs fr. 1,25.

Il conte di Sarno. Per *Pasquale Garofalo Duca di Bonito* ecc. *Napoh. Eurico Detken* Editore, in 8o, 109 blz.

Wat men voor een treurspel zou hebben gehouden, wordt door den Schr. een *poema storico-drammatico* genoemd, misschien omdat hij de zaken voorstelt zooals de geschiedenis ze verhaalt en niet zooals de tooneelkunst ze zou hebben kunnen voorstellen. Ook heeft hij de strenge eenheid van tijd en plaats niet aan zijn drama gegeven. Desniettemin, zoo gaat de *Civiltà Catholica* voort, laat zich dat historisch-drama met genoegen lezen, want de gedachten zijn verheven, de karakters over het algemeen goed gehouden, de verzen sierlijk en kernig. De spanning is hoog opgevoerd en blijft bestendig voortduren, zoo dat men reikhalzend blijft uitzien om te vernemen hoe het drama zal eindigen.

Joseph Straub der Kronenwirth von Hall. Eine episode aus dem Tyroler Freiheitskampfe. Dramatisch erzählt von *Karl. Domanig.* 136 blz. Innsbruk, Wagner. Pr. geb. M. 3.

Met buitengewonen lof is dit eerste werk van dien Schr. door de Duitsche pers verwelkomd. Niet verhaald is er de heldendaad des Kronenwaards, maar in dramatischen vorm overgegoten en in de handeling opgevoerd. Gaarne begroet men in den jongen Schr. een dramatisch talent, eene buitengewoon gunstige verschijning. Ten deele in proza, ten deele in verzen is dit volksdrama geschreven, en taal en stijl worden insgelijks niet weinig geprezen. Aan de vuurproef der opvoering ten tooneele was het stuk nog niet onderworpen geweest.

Dramatische Schetsen. Een Winteravondsprookje van *William Shakespeare.* Amsterdam, uitgave van A. Rossing.

De draad der handeling, de toestanden en de karakters uit Sakespeare te nemen, en die te schetsen in de gewone taal onzer novelle, vrij van elke echt dichterlijke beeldspraak diende naar onze meening eerder te heeten »Een winteravondsprookje *naar* dan wel *van* William Shakespeare.«

Dit deeltje is een eerste proef: slaagt die proef, vindt dat plan bijval, dan zullen andere stukken volgen van Grieksche, Latijnsche, Fransche, Spaansche, Italiaansche, Deensche, Zweedsche en Nederlandsche stukken volgens het zeggen »van 't prospectus.«

Het archief der Oud-Bisschoppelijke Clerezij gaat open.

Door den zoogenaamden Aartsbisschop der Jansenisten, den heer J. Heykamp, namens het kapittel, en den heer Mr. S. Muller Fz., archivaris der Rijks-archieven in Utrecht, als gemachtigde van den Minister van Binnenlandsche zaken, is er eene overeenkomst aangegaan, waarbij het middeleeuwsche archief, eigendom van het kapittel der bisschoppelijke clerezy, tijdelijk ter bewaring gesteld wordt in het Rijks-archiefgebouw te Utrecht.

Het proces-verbaal dat van deze overeenkomst in drie exemplaren, op zegel is opgemaakt, luidt als volgt:

»Op heden den 1 Juni 1887 heeft de archivaris der Rijks-archieven in Utrecht, handelende voor den Staat der Nederlanden, daartoe gemachtigd door den Minister van Binnenlandsche zaken, in bruikleen overgenomen van het kapittel der oud-bisschoppelijke clerezy te Utrecht, de verzameling middeleeuwsche bescheiden tot heden gedeponeerd in de pastorie in den Driehoek van St. Marie te Utrecht, en wel op de volgende voorwaarden:

1. De stukken zullen bewaard worden in 's Rijks-archiefgebouw te Utrecht en aldaar aan alle bezoekers, die dit verlangen, in de leeskamer ter inzage voorgelegd worden.

2. De archivaris der Rijks-archieven in Utrecht is bevoegd, stukken aan personen buiten de stad tijdelijk ten gebruike toe te zenden, op de volgende voorwaarden:

a. De stukken moeten gedeponeerd blijven en geraadpleegd worden in eene openbare bibliotheek of een archief.

b. Een dubbel van het ontvangstbewijs, door den persoon, die de stukken buiten de stad gebruikt, onderteekend, moet ter hand gesteld worden aan den Pastoor in den Driehoek.

3. Voor het uitgeven van stukken wordt de toestemming vereischt van den aarts-bisschop der oud-bisschoppelijke clerezy. Onder elk uitgegeven stuk behoort vermeld te worden, dat het is afgedrukt *volgens een handschrift, berustende in het archief der oud-bisschoppelijke clerezy, te Utrecht.*

Bij de uitgave worden vier afdrukken van het gedrukte stuk afgeleverd aan den pastoor in den Driehoek.

Aan hen, die aan de bepalingen van dit artikel niet voldoen, wordt inzage der stukken geweigerd.

4. De Staat verbindt zich de stukken behoorlijk te doen rangschikken en inventariseeren op de wijze, zooals dit met Rijks-archieven geschiedt.

De archivaris der Rijks-archieven in Utrecht zorgt voor het stempelen en nommeren der stukken volgens den op te maken inventaris.

Al deze werkzaamheden moeten uiterlijk voor 1 Januari 1913 voltooid zijn.

5. Het kapittel der oud-bisschoppelijke clerezy bekostigt de noodige portefeuilles en kistjes en den stempel.

6. Zoodra de inventaris gereed opgeleverd is, wordt die op kosten van het kapittel gedrukt. Een getal van vijftig exemplaren wordt na voltooiing van den druk eigendom van het kapittel en worden in den handel gebracht.

7. Wanneer bij de inventarisatie ontdekt worden hetzij gedeelten van boekdeelen, hetzij bescheiden, behoorende in of bij boekdeelen en bundels, die in openbare archieven berusten, zal de archivaris der Rijks-archieven in Utrecht dit den aartsbisschop der oud-bisschoppelijke clerezy te kennen geven, opdat na ver-

kregene machtiging deze fragmenten ter hereeniging met de daarbij behoorende stukken kunnen worden afgegeven.

8. De archivaris der Rijks-archieven in Utrecht is verplicht, jaarlijks eenmaal aan iemand, die vanwege het kapittel gozouden wordt om zich te vergewissen, dat de stukken in behoorlijken toestand verkeeren, toegang te geven tot het berglokaal, waar deze zich bevinden.

9. De stukken kunnen niet voor 1 Januari 1913 door het kapittel teruggevorderd worden.

Van welke overneming in bruikleen is opgemaakt dit proces-verbaal in drie exemplaren, die bewaard zullen worden door den aartsbisschop der oud-bisschoppelijke clerezy, den Minister van Binnenlandsche Zaken en den archivaris der Rijksarchieven in Utrecht.«

Liederen en Liedekens van *J. R. Van der Lans*, Vignetten van G. M. B. Sühl. Schiedam. H. A. M. Roelants.

Alles in dit lieve bundeltje is even aantrekkelijk, de smaakvolle band, het fraai getinte papier. de keurige vignetten aan het hoofd van elke bladzijde. die zeer vernuftige als fijne toespelingen bevatten op den text, daarop voorkomende en boven alles, waarop 't eigenlijk aankomt, de inhoud.

De Heer Van der Lans is bij het katholieke publiek een veel te goede bekende dan dat het nog noodig zou zijn hier te wijzen op zijn verdiensten als romanschrijver, met deze liederen en liedekens echter doet hij zich kennen als een waar dichter bij de gratie Gods. Hij dicht zoo gemakkelijk en vloeiend als de vogeltjes zingen, maar wat de vogeltjes zingen dat vervliegt in de lucht, men luistert er met genot en vreugd naar, doch geen klanken blijven er over, maar wat de dichter zingt, dat vertrouwt hij aan het papier, dat ziet hij overgeleverd aan zetters en dat ziet hij vaak terug met heel andere oogen dan hij 't eerst beschouwde, dat moet hij vijlen, schaven, corrigeeren en als dan verreweg de meeste verzen den indruk maken als waren zij frisch en vrij zoo pas uit des zangers keel geweld, dan kan het niet anders of hier is de kunst in toepassing gebracht om de kunst te verbergen dat alleen de auteur aan het woord schijnt.

Misschien zullen deze gedichten niet in den smaak der volgers van de zoogenaamde Nieuwe Gidsrichting vallen, zij zijn gemakkelijk te begrijpen, de gedachte is niet verborgen in allerlei vreemde zinswendingen, in wonderlijke eigen gesmede woorden; raadsels geeft de dichter niet op, maar hij tracht wel uitdrukking te geven aan zijne »stemmingen« hoewel op een heel andere manier als Albert Verweij. c. s.

Wanneer hij droevig of vroolijk gestemd is, dan zucht of lacht hij zoodat ieder het zien kan, wat hem beweegt, zelfs wanneer hij »het land« heeft, dan weet hij zoo allergezelligst te mopperen, dat zelfs een kind kan begrijpen wat hem scheelt. Wanneer hij iets gezien, ondervonden of gedacht heeft, wat de moeite van te zeggen waard is dan zorgt hij er voor het zoo goed en tevens zoo duidelijk mogelijk uit te spreken. Dat hij dichter is, dat blijkt genoeg uit den vloeienden, zangerigen rythmus zijner verzen, uit de keuze zijner woorden, uit de vinding en schikking zijner beelden. Veel heeft hij gedacht en meestal nemen zijn gedachten een sombere, treurige richting aan maar deze droefheid is verre van de wanhopige, wereldverachtende der zwarte tijddichters, nog verder van het bittere, spottend cynisme dat bij de jonge ongeloovigen onzer dagen een noode artikel schijnt, 't is de ernst van den Christen, die weet, dat alle vreugd hier op aarde vergankelijk en broos is, dat alles wel is waar eindigt met den dood, maar tevens dat het leven aan gene zijde van het graf een stralend licht werpt zelfs op de somberste dagen, die wij hier doorleven. Want innig vroom en christelijk is de toon, die al deze gedichten doorklinkt. Wanneer de dichter zich somber gestemd voelt, dan wekt hij zijn moed weer op door een blik ten hemel.

Hou moed, na lijden volgt geneugt,
In 't zalig weerziensuur
Roept ge opgetogen uit »Die vreugd,
Neen, kocht ik niet te duur.«

Deze gedachte, waarmede hij het arme visschersvrouwtje troost, blijft de grondidée van het geheele bundeltje; wanneer de dichter zich licht van harte voelt, wanneer hij het ontluiken der lentebloem aanschouwt, of een schoone herfstdag geniet, wanneer hij jubelt op den blijden Paaschmorgen, altijd blijff het de verzuchting van zijn hart: »Hoe schoon het ook hier op aarde is, het blijft toch slechts de afspiegeling van een betere schoonere wereld.

Men denke echter niet dat al deze liederen getokkeld zijn op enkele snaren, en dat zij hoe schoon ook op zich zelf van zekere eentonigheid niet zijn vrij te pleiten. Voor afwisseling is gezorgd; men vergelijke bijv. het weemoedige »Versmaad het niet« met het guitige »Haar portret«, het aandoenlijke »slapende kind« met den »joligen Napelschen kwâjongen«, het diepgevoelde verhaal »Trouw tot in den dood« met het schilderachtige »Prococo« en nog zoo veel meer.

Misschien zou men hier en daar wel iets meer forschheid gewenscht hebben, misschien is het melancholieke mineur accoord soms wat al te lang aangehouden, misschien had men eenige der vertalingen vooral — want ook in de moeilijke kunst van het verzen vertalen toont zich de Heer Van der Lans zeer bekwaam — wat meer beknoptheid en kortheid verlangd (o. a. in Casabiania) maar over het algemeen bieden Liederen en Liedekens zooveel goeds en zoo veel schoons, dat wij niet beter kunnen doen dan ieder, die met het a. s. St. Nicolaasfeest om een passend geschenk verlegen is, dit bundeltje vol vertrouwen aan te bevelen. 't Is daarvoor als geknipt.

E. T.

Fransche Leestafel.

Wie ook een Franschman wil hooren over Molière en de schrijvers over Molière met verwijzingen naar de documenten, en wie vluchtig op de hoogte wil zijn der geschilpunten betreffende het leven van Molière, neme dan »*La Comédie de Molière*« *l'auteur et le milieu*, par Gustave Larroumet, 1 vol. (Hachette).

La société politique en Angleterre. [1])

Wanneer een franschman het glibberig pad betreedt van beoordeeling van Engelands staatkunde, zal hij al niet licht veel goedkeuring aan gindsche zijde van het Kanaal vinden. In allen geval zijn dan toch ook de Engelsche vakkundigen het beste in staat om dan dat fransche werk te beoordeelen. Welnu de heer E. Boutmy, Membre de l'Institut,[1]) treedt op met »Le développement de la constitution et de la Société politique en uit Engeland zelf hooren wij stemmen van gezag opgaan, die dat werk ten hoogste prijzen, en bekennen dat zij niet weten of er in het Engelsch een enkel werk bestaat hetwelk in alle opzichten hetzelfde praktische doel nastreeft: »whitch has quite the same practical aim.«En de slotsom van die beoordeeling uit Engeland zegt, dat dit werk, voor wie het onderwerp wil studeeren van het standpunt der moderne staatkunde, economic science,... M. Boutmy's book is in all respects admirable.«

De wensch is dan ook dat dit voortreffelijke werk den aftrek moge hebben dien het verdient niet alleen aan de andere zijde van het Kanaal, maar ook in ons eigen land.«

Une Sœur d' Eugénie de Guérin.

Onder dien veelzeggenden eeretitel zagen wij de dichteresse *Marie Jena* voorgesteld aan het franschlezend publiek.

Onder den naam van *Mademoiselle Céline Renard* was zij alom bekend en geëerd. Op haar pas gesloten graf staat haar ware naam »Marie Jena«. Hare meest geprezen werken zijn: in verzen: *Elévations poétiques*«, *Enfants et Mères, les premiers chants*: In proza: *Mes Amis et mes livres*, en nu onlangs verschenen; »*œuvre d'une âme d' élite*«, »les Pensées d'une croyante.«

Pas nog schreef zij, 52 jaren oud, »Il me reste maintenaint peu de temps à vivre et cette pensée a quelque douceur pour moi.«

Te Bourbonne-les-Bains is zij overleden, met den moed en de hoop van eene ziel, die liefderijk verlangend uitziet naar den hemel, als haar eeuwig zaligheids-Eden.

De Latour heeft terecht van haar gezegd, qu'elle possédait *le timbre d'or.*«

Aan de meest verhevene en zuiverste gevoelens en gedachten heeft zij hare zangen gewijd. Zij heeft eene hoogte bereikt »où semble se complaire de préférence un talent viril.«

Vie de Mgr. de la Bouillerie. [1])

De vruchtbare pen van Mgr. Ricard heeft ons dan weer verrijkt met een heerlijk werk, dat even bekoorlijk als stichtend is. Voor deze gaanderij van tafereelen, want zijne pen is een penseel, was hij inzonderheid de aangewezen man, daar niemand van meer nabij het leven van zijn held mocht leeren kennen dan wel hij, leerling en vriend van den roemrijken prins der kerk, »âme de gentilhomme, de prêtre et de pontife — faite de loyauté, de zèle et de foi. —«

Op deze bladzijden, zoo rijk aan afwisseling, zien wij den zachtzinnigen, krachtdadigen, heiligen man herleven, van zijne jeugd af, rijk aan bevalligheid, succès en vroomheid, door de schitterende jaren van zijn leven de gentilhomme; zijn terugkeer tot het praktisch geloof en de roeping zijner jeugd; zijne voorbereiding tot het priesterschap, zijn zoo vruchtbaar Episcopaat.

Un savant et un incrédule, par un croyant, ou *la vérité astronomique et la vérité religieuse.* — Un vol. in-12 de VII—107 pages.

M. Flammarion, de schrijver van »*Pluralité des mondes habités* en van *Terres du Ciel* is een geleerd man in zijn vak, heeft een bekoorlijken stijl en daarbij eene onovertrefbare geringschatting voor een ieder, die niet denkt zooals hij. Hij is een zeer ongeloovig en op godsdienst-gebied een zeer onwetend man. Zijn *Astronomie populaire* maakt hij tot voertuig van zijn goddeloosheid, die zich niet ontziet met de barmhartigheid en liefde van Christus tot den mensch te spotten. 's Mans werken zijn gevaarlijk voor wie den Christen Godsdienst en de Christenleer niet of slecht kent.

Het hierboven genoemde werk is de weerlegging van Flammarion op het stuk der Christenleering, is een van die nederige boekwerken, die niet te veel kunnen worden verspreid overal waar met graagte de werken, welke ons Geloof, onze leering en zelfs alle redelijk Spiritualisme aanvallen, worden gelezen.

Derniers chapitres de mon Louis XVII, pas Chautelauze (F. Didot).

Wie nu nog niet gelooft, dat Louis XVII gestorven is in den Kerker, leze dit betoog, en hij zal het eenstemmig oordeel der Pers onderschrijven, dat nu dan toch die dood ontegensprekelijk bewezen is.

Mémoires du prince Adam Czartoryski.

Moeilijk zal men een boek aantreffen dat meer boeiend is en meer belangwekkend dan deze gedenkschriften. Prins Czartoryski was een Pool, die de man van vertrouwen was van den Keizer van Rusland, ja zelfs meer dan een jaar lang de buitenlandsche politiek van Rusland, onder Alexander leidde. Dat hij nog eenmaal ook voor Polen een betere toekomst zou kunnen bereiden, was zijn hoop en zijn droom. Wel had hij de coalitie van Rusland, Oostenrijk en Pruisen zien tot stand komen, toen het kanon van Austerlitz dien Bond deed uiteenspatten, en de bedoelingen van Keizer Alexander en van zijn raadsman Prins Adam Czartoryski verijdelde.

Het 2e boekdeel bevat de briefwisseling tusschen den Russischen Keizer en den Poolschen Prins, en eenige *Mémoires*, welke de Diplomatie aangaan. Ook twee Mémoires uit het jaar 1806 betreffende Polen. Deze Gedenkschriften worden ingeleid door eene voorrede van M. De Mazade, de l'Académie française. Betreffende de groote Keizerin Catharina, hooggevierd door Voltaire, zegt de Prins o. a. »dat niemand in geheel Rusland, groot of klein, ergernis nam aan de misdaden en de moorden der Keizerin. Haar was alles geoorloofd. »Sa luxure était sainte. Personne n'a jamais

[1]) Paris: Plon, 1887,
([1] Par Mgr. Picard, prélat de la maison de S. S.

en l'idée de critiquer ses débauches. C'est ainsi que les païens respectaient les crimes et les obscénités des dieux de l'Olympe et des Césars de Rome.«

Correspondance du P. Aubry, 1 beau vol. in-8.

De schrijver P. Aubry, docteur en Théologie, lauréat van het Romeinsch college en oud-directeur van het Groot-Seminarie van Beauvais, ging als Missionaris naar China, en is daar, op het ware veld van eer, te midden zijner werkzaamheden bezweken. De brieven, die in het aangekondigde boekdeel worden medegedeeld, werden geschreven aan innige vrienden, niet voor het groote publiek; doch zal elk lezer dankbaar zijn voor de gunst, dat ook hij aan dat vertrouwelijk leven mag deelnemen. Het zijn allerbelangrijkste studiën van zeden en gebruiken, en waarheidsvolle beschrijvingen en geestige bemerkingen. Men leert er den Chinees kennen zooals hij is; P. Aubry tracht niet hem schooner te maken dan hij is, en toch wordt men gewaar, dat de Missionaris de Chineezen bemint, met geluk zijn leven aan hun zieleheil toewijdt en bereid is om ook zijn leven voor hen te geven. Dat is geschied. Te midden van zijn werkkring is hij gestorven. Wie zijn boek leest — niet minder belangrijk dan de Annalen van de voortplanting des Geloofs — wordt gewonnen voor den persoon en voor het werk van den Missionaris.

La Vie et les Œuvres du P. Le Moyne, par *Chérot* S. J., (Picard).

De letterkundige verdiensten van Père Le Moyne zijn bepaald door velen miskend: of er een boekwerk van 563 blz. groot in-8o wel aan besteed zij, beslisse hij die het leest, maar gewis zal hij niet zeggen dat hij zijn moeite en zijn tijd verspild heeft. Le Moyne werkte te gemakkelijk; hij heeft veel te veel geschreven, maar had waarlijk *du génie poétique*. Zij heldendicht *Saint Louis* werd over het algemeen door zijne tijdgenooten gunstig ontvangen. Er zijn in de laatste jaren meer mannen op het schild verheven, die het minder verdiend hadden dan Le Moyne.

La France sous l'ancien régime. — *Le gouvernement et les institutions*, par le vicomte de Broc. [1])

Al te dikwerf werd dat oude bestuur of geprezen met te veel ingenomenheid, of veroordeeld met te groote strengheid, uit vooroordeel of hartstocht. Ook stelt men zich vaak te vreden met slechts enkele punten te beschouwen en dan het groote geheel te vonnissen. De schr. van het hierboven genoemde boekdeel geeft blijk van gematigdheid en bedaardheid; met oprechtheid zocht hij de waarheid. Zijn boek is, vergissen wij ons niet, het eerste dat ons het oude regime tracht te ontvouwen en te laten aanschouwen in zijn geheel, zoodat wie met dit werk heeft kennis gemaakt, zich ook een gegrond en afgerond denkbeeld kan maken van dat Staatsbestuur en de maatschappij dier tijden vóor de Fransche Revolutie. Men leert hier beurtelings van nabij kennen den Koning, het Hof, het Leger, het Magistraat, de organisatie van steden en dorpen en politie, alle klassen der samenleving zooals die bestonden voor 1789. Wat anders in verspreide tafereelen was te zoeken, is hier bijeen gebracht. Hier is veel te zien in zijn waar daglicht en veel te leeren.

[1]) 1 vol. in-8o (Plom).

L'Alsace-Lorraine en Australie. *Histoire d'une famille d'émigrants sur le continent austral* par Armand Dubarry.

Er verschijnen nog boeken, die, heeft men ze eenmaal in handen, niet weglegt zonder ze te hebben gelezen tot de laatste letter toe. Een dusdanig boek is deze reis-roman, is deze geschiedenis van deze uitgewekenen die in Australië eene volksplanting willen gaan stichten, welke hun het Europeesch vaderland, Elzas-Lotharingen eenigszins zou nabootsen. Door een zeestorm en schipbreuk geworpen op het strand bij Kaap York trekken zij door Australië van het Noorden tot in het Zuiden, te midden van velerlei dramatische lotgevallen: ze komen eindelijk te Melbourne, de hoofdstad, pas gesticht en alreeds zoo schitterend aangroeiend en bloeiend. Wij hebben hier stellig een der meest aan te prijzen boeken welke na den oorlog geschreven zijn: vurige vaderlandsliefde, gezonde zedekunde, aantrekkelijke kennis en wetenschap, blijven den lezer boeien van het begin tot het einde. Geen wonder, dat de eerste druk zoo ras uitverkocht was. Wij hebben hier de tweede uitgaaf, onder nog volmaakteren vorm, die dan ook bekroond werd.

Vie de M. l'abbé Duplay, ancien supérieur du grand Séminaire de Lyon, par M. l'abbé *Chausse*. [1])

Gedurende meer dan 60 jaren was de E. H. Duplay professor of overste van het Groot-Seminarie van het uitgestrekt en belangrijk Bisdom van Lyon. Zijn leven, zijn stille invloed, zijn hooge werkkring, de vorming der priesterschap zijn meer dan een hoofdstuk, in de geschiedenis van het Bisdom; ja, men kan zeggen, dank aan de breede opvatting en den diepen blik en het talent van den schr., dat dit werk niets minder is dan de geschiedenis van de Geestelijkheid van het tweede bisdom van Frankrijk van het jaar 1788 tot 1887. De schr. was reeds door andere geschriften gunstig bekend, dit werk verzekert hem een blijvenden naam. Twaalf prelaten, waaronder de Cardinaal Lavigerie, de Cardinaal Langénieux, de Aartsbisschoppen van Lyon en van Aix, de Bisschoppen van Nîmes, van Nancy, van Verdum, enz. hebben met hooge waardeering gesproken en geschreven ter aanbeveling van dit werd. Onnoodig aldus dat wij er over uitweiden.

Le pénitent breton Pierre de Kériolet, par Hippolyte *Le Gouvella*, 2e ed. (Paris. Betaux-Bray.)

Wie dit boek verspreidt, doet een goede daad: wie het leest, leest het leven van een man, die eerst door zijn wereldsch leven en zijne misdaden eene ergernis

[1]) 2 vol. chez Delhomme et Briguet à Lyon.

was voor Bretagne, maar later door zijn voorbeeldig leven gedurende 25 jaren ook Bretagne tot stichting verstrekte. Zijn kasteel van Kerlois werd het goed der armen; zijn leven werd door wonderdaden van God begunstigd. J. W. Br.

Mededeelingen.

In het Britsch Museum zijn thans verscheidene der oudste bijbelhandschriften tentoongesteld. Bizonder vermeldingswaardig is de beroemde Codex Alexandrinus uit de vijfde eeuw met Grieksche unciaal letters op zeer dun perkament geschreven. Cyrillus, patriarch van Constantinopel, schonk dit handschrift aan koning Karel I. In dezelfde vitrine ligt de door den diaken Johannes in het jaar 464 geschrevene Syrische vertaling van Genesis en Exodus. Dit handschrift gaat door voor het oudste, dat geheele boeken van den bijbel bevat. J. W. Br.

Er is eene nieuwe manier ontdekt om afdrukken van opschriften te verkrijgen. De gewone manier, welke betere resultaten oplevert dan de photographie, is een stuk nat papier op den steen te leggen en dan over het papier te borstelen, maar het papier scheurt bij die bewerking licht, aan vermenigvuldiging is niet te denken, voorts krijgt men de letters omgekeerd en zij steken uit, als de tekst ingegrift is. Nu is Clermont Ganneau eene manier op het spoor gekomen om met behulp van tot poeder bereide talk den papierafdruk zoo hard en taai te maken, dat hij als gietvorm kan dienen. Met het bedoelde poeder bestrooit hij beide zijden van het papier, giet dan voorzichtig over het papier een gesmolten metaal, dat een mengsel is van lood, tin en antimonium en waardoor het papier niet wordt aangetast, maar slechts eene bruine tint erlangt, welke de leesbaarheid van den tekst verhoogt; na die bewerking heeft men een afdruk, welke aan het origineel volkomen gelijk is en op zijne beurt weder tot het maken van afdrukken op papier of tot vermenigvuldiging door middel der photographie dienen kan.

(*N. R. Ct.*)

Dezer dagen had de H. Vader het genoegen om sedert 70 jaar zoek geraakte schilderij, een Ecce Homo van Hannibal Caracci, in de Vaticaansche galerij te zien terugkeeren. Het kostbare stuk was in 1809 bij de ontvoering van Pius VII door een Fransch soldaat geroofd en eindelijk in het bezit van een Priester in Bourgondië gekomen. Deze nu heeft het door bemiddeling van den Bisschop van Dyon aan den H. Vader terug geschonken.

De Academie van Geneeskunde te Turijn heeft een prijs van 20,000 franks uitgeloofd voor de beste verhandeling over den aard en de voorbehoeding van een of meer besmettelijke ziekten. De verhandeling moet in de Latijnsche, Italiaansche of Fransche taal geschreven zijn.

Onlangs zijn door den Amerikaan M. Immisch zakthermometers in den handel gebracht ter grootte van een Nederlandschen gulden en zoodanig vervaardigd, dat zij in den zak geen letsel hoegenaamd kunnen bekomen.

Een metalen buisje is gevuld met eene vloeistof welke zich gemakkelijk uitzet. Het buisje wordt wijder of nauwer naarmate de temperatuur stijgt of daalt. De beweging der vloeistof wordt overgebracht op een indicator, op gelijke wijze als zulks geschiedt in een aneroïde-barometer. Door middel van een buiten aan de kast aanwezig knopje kan men den indicator vastzetten op het punt waarheen hij zich bewogen heeft, zoodat wijzigingen in de temperatuur gemakkelijk kunnen worden waargenomen.

Men gelooft, dat de zakthermometer o. a. zeer nuttig kan zijn voor het bepalen van den warmtegraad van dynamoklossen.

De heer W. H. Köhler verzond een catalogus van eene verzameling oude en moderne schilderijen, miniaturen, antieke meubelen, waaronder een slaapkamerameublement van Prins Willem V, bokalen, aardewerk, porselein, enz. meerendeels nagelaten door den heer De Louter van Heinenoord. De verkooping zal gehouden worden op 28 November.

Inhoud van Tijdschriften.

Tijdschrift van het Nederlandsch aardrijkskundig Genootschap. No. 2. I. Het Pane- en Bila-Stroomgebied op het eiland Sumatra (Studiën over Batahs en Batahsche landen), door J. B. Neumann. (Slot.) Vierde Afdeeling. Adat. — II. Samuel Cornelis Jan Willem van Musschenbroek, door prof. P. J. Veth (Slot). — III. Beschouwingen over het diluvium van Nederland, door Dr. J. Lorié. (Met drie platen). — IV. Kort verhaal van het eiland Anzuany en deszelfs inwoners, medegedeeld door Jhr. S. B. Ortt. (Met een kaart.) — V. De natuur, het klimaat en de plantengroei der Arktische Gewesten. Groenland, door M. Buijsman. (Vervolg.) — VI. Iets over den Dollart, door P. A. Van Buuren. (Met twee kaarten.)

Het Leeskabinet. November-aflevering. Prof. Dr. W. Koster (met portret), door M. Brinkgreve. — Coquetterie, door Charlotte. — Een erfzonde van moeder Eva. Uit het Engelsch. — Visschers vrijaadje (naar de schilderij van Alb. Neuhuys), door C. L. Lütkebuhl [met afbeelding). — Een Champignon, door M. De Puy. — De Acrobaat. Schetsje, door J. Ch. B.

Maandblad van het Genealogisch Heraldiek Genootschap de Nederlandsche leeuw. No. 9. Eenige aanteekeningen betreffende het geslacht Ruychrok, ook Ruygrok geschreven, door J. C. v. d. M. — De waarheid omtrent de familie Nahuys, door Graaf Maurin Nahuijs. — De heerlijkheid Hijsselaar, door J. Th. De Raadt. — Margaretha van Asseliers door idem. — Conrad.

Inhoud: Op Universiteitsgebied. — La Logique de l'Absolu, une loi de l'esprit humain et sa portée philosophique par Edmond Braun. Dr. *A. Dupont*. — Een Engelsch werk over Thomas à Kempis. *V. Bekker*. — Manuale pii Sacerdotis. — Das Buch der Hoffnung.. — Een vijftal drama's. — Het archief der Oud-Bisschoppelijke Clerezij gaat open. — Liederen en Liedekens van J. R. Van der Lans *E. T.* — Fransche Leestafel. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem

DE WETENSCHAPPPLIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Serie. Tweede Jaargang, No. 23. 1 December 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

31 DECEMBER 1837—1887.

. . . . Celebrate nomen
Dulce Pastoris, memoresque fastos
. . . . Dicite cantu.
. . . .
Possit o tandem, domitis procellis,
Visere optatas Leo Victor oras;
Occupet tandem vaga cymba portum,
Sospite cursu.

Op Universiteitsgebied.

Bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap aan de rijksuniversiteit te Leiden, de heer P. W. N. Merkus (geb. te Arnhem), met acad. proefs., get.: *Artikel* 241 *Burgerlijk Wetboek,"* en de Heer E. A. O. De Casembroot (geb. te Tolen), met acad. proefs. get.: *Art.* 311 *Wetboek van Strafrecht.*

— Bevorderd aan 's rijks universiteit te Utrecht tot doctor in de rechtswetenschap de heer H. A. Ameshoff, geb. te Amsterdam, met proefschrift: *De Utrechtsche gasfabriek uit rechtskundig oogpunt beschouwd;* tot doctor in de geneeskunde, de heer Jan Meijers (geb. te Holten), met proefschrift, get.: *Eenige beschouwingen betreffende ontsmettingsovens.*

— Aan de universiteit te Freiburg zijn tot doctor in de genees-, heel- en verloskunde gepromoveerd: de heer A. J. Salm van Amsterdam, met een proefschrift: *Ueber die steoplastische Fussresection nach Wladimiroff-Mikuliez*, en de heer A. D. Valk, arts, Amsterdam, met acad. proefschr. *Ueber bruchacklose Hernien.*

— Prins Lodewijk Ferdinand van Beieren, die evenals zijn vorstelijke broeder de geneeskunde uitoefent in het districshospitaal nabij het slot Nymphenburg, is door de universiteit van Bologne tot *doctor honoris causa* benoemd.

— De heer F. W. Van Haeften uit Utrecht, geboren te Batavia, is aan de hoogeschool te Giessen *magna cum laude* gepromoveerd met eene dissertatie *Zur Aetiologie und Therapie der Scrofulose.*

VONDEL.

Geboren dichter, rijk aan koninklijke vonden;
De schepper van de Taal, die thans van Zuid tot Noord
Wat Neêrlandsch denkt en voelt betoovert door haar woord,
En broeders sterker bindt dan staatswet en verbonden.

De Stad der Bickers en de Stad van Rubens konden
Zich niet verstaan op 't punt dier wondere geboort':
Dies deed Colonia haar oud-Romeinsche poort
Hem open : en hij zong de Rhijn- en Tibermonden.

Wat lag Virgilius, eens gids op Dantes baan,
Hem innig aan het hart! en toch zijn dietschen zinne
Klonk teêrder nog het lied der schoone Rhijn-meerminne.

En nog was 't niet genoeg: de Heilige Jordaan
Deed hem de stoutste hand in 't gouden snaartuig slaan,
En Vondels Muze spant de kroon van Koninginne.

Amsterdam,
10 Nov. 1887. J. A. Alb. Th.

Ad Leonem XIII, Pontificem Maximum abhinc annos L Sacerdotem.

Non qualis olim Caesar, eburneo
Curru triumphans, quadrijugos equos
Festinus ursit Marte captos
Supplicio populos daturus;
Nec qualis aetas haec solet indigis
Vulgi favores vendere regibus
Spectaculorum dum plebejos
Illecebris animos inescat;
Sed quanto amore a conglomerantibus
Turbis receptus per medios choros
Incessit (infestis nequicquam
Principibus) Solymorum ad Aedes
Clemens Iesus; sic plebe cum bona
Cleroque sacro, *Regie Pontifex,*
Hac luce festa gloriosum
Sacrificûm recolis charisma,
Unde et potestas et decus et pii
Fructus laboris ceu celeri fluit
E fonte Tibi et quotquot inde
Lustra decem recreas fideles.
O quam beati, queis oculis datur
Haec intueri! Quanta celebritas,
Quam blanda credenti voluptas
Hunc oculo placidum triumphum
Lustrare Patris!: Considet inclytus
Gestis et annis ecce Vicarius
Christi, Leo, qui christianum
Instruit omne regitque nomen;
Cui purpurati jubila principes
Tollunt et agmen nobile praesulum
Quem saeculi flores coronant
E Veterique Novaque Romam
Tellure vecti; nec pietas Patrem
Cultus suum nec destituit Ducem.
Hic plausus, hic mercede nulla
Empta sonant populi faventis
Et sponte laeti mentis alacritas.
Vox una cunctis, una precatio:
"Serva, Deus, nobis Leonem
A reprobis satanae ministris!"
Queis Ille (Petrum quam bene apostolum
Praesentat!) omneis e regionibus
Sibi profectis gratulari
Fausta precatus amoris ultro

Et sensa pandit signaque prodigit.
Ergo, nec aurum, bellica nec regunt
  Tormenta mundum, quidquid audet
    Turpiter impietas sonare,
Ne, Croese, fastu, neu, Syracosie,
Nutare speres pectora vectibus,
  Urgente mortales Theandro
    Vestra jacet superata virtus.
At dogma nostrum, dogma fidelium
Est motor orbis cordibus insitus,
  Quo concitati Vaticanum
    Omnigeni populi frequentant.
O veritatis sideriae vigor
Invicte! Forti fortior impetu
  Pressi vaporis tu repente
    Transvehis et Mare Magnum et Alpes
Romam piorum millia millium.
Haec est Iesu, haec nostra sequacium
  Victoria ingens: unus orbem
    Presbyter attrahit universum!
Qua spe, furentes daemonis asseclae,
Haec cum videtis prodigia, omnium
  Speratis exstinctum perire
    Impavidum studium bonorum?
In rupe Petri, rupe adamantina
Ecclesia almo virgineum caput
  Sponso levat, secura amoris
    Auxiliique sui Leonis.
Hic noster unus nec superabilis
Dux, teste Verbo fallere nescio
  „Ecclesiae Tu solus esto,
    Petre, meae petra non movenda”.
Hunc praeeuntem militibus sui
Ultra sequuntur; dum Leo de tribu
  Juda Leonem invulneratum
    Per medias acies ruentem
Victore ab aevo Numine protegit.
Immensa strages!..., Mille cadavera!....
  Quis tollet immundos acervos,
    Castra inimica quibus putrescunt!
Hic quisquis umquam flamine scientiae
Vane tumens, aut legifer improbus
  Aut saevus erravit tyrannus
    In cumulum tumulumque strati
Ecclesiae alta voce potentiam.
Testantur, ipsos et Babylonici
  Damnant furoris, qui gigantum
    Stultitia petiere coelum.
Praeclara regni gloria! Nec tamen
Indignus ista, qui regit *Eminens*
  Vir christianos; (*) Quantus ille!
    Quot monumenta perennitati,
(Livoris, esto, rodat edacitas),
Nostri Leonis grande gubernium
  Mandare pergent donec aevum
    Egregios homines creabit.
O Si, Quirites, nunc Patrimonium
Petri nefando crimine principum
  Non esset ereptem Leoni,
    Legitimo patrioque regi,
Ut, Roma, Sacrum pontificum decus
Et tota papis debita Civitas
  Cum pace servares colendae
    Nobile, nescio quod, sigillum

(* In hac altera carminis parte gloriam summi pontificis non jam a munere sed a Viri praestantia prosequens ponit poeta, idque jure suo, eum, qui haec lecturus sit, Leonis XIII vitae, nuper in lucem editae, non esse ignarum.

Antiquitatis! Te venerabilis
Matrona, fucus dedecet illitus
  Urbis modernae; quando tandem
    Romam iterum peregrinus ipsam
Romae videbit? Quando gubernium
Regi tyrannus restituet suo?
  Quam sponte libertas rediret
    Candida cum pietate prisca
Cultusque sacri nota celebritas!...
Novit profecto, qua popularibus
  Pax faustitasque adventet Ille,
    Umbria quem et Beneventum amabant;
Cujus vel ipsi laudibus exteri
Reges probarunt ingenium sagax,
  Et Belgii, plaudente rege,
    Grata palatia praedicabant.
Novit, fateri prompta, Peruvia
Cives beatos, archiepiscopus
  Quos institutis tantus armet
    Dira rebellio cum paratur;
Nec purpuratos hoc latuit Patres,
Tibi tiaram cum dederint Pii,
  Nec spes fefellit perspicaces
    Numine propitio favente.
Quantum rogabat gloria mortui
Pastoris ingens, perdita tempora
  Quantum jubebant imperare
    Pontificem populis supremum
Tantum Senatus restituit sacer
Urbique et Orbi. Quo furiosius
  Bacchatur infernus, creatus
    Sanctior hoc patet esse Papa.
Regum quis illo Justior arbiter,
Regumve donis dignior exstitit?
  Qui regna, qua firmante lege
    Stare docet valeant, et *atras*
Fratrum cohortes fulmine dissipat
Rex ipse dandis largus honoribus
  Queis imperatorum coronat
    Irradians diadema frontem.
Qua provocatos indole regia
Magni Leonis vidimus ultimae
  Terrae dynastas gloriatos
    Pontificis venerandi amore
Vicemque grati reddere gestiunt,
Qui christianis ante noxii
  Jam sponte praecones salutis
    Urbibus excipiunt monarchae.
Hinc occupatis et regionibus
Et prole crescens vix numerabili
  Per barbaras Ecclesia oras
    Quot titulis recreatur alma
Regina claris hocce decennio!
Tibi reductam passim Hierarchiam
  Priscoque florentem vigore,
    Seu numerare per infideles
Mavis creatos, Pastor episcopos
Et quos Novus bis te auspice praesulum
  Mundus coëgit gloriosos
    Et numero et pietate coetus;
Seu, litterarum cultor et artium,
Spectas tuorum, Papa, scholarium
  Fortes palaestras, quas per orbem
    Ingeniosa pubes frequentat; —
Quin imo (fama est) Ipse, academicos
Olim sodales vincere pertinax
  Nunc jure Maecenas vocandus,
    Visere saepe venis juventam,
Cum, quos docendos munificentia
Curas, ephebi more scholastico
  Certamina edunt; quippe musis

Non minus atque sophis amicus —
Sive Armenorum millia computas
Quos ejerato schismate flebiles
Tibi reversos (ut repertas
Pastor oves) recipis paternis
Complexus ulnis ad Cathedram Petri;
Est quod Tibi nos, Regie Pontifex,
Hac luce festa gratulari
Jure feras Domini favores.

———

Sittardiense Collegium Soc. Jes.,
in Dioecesi Ruremundensi.

Lecciones sumarisimas de Metafisica y Filosofia natural segun la mente de S. Tomas de Aquino por Don Juan Manuel *Or ti y Lara* Catedratico en la Universidad. — Volumen I. — *Metafisica general u Ontologia.* — Madrid 1887.

De naam van den schrijver, zeer gunstig op wijsgeerig en apologetisch gebied onder de Katholieken bekend, is een voldoende waarborg voor de degelijkheid van het boek. In de voorrede vinden wij de noodige inlichtingen omtrent den inhoud, den vorm en de bestemming dezer *Korte Lessen.*

De leer van het Handboek ontleent de schrijver tot in de kleinste bizonderheden aan de oude en hedendaagsche wijsgeeren, welke den H. Thomas als hun Leider en Meester vereeren; hij raadpleegt vooral de werken van Pesch, Limburg en Schiffini, de twee laatsten volgt hij soms letterlijk, uit vrees, zegt hij met overdreven bescheidenheid, van de heldere maar diepzinnige begrippen der Metaphysiek met mijne woorden niet nauwkeurig genoeg uit te drukken.

De Lessen zijn in den vorm eener samenspraak gekleed omdat de Hoogleeraar bij ondervinding weet, dat deze wijze van onderwijs het nuttigste is voor de studenten der officiëele scholen. De wetenschappelijke methode met hare stellingen en bewijzen schijnt hem minder geschikt voor de academische lessen, weshalve hij de voorkeur geeft aan de meer eenvoudige socratische methode, bestaande uit eene logische reeks van vragen en antwoorden. Zij heeft het groote voordeel door nauwkeurig gestelde vragen de aandacht van den eerstbeginnende gaande te houden en zijne weetgierigheid door korte en beslissende antwoorden te voldoen.

Beknoptheid en duidelijkheid kenmerken deze *Lessen.* Geen enkel der belangrijke vraagstukken der Ontologie blijft zonder oplossing; de moderne dwalingen, ook in Spanje op academische leerstoelen verkondigd, worden met zorg onderzocht en wederlegd; iedere stelling steunt op de noodige verklaring en bewijsvoering. Deze beknoptheid, welke de volledigheid niet uitsluit, doet geenszins afbreuk aan de gewenschte duidelijkheid. Hier vooral bewondert men de diepe kennis van den ervaren Hoogleeraar; met enkele woorden weet hij een begrip hoe moeilijk enafgetrokken, duidelijk te maken, de kracht van een argument toe te lichten en een verleidend sophisme te ontzenuwen.

De bijgevoegde noten en texten van den H. Thomas geven den lezer de gelegenheid zich verder te bekwamen en dieper in de geheimen der Ontologie door te dringen. Het is troostend te bemerken, dat Spanje, het vaderland der groote Theologen en wijsgeeren tot de studie van de scholastieke philosophie terugkeert; het zal geen kleine eer en voldoening voor den geleerden schrijver zijn daartoe door zijne werken krachtig te hebben bijgedragen.

Moge velen, in zijne *Lessen* het licht vinden om uit de duisternis der moderne wetenschap tot de waarheid te komen.

Dr. A. Dupont.

HOOGDUITSCHE LEESTAFEL.

Die Englische Martyrer unter Heinrich VIII. Ein Beitrag zur Kirchengeschichte des 16 Jahrhunderts. Von *J. Spillmann* S. J. Freiburg, Herder.

Hoe het kwam, dat Albion ophield Katholiek te zijn, is bekend. Een woeste hartstocht van den Engelschen Koning Hendrik VIII, tot welks bevrediging het Opperhoofd der Kerk niet kon en niet wilde medewerken, leidde tot den breuk met Rome. Daarbij bleef het echter niet, op het schisma volgde onmiddellijk de heresie. Ongelukkige dagen kwamen er nu voor de katholieke Kerk in Engeland. Hendrik VIII trachtte den invloed van den Paus in Engeland totaal te verwijderen. Om dit doel te bereiken verklaarde hij zich, op raad van Cromwell, als het Opperhoofd der Kerk in Engeland. Wie deze suprematie loochende, werd van hoogverraad beschuldigd en opdat zij spoedig algemeen erkend zou worden, voerde de nieuwe Paus der Engelsche Kerk, met de hulp van zijn slaafsch Parlement, den zoogenaamden Suprematie-eed in. Deze eed nu was in 't vervolg een bron van 't afschuwelijkst bloedvergieten. Voor een Katholiek namelijk was het zweren ervan eene apostasie; die dezen eed deed, verklaarde natuurlijk, dat hij niet langer Roomsch-Katholiek wilde zijn.

De Koning bereikte zijn doel schier ten volle. Er kwamen apostaten in groote hoeveelheid onder de grootwaardigheidsbekleeders der Kerk en de ambtenaren van den Staat. Slechts een klein aantal Katholieken bleven aan hun geloof getrouw. Niet minder dan 82 stierven in de laatste 8 jaren van Hendriks Regeering den dood der martelaren. Later kwamen, onder de Regeering van Elizabeth nog 184 slachtoffers daarbij. Zij stierven in de verdediging der Katholieke leer van de suprematie van den heiligen Apostolischen Stoel. Onder de wereldlijke Geestelijken is de beroemdste persoonlijkheid de Bisschop Fisher van Rochester, onder de Ordensgeestelijken verdient John Houghton, Prior der Karthuizers te Londen, wegens zijn gruwelijken dood, vermeld te worden; onder de leeken bevond zich de beroemde Kanselier Thomas Moore. Door den gruwzamen dood, wegens den stervensmoed en de standvastigheid, waarmede de Engelsche martelaren hun leven ten offer brachten, wekten zij steeds algemeene bewondering en lofprijzing bij de Katholieken. *Cornelius a Lapide* zegt: Het lijden van een Philip Howard, Graaf van Arundel en anderen is, wat heldenmoed betreft, gelijk aan het heroïsme van de martelaren in de eerste dagen van de katholieke Kerk.

In Juli van het jaar 1876 werd door Kardinaal

Manning in het Oostelijk gedeelte der stad Londen op den Tower eene nieuwe Kerk gebouwd, welke den naam draagt: »De Kerk der Engelsche martelaren.« Zij werd gebouwd ter herinnering aan die Christenhelden, welke in den tijd waarin men de katholieke bevolking van Engeland van het middenpunt der katholieke wereld losscheurde en aan het schisma en de heresie overleverde, standvastig bleven, zich noch door beloften, noch door bedreigingen lieten bewegen, hun godsdienst te verzaken en daarom op de meest afschuwelijke wijze werden gemarteld. Kardinaal Manning deed in 1874 te Londen een canoniek onderzoek naar deze martelaren en overhandigde het resultaat aan den Opperherder te Rome. Den 29sten December 1886 verscheen een Pauselijk decreet, waarbij aan 54 bloedgetuigen de vereering, welke den Zaligen toekomt, werd toegekend en bevestigd.

Het bovenvermelde boek houdt zich voornamelijk bezig met de martelaren, die onder de Regeering van Hendrik VIII hun leven lieten; een volgend boek zal de bloedgetuigen schetsen, die onder de heerschappij van Elizabeth hun bloed offerden voor het heilige roomsch-katholieke geloof.

Katholisches Hausbuch für 1888. Ein Jahrbuch zur Erbauung, Belehrung und Unterhaltung für Alt und Jung. Würzburg, Etlinger.

Dit jaarboek is door zijn inhoud een boek van blijvende waarde. Prettige verhalen, die voor het meerendeel eene gezonde, zedelijke strekking hebben, wisselen af met historische en geographische opstellen, godsdienstige en biographische artikelen als met de onvermijdelijke anekdoten. De tekst wordt bovendien gesierd met 100 platen.

Onder de talrijke kalenders en jaarboeken mag dit werkje aan de aandacht der Katholieken niet ontsnappen.

Kämpfende Herzen. Erzählung von *Alinda Jacoby* (26 Band von Dasbachs Novellenkranz) Trier, Paulinus-Druckerei.

Een gemengd huwelijk is een *regnum in se divisum*, een systeem op twee beginselen gebouwd. Het verschil van geloof werkt belemmerend op den huiselijken en openbaren godsdienst, veroorzaakt twist in het huwelijksleven, leidt tot onverschilligheid in den godsdienst en levert ontzaglijke moeilijkheden op bij de katholieke opvoeding der kinderen. Daarom heeft de katholieke Kerk de gemengde huwelijken verboden. In de predikatiën zoowel als in den catechismus wordt tegen de onzalige gemengde huwelijken steeds geijverd. Voortreffelijke hulpmiddelen om dezen kanker in de Kerk te bestrijden, zijn voorzeker ook geschikte geschriften zooals het bovenvermelde werk, dat des te beteren dienst doet omdat het in den vorm van eene novelle de krachtigste waarschuwingen geeft tegen het aangaan van eene gemengde huwelijksverbintenis.

Het werk is niet in den moraliseerenden preektoon geschreven en is voor de trouwlustige jeugd een uitstekende gids.

Dat men er in voorkomende gevallen gebruik van make!

Rome, Guide du voyageur dans la ville eternelle. Avec plan de la ville, cartes et illustrations (Manuels de voyage de Léon Wörl) Wurzburg, Wörl.

Pilgerführer nach Rom. Herausgegeben vom Comité für die Secundizfeier Leo XIII. Trier, Paulinus Druckerei.

Wederom twee nieuwe werken over de eeuwige stad. Het eerste behandelt tamelijk uitvoerig het bezienswaardige van de stad en geeft ons historische, kunst-historische en ethnographische bijzonderheden, waarbij een aantal plannen en kaarten zijn toegevoegd. Zonder omvangrijk te zijn, schenkt het in beknopten vorm het wetenwaardigste voor katholieke toeristen.

De *Pilgerführer* geeft op 21 bladzijden eene korte vermelding van hetgeen de reiziger in acht moet nemen alvorens hij de reis aanvaardt, gedurende de reis zelve en tijdens zijn verblijf te Rome. Wat voor 't overige de gedenkteekens der kunst betreft, verwijst de Pilgerführer naar de groote reis- en handboeken.

Geistesblitze. Die geflügelten Worte und Citate des Deutschen Volkes. Für Deutschlands Katholiken zusammengestellt von F. Kue. 5 Bände Paderborn, *Bonifacius-Druckerei.*

Spreekwoorden zijn de wijsheid van het menschelijk geslacht. Verwant aan de spreekwoorden zijn de gevleugelde woorden, d. w. z. zulke spreekwijzen waarvan de oorsprong bekend is en ofschoon invallen van anderen daarvoor gebruikt worden, bij zekere gelegenheden als onze invallen te laten gelden. De zucht naar gevleugelde woorden is een soort ontdekkingsarbeid op het uitgestrekt gebied eener taal.

In bovenvermeld boekje vindt men eene verzameling van Deensche, Scandinavische, Slavische, Portugeesche citaten. Niet alle echter zijn rein van inhoud en het is te wenschen, dat de verzamelaar bij het verschijnen van een herdruk het onwelvoegelijke uit de verzameling weg zal laten. Overigens verdient de vlijtige navorscher dank en erkenning voor zijn omvangrijken arbeid.

Laudate Dominum. Lieder für den katholischen Gottesdienst gesammelt und für gemischten Chor bearbeitet von *C. Raffler.* Heft 1. Lateinische Kirchenlieder, Heft 2. Deutsche Kirchenlieder. Konitz, Dupont.

Dit belangrijk werk van den onderwijzer in den zang aan het gymnasium te Konitz is in twee deelen verdeeld, waarvan het eerste de Latijnsche en het tweede de Duitsche kerkliederen bevat. Het is het streven van den auteur, door eene ruime keus in kerkelijke gezangen aan de behoefte te voldoen. Het is dus een werk zooals wij dat ook van Mohr, Dreves, Witt, Piel en anderen bezitten. Jammer, dat eenige vergrijpen tegen enige de voorschriften der liturgie, zooals b. v. meerstemresponsoriën, verminkte Missen en andere er in voorkomen. Overigens zijn de gezangen in dit werk gemakkelijk uit te voeren en voldoen de melodieën aan de kerkelijke voorschriften. Veel goeds, 't welk dit werk bevat, kan

dus gebruikt worden tot stichting der geloovigen in 's Heeren huis.

Pater Paul Cafaro, Priester der Congregation des allerheiligsten Erlösers. Ein Lebensbild. Nach dem Französischen von einem Anhange, enthaltend den Lebensabriss des Fr. Dominikus Blasucci, Studentklerikers der genannten Congregation. Regensburg, Pustet.

Voor Priesters en leeken kan nauwelijks betere lectuur worden aanbevolen, dan de levensgeschiedenis van onze heilige broeders en zusters, die ons op het steile pad ten Hemel zoo moedig en onverschrokken zijn voorgegaan. Want, meer dan alle woorden en vermaningen, wekt hun voorbeeld ons tot navolging op. Met vreugde begroeten wij derhalve het hier vermelde levensbeeld van den godzaligen Pater Cafaro, een der eerste Priesters van de Congregatie van den allerheiligsten Verlosser. Het werk biedt een voortreffelijken inhoud voor Priesters, die in den ijverigen Pastoor van Caro en den onvermoeiden Missionaris, een heerlijk toonbeeld vinden van echt priesterlijken ijver voor Gods eer en van een Herder, die het zielenheil zijner kudde steeds voor oogen heeft. Niet minder nut zullen uit dit boek die zielen kunnen putten, welke naar waren vooruitgang op den weg der deugd streven. Hoe zou ook de beschouwing der deugden van een man, die een heiligen Alphonsus tot zijn zieleleider koos en die de gelofte aflegde van onvoorwaardelijke gehoorzaamheid, zonder heilzamen invloed blijven!

Een ieder zal dus met belangstelling en tot nut voor zijn eigen zieleheil kennis maken met de biographie van Pater Cafaro, te meer daar dit werk in een bevalligen en aantrekkelijken vorm geschreven is en al het vermelde uit zekere en geloofwaardige bronnen werd geput. In het eerste deel wordt verhaald hoe Pater Cafaro zijn heilig leven leidde van zijne kindsheid af tot aan zijne komst in het klooster. In het tweede deel vindt men opgeteekend het grootsche, het heilrijke, 't welk hij als Ordenspriester heeft bewerkt; in het derde deel, leert men, welke deugden hij hoofdzakelijk beoefende en met welk een heerlijken dood hij zijn leven heeft geëindigd.

Als aanhangsel aan dit werk is gevoegd eenige trekken uit het leven van Frater Dominicus Blasucci, die voor zijne medestudenten een zelfde voorbeeld van deugd was als een heilige Aloysius het voor de scholastieken der Sociëteit van Jezus is geweest.

Mededeelingen.

De vijfde aflevering van *Die Meisterwerke des Reichsmuseums* is verschenen. De heer A. Bredius was gevorderd tot de landschapschilders, die in de tweede helft der 17e eeuw te Amsterdam gewerkt hebben, en aan hen is deze aflevering gewijd. Eerst worden de kunstenaars behandeld, die tot de zoogenaamde Hollandsche school behooren, vervolgens zij, die de Italiaansche richting volgden. Bij de grootmeesters van onze nationale kunst, A. van der Neer, Jacob Van Ruysdael en Meindert Hobbema, staat de schrijver, gelijk van zelf spreekt, het langst stil; maar ook aan Johan van Kessel, Allart van Everdingen, Adr. Van de Velde wordt de noodige aandacht gewijd, en, van de Italianiseerenden, aan Breenbergh, Dujardin, Berchem, Hackaert en Pijnacker. Aanstonds wordt herinnerd hoe de eersten het minst in de gunst van hunne tijdgenooten deelden, welke aan het vreemde de voorkeur schonken boven het inheemsche, ofschoon dit veel hooger kunstwaarde bezit. Van der Neer moest eene herberg houden en stierf arm op eene zolderkamer; Ruysdael, die zoo lang te Amsterdam had gewerkt moest op zijn ouden dag door zijne geloofsgenooten in een armenhuis te Haarlem onder dak worden gebracht; Hobbema kreeg, door bemiddeling van eene dienstbode, kameraad van zijne vrouw, het postje van wijnroeier en werd slechts hierdoor voor hongerlijden bewaard. Geen wonder, want hoeveel gaf men voor hunne werken? Voor die van A. Van der Neer drie, voor die van Ruysdael en Hobbema tien tot dertig gulden, en dat zijn de stukken, waarvoor nu tien of honderd duizend wordt betaald! Welke taxatie de juiste is — dat vrage men aan Bredius' werk, waarin met evenveel geestdrift als kennis deze schilderijen worden behandeld; dat vrage men aan de afbeeldingen, welke Hanfstängl ten beste geeft: de Molen bij Wijk bij Duurstede, een Noorsch landschap, een Wintertafereel, De groote waterval, van Ruysdael, en De overhaal, welke sedert 80 jaren aan Joris Van der Hagen werd toegeschreven, maar volgens Dr. Six ook een werk van Ruysdael zijn zou; de watermolen van Hobbema, een Noorsch landschap van Everdingen, De drie kudden van Berchem, De essenlaan van Hackaert en De trompetter van Dujardin, terwijl in de vorige aflevering werden gegeven de afbeeldingen van Van der Neer's Avondstond en diens Winterlandschap, beide uit de verzameling-Van der Hoop. Belangrijke opmerkingen en mededeelingen, voor kunstvriend en kunsthistoricus van gewicht, ontbreken ook in deze aflevering niet. De voornaamste aanbeveling is evenwel, onzes inziens, dat de lezer ook nu de behandelde meesters beter leert begrijpen, waardeeren en hunne werken genieten. *N. R. Ct.*

Naar wij vernemen, zal tijdens de in het volgende jaar te 's-Hage te houden nationale tentoonstelling van oude en nieuwe kunstnijverheid, een speciaal blad als officiëel orgaan der regelings-commissie verschijnen. Dit blad zal reeds met Januari e. k. het licht zien, tot aan de opening der tentoonstelling als weekblad, daarna veelvuldiger. Het zal door de Gebr. Belinfante aldaar worden uitgegeven.

Aan de aardoppervlakte zijn, zooals bekend is, voortdurend electrische en magnetische stroomingen werkzaam, die niet zonder invloed blijven op de telegraafdraden, vooral op de onderzeesche kabels van groote afmetingen. Deze stroomingen zijn evenwel zeer zwak en kunnen slechts met hoogst gevoelige instrumenten waargenomen worden. Bij dergelijke waarnemingen is ook gebleken, dat die stroomingen in hare kracht zeer veranderlijk zijn, waarbij duidelijk twee maxima en twee minima opgemerkt werden, evenals bij eb en vloed. Deze laatste bizonderheid leverde grond voor de onderstelling, dat de vorenbedoelde stroomingen afhankelijk zijn van zon en maan, waarbij ook werd aangenomen,

dat zij eenigermate in betrekking staan tot zonnevlekken. De totale zonsverduistering van 19 Augustus jl. bood de gelegenheid om deze onderstellingen te onderzoeken, en hiertoe werd gebruik gemaakt van den kabel tusschen Wladiwostok en Nagasaki. Vóor het begin der verduistering bleven de stroomingen normaal; weldra echter begonnen zij in kracht toe te nemen en bereikten op het oogenblik der totale verduistering bijna de dubbele kracht, die anders gedurende de voormelde maxima werd waargenomen. Spoedig werden nu de electrische stroomingen zwakker en eindelijk weder normaal. Deze uitkomst pleit voor den invloed van zon en maan op de electrische en magnetische stroomingen van onze aarde. *N. R. Ct.*

Van de Rijks- en Residentie-almanak voor het koninkrijk der Nederlanden, uitgegeven door de Gebroeders Belinfante te 's-Hage, heeft de 63ste jaargang het licht gezien.

De practische bruikbaarheid van dit handboek is bekend. Ook deze jaargang is weder met groote zorgvuldigheid bewerkt, en sommige rubrieken hebben opnieuw eene uitbreiding ondergaan.

Een die zijn verdiende straf kreeg. In Februari 1885 verkocht een kunstkooper Courty te Parijs aan den heer Lévy eene oude zilveren vaas uit het tijdvak der Renaissance, voor fr. 15,000. Eenigen tijd daarna bemerkt de heer Lévy, dat de vaas een hedendaagsch namaaksel was, vroeg tenietdoening van den koop en teruggaaf van de betaalde som. De zaak kwam voor de rechtbank, en deze verklaarde den koop nietig, veroordeelde Courty tot terugbetaling van de fr. 15,000 met den interest van den dag van den verkoop af, en in alle kosten, ook die van het deskundig onderzoek.

In de Keizerstad Aken is een instituut opgericht, genaamd »*Gregoriushaus*,« dat zich ten doel stelt aankomende organisten, muziekleeraars en koordirigenten, de tot uitoefening van hun ambt theoretische en practische bekwaamheden te verschaffen. Het onderricht omvat de vakken: koraal- en figuraalzang, klavier- en orgelspel, harmonieleer, contrapunt, geschiedenis der muziek, aesthetiek, orgelkunde, enz.

In het museum te Napels is een zilverschat opgenomen, welke te Pompeji gevonden is en uit zestien voorwerpen bestaat, die alle voortreffelijk bewaard zijn, daarenboven bij elkander behooren, gelijk blijkt uit de overeeenstemming der vormen en de gelijkheid der versieringen. Het is een tafelservies, bestaande uit vier wijnbekers, vier groote en vier kleine kopjes met de daarbij behoorende schoteltjes, en vier vaatjes, die waarschijnlijk bestemd waren om er eieren uit te eten. Tevens werd er nog een voorwerp ontdekt, dat de gedaante van een fleschje heeft, maar waaraan de bodem met gaatjes was voorzien: men gist, dat het als peperbus heeft moeten dienen. Eindelijk vond men een Jupiterbeeldje, dat uiterst sierlijk bewerkt en vier duim hoog is; de god rust op zijn troon, houdt de bliksemstralen in zijne rechterhand, welke op de knie steunt, maar de linkerhand is verloren. Dit alles schijnt aan denzelfden persoon te hebben toebehoord. *N. R. Ct.*

De *Académie des Inscriptions* heeft tot hare beschikking een prijs van fr. 20,000, gesticht door Louis Fould en bestemd ter belooning van den schrijver van eene »Volledige verhandeling over den oorsprong, de ontwikkeling en de overerving van de teekenkunsten bij de oude volken tot den tijd van Perikles.« Sedert meer dan dertig jaren is deze prijs niet toegegekend; een gevolg van de uitgebreidheid en de moeilijkheid van het onderwerp. Overeenkomstig de bepalingen van den erflater, heeft de Academie dezen wedstrijd nu gesloten, en wordt voortaan om de twee jaren een prijs van fr. 5000 uitgeloofd.

De Academie heeft, bij wijze van belooning, het bedrag van den interest der drie laatste jaren toegekend aan den heer De Sarzec, voor zijne opgravingen in Chaldea, en aan den heer Dieulafon, voor zijne nasporingen in de puinhoopen van Sua.

De Edinburger universiteit heeft het legaat van £ 25,000 haar voor eenige maanden vermaakt door den jurist Lord Gilford tot stichting van een leerstoel voor godsdienst-philosophie, aangenomen.

Lord Wolseley is bezig aan een werk over Marlborough's leven en tijd. Een groot aantal merkwaardige plannen en kaarten zal aan het werk worden toegevoegd.

De troonzetel van Koningin Hatasu (XVIIIe Egyptische dynastie, 1600 j. v. C.) werd door den eigenaar Mr. Jesse Hawarth te Bowdon, Cheshire, aan het Britsch Museum ten geschenke gegeven. De stoel is wel het oudste stuk schrijnwerk dat men kent.

De bestuurder van het nationaal museum te Buda-Pesth is beschuldigd een aantal schilderijen van groote meesters, namelijk van Rembrandt, Durer, Raphaël enz., alsook medailles en oudheden ontvreemd en door copieën vervangen te hebben.

Het nieuwe ruiterstandbeeld van Wellington zal thans, naar het door den Prins van Wales goedgekeurde model van den beeldhouwer Böhm, te Chelsea worden gegoten. Het beeld zal worden opgericht in Hydepark Corner, tegenover Apsley house, het paleis dat den »ijzeren hertog« na den slag van Waterloo door den Staat ten geschenke gegeven werd.

De stad Luxemburg heeft van den heer en mevrouw Dutreux-Pescatore aldaar een bedrag van 80,000 franks ten geschenke ontvangen voor den bouw van een kunstmuseum.

De Gemeenteraad van Wijk-bij-Duurstede heeft het verzoek ingewilligd van het comité voor de in 1888

te 's-Hage te houden Tentoonstelling van oude en nieuwe Kunstnijverheid, om eenige oudheden der gemeente voor eenigen tijd af te staan.

Op het onlangs gehouden congres te Madrid werd de heer Taco H. De Beer opnieuw voor het jaar 1887/1888 benoemd tot lid van het uitvoerend comité van de *Association Internationale Littéraire et Artistique.*

Ter diepte van ongeveer twee voet, is dezer dagen in den tuin van de pastorie der Hervormde gemeente te Witmarsum (Fr.) een zilveren muntstuk met het jaartal 1573 gevonden, dat na onderzoek bleek een Brabantsche rijksdaalder van Filips II, Koning van Spanje, te zijn.

Het is aan den heer J. Dirks te Leeuwarden, voorzitter van het Friesch-Oudheidkundig genootschap, ter hand gesteld.

De *Scientific American* meldt dat Edison weder 5 nieuwe laboratoria te Llewellyn Park in New Jersey heeft opgericht. De kosten zouden 450,000 gulden bedragen.

Neosoot is een nieuw conserveeringsmiddel, een phenolachtig mengsel, dat eene groote overeenkomst heeft met creosoot, in verschen staat kleurloos is, maar bij het bewaren geelachtig wordt. Het is een bijproduct der hoogovens. Eenige proeven hebben de bruikbaarheid van het neosoot als antiseptisch middel leeren kennen; zijne bijtende eigenschappen zijn zwakker dan die van carbolzuur.

Eene nieuwe bron voor lichtgas. — De bekende gas-analyst W. Hempel doet het voorstel, het thans in prijs sterk gedaalde koolteer, in plaats van dit te verkoopen, op de Amerikaansche manier tot verdere gasbereiding te gebruiken. In Amerika, waar rijkdom bestaat aan anthraciet en petroleum, wordt uit deze, en niet door droge distillatie van gewone steenkool, het lichtgas bereid. Het teer zal, òf onmiddellijk, òf nadat daarvan de bestanddeelen zijn onttrokken, uit welke de massa teerkleurstoffen afgeleid wordt, aan een watergasproces onderworpen worden, waardoor zij in kool en lichtgas wordt overgebracht. Behalve het ook verder onmiddellijk uit steenkool bereide gas zouden wij zoodoende een tweede soort van lichtgas verkrijgen, voor welks bereiding het teer een welkome bron oplevert. *N. R. Ct.*

In den ouderdom van 76 jaren overleed de deken van Rochester, Dr. Scott, die te zamen met deken Liddell van Oxford het beste Engelsch-Grieksche woordenboek samenstelde. Dr. Scott was ook een der revisoren van de Engelsche vertaling van het Nieuwe Testament. Onder zijne onvoltooide werken bevindt zich een volledig woordenboek voor het Nieuwe Testament.

Door den heer M. E. Tielenius Kruythoff te Tiel, is aan 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam ten geschenke aangeboden een portret in pastel geteekend door B. Vaillant, 1860.

Aan den schenker is de dank der Regeering betuigd.

Thans is officiëel bekend geworden, dat voor de vanwege de Dordrechtsche vereeniging voor vak en kunst in Februari 1888 te houden tentoonstelling van kunstnijverheid, *Musis Sacrum* hare ruime, ook voor eene expositie uitstekend geschikte lokalen gratis beschikbaar heeft gesteld. Van de inzenders zal geen plaatshuur gedurende de tentoonstelling worden verlangd, doch ieder exposant is voor het plaatsen en weghalen zijner zending aansprakelijk, terwijl het bestuur van V. en K. zich verbindt, zooveel mogelijk voor de ingezonden voorwerpen zorg te dragen, zonder zich evenwel voor beschadigingen, van welken aard ook, verantwoordelijk te stellen. De tentoonstelling zal 8 à 14 dagen duren.

Henri Omont, een verdienstelijk kenner van handschriften, heeft te Leipzig bij Harrasowitz in het licht gezonden een door hem met groote zorg bewerkten *Catalogue des manuscrits grecs des Bibliothèques des Pays-Bas, avec quelques actes sur les mss. de Leyde.* Hij vermeldt het handschrift van Theognes, dat te Leeuwarden wordt aangetroffen en door Michael Apostolios is geschreven. Ook spreekt hij van twee lexica, welke in de twaalfde eeuw zijn saamgesteld en door Alberti in de voorrede tot zijne uitgave van *Hesychius* als in zijn bezit worden genoemd Het eene van die beide lexica, deelt Omont mede, is thans te Deventer, het andere te Leeuwarden. Sluit men Leiden buiten, zegt hij verder, dan zijn er in de Hollandsche bibliotheken slechts 63 Grieksche Handschriften, welke met uitzondering van de hierboven genoemde en van eenige kerkelijke manuscripten, alle zeer laat, ten deele eerst in de 17de en de 18de eeuw zijn geschreven. Over de schrijvers en de vroegere bezitters der Leidsche handschriften deelt de auteur velerlei mede.

Dr. E. H. Meyer en Dr. W. Roscher voeren thans een strijd over de wijze waarop men de Centauren moet opvatten. Volgens den eerste heeft men bij hen aan stormwinden te denken; Roscher voert daarentegen aan, dat de stormen ook op zee en in de vlakte razen, terwijl de centauren enkel in de gebergten van Thessalië en Peloponesus tehuis behoorden. Hun vast verblijf in deze Grieksche bergstreken doet Roscher, in verband met wat er van hunne verrichtingen wordt vermeld, aannemen, dat zij de geesten der wilde bergstroomen waren. De centauren strijden met behulp van uit den grond gerukte boomen en rotsblokken, die zij wegslingeren; winden vellen wel boomen, maar scheuren ze niet geregeld met wortel en al uit den grond en brengen nooit rotsblokken van hunne plaats, terwijl dat zeer goed past bij den gezwollen en in zijne razende vaart alles met zich mede sleurenden bergstroom. De geesten der winden vliegen door de lucht, terwijl de Grieksche kunst de centauren in de gedaante van halfpaarden over den bodem doet loopen

en hun nooit met vleugels voorstelt. Ook waren de centauren te talrijk om als winden te worden opgevat; de oudste Grieken kenden niet 15, maar 4 winden. Er bestaat eene treffende verwantschap tusschen de namen der centauren en die der in Arcadië en Thessalië eene zoo groote rol spelende, beurtelings droge en tot geweldige, verwoestende stroomen aanwassende bergbeken. Daar de riviergoden dikwijls als stieren met een menschenhoofd werden afgebeeld, is er ook in dit opzicht overeenstemming met den vorm der centauren, maar de gestalte van half mensch, half viervoetig dier strookt in het geheel niet met de gedaante van harpijen, boreaden en andere windgoden. De Lapithen, die als menschen worden gedacht, waren een oude Thessalische volksstam, die met de centauren hadden strijd te voeren, daar hunne burchten in het dal van den Peneios aan overstroomingen waren blootgesteld.

Bij den uitgever Nicolai te Florence is onlangs eene nieuwe zakuitgave van Dante's *Paradiso* verschenen, met verklaringen van Prof. Angelo De Gubernatis. Deze droeg het werk op aan zijn zoon op diens veertienden verjaardag met de volgende fraaie woorden: »Het Paradijs van Dante is eene wereld op zichzelve, en eene reis met Dante in die geestelijke wereld, naar het groote licht, dat zijne verheven poëzie ons verklaart, kan niet anders dan heilzaam werken. Op den leeftijd gekomen, waarop de knaap jongeling wordt, moet men zich een hoog zedelijk ideaal voor oogen stellen, om zich daardoor te behoeden tegen alles wat laag en onedel is. Het Paradijs nu is een poëem van licht; laat dat licht u bestralen en volg, evenals Dante, de Goddelijke Beatrice, die haren dichter de glorie van den hemel verklaart. Wie doordrongen is van den reinen verheven geest, welke ons uit de *Divina Commedia*, en vooral uit *Il Pardiso* tegenwaait, zal altijd de kracht bezitten zich boven de gebeurtenissen te verheffen. Mochten er ook in uw leven dagen voorkomen, waarop bittere teleurstellingen uwe geestkracht dreigen te verpletteren, neem dan dit deeltje weer ter hand en gij zult zien hoeveel goeden raad, welke krachtige aansporingen tot gelooven, tot hopen en liefhebben deze gewijde bladzijden u zullen geven.«

Inhoud van Tijdschriften.

Maandblad tegen de vervalsching van Levensmiddelen en Handelsartikelen, No. 5. Onderzoek van Levensmiddelen aan de grenzen. — Onzuiver meel. — Onderzoek van levensmiddelen en handelsartikelen gedurende de maand November. — Feuilleton: De zorg voor de zuiverheid en het gehalte onzer levensmiddelen. — Uittreksel van het overzicht van de inspecteurs voor keuring van voedingsmiddelen te Amsterdam (maand October). — Schadelijke gele kleurstoffen. — De vermoedelijke vergiftiging door verduurzaamde levensmiddelen. — Korte berichten. — Volksgezondheid in Spanje. — Welke temperatuur behooren onze spijzen en dranken bij het gebruik te bezitten? — Plantaardige biefstuk. — Natuurlijke limonade. — Hoe maakt men wijn kunstmatig „oud”?

Algemeen Nederlandsch Familieblad, No. 11. Het huis Putten (bij Elburg). — Aanteekeningen uit de trouwregisters te Sluis, door J. A. Dorrenboom. — Geslacht de Meyer, door T. G. Versfelt. — Brief van Hermanus Boerhaave aan Frederik Ruysch, door A. Ver Huell. — Zaanlandsche wapens, door G. J. Honig (vervolg) — Wapengravuren van Michel le Blon (met plaat); — Het ruitschild in de heraldiek, door J. A. Koopmans. — Virgile Solis. — Testament van René de Chalon; — Geslacht van Hoey, door Ch. C. V. Verreyt. — Geslacht Brouwer, door T. G. Versfelt. — Emigranten in Zuid-Afrika.

St. Gregoriusblad, XIIe jaarg. No. 11. Een belangrijk verzoek. — Een oud geestelijk liedeboek, door Fr. Eppink. — Mededeelingen omtrent de St. Gregorius-Vereeniging. — Jaarverslagen over 1886/87. — Algemeene berichten.

De Gids. December. „Marine-Studiën” van de 17e eeuw”, A. Werumeus Büning. — Wagner in Frankrijk, Dr. J. De Jong. — De opleiding onzer aanstaande natuur- en geneeskundigen, Dr. C. B. Spruyt. — Een gevaarlijke tocht naar de Zuid-Afrikaanders, M. L. Van Deventer. — Bij een feest der wetenschap, Dr. Jac. Moleschott. — Koren uit Agamemnon van Aeschylus, Dr. W. Hecker. — Dramatisch overzicht (Françoises opstel-Adelaide Ristori) Mr. J. N. Van Hall. — Dr. Te Winkel, Beschouwingen over letterkundige critiek — Nessano, Jhr. Beemsen en Marie Boddaert, Aquarellen.

Tijdschrift voor N.-Indië. November-aflevering. Onze Oost, door W. H. Senn van Basel. III. — De Indische begrooting voor 1888. — II. Voorloopig verslag der Tweede Kamer van de Staten-Generaal. — De vooruitzichten der tabakscultuur. — Dr. W. Hamaker.

Nederland. No. 12. Dirk van Hogendorp, Arnold Ising. — Zijn strijd, A. De Visser. — Het Vondelsfeest te Keulen. — A. G. C. Van Duyl. Sprokkels. Gideon Florisz. — Op eene doode, C. L. Lütkebülh Jr. — Een taal des harten, Daisy.

De Tijdspiegel. December afl. Nadere toelichtingen, E. B. Kielstra. — Eene bekeering in de 17de eeuw, Dr. S. Baart de la Faille. — De gelijkenis der „drie ringen”, (Naar Boccaccio en Lessing.) A. Sipkema. — Uit het memoriaalboek van burgemeesteren en regeerders van Delft, Mr. J. Soutendam. — Uit den vreemde. De Derde man.

Het Leeskabinet. December-nummer. Joost Van den Vondel, door J. Ch. Blok. (Met portret.) — Op een Kerstavond. Eene schets uit Italie. — Een harde wet. Een verhaal door Ed. Swarth. — De eerste brandewijnstoker. Blijspel in zes bedrijven, door Graaf Leo Tolstoï. (Met portret van den schrijver.

Stimmen aus Maria-Laach. 1887. 10de heft. Das preussische Schulwesen und die katholische Religion. L. v. Hammerstein, S. J. — Religiöse Bilder für das katholische volk. St. Beissel S. J. — Das Privat Eigenthum im Lichte des Naturrechts. II. (Schluss.) Victor Cathrein. S. J.— Die Aufhebung des Templer-Ordens und die altesten geschichtlichen Zeugen. Daniel Rattinger S. J. — Aus dem Lande Suomi. II. Helfingfors. A. Baumgartner S. J. — Recensionen. — Empfehlenswerthe schriften. — Miscellen.

INHOUD Op Universiteitsgebied. — Vondel. *J. A. Alb. Th.* — Ad Leonem XIII, Pontificem Maximum abhinc annos L. Sacerdotem. — Lecciones sumarisimas de Metafisica y Filosofia natural segun la mente de S. Tomas de Aquino. Dr. *A. Dupont*. — Hoogduitsche leestafel. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Serie. Tweede Jaargang, No. 24. 15 December 1887.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *ƒ* 3,25: voor het buitenland *ƒ* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

Op Universiteitsgebied.

Bevorderd tot Doctor in de Klassieke Letteren aan de Rijks-Universiteit te Leiden de Heer J. Berlage, geb. te Amsterdam, met Acad. Proefs., get.: *Commentatio de Euripide Philosopho.*

— Bevorderd tot Doctor in de Geneeskunde aan 's Rijks Universiteit te Utrecht, de Heer C. A. L. J. Boudewijnse, geb. te Middelburg, met Proefs., get.: *Over de werking van calomel en cinnaber op het slijmvlies van maag en darmen.*

— Bevorderd aan de Universiteit te Groningen tot Doctor in de Godgeleerdheid de Heer J. Z. Schuurmans Stekhoven, geb. te Harderwijk, na verdediging van een Proefs., get.: *De Alexandrijnsche vertaling van het Dodekapropheton.*

— Bevorderd aan de Universiteit te Amsterdam tot Doctor in de Rechtswetenschap de Heer W. H. J. T. Van Basten Batenburg, geb. te Lichtenvoorde, na verdediging van een Acad. Proefsch., get.: *Over executie van onroerend goed.*

— Bevorderd aan de Universiteit te Freiburg tot Doctor in de Genees-, Heel-, en Verloskunde, *insigne cum laude*, de Heer A. Kauling, Arts te Berlikum, met een Acad. Proefs., get.: *Beitrag zur practischen Verwerthbarkeit des Napthalins.*

Stellingen van Prof. J. v. d. Aa betreffende het algemeen stemrecht.

Propositio 215. Men kan het algemeen stemrecht niet eischen als natuurrecht aan allen verschuldigd, *omnibus debitum.*

PROPOSITIO 216. (Blz. 259-261.)

Het algemeene stemrecht kan niet gevorderd worden als een natuurrecht *gentibus adultis debitum*, dat den meerderjarige volkeren verschuldigd is.

PROPOSITIO 217. (Blz. 261).

Het algemeen stemrecht kan niet gevorderd worden *tanquam regimen opportuniissimum.*

PROPOSITIO 218 (Blz. 261-2).

Het algemeen stemrecht *gravissima et perniciosa vitia habet*, heeft zwaarwichtigste en verderfelijke gebreken.

Om die stellingen toetelichten en onwederlegbaar te staven heeft Professor J. v. d. Aa slechts vier bladzijden van zijn *Ethica* [1]) noodig.

Men zie betreffende dat uitstekende werk No. 20 en No. 21 het art. van Dr. A. Dupont.

Correspondance du Cardinal de Granvelle.

Deel V. bevat brieven en documenten uit de jaren 1574 en 1575. Wij hebben er brieven van den Kardinaal aan den Koning en van dezen aan den Kardinaal: brieven van Keizer Maximiliaan II, van de Keizerin Maria, van den Aartshertog Karel van Oostenrijk, van Willem Prins van Beieren, van den Prins van Kleef en Gulik, van don Ferdinand de Lannoy, van den graaf van Berlaymont, van Anna, Prinses van Polen, van Margareta van Parma, van den hertog van Soria, alsmede van vele Gezanten, ministers en andere personen hooggeplaatst in de politieke beweging van dien tijd. Van overwegend belang zijn vooral de zoo talrijke correspondentiën van Morillon, over 's lands zaken en personen in de jaren 1574 en 1575.

Wat wij in dit oogenblik eens als een hoofdpunt voor Noord-Nederlandsche geschiedswaarheid willen aangestipt hebben is namelijk het volgende: dat de documenten, die in dit boekdeel voorkomen, even als die der vorige volumen, alweer de onloochenbare bewijzen geven van den afkeer, dien de Kardinaal had van het geweld waartoe het bestuur zijn toevlucht nam. Insgelijks blijkt het hoe hij zich voortdurend verklaart als beslist tegenstander der Spanjaarden. Patriot is hij vooral en bovenal, en wijst af den vreemdeling en al die hem aanhangen.

Hoe wordt de politiek van Granvelle niet geheel anders voorgesteld in de schoolboeken en bij de geschiedschrijvers in Noord-Nederland?

Bij het IIIe Eeuwfeest van Vondel's geboortedag.

Over die feestviering in Antwerpen heeft een onzer vorige nummers gesproken; over die feestviering in Keulen, althans wat haar onwaardeerbaar zwaartepunt aanbelangt, de vertaling, omwerking en opvoering van 's Mans Jeptha, mag dit nummer een artikel overleggen, dat wij te danken hebben aan de waardige pen van den Heer *J. H. Rössing* in het weekblad *De Amsterdammer*. De Vondelsvieringen in Amsterdam en elders zullen tot haar volle recht komen in den volgenden jaargang. En nu:

DE VERTOONING VAN VONDEL'S JEFTHA TE KEULEN.

17 November.

Vernuftig zijn de woorden en . . . pasklaar is het afkeurend oordeel door Professor Joh. Jonckbloet in zijne Geschiedenis der Nederlandsche Letter...kunde over de treurspelen van Joost Van den Vondel. . . uitgesproken. Nog vernuftiger en meer zaakkundig, in eigen oog, is het oordeel van hen die, Vondel's treurspelen ter nauwernood gelezen hebben, maar uit voornaamheid en modezucht een vernietigend vonnis vellen. Het heer der

[1]) Præl. Philos. Schol. Liber VII. Ethica, d. 287. Lovanii. Typis Caroli Fouteyn. 1887.

napraters overtreft weder dezen. En dan de grappenmakers, leeg van hoofd en arm van geest!

Hoe averechts blijkt het oordeel uit het muffe studeervertrek, hoe dor en onhoudbaar iedere theorie als in het schijnbaar doode lichaam leven wordt gebracht, .. als de personen op het tooneel uitgebeeld en de toestanden voor het oog waarneembaar worden. Ieder tooneelwerk kan slechts door oog en oor beiden beoordeeld worden.

Met Vondels treurspelen zijn twee proeven genomen en beide zijn boven verwachting geslaagd. Te Amsterdam werd voor weinige jaren de Leeuwendalers vertoond en het succès was volkomen. Nog herinneren velen zich het uitmuntende spel, het idyllische en sobere der monteering, het dichterlijke der geheele vertooning. Voor menigeen staat Vondels *Leeuwendalers* hooger dan Shakespeare's *Winteravondsprookjes*, zeker naar inhoud, maar meer bepaald nog naar uitvoering.

Te Antwerpen is voor ruim een maand *De Leeuwendalers* weder ten gehoore gebracht en met even gunstigen uitslag als te Amsterdam. De vertooning van *Jeftha* te Keulen heeft echter alles overtroffen. Vondel zelf hield dit treurspel voor een zijner beste werken, hij beval het jonge lieden aan als een tooneelcompas. Tijdgenooten deelden zijn oordeel. Van een hunner is de indruk der vertooning bewaard, vervat in dit kreupelrijm:

In held Jephta is te leezen
Vondels treurtooneel en stijl.
Ik het *siende*, sat bij wijl
Opgetoogen en verweezen.

Doorgaans tarten zijne vaersen
D'edelste onder 't blaeu gewelf;
Maar hier tart de man zich zelf

. . . .

Digters wilt ghij treurstof quelen
Toetst de galmen van de keel
Aan dit Hemels treur-tooneel.

Na twee eeuwen, is dit oordeel juist gebleken. Ook te Keulen maakte de vertooning van Jeftha het overtalrijk publiek opgetogen. Ieder geraakte onder de bekoring der poëzie, werd medegesleept door het hoogpoëtische en *dramatische* der toestanden. En toch zat het talrijk saamgestroomd publiek niet met vooringenomenheid te luisteren, was niet saamgekomen om »mooi« te vinden. Voor de Keulenaars, geneigd om over alles te lachen, was Jeftha onverschillig, terwijl de Hollanders in bangen twijfel verkeerden en eerder aan teleurstelling geloofden dan welslagen. Doch het eerste bedrijf was nog niet ten halve volspeeld of onder ademlooze stilte, zaten allen vol aandacht te luisteren. De uitnemende muziek van den directeur van het conservatorium, den heer Zöllner, bracht allen en alles in stemming. Het decors, de voorhal van Jeftha's huis te Mispa, was met overleg en veel smaak gekozen en saamgesteld. Het licht toonde den morgenstond aan. De blijde vreugde van Philopale, dat zij haar man en dochter terug zal zien, haar gesprek met Eliëzer, die reeds met angst vervuld is, werden door Mej. Scharzenberg en den heer Milan met innigheid en poëtisch bekoorlijk voorgesteld. Niet storend werkte de muziek, die eerst uit de verte gehoord werd. Langzaam en opbruischend kwam zij nader toen het koor optrad, wuivend met palmen en dansend op ouden trant. Betooverend was deze indruk, nog verhoogd door de goed gezegde reien. Weer klinkt muziek, nu van harpen en schalmeien. Iphis met Eliëzer treden op. De maagden in witte sierlijke gewaden, de groene palmen wiegend gaan rondom Iphis, — in 't zacht blauw gekleed, waarop lange roodblonde haren als een nis van stralen afhingen, — ten reie. Met hemelsche verrukking in 't oog, parelen op der harpen klank, de woorden van Iphis lippen.

Die Rose Jerichos erblühet
In dieser sel'gen Morgenstund:
Von kühlen Tau ist sie umsprühet,
Und Manna tropft in ihren Mund.
Mein Herz erschliesst sich nun der Wonne
Da dieser sel'ge Tag erwacht,
Jauchzt froh empor zur gold'nen Sonne
Nach langer Trübzal, langer Nacht.
Gott schenkt uns seinen reichsten Segen;
Lasst ihn uns rühmen immerdar,
Er führt auch auf verborgnen Wegen
Die Seinen ewig wunderbar.
So lasst zum Siegersfest den Dank ihm weihen
Mit Paukenschlag und mit Schalmeien.

De reien bewegen zich weder om Iphis. Een eerst zachte en dan luider en luider klinkende krijgsmarsch wordt gehoord, Iphis juicht:

Gott sei gelobt, ich seh' den Vater wieder,
Fliesst, sel'ge Thränen, von der Wange nieder!
Des Mondes Hörner haben zich gebogen
Zweimal zum Kreis, seit dem ich fortgezogen,
Nun kehr' ich wieder, voll die Brust von Sehnen,
Am Vaterherzen trocknen meine Thränen!

De harpen worden geslagen het koor neemt deel in de blijdschap. Jeftha daalt van de hoogte neer. Krijgsoversten en krijgsknechten volgen hem. Bij het zien van Iphis vaart eerst de schrik door de leden van het gevolg, dat Jeftha — die de gelofte had gedaan het eerste wat hem uit zijn huis tegenkwam Gode te offeren — tracht terug te houden. Jeftha, hierdoor opmerkzaam geworden, verstijft van schrik en verhult het aangezicht met zijn mantel.

Iphis ijlt hem met kinderlijke blijdschap te gemoet, zinkt aan zijne voeten neder, omvat zijn knieën, woorden van blijdschap stamelend. Jeftha voert strijd tusschen de vurigste vreugde en de doodelijkste smart. Met tranen in de manlijk schoone stem, de hand op het hoofd van het geliefde kind, treurt hij:

Mein Liebes Kind, mit deinem süssen Munde
Schlägst meinen Herzen du die tiefste Wunde
Und meines Jammers Abgrund seh' ich offen,
In Lebenskraft bin ich zum Tod getroffen.
Mein Kind, mein einz'ges Kind! Ach dieses Herz
Erstarrt, und ich erliege meinem Schmerz!

Jeftha kan zich niet meer staande houden, met zijn arm leunt hij op een der krijgsoversten. Iphis slaat teeder de handen om haar vader, tracht hem te troosten, wendt zich om opheldering tot Jeftha's gevolg, dat zich vol medelijden van haar afkeert. Eindelijk, smeekt zij deemoedig Jeftha, haar het ge-

heim aller smart te openbaren. Een zeer aangrijpend tooneel. Met afgebroken stem verhaalt Jeftha zijn gelofte, een gelofte, die hij houden moet: Iphis, zijn dochter, zijn eenig kind moet hij Gode offeren. De woorden zijn gebaad in tranen, ieder is een dolksteek, zijn stem stokt. Met gebaren van wanhoop stort hij, de indrukwekkende krijger, van het terras, valt op de treden neder en jammert:

O las mich weinen, Kind, o lass mich klagen! Iphis troost hem. Zij is bereid ter dood te gaan om Gode welgevallig te zijn. Zij blijkt naar Vondels schoone woorden, »een bloeme, vergaan voor d'avond viel, getroffen door een bui van Gods genade in d'open lucht.« De offervaardigheid martelt Jeftha nog meer, hij sterft duizend dooden. Smartelijk richt hij zich op, kust zijn kind, wil spreken, maar kan niet, wendt zich om te gaan en wankelt dan van de plaats des onheils weg. In stomme vaart volgen allen hem, slechts de maagden blijven. De harpen klagen, de maagden treuren:

Ach! könnten doch das Leiden
Vergessen wir, den Eid,
Der mit Schmerz unser Herz schlägt in Ketten
Und uns stetem Trübsal weiht.
Erzvater, steig aus Licht!
Die Unschuld sterbe nicht;
Du kannst des Stammes Sprössling retten,
Das ist der Ahnen Pflicht.

De harpen zuchten in klagelijke accoorden door ... en langzaam, zeer langzaam, valt onder ademlooze stilte het scherm. Een oogenblik ... en toen barstte de toejuichingen daverend los. Niemand dacht dat dit bedrijf te overtreffen zou zijn, maar het tweede ging het eerste en het derde het tweede te boven. Drie ja viermalen werden in het tweede en derde bedrijf de spelers door het opgetogen publiek teruggeroepen.

De indruk, dien de voorstelling van Jeftha als geheel maakte, kan niet juister worden weergegeven dan door den criticus van de *Kölnische Volkszeitung* (19 Nov. '87). »Die Sprache nöthigt uns Bewunderung ab; man kann sich überzeugen, dass man im Voraus nicht zu viel gesagt hat von dem Glanz derselben, der Pracht der Bilder und der Schönheit der Diction. Die Zollner'sche Musik schmiegt sich thatsächlich der Dichtung ungemein entgegenkommend, und den Ton derselben glücklich treffend, an. — Die Darstellung selbst trug einen durchaus festlichen und weihevollen Charakter und wird den vielen Gästen, welche Holland zu der Vorstellung entsandt, unzweifelhaft Achtung vor deutscher Schauspielkunst abgezwungen haben. Unwillkürlich wurde man an die Stil- und Stimmungsvolle Vorstellung des »Esther-Fagments« durch die Meininger erinnert. Es dürfte nicht leicht ein Künstler zu finden sein, die es gleich Hermann Heine verstände, den Jeftha mit solcher Wirkung darzustellen. Auch Frl. Schwarzenberg besitzt ganz das Zeug dazu, die Gattin Jeftha's, Philopale, zur Geltung zu bringen. Die zarte Iphis, dieses unschuldige Opfer des väterlichen Gelobnisses, wurde von Frl. Reichenbach mit dem Zauber echter Jungfräulichkeit dargestellt. Die wohlgegliederte Rede wurde durch die elfenhafte Anmuth der Bewegungen ungemein gehoben, so dass Ohr und Auge die gleiche Befriedigung funden. Hr. Milan, dem die dankbare Rolle des alten Dieners Elieser zugefallen war, spricht mit jeder neuen Rolle freier und natürlicher, und erweist sich immer mehr als eine Stütze des höhern Drama. Auch Hr. Hellmuth Bräm zeigte in der lediglich rhetorischen Rolle des Priesters, dass er die Schule seines Vaters, des Berliner Hofschauspielers, der ein Meisterredner ist, mit Nutzen genossen hat. Die stummen Darsteller verriethen — vornehmlich zu Anfang — lebhafte Theilname an den Begebenheiten, die vor ihre Augen sich abspielten. Am Schluss der Darstellung erhob sich lang anhaltender Beifall; die Hauptdarsteller und der Regisseur, Hr. Lewinger, mussten wiederholt erscheinen, und erhielten reiche Blumenspenden und viele Kränze«.

Aan deze waardeering zouden nog veel woorden van zoeten lof toe te voegen zijn o. a. aan de aanvoerders der reien, de dames Sandow en Möbus. De regisseur, Lewinger, verdient echter afzonderlijk herdacht. Aan hem is het welslagen der uitnemende vertooning te danken. Toen de instudeering van Jeftha dreigde niet te vlotten, de artisten niet in de stemming konden geraken, het Vondeliaansche vers niet konden beheerschen, kwam hij op de gedachte, vooraf als oefening een Grieksch treurspel, *Oedipus*, in studie te doen nemen. En terwijl de uitvoering hiervan een succes was en *Jeftha* weder in studie kwam, bleek dat alle zwarigheden overwonnen waren, en het Vondeliaansche treurspel geen gevaar meer dreigde. Dit voorval teekent den kunstzinnigen en literair ontwikkelden regisseur.

De repititiën zijn met grooten ernst en ijver gehouden. Allen waren onder den indruk dat zij een moeielijke maar grootsche taak hadden te vervullen. De uitslag heeft alles bekroond. De idée van het treurspel, de maagdelijke reinheid en onschuld, was in de vertooning en monteering terug te vinden. De monteering was met den uitersten smaak geschied. Het décor was in de stemming van het geheel en leidde niet af. Steeds viel alle aandacht op de spelende personen; het figureerend personeel, hoe schoon en uitnemend op zich zelf ook, bleef steeds een ondergeschikte plaats innemen en vermoeide niet door gebrul of molenwiekerij. De groepeeringen en bewegingen der massa's waren met smaak en soberheid aangebracht. De kleuren der kostumes waren zoo gekozen dat het geheel om Iphis een teederheid vormde en dat om Jeftha van mannelijke kracht getuigde. De kleuren smolten in elkaar, zij schreeuwden niet. De lichtere kleur nam den voorgrond, de donkere den achtergrond in. Bizonder schoon waren de kostumes van Jeftha en Philopale, welke beiden imposante figuren vormden. De lichteffekten werden overal met zeker- en juistheid aangebracht. Schilderachtig werd aan het slot daarmede gewerkt. Eerst—bij het bewaken der assche van Iphis — ondergaande zon, daarna halve duisternis en eindelijk kwijnend maanlicht, dat beefde over de witte gewaden der reien. Een aangrijpende handeling, de jammerklachten der moeder over den dood harer dochter, met groote tragische kracht door Mevrouw Schwarzenberg gespeeld, werd door deze overschoone stemming nog aangrijpender.

De eigenlijke mise-en-scène was logisch doordacht, vol eenheid, en goed verzorgd. De waardeering voor den jeugdigen en kundigen regisseur, den heer Lewinger, bleek dan ook bizonder groot en algemeen. Op

het vorstelijk feest door Dr. Fastenrath allen Hollanders en velen autoriteiten aangeboden en waarop hij genood was, behoorde de toast op hem uitgebracht, tot een der vele en meest welgeslaagde. Zoowel de Ober-regierungsrath der Rijn-provincie als de Ober-bürgermeister dankten hem persoonlijk.

De heugelijke viering van Vondel's geboortedag in de stad zijner geboorte, de stad die hij zoo dikwijls en zoo herhaaldelijk gedacht en herdacht, waar hij op hoogen leeftijd nog eens heentoog en in zijn geboortehuis verwijlde »syn vermaak nemende met op de bedstee te klimmen, daar hij ter wereld quam.« die heugelijke viering is in alle opzichten te danken aan de liefde voor de Nederlandsche letteren en den doorzettenden geest van mevrouw *Lina Schneider*. De vertooning van een zijner treurspelen vormde het middelpunt harer wenschen. Hoewel Jeftha reeds door Grimmelt in het Duitsch vertaald was, vertaalde zij het opnieuw en bewerkte het tevens met den heer Lewinger — vaak niet zonder groot verschil van gevoelen — voor het tooneel. Van de vijf bedrijven heeft zij drie gemaakt. Het 1e en 2e vormen het eerste, het derde is weggevallen, het vierde is gebleven, doch het slot van de derde akte is er aan toegevoegd, het vijfde bekort.

De ontmoeting van Jeftha en Iphis is dramatischer geworden, door Iphis onkundig te laten van de gelofte haars vaders. Bovendien is er nog zeer veel bekort, zoodat de 1978 regels van het oorspronkelijke, in de Duitsche bewerking tot 800 zijn teruggebracht. Wilde men »korven in de biezen« zoeken, dan is op deze samenstelling, zooals op ieder menschelijk werk, wel iets te zeggen. Toch is de bewerking van Mevr. Lina Schneider meesterlijk en uiterst geschikt voor het tooneel. De uitslag heeft het schitterend bewezen. En hoe geleerd van velen ook de opmerkingen zijn, zij blijken schoolsch. Het oordeel van het publiek is in zake het tooneel de hoogste en juiste rechter en het publiek heeft onbetwist Mevr. Lina Schneiders arbeid erkend en toegejuicht.

Dit neemt niet weg, dat een studie over Jeftha als die van L. Simons, een hooge waardeering verdient. Zij riekt naar olie van arbeid en steekt het meest degelijke college over exegese naar de kroon.

De Duitsche vertaling van Vondel's Jeftha is ook in druk verschenen, dus ieder kan oordeelen. Een zeer belangrijke historische inleiding gaat er aan vooraf en de uiteenzetting van het principe, dat bij de tooneelbewerking gevolgd is. Er wordt daarin ook gesproken over de vele schilderijen, die Jeftha en Iphis tot onderwerp hebben. Het zij vergund er nog op te wijzen, dat er een in de consistorie van de Apostelkerk te Keulen aanwezig is. Het is van een onbekenden Vlaamschen meester uit de zeventienne eeuw, te oordeelen naar het kostuum, en lettende op den kop en de armen van Jeftha, van een schilder, die zeer vertrouwd was met de manier van Rubens. Eigenaardig is het, dat Iphis en de reien in Grieksch kostuum zijn, Jeftha en de zijnen in Romeinsch en een trommelslager in den hoek der schilderij, zooals bij Rembrandts nachtwacht in de 17de eeuwsch Vlaamsch kostuum gestoken zijn. Ook heeft een der vrouwenfiguren op den achtergrond een hoed op à la Rubens.

Welk een uitstekenden indruk de vertooning van Jeftha te Keulen gemaakt heeft, blijkt uit het besluit om een buste van Vondel in den foyer van den schouwburg te plaatsen. Tooneeldirecties zijn niet spoedig zoo dichterlijk.

Mevrouw Schneider heeft voor haar rusteloos streven de hooge voldoening, dat zij het kind aan zijn moeder heeft terug gegeven. Vondel was te Keulen onbekend en vergeten; voortaan is hij in zijn geboortestad geen vreemde meer.

Heerlijke Vondel'sfeesten konden in België, konden in Duitschland, konden in verscheidene steden van Noord-Nederland worden gevierd, maar eene tentoonstelling van *Vondeliana* als die van den Heer Hartkamp, is nergens ter wereld dan in Amsterdam te vinden. Aan een artikel van den Heer N. De Roever, in het weekblad »De Amsterdammer« zij het volgende ontleend betreffende

Des Heeren A. Th. Hartkamp's Vondel Tentoonstelling in het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap.

Niet altijd zet het vriendelijke Muntgebouw zoo wijd zijn zijdeur open om gastvrij den wandelaar de gelegenheid te geven, naar de sierlijk gerestaureerde bovenzaal, waar de wijze mannen der oudheidkunde hunne beraadslagingen houden, op te klimmen en de schatten in oogenschouw te nemen, die ter eere van 's lands eersten en grootsten poëet, door een even sympathiek en bescheiden, als onvermoeid en zorgvuldig verzamelaar zijn bijeengebracht. Hart en hoofd dreef er hem toe om over dit en menig ander persoon of onderwerp te vergaêren wat om der wille der historie het bewaren waard is en te gebruiken mettertijd onmisbaar zal worden. Wie een weinig op de hoogte is van wat er binnen onze stad aan geschiedenis en oudheidkunde gedaan wordt, weet dat wij hier niemand anders dan den Heer A. Th. Hartkamp op het oog kunnen hebben, een man, die in de eerste plaats verzamelt, opdat de naneef ons zal kunnen beoordeelen evenals wij ten koste van veel moeite van andere verzamelaars een oordeel ons vermeten over onze voorvaders, maar die ook niet verzuimt samen te brengen wat er over enkele onzer groote mannen, die hem belang inboezemen, nog te verzamelen valt.

Zoo heeft de Heer Hartkamp in den loop van vele jaren de hand kunnen leggen op allerlei voorwerpen, drukwerkjes, prentjes en wat dies meer zij, die van tijdelijken aard als ze waren thans nergens meer te vinden zijn. Maar om het kleine te verzamelen, verzuimde bij het groote, belangrijke, kostbare niet. Dit willen wij den lezer thans vertoonen door hem rond te leiden langs de welgevulde tafels, de volbehangen muren van de Muntzaal.

Wij gaan terstond op de lange middentafel af waar wij gelegenheid vinden met Vondels uiterlijk in verschillende tijdperken van zijn leven kennis te maken. De keus is ruim, want er liggen juist geteld honderd negen en dertig stuks portretten, klein en groot, oud en nieuw, merkwaardig en waardeloos bijeen. Het minste aantal natuurlijk is naar het leven gedaan. De rest zijn copiën aan die oorspronkelijke beeltenissen, die hier voor zoover ze gegraveerd zijn in uitmuntende staten,

voor zoover ze geschilderd elders berusten in getrouwe photographie aanwezig zijn. Gij ziet eerst de schoone gravure van Matham naar het portret van Sandraet, de ets van Lievens en dat meesterstuk van plaatsnijkunst, het overheerlijke portret dat Cornelis de Visscher in 't koper wist te tooveren. Maar gij vindt er ook een paar copietjes, die waardeloos zouden zijn zoo niet Royer ze had geteekend, en een kaart van een scheurkalender, waarop ge Vondels bekende type herkent. Iets verder ligt een photografie van Stolkers vrij gevolgde copie naar Visscher. Verzuimen wij niet de photografie te zien die 's Heeren Alberdinks Vondelportretten versiert, waarop wij onder het beeld des dichters zijn voorgewend familiewapen, bestaande uit een lauwerkrans te aanschouwen krijgen, dat echter geene overkomst vertoont met een familiewapen dat op eene zeer leelijke lithografie prijkt, en dat uit drie boven elkaar staande kruisjes op een zwart veld bestaat.

Wij zagen Vondel tot dusverre in mannelijken leeftijd en in krachtigen ouderdom. Hendrik Bary's portret geeft hem te aanschouwen toen hij 84 jaren telde. Een wakkere grijsaard nog, met den breeden linnen halskraag, die toen al wat ouderwetsch begon te worden. Volgende portretten van of naar Philips Koning bewijzen, dat onze dichter nog op zijn ouden dag met de mode medeging, want hij draagt er de stijve breedgerande hoed en de laag afhangende slipdas uit Willem III's eerste regeeringsjaren. En als Philips Koning hem voor 't laatst afbeeldt met de kamerjapon om de leden en de slaapmuts op het hoofd, dan is Vondel een oud, naar 't schijnt waterzuchtig man, die slechts de ruïne vertoont van de dagen toen datzelfde hoofd met den lauwer werd bekroond. Het oorspronkelijke teekeningetje berust thans in het Rijks-prentenkabinet. De Heer de Vos, de vroegere eigenaar, liet er afbeeldingen van maken en evenzeer twee andere portretjes, waarvan het eene Vondel als kind zou moeten voorstellen. Dit is echter eene vergissing; het is bekend dat het knaapje blijkens onderschrift zekeren jeugdigen Verspronck voorstelt. De fantasie-portretten ontbreken niet; wilt gij één voorbeeld? Aanschouw dan slechts het afschuwelijke Vondelportret van Rennefeld, waar de dichter met ten hemel geslagen oogen afgebeeld wordt. En de verzamelaar was niet met de portretten zelven tevreden. Wat er over de geschiedenis van bekende portretten bijeen te brengen was, kunt gij hier raadplegen.

Wij naderen de handschriften des dichters. Als men weet hoe weinigen er bekend zijn, dan moet men erkennen dat het zestal hier geen kwaad figuur maakt. Een klein papiertje beschreef Vondel met bevende hand voor Gerard Kroese twee jaren vóór zijn dood. 't Is, meenen wij, het jongste eigenhandig geschrift dat wij van hem kennen.

Thans valt ons oog op een teekening die Vondel's huis en kousenwinkel voorstelt. Het ouderwetsche huis stond op de Spuistraat bij de Paleisstraat, waar thans nog »Vondel« op de kroonlijst van het verbouwde perceel is geschilderd. Niemand is er nu nog onkundig van dat de dichter nooit in dit huis heeft gewoond. Een lijvige portefeuille met brochures, overdrukjes, kranten en uitknipsels zal u bewijzen, waar wij zeker kunnen zeggen, dat hij daar wèl heeft gewoond. Met een viertal gedrukte uitnoodiginsbriefjes tot Vondels begrafenis, door een aanspreker in handen gesteld van Warner van Bronkhorst, Sybrandt de Flines, Jan Valkenborg en Arnout Blok en een drietal begrafenispenningen, was de middentafel vol.

De zijtafel vangt aan met allerlei lijkdichten en rouwklachten.

Hoe Vondel het onderwerp werd voor het scheppingsvermogen van kunstenaars met het penceel en met het graafijzer, bewijst de volgende rubriek. Allerlei tafereelen uit zijn huiselijk leven, waarin zijne dochter en zijn zoon mede een rol spelen, allerlei gewichtige momenten van zijne geschiedenis zijn in 't staal of in 't koper gebracht; zelfs Vondel in een rijk gestoffeerd vertrek van de bank van leening wordt ons niet gespaard.

Een heele tafel vol met levensbeschrijvingen en beschouwingen over Vondel als dichter en lofdichten op hem, vraagt onze aandacht. Het zijn bouwsteenen voor de geschiedenis der critiek. Ook hier weder werd zelfs het kleinste niet versmaad op gevaar af van in 't kleingeestige te vervallen. Ja, de rubriek mengelwerk van de beruchte Enkhuizer almanak leverde haar contingent in de bekende anekdote »Vet smet«. — »Ik tik«, en Andriessens »Een dichter in de bank van leening«, dat wij als jongens meenden verslonden te hebben, zagen wij hier weer in levenden lijve voor ons. Er zal nergens een tweede verzameling gevonden worden die zoo volledig antwoord weet te geven op de vraag, wat er van Vondel gezegd is.

Dan komen de tooneelstukken en dramatische gedichten waarin Vondel ten tooneele gevoerd wordt. Eene aardige collectie op zich zelve, waarbij het handschrift van Jacob van Lennep's Amsterdamschen Winteravond en merkwaardige tooneelaffiches.

Thans krijgen de gedenkteekenen ter Vondels eere een beurt. De gedenksteen in de Nieuwe kerk en het standbeeld. Niet minder dan twintig afbeeldingen van het laatste zijn aanwezig. Maar wij vinden er in portefeuilles de heele geschiedenis van het standbeeld bijeen, van de eerste oproeping van belangstellenden tot de onthulling toe, en herinneringen aan al de feesten bij die onthulling.

En nog zijn wij niet aan 't einde. Een breede plaats is ingeruimd aan plaatsen, gebouwen en instellingen waaraan Vondels naam verbonden is. 't Is een quaestie van systeem, maar als wij eene verzameling zouden aanleggen, dan zouden wij de afdeelingen Vondelpark, Vondelstraat enz. met alles wat in geschrift en prent hierover uitgegaan is, liever in eene topografische collectie ondergebracht hebben. Wat wij reeds van andere onderdeelen der verzameling zeiden, moeten wij hier herhalen, nergens zal men de bouwstoffen voor de geschiedenis van 't Vondelpark bijvoorbeeld zoo volledig bij elkaar vinden als hier.

Eerbiedwaardig is de rij der uitgaven van Vondels werken: men beweert dat Vondel niet gelezen wordt. Het moge waar wezen. Als men deze reeks aanschouwt zal men moeten erkennen, dat hij ten minste gekocht wordt. Hier zijn alle edities bijeen, uitgenomen de uiterst zeldzame oorspronkelijke plano-uitgaven waarvan hier slechts twee stuks aanwezig zijn en waarvan onze Universiteitbibliotheek van de erven Mr. A. D. de Vries Az. de schoonste verzameling kreeg. Die plano's werden wellicht langs de straat verkocht en zijn daarom mis-

schien op enkele uitzonderingen na verdwenen. Aan de afzonderlijke uitgaven sluiten zich onmiddellijk zulke werken aan, waarin enkele gedichten van Vondel zijn opgenomen. Een niet gescheurde Vondel-scheurkalender is daar inderdaad ook op zijne plaats. Ook de illustratie ontbreekt niet. Allerlei tafereelen uit Vondels tooneelwerken zijn hier in prent te vinden. De eeuwenheugende, toch altijd jonge Gysbrechts tijdgenooten met allonge-pruiken en steken over de planken zien wandelen alsof er nooit helmen en helmsierraden geweest waren. Wij zouden die prentjes voor parodieën houden als we niet wisten, dat de vroegere schouwburg-directien het met het kostuum zoo nauw niet namen. Ook de parodieën op het Amsterdamsche nieuwjaarsstuk kan men hier inzien.

Wij hebben nu nog niet den prentenschat in oogenschouw genomen, die langs de wanden opgehangen is. Het zijn hoofdzakelijk de portretten van Vondel's vrienden en vriendenkringen, die hier zijn tentoongesteld. Meen echter niet dat dit alles is, wat de heer Hartkamp over hen bijeen bracht. Hier laat hij slechts zulke portretten zien waaronder eenige dichtregelen van Vondel zijn afgedrukt. Gij vindt er natuurlijk al de celebriteiten van de zeventiende eeuw onder terug, den Muiderkring niet te vergeten. Deze voert ons onmerkbaar naar het Muiderslot, welks geschiedenis wij hier in een oogopslag kunnen leeren kennen. Nooit zagen wij zoovele en zoo goede afbeeldingen van dit merkwaardige gebouw bijeen.

Het zou ons te ver voeren, als wij de waarde en de belangrijkheid of zeldzaamheid van ieder of zelfs van enkelen dezer portretten gingen aantoonen.

Wij meenen genoeg te hebben gezegd om het gewicht en de beteekenis dezer verzameling aan onze lezers te doen gevoelen. Wie belang stelt in Vondel en in de gulden eeuw waarin hij leefde, verzuime niet het Muntgebouw te bezoeken. En dat ook hij dit niet verzuime, die in zich den lust voelt ontwaken om een verzamelaar te worden in den goeden zin des woords. Hier kan hij zien hoe hij verzamelen moet om het verzamelen tot in de uiterste consequentie door te drijven, hier kan hij leeren hoe men zijne liefhebberij, zijn vrijen tijd aan de geschiedenis en aan de wetenschap kan dienstbaar maken.

Italiaansche leestafel.

EPIGRAFIA E PALEOGRAFIA DEL PAPA DAMASO. Deze 5de aflevering van den geheelen cursus der nieuwe Vaticaansche school, is het werk van Professor *Isidoro Carini*, consultore van de Commissie van Cardinalen voor de geschiedkundige studiën, lid der Pauselijke Romeinsche Academie van Archeologie, Geheim-Kamerheer van Z. H.

Tip. Vaticana, 1887. In 8, blz. 58.

Na een korte levensschets van Damasus als jongeling en onder het Pontificaat van Liberius, dien hij in ballingschap een eindweegs volgde, verhaalt ons de geleerde schrijver hoe Damasus tot Paus werd gekozen en verdedigt het romeinsche Primaatschap onder Sint Damasus tegen de beschuldigingen van protestantsche zijde, uit onwetendheid of boos opzet ontstaan. Daarna wordt Damasus beschouwt als geleerde, als dichter der geroemde Damasiaansche schriften, die oordeelkundig geschift worden van de quasi-damasiaansche en van de pseudo-damasiaansche. Het paleografisch gedeelte, is, en moest zijn, het hoofdpunt en zwaartepunt van dezen arbeid.

GLI ELEMENTI DEL PENSIERO, secondo la dottrina di san Tommaso d' Aquino: Deze studie van psycologie en Ideologie volgens de leer van den *Doctor Angelicus*, is het werk van *Andreas Cappellazzi*, Professor van wijsbegeerte in het Seminarie van Crema. (tip. Delmati, te Crema, 1887. 1 vol. blz. 158, eerste deel, eerste boek.)

De *Civiltà Cattolica* prijst de degelijkheid en de duidelijkheid van dit werk en acht het niet weinig geschikt ter verspreiding van de wijsbegeerte van den Engelachtigen Kerkleeraar, die wel de hoofdbron doch niet de eenige is, waaruit de Professor zijne leering put. Ook weet hij de beste onder de moderne scholastieken, als daar zijn Liberatore, Zigliare, Cornoldi, Gandenzi, en het klassieke werk van P. Salis Seewis betreffende de zintuigen, te benuttigen.

POESIE *di Don Cesare Canzi*. (Milano, tip. Ghezzi, Blz. 192). De Eerw. Heer *Doni* heeft dit bundeltje, na des Dichters dood, uitgegeven. Canzi was waarlijk dichter geboren. Ook deze gedichten zijn er het bewijs van.

L'AMORE, *Secondo la dottrina dell' Angelico*, Dr. Kan. *Gennaro Bucchi* verklaart hier voor zijne leerlingen, wat *de l efde* is volgens den Heiligen Thomas van Aquino, waarin de liefde bestaat, wat het is beminnen. Bondig en duidelijk zet hij uiteen de oorzaken en de gevolgen der liefde. Ook wat hij van de vriendschap leert, is voortreffelijk. Wat een wijze raadsman vindt hier de jongeling om zijne neigingen en genegenheden te ordenen overeenkomstig de rede en den godsdienst.

IL PARADISO di *Dante* dichiarato ai giovanni *da Angelo De Gubernatis*. (*Firenze* tip. Niccolai, 1888. In 24, Blz. XVI—430.

Een teederbeminnende vader, geletterd, geleerd en met wijsheid bedeeld geeft hier aan zijn jeugdigen zoon de verklaring van het wonderlijkste der drie gedeelten van Dante's *divino Poema*. In alle scholen, in alle huiskringen waar men de opvoeding wil verrijken met adeldom van gedachten en gevoelens, is dit paradijsje op zijn plaats. Een schooner geschenk voor de eerste jeugd van beider kunne valt moeielijk aan te wijzen.

Hoe jammer dat Graaf de Gubernatis in zijne *Parafrasi dantesche* niet heeft aangewezen waar de dichter zich door politieke hartstochten en partijgeest heeft laten vervoeren tot onrechtvaardige beschuldigingen, inzonderheid tegen eenige Pausen geslingerd, hun fouten aantijgende welke de Gabellijnsche factie hun valschelijk ten laste legden.

CARMI di *Giov. Franziosi*. Siena, tip. Bernardino 1887. In 8. Blz. 136.

Verhevene onderwerpen worden hier door een waren dichter bezongen in vloeiende en prachtige verzen. Met genoegen zal men de lyrische vlecht dezer bespiegelingen volgen, en er zich door opgevoerd en versterkt gevoelen.

LA CETRA MARIANA *di Sac. Ant. Pagani*. Deze sonnetten, gewijd aan het leven en de gloriën der Allerheiligste Maagd, 60 in getal, zijn verschenen te

Como, tip. Cavalleri, 1887. Het zijn zangen van een liefderijk hart, die biddend en jubelend en lofzingend in zoete galmen ook ingang zullen vinden bij allen die waarlijk Maria beminnen.

S. FRANCESCO ARTISTO. *Saggio storico, estetico, artistico*, per il *P. F. Bonav. da Sorrento.* (S. Agnello di Sorrento, tip. Blz. 182.)

Aan de pen van den definitore Cappucino had men alreeds te danken *San Francesco Poeta*, ook *San Francesco Predicatore*; thans geeft hij ons *San Francesco artista*.

Gelijk de Serafijnsche vader dichter en redenaar was, zoo ook was hij kunstenaar, en bezieling van kunstenaren. Bij zijn graf is de Christenkunst herboren; door zijn invloed bloeide ze weer op. Dit thema wordt hier behandeld in 10 kapittels die den Heiligen Franciscus beschouwen in betrekking tot de beeldhouwkunst enz. De schrijver heeft in zijn tekst ingelascht 22 gravuren, den H. Franciscus voorstellende, ontleend aan de werken der grootste kunstenaars, als Giotto, Angelico di Fisole, Murillo en anderen.

Alweer een nieuwe Glorie voor den ons allen dierbaren Heilige.

De Vlaamsche Vesper door *Elise Soer.* Schiedam. *H. A. M. Roelants.*

Hoewel de handelinge van dit verhaal verscheidene eeuwen vroeger plaats heeft, zoo bevat het toch zeer veel actualiteit, daar in dit jaar het eeuwfeest van Breydel en de Coninc met weergaloozen luister in Brugge gevierd is, waarbij tevens de standbeelden van beide vrijheidshelden onthuld werden.

Elize Soer verhaalt ons den strijd tusschen de Bruggelingen en de Franschen gevoerd, in den vorm van een roman en zij slaagde er volkomen in een zeer goed leesbaar en zelfs belangwekkend boek te maken. Nu en dan doet de bewerking wel eens denken aan een copie van Rembrandt door de hand eener jonge dame gemaakt met een kinderverfdoos; de forsche, ruwe figuur van den Vlaamschen slager en wollenwever krijgen onder haar bewerking iets vrouwelijks en zelfs nu en dan iets nuffigs: waar zij de gebeurtenissen, de veldslagen en onderhandelingen verhaalt, blijkt het maar al te duidelijk dat zij de geschiedboeken hier en daar overschrijft. Ook in het romantische gedeelte geeft ze weinig blijken van groote verbeeldingskracht of dramatische vinding; zij maakt gebruik van het gewone recept, ter vervaardiging van historische romans. Laat een meisje van het eene kamp liefde opvatten voor de hoofdpersoon van het andere en haar daardoor de geheimen van vader en broeder aan den vijand openbaren, van zelf komen uit dit groote conflict groote rampen voort, en de jonge lieden boeten hun vergrijp door den dood. Dat is de Vlaamsche Vesper in het kort verteld; overigens heeft juffrouw Soer voldoende studie gemaakt van den tijd, waarover zij schrijven wilde en bewijst dit bovendien nog door de aanteekeningen achter haar boek geplaatst. Zij trachtte ook haar katholieke helden en heldinnen, katholiek te doen spreken en denken en verzuimde ook hierin niet het gewone middel van protestanten, hen ten tijd en ten ontijd kruisen te laten maken en voortdurend van de H. Moedermaagd en van de Heiligen te laten spreken en aanroepen in plaats van God.

In elk geval mej. Soer is er wel in geslaagd om een stukje Vlaamsche geschiedenis in zeer aangenamen vorm voor te dienen, aan een historischen roman worden echter anderen eischen gesteld.

In *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, werd ook hetzelfde werkje beoordeeld. Die beoordeeling begint als volgt:

Het was een booze, maar ook een goede tijd waarvan Mej. Soer ons haar roman vertelt. Een kloek ras van nijvere burgers streed in Vlaanderen om de burgerlijke vrijheid tegen vreemde overheersching, en ze spaarden hun bloed niet, die Vlamingen, evenmin als dat van den vijand. De vraag rijst wel eens, of een tegenwoordig geslacht zoovele offers zou weten te brengen voor de vrijheid, terwijl het zich bij honderdduizenden ten oorlog laat voeren over de twisten waaraan het volk zelf geen deel heeft. Hoe ook het antwoord moge luiden, de historie van vrijheidsoorlogen als deze strijd der Vlamingen tegen de Franschen, leert dat alleen weerbaarheid en offervaardigheid de waarborgen zijn voor een onafhankelijk volksbestaan, en daarom is het te prijzen, dat de geschiedenis van Jan Breidel en Pieter Coninc hier in Nederland in zoo aangenamen vorm aan den man wordt gebracht.

Mej. Soer's boek is goed geschreven; de schrijfster leefde met hart en ziel in de omgeving, die zij ons schetst, en zij deelt de ontvangen indrukken frisch en levendig mede aan den lezer.

Doch zij wist zich niet te onttrekken aan de conventioneele middelen, reeds zoolang gebruikt om van de historie een roman te maken.

Mededeelingen.

Door Sedelmeyer is uitgegeven eene gravure naar Munkaczy's Gekruisten Christus, vervaardigd door Köpping, die vier jaren aan dit werk besteedde. De gravure wordt hoogelijk geroemd.

Bij E. A. Seeman, te Leipzig, zal weldra het vierde deel verschijnen van *Die Renaissance in Belgiën und Holland*, afbeeldingen door Fr. Everbeck, met medewerking van Alb. Neumeister, Em. Mouris en H. Leeuw. In de drie eerste deelen worden behandeld — wat ons land betreft — de renaissancewerken te Breda, Dordrecht, Den Haag, Gouda, Haarlem, Leiden, Enkhuizen, Franeker, Delft, 's Hertogenbosch, Zalt-Bommel, Nijmegen, Utrecht, Arnhem, Venloo en Kampen.

Fiore della Neve werkt aan den tekst voor eene Hollandsche opera, *Brinio*, naar aanleiding van Van Lennep's bekend verhaal uit *Onze Voorouders.*

(*De Leeswijzer*).

De Heer Louis D. Petit, conservator bij de bibliotheek der Rijks-universiteit te Leiden, is bekroond met eene gouden medaille, voor eene door hem vervaardigde bibliographie der Middel-Nederlandsche taal-

en letterkunde, ingezonden **als antwoord op eene prijsvraag**, uitgeschreven door de **Koninklijke** Vlaamsche **Academie** voor Taal- en Letterkunde te Gent. Er waren vier antwoorden ingekomen.

In de Fransche *Académie des Inscriptions* werd door den Directeur der school te Rome, den heer Edmond Leblan, eene belangrijke mededeeling gedaan, betreffende opgravingen, welke onlangs te Rome plaats hadden in de kerk van St. Johannes en Paulus, op den berg Coelius. Volgens de overlevering waren deze Heiligen in hunne woning ter dood gebracht en begraven, en was de eerste basiliek gebouwd op de plek, waar dat huis had gestaan. Eene marmeren tafel uit de 16e eeuw vermeldt deze overlevering. Een jaar geleden begon de opzichter der kerk, Dom Germano, nasporingen, welke met eenen goeden uitslag zijn beloond. Onder den met steenen belegden vloer zijn voor den dag gekomen twee kamers, waarvan de wanden bedekt zijn met schilderwerk. Terzijde heeft men ontdekt eene groote zaal, waarvan de wanden eveneens beschilderd zijn, en die het *tablinum* van een antiek huis schijnt te zijn; de voorstellingen gelijken op die in de katakomben; de melkvaas tusschen twee schapen, eene vrouw in biddende houding trekken vooral de aandacht. Eindelijk heeft men kort geleden den toegang geopend tot eene nauwe gang, welke waarschijnlijk de *fenestella* is geweest, waaruit men de graven der heiligen zag. Achterin is een persoon met het *pallium* geschilderd, vervolgens een biddend man, aan wiens voeten twee knielende vrouwen liggen; rechts ziet men drie nedergehurkte, geblinddoekte vrouwen, een beul, op het punt de slachtoffers te dooden, en een man, die het toezicht hierop houdt, links zijn afgebeeld twee [illegible], een drinkend hert en twee mannen met het pallium, waarvan de een vasthoudt eene vaas in den vorm van een miskelk, naar welken een derde persoon de hand uitstrekt, alsof hij het in de vaas aanwezige vocht wil nemen.

Door deze opmerkelijke vondst zijn monumenten uit het laatst der vierde eeuw ontdekt. Zij bewijst nogmaals hoe belangrijk mededeelingen, bewaard in de hagiographische verhalen, zijn kunnen, en zij geeft voor het eerst de voorstelling van eene martelarij, door de oudste christelijke schilders steeds ontweken.

(*N. R. Ct.*)

Inhoud van Tijdschriften.

Het Belfort. December. I. Gebruik en oorsprong van het ontkennend En. Ev. Bauwens. S. J. — II. Een woord over Middelnederlandsche Letterkunde. J. Broeckaert. — III. Het geestelijk volkslied in de Middeleeuwen, Jan Maes. — IV. Ossiaan en zijne gedichten, Mgr. Rutten. — V. De Geschiedenis der Godsdiensten en Graaf Goblet d'Alviella. E. De Gryse. — VI. Alma redemptoris mater, Hector Claeys. — VII. Aan Conscience. O. Ritzen. — VIII. Opwekking. Hilda Ram. — IX. Kronijk. — Boekaankondiging.

Studiën op Godsdienstig-, Wetensch.- en Letterk. Gebied. D. XXX. Afl. 1. I. De Nederl. hervorming voor 50 jaren of de afscheiding van 1834. W. Wilde. — II. Een Winter te Davos. Koutjes van een genezen longzuchtige. G. I. — III. Nogmaals „Zum Vondel-Jubiläum.“ H. J. Allard.

Précis Historiques. Décembre. I. Le Jubilé sacerdotal de SS. le pape Léon XIII. — II. Mission belge du Bengale, par Alph. Lallemand. S. J. — III. Comment on écrit l'histoire, par Ad. Delvigne. — IV. Saint Hubert, d'après les derniers travaux des Bollandistes. par V. B. — V. Bulletin du Jubilé pontifical. — Bibliographie. — VI. Cronique du mois. — Table des matières de l'année 1887.

The Monts. December. I. Blessed and Edmund companions, Maryrs. John Morris. II. Beati qui persecutionem patiuntur. Hy Robert Steggal. — III. Lourdes and its Pilgrims. By the Editor. — IV. The Fisheries and Fishermen of Newfoundland. By Rev. R. Howley. — V. The ideas as thaught by St. Thomas. By Edw. H. Dering. — VI. Telepathi. By the R. W. D. Strapini. — VII. The Dissociation Theory of the Sun. By Al. M. Cortie. — VIII. Thoughts on Government by women in the Past. By Jos. Hirst. — IX. Crosby Records: a chapter of Lancashire Recusancy. — X. The Linddays, A Story of Scottish Life. By John R. Leys. Reviews. Literary Record.

Album der Natuur: vierde afl. Darwin 's biographie. Dr. *Hugo De Vries.* — Julia Pastrana (met afbeeldingen. Dr. *C. Ekama.* — Iets over den bouw en den inhoud der braneharen (met afbeeldingen). *R. E. De Haan.*

Vragen des Tijds. Februari-afl. Onteigening par zône, *H. A. Van IJsselsteyn*, civiel ingenieur. — Noodzakelijk slechts voorloopig, mr. *J. A, Van Gilse.* — Uit de hedendaagsche geschiedenis van het Vereenigd Koningrijk, II, mr. *B. H. Pekelharing.*

Wetenschappelijke Bladen, tweede afl. Leo XIII. — Duitschlands koloniën. — Clàra Schumann. De nieuwe grenzen van Afghanistan. — Het Tolerantie-edikt van 1787. — De overlading der schooljeugd op intellectueel gebied, — Alfred Edmund Brehm. — Algiers en de denkbeelden der Franschen over Koloniën — Overzicht van Binnen-en Buitenland.

De Februnari-aflevering van **De Tijdspiegel.** Iets over het toekomstig belastingstelsel. *H G. Roodhuyzen* De gymnastiek voor het gemoedsleven. (*Slot.*) — *A. J. Domela Nieuwenhuis*, Is armoede de voornaamste oorzaak der prostitutie? (*Slot*) — *P. J. Van Eldik Thieme*, Naar St.-Helena en Schoenbrunn. (*Slot.*) — *H. H. Zaalberg*, Dina. — Mevrouw *Van Westrheene*, Uit den vreemde. Gevaarlijk! — *T. C. Van der Kulk*, Levenswoorden.

De Febr.-afl. van **De Gids** bevat: Dr. G. Kalff, *Over de geschiedenis onzer middeleeuwsche letterkunde* P. N. Muller. *Onze consuls;* Mr. M. G. Pierson, *Nieuwe literatuur over belastingen;* W. J. Manszen. *Adolf Friedich von Schack als Dichter;* Prof. A. A. M. Hubrecht, *Darwin's brieven* I; Mr. J. N. Van der Hall, *De „Décadents“ in Frankrijk;* Pol de Mont, *De distelvink.*

No. 2 van **Nederland**. *E. J. Irving*, Percy Bysshe Shelley. — *Mia*, Een jaar van huis. — *N. Van Harpen*, Een verjaargeschenk. — Kroniek. — *Louis Couperus*, Viviane.

Inhoud: Op Universiteitsgebied. — Stellingen van *Prof. J. Van der Aa*, betreffende het algemeen stemrecht, — Correspondance du Cardinal de Granvelle. — Bij het IIIe Eeuwfeest van Vondel's geboortedag. De vertooning van Vondel's Jeftha te Keulen. — De Heeren *A. Th. Hartkamp's* Vondel-Tentoonstelling in het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap. — Italiaansche Leestafel. — De Vlaamsche Vesper door *Elise Soer*. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Janstraat, Haarlem.